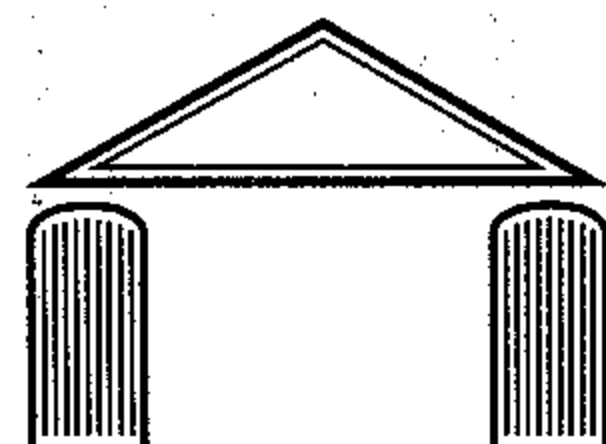

UČEBNÉ TEXTY PRÁVNICKEJ FAKULTY UK

TEÓRIA PRÁVA

JOZEF PRUSÁK

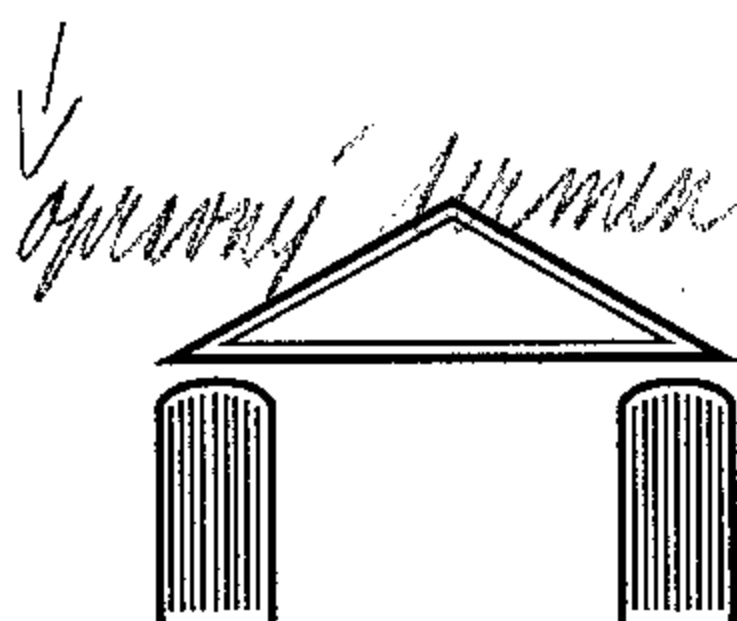
VYDAVATELSKÉ ODDELENIE
PRÁVNICKEJ FAKULTY
UNIVERZITY KOMENSKÉHO

Jozef Prusák

TEÓRIA PRÁVA

*24.6. - 9³⁰ - Aula mala
+ index*

25 minút - HNEĎ V TEN DEŇ výsledky

VYDAVATEĽSKÉ ODDELENIE
PRÁVNICKEJ FAKULTY
UNIVERZITY KOMENSKÉHO

VYDAVATEĽSKÉ ODDELENIE
PRÁVNICKEJ FAKULTY UK
BRATISLAVA

2001

Predhovor k druhému vydaniu	11
ÚVODOM	13

I. KAPITOLA

SPOLOČNOSŤ, NORMY A HODNOTY

VEREJNÁ AUTORITA, NORMATIVITA A INTEGRITA SPOLOČNOSTI	15
Kde je spoločnosť, tam je aj právo	16
Normatívne systémy a integrita spoločnosti	16
Spoločenská zmluva a obmedzenie slobody	17
SPOLOČENSKÉ HODNOTY A NORMY	18
PRÁVO A NEPRÁVNE NORMATÍVNE SYSTÉMY	21
Štátne donútenie	22
Štátom stanovená alebo uznaná forma práva	22
Monizmus práva	23
HODNOTA ROVNOSTI V PRÁVE	23
PRÁVO A SPRAVODLIVOSŤ	25
Sociálna spravodlivosť	25
Legálna a etická spravodlivosť	26
Rozdeľujúca a vyrovnávajúca spravodlivosť	27
PRÁVO A MORÁLKA.	
CIVILNÁ NEPOSUŠNOSŤ A PRÁVO NA ODPOR	28
Existuje morálna povinnosť rešpektovať právo?	31
Argumenty pre morálnu záväznosť práva	32
PRÁVO A HODNOTA SLOBODY	33
Spoločenská zmluva a zabezpečenie slobody	35
Sloboda a „princíp škody“	38
Miera obmedzenia slobody	40
MODEL 1: Anarchia	41
MODEL 2: Liberalistický štát a zásady konzervativizmu	42
Hodnoty konzervativizmu	44
MODEL 3: Intervenujúci a sociálny štát	45
Zásahy štátnej byrokracie do ekonomiky	45
Sociálne partnerstvo	46
MODEL 4: Totalitný štát	47
Ochrana slobody občanov spoločnosťou a štátom	49
Neštátne (mimovládne) organizácie a občianska ochrana slobody	50
Sloboda prejavu a právo na informácie	51
Ako chráni slobodu občanov štát?	52

Publikácia vychádza pri príležitosti 80. výročia začatia činnosti Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

II. KAPITOLA

ŠPECIFICKÉ ZNAKY ŠTÁTU A SÚSTAVA ŠTÁTNYCH ORGÁNOV

ŠTÁT AKO PRÁVNA INŠTITÚCIA	56
NÁZOV A ŠPECIFICKÉ ZNAKY ŠTÁTU	57
ÚZEMIE (TERITÓRIUM) ŠTÁTU	58
Územie štátu je trojrozmerné	59
Hranice štátu	59
Spôsoby nadobúdania a straty štátneho územia	60
Akcesia (akrescencia)	60
Prvotná okupácia	61
Anexia	61
Vydržanie	62
Územná adjudikácia	62
Územná cesia	62
Strata štátneho územia	62
Vznik a zánik štátu	62
OBYVATELSTVO A ŠTÁTNE OBČIANSTVO	63
Štátne občianstvo	63
Aké sú podmienky nadobudnutia a straty občianstva	64
Právne postavenie cudzincov	65
ŠTÁTNA MOC	65
Významy výrazu „vláda“	65
Čím sa odlišuje štátna moc od iných verejných mocí?	65
Suverenita štátnej moci	66
Je suverenita deliteľná?	67
Suverenita ľudu a národa	67
Legitimita a legalita štátnej moci	68
Efektívnosť štátnej moci	70
Právny systém a výlučnosť štátu	70
Ekonomický a finančný systém štátu	70
Dane a poplatky	71
Štátny rozpočet	71
Štátne symboly	72
SÚSTAVA ŠTÁTNYCH ORGÁNOV	73
Kde sa nachádza štátna moc?	73
Štátne inštitúcie, štátne orgány a štátne organizácie	73
Štátni (verejní) funkcionári a úradníci (štátni, verejní zamestnanci)	74
Kariérny systém verejnej služby	75
Spoliálny systém verejnej služby	76
Meritný systém verejnej služby	76
Klasifikácia štátnych orgánov a ich právomoc	76
Ústavodarný a zákonodarný orgán	77
Orgány verejnej moci, výkonnej moci, štátnej správy a verejnej správy	79

Hlava štátu	80
Právo milosti	81
Vláda (kabinet)	82
Ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy	82
Štátna správa a samospráva	83
Horizontálna a vertikálna deľba moci (kompetencií)	83
Stupne miestnej (územnej) samosprávy	84
Triedenie záujmovej samosprávy	84
Komora advokátov a komora komerčných právnikov	85
Notárska komora a notári	85
Komora exekútorov a súdni exekútori	86
Orgány výkonnej moci sui generis	87
Najvyšší kontrolný úrad (a iné kontrolné orgány štátnej správy)	87
Prokuratúra (štátne zastupiteľstvo)	87
Úrad ochrancu práv (ombudsman)	89
Moderná koncepcia ombudsmana	89
Súdy a súdnictvo	91
Aké veci prejednávajú všeobecné súdy?	92
Osobitné verejnoprávne súdy	92
Súdy nižšej a vyššej inštalcie (nižšieho a vyššieho stupňa)	93
Samosudcovia, senáty a poroty	93
Kompetencia (pôsobnosť, príslušnosť) štátnych orgánov	94
Územná a časová kompetencia	95
Osobná, vecná a funkčná kompetencia	95
Kompetenčné spory (spory o príslušnosť)	96
Zloženie štátnych orgánov	96
Spôsob ustanovovania štátnych funkcionárov do funkcií	87
Druhy štátnych orgánov podľa ich vzájomných vzťahov	97
Zodpovednosť štátnych orgánov	97
Subordinácia štátnych orgánov	98

III. KAPITOLA

ÚSTAVA A FORMA ŠTÁTU

FORMA, OBSAH A FUNKCIE ŠTÁTU	100
POJEM FORMA ŠTÁTU A ZLOŽKY FORMY ŠTÁTU	102
ČO PODMIENUJE MNOHOTVÁRNOSŤ FORIEM ŠTÁTU?	103
FORMA ŠTÁTU A ÚSTAVA ŠTÁTU	106
IDEÁLNA FORMA ŠTÁTU	107
VZNIK MODERNÝCH ÚSTAV	109
KLASIFIKÁCIA ÚSTAV	110
Ústavy písané a nepísané	110
Rigidné a flexibilné ústavy a zmena ústavy	112

V čom spočíva miera rigidity ústavy?	114
Živé (faktické) a písané ústavy	114
OCHRANA ÚSTAVNEJ FORMY ŠTÁTU	115

IV. KAPITOLA

FORMY VLÁDY

DEFINÍCIA FORMY VLÁDY A JEJ ZLOŽKY	116
FORMY VLÁDY V SYSTÉME DEĽBY MOCI	
A V PARLAMENTARIZME	117
V čom spočíva zložitosť interpretácie deľby moci?	118
Modely deľby moci	119
DEĽBA MOCI A KONCENTRÁCIA MOCI	120
Ľudia sú náchylní zneužívať moc	120
Ako sa delí moc v štáte?	121
TEÓRIA DEĽBY MOCI	121
ZÁSADY DEĽBY MOCI	122
Oddelenosť mocí a trojdelenie mocí	122
Nezlučiteľnosť mocí	123
Nezávislosť mocí	125
Samostatnosť mocí	126
Nezodpovednosť mocí	126
Rovnováha mocí	126
KOOPERÁCIA / KONKURENCIA ZLOŽIEK MOCÍ	128
PREZIDENTSKÁ REPUBLIKA	130
Klasická prezidentská republika a súčasnosť	130
VZNIK A VÝVOJ PARLAMENTARIZMU	131
Transformácia zákonodarnej moci panovníka	132
Ako sa formovala exekutíva a jej vzťahy k parlamentu?	134
PARLAMENTNÁ MONARCHIA A PARLAMENTNÁ REPUBLIKA	136
Dôsledky neobmedzenej zákonodarnej moci	136

V. KAPITOLA

DEMOKRACIA

DEMOKRACIA JE VLÁDA ĽUDU	138
Pravidlo majority a obmedzená (limitovaná) väčšina	140

DEMOKRACIA AKO PRÁVNA INŠTITÚCIA A JEJ ZNAKY	141
Princípy (znaky) demokracie	142
VLÁDA ĽUDU AKO VLÁDA LIMITOVANEJ VÄČŠINY	142
Negatívne dôsledky vlády neobmedzenej (nelimitovanej) väčšiny	143
Pravidlo majority a limitácia majority	144
VŠEOBECNÁ A ROVNÁ PARTICIPÁCIA	
NA SPRÁVE VEREJNÝCH VECÍ	146
POLITICKÝ PLURALIZMUS	147
EKONOMICKÝ PLURALIZMUS	149
DEMOKRATICKÉ VOĽBY A VOLEBNÉ PRÁVO	149
Mandát a koncepcie reprezentácie ľudu	150
Volebné systémy	151
KONTROLA REPREZENTÁCIE MOCI (DRŽITEĽOV MOCI) ZDROJOM MOCI	152

VI. KAPITOLA

ŠTÁTNE ZRIADENIE

POŇATIE ŠTÁTNEHO ZRIADENIA	155
Jednotný (unitárny) štát	156
Decentralizované štáty	156
Autonómia	157
Centralizované štáty	157
Zložený štát	157
Zväzy štátov a ich formy	158

VII. KAPITOLA

ŠTÁTNY REŽIM A PRÁVNY ŠTÁT

POJEM ŠTÁTNY REŽIM	160
POLICAJNÝ ŠTÁT A PRÁVNY ŠTÁT	161
Dve koncepcie právneho štátu	161
Policajný štát	162
Právo a bezprávie	163
IDEA PRÁVNEHO ŠTÁTU	163
Život pod vládou zákonov a nie ľudí	163

Požiadavky anglo-americkéj koncepcie právneho štátu (rule of law)	164
Právny štát proti salus populi suprema lex a limitácia moci ..	165
Právna istota	166
PRINCÍPY PRÁVNEHO ŠTÁTU A ZÁRUKY OCHRANY PRÁVA ..	166
Vláda práva (vláda práva krajiny) a právo na spravodlivý (riadny) proces (due process of law)	167
Obmedzená vláda (limited government), ústavnosť (konštitucionalizmus), zákonnosť (legalita)	169
Ústavná a zákonná limitácia štátnej moci	169
Formulácia explicitných dovolení a zákazov pre štátnu moc	170
Deľba moci a suverenita ľudu	171
Ľudské a občianske práva	172
Tri generácie ľudských práv	173
Európsky systém kontroly dodržiavania ľudských práv	174
Nezávislosť súdnictva	175
Záruky sudcovskej nezávislosti	175
Zásady konania a spravodlivý proces	176

VIII. KAPITOLA

TVORBA PRÁVA A PRAMENE PRÁVA

KONCEPCIE TVORBY PRÁVA	180
Konflikt medzi obyčajovým a zákonným právom	181
Francúzska cesta tvorby práva a historicko-právna škola	182
Miesto recepcie práva v tvorbe práva	182
Legislatívna (etatistická) koncepcia tvorby práva	183
Kreatívne a derogatívne prvky tvorby práva	185
PRAMENE PRÁVA	187
Právo má nielen svoj obsah, ale aj formu	188
Normatívne právne akty a normatívne zmluvy	189
Ústava, ústavné zákony, medzinárodné zmluvy a výsledky referenda so silou ústavného zákona	189
Zákony, medzinárodné zmluvy, výsledky referenda so silou zákona a normatívne právne akty so silou zákona	190
Iné druhy normatívnych aktov, najmä exekutívy so silou zákona	191
Dekréty prezidenta	191
Nariadenia s mocou zákona	191
Zákonné opatrenia	191
Nariadenia vlády	191
Vyhlášky, opatrenia, výnosy a „správne nariadenia“ orgánov miestnej samosprávy a miestnych orgánov štátnej správy	192

Všeobecne záväzné nariadenia miestnej samosprávy	193
Organizačné akty	195
Organizačné akty orgánov záujmovej samosprávy	196
Precedens a sudcovská tvorba práva (judge-made-law)	197
Právna obyčaj	198
Právna náuka	198
ŠTÁDIÁ LEGISLATÍVNEHO PROCESU	199
Legislatívna iniciatíva	199
Prerokovanie návrhu	200
Hlasovanie (rozhodovanie) o návrhu	201
Podpísanie (signácia) schváleného návrhu	202
Vyhlásenie normatívneho právneho aktu a medzinárodnej zmluvy v Zbierke zákonov	203

IX. KAPITOLA

PRÁVNÝ SYSTÉM A PRÁVNA NORMA

POJEM PRÁVNÝ SYSTÉM AKO PLATNÉ PRÁVO ŠTÁTU	205
Podmienky platného práva	207
Formálna podmienka platnosti	208
Základná norma	209
Rekogničná norma	209
Materiálne podmienky platnosti	210
Efektívnosť práva a právnej normy	210
Efektívnosť a akceptácia práva	212
Vnútoraná nerozpornosť právneho systému	212
Vonkajšia nerozpornosť právneho systému (dynamika právneho systému)	213
Stabilita a rovnováha právneho systému (statika právneho systému) ..	213
Obsolétne právne normy	214
Morálnosť práva a právnej normy	214
ŠPECIFICKÉ ZNAKY PRÁVNEJ NORMY	215
Štátom stanovená alebo uznaná forma	216
Záväznosť	217
Všeobecnosť	218
Normatívnosť	218
Štátne donútenie	219
Reštitučné, reparačné a satisfakčné sankcie	219
Spôsob a rozsah náhrady škody	221
Represívne sankcie	221
Teórie trestania a účel trestu	222
ŠTRUKTÚRA PRÁVNEJ NORMY	223
PLATNOSŤ A ÚČINNOSŤ PRÁVNÝCH NORIEM	224

Zánik platnosti a účinnosti právnych noriem	227
Derogačné pravidlá	231
Intertemporalita právnych noriem	232
Retroaktivita právnych noriem a zákaz retroaktivity	233
Rektroaktivita vo verejnom a súkromnom práve	233
Pravá a nepravá retroaktivita	235
Miestna (teritoriálna) a osobná (personálna) pôsobnosť právnych noriem	236
MEDZINÁRODNÉ PRÁVO A VNÚTROŠTÁTNE PRÁVO	237
Transformácia medzinárodného práva	238
Kolízne normy	238
KOMUNITÁRNE PRÁVO – PRÁVNY SYSTÉM EURÓPSKEJ ÚNIE	239
Pôsobnosť komunitárneho práva	240
Primárne a sekundárne právo a druhy aktov	240
VEĽKÉ PRÁVNE SYSTÉMY	241
Kontinentálny právny systém	242
Anglo-americký právny systém	242
Socialistický (komunistický) právny systém	242
Náboženské a tradičné systémy práva	242

X. KAPITOLA

ŠTRUKTÚRA PRÁVNEHO SYSTÉMU

POJEM ŠTRUKTÚRA PRÁVNEHO SYSTÉMU	243
Triedy (druhy) právnych noriem	244
HIERARCHIA PRÁVNYCH NORIEM A ICH PRÁVNA SILA	245
PRIMÁRNE (PÔVODNÉ) A SEKUNDÁRNE (ODVODENÉ) PRÁVNE NORMY	246
BLANKETOVÉ A ODKAZUJÚCE PRÁVNE NORMY	247
GENERÁLNE A ŠPECIÁLNE PRÁVNE NORMY	249
UNIVERZÁLNE A LOKÁLNE NORMY	250
Federálne právo a právo členských štátov federácie	250
VEREJNÉ A SÚKROMNÉ PRÁVO. ODVETVIA PRÁVA	251
Transformácia slovenského práva	253
Transformácia verejného práva	254
Transformácia súkromného práva	255
PRIKAZUJÚCE, ZAKAZUJÚCE A DOVOLUJÚCE PRÁVNE NORMY	255
KOGENTNÉ (KATEGORICKÉ) A DISPOZITÍVNE PRÁVNE NORMY	256
STRIKTNÉ A EKVITÁLNE PRÁVNE NORMY (SLUŠNOSŤ V PRÁVE)	257

Aristoteles o slušnosti v práve	258
Ekvitálne právo v anglo-americkom právnom systéme	259
Ekvitálne právo v kontinentálnom a v slovenskom právnom systéme	259
RIADNE A MIMORIADNE PRÁVNE NORMY	262
PROCESNÉ A HMOTNÉ PRÁVO	262
Teórie vzťahu procesného a hmotného práva	263
Iné druhy právnych noriem	264

XI. KAPITOLA

REALIZÁCIA PRÁVA

REALIZÁCIA PRÁVA A PRÁVNE VZŤAHY	265
VZNIK, ZMENA A ZÁNİK PRÁVNEHO VZŤAHU	267
PRÁVNE SKUTOČNOSTI	267
Druhy právnych skutočností	269
Právne konanie - právne úkony	269
Ako delíme právne úkony	271
Neplatnosť právnych úkonov	272
Protiprávne konanie (protiprávny úkon) a právna zodpovednosť	273
Závazková a mimozávazková právna zodpovednosť	274
Vznik právnej zodpovednosti	274
Právne domnienky (prezumpcie) a fikcie	274
Právne udalosti a plynutie času	276
Premlčanie	277
Prekluzia	278
SUBJEKTY PRÁVNEHO VZŤAHU	279
Právna subjektivita fyzických osôb	279
Právna subjektivita právnických osôb	281
Pojem právnická osoba	282
Nadácie a fondy	282
Registrácia a sídlo právnických osôb	283
Zastúpenie fyzických a právnických osôb	283
Objekty právneho vzťahu	284
Obsah právnych vzťahov	285
REALIZÁCIA A APLIKÁCIA PRÁVA	285
Rozhodovanie sporov súdmi a mimosúdne rozhodcovské konanie	286
Ukladanie trestov	287
Individuálne správne akty	288
Deklaratórne a konštitutívne individuálne právne akty	288
PROCES APLIKÁCIE PRÁVA	289

Štádiá aplikácie práva	289
← Aktívna a pasívna legitímácia	290
me & Interpretácia, právna kvalifikácia a subsumpcia v aplikácii práva	290
ve & Prejudicialita v aplikácii práva	291
Vydanie rozhodnutia	291
Právoplatnosť rozhodnutia a fikcia pravdy	291
Formálna a materiálna stránka právoplatnosti	292
Vykonaateľnosť a výkon rozhodnutia	293
Uváženie pri aplikácii práva a analógia v práve	294
HERMENEUTIKA A INTERPRETÁCIA (VÝKLAD) PRÁVA	295
Metódy výkladu práva	296
Jazykový (gramatický) výklad	296
Logický výklad	296
Systematický výklad	297
Historický výklad	297
Triedenie výkladu podľa subjektu výkladu	297
1 Legálny výklad	298
2 Autentický výklad	298
3 Výklad najvyššieho súdu	298
4 Výklad orgánov aplikácie práva	298
5 Interný organizačný výklad	299
6 Doktrinálny výklad	299
Rozširujúci a zužujúci výklad práva	299

LITERATÚRA

LITERATÚRA	301
-------------------------	-----

NORMATÍVNE AKTY

ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY	309
ZÁKON O ZBIERKE ZÁKONOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY č.1/ 1993 Z.z.	329

**Predhovor
k druhému vydaniu**

Študijný predmet teória práva, prípadne teória štátu a práva alebo iný obdobný predmet plní v programoch právnického vzdelávania takmer na všetkých univerzitách tak funkciu propedeutickú, ako aj syntetickú. Preto sa v minulosti aj v súčasnosti teória práva alebo teória štátu a práva prednášala u nás tak v prvom ročníku, ako aj v posledných ročníkoch štúdia. Na začiatku štúdia plní funkcie propedeutické, na záver funkcie syntetické.

Prvé vydanie učebnice Teória práva sa uskutočnilo roku 1995; dotlač roku 1997. V roku vydania získalo dielo ocenenie Slovenského literárneho fondu. Dielo predstavovalo základnú učebnú pomôcku pre štúdium študijného predmetu teória práva. Konceptia, štruktúra ako i rozsah diela Teória práva v čase jej prvého vydania nadväzovali na blokový systém štúdia práva, obnovený na Právnickej fakulte Univerzity Komenského po roku 1990, lebo tak sa študovalo právo v medzivojnovom období nielen na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. Študijný predmet teória práva spolu s dejinami práva a rímskym právom bol súčasťou prvej štátnej skúšky. Teória práva v kooperácii s ďalšími právno-teoretickými a právno-filozofickými predmetmi, najmä dejinami právnej filozofie, prípadne predmetom európske politické a právne myslenie a obsahom prvej štátnej skúšky vytvárali propedeutické predpoklady pre štúdium práva ako odboru vysokoškolského štúdia. Propedeutickej a „štátnicovej“ funkcii študijného predmetu teória práva zodpovedala koncepcia a rozsah učebnice Teória

práva (1995) a, pravda, aj zámer autora rozšíriť jej rozsah pri najbližšom vydaní.

V školskom roku 1997/1998 sa však architektúra štúdia práva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského podstatne zmenila. Organizáciu štúdia podľa semestrov a blokov nahradil poriadok štúdia podľa ročníkov, čiže ročníkový systém štúdia. Zmena systému a organizácie štúdia sa dotkla aj obsahu a rozsahu študijného predmetu teória práva. Výučba teórie práva definitívne opustila program magisterského štúdia v prvom ročníku v školskom roku 1998/1999. Na jej miesto nastúpil nový propedeutický predmet „Úvod do štúdia práva“. Začínajúc uvedeným školským rokom sa však teória práva vo forme povinného predmetu základy teórie štátu a práva naďalej vyučuje v prvom ročníku bakalárskeho štúdia a vo forme voliteľného predmetu špeciálny seminár z teórie práva aj pre študentov vyšších ročníkov.

Študijný predmet teória práva bol zaradený do programu štúdia štvrtého ročníka, kde má plniť syntetizujúcu funkciu. S výučbou syntetizujúceho študijného predmetu teória práva sa začne po prvýkrát v školskom roku 2001/2002, a to pre študentov, ktorí absolvovali Úvod do štúdia práva v školskom roku 1998/1999. Pred začiatkom výučby dôjde k vydaniu učebnice teórie práva, ktorá bude podstatne rozšírenou, doplnenou a upravenou verziou učebnice Teórie práva z roku 1995.

Novoty v programe štúdia práva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v školskom roku 1997/1998 ovplyvnili aj zmenu zámeru autora učebnice Teória práva pripraviť jej rozšírené a inovované vydanie dva-tri roky po jej prvom vydaní. Nebolo to nutné. V prechodnom období vyme-

dzenom ukončením výučby teórie práva ako propedeutického štátnicového predmetu a začatím výučby teórie práva ako syntetizujúceho neštátnicového predmetu v štvrtom ročníku sa Katedra teórie práva Právnickej fakulty sústredila na prípravu učebných textov študijného predmetu Úvod do štúdia práva.

Druhé vydanie učebnice Teórie práva vychádza bez akýchkoľvek zmien či zásahov do prvého vydania. Je určené najmä študentom bakalárskeho štúdia, ako aj uchádzačom o rigorózne skúšky a obhajoby rigorózných prác v študijných odboroch, kde teória štátu a práva vytvára ich širší základ.

Bratislava, december 1998

Jozef Prusák

Ú v o d o m

Predchádzajúce vydanie učebných textov z oblasti teórie práva, ako aj teórie štátu pre poslucháčov Právnickej fakulty Univerzity Komenského sa uskutočnilo roku 1993. Poznanie a skúsenosť aj v tejto oblasti medziasom pokročili, a to jednak v dôsledku vývoja domácej i zahraničnej legislatívy a jednak vďaka výskumu právnej vedy na poli teórie a filozofie práva. Nové poznatky a podnetné predstavy o ich usporiadaní i doplnení sú vždy bezpochyby dôvodom prípravy nových učebných textov. A boli významným podnetom aj v tomto prípade.

Predmetom nového učebného textu sú základné otázky teórie verejného práva, ktorá je vlastne bývalou teóriou štátu, ako aj základné otázky teórie súkromného práva. Štát je jednoznačne právna inštitúcia upravená verejným právom. Doterajšia teória štátu a teória práva sa týmto transformujú na teóriu práva, ktorá je teóriou tak verejného práva, ako aj teóriou súkromného práva a samozrejme teóriou, ktorá na svet práva hľadí z „vtácej perspektívy“, čiže z priesto-

Preto nenecháme vládnuť človeka, ale zákon, lebo človek to robí vo svoj prospech a stáva sa tyranom.

Aristoteles: Etika Nikomachova, 1134a, b

ru, ktorý sa nachádza o čosi vyššie ako miesto, z ktorého platné právo, v spojení s jeho realizáciou, aplikáciou a judikatúrou, robiac potrebné zo všeobecného, vykladá a analyzuje teória občianskeho, pracovného, ústavného, správneho, trestného alebo ústavného práva. Miesto teórie práva v sústave právnych náuk jej umožňuje vidieť právo v širšom kontexte iných spoločenských javov.

Nový učebný text rozoberá výlučne základné otázky verejného a súkromného práva. Niektoré kapitoly obsahujú len základný náčrt alebo dokonca evidenciu problémov v príslušnej oblasti. Jednoznačne to platí o kapitole venovanej štátnemu zriadeniu alebo kapitole o demokracii, o realizácii práva a pod. Medzery a stručné explikácie má na svedomí čas. Informácií je dostatok, chýba čas na ich spracovanie a vyjadrenie.

Napriek týmto nedostatkom, ktoré hodlá autor napraviť v novom vydaní Teórie práva asi o dva až tri roky, verí, že aj tento učebný text bude pre študentov práva, ale aj pre študentov iných odborov štúdia spoľahlivým propedeutickým sprievodcom po svete štátu a práva.

Bratislava, október 1995

Autor

SPOLOČNOSŤ, NORMY A HODNOTY

LITERATÚRA: ACTON, Lord: *Essays on Freedom and Power*. Ed. Himelfarb, G. London 1956. ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*. Bratislava 1979. ARISTOTELES: *Politika*. Bratislava 1988. ARON, R.: *Demokracie a totalitarismus*. Praha 1991. BALLESTREM, O.: *Politická filosofie 20. stoloetia*. Praha. Oikoymenh. 1993. BERLIN, I. - RAWLS, J. - NOZICK, R. - MACINTYRE, A. - DWORKIN, R. - RORTY, R.: *O slobode a spravodlivosti*. Bratislava 1993. BRÖSTL, A.: *Právny štát. Pojmy, teórie a princípy*. Košice 1995. BURKE, E.: *Reflections on the Revolution in France*. Harmondsworth. Penguin. 1968. COING, H.: *Grundzüge der Rechtsphilosophie*. Berlin 1950. COTTERRELL, R.: *The Sociology of Law*. London 1984. COTTERRELL, R.: *The Politics of Jurisprudence. A Critical Introduction to Legal Philosophy*. London and Edinburgh 1989. DEVLIN, P.: *Morals and the Criminal Law*. In: *Morality and the Law*. Ed. Wasserstrom R. A. Los Angeles 1971. DEVLIN, P.: *The Enforcement of Morals*. In: *Morality and the Law*. New York 1988. FINNIS, J.: *Natural Law and Natural Rights*. Oxford 1980. FULLER, L. L.: *The Morality of Law*. Revised ed. New Haven 1970. 3. vyd. GÁNDHÍ, M. K.: *Môj experiment s pravdou*. I.-II. Bratislava 1988. HARRIS, J. W.: *Legal Philosophies*. London 1980. HART, H. L. A.: *The Concept of Law*. Oxford 1961. HART, H. L. A.: *Law, Liberty, and Morality*. Stanford 1962. HAYEK, F. A.: *Cesta do otroctví*. Praha 1990. HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodarství a svoboda*. I.-III. Praha 1991. HEGEL, G. W. F.: *Základy filosofie práva*. Praha 1992. HEYWOOD, A.: *Politické ideologie*. Praha 1992. HOBBS, T.: *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu cirkevního a občanského*. Praha 1941. HOEBEL, E. A.: *The Law of Primitive Man*. Cambridge. Harvard University Press 1954. KING, L. K. Jr.: *Letter from Birmingham Jail*. In: *Political Obligation and Civil Disobedience: Readings*. Ed. Smith, M. O. - Deutsch, K. L. Boston University 1971. KRECH, D.- CRUTCHFIELD, S. R. - BALLACHEY, E. L.: *Človek v spoločnosti. Základy sociálnej psychológie*. Bratislava 1968. KRŠKOVÁ, A.: *Etika právnického povolania*. *Studia Iuridica Bratislavensia* Nr. 4. Bratislava 1994. KUBEŠ, V.: *Právni filozofie XX. stoloetia*. Kantismus, hegelianismus, fenomenologie a teorie myšlenkového rádu. In: *Acta Universitatis Brunensis. Iuridica* No. III. Brno 1992. *Law, Morality, and Society: Essays in Honour of H. L. A. Hart*. Ed. by Hacker, P. M. S. and Raz, J. Oxford 1977, 1979. LOCKE, J.: *Dvě pojednání o vládě*. Praha 1965. LLOYD, L. - FREEMAN, M. D. A.: *Lloyd's Introduction to Jurisprudence*. London 1985. MALCEVOVÁ, E.: *Občan, občianska spoločnosť, právny štát*. Bratislava 1995. MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava. *Iris*. 1995. MONTESQUIEU, Ch. de S.: *Duch zákonov*. Bratislava 1989. NOZICK, R.: *Anarchy, State and Utopia*. New York 1974. PODGÓRECKI, Á.: *Sociologie práva*. Praha 1968. POSPIŠIL, L.: *Antropology of Law. A Comparative Study*. New Haven 1974. PRUSÁK, J.: *Filozofia práva a debaty* H. L. A. Harta. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comeniana*. Tom. XV. Bratislava 1993. RAWLS, J.: *Teorie spravodlivosti*. Praha 1995. ROUSSEAU, J. J.: *O smlouvě společenské čili o základech politického práva*. Praha 1911. SA-

MUELSON, P. A. - NORDHAUS, W. D.: *Ekonomía I.-II.* Bratislava 1992. SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava. 1993. SCRUTON, R.: *Smysl konzervativismu*. Praha. 1993. THOREAU, D. H.: *Občanská neposlušnosť a jiné eseje*. Poprad. Christiania 1994. TOMSA, B.: *Idea spravodlivosti a práva v řecké filosofii*. Bratislava 1923. WEINBERGER, O.: *Filozofie, právo, morálka (Problémy praktické filozofie)*. Brno 1993. ZIPPELIUS, R.: *Rechtsphilosophie. Ein Studienbuch*. München 1982.

VEREJNÁ AUTORITA, NORMATIVITA A INTEGRITA SPOLOČNOSTI

Jednou z významných tak individuálnych, ako aj sociálnych potrieb človeka je potreba sociálneho života. Sociálna a kultúrna antropológia, sociológia, psychológia a každodenná prax potvrdzujú, že človek môže realizovať potrebu sociálneho života len v podmienkach spoločnosti, čiže v sociálnej skupine. Takou skupinou je rodina, kmeň, rod, národ, štát či iné spoločenstvo vymedzené územím, záujmom, jazykom a tradíciou alebo iným kritériom. Je celkom vylúčené, aby človek naplnil potrebu sociálneho života mimo spoločnosti. Potreba sociálneho života je vlastne nevyhnutnosťou žiť v spoločnosti a byť tvorom spoločenským.

Človek je tvor spoločenský tým, že jednotlivec nadobúda atribúty človeka len v podmienkach života v spoločnosti, ale aj tým, že človek neexistuje a nemôže existovať mimo ľudskej spoločnosti.

V tejto súvislosti sa cituje Aristoteles, ktorý povedal, že človek je od prírody štátotvorná bytosť (*zoon politikon*). "Kto na základe svojej prirodzenosti a nielen náhodou žije mimo štátu, je alebo menejcenný, alebo je mocnejší ako človek" (ARISTOTELES, I.1253a).

Sociálny život jednotlivca sa začína jeho včleňovaním do spoločnosti. Tento proces sa označuje termínom socializácia. Je učením a adaptáciou

na podmienky života v spoločnosti, a najmä na normatívny systém a hodnotový systém a ich požiadavky na správanie.

O význame socializácie svedčia najmä prípady jej zanedbania alebo vylúčenia a zložitost' resocializácie či reintegrácie jednotlivca do spoločnosti. Ide o prípady, keď sa jedinec v dôsledku nepriaznivých okolností a osobitne na začiatku svojej ontogenézy ocitne mimo ľudskej spoločnosti.

Známy je pokus o reintegráciu Gašpara Hausera z r. 1828, ktorý do sedemnástich rokov prežil svoj život v izolácii od spoločnosti. Pitva ukázala, že vývoj jeho mozgu nezodpovedal norme, že najpravdepodobnejšia príčina smrti postihnutého spočívala vo vývoji izolovanom od spoločnosti. Aj prípad dvoch detí, ktoré vyrastali medzi vlkami a ktoré boli objavené v r. 1920 v Indii, potvrdzujú uvedený záver. Jednak, že jedinec sa stáva človekom, len keď sa jeho vlastnosti formujú v interakcii so spoločnosťou, s ľuďmi a jednak, že reintegrácia jedincov vyrastajúcich mimo spoločnosti do spoločenských vzťahov je v podstate neuskutočniteľná. Všetko úsilie o reintegráciu viedlo k neúmernej sociopsychickej a sociokultúrnej záťaži osôb vyrastajúcich mimo ľudskej spoločnosti, ktorá vyústila do ich predčasnej smrti, alebo prehĺbením ich izolačných fenoménov, ktoré z pohľadu normálnej spoločnosti sa javili ako neschopnosť adaptácie či manifestovanie duševnej choroby.

Kde je spoločnosť, tam je aj právo

Ubi societas, ibi ius, hovorievali, vďaka Cicerovi, starovekí Rimanovia. Existencia práva sa spája s existenciou spoločnosti a štátu nielen v myslení staroveku. Aj sociálni a kultúrni antropológovia súčasnosti nachádzajú znaky práva už v primitívnych spoločnostiach. Pravda, primitívne právo je veľmi vzdialené od moderného práva. Lenže aj výrobky z pálenej hlíny v ďalekej minulosti sa odlišujú od technológie výroby hrubej i jemnej keramiky 20. storočia. Život v spoločnosti bez noriem, a najmä právnych noriem, si nevieme predstaviť ani v súčasnosti.

Existencia práva v spoločnosti predpokladá aj verejnú autoritu. Autoritu definujeme s odkazom na pravidlá správania (normy). Autorita je spôsobilosť jednotlivca či skupiny určovať správanie ľudí pomocou noriem (RAZ, 1979, 18). Z tohto hľadiska je významnou verejnou autoritou štát. Verejná štátna autorita sa v teórii štátu objasňuje spoločne s vymedzením špecifických znakov štátu, ku ktorým patrí verejná štátna moc, právny systém a jurisdikcia, štátne územie, zvrchovanosť (suverenita), obyvateľstvo a iné znaky.

Pre štát je charakteristická verejná moc ev. verejná autorita, organizovaná a organizujúca spoločnosť pomocou právnych noriem. Organizuje tak tvorbu právnych noriem, ako aj ich aplikáciu. Tvorba noriem je dôležitým prejavom zvrchovanej štátnej moci. Zvrchovanosť moci, dôležitý znak verejnej štátnej autority, sa prejavuje najmä prostredníctvom existencie právneho systému a tvorby práva, ako aj prostredníctvom nezávislej jurisdikcie. Tvorba právneho systému je zložitý proces, v ktorom v podmienkach reprezenta-

tívnej demokracie sa uplatňujú rôzne mechanizmy tvorby spoločenskej vôle, ktorá sa navonok prejavuje ako vôľa štátu. Obsahom právnych noriem je práve táto spoločenská vôľa a spoločenský záujem. Pravidlá správania vytvárané alebo uznávané štátom, ktoré stanovujú, čo má byť, nazývame právnymi normami, prípadne právnymi pravidlami.

Možno konštatovať, kde je právo, je aj spoločnosť a kde je spoločnosť, existuje aj verejná štátna moc, ev. autcrita, ktorá v podmienkach demokracie pramení zo zdroja moci, ktorým je ľud; opiera sa o dôveru spoločnosti a má jej podporu pri uskutočňovaní požiadaviek práva. Legitímna verejná štátna autorita vzniká na základe práva; je spôsobilá určovať správanie členov spoločnosti pomocou právnych noriem, ktoré v demokratickej spoločnosti vcelku rešpektuje tak štátna moc, ako aj väčšina jej členov.

Normatívne systémy a integrita spoločnosti

Potreba sociálneho života, ktorá sa v procese socializácie transformuje na hodnotu, diktuje každému jedincovi, čo má robiť, aby prežil. Pretože jedinec prežije len v skupine (spoločnosti), dotýka sa jeho príkaz na prežitie a rozvoj jednak konania smerom k ostatným členom skupiny a jednak sa týka nároku na správanie ostatných členov voči nemu. Z toho vyplýva, že každý člen skupiny plní smerom voči ostatným členom určité spoločenské role a súčasne očakáva plnenie konkrétnych spoločenských rolí od ostatných členov skupiny voči sebe. Jedinec napríklad plní spoločenskú rolu otca a naplňa ju primeranou starostlivosťou o výchovu detí a o ich duchovné potreby i materiál-

ne zabezpečenie. Súčasne očakáva a má nároky na plnenie spoločenskej role svojich detí a ostatných členov rodiny voči sebe a ostatným členom spoločnosti. V tom istom zmysle má spoločnosť nároky na plnenie spoločenskej role lekára, učiteľa či strážcu verejného poriadku.

Spoločenské role nie sú vo svojej podstate ničím iným než súhrnom spoločenských noriem, ktoré upravujú konanie jedinca voči iným na jednej strane, a sú súhrnom očakávaní, požiadaviek, nárokov jedinca na konanie ostatných voči nemu. Súhrn týchto normatívnych požiadaviek jedného k ostatným a ostatných voči jednému, ako aj jedného voči druhému, vytvárajú spoločenskú sieť vzťahov medzi jednotlivcami, ale aj skupinami, ktorú možno nazvať spoločenskou normativitou. Jednotlivci sú v rámci skupiny spojení súhrnom požiadaviek, noriem, očakávaní, hodnôt, ktorých rešpektovanie a uplatňovanie zabezpečuje integritu spoločnosti, jej prežitie a rozvoj, a tým aj integritu jednotlivca, jeho prežitie a rozvoj.

Skupina (spoločnosť) nemôže existovať a rozvíjať sa bez integrity, ktorá je zabezpečená hodnotami a normativitou. Hodnoty a normy, ktoré ich vyjadrujú a zabezpečujú, sú tmeľom, ktorý drží skupinu (spoločnosť) pospolu. Normativita je predpokladom integrity (skupiny) spoločnosti a spôsobom uskutočňovania potreby sociálneho života. Pravda, je vecou skupiny (spoločnosti), aby sa rozhodla, ktoré hodnoty a normy sú pre jej integritu, existenciu a rozvoj dôležité, ktoré normy integritu spoločnosti podporujú viac a ktoré menej, prípadne ktoré musí kontrolovať, keďže pôsobia v protismere a spoločnosť dezintegrujú.

V spoločnosti existuje pluralita normatívnych systémov. Triedime ich podľa rôznych kritérií.

Potrebný stupeň integrity spoločnosti a štátu vytvára nielen normativita práva, ale aj normativita neprávnych normatívnych systémov, napríklad morálnych i náboženských noriem. Integračná funkcia práva a neprávnych noriem kotví vo vyjadrení a ochrane hodnôt, ktoré sa považujú za hodnoty charakteristické a podstatné pre existenciu príslušného spoločenského systému. Právne i neprávne normy tieto hodnoty prostredníctvom zákazov, príkazov a dovolení jednak vyjadrujú a jednak ich zabezpečujú stanovením následkov, ktoré postihnú toho, kto ich nerešpektuje.

Úlohou normatívnych systémov v spoločnosti, ktoré vychádzajú z hodnôt spoločnosti a ktoré regulujú správanie ľudí, je teda integrácia skupiny (spoločnosti), ktorú si vyžaduje jej existencia. Bez potrebného stupňa integrácie by došlo k dezintegrácii, k rozpadu a napokon k zániku skupiny (spoločnosti). Právo a iné normatívne systémy integrujú spoločnosť tým, že vyjadrujú a chránia určité potreby a hodnoty, bez ktorých nie je možná ich existencia, vývoj a prosperita.

Spoločenská zmluva - *planned* a obmedzenie slobody *and the*

Existencia noriem, pomocou ktorých verejná štátna moc alebo iná verejná moc, ev. autorita určuje správanie ľudí, obmedzuje prirodzenú slobodu každého člena spoločnosti. Obmedzenie slobody je však nevyhnutné, lebo život jednotlivca v spoločnosti je nutnosťou.

Jednotlivci sa musia zriecť časti svojej prirodzenej slobody v prospech verejnej moci, reprezentujúcej skupinu, spoločnosť, ku ktorej patria a v ktorej žijú, aby získali alebo

ochránili hodnoty nevyhnutné na zabezpečenie ich života, istoty, zdravia, majetku a osobného rozvoja, a tieto im môže poskytnúť alebo ich ochrániť či zabezpečiť len verejná autorita.

Vďaka tejto prvotnej spoločenskej zmluve sa podľa Kanta a iných autorov všetci jednotlivci i celok zriekajú svojej slobody, aby slobodu znovunadobudli ako členovia pospolitosti, národa, štátu.

Vznik a existenciu štátu ako najvýznamnejšej verejnej autority možno zdôvodniť práve prirodzenou nutnosťou života v spoločnosti spravovanej verejnou mocou. Rozšírenou teóriou v tejto oblasti je učenie o spoločenskej zmluve, ktorá vznikla v 18. storočí a ktorú prijal o.i. aj Kant a v súčasnosti Rawls. Členovia spoločenstva postupujú verejnej autorite väčšiu alebo menšiu časť svojej prirodzenej slobody. K transferu slobody jednotlivca na verejnú štátnu moc dochádza v dôsledku:

- a) násilia, násilnej uzurpácie slobody,
- b) dobrovoľného postúpenia časti prirodzenej slobody jednotlivca (jednotlivcov) verejnej autorite na základe spoločenskej zmluvy.

V podmienkach súčasnosti je proces tejto transformácie možný na základe určitého demokratického postupu a rešpektovania princípov medzinárodného práva, medzinárodnej bezpečnosti a spolupráce, ktorého výsledkom je ústava a v širšom zmysle celý právny systém. Aj ústavu (právny systém) možno z tohto hľadiska interpretovať ako spoločenskú zmluvu medzi obyvateľstvom s cieľom zabezpečiť si svoje záujmy a potreby pomocou verejnej štátnej autority, ktorá spravuje spoločné veci pospolitosti a má spôsobilosť vydávať právne normy a zabezpečiť ich uplatňovanie a rešpektovanie aj pomocou štátneho donútenia.

V oboch prípadoch vzniká štát ako spoločenstvo ľudí integrované nutnosťou sociálneho života, a preto aj nutnosťou existencie verejnej štátnej moci, určujúcej správanie ľudí pomocou práva.

Kým v prvom prípade vzniká spoločenstvo neslobodných ľudí, prípadne slobodných a neslobodných ľudí, v druhom prípade vzniká spoločenstvo slobodných ľudí. Členovia spoločnosti uzavreli spoločenskú zmluvu, na základe ktorej postupujú časť svojej zvrchovanej slobody celku, verejnej autorite (štátu), výmenou za ochranu slobody, ktorú si ponechali, a tiež výmenou za bezpečnosť, ochranu života, majetku i iné hodnoty, ktoré sa verejná autorita zaviazala ochraňovať na základe práva. Spoločenská zmluva je vlastne v modernom chápaní ústavou, v ktorej sú zakotvené práva a povinnosti obidvoch strán, tj. verejnej štátnej moci na jednej strane a občanov štátu na strane druhej.

3/ SPOLOČENSKÉ HODNOTY A NORMY

Obe cesty vzniku štátu a určovania správania spoločnosti pomocou právnych noriem, ktoré nevyklučujú iné prístupy k vzniku štátnej organizácie spoločnosti, vychádzajú

po prvé, z mimoradne dôležitej hodnoty ľudského života.

V prípade vzniku štátu a jeho pravidiel uzurpáciou moci prevyšuje hodnota neistého a holého života ľudí hodnotu ich slobody;

po druhé, jedna i druhá cesta ku vzniku štátu a práva vychádzajú z potreby sociálneho života, ktorá sa vo vývoji civilizácií pretransformovala na spoločenskú hodnotu;

po tretie, vznik štátu spoločenskou

zmluvou má jednotlivcom zabezpečiť aj iné spoločenské hodnoty, ktoré sa tradične spájajú so spoločenskou normativitou, najmä s existenciou práva. K týmto hodnotám patrí spravodlivosť, sloboda, rovnosť, slušnosť, istota a iné hodnoty.

Spoločnosť a jednotlivci prisudzujú rozmanitým procesom a javom spoločenského, národného, štátno-politického, morálneho či právneho života určitý význam a hodnotu. S existenciou práva sa oddávna spája hodnota spravodlivosti.

O úzkom vzťahu práva a hodnoty spravodlivosti lapidárne svedčí skutočnosť, že v mnohých štátoch sveta sa štátne orgány so súdnou právomocou nazývajú justičnými orgánmi či jednoducho justíciou. *Justitia* bola rímskou bohyňou spravodlivosti. Stvárňovala sa a zobrazovala so zaviazanými očami. Meč v jej pravej ruke bol symbolom trestania. Na váhach, ktoré držala v ľavej ruke, spravodlivo vážila vinu a nevinu.

Úloha a postavenie božstiev spravodlivosti boli veľmi dôležité aj v gréckej mytológii. *Diovi* (Zeus), ktorý dozeral na zákony ľudskej rodiny a štát, slúžili *Temis*, *Diké* a *Nemesis*, trestajúca zločiny a spupnosť. Atribútom *Diké* bol meč, a bohyňa spravodlivosti *Temis* bdela nad poriadkom v prírode i ľudskom živote.

Významný rímsky právnik *Ulpianus* napísal, že jurisprudencia (právna veda) je náuka o spravodlivom a nespravodlivom (*iusti atque iniusti scientia*) a rovnako známy právnik *Celsus* je autorom výroku, že právo je umením dobra a spravodlivosti (*ius est ars boni et aequi*).

Hodnoty rímskej spoločnosti vyjadruje tiež široko známa právna veta, ktorú vyslovil právnik *Ulpianus*: Právne pravidlá sú tieto: Čestne žiť, druhému neškodiť a každému dať, čo mu patrí (*Iuris praecepta haec sunt*:

honeste vivere, alterum non ledere, suum cuique tribuere). Rímska právna doktrína dospela tiež k názoru, že spravodlivosť nemožno docieľiť nerozvážnym uplatňovaním zákonov, keďže čosi také vedie len k bezpráviu (*summum ius summa iniuria*), že poznať zákony neznamená poznať slová, ale predovšetkým ich význam.

V podmienkach spoločenského života nadobúdajú hodnoty regulujúci význam a orientujú spoločnosť, skupiny a jednotlivcov v ich rozhodovaní, činnosti, konaní. Mnohé hodnoty plnia funkciu cieľov určitej spoločnosti, ako aj štátno-politickej činnosti a ideálov v živote ľudí.

Veda, ktorá sa zaoberá hodnotami a hodnotením, sa nazýva axiológia. Tvorí súčasť filozofie. Keďže právo vyjadruje mnohé spoločenské hodnoty, odôvodnene sa hovorí o právnej axiológii alebo o axiologických problémoch práva.

V celom doterajšom historickom vývoji sa stretávame s tým, že všetky spoločnosti si vytvárajú určitý systém, sústavu hodnôt. Hodnoty sú v danej sústave hierarchicky usporiadané, takže vytvárajú stupnicu alebo tzv. rebríček hodnôt. Na jeho najvyššom stupni je, povedzme, hodnota osobnej slobody alebo vlastenectva, hodnota zdravia, bezpečnosti alebo hodnota pokory a neodporovania zlu násilím, prípadne hodnota a moc peňazí i majetku.

Hierarchia hodnôt určitej spoločnosti sa vyvíja. Na zmeny v hierarchii a štruktúre hodnôt vplyvajú rozmanité činitele života. Veľká Británia bola niekedy známa hodnotami, ku ktorým patrilo *fair play*, *social responsibility*, *charity* a tiež *community spirit*. Ich opakom je nielen *foul play*, *nezodpovednosť*, ale aj *krutosť*, *bezcitnosť* a *egoizmus*. Zodpovednosť, charita či solidarita vyjadrovali pripravenosť takmer každého pomáhať inému

v núdzi. Výskum zo začiatku deväťdesiatych rokov však ukázal, že k povinnosti pomáhať iným, ktorí sa ocitnú v ťažkostiach, sa vo Veľkej Británii, ako aj v iných krajinách prihlásilo podstatne menej ľudí ako v minulosti.

Hodnoty delíme podľa rozmanitých kritérií; napríklad na hodnoty mravné, kultúrne, ekonomické, politické a iné. Každá hodnota má svoj hodnotový protiklad, antipól, napríklad pravda – lož, statočnosť – zbabelosť.

Hodnoty sa v niektorých prípadoch označujú výrazom „dobro“.

V predstavách spoločnosti a jednotlivca o spravodlivosti vystupuje právo spravidla ako „dobro“ a neraz ako vysoká mravná hodnota, ktorá zvyčajne formuje a stráži spoločenskú mravnosť a integritu spoločnosti.

Hodnoty prináležia do kultúry danej spoločnosti. Jej členovia majú celý rad spoločných hodnôt, ktoré upevňujú jej jednotu, súdržnosť a integritu.

Prvoradý význam majú ľudské hodnoty, ktoré sú humanitnými ideálmi a hodnotami ľudského života. Ide o hodnoty každého človeka a všetkých ľudí bez rozdielu miesta ich života v Európe, Amerike, Ázii, Oceánii či Afrike. Patrí k nim najmä hodnota života a dôstojnosti človeka, jeho slobody a rovnosti. Ideový predstaviteľ gréckej demokracie Prótagoras, ktorý žil asi v r. 485 p. n. l., ju vyjadril v spise *Aléthei* (Pravda) takto: Mierou všetkých vecí je človek, jestvujúcich, že sú, a nejestvujúcich, že nie sú. Po tragických následkoch druhej svetovej vojny sa demokratické štáty sveta nanovo alebo s väčšou intezitou prihlásili k hodnotám ľudských práv.

Od skončenia druhej svetovej vojny až do rozpadu komunizmu bolo v Európe i na celom svete dosť dôvodov na tvrdenie i vieru, že aspoň istá časť ľudských práv vyjadrených najmä

Všeobecnou deklaráciou ľudských práv (1948), ako aj Medzinárodným paktom o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966) i Medzinárodným paktom o občianskych a politických právach (1966) by mala tvoriť súčasť hodnôt každej spoločnosti a civilizácie bez ohľadu na jej tradície, dominantné náboženské vyznanie populácie a iné prvky príslušného sociokultúrneho systému. Rozpad Sovietskeho zväzu i SFRJ a následné lokálne vojny poukázali naopak na konflikt hodnôt a noriem. Z empirie konfliktu hodnôt a noriem vzišla známa teória konfliktov súčasnosti i budúcnosti vrátane tretej svetovej vojny. Jej autorom je Samuel Huntington, ktorý ponúkol paradigmu príčin väčšiny svetových konfliktov budúcnosti. Hlavným zdrojom konfliktov majú byť nie hospodárske záujmy či ideológia krajín, ale rozdiely civilizácií, rôznosť hodnôt a kultúr, konflikty medzi národmi alebo časťami národov, ktoré prináležia k rôznym civilizáciám, a preto sú aj významnými osobitných hodnotových systémov. Huntington pozná civilizáciu západnú, konfuciánsku, islamsku, japonskú, hinduistickú, slovansko-pravoslávnu, latinskoamerickú a africkú. Problém je o.i. v tom, že Západ vytvára prostredníctvom medzinárodných inštitúcií normy pre ostatný svet, ktorý predstavuje viac ako 80% populácie. Západ v skutočnosti využíva medzinárodné inštitúcie, vojenskú silu a ekonomické zdroje k takej správe sveta, ktorá udržiava západnú nadvládu, ochraňuje záujmy Západu a presadzuje západné politické a ekonomické hodnoty (HUNTINGTON, 22n). Podľa Huntingtona štáty stanovujú svoje záujmy a ciele v civilizačných hodnotách a v záujme ich presadzovania sa spájajú do zoskupení, ktoré tiež spĺňajú civilizačné kritériá. Odmietajú niečo také ako

univerzálna civilizácia. Svet nie je jeden.

Hodnoty a hodnotové systémy sa v priebehu historického vývoja inštitucionalizovali. V spojení s normami vytvorili rozmanité systémy regulácie ľudského správania, v ktorých sú hodnoty vyjadrené a vyžadujú sa prostredníctvom noriem.

Medzi najznámejšie súbory noriem, a tým vlastne aj hodnôt, prináleží právo, morálka, politika, technické normy, náboženstvo, mágia, zvyky a obyčaje, zásady slušnosti. Zaráďujeme k nim aj umenie, šport, technológiu a iné normatívne systémy. Normou sa spravidla stáva požiadavka na správanie alebo postup, ktorý vedie k uskutočňovaniu a ochrane určitej hodnoty alebo hodnôt. Z tohto hľadiska plnia normy funkciu prostriedku, nástroja realizácie hodnôt.

PRÁVO A NEPRÁVNE NORMATÍVNE SYSTÉMY

Vieme už, že spoločenská normatíva je spojená s existenciou tak právneho systému, ako aj neprávnych systémov regulácie správania ľudí. Požiadavky neprávnych normatívnych systémov sú vo väčšej či menšej miere v súlade alebo v nesúlade s požiadavkami práva.

Napríklad zákony niektorých štátov vrátane nášho nezakazujú umelé prerušenie ťarchavosti, avšak náboženské a morálne normy týchto spoločností môžu hodnotiť žiadosť o prerušenie ťarchavosti, ako aj sám medicínsky zákrok lekára negatívne a jednoznačne ho morálne odsúdiť.

Kresťanská morálka v zásade tiež odmieta rozvod manželov. Moderný právny systém však nekladie rozvodu v niektorých prípadoch nijaké väčšie prekážky. To isté možno pove-

dať o antikoncepcii. Náboženská morálka dnes čelí v tejto oblasti zaťažkávacej skúške. Vyvolala ju expanzia AIDS a jej zhubné následky na populácii, ktorým je možné čeliť prevenciou spojenou s antikoncepciou.

Iným príkladom je „výzva“ monogamnému manželstvu muža a ženy, ktoré sa spravidla spája so založením rodiny, a tá je pod ochranou zákona. Oproti tomu stoja pokusy homosexuálnych spolkov a dvojíc legalizovať svoj vzťah v trvalom spolžití, ktoré by malo vykazovať všetky právne atribúty manželstva vrátane uplatnenia príslušných ustanovení dedičského práva, právnej ochrany spoločne nadobudnutého majetku či rozvodového konania a možnosti osvojenia detí homosexuálnymi „manželmi.“ Tejto snahe vyšlo v ústrety Dánsko r. 1989, Nórsko r. 1993 a Švédsko r. 1994, keď prijali normy, ktoré zrovnoprávňujú homosexuálne dvojice a zavádzajú *registered partnerships*, avšak nepriznávajú im právo osvojiť dieťa ani možnosť umelého oplodnenia. Proti tomu stoja a môžu stáť opozičné postoje nositeľov odlišných názorov na morálku spoločnosti.

Známe je aj to, že na nemocničných lôžkach sú umelo vyživovaní aj mladí pacienti, ktorých mozgové funkcie sú zničené, a ktorí sa podľa všetkého už nikdy neprebudia. Ich rodiny žiadajú prístroje odpojiť. Lekárom však v takomto prípade hrozí stíhanie pre trestný čin vraždy. Starostlivosť o pacientov v tzv. vegetatívnom stave stojí obrovské peniaze. Nielen tento dôvod vedie mnohých odborníkov k názoru, že lekári by mali brať vážne žiadosti nevyliciteľne chorých pacientov a ich rodín o ukončenie života trpiacich, že štát má legalizovať eutanáziu. Pravda, nemocnice by potom nielen liečili.

Príkladom liberálnej legislatívy na tomto poli je Holandsko, ktoré,

počínajúc r. 1993, dovoľuje lekárom asistovať pri samovražde alebo usmrtení nevyliciteľne chorého na základe osobnej žiadosti pacienta. Aj keď ukončenie života pacienta a pomoc pri samovražde zostali protiprávne, holandské súdy ospravedlňujú a tolerujú doktorskú prax v tejto oblasti svojou rozhodovacou činnosťou už viac než desať rokov.

Nové právo ochraňuje lekárov pred trestným stíhaním, ak vopred oznámia daný zámer osobe, ktorá vykoná obhliadku mŕtvol, a podrobia sa podmienkam oficiálneho dokumentovania veci.

Medzi právom a neprávnyimi systémami noriem existujú nielen spoločné ciele a spoločný jazyk, ale ako vidieť aj odlišnosti, ba dokonca rozpory. Pri presadzovaní konkrétnych hodnôt je postavenie práva v porovnaní s inými normatívnymi systémami „lepšie“ v tom zmysle, že za právom stojí štát; ten si vytvára spoločnosť so všetkými nástrojmi, ktoré môže a má použiť na dosiahnutie realizácie spoločenskej vôle, vyjadrenej vo forme štátnej vôle v zákonoch a iných právnych predpisoch. Pozícia práva je totiž pozíciou spoločnosti a následne štátu a štátnej moci. Preto možno nanovo konštatovať, že špecifickosť právnych noriem je v ich spojení so spoločnosťou a štátom.

Aké sú vlastne špecifické znaky práva oproti neprávnyim normám?

Sú nimi najmä:

- a) štátne donútenie,
- b) štátom stanovená alebo uznaná forma práva,
- c) monizmus práva.

Štátne donútenie

Právo je tak z hľadiska svojej tvorby, ako aj realizácie spojené so štátom mnohorakými väzbami.

Parlament prijíma zákony. Vláda ako ústredný orgán štátnej správy ich pomocou všeobecne záväzných nariadení vykonáva. Takisto postupujú ministerstvá, miestne orgány štátnej správy, napríklad úrady práce, policajné oddelenia, školská správa, ako aj súdy, prokuratúra a pod.

V demokratickom štáte právo vo všeobecnosti rešpektujú tak občania, ako aj štátne orgány. Ale ak sa povinnosť subjekt odmieta podrobiť právu, potom vzniká nutnosť uplatniť štátne donútenie prostredníctvom súdov, prokuratúry, polície či iných orgánov štátu. Štátne orgány sú vystrojené zákonnými prostriedkami, ktoré používajú v prípadoch nerešpektovania zákonov a iných právnych predpisov. Zásah štátu proti tým, ktorí porušujú právo, sa musí uskutočňovať podľa zákona. Štátne orgány sú napríklad podľa ústavy a zákonov oprávnené zadržať, prípadne vziať do väzby obvineného alebo podozrivého z trestného činu. V súvislosti s trestným konaním, a to na písomný a odôvodnený príkaz sudcu, môžu tiež vykonať domovú prehliadku. Rozdiel medzi právnou a neprávou normou je teda v tom, že neprávne systémy noriem používajú iné prostriedky donútenia než štátne donútenie.

Štátom stanovená alebo uznaná forma práva

Na rozdiel od neprávnych noriem sa právo, právne normy vyznačujú aj osobitnou, vopred štátom stanovenou alebo uznanou formou. Štát spravidla osobitným zákonom a tiež ústavou ustanovuje, akú formu alebo formy bude mať jeho právotvorná činnosť tak z hľadiska procedúry prijímania právnych noriem, ako aj

z hľadiska jej výsledku (ústavný zákon, zákon, nariadenie vlády, vyhláška a pod.).

Aký účel má úsilie štátu presne ustanoviť formu práva? Štát má záujem na dodržiavaní a využívaní právnych noriem. Keďže štát ustanovuje všeobecnú povinnosť dodržiavať zákony a iné všeobecne záväzné právne predpisy, musí presne určiť podmienky ich platnosti. Musí zákonom alebo ústavou najmä ustanoviť, čo je všeobecne záväzné právo, aby vylúčil akékoľvek pochybnosti a dohady, či v určitom prípade ide o právo alebo neprávo. V tomto ohľade môže do prípadných pochybností vnieť jasno len presne ustanovená alebo uznaná forma práva, ktorú štát určuje alebo uznáva za všeobecne záväznú. Ak je forma práva naplnená, každý subjekt práva môže a dokonca má vedieť, že ide o všeobecne záväzné príkazy a zákazy štátu, ktoré treba rešpektovať, lebo inak sa vystaví riziku nepríjemných následkov štátneho donútenia.

Neprávne systémy noriem na rozdiel od práva nemajú vopred ustanovenú alebo uznanú formu a už vonkoncom nie formu ustanovenú záväzne štátom.

Monizmus práva

Ďalší z dôležitých rozdielov medzi právom a neprávnyimi systémami noriem je v tom, že v určitej spoločnosti a štáte platí jedno právo, kým neprávnych systémov noriem je v tom istom spoločenstve niekoľko tak na celospoločenskej úrovni, ako aj na úrovni spoločenských skupín, teritoriálnych oblastí a jednotlivcov. Slovom, v spoločnosti, ktorá si ustanovila štát, pôsobí právny monizmus, kým v oblasti neprávnych noriem pôsobí normatívny pluralizmus.

HODNOTA ROVNOSTI V PRÁVE

Rovnosť, spoločne so slobodou a spravodlivosťou, patrí k najvýznamnejším hodnotám, ktoré vyjadruje a ochraňuje moderné právo. Heslo rovnosti často znelo v revolučnom i evolučnom vývoji sveta a Európy.

Mocenská elita 18. storočia nemohla pochopiť otázku občianskej slobody a rovnosti občanov z pozície poddaného a neskôr občana. Preto si Ľudovít XVI. dňa 14. júla 1789, v deň dobytia pevnostnej väznice Bastilly, vraj urobil do svojho denníka nasledujúci záznam: „Utorok 14. nič.“ Keď v noci zo 14. na 15. júla videl, že situácia je naozaj vážna, opýtal sa vojvodu La Rouchefoucauld-Liancourta: „Je to vzburá?“ Vojvoda mu odpovedal rovnako známymi slovami: „Nie, sir, je to revolúcia.“

Idey rovnosti a zvrchovanosti ľudu sú myšlienkami, ktoré revolučne zmenili svet. Deklarácia práv človeka a občana z r. 1789 vyjadrila rovnoprávnosť občanov nasledovne: „Všetci občania majú právo zúčastňovať sa osobne alebo prostredníctvom svojich zástupcov na jeho tvorbe. Zákon je rovnaký pre všetkých, či už poskytuje ochranu alebo trestá. Všetci občania sú si pred ním rovní, majú rovnaký prístup ku všetkým verejným hodnostiam, miestam a verejným zamestnaniam podľa svojich schopností a len podľa rozdielov, ktoré vyplývajú z ich cností a nadania.“ Deklarácia bola prvým dokumentom tohto druhu, ktorý zakotvil nielen prirodzenú slobodu človeka, ale aj princíp rovnoprávnosti. Ústava Spojených štátov je síce o dva roky staršia, ale prvých desať dodatkov k nej, ktoré sa týkajú práv a slobôd občanov, nadobudlo účinnosť až v r. 1791 (*Bill of Rights*).

Rovnosť znamená, že ľudia sú si

rovní ako ľudské bytosti. To nevyklučuje prirodzenú nerovnosť determinovanú napríklad biologicky. Podstatná je však rovnosť jednotlivca ako člena spoločnosti vrátane jeho rovnosti pred zákonom. Rovnosť je znakom demokracie, ale dobre usporiadaná, mienil Montesquieu. V podmienkach rovnosti sú si ľudia rovní pred zákonom, majú rovnaké práva a slobody a majú tiež rovnaké právo na právnu ochranu, bez ohľadu na akékoľvek rozdiely podľa:

- a) rasy,
- b) farby pleti,
- c) pohlavia,
- d) jazyka,
- e) náboženstva,
- f) politického alebo iného presvedčenia,
- g) národnostného alebo iného pôvodu,
- h) majetku,
- i) rodu
- j) alebo iného postavenia.

Rovnosť v práve sa má prejavovať tak v oblasti tvorby práva, ako aj pri jeho realizácii. Uprednostňovanie určitých osôb alebo skupín v právnych dokumentoch je dnes v kultúrnom svete a civilizovanej spoločnosti podstým raritou. Akceptuje sa iba tzv. *reverse discrimination*, ktorá spočíva vo favorizácii menšín. Dôvodí sa, že priznanie tzv. nadpráv menšinám, čiže preferenčného zaobchádzania spolu so zákazom diskriminácie, vyrovnáva nedostatok príležitostí ľudí, ktorí patria k menšinám, v porovnaní s väčšinou danej spoločnosti.

Štáty, ktoré sa hlásia k demokracii, odmietajú nerovnosť. Napriek tomu aj dnes existujú skryté formy diskriminácie, ktoré sú neraz výsledkom nerovnakých sociálnych možností a šanci. Sociálna rovnosť alebo nerovnosť sa prejavuje v materiálnej oblasti, v oblasti vlastníctva a rozde-

ľovania ako nerovnosť príjmov, spotreby, nerovnosť v oblasti trávenia voľného času a pod. V súčasnosti je spoločensky citlivá najmä nerovnosť v oblasti zdravotnej starostlivosti a vzdelania, ktorá sa však v liberalistických spoločnostiach, osobitne v Spojených štátoch, neraz chápe ako výraz slobodnej voľby nemať nemocenské poistenie alebo nemať prístup na prestížne univerzity, ktoré zabezpečujú úspešnú kariéru a prosperitu.

Spoločnosť sa však musí rozhodnúť aj prostredníctvom politickej slobody a politickej rovnosti, ktorá zabezpečuje rovnosť politických subjektov a voľnú hru politických síl, v akom vzťahu bude v danej spoločnosti hodnota rovnosti k hodnote slobody a naopak.

Ideál sociálnej rovnosti, pochopený ako akýsi celospoločenský cieľ, viedol takmer bez výnimky k centralizácii štátnej moci a k následnej likvidácii slobody a právneho štátu. Friedrich August von Hayek (1899-1991), známy predstaviteľ liberalizmu, ktorý dáva prednosť slobode pred rovnosťou a význam rovnosti vidí najmä v jej vzťahu k právu, o tom napísal: „Práve panstvo zákona, v zmysle panstva formálneho zákona a neexistencie zákonných privilégií určitých ľudí vybratých verejnou autoritou, chráni rovnosť pred zákonom, ktorá je opakom svojvoľnej vlády. Nevyhnutným a len zdanlivo paradoxným dôsledkom toho je, že formálna rovnosť pred zákonom je v rozpore a v skutočnosti je nezlučiteľná s akoukoľvek činnosťou vlády, ktorá vedome smeruje k materiálnej rovnosti rôznych ľudí, a že akákoľvek politika, priamo smerujúca k ideálu spravodlivosti v rozdeľovaní, musí nevyhnutne viesť k deštrukcii panstva zákona. Aby sa dosiahol rovnaký výsledok pre rôznych ľudí, treba zachádzať s nimi rôzne. Dokonca

možno konštatovať, že ak má panstvo zákona pôsobiť efektívne, je dôležitejšie, aby sa existujúce pravidlo vždy aplikovalo bez výnimiek, než to, o aké pravidlo vlastne ide. Často je obsah pravidla menej dôležitý, pokiaľ ho používame všeobecne. Vráťme sa k nášmu skoršiemu príkladu: nezáleží na tom, či jazdíme po vozovke všetci rovnako. Podstatné je, že pravidlo nám umožňuje správne predvídať správanie ostatných ľudí, pretože je aplikované na všetky prípady, dokonca aj vtedy keď máme pocit, že je to nespravodlivé“ (HAYEK, 72).

PRÁVO A SPRAVODLIVOSŤ

Je všeobecne známe, že spravodlivosť je určitým ideálom, ako má spoločnosť rozdeľovať to, čomu sa všeobecne pripisuje hodnota dobra alebo naopak zla, ako rozdeľovať bohatstvo, tituly, úrady alebo naopak, ako rozdeľovať zlo, tj. tresty, bremená, núdzu či bolesť. Spravodlivosť je ideál, ktorý sa dotýka rozdeľovania dobra a zla na základe určitého princípu rovnosti a ideál, ktorý sa dotýka vzťahov medzi jednotlivcom a spoločnosťou na jednej strane a vzťahov medzi jednotlivcami navzájom na strane druhej. Ide o recipocitu, vzájomnosť, vyžadujúcu si komparáciu, pretože o spravodlivosti alebo nespravodlivosti hovoríme vtedy, keď vychádzame z porovnávania recipocity minimálne dvoch ľudí.

Hodnoty (dobro) sú v spoločnosti limitované. Nie sú nekonečné a nevyčerpatelne. Pri ich rozdeľovaní nie je možné a ani by nebolo správne chcieť uspokojiť všetkých len preto, že každý z členov spoločnosti po týchto hodnotách túži a je spôsobilý ich užívať. Naopak, hodnoty (dobro) je spravod-

livé rozdeliť práve podľa zásluhy každého člena spoločnosti primerane kvalite a kvantite hodnôt (dobra), ktoré každý jednotlivec odovzdáva spoločnosti. Čiže v dôsledku komparovania a recipocity treba tým, ktorí odovzdali viac, dať viac než tým, ktorí odovzdali v porovnaní s nimi menej, a tým, ktorí odovzdali to isté, treba rozdeliť hodnoty rovnako, a naopak tým, ktorí neodovzdali nič, nie je možné dať niečo.

Sociálna spravodlivosť

Spôsob distribúcie dobra a zla má okrem recipocity sledovať aj určité zásady, ktoré kotvia v hodnote človeka a ľudského života vôbec. Napríklad požiadavka minimálneho blahobytu pre každého člena spoločnosti sleduje koncepciu „zásadnú“ a nie koncepciu „recipocity“. Každý má užívať minimálny blahobyt bez ohľadu na podiel dobra, ktorý odovzdal spoločnosti.

Sociálna spravodlivosť ako socialistická myšlienka vychádza z predstavy, že rozdiely medzi jedincami nie sú prejavom rozdielov v ich schopnostiach, ale sú „produktom spoločnosti“. Kresťanská koncepcia sociálnej spravodlivosti pramení z odlišnej koncepcie rozdeľovania v spoločnosti a prejavuje sa v takých hodnotách, ako je solidarita, charita a súcitiť.

Rovnosť je základnou hodnotou socializmu. Naopak, základnou hodnotou liberalizmu je sloboda, a preto aj rovnosť príležitostí. Podľa liberalizmu sa ľudia rodia s odlišnými schopnosťami a nadaním. Majú byť odmeňovaní podľa toho, čo skutočne dokážu, podľa svojho výkonu a schopnosti. Podľa liberalizmu hodnota rovnosti spočíva v tom, že všetci ľudia sú si rovní pred zákonom a majú rovnakú morálnu hodnotu a, samozrejme, majú mať rov-

naké spoločenské šance (HEYWOOD, 100).

V štátoch, v ktorých sa presadila „zásadná“ koncepcia spravodlivosti, a teda hodnota minimálneho blahobytu spolu so sociálnym štátom, sa však stále hľadá odpoveď na otázku limitov sociálnej spravodlivosti. Zvyšovanie sociálnych dávok, podpôr a iných foriem sociálnej starostlivosti štátu a vôbec výdavkov na verejné účely, sa nemôže dosiahnuť inak ako len zvyšovaním daňového zaťaženia občanov, ktorí majú vyššie príjmy v dôsledku svojich schopností, nadania a vysokého výkonu a usilovnosti.

V rovnostárskych tradíciách komunizmu má sociálna rovnosť aj u nás stále významnú podporu verejnosti. Podobne aj v iných transformujúcich sa krajinách, kde je podpora verejnosti ešte vyššia. Verejnosť má odpor k vysokej diferenciacii v príjmoch. Jej negatívny postoj pramení z nedôvery k možnosti získať majetok a vysoké príjmy nadaním, osobnými vlastnosťami a vysokým pracovným výkonom buď vôbec, alebo aspoň v štádiu transformácie. Skôr sa verí, že vysoké príjmy sú výsledkom legalizovaných krádeží v privatizácii, negatívneho podnikania, ktoré nevytvára pre krajinu hodnoty, ako aj úplatkárstva a zločinu. Zdôvodňovanie vysokých príjmov zločinom a nepoctivosťou dáva „mravný“ zmysel apatii, neschopnosti, ev. nekompetentnosti, závisti a lenivosti.

Požiadavky sociálnej spravodlivosti môžu degenerovať až na „rovnosť žalúdkov“. Sociálna rovnosť v racionálnom chápaní však predstavuje východisko na vyrovnávanie a predchádzanie sociálnym rozdielom medzi členmi spoločnosti. Je profilujúcim prvkom programu sociálnodemokratických strán a v súčasnosti tvorí organickú súčasť dokumentov základných práv a slobôd. Medzi zá-

kladné medzinárodné dokumenty patrí na tomto poli Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966), ako aj Európska sociálna charta, podpísaná r. 1961 a odvtedy dvakrát novelizovaná (1988, 1991). Európska sociálna charta predstavuje vysoký a komplexný štandard sociálnej spravodlivosti. Dotýka sa otázok práce, jej podmienok, odmeňovania, prípravy na povolanie, ako aj zamestnanosti, odborových práv, ochrany žien, detí a rodiny, práva sociálneho zabezpečenia a práva na sociálnu a zdravotnú pomoc, ako aj práva prisťahovalcov a zahraničných pracovníkov.

Legálna a etická spravodlivosť

Aristoteles vo svojej známej knihe *Etika Nikomachova* napísal, že o spravodlivosti a nespravodlivosti sa hovorí vo viacerých významoch (ARISTOTELES, 1129 a), že jestvuje niekoľko spravodlivostí (ARISTOTELES, 1130 b).

Podľa neho za nespravodlivého možno označiť toho, kto nedbá na zákony. Ďalej toho, kto si nárokuje mať viac. Napokon toho, kto nedbá na občiansku rovnosť. Aristoteles v tomto duchu úvah rozoznáva spravodlivosť, ktorú možno nazvať spravodlivosť etická a spravodlivosť legálna a ďalej spravodlivosť, ktorú pomenoval spravodlivosť rozdeľujúca na jednej strane a spravodlivosť vyrovnávajúca na strane druhej.

Legálna spravodlivosť je spravodlivosť na základe práva a podľa práva. Je to spravodlivosť totožná s právom, jeho požiadavkami. Ak v konkrétnom prípade súdneho konania bol vynesený rozsudok na základe nedostatočného dokazovania a nesprávneho zistenia objektívnej či materiálnej pravdy, hovoríme, že toto rozhodnutie

je protiprávne, to znamená nespravodlivé. Príkladom legálnej nespravodlivosti sú justičné omyly a mnohé justičné procesy založené na cieľavedomo vypracovaných dôkazoch a krivých obvineniach s cieľom zbaviť sa nepohodlných, najčastejšie politických protivníkov zdanlivo riadnou, zákonnou cestou.

Požiadavky legálnej spravodlivosti sú totožné s príkazmi platného práva, takže vychádzajú z pozície *de lege lata*, čiže z hľadiska platného práva, tj. toho, čo má byť podľa platného práva.

Požiadavky prináležiace k etickej spravodlivosti, na rozdiel od požiadaviek legálnej spravodlivosti, sú uložené v spoločenských predstavách o spravodlivosti, rovnosti, slobode, slušnosti, solidarite, charite a pod. Požadujú zmenu platného práva a vychádzajú z pozície *de lege ferenda*, čiže z hľadiska prijatia nového zákona alebo novelizácie platného zákona, tj. toho, čo by malo byť. Vyvíjajú sa dynamicky, v súlade s vývojom spoločenských vzťahov. Tým sa nevyhnutne odlišujú od platného práva, a preto aj od legálnej spravodlivosti. Z toho je zrejmé, aké je dôležité odlišovať legálnu spravodlivosť od etickej spravodlivosti.

Právne systémy mnohých štátov obsahujú osobitné ustanovenia, ktoré umožňujú, aby v určitých prípadoch, na základe legálnej spravodlivosti sa uplatňovala etická spravodlivosť. Tejto možnosti sa hovorí slušnosť v práve a právne normy, ktoré ju upravujú a umožňujú, sa nazývajú ekvitaľne právo. Najvýznamnejšou formou ekvitaľného práva sú dobré mravy. V ďalšom výklade sa objasňuje ich podstata a funkcia. Protipólom ekvitaľného práva je striktné právo (*ius strictum*). Ide o to, že striktné právne normy sú nepovoľné, kým ekvitaľne právne normy dávajú súdu alebo iné-

mu štátnemu orgánu možnosť prihliadnuť na špecifickosť konkrétneho prípadu a odstrániť tvrdosť uplatnenia práva.

Rozdeľujúca a vyrovnávajúca spravodlivosť

Okrem legálnej a etickej spravodlivosti sa v práve uplatňuje spravodlivosť aj z hľadiska rovného a rovnoprávneho vyrovnávania a rozdeľovania práv a povinností v právnych vzťahoch.

Rozdeľujúca spravodlivosť určuje, ako rozdeľovať práva, ako aj povinnosti medzi rovnoprávne subjekty práva tak, aby za rovnakých podmienok jedni nemali viac práv alebo viac povinností ako iní, ktorí by preto mali menej práv alebo menej povinností, prípadne, aby jedni nemali viac práv a menej povinností ako iní, ktorí by mali preto menej práv a viac povinností.

Vyrovňávajúca spravodlivosť, ktorá upravuje vzájomné vzťahy subjektov predovšetkým v konkrétnych právnych vzťahoch, určuje obsah a spôsob, na základe ktorého sa subjekty právnych vzťahov vyrovnávajú za dobro (zlo) poskytnuté (spôsobené) v týchto právnych vzťahoch.

V právnych vzťahoch vystupuje rozdeľujúca a vyrovnávajúca spravodlivosť buď spoločne, kým na niektoré právne vzťahy je možné uplatniť buď jedno alebo druhé stanovisko. Je zrejmé, že tam, kde treba uplatniť obe stanoviská, nemožno nastoliť spravodlivosť vylúčením jedného z nich. Požiadavky rozdeľujúcej a vyrovnávajúcej spravodlivosti sú organickou súčasťou realizácie práva, režimu ukladania trestov, rozsahu náhrady spôsobenej škody a pod.

Rozdeľujúca spravodlivosť si na príklad žiada, aby dva prípady trest-

nej činnosti, ku ktorým došlo za rovnakých podmienok, a ktoré vykazujú zhodnú objektívnu a subjektívnu stránku, boli kvalifikované a hodnotené rovnakým spôsobom, ktorý by sa finálne prejavil v rovnakom druhu a výške trestu pre obidvoch obžalovaných. Uplatniť tento princíp bez ohľadu na osobitosti objektívnej a subjektívnej stránky trestného činu môže však na druhej strane viesť k nespravodlivosti. Tu už musí nastúpiť vyrovnávajúca spravodlivosť.

Vyrovňajúca spravodlivosť bola v dávnej minulosti postavená na princípe talie, odplaty rovnakého rovnakým, čiže prostredníctvom zásady „oko za oko, zub za zub“. V práve dominovali trestné sankcie, takže aj škoda v občianskoprávnom zmysle sa odplácala, vyrovnávala trestom. Vývojom sa trestné sankcie začali aplikovať tak, aby sa uloženým trestom vyrovnala škoda poškodenému, ktorá vznikla protiprávnym konaním. V dôsledku postupnej emancipácie občianskoprávnej zodpovednosti od trestnej zodpovednosti sa zlo spôsobené v občianskoprávných vzťahoch už nevyrovnáva represívnymi sankciami, ale sa vyrovnáva takmer výlučne reparatívnymi, reštitučnými a satisfakčnými sankciami. Za podmienky, že občan spôsobí inému občanovi škodu (zlo), je povinný ju nahradiť, t.j. poskytnúť dobro, ktoré v dôsledku protiprávneho konania (zla) bolo poškodenému odňaté. Základ vyrovnávajúcej spravodlivosti je teda v korelácii spravodlivo rozdelených práv a povinností a v prípade ich nerešpektovania v realizácii sankcií, ktoré sú ekvivalentom spôsobeného zla, založeného porušením práva. Vyrovnávajúca spravodlivosť sa preto nazýva aj ekvivalentnou spravodlivosťou a vyjadruje ju o.i. retributívna teória trestania.

Nespravodlivosť nastupuje v prí-

pade, ak uložený trest vo vzťahu k spôsobenému zlu by bol neprimeraný, neekvivalentný, buď veľmi prísny, alebo benevolentný, a to nielen z hľadiska legálnej, ale prípadne aj etickej spravodlivosti. Porušením ekvivalencie vzniká iné zlo, tentoraz spôsobené štátnym orgánom, ktoré má byť spravodlivo odčinené, vyrovnané náhradou škody a eventuálne aj aplikáciou ekvivalentnej represívnej sankcie voči štátu.

PRÁVO A MORÁLKA. CIVILNÁ NEPOSLUŠNOSŤ A PRÁVO NA ODPOR

Tradícia vzťahov medzi právom a morálkou má svoje východiská už v staroveku; už vtedy sa vytvorili základy duality prirodzeného práva a pozitívneho práva. Podľa Aristotela existujú princípy prirodzeného práva alebo prirodzenej spravodlivosti (*fysei dikaion*), ktoré sú univerzálne a nezávislé od mienky ľudí. Podistým týchto zásad a veky trvajúceho poriadku, ktorý kotví v mravoch spoločnosti, sa dovoľavala *Antigóna*. Spravujúc sa mravom, nerešpektovala právny príkaz tébskeho kráľa *Kreóna*, ktorý zakázal pochovať jej brata *Polyneika* ako nepriateľa vlasti. Za nerešpektovanie práva bola potrestaná zamurovaním zaživa do skalnej hrobky, kde si vzala život.

Konflikt medzi *Kreónom* a *Antigónou* je dodnes modelom rozporu príkazov práva a morálky a širšie, konfliktu dvoch povinností.

Prirodzené právo tvorilo dôležitú súčasť života spoločnosti 17. a 18. storočia. V interpretácii Grotia a Puffendorfa sa dokonca prednášalo spolu s rímskym a kanonickým právom na európskych univerzitách. Renesanciu vzťahu práva a morálky

a tým aj pozitívneho a prirodzeného práva prinieslo opätovne až 20. storočie prostredníctvom Norimberského procesu. Avšak ešte predtým otvoril novú kapitolu vzťahov práva a morálky Gándhí. Pre Mahátma Gándhího boli nespolutráca s Britmi, ako aj nenásilie základné súčasti jeho hnutia a filozofie, ktorú o.i. vložil v známom článku *Doktrína meča* v r. 1920.

Píše sa tam napríklad: „Nenasilie je zákonom ľudského rodu, ako je násilie zákonom sveta zvierat... Nenasilie znamená neustále utrpenie. Neznamená to skloniť sa pokorne pred tým, kto pácha zlo, ale vyžaduje to postaviť všetku silu svojej duše proti vôli tyrana. Jednotlivec, ktorý koná v súlade s týmto zákonom, môže vyhlásiť vojnu všetkej moci nespravodlivej ríše, môže zachrániť svoju česť, svoje náboženstvo a svoju dušu, spôsobiť pád alebo obrodu ríše.“

V šesťdesiatych rokoch jeho myšlienku pasívnej rezistencie, nenásilia, ale aj priamej akcie oživil Martin Luther King Jr. V známom liste z Birminghamského väzenia napísal v apríli 1963, že akékoľvek právo, ktoré degraduje ľudskú osobnosť, je nespravodlivé, a v jednote s Gándhím zdôraznil, že je nesprávne použiť nemorálne prostriedky na dosiahnutie morálnych cieľov.

Moderná problematika vzťahu práva a morálky sa začína otázkou rozdielného definovania práva prirodzenoprávnou teóriou a právnym pozitívizmom.

Právny pozitívizmus trvá na separácii práva a morálky a zastáva názor, že aj nespravodlivé vlády (a zákony) sú vládami na základe platných zákonov. Zlovoľnosť nacistických alebo bolševických zákonov, ktoré zaviedli krvavý štátny teror, nie je dôvodom ich neplatnosti, i keď autoritatívny systém môže produkovať natoľko ex-

trémne nespravodlivé zákony, ktoré si nemôžu nevyžadovať rezistenciu.

Jusnaturalistická koncepcia zastáva naopak stanovisko, že otázka, čo má byť podľa práva a čo by malo byť podľa práva, nie sú oddelené, ale naopak spojené otázky. So zreteľom na nacistické právo zastáva teda jusnaturalizmus stanovisko, že toto právo pozostávalo zo zákonov, ktoré boli extrémne, priveľmi nespravodlivé na to, aby nadobudli atribút platnosti, aby boli platným právom, ktoré sa vyznačuje všeobecnou záväznosťou. Škola prirodzeného práva odkazuje totiž pri definovaní práva na jeho morálnosť. Niektoré radikálne prúdy odmietajú uznať za platné právo súhrn právnych noriem štátu, ktorý nevyjadruje požadovaný morálny obsah. Tým podľa tejto koncepcie vzniká mravný dôvod rezistencie, nerešpektovania „nespravodlivého“ práva štátu rozmanitými, najmä nenásilnými prostriedkami civilnej neposlušnosti, prostredníctvom individuálnej alebo kolektívnej akcie. Obidve cesty našli uplatnenie napríklad pri odmietaní povolávacích rozkazov severoamerickými brancami počas vojny vo Vietname. Civilná neposlušnosť je porušením práva.

Od civilnej neposlušnosti, ktorá je porušením práva, je potrebné odlišiť právo na odpor.

Právo odporu (*ius resistendi*) vyjadri napríklad *Vyhlásenie nezávislosti* v r. 1776 takto: „Považujeme za nevyvrátiteľné pravdy, že ľudia majú neodňateľné práva, ako je právo na život, slobodu a budovanie osobného šťastia a že na zabezpečenie týchto práv si ľudia ustanovujú vlády, odvodzujúce svoju oprávnenú moc od súhlasu tých, ktorým vládnu. Lenže kedykoľvek začne niektorá vláda týmto cieľom prekážať, má ľud právo ju zmeniť alebo odstrániť a ustanoviť novú vládu, ktorá bude založená na

zásadách a bude mať právomoci, ktoré ľud uzná za najvhodnejšie na zaisťovanie svojej bezpečnosti a šťastia.“

Právo na odpor v špecifickej forme vyjadruje tiež Ústava Slovenskej republiky (Rámik č. I-1).

RÁMIK č. I-1 Právo na odpor v Ústave Slovenskej republiky

„Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.“

Čl. 32 Ústavy Slovenskej republiky

2) Právo na odpor, právo na povstanie (revolúciu) sa odvodzuje zo spoločenskej zmluvy. Spôsob ako odporovať vláde, nemusí byť jednoznačne spojený iba s ozbrojeným odporom. Thoreau odporoval americkej vláde vo väzení s predstavou: „Ak občan odmietne vládu podporiť a úradník opustí svoj úrad, revolúcia sa dosiahla.“ (THOREAU, 30). Usudzuje sa, že právo na odpor sa môže uplatniť v prípadoch samovlády skupín a jednotlivcov. Scholastika rozoznávala dva druhy samovlády (samovlády jednotlivca); jednak samovládu ex defectu tituli, nelegitímnu vládu a jednak ab exercitio, čiže vládu, ktorá moc zneužíva. Jedna i druhá forma vlády korešponduje s poňatím nezákonného bezprávia a zákonného bezprávia.

Právo na odpor má viac kritikov ako zástancov. Negatívne stanovisko k právu na odpor sa spravidla týka aj civilnej neposlušnosti, ktorá, na rozdiel od práva na odpor, nie je ani formálne odvodená z platného práva, ale je porušením práva alebo výzvou na jeho porušovanie.

Právu odporu oponoval o. i. Kant, ktorý dôvodil, že nijaké zriadenie nie je možné zlepšiť revolúciami, ale len reformami. Ak ľud povýši násilie na právo, zruší spoločenskú zmluvu a tým celý ústavný a právny systém,

čím nahradí občiansky stav prírodným stavom, v ktorom opäť zavládne anarchia a boj každého proti každému. Rešpektovanie zákonov a občianska disciplína sú preto základom občianskeho života či života človeka v štáte. Odmietnutie práva na odpor treba u Kanta vidieť aj v spojení s odsúdením krutostí, sprevádzajúcich revolúciu vo Francúzsku.

Uplatňovanie práva na odpor je v demokratickej spoločnosti vzdialené predstave práva ako takého. Moderné právo demokratickej spoločnosti, v ktorom vládne právny a nie policajný štát, je vystrojené celým radom tak preventívnych, ako aj sankčných záruk. Právo na odpor nemá v civilizovanej a demokratickej spoločnosti miesto takisto, ako v medzinárodných vzťahoch nemá, či nemá mať miesto použitie sily alebo hrozby silou. V *Záverečnom akte* Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe sa o.i. stanovuje: „Zúčastnené štáty sa vo svojich vzájomných vzťahoch, ako aj v medzinárodných vzťahoch všeobecne zdržia použitia sily alebo hrozby silou proti územnej celistvosti

alebo nezávislosti ktoréhokolvek štátu, alebo jej použitia akýmkoľvek iným spôsobom, ktorý je v rozpore s cieľmi Spojených národov a tejto deklarácie. Nijaké dôvody nemôžu ospravedlniť nedodržanie tohto princípu siahnutím k hrozbe silou alebo k jej použitiu.“ V podmienkach moderného štátu a práva neexistujú ani nijaké dôvody na návrat k anarchii. Na druhej strane však zakotvenie práva na odpor v ústave štátu je odôvodnené ako krajné riešenie a ústavná poistka občianskej spoločnosti.

Existuje morálna povinnosť rešpektovať právo?

Spoločenská zmluva, v ktorej sa obyvatelia (občania) prostriedkami reprezentatívnej alebo priamej demokracie dohodnú na spoločnej správe spoločných vecí, zahŕňa rozdelenie práv a povinností na oboch stranách, tak na strane štátu, ako aj na strane občanov, občianskej spoločnosti. Povinnosťou štátu je najmä chrániť verejný poriadok, územnú celistvosť štátu, bezpečnosť a majetok občanov a zaisťovať určité sociálne funkcie, kým základnou povinnosťou občanov je dodržiavať ústavu a zákony štátu. Ide o právnu povinnosť vynútiteľnú štátom. Z hľadiska vzťahov práva a morálky však vzniká otázka týkajúca sa aj morálnej povinnosti rešpektovať právo. Preto do okruhu vzťahov práva a morálky patria aj s civilnou neposlušnosťou priamo i nepriamo spojené otázky, či vôbec:

- existuje morálna povinnosť dodržiavať právo,
- pri definovaní práva je nevyhnutné urobiť nejaký odkaz na morálku, na jeho „morálny obsah“, alebo nie,
- je morálne vynucovať morálku pomocou práva a štátneho donútenia.

Na podmieňovanie platnosti práva morálnosťou práva existujú rôzne názory.

Podľa klasickej teórie je prirodzené právo poznateľné rozumom a je univerzálne a nemeniteľné. Vo vzťahu k pozitívnemu právu štátu ide tiež o „vyššie právo“, ktoré pri kolízii s pozitívnym právom má mať prioritu.

Podľa Finna, ktorý je predstaviteľom súčasného jusnaturalizmu, sentenciu, že nespravodlivé právo, nespravodlivý zákon nie je právo (*lex iniusta non est lex*), chybné interpretujú kritici prirodzeného práva. Z výroku o nespravodlivosti pozitívneho práva nie je možné v každom prípade usudzovať, že ide o neplatné právo, na ktoré netreba jednoducho dbať. Nespravodlivé či zlé právo je právo, ktorému chýba potrebná sila, aby záväzne prikazovalo svedomiu jednotlivca, i keď zákony štátu sú a majú byť takouto silou vybavené. Podľa niektorých predstaviteľov jusnaturalizmu existuje naopak morálna povinnosť občanov rešpektovať nespravodlivé, zlé právo, ak by civilná neposlušnosť viedla k oslabeniu právneho systému, ktorý ako celok je inak spravodlivý.

Iní predstavitelia jusnaturalizmu, ako sa už spomínalo, zastávajú nekompromisný názor, že extrémne nespravodlivé právo autoritatívneho štátu, ktorého príkladom je nacistické právo, nie je a nemôže byť v nijakom prípade právom (HARRIS, 19, FINNIS, 351).

Vzťah práva a morálky zahŕňa aj odpoveď na otázku, či existuje morálna povinnosť rešpektovať právo? Podľa Sokrata takáto povinnosť existuje a Platón ju vyjadril v známom dialógu, ktorý sa odohral medzi Sokratom a Kritónom. Aj Bentham ako predstaviteľ právneho pozitivizmu nabádal, že právo je potrebné slobodne kritizovať, avšak dôsledne rešpektovať.

Rozhovor Sokrata s jeho priateľom Kritónom sa uskutočnil bezprostredne predtým, než filozof vypil bolehlav a vo veku 71 rokov zomrel. Sokrates odmietol ponuku Kritóna, aby z väzenia ušiel a zachoval si život. Naopak, rozhodol sa rešpektovať rozsudok trestu smrti. Dôvodil, že ak by bol so zákonmi štátu nesúhlasil, mal dost času a možností prejavíť opačné stanovisko, prípadne slobodne opustiť vlasť a žiť v štáte, v ktorom vládnu spravodlivejšie zákony. Keďže neurobil ani jedno ani druhé, je jeho povinnosťou rešpektovať zákon a podriať sa jeho sile a dôsledkom (PLATÓN: I., 379).

Argumenty pre morálnu záväznosť práva

Ak existuje morálna povinnosť rešpektovať právo, potom musí existovať nejaký mravný dôvod povinnosti občana rešpektovať príkaz stanovený právnou normou alebo sa zdržať zakázaného správania.

Existuje niekoľko argumentov v prospech morálnej záväznosti práva:

- Prvý vychádza z chápania platnosti práva v jusnaturalizme. Platné právo, ktoré zaväzuje, musí spĺňať určité požiadavky na morálnosť svojho obsahu. Dôvodom morálnej záväznosti práva je jeho obsah, ktorý je v súlade s morálnymi normami.
- Iný argument romanticky apeluje na vďačnosť občana, dôvodiac, že krajina a jej zákony poskytujú obyvateľstvu výhody, takže najmenej, čo môže každý pre svoju vlasť urobiť a zavďačiť sa za poskytnuté dobrodenie, je, že rešpektuje zákony štátu.
- Ďalší argument vychádza z nevyhnutnosti dodržať sľub. Ne-

vyhnutnosť dodržať sľub či zmluvu vychádza zo zmluvných teórií vzniku a existencie štátu, podľa ktorých jednotlivec a spoločnosť uzavreli s verejnou štátnou autoritou zmluvu, ktorej obsahom je prísľub rešpektovať zákony výmenou za ochranu slobody, života a majetku, ako aj iných hodnôt zabezpečovaných štátom.

Variant posledného argumentu či teórie, prečo existuje morálna povinnosť dodržiavať právo, je obsahom teórie spravodlivosti Rawlsa. Ak je spoločnosť spravodlivá, má svoje miesto prirodzená povinnosť podporovať spoločenské inštitúcie a postupovať tak, ako spoločenské inštitúcie vrátane práva od občanov požadujú. Ak je štruktúra spoločnosti zreteľne spravodlivá a ak sa v nej neprekračujú určité hranice spravodlivosti, ak sa napríklad neuznávajú neoprávnené nároky určitých skupín alebo sa nevyskytuje odmietanie základných slobôd, potom sa povinnosť rešpektovať právo vzťahuje aj na jednotlivé nespravodlivé zákony. V prípade prekročenia hraníc spravodlivosti a extrémnej nespravodlivosti je však odôvodnená civilná neposlušnosť. Civilná neposlušnosť je podľa Rawlsa nenásilný, verejný a protiprávny akt, ktorého cieľom je vyvolať zmenu v zákonoch, prípadne v politike vlády (RAWLS, 217).

- Ďalší argument morálnej povinnosti rešpektovať právo vychádza z povinnosti občana k spoluobčanom a nie k štátu, a dovoľáva sa slušnosti. Je formulovaný takto: Ak spoluobčania rešpektujú právo, nie je slušné užívať výhody života v štáte a pritom odmietajú požiadavky práva.
- Rozšírený je tiež tzv. utilitárny argument, ktorý znie: Ak ľudia

porušujú zákony prosperita a blahobyť štátu sa znižujú, takže občania majú morálnu povinnosť rešpektovať právo.

S otázkou vzťahu práva a morálky úzko súvisí tiež vec slobody, ako aj vzťah práva a spravodlivosti na jednej strane i vzťah práva a slušnosti na strane druhej. Obe otázky sú predmetom ďalšieho výkladu.

PRÁVO A HODNOTA SLOBODY

Politické chápanie slobody bolo známe už starovekým Grékom, ktorí usúdili, že sloboda v demokratickom systéme sa prejavuje slobodou konania, že každý môže konať a vyjadrovať sa slobodne v medziach práva. Osobitný význam sa pripisoval slobode slova (*isegoria*) a rovnosti práv všetkých subjektov práva (*isonomia*).

Počínajúc liberalizmom, občianska sloboda a tým aj sloboda v právnom zmysle znamená, že štát:

- nesmie zasahovať do vymedzenej sféry života jednotlivca, osobitne zasahovať do jeho bezpečnosti a majetku;
- môže postupovať len v medziach zákona a podľa zákona, a občanom je dovolené robiť všetko okrem toho, čo im zákony zakazujú.

Obdobie klasického liberalizmu vyzdvihlo tak náboženskú slobodu, ako aj politickú slobodu, slobodu účasti občanov na spravovaní štátu.

Právna sloboda alebo sloboda v právnom zmysle je vymedzená klasickým liberalizmom negatívne ako absencia obmedzenia slobody jednotlivca štátom.

Moderný liberalizmus nastolil otázku pozitívnej slobody ako protipól negatívnej slobody (BERLIN, 31).

Predpokladom objasnenia slobody

v negatívnom význame je filozofia individualizmu, náhľad, že človek je nezávislý od politického systému, v ktorom žije, že štát nezasahuje do života občana, že občan nie je obmedzovaný postupom štátu. Občan je neslobodný, ak mu štát zabraňuje realizovať jeho potreby, záujmy a ciele. Miera slobody občana je teda určená mierou nezasahovania štátu do občianskej slobody. Nezasahovanie vytvára priestor, v ktorom sa občianska sloboda transformuje na ďalšie hodnoty. „To, čo dodáva hodnotu existencii každého z nás, závisí od nezasahovania zo strany iných ľudí“ (MILL, 12).

John Locke učil, že existujú slobody, ktoré nie je možné odlúčiť od podstaty človeka, keďže sú spojené s ochranou jeho slobody, života a vlastníctva. Ľudia sa rodia a zostávajú slobodní a rovnoprávni, uvádza sa hneď v prvom článku Deklarácie práv človeka a občana (1789). Idea, že existujú práva individua, ktoré politická moc nesmie obmedzovať, sa konkretizuje v katalógu práv. Prvá generácia ľudských práv vzišla z Vyhlásenia nezávislosti a Francúzskej revolúcie. Jej zmyslom bola ochrana občianskej slobody pred svojvoľnými zásahmi štátnej moci. Druhá generácia ľudských práv kladie dôraz na ekonomické, sociálne i kultúrne práva a osobitne na sociálnu rovnosť. Tretia generácia ľudských práv sa spája so solidaritou a nazýva sa generáciou *the solidarity rights*.

Vráťme sa k otázke občianskej slobody a tým k jadru prvej generácie ľudských práv. Človek sa rodí slobodný a štát jeho slobodu musí garantovať a nezasahovať do nej. Obmedzenie slobôd zakotvených ústavou je možné len vo výnimočných prípadoch a iba na základe podmienok ustanovených ústavou a zákonmi, pričom obmedzenie slobody a práv nesmie

byť trvalé a nesmie ich štát zneužívať na iné účely, než na ktoré bolo ustanovené.

Vzťah medzi vymedzením slobody v právnom zmysle a podmienkami štátnych zásahov do nej možno napríklad vidieť na zakotvení ochrany osobnej (občianskej) slobody v našej ústave (Rámik č. I-2).

Citovaný text (Rámik č.I-2) dokumentuje garantovanie osobnej slobody jednotlivca, ako aj ústavou a zákonmi ustanovené podmienky výnimočných zásahov štátu do tejto slobody. Slobodu občana nie je možné obmedziť inak než ústavou a zákonom vydaným len na základe ústavy a len v prípadoch, ak sa ho ústava dovoľáva.

RÁMIK č. I-2 Ústavné garancie osobnej (občianskej) slobody

„(1) Osobná sloboda sa zaručuje.

(2) Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Nikoho nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok.

(3) Obvineného alebo podozrivého z trestného činu možno zadržať len v prípadoch ustanovených zákonom. Zadržaná osoba musí byť ihneď obznamená s dôvodmi zadržania, vypočutá a najneskôr do 24 hodín prepustená na slobodu alebo odovzdaná súdu. Sudca musí zadržanú osobu do 24 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo ju prepustiť na slobodu.

(4) Obvineného možno zatknúť iba na odôvodnený písomný príkaz sudcu. Zatknutá osoba musí byť do 24 hodín odovzdaná súdu. Sudca musí zatknutú osobu do 24 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo ju prepustiť na slobodu.

(5) Do väzby možno vziať iba z dôvodov a na čas ustanovený zákonom a na základe rozhodnutia súdu.

(6) Zákon ustanoví, v ktorých prípadoch možno prevziať osobu do ústavnej zdravotníckej starostlivosti alebo ju v nej držať bez jej súhlasu. Takéto opatrenie sa musí do 24 hodín oznámiť súdu, ktorý o tomto umiestnení rozhodne do piatich dní.

(7) Skúmanie duševného stavu osoby obvinenej z trestného činu je možné iba na písomný príkaz súdu.“

Čl. 17 Ústavy Slovenskej republiky

„(1) Obydlie je nedotknuteľné. Nie je dovolené doň vstúpiť bez súhlasu toho, kto v ňom býva.

(2) Domová prehliadka je prípustná len v súvislosti s trestným konaním, a to na písomný a odôvodnený príkaz sudcu. Spôsob vykonania domovej prehliadky ustanoví zákon.

(3) Iné zásahy do nedotknuteľnosti obydlia možno zákonom dovoliť iba vtedy, keď je to v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu života, zdravia alebo majetku osôb, na ochranu práv a slobôd iných alebo na odvrátenie závažného ohrozenia verejného poriadku. Ak sa obydlie použí-

va aj na podnikanie alebo vykonávanie inej hospodárskej činnosti, takéto zásahy môžu byť zákonom dovolené aj vtedy, keď je to nevyhnutné na plnenie úloh verejnej správy.“

Čl. 21 Ústavy Slovenskej republiky

Pravda, sloboda jednotlivca, ako ukazuje citácia uvedeného dokumentu, nie je absolútna (RÁMIK č. I-2). Štát môže intervenovať do sféry slobody jednotlivca len na základe platného práva, ktoré musí spĺňať určité kritériá. Dôležitým znakom v tejto súvislosti je najmä generalita práva (všeobecnosť), ktorej podstata sa manifestuje v známej požiadavke vlády práva a nie vlády ľudí.

Dovolené zásahy štátu do sféry slobody občana vyplývajú z princípu spoločenskej zmluvy a zmluvného rozdelenia práv a povinností medzi verejnou štátnou autoritou na jednej strane a slobodným občanom a občianskou spoločnosťou na strane druhej. Ústava štátu a v širšom význame právny systém je vlastne zmlúvou medzi občanmi a verejnou štátnou autoritou, v ktorej občania súhlasia, aby verejná štátna moc vo výnimočných prípadoch určených ústavou a zákonmi intervenovala do sféry právnej slobody v záujme integrity spoločnosti. Intervencia štátu musí predstavovať čosi výnimočné a v nijakom prípade nemôže byť pravidlom. Štátna moc musí garantovať nielen slobodu jednotlivca, ale zaistiť aj jeho bezpečnosť, majetok a ochrániť ho pred zhubnými následkami anarchie, ktorá rozkladá štát, zákony a dobré mravy.

Ako sa chápe sloboda v pozitívnom zmysle?

Podľa Berlina je pozitívna sloboda odvodená zo snahy jednotlivca byť sám sebou a osobitne byť svojím pánom. Človek si želá, aby o jeho živote

rozhodovala jeho vôľa a nie vôľa iných (BERLIN, 31).

Spoločenská zmluva a zabezpečenie slobody

Ako sa už dôvodilo, človek nemôže žiť mimo spoločnosti. Celý rad sociálnych potrieb a hodnôt vedie ľudí k tomu, aby vylúčili ničivé následky boja každého proti všetkým a všetkých proti každému, a naopak aby si ustanovili verejnú štátnu autoritu. To predpokladá, aby sa zriekli časti svojej slobody v prospech celku, ktorý sa na základe tejto zmluvy (ústavy) zväzuje spravovať verejné záležitosti, najmä zaisťovať ich slobodu, bezpečnosť a vlastníctvo.

John Locke v diele *Two Treatises of Government* (1688-1689) takto objasňuje dôvody postúpenia časti slobody každého člena spoločnosti verejnej autorite: „Ak je človek v prirodzenom stave taký slobodný, ako sa už povedalo, ak je neobmedzeným pánom svojej vlastnej osoby a svojho majetku, najvyššiemu rovný a nikomu nepodrobený, prečo sa chce zriecť svojej slobody, prečo sa chce vzdať svojej zvrchovanosti a poddať sa panstvu a riadeniu niektorej inej moci? Odpoveď je samozrejماً: Aj keď v prirodzenom stave má také právo, predať jeho uplatňovanie je veľmi neisté a ustavične je predmetom zasahovania iných, lebo všetci sú kráľmi rovnako ako on, a každý človek je mu rovný a väčšina z nich nie sú dôslední pri rešpektovaní slu-

šnosti a spravodlivosti, takže užívanie vlastníctva, ktoré drží v tomto stave, je len veľmi málo bezpečné, veľmi neisté. To ho núti k ochote vzdať sa tohto stavu, ktorý akokoľvek slobodný, je plný obáv a ustavičného nebezpečenstva.“ (LOCKE, 198).

Na inom mieste možno čítať: „Kedykoľvek sa teda určitý počet ľudí spojí do jednej spoločnosti spôsobom, že sa každý vzdá výkonnej moci svojho prirodzeného práva a odstúpi ju verejnosti, potom tam a len tam je politická čiže občianska spoločnosť. A toto sa deje kedykoľvek, keď určitý počet ľudí v prirodzenom stave vstúpi do spoločnosti, aby vytvorili jeden ľud, jedno politické teleso pod jednou zvrchovanou vládou, alebo tiež vtedy, keď sa k nim ktokoľvek pripojí a splynie s už ustanovenou vládou. Pretože tým oprávňuje spoločnosť alebo čo je to isté, jej legislatívu, aby vydávala za neho zákony, ktoré si vyžaduje verejné dobro spoločnosti, pričom ich vykonávanie predpokladá aj jeho vlastnú spoluúčasť“ (LOCKE, 180).

Podľa Hobbesa spoločenská zmluva je skutočnou jednotou všetkých, zjednotených v jednej a tej istej osobe zmluvou všetkých so všetkými rovnako, akoby každý každému povedal: „Vzdávam sa svojho práva vládnúť sebe a odovzdávam toto právo mužovi alebo tomuto zboru mužov, ak im tak tiež ty odovzdáš svoje právo a rovnako ako ja ich splnomocníš na všetko a uznáš ich činy za svoje. Keď k tomu dôjde, nazýva sa tým zjednotený počet v jednej osobe *pospolitost', obec, štát*, latinsky *civitas*. Tak sa zrodil veľký *Leviathan* alebo, aby som sa vyjadril úctivejšie, tento *smrteľný boh*, ku ktorému máme povinnosť vďaka, že pod záštitou nesmrteľného Boha nastolil na svete pokoj a zabezpečil poriadok a ochranu. Totiž týmto splnomocnením, ktoré mu dal každý

jednotlivec, môže užívať toľkú silu a moc na neho prenesenú, že jej má nadostač, aby už len ňou hrozilac, vykonával vôľu všetkých, vôľu mať doma pokoj a vzájomnú ochranu proti vonkajším nepriateľom. V ňom a v tom spočíva podstata štátu. Majúc ju vymedziť, mám na mysli jednu osobu, ktorej každý čin uznáva za svoj vlastný veľké množstvo ľudí, spojených navzájom zmluvou za tým účelom, aby som užíval silu a prostriedky ich všetkých, ako uznám za dobré a na prospech všeobecného pokoja a spoločnej ochrany.“

„Nositeľom tejto osoby je vládár, a uvádza sa, že má zvrchovanú moc. Všetci ostatní sú popri ňom poddaní.“ (HOBBS, 206).

Spoločenská zmluva, ktorej sa dovoláva Hobbes, sa odlišuje od spoločenskej zmluvy, ktorú projektoval Locke. Hobbes je na strane silného štátu, ktorý by sme dnes asi nazvali autoritatívnym štátom, kým Locke a dnes Nozick je na strane slobody a minimálneho štátu. Pravda, každý predstaviteľ zmluvnej teórie je na strane štátu, ale otázka znie, akého štátu, totiž či liberalistického a konzervatívneho, alebo naopak sociálneho, prípadne autoritatívneho, totalitného?

Podľa Hobbesa je štát nenásytná biblická príšera *Leviathan*, ktorá nemá nikdy dosť moci, financií a iných prostriedkov na zabezpečenie svojho monopolného postavenia v spoločnosti. Štát bude žiadať vždy viac možností konať, vytvárať stály nátlak na odblokovanie ústavou a zákonmi ustanovených obmedzení zasahovania štátu do sféry slobody jednotlivca, nárokovať si viac financií na verejné účely. Len zákonom ustanovené limity môžu obmedziť štát v prirodzenom leviathanskom úsilí zhromažďovať čoraz viac moci, zvyšovať dane či zadlžovať štát. Tejto snahe

štátu vychádzajú v ústrety najmä politické strany sociálnej či socialistickej orientácie, ktoré sľubujú napríklad obmedziť alebo odstrániť nezamestnanosť. Tým však navrhujú udržať alebo zaviesť intenzívnejšie prerozdeľovanie daní, z ktorých sa vytvára štátny rozpočet, a ktoré platia úspešní občania a štát ich prerozdeľuje rôznymi formami menej úspešným či neúspešným občanom, ktorí sú odkázaní na pomoc štátu tak z hľadiska prirodzeného, ako aj sociálneho.

Z hľadiska liberalistického chápania štátu Hayek veľmi zreteľne ukázal, že čím viac sa zvyšujú prerozdeľovacie funkcie štátu, tým viac rastie jeho moc a tým viac sa znižuje sféra právnej slobody jednotlivca. Preto občania, ktorí vystupujú proti nezamestnanosti a vyzdvihujú heslo sociálnej spravodlivosti, sú zástancami sociálneho štátu, kým občania, ktorí, vďaka svojmu vzdelaniu, prirodzeným či nadobudnutým schopnostiam sa uplatnia na trhu práce, sú zástancami liberalistickej alebo konzervatívnej orientácie štátu.

Pre teóriu spoločenskej zmluvy, ktorá vychádza z demokratických princípov vzťahu medzi občanom a štátom a z princípu slobody, a ktorú vyjadruje nielen Hobbes, ale tiež Locke, a vôbec liberalizmus, je podstatné limitovať štát, štátne orgány a štátne inštitúcie v ich prirodzenej tendencii správať sa neobmedzene, monopolne v oblasti moci.

Demokratická spoločnosť uzavrie zmluvu, v ktorej stanoví podmienky obmedzenia slobody občanov na princípe obmedzenej vlády (*limited government*). Vláda, rozumej štát, môže postupovať len v medziach ústavy a zákonov, čiže len s rešpektom k základným právam a slobodám jednotlivca. *Limited government* je dôležitým princípom právneho štátu.

Zmluva limituje štát a prikazuje štátnej moci, aby postupovala len v medziach ústavy a zákonov. Na druhej strane je občianska sloboda vymedzená tak, že občanom dovoľuje všetko okrem toho, čo im zákony zakazujú.

Spoločenská zmluva, ktorá, samozrejme, je fikciou, vznikala na rôznych miestach i reálne a spontánne od najstarších čias, aj keď predstavy o slobode neboli na úsvite našich dejín natoľko jasné, pretože sa vykryštalizovali až neskôr, najväčmi v myšlienkovom svete liberalizmu. Veľkým vzorom najmä pre Európu bola starozmluvná, prípadne starozákonná predstava vzťahu medzi Bohom a človekom (Nóach, Abrahám), prípadne medzi Bohom a židovským národom. Vďaka Starej zmluve, ktorou sa židovský ľud zaväzuje dodržiavať Božie zákony, sa stáva vyvoleným medzi všetkými národmi a Boh mu zaručuje víťazstvo nad nimi.

Obdobný princíp zmluvy je podstatným prvkom kresťanstva, vyjadreným v *Novej zmluve*, ktorá sa uzatvára prostredníctvom Ježiša Krista a pripomína a utvrdzuje sviatosťou oltárnou tak, ako ju vyslovil napríklad *Matúš*: „Keď teda večerali, vzal Ježiš chlieb, požehnal ho, lámal, a dával svojim učeníkom a povedal: „Vezmite a jedzte, toto je moje Telo!“ A vzal kalich, vďaka vzdával a dal im ho, so slovami: „Pite z neho všetci, toto je totiž moja Krv Novej zmluvy, ktorá bude vyliata za mnohých na odpustenie hriechov.“ (MATÚŠ 26, 1970).

Zmluvný princíp je dôležitým nositeľom myšlienky záväzku, obligácie, povinnosti, ktorá je v jadre práva. Zmluvné teórie poukázali tiež na zdroj moci v štáte. Spoločenská zmluva je predsa zmluvou obyvateľov, občanov. Nie darom, ktorý prichádza zhora. Navyše je vypovedateľná, ak je štátna moc nelegitímna

alebo sa vykonáva v rozpore so zmluvou, a preto aj v rozpore s právom, ústavou a zákonmi.

Existujú dokumenty novovekej histórie, ktoré ukazujú, že princíp zmluvy a obligácie je najmä slobodnému duchu občana najbližšou právnou formou vyjadrenia slobody na jednej strane a zodpovednosti voči tvoriacej sa pospolitosti a verejnej autorite na strane druhej. Napríklad prvou starostou vysťahovalcov, ktorí sa vylodili na nehostinnom pobreží Nového Anglicka, ako uvádza vo svojom diele Alexis de Tocqueville s odkazom na opis istého osadníka, bolo, aby vyhotovili zmluvu, v ktorej stálo:

„My, ktorých mená nasledujú, a ktorí pre slávu Božiu a pre rozšírenie kresťanskej viery a česť svojej vlasti začali budovať prvú kolóniu na tomto odľahlom pobreží, sme sa vo vzájomnej a slávnostnej zhode a pred Bohom dohodli, že sa spojíme do útvaru politickej spoločnosti s cieľom vládnuť si a pracovať na uskutočnení svojich úmyslov. Na základe tejto zmluvy máme v úmysle vydávať zákony, úradné listiny, vytvárať podľa potreby úradu a sľubujeme, že sa im podriadieme a budeme ich rešpektovať.“ (TOCQUEVILLE I., 32). Touto cestou uzavreté zmluvy medzi americkými osadníkmi boli základom tvorby chárty, ktoré sa neskôr pretransformovali na ústavy (JELLINEK, 547).

Sloboda a „princíp škody“

Medzinárodné dokumenty o ľudských právach, ale aj ústavy demokratických štátov stanovujú, že človek sa rodí slobodný. V spojení s tým tiež vymedzujú hranice prirodzenej slobody človeka. Kadiaľ vedú tieto hranice, kto ich vytyčuje a prečo sú stanovené tak a nie inak?

Ide o vážnu otázku. Koľko zo svo-

jej prirodzenej slobody má občan postúpiť verejnej štátnej autorite, aby ochránil svoju slobodu, život a majetok a prípadne aj iné hodnoty a tým tiež umožnil štátu, aby zabezpečil územnú celistvosť a integritu spoločenstva, ku ktorému jednotlivец prinaleží? Existuje nejaké objektívne kritérium, pomocou ktorého možno v tejto oblasti určiť hranicu, ktorá uspokojí nároky občanov na zachovanie slobody a súčasne nároky delegovanej verejnej štátnej moci na ochranu vnútornej i vonkajšej integrity štátu vrátane zachovania celistvosti územia? V každodennom živote ľudí a štátov vznikajú na tomto poli konfliktné situácie. Vyplývajú z extrémnych nárokov jednotlivcov a skupín, ktoré ohrozujú občiansku slobodu. Jeden extrém predstavujú požiadavky anarchistov. Iným sú výzvy aktuálnych držiteľov moci, že štát je ohrozený, že sa treba zjednotiť a zveriť svoj osud a slobodu doteraz garantovanú ústavou do rúk vodcu alebo nejakej skupiny, prípadne väčšiny.

Otázkou kritéria limitov občianskej slobody sa zaoberala už generácia, ktorá vytvárala myšlienkové zdroje *Vyhlasenia nezávislosti* a Francúzskej revolúcie, ako aj podmienky evolučného formovania suverenity anglického parlamentu.

Otázka limitov slobody zaujala aj Johna Stuarta Milla. Svoj pohľad na vec prezentoval v r. 1859 v známom diele *On Liberty*. Vyjadril v ňom náhľad, že jediným dôvodom, ktorý oprávňuje uplatniť donútenie organizované štátnou mocou proti ktorémukoľvek členovi civilizovanej spoločnosti a proti jeho vôli, je prevencia ujmy (škody), ktorá v dôsledku právom zakázaného konania vznikne ostatným členom spoločnosti. Mill teda dospel k záveru, že sloboda jednotlivca je neobmedzená, dokiaľ jeho

konanie nespôsobuje škodu iným, kým „neubližuje iným“ (RÁMIK č. I-3). „Princíp škody“ tak vytvára liberalistické kritérium na vytýčenie hranice, za ktorou štát podľa predstáv liberalizmu nesmie zasahovať

nemôžu byť stanovené inak ako zákonom.“ Interpretácia princípu škody sa sčasti dotýka aj čl. 5 Deklarácie: „Zákon môže zakázať len činy škodlivé spoločnosti. Nikomu nie je možné brániť v tom, čo nie je zakázané zá-

RÁMIK č. I-3 Princíp škody v diele J. S. Milla „O slobode“

„Jediným účelom, kvôli ktorému sa môže moc spravodlivo použiť proti ktorémukoľvek členovi spoločnosti aj proti jeho vlastnej vôli, je zabrániť ubližovaniu iným. Vtedy vlastné dobro jednotlivca, telesné alebo morálne, nie je dostatočným oprávnením.“

MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava 1995, s. 15n

do sféry slobody jednotlivcom, a ktorá je spoľahlivo garantovaná ústavou a spoločenskými inštitúciami, najmä nezávislými súdmi.

Hoci „princíp škody“ sa spája s Johnom Stuartom Millom, predsa takmer rovnakú zásadu vyslovil už o storočie skôr John Locke, ktorý napísal: „Aj keď toto je stav slobody, predsa to nie je stav zvole... Prirodzený stav má prirodzený zákon, aby ho spravoval. Zaväzuje každého. Rozum, ktorým je tento zákon, učí celé ľudstvo, ktoré sa uchádza o jeho radu, že ak sú všetci ľudia rovní a nezávislí, nikto nesmie spôsobiť škodu inému, pokiaľ ide o jeho život, zdravie, slobodu alebo majetok.“ (LOCKE, 141).

„Princíp škody“ formulovala aj kontinentálna Európa.

Deklarácia práv človeka a občana ho vyjadrila v čl. 4 v r. 1789 nasledovne: „Sloboda znamená možnosť robiť všetko, čo neškodí druhému. Teda výkon prirodzených práv každého človeka nemá medze, iba tie, ktoré zabezpečujú ostatným členom spoločnosti užívať rovnaké práva. Tieto medze

konom, a nikto nie je povinný robiť to, čo mu zákon neprikazuje.“

„Princíp škody“ aktualizoval návrh modelu trestného kódexu USA v r. 1955, ako aj návrh *Wolfenden Committee* v Anglicku v r. 1958, požadujú zrušenie trestnoprávneho postihu za homosexualitu a prostitúciu. Správa výboru na čele s Johnom Wolfendenom odporúčala, aby dobrovoľné homosexuálne správanie dospelých v súkromí, ako aj prostitúcia za rovnakých podmienok a s vylúčením verejných ponúk, už neboli v budúcnosti postihované trestným právom.

Predtým než Trestný zákon z 29. novembra 1961 nadobudol l. januára 1962 účinnosť, boli pohlavné styky medzi osobami toho istého pohlavia trestné a zakázané aj v Česko-Slovensku. Dôvodilo sa, že homosexuálne styky odporujú morálke. Lekári a psychológovia naopak argumentovali, že ide o odlišné založenie človeka, ktoré nie je možné liečiť a tak zmeniť sexuálnu orientáciu. Liečebné opatrenie, ako aj trestné sankcie, ktoré sa do r. 1961 aplikovali, vykázali absolútnu neefektívnosť. Vo väzni-

ciach sa homosexuálne orientácie odsúdených naopak manifestovali v plnej šírke.

Aký bol osud návrhu na zrušenie trestnosti dobrovoľnej a súkromnej homosexuality i prostitúcie v Anglicku?

Správa Johna Wolfendena konštatovala, že záležitosti súkromnej morálky nie sú vecou práva. Návrhy výboru vyvolali nielen súhlas, ale aj kritiku. Oponenti dôvodili najmä tým, že uvoľnenie zákazu môže narušiť integritu spoločnosti. Podľa kritikov správa existuje úzky vzťah medzi morálkou spoločnosti a samou spoločnosťou, takže legalizácia homosexuality i prostitúcie podkope sociálne inštitúcie spoločnosti a jej štruktúru (DEVLIN, 16).

Široká diskusia o tejto otázke prerástla svoj pôvodný rámec. Dotkla sa všetkých základných problémov vzťahu práva, morálky a slobody. Z hľadiska myšlienkového sústavy konzervativizmu dokumentovala, že platné právo:

- zakazuje aj správanie, ktoré je neodôvodniteľné „princípom škody“; dôvodom zákazu je fakt, že toto správanie je „negatívnou hodnotou“ príslušnej spoločnosti, i keď jeho realizácia z liberalistického hľadiska nespôsobuje inému a iným škodu,
- nie je možné separovať od morálky, že to, čo má byť podľa práva, a to čo by malo byť podľa práva, sú neoddeliteľné otázky.

Diskusia, a najmä jej výsledky posilnili pozície jusnaturalizmu, predstaviteľov zmluvnej teórie, ako aj reprezentantov konzervativizmu a oslabili argumentačnú základňu liberálnych teoretikov práva.

Lord Devlin, hlavný oponent návr-

hov *Wolfenden Committee*, argumentujúc v prospech nutnosti zabezpečiť morálku právom, poukázal napríklad na fakt, že zákony jeho krajiny zakazujú incest, súbój, eutanáziu a vraždu na objednávku, i keď vo všetkých týchto prípadoch ide o súhlas poškodeného (obete), takže uvedené trestnoprávne zákazy nie je možné odvodiť z „princípu škody“. Devlinovi z toho vyplynulo, že obmedzenie prirodzenej osobnej slobody prostredníctvom práva nie je možné vysvetliť len poukazom na „princíp škody“, ale aj na zabezpečenie integrity spoločnosti prostredníctvom právnej ochrany hodnôt a morálnych štandardov spoločnosti.

Miera obmedzenia slobody

Vzťah medzi mierou slobody a jej zmluvným obmedzením prostredníctvom štátnej moci možno dokumentovať príkladmi z historického vývoja štátov, ako aj príkladmi právnych dokumentov, ktoré zakotvili mieru právnej slobody a podmienky nezasahovania štátnej moci do tejto oblasti. Zmluvu, na základe ktorej si spoločnosť vytvára verejnú autoritu, treba chápať v širšom význame. V pravom zmysle slova zmluva vznikne len v podmienkach slobody a slobodného prejavu vôle, pre ktoré v 20. storočí vytvára potrebný rámec právny štát, odvodzujúci svoju legitimitu z demokratických volieb a politickej plurality.

V niektorých prípadoch sa štáty formovali, formujú a trvajú na základe diktátu jednotlivca alebo dominantnej skupiny spoločnosti, ktorá jednostranne určuje podmienky života v organizovanej spoločnosti.

RÁMIK č. I-4 Modely miery štátnej moci a osobnej (občianskej) slobody

Anarchia	Liberalistický štát	Sociálny štát	Autoritatívny štát
SLOBODA	SLOBODA	SLOBODA	ÚSTAVA
		ÚSTAVA	ŠTÁTNA MOC
		ŠTÁTNA MOC	
		ŠTÁTNA MOC	

Právnym vyjadrením diktátu alebo zmluvy je právny dokument, ktorý v súčasnosti nazývame ústavou, tá však môže mať formu oktrojovanej ústavy. Podmienky spoločenskej zmluvy sa v demokratických spoločnostiach obnovujú vždy počas všeobecných volieb.

Miera slobody a jej obmedzenia môže byť rozmanitá, pretože na jednej strane je absolútna sloboda, kým na strane druhej je absolútna nesloboda. Prípadne, na jednej strane je absolútne obmedzenie slobody dané absolútnou mocou štátu, kým na strane druhej je absolútne neobmedzenie prirodzenej slobody dané podmienkami anarchie. MODEL 1 v Rámiku č. I-4 znázorňuje podmienky anarchie, čiže absolútnu slobodu, kým MODEL 4 absolútnu neslobodu v podmienkach autoritatívneho, totalitného, nedemokratického štátu.

Jednotlivé varianty vzťahu slobody a štátnej moci nie sú reprezentantom rozmanitých foriem vlády či dokonca foriem štátu. Ich základným poslaním je schematicky vyjadriť rôznu mieru slobody v právnom zmysle. Prípadne aj neslobodu v právnom zmysle. Vyjadrenie slobody

a neslobody sa uskutočňuje v spojení s vymedzením funkcií štátnej moci, ktorá garantuje slobodu a prípadne aj sociálnu rovnosť i „minimálny blahobyt“, ako aj v spojení s disfunkciou štátnej moci, ktorá sa prejavuje podstatným či absolútnym popretím slobody a svojvôľou moci či naopak v spojení s disfunkciou slobody, ktorá sa prejavuje svojvôľou každého člena spoločnosti.

MODEL 1: Anarchia

Anarchiou rozumieme bezvládne, spôsobené neexistenciou verejnej authority, integrujúcej spoločnosť pomocou všeobecnej vôle vyjadrenej v platnom práve. Anarchia vzniká a pretrváva aj v podmienkach „oslabenej“ verejnej authority, napríklad pri transformácii jednej formy vlády na druhú, pri revolúciách a pod. Termín anarchia pochádza z gréckeho výrazu *archein*, ktorý mal podľa Hayeka označovať vládu na základe pravidiel a ktorý je preto spoločným kmeňom rôznych foriem vlády, napríklad *monarchie*, *oligarchie*. Pravda, predpona

an- neguje výraz *archein* a dáva mu význam vlády bez pravidiel. Anarchia znamená preto nielen neexistenciu štátnej moci, vlády ako verejnej authority, ale aj neexistenciu všeobecne platných pravidiel, označovanú Durkheimom termínom anómia (*nomos* je gréc. výraz označujúci zákon, pravidlo, dohodu). Pre Durkheima znamená anómia stav bez noriem, vyvolaný rozkladom normatívnych systémov v spoločnosti. Anómia sprevádza podľa neho vývoj moderných spoločností, ktoré nie sú spôsobilé vytvárať účinné bariéry proti honbe za peniazmi, ziskom, výhodami, prestížou a mocou.

Anarchia je absolútna sloboda a svojvôľa pre každého jednotlivca a z toho vyplývajúce spoločenské konflikty. Spoločnosť nemôže existovať a rozvíjať sa v podmienkach absolútnej slobody indivíduí, kde vládne absolútna svojvôľa a kde je všetko dovolené a nič nie je zakázané. Absolútna sloboda je preto z vôle občianskej spoločnosti obmedzená. Rozsah obmedzenia nemôže byť v modernej spoločnosti stanovený inak než ústavou a zákonmi.

Príznačky anarchie charakterizujú aj transformáciu postkomunistických štátov, ktorú sprevádzajú rozmanité spoločenské konflikty. Štátna moc nedokáže v potrebnej miere zaistiť integritu spoločnosti spoločne s ochranou slobody, života, bezpečnosti a majetku občanov. Zneužívaním moci a právomoci nadobúda polícia neraz dokonca charakter osobitnej profesionálnej kriminálnej skupiny organizovaného zločinu, ktorá novým spôsobom terorizuje spoločnosť a zaoberá sa páchaním špeciálnej trestnej činnosti proti občanom, ktorí uzavreli spoločenskú zmluvu, v ktorej stojí, že polícia za peniaze občanov chráni ich slobodu, život a majetok. V niektorých postkomunistických

štátoch zneužíva štátna moc políciu na politické ciele, aby zastrašila a likvidovala politických súperov, čím sa vracia k pôvodnému komunistickému poňatiu polície i štátu ako policajného štátu, ktorého základnou úlohou je potláčať obyvateľstvo.

MODEL 2:

Liberalistický štát a zásady konzervativizmu

V priestore medzi MODELOM 1 a MODELOM 4 sa vyskytujú rozmanité variácie vzťahu slobody a jej obmedzenia verejnou štátnou mocou, ktoré sú variáciami MODELU 2 a MODELU 3. MODEL 2 znázorňuje liberalistický štát, nazývaný podľa Ferdinanda Lassalla tiež štátom – nočným strážnikom. Liberalistický štát je totožný s liberalistickou demokraciou, štátom liberalistických hodnôt. Liberalistický štát je neoddeliteľný od právneho štátu. Takisto je s princípmi právneho štátu organicky spojený štát vytvorený na Západe na princípoch konzervativizmu. Najmä anglosaská tradícia trvá na limitovaní moci, keďže akákoľvek nekontrolovaná alebo nedostatočne kontrolovaná štátna moc smeruje nevyhnutne k jej zneužitiu.

K liberalistickým hodnotám patrí najmä osobná sloboda, sloboda vlastníctva, sloboda prejavu, právo slobodne vyhľadávať a šíriť informácie. V klasickom liberalizme má prioritné miesto jednotlivec a jeho osobná sloboda. Úloha spoločnosti a štátu je druhotná. Veď štát vzniká len z rozhodnutia jednotlivcov spravovať niektoré veci spoločne. Liberalizmus priznáva prirodzené práva každému bez ohľadu na farbu pleti, národnosť alebo politické zmýšľanie. Je proti akémukoľvek zvýhodňovaniu určitých jednotlivcov alebo skupín. Pre-

sadzuje zásadu rovnosti príležitostí a tým aj ideu výkonu, schopností a model meritokratickej spoločnosti.

Liberalistický štát nezasahuje do života vo väčšej miere než je to nutné, a ako vyplýva zo spoločenskej zmluvy obyvateľov, ktorí štát vytvorili. Štát je nestranným arbitrom medzi rozmanitými záujmami obyvateľov. Rozhoduje ich na základe práva, ktoré platí pre všetkých rovnako. Liberalistický štát ovláda zásada *laissez faire - laissez passer*, ktorá znamená, že štát je najlepší, keď iba vládne a nezasahuje do ekonomiky, pretože hospodársky život určuje slobodná konkurencia. Úlohou štátu je ochraňovať slobodu, majetok, životy občanov a verejný poriadok, ako aj integritu štátu smerom navonok, to znamená neporušiteľnosť hraníc a územnú celistvosť štátu. Rovnako je jeho úlohou ochrániť slobodnú konkurenciu a názorovú a tým aj politickú pluralitu. Sféra slobody indivídua je v liberalistickom štáte vymedzená v podstate maximálne, tj. v miere vylučujúcej negatívne dôsledky anarchie a pripúšťajúcej a rešpektujúcej verejnú štátnu autoritu v miere zabezpečujúcej jej integritu, ekonomickú prosperitu, bezpečnosť a vlastníctvo členov spoločnosti. Aj v oblasti podnikania je činnosť štátu obmedzená na najvyššiu mieru, pretože jeho základnou úlohou je registrácia podnikateľských subjektov, vyberanie a správa daní. V liberalistickom chápaní sa akékoľvek obmedzovanie podnikania, ktoré prekračuje hranicu registrácie subjektov a správy daní, spravidla stotožňuje s obmedzovaním základných práv a slobôd, osobitne slobody vlastníctva a podnikania.

Liberalistický štát súčasnosti sa odlišuje od svojho predchodcu budovaného na zásadách klasického liberalizmu a minimálnych zásahov

štátu do ekonomiky. Moderný liberalizmus, liberalizmus 20. storočia, si osvojil myšlienku sociálneho štátu. Miesto minimálneho štátu zaujal welfarizmus, ktorý je liberalistickým modelom sociálneho štátu v podmienkach trhovej ekonomiky. Základným argumentom welfarizmu je, že „ak sú niektorí jednotlivci či skupiny znevýhodnení svojou sociálnou situáciou, potom má štát sociálnu zodpovednosť, čiže povinnosť tieto znevýhodnenia odstrániť alebo aspoň oslabiť (HEYWOOD, 49).

Zásahy súčasného liberalistického štátu do ekonomiky majú svoje limity, ktoré vlastne určuje trhovú ekonomiku. Úloha štátu, ktorú zabezpečuje štátna byrokracia, má byť čo najmenšia. Úlohou štátu je len:

- stanoviť kvalitné pravidlá hry hospodárskej súťaže a dozerať na ich rešpektovanie, čiže vytvárať dobré zákony, zabezpečovať ich dodržiavanie a vyvodzovať právnu zodpovednosť za ich porušovanie v hospodárskej súťaži,
- zabezpečovať makroekonomickú stabilitu spoločnosti,
- staráť sa o znevýhodnených jednotlivcov a sociálne skupiny a tieto znevýhodnenia odstraňovať alebo oslabovať, pričom treba vylúčiť zneužívanie štátnej starostlivosti.

V dôsledku skúseností so štátnym sociálnym zabezpečením (*welfare state*), ktoré zmenilo podnikavých jednotlivcov na občanov spoliehajúcich sa na štát, sa Anglicko vrátilo k ideám liberalizmu a konzervativizmu po nástupe Margaret Thatcherovej do vlády, ktorá mala vyhlásiť: „Nič také ako spoločnosť neexistuje, existujú len jednotlivci.“ Idea atomizmu je pre klasický liberalizmus príznačná. Kotví v extrémnom individualizme, kde spoločnosť vlastne

neexistuje, pretože jednotlivci sú samostatní a spoliehajú sa len sami na seba.

Hodnoty konzervativizmu

Koncepcia „konzervatívneho štátu“, prípadne konzervatívneho chápania autority a štátnej moci môže v niektorých oblastiach funkcií štátu pripomínať model liberalistického štátu. Prelínanie liberalistického a konzervatívneho štátu možno vidieť v tom, že niektoré „radikálne“ liberalistické hodnoty, ako aj ich motívy, ktoré vyvrátili absolutistickú monarchiu, sa stabilizovali. Vytvorili už istú tradíciu a stálosť, takže pôsobia konzervatívne. Identita hodnôt a princípov je charakteristická pre právny štát, vládu práva, striktné rešpektovanie dlhodobo fixovaných demokratických pravidiel hry, požiadaviek ústavnosti, legality a legitimacy štátnej moci. Jednota medzi konzervativizmom a liberalizmom v iných oblastiach je iba želaním. Konzervativizmus je rezervovaný k spoločenským zmenám vrátane zmien zákonov. Ochráňuje to, čo existuje a existovalo, takže spoločenské zmeny i zmeny práva akceptuje, len ak sú nevyhnutné. Sústavu základných hodnôt či princípov konzervativizmu, ktoré ako prvý formuloval Burke, predstavuje najmä (HEYWOOD, 55-67):

- rezervovaný postoj k zmenám, akceptovanie zmien, len ak sú nevyhnutné („meniť len v záujme zachovania“),
- dôraz na stabilitu a tradíciu,
- rešpektovanie autority, povinností, spoločenskej hierarchie a lojalita,
- rešpektovanie a ochrana majetku,
- úlohou práva je ochrana poriadku a morálnych princípov,

- sloboda ako chápanie povinností,
- spoločenstvo, osobitne rodina, obec, cirkev, národ má prednosť pred jednotlivcom.

Kým liberalizmus zdôrazňuje najmä slobodu jednotlivca, konzervativizmus ťpie na autorite spoločenských skupín, komunit, ku ktorým patrí najmä rodina, cirkev, národ a najrozmanitejšie korporácie. Sloboda je zaručená len prostredníctvom autority skupiny a jej normativity. Konzervativizmus sa pri vymedzení slobody odmieta spravovať „princípom škody.“ Pri obmedzení prirodzenej slobody vychádza z morálnych hodnôt spoločnosti, ktorých právna ochrana zabezpečí integritu spoločnosti a jej inštitúcie. Otázka slobody nie je preto v centre pozornosti konzervativizmu. Podľa Scrutona sloboda ako spoločenský cieľ je pochopiteľná len vtedy, keď je podriadená niečomu, čo samo slobodou nie je; nejakej organizácii či poriadku, ktoré vymedzujú individuálne ciele. Usilovať sa o slobodu znamená preto zároveň usilovať sa o tie obmedzenia, usilovať sa o plnenie povinností, ktoré sú jej predpokladom. Sloboda je „výsledkom dlhodobého procesu spoločenského vývoja a dedičstva inštitúcií, bez ochrany ktorých by nemohla trvať. Sloboda v tomto zmysle nie je podmienkou, ale až dôsledkom všeobecne prijatého spoločenského usporiadania. Sloboda bez inštitúcií je slepá (SCRUTON, 21).

Na rozdiel od liberalizmu, ktorý vychádza z bipolárnej štruktúry autority (slobody) občana a autority (moci) štátu, konzervativizmus spočíva na tripolárnej štruktúre autorít, v ktorej medzi autoritou (slobodou) občana a autoritou štátu pôsobí autorita skupín, ktorá sprostredkúva vzťah štátu a občana. Zatiaľ čo sloboda liberalistického štátu je zaručená primárne

nezasahovaním štátnej moci do slobody jednotlivca a zabezpečením ochrany jeho autonómie, potom sloboda v štáte, ktorý sa spravuje konzervatívnu ideológiou, spočíva primárne na zákaze štátu obmedzovať autonómiu spoločenských skupín, komunit a hodnoty spoločnosti. Všetci významní predstavitelia hodnôt konzervativizmu zdôrazňovali, že « svätou » povinnosťou politického štátu je zdržať sa v maximálne možnej miere akýchkoľvek zásahov do ekonomických, sociálnych a morálnych záležitostí a robiť všetko možné pre posilnenie funkcie rodiny, susedských spoločenstiev a dobrovoľných kooperačných asociácií“ (NISBET, 53).

Model liberalistického štátu a čiastočne konzervatívneho štátu korešponduje s prvou generáciou ľudských práv.

MODEL 3:

Intervenujúci a sociálny štát

MODEL 3 znázorňuje vzťah medzi mierou slobody a mierou jej obmedzenia štátnou mocou v podmienkach intervenujúceho, sociálneho štátu. Ide o štát, ktorý zasahuje do hospodárstva najmä v oblastiach, ktoré majú celospoločenský význam, napríklad pri výstavbe autostrád, železníc, priplavov, jadrovej energetiky, kozmického výskumu, pri predchádzaní hospodárskej recesii a krízam, v oblasti stabilizácie meny, ochrannárskych opatrení, podpory bankovníctva a iných oblastí, ktoré upevňujú jeho ekonomickú a obrannú pozíciu v medzinárodnopolitických reláciách aj z geopolitického a globálneho hľadiska.

Začiatky sociálneho štátu sa spájajú s vládou Bismarcka, takže ich treba hľadať najmä v 19. storočí v Nemecku. Prvky sociálneho štátu sa osobitne prejavili v sociálnom záko-

nodarstve, napríklad prijatím zákona o nemocenskom a úrazovom poistení (1883-1887), právnych predpisov, ktoré obmedzovali pracovnú dobu žien a detí a pod.

Vývoj sociálneho štátu posilnila svetová hospodárska kríza v tridsiatych rokoch tohto storočia, ktorá poskytla celý rad argumentov na zdôvodnenie intervencie štátu do ekonomiky, na štátnu makroekonomickú reguláciu a na rast štátneho dirigizmu aj v iných oblastiach života občianskej spoločnosti.

Intervenujúci štát je aktívny nielen v oblasti zásahov do ekonomiky, rozširovania trhu a jeho stability, ale intervenuje aj do oblasti školstva, kultúry, vedy, osvetu, zdravotníctva. Intervencie štátu sprevádza narastanie úlohy štátu, centralizácia štátnej moci a redukcia sféry slobody jednotlivca, keďže štát preberá na seba v určitom rozsahu napríklad starostlivosť o vzdelanie, zdravie a populačnú politiku podporovaním rodiny, starostlivosť o sociálne zabezpečenie a zamestnanosť vrátane regulácie miezd a zabezpečenia „minimálneho blahobytu“ a sociálnej spravodlivosti. Zásahy štátu do hospodárstva sa uskutočňujú aj v oblasti dotačnej politiky, vedecko-technického a priemyselného rozvoja, exportu a importu.

K redukcii sféry právnej slobody dochádza výmenou za viac istoty, stability, komfortu a možností rozvoja vzdelanosti a kultúry spoločnosti a jej členov.

Model sociálneho a intervenujúceho štátu korešponduje s druhou generáciou ľudských práv.

Zásahy štátnej byrokracie do ekonomiky

Sociálny štát na európskom kontinente sa odlišuje od sociálneho štátu

v štýle welfarizmu, ktorý stále spočíva na ideách liberalizmu v politickej a ekonomickej oblasti; to znamená dôsledné zabezpečovanie podmienok trhovej ekonomiky a výlučné pôsobenie štátu iba v oblasti stanovenia a garantovania pravidiel hospodárskej súťaže a zabezpečovania makroekonomickej stability, ako aj odôvodnenej starostlivosti o znevýhodnených jedincov a skupiny.

Starostlivosť štátu na európskom kontinente je širšia než v krajinách, v ktorých základnou hodnotou je sloboda a nie rovnosť. Aj zásahy štátu, čiže zásahy štátnej byrokracie do ekonomiky, sú na kontinente intenzívnejšie. Štát môže uskutočňovať populárne zásahy do ekonomiky, aby si vládnuca strana prípadne vládnuca koalícia zabezpečili víťazstvo v budúcich voľbách, aj keď tieto zásahy štátnej byrokracie, za ktorými stojí stranícka byrokracia, v konečnom dôsledku poškodzujú prosperitu krajiny. Štátna byrokracia, ktorá zásahy uskutočňuje, sa nemôže správať ako vlastník. Je zainteresovaná výlučne na tom, aby si uchovala svoje miesto a funkcie v štátnej administratíve, a preto sa vyhýba riziku, rozhodovaniu a zodpovednosti, pričom negatívne dôsledky rozhodnutí prenáša na občanov, daňovníkov. Zvyšovanie úlohy štátu vždy so sebou prináša rast štátnej byrokracie a nevyhnutne aj zvyšovanie daňového zaťaženia občanov.

Sociálne partnerstvo

Dôležitým prvkom moderného sociálneho štátu, opätovne najmä na kontinente, je tzv. sociálne partnerstvo spojené so sociálnym dialógom v rámci tripartizmu (tripartity) alebo bipartizmu (bipartity). Orgánmi sociálneho partnerstva v rámci tripartity sú vláda (exekutíva), zamest-

návateľa (zamestnávateľské zväzy) a zamestnanci reprezentovaní zástupcami odborových zväzov. Bipartitné štruktúry sa uplatňujú bez účasti vlády, i keď ingerencia štátu je zachovaná v iných formách. V Belgicku napríklad vláda vymenuje predsedov orgánov sociálneho partnerstva.

Myšlienka tvorby orgánov sociálneho partnerstva na základe tripartity alebo bipartity sa sformovala ako spôsob predchádzania sociálnym konfliktom, ktoré destabilizujú ekonomický a spoločenský vývoj.

Úlohou sociálneho partnerstva je najmä:

- a) predchádzať sociálnym konfliktom a vytvárať sociálny zmier,
- b) včleňovať do politiky prostredníctvom dialógu sociálny rozmer a naplňovať myšlienku sociálnej spravodlivosti,
- c) rozširovať politickú demokraciu,
- d) prispievať k hospodárskej prosperite a stabilite.

Organizačná štruktúra sociálneho partnerstva je spravidla upravená zákonmi. V našich podmienkach sa orgány tripartity vytvorili r. 1990 spontánne. Tripartitné rokovania sa dotýkajú najmä dôležitých hospodárskych, sociálnych a mzdových otázok vrátane zamestnanosti. Úlohou tripartitných dohôd je sociálna stabilita, ktorá je nevyhnutným predpokladom rozvoja ekonomiky a prosperity. Generálna dohoda sa u nás uzatvára každý rok. Dotýka sa najmä politiky:

- a) hospodárskej a sociálnej,
- b) pracovných príjmov,
- c) ochrany záujmov zamestnávateľov a odborov.

Moderný sociálny štát sa tiež rozvíja v rámci sociálno trhového hospodárstva. Výraz sociálny v tomto spojení však nie je požiadavkou na štátne zasahovanie do princípov slobodného trhu, do hospodárstva a tým

aj života občianskej spoločnosti. Sociálne zabezpečenie nie je teda zachrannou sieťou, ktorá zmiernuje pôsobenie trhového hospodárstva. Je samostatným sociálnym systémom, ktorý pôsobí popri systéme trhu a slobodnej konkurencii.

Pozitívnu stránkou sociálneho zmieru a prevencie sociálnych konfliktov je určitá sociálna stabilita spoločnosti. Narastanie štátnej byrokracie a zvyšovanie zásahov štátu do ekonomiky je negatívnou črtou tejto stability. Intenzívne zásahy štátu do ekonomiky sa uskutočňujú vo väčšine krajín s tzv. tranzitívnou ekonomikou v strednej a východnej Európe. Transformujúce sa krajiny v tradíciách minulosti vo zvýšenej miere zabezpečujú štátnu ochranu domácej ekonomiky najmä kontrolou a reguláciou investícií a privatizácie v spojení so štrukturálnou a priemyselnou politikou, zabezpečovaním štátneho protekcionizmu, a preto aj ochranou domácej zastaranej výroby, ktorá nie je nútená zavádzať inovácie. Štát reguluje mzdy, nájomné a veľa ďalších prvkov ekonomiky, ktoré sú súčasťou trhovej ekonomiky a vlastne vyžadujú nezasahovanie štátu, to znamená, že im v skutočnosti prospieva štátna deregulácia, a nie štátna regulácia.

MODEL 4: Totalitný štát

MODEL 4 reprezentuje štát, ktorý sa v 20. storočí označuje rozmanitými termínmi. Najmä výrazom totalita, diktatúra, totalitný štát, autoritatívny štát, despocia, tyrania. Možno sa stretnúť aj s termínom absolutizmus, ktorý vo forme absolutistickej monarchie je popri parlamentnej, konštitučnej a stavovskej monarchii jednou z foriem monarchie, prípadne s termínom autokracia.

Absolutizmus profiluje všetky nedemokratické štáty a znamená absolutnú, ničím neobmedzenú štátnu moc, osobitne moc neobmedzenú zákonmi; je dôležitým znakom nedemokratického štátu, v ktorom sa legitímna alebo nelegitímna moc sústreďuje v jednom a spravidla formálne alebo reálne jedinom štátnom orgáne, ktorého právomoci vykonáva jednotlivec alebo skupina osôb (oligarchia, plutokracia, teokracia a pod.).

Opakom všetkých uvedených termínov je demokracia. Nedemokratické režimy sa navyše tiež označujú aj výrazom autoritatívne štáty či režimy.

Niektoré z uvedených výrazov pochádzajú zo staroveku, ale ich význam sa vývojom pretransformoval a je celkom iný ako v minulosti, ďalšie vznikli v 20. storočí, čo osobitne platí o totalitnom štáte.

Tyrania, ako vláda jednotlivca, vykonávaná samovládcom vznikla v starovekom Grécku. Pôvodne pôsobila ako dočasná a legitímna forma vládnutia na obmedzenie zneužívania moci aristokraciou. Tyrania nadobudla negatívny význam až v neskoršom období, v čase krízy mestských štátov, ktorá sa odohrala v 4. storočí pr. n. l.

Na rozdiel od tyranie despotická forma vlády sa najčastejšie situuje do prostredia niekdajších ázijských spoločností, vrátane štátnych útvarov predkolumbovej Ameriky. Gréci diferencovali medzi tyraniou a despociou, ktorú obyčajne spájali s neobmedzenou vládou nad ľudom neschopným slobody (SARTORI, 205). Montesquieu napísal, že ako je potrebná cnosť v republike a v monarchii česť, despotický štát vyžaduje strach. „Tak ako sa v monarchiách usiluje výchova odvahu zvyšovať, v despotických štátoch sa ju usiluje potlačiť. Musí ju preniknúť duch ot-

roctva. Bude vhodné, ak budú v tom duchu vychovávaní vládnci ľudia, pretože v takom zriadení je každý tyran zároveň otrokom (MONTESQUIEU, 128, 132).“

Totalitný štát je nedemokratickým štátom 20. storočia a takmer výlučne ním označujeme systém vládnutia vo fašistickom štáte, ako aj v komunistickom štáte, reprezentovanom najmä režimom osobnej moci Hitlera v rokoch 1941-1945 a Stalina v rokoch 1934-1937 (ARON, 161). Totalitarizmus znamená zrušenie hranice medzi štátom a spoločnosťou, človekom a občanom, právom a povinnosťou, verejným a súkromným životom, pravdou a lžou. Totalitarizmus je uväznením celej spoločnosti v rámci štátu, všeprenikajúce politické ovládnutie všetkého, aj mimopolitického života človeka. Trockij mal povedať na margo totalitného štátu a režimu osobnej moci, že Stalin môže právom povedať: „*La société c'est moi*“ – spoločnosť som ja (SARTORI, 199n). Uvedený výrok parafrázuje všeobecne známe slová Ľudovíta XIV (1638-1715), ktorý sa ujal vlády r. 1661 a vo Francúzsku dovŕšil vývoj absolutistickej monarchie a ktorý vyhlásil: „Štát som ja“. To plne charakterizuje absolútnu moc panovníka, prípadne exekutívy absolutistickej monarchie vykonávajúcej jeho príkazy. Stalinská koncepcia moci, „spoločnosť som ja“, predstavuje oveľa viac moci, je všetkou mocou, pretože ovláda nielen štát, ale aj každý spoločenstvo, každú domácnosť i každého občana. Nad takouto mocou už nie je moc.

Totalitný štát plní svoje funkcie najmä prostredníctvom stáleho zstrašovania, násilia a teroru i vytváraním obrazu nepriateľa, ktorý ohrozuje všetkých. Potlačuje rozličné skupiny obyvateľstva, ktoré sú apriori označené za nepriateľov krajiny

a prekážku pokroku. Profesionálne, sociálne, ako aj fyzicky likviduje aktuálnych alebo potencionálnych politických protivníkov v koncentračných táboroch alebo gulagoch. Totálne kontroluje, indoktrinuje a manipuluje s myslením a postojmi občana, dnes najmä pomocou elektronických médií.

Bez ohľadu na dve najznámejšie formy totalitarizmu je tento vládny režim charakteristický aj tým, že v ňom namiesto princípu individualizmu vládne princíp štátneho kolektivismu. Štát centrálnne plánuje a riadi celý ekonomický život a centrálnne zabezpečuje sociálnu rovnosť všetkých jeho členov. Skutočnosť, že ekonomický život sa organizuje prostredníctvom štátu, ktorý je najmä v sovietskej forme totalitarizmu v podstate výlučným vlastníkom výrobných prostriedkov, má neblahé následky na oblasť slobody jednotlivca. Sloboda občanov, ako aj tradičné inštitúcie a hodnoty bránia zástancom autoritatívnej štátnej moci štátu v ich pláne centrálnne riadiť ekonomiku a centrálnne zabezpečovať rovnosť často na úrovni mizérie a distribúcie jednej misky ryže. Autoritatívna štátna moc musí teda akúkoľvek minimálnu mieru slobody občana i autoritu a slobodu rodiny, cirkvi, miestnej a záujmovej samosprávy potlačiť a vylúčiť.

S týmto cieľom autoritatívny štát vytvára a dáva spoločnosti v niektorých prípadoch aj oktrojovanú ústavu. Termín oktrojovaná ústava je odvodený z latinského slova auctoritas, ktorého významom je o.i. moc, sila, tiež rozhodnutie, výnos a pod. V užšom zmysle slova a z historického hľadiska je oktrojovaná ústava základným zákonom, ktorú „daruje“ krajine panovník. V širšom zmysle slova je oktrojovaná ústava základným zákonom, ktorý vznikol nie demokratickou cestou a ktorý plní najmä propagan-

distické funkcie. Ústava tohto druhu však nie je nutným znakom autoritatívneho štátu. Autoritatívny štát sa spravidla vyznačuje neústavnosťou a neuznávaním princípu vlády práva ani princípu obmedzenia štátnej moci právom.

Ochrana slobody občanov spoločnosťou a štátom

MODEL 2 a MODEL 3, ako aj ich rozmanité varianty, ktoré ponúka história i súčasnosť, zabezpečujú istú mieru slobody a súbežne potrebnú mieru integrity a rozvoja spoločnosti. Predstavujú tiež základ demokratickeho usporiadania spoločnosti, založeného demokratickou ústavou a zákonmi, ktoré prijímajú legitímne orgány. Reálne demokratický štát tiež zabezpečuje ich skutočné uplatňovanie v každodennom živote.

Ústavné zakotvenie občianskej slobody, napríklad slobody združovania, nestačí. Aby sa občania tejto slobode tešili a nerušene ju užívali, je nevyhnutné zakotviť v ústave a zákonoch tak štátnomocenské, ako aj občianske inštitucionálne zaručenie nedotknuteľnosti sféry právnej slobody vrátane štátnomocenského zabezpečenia limitov štátnej moci. Ústavnú deklaráciu slobôd musí teda doplniť inštitucionálny systém ústavných garancií. Na základe ústavy a zákonov pôsobia preto v demokratickom štáte rôzne štátne inštitúcie, ktoré tvoria štátne orgány a štátne organizácie a neštátne inštitúcie občianskej spoločnosti, nazývané mimovládne organizácie, ktorých funkcia spočíva jednak v ochrane práv a slobôd občanov a jednak aj v zabezpečovaní iných záujmov verejnosti.

Prostredníctvom inštitucionálnych garancií si spoločnosť vytvára rôzne mechanizmy a poistky v prípade ne-

rešpektovania slobody štátnou mocou. Vďaka tomu môže mať spoločnosť reálnu istotu, že štátna moc bude rešpektovať zmysel a rozsah delegácie časti slobody občianskej spoločnosti na štát, že štát nepodnikne kroky, aby svoju moc rozšíril na úkor slobody občana a slobody spoločnosti, reprezentovanej najmä mimovládnymi organizáciami. Funkciou inštitucionálnych garancií je prevencia obmedzovania ústavne garantovanej slobody, ako aj potreba znovu nastoliť stav slobody a vlády práva, ak štát svojvoľne prekročí rámec delegácie. Inštitucionálny systém čelí pokusom a následkom „prirodzenej“ expanzie štátnej moci na „územie“ občianskej spoločnosti a do sféry občianskej slobody, kde je vstup štátnej moci dovolený len vo vopred ústavou a zákonmi stanovených prípadoch. Súčasťou inštitucionálneho systému sú najmä právne garancie občianskej slobody.

Úlohou inštitucionálnych garancií na strane štátu prostredníctvom inštitúcií štátu a ich právomocí je:

- predchádzať neoprávneným zásahom štátu do sféry právnej slobody,
- odstraňovať následky neoprávnených zásahov do sféry právnej slobody,
- ukladať občianskoprávne, administratívne, ako aj trestné sankcie za neoprávnené zásahy do sféry právnej slobody,
- iniciovať zlepšenie systému ochrany občianskej slobody alebo aktmi štátu priamo zdokonaľovať jej ochranu.

Ústava a zákony demokratickej spoločnosti umožňujú vytvárať inštitucionálny systém ochrany občianskej slobody jednak na strane štátu a jednak na strane občana a občianskej spoločnosti prostredníctvom činnosti mimovládnych organizácií.

Neštátne (mimovládne) organizácie a občianska ochrana slobody

V priestore medzi rodinou a štátom sa podľa Hegla nachádza občianska spoločnosť (HEGEL, 219). Občianska spoločnosť je protikladom spoločnosti organizovanej vo forme štátu. Organizačnými útvarmi štátu sú štátne orgány (parlament, hlava štátu, súdnictvo) a štátne organizácie (školy, múzeá, armáda, väznice, štátne podniky). Postavenie, úlohy a iné skutočnosti o štátnych orgánoch a štátnych organizáciách majú byť upravené ústavou a zákonmi.

Občianska spoločnosť sa organizuje podľa záujmov, takže organizačnými útvarmi občianskej spoločnosti sú inštitúcie (organizácie, občianske združenia), ktoré sa vytvárajú a pôsobia na základe záujmov jednotlivcov, združených ich spoločným záujmom. Jednotlivci sú nositeľmi rozmanitých záujmov. Tieto záujmy sa môžu v spoločnosti uskutočňovať ako všeobecne organizované záujmy. Ide najmä o záujmy ekonomické, politické, kultúrne, charitatívne. Organizáciami ekonomických záujmov sú napríklad súkromné obchodné spoločnosti a podnikateľské zväzy, politických záujmov politické strany, kultúrnych záujmov občianske združenia v oblasti filmu, divadla, výtvarného umenia.

Na jednej strane je štát so svojimi štátnymi („vládnymi“) inštitúciami a na strane druhej občianska spoločnosť a jej neštátne („mimovládne“) inštitúcie. Občianska spoločnosť a jej inštitúcie majú mať v demokratických podmienkach zabezpečenú autonómiu, majú byť oddelené od štátu.

Štátna moc nemôže demokraticky a efektívne slúžiť občanom a verejnosti bez neštátnych organizácií občianskej spoločnosti, keďže tie umožňujú realizovať potreby a záujmy občanov

v rozmanitých oblastiach spoločenského života, vrátane ochrany slobody a demokracie. Štátna moc demokratických krajín preto aj podstatne prispieva na činnosť neštátnych organizácií. Neštátne (mimovládne) neziskové organizácie vytvárajú v spoločnosti tzv. tretí sektor. Prvý sektor je vyhradený pre ekonomiku. Druhý sektor reprezentuje štátna moc, sústava štátnych orgánov a organizácií, teda štátnych („vládných“) inštitúcií. V treťom sektore pôsobia neštátne (mimovládne) neziskové organizácie orientované najmä na humanitnú a charitatívnu činnosť, životné prostredie, vzdelávanie a mládež, kultúru a ľudské práva, rozvoj slobodných a nezávislých médií a pod.

Pri zabezpečovaní svojich záujmov a pri ochrane slobody sa teda občania nemôžu výlučne spoliehať na štát. Reálne fungujúca demokracia a trhová ekonomika predpokladá pôsobenie rozmanitých občianskych združení, nadácií a iných organizácií, ktoré nie sú riadené štátom. Štát len zákonom v tejto oblasti určuje základné pravidlá, ktoré sa týkajú vzniku, orgánov a pod. Občianske združenia sú organickým prvkom demokratickej spoločnosti. Ich úlohou je o.i. kontrola vládnej politiky, kontrola rešpektovania volebného a vládneho programu, ako aj výsledkov volieb a foriem, ktorými štátna moc uplatňuje svoj mandát a hlas každého voliča, monitorovanie foriem ochrany občianskej slobody.

Programom časti neziskových občianskych združení je aj ochrana ústavne zaručených slobôd, pričom združenia s týmto zameraním pôsobia tak na úrovni národnej, ako aj medzinárodnej. Príkladom je Amnesty International alebo monitorovanie ochrany práv a slobôd v jednotlivých krajinách sveta, ktorého výsledkom je každoročná správa *Human Rights Watch (World Report)*.

V čom je význam vytvárania a účinkovania od štátnej moci nezávislých a neziskových združení občanov, ktoré pôsobia v oblasti ochrany občianskej slobody?

Občiansku slobodu a demokraciu nemôže vonkoncom ochrániť po prvé, iba štát, sústava štátnych orgánov, akými sú súdy, aj ústavný súd, parlament a iné inštitúcie, aj keby vykonávali svoje právomoci v súlade s ústavou a efektívne.

Po druhé, použitie ústavných a zákonných prostriedkov ochrany slobody štátnymi orgánmi môže byť znemožnené, demokratické inštitúcie zakotvené v ústave sa môžu „zrútiť“, najmä prostredníctvom koncentrácie moci a trvalým zneužívaním štátnej moci, ktorého následkom je vždy obmedzovanie občianskej slobody a práv občanov.

Úlohou občianskych združení na tomto poli je:

- predchádzať situácii, v ktorej by bolo použitie ústavných a zákonných prostriedkov ochrany slobody znemožnené,
- účinkovať ako inštitucionálna sieť občianskej spoločnosti, ktorá znovu nastolí ústavu a obnoví fungovanie ústavných inštitúcií a princípy právneho štátu, ak je použitie ústavných a zákonných prostriedkov ochrany slobody znemožnené.

Treba teda konštatovať, že vytváranie a udržiavanie demokratického pluralitného prostredia je nepredstaviteľné bez inštitúcií občianskej spoločnosti, osobitne inštitúcií jej tretieho sektora, v ktorom pôsobia neštátne neziskové organizácie orientované na humanitnú a charitatívnu činnosť, životné prostredie, vzdelávanie a mládež, kultúru a ľudské práva, rozvoj slobodných a nezávislých médií a pod. Občianska spoločnosť má mať v demokratických podmienkach

zabezpečenú autonómiu, má byť oddelená od štátu.

Sloboda prejavu a právo na informácie

K nenahraditeľným nástrojom ochrany slobody jednotlivca prostriedkami občianskej spoločnosti patrí sloboda slova, sloboda prejavu a právo na informácie. Nezávislé masmédiá sú súčasťou inštitucionálneho systému ochrany slobody občana v právnom zmysle a občianskej spoločnosti. Preto tiež Ústava Slovenskej republiky ustanovuje, že každý má mať právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom, ako aj právo slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie bez ohľadu na hranice štátu. Vydávanie tlače nesmie podliehať povoleniu konaniu. Podnikanie v odbore rozhlasu a televízie sa nesmie viazať na povolenie štátu.

Tlač, rozhlas a televízia sú stredobodom záujmu reprezentantov rôznych verejných mocí, vždy najmä vládnej moci, aby vplývali na verejnú mienku a presadili vlastnú normu pre štát a občiansku spoločnosť. Aby sa vylúčilo, ev. významne obmedzilo účelové zasahovanie štátu do oblasti informácií a aby sa občania a inštitúcie občianskej spoločnosti tešili nerušenému užívaniu slobody slova, je potrebné do oblasti elektronických médií zaviesť tzv. duálny systém. Podstatou duálneho systému je paralelné vysielenie verejných a súkromných televíznych a rozhlasových staníc, čiže jednak pôsobenie verejnej televízie a verejného rozhlasu a prípadne i verejnej informačnej siete a jednak vysielanie komerčných televíznych a rozhlasových staníc, na základe udelenia licencie na určité časové obdobie.

Nezávislá televízia a nezávislý rozhlas sú v demokratickom prostredí verejnoprávne a nezávislé inštitúcie, ktoré patria spoločnosti a nie štátu. Spoločnosť ich prostredníctvom koncesionárskych poplatkov a dobrovoľnej finančnej podpory divákov a poslucháčov aj podstatne, prípadne výlučne financuje. V časti postkomunistických štátov sa však verejnoprávnych elektronických médií znovu fakticky, priamo alebo nepriamo zmocnila vládnuca skupina.

Demokratický štát tiež zakazuje cenzúru a zakotvuje slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie. Slobodu prejavu možno obmedziť len zákonom a len v prípade ochrany práv a slobôd iných, ako aj v prípade ohrozenia bezpečnosti štátu, verejného poriadku, ochrany zdravia a mravnosti.

Právna regulácia slobody prejavu, vyhľadávania a šírenia informácií sa týka najmä (DRGONEC, 61n):

- a) právnej ochrany pred zásahmi do slobody prejavu,
- b) právnej ochrany pred zneužitím hromadných informačných prostriedkov,
- c) právnej zodpovednosti za zneužitie slobody prejavu.

Právna zodpovednosť za zneužitie slobody nastupuje pri zákonom stanovených podmienkach tak v súkromnom práve, ako aj vo verejnom práve, osobitne podľa trestného práva. Napríklad v Spojených štátoch sa právna zodpovednosť môže uplatniť, ak zverejnená informácia podnecuje na protiprávne konanie, ohrozuje mravnosť alebo naplňa skutkovú podstatu ohovárania. Súdny však interpretujú ohováranie, ohrozenie mravnosti a podnecovanie na protiprávne konanie veľmi reštriktívne a, pravda, dôkazné bremeno zaťažuje poškodeného. Právne súvislosti slobody prejavu sa týkajú aj zverejňova-

nia informácií, ktoré môžu ohroziť štátne tajomstvo, ďalej utajenia zdrojov informácií, ako aj možnosti štátu požadovať od novinára označenie zdroja informácií, ak je informácia spojená so spáchaním trestného činu (WILSON, 135).

Slobodu prejavu garantuje osobitná ochrana práv novinárov a programových pracovníkov elektronických médií, zakotvená v kódexe žurnalistickej etiky, či etiky programových pracovníkov. Nedovolené zásahy štátu do oblasti slobody, zneužívanie moci štátnymi funkcionármi a úradníkmi, utajovanie a skresľovanie informácií, i keď povinnosťou štátnych orgánov i orgánov územnej samosprávy je poskytovať informácie o svojej činnosti, viedli k vzniku investigatívnej žurnalistiky, ktorej známym výsledkom bola aféra *Watergate* (1972). *Washington Post* na sérii článkov odhalil, že pracovníci Bieleho domu, prezidentovi poradcovia atď. sa dopustili neústavných postupov a činov, ktoré boli v rozpore s trestným zákonom a ústavou.

Inštitucionálnou zárukou ochrany slobody je takisto politický pluralizmus, vďaka ktorému vzniká a existuje tak parlamentná, ako aj mimoparlamentná opozícia, ktoré sú pre fungovanie demokratického systému nevyhnutnou podmienkou.

Ako chráni slobodu občanov štát?

Podstatným prvkom spoločenskej zmluvy je nielen negatívne vymedzenie slobody v právnom zmysle, do ktorej nesmie štát zasahovať a ak, tak iba v prípadoch ustanovených ústavou.

Spoločenská zmluva o. i. obsahuje 1) súhrn základných princípov výstavby štátu a fungovania verejnej štátnej moci (napríklad v stavovskej monarchii princí-

pu, že štát, korunu tvorí panovník a politický národ, že panovník vládne spolu so stavmi, princíp voľby hlavy štátu stavovským snemom, princípu *ius resistendi*; v modernom právnom štáte princípu súdnej kontroly ústavnosti, princípu spravodlivého (riadneho) súdneho procesu, princípu suverenity ľudu, princípu trojdelenia štátnej moci a pod.),

- 2) ~~sústavu štátnych inštitúcií~~ (napríklad parlament, hlava štátu, ústavný súd, všeobecné súdnictvo, ombudsman), ktorých úlohou, v rámci ich právomoci je, aby
 - a) uskutočňovali prevenciu, zabezpečovali kontrolu nad „zmluvným“ (ústavným) fungovaním štátnej moci, rešpektovaním základných princípov jej výstavby i kontrolu nad rešpektovaním občianskej slobody a zakotvených práv,
 - b) vykonávali sankcie, zabezpečovali sankčnú nápravu neústavného a nezákonného stavu, založeného protiprávnymi zásahmi štátu alebo iných verejnoprávnych i súkromnoprávných subjektov do sféry občianskej slobody a do práv občanov, ako aj do právneho postavenia inštitúcií občianskej spoločnosti.

Uskutočňovanie prevencie a vykonávanie sankcií štátnymi inštitúciami sa nazýva ochrana práva alebo sústava štátnej ochrany práva. Právnu ochranu však vykonávajú aj orgány územnej samosprávy. Ochrana práva je nemysliteľná bez právnej pomoci (ev. bez právnych služieb). Z tohto dôvodu je potrebné ochranu práva chápať v užšom a širšom význame. Štátna ochrana práva je užším významom uvedeného pojmu.

V širšom význame ochranou práva chápeme nielen vykonávanie prevencie a realizáciu sankcií štátnymi inštitúciami, ale aj vykonávanie prevencie a vykonávanie sankcií inštitúciami územnej samosprávy a navyše i poskytovanie právnej pomoci, ktoré organizačne zabezpečujú najmä stavovské právne komory, najmä advokátska komora, komora komerčných právnikov, komora súdnych exekútorov a notárska komora.

Sústava ochrany práva v širšom význame pozostáva z týchto právnych inštitúcií ochrany práva:

- a) štátnych orgánov a štátnych organizácií,
- b) samosprávnych inštitúcií a ich orgánov,
- c) organizácií právnej pomoci,
- d) právnych noriem, ktoré zakotvujú spôsob ochrany občianskej slobody a práv občanov i spôsob postupu inštitúcií ochrany práva pri výkone prevencie, pri výkone sankcií a pri poskytovaní právnej pomoci.

K základným inštitucionálnym mechanizmom kontroly občianskej slobody a práv občanov, právnej pomoci ako aj nápravy dôsledkov protiprávných zásahov do občianskej slobody patrí aj so zreteľom na slovenský právny systém najmä:

1. Parlamentná kontrola, ktorá sa uskutočňuje formou
 - a) interpelácií a otázok,
 - b) kontrolnej činnosti výborov,
2. Kontrolná činnosť najvyššieho kontrolného úradu a celej sústavy orgánov kontroly, dozoru a dohľadu vrátane uplatňovania právomoci prokuratúry či orgánov štátneho zastupiteľstva, ako aj právomoci ochranu práv (ombudsman).
3. Uplatnenie petičného práva, ev. sťažností (oznámení a podnetov).
4. Súdna kontrola ústavnosti.

ŠPECIFICKÉ ZNAKY ŠTÁTU A SÚSTAVA ŠTÁTNYCH ORGÁNOV

5. Súdna kontrola zákonnosti rozhodnutí správnych orgánov.
6. Rozhodovacia činnosť všeobecných súdov v občianskom súdnom konaní a trestnom konaní.
7. Rozhodnutia vydané v správnom konaní.
8. Poskytovanie právnej pomoci.

Inštitucionálne mechanizmy ochrany práva sa v konkrétnych prípadoch uskutočňujú pomocou konkrétnych verejnoprávnych alebo súkromnoprávných úkonov, postupov. Príkladom verejnoprávneho úkonu je rozhodnutie sudcu o vzatí obvineného do väzby alebo nariadenie ochrannnej výchovy súdom, prípadne inšpekcia alebo previerka kontrolného orgánu. Príkladom súkromnoprávného úkonu je návrh (žaloba) na začatie občianskoprávneho konania alebo ústavná sťažnosť predložená občanom ústavnému súdu.

Odpoveď na otázku ako chráni slobodu občanov štát, je potrebné vidieť v niekoľkých rovinách a vždy vychádzať z odlíšenia toho, čo je podľa zákona, od toho čo má byť podľa zákona. Fakt, že ústava určitého štátu zakotvuje inštitút ústavného súdu, vôbec ešte neznamená, že štátna moc takýto orgán konštituovala a ďalej, ak umožnila realizáciu jeho právomocí, že uskutočňuje funkcie ústavného súdu. Ak ústavný súd realizuje právomoci kontroly ústavnosti neznamená to navyše, že ich plní v maximálnej miere a na úsekoch, ktoré sú pre ochranu slobody občanov rozhodujúce.

Pri posudzovaní otázky, či štát chráni slobodu občanov, je dôležité tiež oddeliť rešpektovanie ducha zákona od litery zákona. Duch zákona je cieľom, zmyslom zákona. Učebnica v tejto súvislosti ešte zdôrazní právu vetu Celsa, ktorý povedal, že poznať zákony neznamená poznať ich slová, ale poznať ich silu a moc (CEL-SUS D. 1, 3, 17). Rozdiel medzi duchom zákona a literou zákona vyplýva aj zo známej Cicerónovej vety *summum ius, summa iniuria*, ktorej význam spočíva v tom, že do písmena a bodky naplnený zákon vedie k nespravodlivosti. Nespravodlivosť je aj výsledkom ignorovania zmyslu zákona a jeho ducha.

Ochrana slobody štátnymi orgánmi je efektívna v podmienkach právneho štátu. Aj na tomto poli nie je však možné považovať za reálnu skutočnosť, že ústava a zákony deklarujú určitý štát za právny a demokratický štát. Právny štát môže v tomto prípade existovať iba na papieri, pričom v reálnom živote vládne policajný štát. Právny štát a ochrana slobody štátnymi orgánmi si okrem toho vyžaduje atmosféru demokracie, tolerancie, miernosti, slušného správania a rešpektu k názorom, ktoré sú iné než tie moje a naše, čiže si žiada, aby sa rešpektovala nielen litera zákona, ale aj demokratický duch ústavy a zákonov, ak sa v nej, pravda, také čosi nachádza.

LITERATÚRA: BAKEŠ, M.: Finančne právni inštitúty. Všehrad 1990. BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římského práva. Praha 1981. BRÁZDA, J. - BÉBR, R. - ŠIMEK, P.: Notářství. Jeho vývoj, organizace a pravomoc. Praha 1976. BROKLOVÁ, E.: První Československá ústava. Diskuse v Ústavním výboru v lednu a únoru 1920. Praha 1992. BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938. Praha 1992. HEGEL, G. W. F.: Základy filosofie práva. Praha 1992. HENDRYCH, D.: Správní právo - obecná část. Praha 1994. INCIARDI, J. A.: Trestní spravedlnost. Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy. Praha 1994. JELLINEK, J.: Všeobecná státověda. Praha 1906. KALLAB, J.: Idea státu. In: Československá vlastivěda. V. Stát. Praha 1931. KALOUSEK, V.: Státní území. SVP IV. Brno 1938. KARPAT, J.: Corona regni Hungariae v době Arpádovské. Bratislava 1937. KARPAT, J.: K dejinám pojmu Corona Regni vo Francúzsku a Anglicku. Praha 1940. KARPAT, J.: Zákonodarná moc v Uhorsku v rokoch 1526-1604. Bratislava 1944. KELSEN, H.: Základy obecné teórie štátní. Brno 1926. KLIMKO, J.: Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc. Bratislava 1980. KRESÁK, P.: Druhá komora parlamentu. Parlamentný kuriér. 4, 1994. KUČERA, R.: Kapitoly z dějin střední Evropy. Praha 1992. KUČTA, J. - SCHELLE, K.: Státní zastupitelství. Zlín 1994. MALÝ, K. - SIVÁK, F.: Dějiny státu a práva v Československu. I. díl. 1989. MACHIAVELLI, N.: Vladár. Úvahy o vládě. Bratislava 1968. MATĚJKA, J.: Korporace veřejnoprávní. In: SVP II. Brno 1932. NEUBAUER, Z.: Pojem státního území. Praha 1933. NEUBAUER, Z.: Státověda a theorie politiky. Praha 1947. NOVÁK, J.: Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava 1972. Parlamenty a evropská integrace. Způsoby práce, kompetence, přístupy. Institut für Europäische Politik. Bonn 1994. POSLUCH, M. - CIBULKA, L.: Štátne právo Slovenskej republiky. Bratislava 1994. RAUSCHER, R.: Ústavní dějiny na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. In: Československá vlastivěda. V. Stát. Praha 1931. RAZ, J.: The Authority of Law. Essays on Law and Morality. Oxford 1979. ROUSSEAU, J. J.: O smlouvě společenské čili o základech politického práva. Praha 1911. REBRO, K. - BLAHO, P.: Římské právo. Bratislava 1991. SAMUELSON, P. A. - NORDHAUS, W. D.: Ekonomía I.-II. Bratislava 1992. Sbírka nálezů a usnesení. Ústavní soud České republiky. Svazek 1. I. díl. Praha 1994. SCRUTON, R.: Slovník politického myšlení. Praha 1989. ŠKULTĚTY, P.: Verejná správa a správne právo. Bratislava 1995. WEYR, F.: Ústava Československé republiky. In: Československá vlastivěda. V. Stát. Praha 1931. WEYR, F.: Ministerstva. In: SVP II. Praha 1932. WEYR, F.: Československé právo ústavní. Praha 1937. WEYR, F.: Svrchovanost. SVP IV. Praha 1938.

ŠTÁT AKO PRÁVNA INŠTITÚCIA

V odbornej literatúre nájdeme rôzne poňatia štátu. Po prvé, sociologické koncepcie vrátane politologických a právno-antropologických a po druhé, normatívne koncepcie, ktorých podstatou je chápanie štátu ako právnej inštitúcie, ako právnej formy organizácie spoločnosti. Takáto normatívna koncepcia, ktorej sa dôsledne pridržal Kelsen, najviac vyhovuje liberálnodemokratickej koncepcii štátu ako právneho štátu a je imperatívom pre štáty, ktorých architektúra vyrastá z násilia a nie zo štátnej moci podrobenej ústave a zákonom.

Štát je verejnoprávna korporácia, ktorej inštitúcie (štátne orgány a štátne oprganizácie), ich usporiadanie, funkcie, vzájomné vzťahy, vzťahy k obyvateľstvu a ich práva a povinnosti ustanovuje vnútroštátne i medzinárodné právo. Štát je právna inštitúcia.

Z historicko-právneho hľadiska štát vzniká na základe spoločenskej zmluvy, ktorá je právnym dokumentom. Spoločenská zmluva je fikcia, čo nevyučuje empiricky doložené spoločenské zmluvy. V modernom štáte je spoločenskou zmluvou ústava a zákony, a v širšom zmysle právny systém štátu, ktorého súlad s ústavou zabezpečujú osobitné inštitúcie. Spoločenská zmluva sa „obnovuje“ v pravidelných termínoch uskutočňovania demokratických volieb. Ako subjekt medzinárodného práva je štát uznávaný na základe medzinárodného práva a svoje funkcie má uskutočňovať na základe vnútroštátneho práva a zásad medzinárodného práva. Všetky štátne inštitúcie majú byť vytvorené v súlade so spoločenskou zmluvou a vykonávať svoju právomoc a kompetencie na základe ústavy a zákonov. Chápanie štátu ako

právnej inštitúcie vychádza z princípov právneho štátu, v ktorom vládnu zákony a nie ľudia, kde nielen vznik štátu, ale aj činnosť štátu sa má uskutočňovať len na základe práva a vychádzať z jeho obsahu.

S určitým zjednodušením možno konštatovať, že štát ako verejnoprávna korporácia je forma organizácie spoločnosti, ktorá vznikla a existuje na základe spoločenskej zmluvy, vyznačuje sa tak najvyššou, suverénnou mocou nad štátnym teritóriom a obyvateľstvom, ako aj personálnym, vecným a organizačno - normatívnym substrátom.

Personálny substrát reprezentuje obyvateľstvo, najmä občania štátu, ako aj štátni funkcionári, ďalej úradníci, to znamená štátni zamestnanci a ďalší pracovníci, ktorých naše právo v minulosti označovalo za štátnych zriadencov.

Vecným substrátom je teritórium štátu, nerastné bohatstvo, vodné toky a pod. vrátane hnutelných a nehnuteľných vecí, ktorými sú napríklad miesta štátnej reprezentácie, budovy a zariadenia parlamentu, vlády, ministerstiev, súdov, prokuratúry, polície vrátane informačného hardwaru a softwaru, obranné a bezpečnostné systémy, väznice, strelnice, špionážne družice i nehmotný vecný substrát, ktorý tvorí know-how jednotlivých štátnych orgánov, protokol, mechanizmy riešenia vnútroštátnych i zahraničných konfliktov, techniky diplomacie, zahraničné kontakty a pod.

Organizačno-normatívnym substrátom štátu je právny systém štátu, ktorý upravuje aj organizáciu, usporiadanie štátnych inštitúcií, ich funkcie a vzťahy i vzťahy k obyvateľstvu. Personálny, vecný a organizačno-normatívny substrát štátu je východiskom pre určenie špecifických znakov štátu.

NÁZOV A ŠPECIFICKÉ ZNAKY ŠTÁTU

Štát bez ohľadu na spôsob vlády alebo historické obdobie či rozlohu, miesto alebo ekonomický význam sa vyznačuje určitými špecifickými znakmi. Prostredníctvom špecifických znakov je možné definovať štát ako právnu inštitúciu, ktorá je verejnoprávnu korporáciou.

Len prostredníctvom špecifických znakov odlišíme štát od iných organizačných sociálnych útvarov či právnych inštitúcií, vytvorených človekom a spoločnosťou. Štát sa tým zreteľne odliší od okolitého prostredia, ktoré vytvárajú iné organizačné sociálne útvary, aj verejnoprávne korporácie, ktorých reprezentantom je najmä obec. Problém je v tom, že nielen štát, ale aj iné verejnoprávne korporácie majú svoj organizačno - normatívny substrát, personálny substrát a vecný substrát, keďže disponujú určitým hnutelným a nehnuteľným majetkom vrátane teritória.

Úlohou určenia znakov štátu je presne vymedziť, čím sa štát odlišuje od iných sociálnych a právnych inštitúcií, čím je pri porovnaní s nimi špecifický.

Jazykový výraz štát pochádza z latinského *status*, ktorého významom je stav, ústava, prípadne aj poriadok; objekt, ktorý je ustanovený aj na základe určitého aktu. Týmto aktom môže byť *statutum*. V rímskom práve *status* označoval stav, postavenie jednotlivca v spoločnosti, súhrn všetkých jeho práv a povinností.

V starovekom Grécku bol štát totožný s *polis*. Kvôli obrane sa niektoré polis združovali. Známym je aténsky námorný spolok s hegemoniou Atén alebo peloponézsky spolok na čele so Spartou. Neskôr dochádzalo k vytváraniu spolokov s väčším rešpektom k rovnoprávnosti členských štátov.

Príkladom je vytvorenie aitólskeho alebo chajského spolku.

V starovekej rímskej terminológii je štátom *civitas*, to znamená mesto Rím a k nemu prináležiace okolie (pozemky). V rímskej terminológii je okrem toho štátom aj *res publicae*, ktorého pôvodným významom je obecný, spoločný majetok. Neskôr sa pojem rozšíril aj na záležitosti, ktoré sa týkajú nielen majetku, ale aj verejných vecí v spoločenskom význame, ktoré treba posudzovať a rozhodovať verejne v politickom zmysle, najmä právo občanov zúčastniť sa na správe verejných štátnych záležitostí.

Civitas je v úzkom vzťahu k výrazu *civis*, prípadne *Civis Romanus*. V tejto súvislosti sa poukazuje, že rímsky názov štátu vychádza z občana, rímskeho občianstva, z občianskej príslušnosti k rímskej pospolitosti (JELLINEK, 135), i keď na druhej strane, oproti uvedenému významu *civitas* stojí iný názor, podľa ktorého sa výraz používal predovšetkým na označenie obcí mimo Talianska, ktoré disponovali aj vysokým stupňom samosprávy (BARTOŠEK, 102).

Význam mestského štátu postupne zanikal, strácal svoj pôvodný charakter, spoločne s rímskou expanziou a vytváraním *imperium Romanum*.

V stredoveku sa štát označuje najmä výrazmi *imperium*, *regnum* a *corona regni*. Názov a poňatie štátu vo všetkých troch uvedených prípadoch sa spája nielen s mocenským, ale aj personálnym substrátom štátu ako verejnoprávnej korporácie a súčasne aj so štátnym teritóriom a efektívnosťou štátnej moci.

Chápanie štátu ako koruny je dokumentované počínajúc 12. a 13. storočím v Anglicku, Uhorsku, Francúzsku (Aragonsku), Česku, Poľsku i v iných štátoch. Jazykový výraz *corona* treba chápať po prvé, ako korunovačný klenot, rovnomenne nazýva-

ný aj diadém (KARPAT, 3, 30) a po druhé, ako ústavnoprávny pojem, ktorý sa buď výlučne vzťahoval na štát ako taký, alebo na štát (štátnu moc), reprezentovaný panovníkom a politickým národom. Corona regni sa v jednotlivých štátoch sformovala na pojem, ktorý obsahoval takmer všetko, čo dnes vyjadruje pojem štát a tým aj jeho špecifické znaky vrátane štátneho územia. Obsahom pojmu bol osobitne suverénny a nedeliteľný štát, ktorý stojí nad panovníkom i stavmi.

Corona regni bol v Uhorsku „symbolom vlády, delenej medzi kráľa a národ“. V tomto zmysle sa hovorilo o zvrchovanosti koruny a nie zvrchovanosti panovníka. Súčasťou koruny sú kráľ, šľachtici, cirkevné ustanovizne a mestá. Spoluvytvárajú *corpus Sacrae Regni Coronae*. *Corona regni* je teda symbol štátnej moci odľúčenej od osoby panovníka (KARPAT, 13, 19). Koruna je večná, takže aj štát vytvorený na jej základe je večný. Koruna legitimizuje štátnu moc a zabezpečuje nerušenú kontinuitu moci.

Výrazy corona a regnum sa v niektorých krajinách používali v rovnakom význame, kým v iných, napríklad v Nemecku, sa regnum používalo v spojení s rex (Kaiser und Reich). Regnum však označoval aj štát, kým rex hlavu štátu.

Používanie výrazu štát v súčasnosti vo forme republiky a monarchie (kniežatstva) uviedol do odbornej literatúry Machiavelli v známom diele *Il Principe* (MACHIARELLI, 11).

Význam výrazu štát sa postupne stabilizoval, najmä v 18. a 19. storočí, aby do dnešných dní označoval verejnoprávnu korporáciu, ev. politický, ekonomický, sociálny a geograficko-teritoriálny útvar a na ňom žijúce obyvateľstvo, nad ktorým viac alebo menej z jeho vôle (súhlasom) vykonávajú legitímnu, legálnu a efektívnu

moc príslušné štátne orgány, ktorá je vnútri štátneho teritória i navonok suverénna (nezávislá) a uznaná inými, najmä susednými štátmi, ev. štátmi, ktoré sú regionálne alebo globálne dominantné z hľadiska svojej vojenskej, ekonomickej a inej sily (vplyvu).

Ak budeme postupovať podľa toho, ako sa jednotlivé špecifické znaky formovali cez názov štátu, potom špecifické znaky štátu tvorí z historického hľadiska štátne územie, obyvateľstvo a organizácia štátu prostredníctvom práva, právneho systému. Primárne znaky štátu predstavujú jeho vecný, osobný a právny substrát. K tomu pristupujú sekundárne znaky, odvodené od primárnych znakov, najmä dane, rozpočet a štátne symboly. Bez manifestácie primárnych znakov nemôže dôjsť ani k právne relevantnej manifestácii sekundárnych znakov.

ÚZEMIE (TERITÓRIUM) ŠTÁTU

Historickým vývojom územia štátov, ako aj vývojom náuky o štáte sa vytvorilo niekoľko teórií štátneho územia. Kým v staroveku a stredoveku prevládala patrimoniálna koncepcia, keď sa územie chápalo súkromnoprávne ako vlastníctvo panovníka, teda ako *dominium*, moderné chápanie teritória, ktorého počiatky sú už v Ríme, je koncipované už verejnoprávne ako *res publicae*, ev. ako *imperium*. Na jednej strane je pojem vlastníctvo (*dominium*) na strane druhej je pojem panstvo (*imperium*). Transformácia z domínia na impérium bola a je veľmi dôležitá a, pravda, zložitá.

V transformácii domínia na impérium je základ moderného poňatia štátneho teritória i samého štátu. Na štátnom teritórii vykonáva štát svoju suverenitu, pričom nemusí byť výluč-

ným alebo dominantným vlastníkom pôdy. Štát ako impérium okrem nevyhnutného vlastníctva pôdy, ktorá nie je predmetom obchodnej činnosti a na ktorej sa nachádzajú zariadenia na výkon štátnych funkcií, nemusí byť vôbec vlastníkom pôdy. Teritórium, vecný substrát štátu, nie je totožný s vlastníctvom.

dominium štátu = imperium

Územie štátu je trojrozmerné

Územie štátu je trojrozmerné. Lepšie vyjadrené, územie štátu je priestorom, a to priestorom trojrozmerným. Čo tvorí územie štátu, a ktoré sú jeho tri priestorové rozmery?

Štátne územie vytvára suchozemský povrch, vrátane vodnej hladiny, ako aj priestor pod suchozemským povrchom, ale aj nad ním. Prelety lietadiel cudzích štátov a leteckých spoločností si preto vyžadujú súhlas príslušného štátu. Súčasťou teritória sú vnútorné vody, najmä rieky, jazerá, umelé vodné nádrže, vrátane pobrežných, teritoriálnych vôd, ktoré priliehajú k morskej hranici štátu. Jednotlivé prímorské štáty uplatňujú rôzne požiadavky na šírku pobrežných vôd od 3 do 12 námorných míľ, ale aj viac.

Štátne územie nemusí vytvárať kompaktný geografický celok. Môže pozostávať z niekoľkých miestne oddelených celkov. V takomto prípade sa najvýznamnejšia časť územia, na ktorej sa nachádzajú najvyššie orgány a inštitúcie štátu vrátane hlavného mesta nazýva materské územie, kým miestne oddelené časti štátneho teritória, obklopené najmä inými štátmi, napríklad dnes oblasť Kaliningradu, sa nazývajú exklávami; z pohľadu „obklopujúcich štátov“ sú enklávami. Územie Spojených štátov tvorí jednak tzv. kontinentálna časť, jednak zámorské územie

alebo iné územia, ktoré sú politickou súčasťou tohto štátneho teritória (Aljaška). Podobné príklady poskytuje Francúzsko, Ruská federácia, Španielsko, Taliansko a iné štáty. Teritórium určitého štátu nemusí hraničiť s iným štátom (ostrovný štát), alebo môže hraničiť len s jedným štátom, osobitne v prípadoch, ak je lokalizované vnútri iného štátu (Vatikán, San Marino), prípadne hraničí s niekoľkými štátmi. Aj teritórium Vatikánu a San Marina sa považuje za enklávu.

Hranice štátu

Územie štátu je teritoriálne vymedzené hranicami štátu, ktoré sú nielen v modernom štáte zabezpečené konkrétnym zmluvným systémom, osobitne mierovými zmluvami, obsahujúcimi aj hraničné zmluvy, prípadne bilaterálnymi zmluvami, v ktorých štáty okrem iných otázok potvrdzujú existujúce hranice, a tým aj ich delimitáciu a demarkáciu.

Delimitácia je zmluvné určenie smeru a charakteru hranice a jej výsledkom je hraničná čiara. Demarkácia je už určitým, detailným vymedzením hranice na základe delimitácie, a to priamo na mieste hranice pomocou hraničných znakov. V minulosti sa vonkajšia hranica odlišovala od vnútornej, obrannej hranice. Vonkajšiu hranicu vytvárali prírodné prekážky alebo umelé prekážky, ktoré sa u nás nazývali priesečky. Ich funkcia bola jednoznačne fortifikačná a tým aj obranná (KLIMKO, 16). Delimitácia hranice vychádza z orografickej (prírodzenej) alebo geometrickej (umelej) metódy určenia hraničnej čiary. V súvislosti s tým sa hranice delia na hranicu orografickú, prirodzenú, ktorá kopíruje reliéf miesta, prechádza hrebeňom hôr alebo stredom rieky, kým

geometrická hranica sa delimituje bez ohľadu na prírodný charakter miesta, avšak v nutných prípadoch rešpektuje verejnoprávny alebo súkromnoprávny charakter miesta, v ktorom sa vykonáva delimitácia a demarkácia. Okrem toho je známa astronomická hranica, keď sa hraničná čiara spravuje líniou rovnobežiek alebo poludníkov.

Spôsoby nadobúdania a straty štátneho územia

Územie štátu chráni tak medzinárodné právo, ako aj vnútroštátne právo. V medzinárodnom práve je dnes dôležitý zákaz hrozby silou a použitie sily. Vnútroštátne právo ochraňuje územie prostredníctvom ústavy, ktorá môže zakotviť jednotnosť a nedeliteľnosť, prípadne aj nescudziteľnosť štátneho územia. Na zmenu hraníc štátu sa môže vyžadovať okrem medzinárodnej zmluvy aj jej schválenie ústavným zákonom, prípadne iným kvalifikovaným spôsobom.

Územie štátu rovnako ako územie v súkromnom práve je dynamický fenomén. Štátne územie vzniká a zaniká spolu so vznikom a zánikom štátu. Teritórium štátu sa môže rozširovať, zmenšovať, ba aj zanikať, prípadne niektoré jeho časti sú zaťažené určitými medzinárodnými záväzkami alebo záväzkami k iným štátom, takže štát na ňom vykonáva svoju suverénnu moc v obmedzenom rozsahu. Vznik a zánik štátu je spravidla spojený so vznikom a zánikom iného štátu, alebo so zmenšením či zväčšením jeho teritória. Nadobúdanie alebo strata štátneho územia sú výsledkom právneho konania, v prípade agresie protiprávneho konania, ktoré medzinárodné právo zakazuje, alebo sú výsledkom rozmanitých právnych udalostí (zmeny toku rieky a pod).

Nadobúdanie, strata, rozširovanie

alebo zmenšovanie štátneho územia sa uskutočňuje rozmanitými formami. Nadobudnutie alebo strata štátneho územia má často za následok vznik nového štátu alebo zánik doterajšieho štátu. V rámci spôsobov nadobúdania a straty štátneho územia je preto potrebné poukázať na spôsoby vzniku a zániku štátov.

Väčšia časť spôsobov nadobúdania a straty štátneho územia je adaptáciou spôsobov nadobúdania alebo zániku vlastníckeho práva v rímskom súkromnom práve na oblasť verejného práva, osobitne verejného medzinárodného práva.

Čiastočná alebo celková strata štátneho územia je opakom nadobudnutia štátneho územia.

Štátne územie sa nadobúda, prípadne rozširuje najmä nasledujúcimi spôsobmi:

- a) akcesiou,
- b) prvotnou okupáciou,
- c) anexiou,
- d) vydržaním,
- e) adjudikáciou,
- f) cesiou.

Akcesia (akrescencia)

Akcesia (akrescencia) v rímskom práve znamenala nadobudnutie vlastníctva prírastkom, osobitne ak došlo k rozšíreniu plochy pozemku. Akcesia je spôsob nadobudnutia územného prírastku štátu jednak pôsobením prírodných síl mimo vôle človeka, napríklad naplaveninami, a jednak umelým územným prírastkom, v dôsledku cieľavedomej činnosti ľudí, napríklad výstavbou vodných hrádzí, odvodňovaním pobrežia a pod. Príkladmi prírodnej akcesie sú nielen naplaveniny (*alluvio*) na morskom alebo riečnom brehu, ale aj objavenie nového ostrova v pobrežných vodách či zmena toku hraničnej rieky.

b) Prvotná okupácia

Podľa rímskeho práva sa vlastníctvo prvotnou okupáciou nadobúda k veci, ktorá nepatrí nikomu, ktorá nemá vlastníka; predstavuje historicky najstarší spôsob nadobúdania vlastníctva.

Prvotná okupácia ako spôsob nadobúdania a rozširovania štátneho územia stratila v súčasnosti význam, keďže všetky teritória vykazujú znaky domínia i impéria v uvedenom význame, takže prvotná okupácia je dnes spravidla iba argumentom pri preukazovaní práv štátov k určitým častiam vlastného alebo cudzieho teritória. Napríklad v územných sporoch medzi Ruskou federáciou a Japonskom a mnohými inými štátmi.

c) Anexia

Anexia je nadobúdaním teritória

štátu pomocou sily (vojnou, výbojom, agresiou) najmä v minulosti, keď medzinárodné právo pripúšťalo hrozbu silou a použitie sily v medzinárodných vzťahoch a keď anexia bola uznávaným právnym titulom nadobudnutia územia iného štátu. Anexia je jednostranným aktom anektujúceho štátu, ktorým rozširuje svoje štátne teritórium o časť územia alebo celé územie iného štátu a efektívne podrobuje toto územie a obyvateľstvo svojej suverenite. Anexia bola spôsobom rozširovania územia agresiou, vojnou. Anexiou celého územia iného štátu dochádzalo k debelácii, k násilnému zániku štátu obyčajne po prehratej/vyhratej vojne. V súčasnosti sa nadobúdanie, ev. rozširovanie štátneho územia pomocou hrozby silou alebo použitím sily neuznáva (RÁMIK č. II-1). Anexiu je potrebné odlišovať od pôvodnej okupácie.

RÁMIK č. II-1 Zákaz použitia sily alebo hrozby silou vo vzájomných vzťahoch štátov

„II. Nepoužitie sily alebo hrozby silou

Zúčastnené štáty sa vo svojich vzájomných vzťahoch, ako aj v medzinárodných vzťahoch všeobecne zdržia použitia sily alebo hrozby silou proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti ktoréhokoľvek štátu, alebo jej použitia akýmkoľvek iným spôsobom, ktorý je v rozpore s cieľmi Spojených národov a tejto deklarácie. Nijaké dôvody nemôžu ospravedlniť nedorozdržanie tohto princípu siahnutím k hrozbe silou alebo k jej použitiu.

Zúčastnené štáty sa v súlade s týmto princípom zdržia akéhokoľvek činu, ktorý predstavuje hrozbu silou alebo priame či nepriame použitie sily proti inému zúčastnenému štátu. Takisto sa zdržia akéhokoľvek prejavu sily, ktorého cieľom je prinútiť iný zúčastnený štát k tomu, aby sa vzdal plného uplatnenia svojich zvrchovaných práv. Takisto sa vo svojich vzájomných vzťahoch zdržia akýchkoľvek represálií s použitím sily.

K nijakému takémuto použitiu sily alebo k hrozbe silou nesiahnu ako k prostriedku na urovanie sporov alebo otázok, ktoré by mohli viesť k sporom medzi nimi.“

Záverečný akt Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. In: Dokumenty konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Bratislava 1975, s. 12

Pri okupácii dochádza k nadobudnutiu teritória, nad ktorým nikto nevykonáva zvrchovanú štátnu moc. Anexiou sa nadobúdalo územie, nad ktorým vykonával suverenitu iný štát.

d) Vydržanie

Aj inštitút vydržania ako spôsob nadobudania vlastníctva, ktorý poznalo rímske súkromné právo, sa transformoval do vydržania ako spôsobu nadobudnutia územia v medzinárodnom verejnom práve.

Vydržanie je spôsobom nadobudnutia štátneho územia dlhodobým a nerušeným vykonávaním suverenity nad územím iného štátu, prípadne nad územím, ktorého príslušnosť k inému štátu než štátu, ktorý územie drží, je sporná.

e) Územná adjudikácia

S výrazom adjudikácia sa stretávame v anglo-americkéj právnej terminológii v spojení so súdnymi rozhodnutiami. Z tohto hľadiska treba od rozhodovacej činnosti súdov v rámci vnútroštátneho práva odlišovať adjudikáciu v medzinárodnom práve, ktorá sa týka nadobudnutia územia štátom.

Adjudikácia je spôsobom nadobudnutia štátneho územia na základe rozhodnutia príslušného dočasného alebo stáleho medzinárodného orgánu.

f) Územná cesia

Cesia (postup) je tiež inštitútom rímskeho súkromného práva. Uskutočňovala sa zmluvou o postúpení pohľadávky medzi cedentom (pôvodným veriteľom) a cesionárom (novým

veriteľom). Inštitút cesie (postupu) bol známy nášmu občianskemu právu, ev. súkromnému právu už v minulosti a je jeho súčasťou aj v súčasnosti. Reguluje zmenu záväzkov, ku ktorej dochádza i cestou postúpenia pohľadávky (cesie).

Aj v tomto prípade sa súkromnoprávny inštitút transformoval na inštitút verejného práva, medzinárodného verejného práva, kde zabezpečuje cesiu (postup) územia jedného štátu inému štátu vrátane štátu, ktorý vzniká. Preto je na mieste nazývať takúto cesiu územnou cesiou. Územná cesia je spôsobom nadobudnutia štátneho územia na základe súhlasu cedenta, to znamená štátu, ktorý časť svojho územia postupuje inému štátu na základe zmluvy. Sporné je, či prostredníctvom cesie je možné nadobudnúť všetko územie cedenta.

Strata štátneho územia

Protikladom akéhokoľvek spôsobu nadobudnutia územia je strata časti alebo celého územia. Opakom nadobudania územia okupáciou je derekcia, to znamená opustenie územia. Pendantom akcesie je opačné pôsobenie prírodných síl, ktoré, povedzme, odplaví časť územia. Obdobne je opakom vydržania i adjudikácie i cesie strata príslušného územia.

Vznik a zánik štátu

Spôsoby nadobudania a straty štátneho územia sú úzko spojené s jednotlivými spôsobmi vzniku a zániku štátov. Vznik štátu nastáva nadobudnutím územia a zánik štátu stratou štátneho územia alebo jeho rozdelením medzi novovznikajúce štáty.

V minulosti štáty vznikali alebo sa rozširovali najmä prvotnou okupá-

ciou, ktorá v súčasnosti už nie je aktuálna.

Nové štáty v súčasnosti vznikajú:

- a) pričlenením (integráciou),
- b) rozčlenením,
- c) odčlenením.

V prvom prípade dochádza k pričleneniu jedného štátu k druhému alebo k integrácii dvoch a viacerých štátov. Nové štáty vznikajú i rozčlenením (dismemberáciou) doterajšieho štátu na niekoľko štátov; príkladom je bývalé Rakúsko-Uhorsko a nedávno i Česko-Slovensko, alebo štáty vznikajú odčlenením časti územia cesiou od pôvodného štátu.

Spôsoby zániku štátov sú prirodzeným doplnkom spôsobov vzniku štátov. V dôsledku rozčlenenia pôvodného štátu, teda faktom dismemberácie zaniká pôvodný štát. Vznikajú nové štáty, prípadne niektoré časti pôvodného štátu sa pripájajú cesiou k iným štátom.

Organickou súčasťou zániku doterajších štátov a vzniku nového štátu či niekoľkých štátov je sukcesia, to znamená prechod práv a záväzkov doterajšieho štátu na nový štát, na sukcesora alebo na nové štáty, niekoľkých sukcesorov. Aj sukcesia je pôvodom súkromnoprávny inštitút rímskeho práva, ktorý našiel miesto vo verejnom medzinárodnom práve.

OBYVATEĽSTVO A ŠTÁTNE OBČIANSTVO

Obyvateľstvo žijúce na teritórii, na ktorom pôsobí efektívna suverénna štátna moc, je ďalším esenciálnym znakom štátu. Ak bez územia nie je štát, rovnako si ťažko predstaviť štát bez obyvateľstva. Hustota obyvateľstva je prirodzene rozmanitá, determinovaná nielen klimatickými činiteľmi. Kým štátne územie predstavuje vecný

substrát štátu, je obyvateľstvo personálnym substrátom štátu.

Obyvateľstvo žije na určitom teritórii a v určitom geografickom prostredí. Medzi štátnym územím a obyvateľstvom je organický vzťah aj z hľadiska historického, etnického, kultúrneho, hospodárskeho i politického hľadiska.

Obyvateľstvo štátu tvoria jednak občania štátu a jednak cudzinci. Občania nemusia žiť na teritórii príslušného štátu. Za normálnych okolností môžu nerušene užívať svoje občianske práva, ktoré im zo štátneho občianstva vyplývajú bez ohľadu na skutočnosť, či sa zdržiavajú doma alebo v cudzine.

Štát vykonáva svoju suverénnu štátnu moc nielen nad územím, ale aj nad obyvateľstvom, ktoré sa na tomto území oprávnené zdržiava, osobitne nad občanmi štátu, či sa na štátnom teritórii zdržiavajú alebo nie, ako aj nad cudzincami, ktorí sa na štátnom teritórii zdržiavajú oprávnené alebo neoprávnené. Ak sa cudzinci na teritórii štátu zdržiavajú neoprávnené, môže ich štát v súlade s medzinárodným i vnútroštátnym právom vyhostiť alebo v rámci readmisných dôhod odovzdať inému štátu. Demokratický štát však nemôže vyhostiť svojich občanov, vydať ich inému štátu alebo nútiť občanov, aby opustili svoju vlasť.

Štátne občianstvo

Štátni občania, štátni príslušníci sú v podmienkach demokracie osoby, ktoré sú zdrojom štátnej moci. V zmysle spoločenskej zmluvy si občania jednak slobodne vytvárajú štát a štátnu moc a jednak sa tejto štátnej moci aj dobrovoľne podrobujú, pričom sa na správe štátu zúčastňujú priamo alebo voľbou svojich reprezentantov.

Občania preberajú na seba najmä povinnosť rešpektovať ústavu a zákony, ako aj postup štátu na základe práva. Aj štát preberá na seba celý rad záväzkov, ktoré musí plniť smerom k občanom. Medzi štátom a občanom je štátoobčiansky vzťah, v ktorom sú práva a povinnosti občanov a štátu rozdelené na oboch stranách.

Domovské právo, obdobný vzťah, aký vyjadruje štátne občianstvo, sa vytváral v minulosti u nás, a dnes v rôznych krajinách, aj medzi obyvateľom obce a obcou. Pri vzniku a užívaní domovského práva je však občianstvo určujúce, pretože domovské právo v zásade nevznikne osobe, ktorá nie je občanom určitého štátu. Osoba, ktorá nedisponuje domovským právom, je bezdomovec v zmysle vnútroštátneho práva.

Odlíšne chápanie bezdomovcov obsahuje medzinárodné právo. Bezdomovci v zmysle medzinárodného práva sú osoby bez štátneho občianstva (apoliti). Medzinárodné právo im spoločne s utečencami poskytuje osobitnú právnu ochranu.

Celkom iný, najskôr sociologický význam nadobúda výraz bezdomovec v súčasnosti. Vzťahuje sa na ľudí, ktorí nemajú možnosť zabezpečiť si byt alebo náhradné ubytovanie a sú na ulici. Obce v spolupráci s humanitnými organizáciami alebo výlučne tieto organizácie im v rámci možnosti poskytujú ubytovanie v azyloch pre bezdomovcov.

Aké sú podmienky nadobudnutia a straty občianstva?

Podmienky nadobudania, zániku či straty štátneho občianstva určuje právny systém štátu.

Štátne občianstvo nadobúdajú obyvatelia príslušného štátu, prípadne iné osoby spravidla:

a) narodením, z rodičov, ktorí sú štátnymi občanmi, prípadne ak jeden z rodičov je štátnym občanom príslušného štátu, prípadne narodením na príslušnom štátnom teritóriu; vyskytuje sa možnosť nadobudnúť občianstvo aj adopciou maloletých osôb;

b) naturalizáciou, najmä uzavretím manželstva s cudzincom a udelením štátneho občianstva na základe žiadosti a vydania naturalizačného aktu štátom.

Naturalizáciou sa nadobúda štátne občianstvo aj opciou spravidla pri cesii územia štátu. Ak územie, ktoré je predmetom cesie, sa stáva súčasťou iného štátu, môže sa občan cedenta rozhodnúť pre nové občianstvo, prípadne podľa konkrétnych zmlúv aj pre obidve občianstva.

Keďže pri vzniku štátneho občianstva sa v rôznych štátoch sveta neuplatňuje rovnaký právny režim a neraz so vznikom príslušnosti k určitému štátu nezaniká príslušnosť k inému štátu, stretávame sa aj s dvojakým štátnym občianstvom (bipolitizmus). Štáty sa bipolitizmu bránia s rôznou intenzitou a pre prípad konfliktu dvoch občianstiev stanovujú pravidlá, určujúce znaky občianstva, ktoré je potrebné aplikovať a ktoré má prednosť.

K strate štátneho občianstva dochádza zvyčajne v spojení so vznikom štátoobčianskeho vzťahu k inému štátu a na základe žiadosti. V komunistickej minulosti bolo možné u nás odňať štátne občianstvo, ak občan opustil územie republiky bez súhlasu štátu alebo sa nevrátil v stanovenej lehote alebo podľa vtedy platného práva „poškodzoval dôležité záujmy republiky“ a pod. Dnes je zakázané odňať štátne občianstvo ktorémukoľvek občanovi štátu proti jeho vôli.

Právne postavenie cudzincov

Na štátnom teritóriu sa okrem občanov nachádzajú osoby s cudzou štátnou príslušnosťou a so štátoobčianskym vzťahom k inému štátu, ďalej bezdomovci v zmysle medzinárodného práva a utečenci. Na území štátu sa môžu nachádzať aj cudzinci, ktorým štát poskytol azyl. Cudzinci podliehajú právu štátu, na území ktorého sa nachádzajú. Cudzinca možno vyhostiť len v prípadoch stanovených zákonom a vydať inému štátu najmä na základe zmlúv o právnej pomoci, ako aj zmlúv o extradícii.

Štát na základe dohôd s inými štátmi môže pre občanov cudzieho štátu zabezpečovať právne postavenie, ktoré sa vyrovná postaveniu občanov tohto štátu, prípadne si štáty poskytujú zmluvne zabezpečené výhody, napríklad bezvízový styk pre občanov alebo aplikujú bežný, ev. minimálny medzinárodný štandard. Ak štát „A“ zaobchádza s občanmi štátu „B“, ako aj s ich osobnými a majetkovými právami rovnako ako štát „B“ zaobchádza s občanmi štátu „A“, ako aj ich osobnými a majetkovými právami, ide o reciprocitu (vzájomnosť).

ŠTÁTNA MOC

Štátna moc ako forma verejnej moci je spoločenská sila, ktorá je spôsobilá určovať to, čo byť má, to znamená správanie obyvateľstva pomocou ústavy, zákonov a iných aktov, ktoré obsahujú právne normy i pomocou mimoprávných metód realizácie vládných záujmov, tie však musia byť v súlade s ústavou a zákonmi. Štátna moc je najvýznamnejším druhom verejnej moci. Moc je právo prikazovať a zároveň právo byť rešpektovaný (RAZ, 11, WOLFF). Štátnu moc, vrá-

tane iných foriem verejnej štátnej moci, stotožňujú niektorí autori s autoritou (RAZ, 5). Ďalšie koncepcie diferencujú medzi autoritou a mocou. Ak má moc podporu verejnosti, ide o moc s autoritou. V opačnom prípade máme do činenia s „holou mocou“ (SCRUTON, 72). Iné formy verejnej moci reprezentuje najmä verejná moc orgánov územnej a záujmovej samosprávy.

Významy výrazu „vláda“

Synonymom štátnej moci alebo jej vykonávateľov, držiteľov, reprezentantov moci je jazykový výraz vláda (government), pre ktorý majú inde výraz kabinet, rada ministrov a pod. Výraz vláda sa u nás používa tak na označenie orgánu exekutívy, ktorý pozostáva najmä z ministrov, a na čele ktorého stojí predseda vlády (premiér), ako aj na označenie štátnej moci vôbec. V poslednom prípade sa vládou rozumie nielen kabinet, ale aj všetka verejná správa, parlament, hlava štátu, miestna správa, prokuratúra, súdnictvo, no najmä kabinet, hlava štátu a parlament, prípadne i miestna štátna správa. Napokon, výraz vláda sa uplatňuje pri kvalifikácii formy vlády (vláda prezidenta, vláda parlamentu, vláda ľudu), zloženia vlády (koaličná vláda, jednofarebná vláda, úradnícka vláda) alebo pri kvalifikácii spôsobu vlády, spôsobu výkonu moci (dobrá vláda, skorumpaná vláda, vláda tvrdej ruky), prípadne spôsobu vzniku moci (samozvaná vláda, legitímna vláda).

Čím sa odlišuje štátna moc od iných verejných mocí?

Na štátnom teritóriu pôsobia rôzne formy verejnej moci, ktorou dis-

Suverenita štátnej moci

Klasická definícia vymedzuje suverenitu štátu ako nezávislosť štátnej moci od akejkoľvek inej moci vo vnútri štátu a navonok štátu, vo vnútorných i vonkajších funkciách štátu, vo vnútornej a zahraničnej politike štátu.

Nezávislosť štátu navonok relativizuje nutnosť štátu spolupracovať s inými štátmi. Práve spolupráca s inými štátmi dokáže zabezpečiť suverenitu štátu. Príkladom je kolektívna bezpečnosť. Úplnej vonkajšej nezávislosti, ktorá znamená izoláciu, sa spravidla dovoľávajú nedemokratické štáty. Nedemokratické štáty sa však dostávajú do medzinárodnej izolácie aj v dôsledku zámernej izolačnej politiky medzinárodnej verejnosti alebo v dôsledku izolácie nedemokratického štátu od medzinárodného spoločenstva.

Nezávislosť štátu vnútri neznamená, aspoň nie v demokratických štátoch, mocenskú ľubovôľu, ale naopak moc podrobenú zákonom. V právnom štáte je vnútorná suverenita štátu podriadená vláde práva, právnemu systému, ktorý je najvýznamnejším prejavom vnútornej suverenity štátu.

Začiatky modernej teórie suverenity sa spájajú s dielom Jeana Bodina Šesť kníh o štáte (*Les Six livres de la République*, 1576). Moderná teória suverenity sa dotýkala v zásade len vnútornej suverenity štátu, pretože chápanie vonkajšej suverenity štátu sa sformovalo dlhodobými mierovými a vojenskými skúsenosťami európskych štátov a medzinárodnými dokumentmi, ktoré týmto skúsenostiam dali právnu formu a ich obsahu určitosť.

Bodin žil v období náboženských konfliktov medzi katolíkmi a protestantmi, ktoré sa odohrávali v druhej polovici 16. storočia. Charakter doby ho priviedol na myšlienku suverén-

nej moci panovníka, nezávislej od akejkoľvek moci. Suverenita je podľa neho najvyššia moc prikazovať a je nevyhnutnou podmienkou štátu. Štátna moc má byť absolútna a trvalá a suverén, ktorým je panovník, nie je viazaný vlastnými právnymi príkazmi ani právom, ktoré vzniklo pred tým, než sa ujal moci. Opačné stanovisko je súčasťou koncepcie právneho štátu, kde je štát viazaný platným právom.

Štátna moc je suverénna, pretože je najvyššou a najsilnejšou mocou nad všetkými verejnými mocami na teritóriu štátu. V dôsledku toho je jej držiteľ najsilnejším činiteľom (WEYR, 10). Suverénna štátna moc sa vyznačuje nezávislosťou i autarkiou. Je nezávislá od akejkoľvek inej moci vnútri štátu i navonok štátu. Autarkia moci znamená jej sebestačnosť, prenesene sebestačnosť štátu (ARISTOTELES, 1252b, 1253a). Autarkia štátu sa prejavuje najmä politicky a ekonomicky. V politickom zmysle je autarkia vlastne totožná s nezávislosťou.

Je suverenita deliteľná?

Za znak suverenity sa považuje aj jej nedeliteľnosť (WEYR, 796). Názory na otázku deliteľnosti a nedeliteľnosti suverenity nie sú jednotné najmä pri vymedzení suverenity zloženého štátu vrátane jej pôvodnosti a odvodenosti. Široká diskusia o deliteľnosti a nedeliteľnosti suverenity a jej pôvodnosti predchádzala zánik Česko-Slovenska.

Deliteľnosť a nedeliteľnosť suverenity preniká aj do otázky deľby moci. Forma štátu, ktorá je založená na koncentrácii moci buď v exekutive alebo v parlamente, vkladá suverenitu štátu do rúk jediného nositeľa najvyššej moci v štáte, pričom ostatné

štátne orgány, ak sú vôbec ustanovené, sú od tohto dominantného štátneho orgánu kreačne a aj inak závislé. V absolutistickej monarchii ustanovenej na spôsob Bodina alebo Hobbesa je týmto orgánom panovník, ktorý vládne neobmedzene. V parlamentnej republike ustanovenej na spôsob Rousseaua je týmto orgánom parlament. Vládne neobmedzene a koncentruje všetku moc; je jediným reprezentantom suverenity.

Ak štátna moc vychádza z ľudu a je dekoncentrovaná, ak sa teda uplatňuje princíp suverenity ľudu spoločne s princípom deľby moci, potom ľud vykonáva svoju moc nielen prostredníctvom zákonodarného orgánu, ale aj prostredníctvom orgánov výkonnej moci a súdnictva. Pri deľbe moci reprezentuje suverenitu štátu sústava najvyšších štátnych orgánov, keďže deľba moci je nezlučiteľná s predstavou jediného najvyššieho orgánu.

Suverenita ľudu a národa

Suverenitu štátu je potrebné odlišovať od suverenity ľudu, prípadne od suverenity národa, pretože suverenita ľudu, prípadne suverenita národa, ako aj ich kombinácia alebo identita je prameňom a základom suverenity štátu.

Obyvateľstvo štátu nazývame ľudom, prípadne národom alebo oba výrazy označujú identický predmet, takže sa používajú ako synonymá. V niektorých vnútroštátnych právnych dokumentoch sa používa jazykový výraz ľud, v iných národ aj v zmysle politického národa, to znamená ľud. Podľa teórie suverenity ľudu, ktorej autormi sú Marsilus z Padovy a Rousseau, zdrojom štátnej moci je ľud.

Podstata suverenity ľudu spočíva

v tom, že ľud, občania štátu, a nie Boh alebo panovník, je zdrojom štátnej moci. Zvrchovaná moc sa utvára z jednotlivcov (ROUSSEAU, 24). V odbornej literatúre nachádzame rozmanité interpretácie pojmu ľud (SARTORI, 24). Patria k ľudu všetci občania štátu, alebo len občania, ktorých v parlamente reprezentuje parlamentná väčšina?

V Európe sa moderné štáty osobitne po napoleonských vojnách organizovali ako národné štáty. Na formovanie národných štátov, vrátane Nemecka i Talianska, výrazne vplývalo najmä učenie Hegla (1770-1831), Herdera (1744-1803) a ďalších filozofov. Podľa Hegla štátom vstupujú národy do dejín. Národy môžu žiť historicky iba v prípade založenia štátu, takže najvyššou povinnosťou jednotlivcov je byť členom štátu (HEGEL, 274). Z tohto hľadiska hovorí Hegel aj o suverenite národa len v tom zmysle, „že nejaký národ je navonok niečím samostatným a tvorí vlastný štát ako ľud Veľkej Británie, ale ľud Anglicka alebo Škótska, Írska alebo Benátok, Janova, Cejlonu atď. už nie je suverénnym národom, od tých čias, čo prestali mať vlastných vladárov alebo najvyššie orgány štátu ako také“ (HEGEL, 314). Z učenia Hegla vyplýva, že len štát dáva dejinám národa zmysel, akoby ich práve tým zbavoval ich mŕtvolnosti a slabosti (KUČERA, 11).

V Európe sa historicky sformovali aj nadnárodné štáty, najmä dunajská monarchia, Rakúsko-Uhorsko, ktorá integrovala nemecké a slovenské prvky, maďarské i talianske, kresťanské, židovské a sčasti islamské. Nacionalizmus podunajskej monarchie však priviedol tento štát k zániku najmä deštruktívnou snahou dvoch dominantných národov monarchie vytvoriť jednotný národný štát. V konečnom dôsledku sa dunajský štát transformoval z nadnárodného

na mnohonárodný štát a tým nevyhnutne zanikol. Vývoj sa urýchlil po porážke Rakúska Pruskom (1866), keď už monarchia „nedokázala odolávať mocenským požiadavkám Maďarov“, ktoré sa prejavovali o. i. maďarizáciou. Nacionalizmus však naštartoval predtým, keď už r. 1844 sa zrušila latinčina ako rokovací jazyk uhorského snemu (KUČERA, 19). Dismemberáciou po r. 1918 vzniklo niekoľko národných štátov, avšak s národnostnými menšinami a menšinovými problémami, ktoré najmä po zániku komunizmu nemusia byť menšie než tie zo začiatku storočia. Rozpad bývalej „socialistickej sústavy štátov“, založenej na socialistickom internacionalizme, sprevádza ďalšia dismemberácia a drobenie štátov na národnom, etnickom princípe. Pre tento proces a výsledok sa vžil výraz balkanizácia.

Suverenita štátu je teda spojená tak so suverenitou ľudu, ako aj suverenitou národa. V mnohonárodnej Európe je suverenita národa v duchu práva na sebaurčenie nie nezvyklým východiskom suverenity štátu. Suverenita národa sa v medzinárodnom práve uplatňuje práve prostredníctvom sebaurčovacieho práva národov. Suverenita ľudu zakladá smerom k tvorbe a existencii štátu tzv. občiansky princíp, a suverenita národa tzv. národný princíp. Niektoré ústavy sveta vychádzajú zo suverenity ľudu, iné zo suverenity národa, pričom v ďalších jazykoch význam národa a ľudu splýva, najmä v štátoch, kde historický vývoj štátu bol neoddeliteľný od historického formovania národa.

Legitimita a legalita štátnej moci

Legitimita štátnej moci jednak znamená, že ustanovenie štátnych

orgánov a ich právomoc sa odvodzuje od občanov ako od zdroja moci uznaného ústavným a zákonným postupom a jednak, že občania akceptujú usporiadanie štátu a štátny režim (metódy vládnutia) ako správne, dobré, ústavné a zákonné, ktoré je potrebné z tohto dôvodu rešpektovať.

Požiadavky legitimacy, ako vidieť, pozostávajú jednak z právnych, ev. ústavnoprávnych postulátov a jednak z občianskych postulátov, ktoré sú spojené s rešpektovaním vlády nielen v mienke občanov, ale aj v postojoch občanov, takže tak názorom, ako aj konaním preukazuje občianska spoločnosť fakt uznávania vlády ako vlády hodnej rešpektu, lojality.

Legitimita sa vyznačuje ústavnoprávnym či právnym aspektom i aspektom rešpektovania vlády občanmi. Právna, prvá stránka legitimacy moci spočíva v tom, že moc musí prameniť zo zdroja moci. Druhá, občianska stránka legitimacy moci spočíva v tom, že moc musí byť občanmi akceptovaná, že občania takúto moc rešpektujú.

Ak konštatujeme, že moc je legitímna v právnom zmysle, máme na mysli fakt, že je odvodená, transportovaná od ústavne uznaného zdroja moci, ktorým sú v demokratických štátoch občania, k reprezentantom, držiteľom moci. Riadne, v súlade s ústavou a zákonmi ustanovení reprezentanti moci vykonávajú moc prostredníctvom uplatňovania právomocí zákonodarných orgánov, výkonnej moci a súdnictva.

Legitimita moci je úzko spojená s legalitou moci a efektívnosťou moci.

Legalitu moci je možné chápať v užšom a širšom význame. V užšom význame je legalita moci v tom, že transport moci zo zdroja moci k reprezentantom moci, to znamená k jednotlivým štátnym orgánom, ktoré disponujú mocou ako právomocou, sa musí uskutočňovať na základe pod-

mienok a postupu ustanoveného ústavou a zákonmi vrátane vopred definovaných intervalov transportu moci zo zdroja moci, vzniku a zániku právomoci a pod. K najvýznamnejším zákonom upravujúcim transport moci zo zdroja moci k držiteľom, reprezentácii moci predstavujú zákony, vrátane ústavy a ústavných zákonov, ktoré upravujú volebné právo, konanie volieb do parlamentu, volieb do orgánov územnej samosprávy, volieb hlavy štátu, prípadne ostatných zložiek exekutívy, volieb, prípadne iného spôsobu ustanovovania sudcov a ďalších reprezentantov štátnej moci.

Transport moci zahŕňa aj proces odovzdania a prevzatia „úradov“ po voľbách alebo pri inom legitímnom a legálnom spôsobe ustanovenia osôb do funkcií. Vykonávanie moci reprezentantmi moci je totiž kontinuálne. V modernom štáte s modernou ústavou sa nemôže vyskytovať *interregnum*, obdobie bez vlády, to znamená prípad, ak mandát skorších držiteľov, reprezentantov moci by zanikol, ale mandát neskorších držiteľov, reprezentantov moci by ešte nevznikol.

V širšom význame legalitou moci chápeme požiadavku striktného a bezvýnimčného výkonu moci na základe zákonov a ústavy, inak povedané, na základe rešpektovania požiadavky zákonnosti a ústavnosti moci. Reprezentanti moci, štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy a zákonov a spôsobom upraveným zákonom. Konanie nad tento rámec alebo nekonanie, nečinnosť v prípadoch, ak štátny orgán mal konať, ale nekonal, nie sú legálne. Kým v užšom význame sa legalita dotýka transportu, ev. transformácie moci, v širšom význame sa navyše vzťahuje na ústavné a zákonné vykonávanie moci po nadobudnutí mandátu. Kým pri užšom chápaní ide napríklad o to, či sa voľba kandidátov za poslancov

parlamentu uskutočnila v súlade so zákonom o voľbách, pri širšom chápaní pristupuje k tomu spôsob výkonu mandátu každým poslancom a spôsob výkonu zákonodarnej moci parlamentom ako zborom. Legálny je taký spôsob výkonu mandátu, právomoci, ktorý sa uskutočňuje na základe ústavy a zákona. Spôsob výkonu mandátu poslanca môže byť nielen v súlade, ale aj v rozpore s ústavou a zákonmi. Takisto postup parlamentu pri prerokovávaní rôznych vecí, hlasovaní či uplatňovaní kreačných či kontrolných právomocí môže byť v súlade alebo rozpore s ústavou a zákonmi.

Efektívnosť štátnej moci

Legalita moci je spojená s legitimitou moci aj v tom zmysle, že len legálna moc je legitímna moc. Obdobný vzťah spája legitimitu moci s efektívnosťou moci. Moc je legitímna, nielen ak pramení z uznaného zdroja moci, ale ak okrem toho vykazuje legálnosť a efektívnosť. Moc je efektívna, ak je vcelku a všeobecne rešpektovaná. Efektívna štátna moc má byť rešpektovaná občanmi a funkcionármi i úradníkmi štátu. Rešpektovanie moci občanmi sa prejavuje prostredníctvom verejnej mienky a konania, ktoré je v súlade s ústavou, zákonmi a inými všeobecne záväznými právnymi predpismi.

Právny systém a výlučnosť štátu

Schopnosť štátu určovať správanie obyvateľov a stav vecí na štátnom teritóriu sa uskutočňuje pomocou ústavy, zákonov a iných právnych noriem. Štát tvorí nielen personálny a vecný substrát, ale aj organizačno-

normatívny substrát, ktorého zdrojom je štátna vôľa vyjadrená príkazmi, zákazmi a dovoleniami v obsahu právnych noriem.

Právny systém v širšom zmysle slova je súbor platných právnych noriem plus sústava štátnych inštitúcií, ktoré právo tvoria (nachádzajú, uznávajú), aplikujú a zabezpečujú jeho ochranu. V užšom význame reprezentuje právny systém objektívne právo, teda súhrn platných právnych noriem.

Právny systém je najvýznamnejším prejavom vnútornej suverenity štátu. Normatívne zabezpečuje výlučnosť štátu, keďže štát vylučuje z teritória akúkoľvek inú moc, ktorá by nebola podrobená jeho jurisdikcii.

Ekonomický a finančný systém štátu

Suverenita štátu je ilúziou, ak by funkcie štátu neboli zabezpečené finančne a ekonomicky. V jednotlivých štátoch sa ekonomický a finančný systém vyskytuje buď v rámci modelu centrálne riadenej ekonomiky, v ktorom je úloha štátu dominantná, alebo v rámci trhovej ekonomiky, v ktorom štát najmä určuje pravidlá súťaže, dozerá na ich regulárnosť a rozhoduje konflikty.

Predchodcom dnešných poplatkov vrátane daní sú naturálne dane, ako aj stredoveké regály. Regálnymi právami disponoval panovník. Predstavovali „praktickú stránku poňatia štátnej moci“ (BAKEŠ, 17). Regály boli výsadami panovníka, ktoré mu „prinášali majetkový prospech“, najmä banský regál, mincový, colný regál (colné poplatky a mýto) a pod. (MALÝ, SIVÁK, 59).

Finančný systém štátu, ktorý zabezpečuje štátne príjmy a výdavky

štátu, pozostáva v modernom štáte z rozpočtovej sústavy, najmä štátneho rozpočtu a daňovej sústavy. Význam rozpočtovej a daňovej sústavy pre celkové pochopenie štátu a práva treba vidieť z historického hľadiska i reálneho zabezpečenia chodu štátu. Pozoruhodné je, že vývoj demokracie, slobody, právneho štátu a súčasných moderných foriem vlády sa v minulosti odohrával práve na pozadí dramatického konfliktu medzi panovníkom a stavmi, prípadne panovníkom a parlamentom o berné právo, právo vyberať štátne dávky, ktoré boli určené najmä na pokrytie potrieb štátnej administratívy a vojska vrátane vedenia vojny. Pôvodne patrilo berné právo výlučne do právomoci panovníka. Postupne bolo limitované súhlasom parlamentu.

Dane a poplatky

Dane, poplatky reálne zabezpečujú náklady spojené s výkonom funkcií štátu. Súčasťou spoločenskej zmluvy je, že občania uhrádzajú pomocou daní a poplatkov činnosť štátu, činnosť štátnych funkcionárov a úradníkov vrátane súdnictva, polície, bezpečnostných informačných služieb, armády, že uhrádzajú tak osobné výdavky štátnych funkcionárov a úradníkov (mzdy, odmeny), ako aj materiálne a investičné výdavky štátu, to znamená výstavbu a prevádzku administratívnych budov, letísk, výzbroj a výstroj polície i armády, vývoj nových zbraní atď.

V systéme štátnych príjmov majú dane najväčší význam. Prostredníctvom daní štát odčerpáva časť dôchodku právnických i fyzických osôb na úhradu funkcií štátu a programov štátu. Okrem štátnych daní poznáme aj miestne dane, priame a nepriame dane a pod. Po páde komunistického

režimu sa u nás uskutočnila daňová reforma, kompatibilná s reformou ekonomického systému. Otázka daní je v stabilizovaných demokraciách dôležitou súčasťou programu politických strán, prípadne programu, s ktorým pred voľbami a pred voličmi sa prezentujú kandidáti na funkciu hlavy štátu. Občania volia tie strany a kandidátov, ktorých daňový program je viac spravodlivý a únosný než iné programy. Politikom a občanom ide najmä o otázku daňovej sadzby, základu dane, daňových úľav, prípadne oslobodenia od dane, napríklad v oblasti výchovy a vzdelávania, ako aj o predmet a subjekty dane.

Sústavu ústredných daní dopĺňa systém miestnych poplatkov, ktoré patria do kompetencie orgánov miestnej samosprávy, napríklad poplatok za psa, kúpeľný alebo rekreačný pobyt, užívanie verejného priestranstva, poplatok za povolenie vjazdu s motorovým vozidlom do vybraných častí miest atď.

Štátny rozpočet

Štátny rozpočet je právny dokument, ktorý stanovuje predpokladané príjmy a výdavky na určité obdobie, spravidla na jeden rok. Štátny rozpočet má za sebou vývoj, ktorý došiel k súčasnému stavu. Je schvaľovaný zákonodarným orgánom štátu, u nás vo forme zákona. Aj dane je možné ukladať iba na základe zákona. Hlavným zdrojom rozpočtových príjmov štátneho rozpočtu sú dane, dávky, poplatky i clá. Štát však môže uhrádzať svoje výdavky aj z iných zdrojov, napríklad zo zahraničných pôžičiek alebo daňových úverov, štátnych dlhopisov a pod. Na rozdiel od minulosti, keď štátny rozpočet sústreďoval výnosy daní, poplatkov a pod. na zabezpečenie činnosti ad-

ministratívy, obrany a bezpečnosti, v súčasnosti plnia dane aj národno-hospodárske funkcie (BAKEŠ, 6).

Štátne symboly

K štátnym symbolom patrí zvyčajne štátny znak, štátna vlajka, štátna pečať, štátna hymna. Okrem toho sa vyskytuje aj širšie koncipovaná štátna symbolika, doplnená o hlavné mesto, štátne sviatky a pamätné dni, prípadne aj iné štátne symboly, na ktoré nadväzujú národné symboly, národné hymnické piesne, časti fauny a flóry krajiny, prvky geografického prostredia, historické osobnosti a udalosti, legendy a pod. Stabilizácia štátnych i národných symbolov má základ najmä v 18. storočí a v prvej polovici 19. storočia, keď sa formovali novodobé národné štáty. Štátne znaky však symbolizovali štáty už predtým, prostredníctvom rodového erbu vládnucej dynastie, a takto sa uplatňovali už od druhej polovice 12. storočia, od kedy sa datuje vznik rodových erbov a o storočie neskôr vznik obecných a mestských erbov (NOVÁK, 12, 30).

Štátny znak Slovenskej republiky tvorí na červenom ranogotickom štíte dvojitý strieborný kríž patriarchov, vztýčený na strednom vyvýšenom vršku modrého trojvršia. Interpretácií trojvršia nebolo v našich dejinách málo, ale napokon sa ujal názor, ktorý s určitou rezervou vyslovil Matej Bel, že ide o symbolizáciu Tatier, Fatry a Matry. V období národného obrodovania dochádza k stotožneniu trojvršia s Tatrami. Totiž práve z Tatry sa zlietali orly na ochranu vlasti a slobody a v zlých časoch matka Tatry smútok nosila.

Motív Tatier, matky rodu, sa prelína všetkými zložkami duchovnej i hmotnej kultúry Slovenska tohto

obdobia, takže nemohol obísť ani jeho znak. V zásade tento význam ako prazákladu národa, jeho sily, nezlomnosti a aj matky rodu, nadobudlo trojvršie v znaku Slovenska už pred rokom 1848, aby s týmto významom vstúpilo aj do štátneho znaku republiky po vzniku samostatného česko-slovenského štátu r. 1919.

Z malého, stredného a veľkého štátneho znaku predmníchovskej Česko-Slovenskej republiky sa stal najznámejší stredný znak, ktorý sa podstatne zmenil až po prijatí socialistickej ústavy r. 1960. Na červenom štíte bol vyobrazený strieborný lev so zlatou čelenkou a zlatými pazúrami, ktorý na svojej hrudi niesol znak Slovenska, obsahujúci všetky tri národné i štátne farby. Farebná kombinácia vyhovovala celkom požiadavkám heraldiky. Tie pripúšťajú len štyri základné farby. Červenú, zelenú, modrú, čiernu a dva kovy, zlato a striebro, ktoré môže nahrádzať žltá a biela farba.

Revolúcia r. 1989 uvoľnila cestu aj k pôvodnej slovenskej štátnej a národnej symbolike. V spore o názov federatívneho štátu sa nepresadil argument, že v medzinárodných zmluvách, ktoré zakotvili vznik nášho štátu r. 1918, sa používal názov Česko-Slovensko (La Tchéco-Slovaquie). Väčšinu získal názov Česká a Slovenská Federatívna Republika. Avšak ešte pred prijatím federálneho zákona o názve štátu a štátnych symboloch prijala Slovenská národná rada zákon o názve, štátnom znaku, štátnej vlajke, štátnej pečati a o štátnej hymne Slovenskej republiky (č. 50/1990). Štátnu symboliku zakotvenú v tomto zákone prevzala s menšou úpravou aj slovenská ústava. Ústava tiež akceptovala zákonnú zmenu nesprávneho, avšak dovtedy používaného verša *zastavme sa bratia*, za histo-

ricky doložený text *Janka Matušku zastavme ich bratia*, ktorý o.i. vylučuje defenzívne poňatie štátnej hymny.

Nielen štát, ale aj orgány územnej samosprávy používajú príslušnú symboliku, najmä obecné a mestké erby, pečate, vlajky a iné symboly. Bratislavskú radnicu zdobí červeno-biela zástava, bardejovskú radnicu červeno-modrá zástava, ako aj mestský erb na základe erbovej listiny z r. 1453.

SÚSTAVA ŠTÁTNÝCH ORGÁNOV

Štátna verejná moc, ktorá je špecifickým znakom štátu, sa nevykonáva sama. Moc patrí ľuďu, a preto ľud vykonáva verejnú moc jednak prostredníctvom štátnych inštitúcií - sústavy štátnych orgánov a jednak iných orgánov verejnej moci, najmä orgánov územnej a záujmovej samosprávy. Štátny orgán je potrebné vymedziť najmä prostredníctvom atribútov verejnej moci. So zreteľom na uvedené je štátny orgán inštitúcia verejnej štátnej moci, ktorej úlohou je uskutočňovať funkcie štátu na základe ústavy a v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanovuje zákon. Ústava štátu stanovuje najmä právomoc štátnych orgánov, to znamená schopnosť vydávať právne akty. Ústava a zákony stanovujú medze činnosti štátnych orgánov, inak povedané, ich kompetenciu a stanovujú aj spôsob ich činnosti, ktorý nie je ničím iným ako procedúrou postupu štátneho orgánu.

Kde sa nachádza štátna moc?

V súčasnom demokratickom štáte vykonáva ľud svoju moc bezprostred-

ne len pri referende, takže zväčša vykonáva moc nepriamo, prostredníctvom štátnych orgánov a orgánov územnej a záujmovej samosprávy. Odpoveď na otázku, kde sa vlastne nachádza štátna moc či širšie verejná moc, ktorá je definičným znakom štátu i iných, štátom uznaných orgánov verejnej moci, je vcelku jednoduchá. V demokratických podmienkach moc pramení zo zdroja moci, ktorým je ľud. Na základe ústavy a zákonov sa moc transportuje, deleguje na stanovený a určený čas a podmienok na konkrétnych vykonávateľov, držiteľov, reprezentantov moci, ktorými sú štátni funkcionári štátnych orgánov. Držiteľmi moci sú štátni funkcionári, ktorí sú voľbou alebo vymenovaním alebo kombináciou voľby a vymenovania alebo inak dosadení do funkcií v štátnych orgánoch. Keď teda hovoríme, že držiteľom moci je štátny orgán, že mocou disponuje štátny orgán, myslí sa tým, že obsadzovanie osôb do funkcií je inštitucionalizované v rámci štátneho orgánu, že moc nie je možné vykonávať inak ako na základe právom stanoveného transportu, delegácie moci z jej zdroja na jej reprezentantov, a len v rámci štátnej inštitúcie, ktorá je zakotvená v ústave a zákonoch. Nie je možné napríklad vykonávať funkciu sudcu bez riadneho ustanovenia sudcu voľbou alebo vymenovaním a ani mimo sústavy súdov ustanovenej ústavou.

Štátne inštitúcie, štátne orgány a štátne organizácie

Spoločným názvom pre štátne orgány plus štátne organizácie je výraz štátne inštitúcie, inštitúcie štátu.

Štátnymi organizáciami sú napríklad štátne vedecké ústavy, štátne

školsťvo, múzeá, galérie, ale aj armáda a iné inštitúcie, ktoré uskutočňujú funkcie štátu, v tomto prípade funkcie v oblasti vzdelávania, vedy, kultúry a obrany.

Štátne orgány, na rozdiel od štátnych organizácií, sú reprezentantmi, držiteľmi a vykonávateľmi zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci. Štátna moc je celkom reálna entita, nachádza sa v štátnych orgánoch a navonok sa prejavuje uplatňovaním právomoci štátnych orgánov, ktoré s ňou môžu disponovať len tak a v takom rozsahu, ako im ukladá ústava a zákony.

Štátne inštitúcie sa v neprávnom a v neprávnickom jazyku označujú aj termínom „vládne organizácie.“ Výraz vládne organizácie má širší význam (štátne orgány a štátne organizácie) a užší význam, ktorý sa vzťahuje len na niektoré štátne orgány a organizácie reprezentujúce štát najmä navonok a prípadne sa vzťahuje len na osobitné, účelové štátne organizácie.

Opakom štátnych orgánov a štátnych organizácií sú neštátne organizácie občianskej spoločnosti vo význame, ktorý učebnica vymedzila v prechádzajúcej kapitole. Neštátne orgány a organizácie sa v neprávnom a v neprávnickom jazyku označujú výrazom „mimovládne orgány a organizácie“. Na spoločné označenie všetkých orgánov a organizácií, ktoré vznikajú v rámci občianskej spoločnosti, budeme používať termín neštátne orgány a neštátne organizácie.

Orgány štátnej správy, orgány územnej samosprávy, ako aj orgány záujmovej samosprávy sa nazývajú spoločne orgány verejnej správy.

Štátni (verejní) funkcionári a úradníci (štátni, verejní zamestnanci)

Personálny substrát štátu je dife-

rencovaný. V minulosti sa napríklad obyvateľstvo delilo na slobodných jednotlivcov, ktorí tvorili politický národ a mali politické práva. Ďalej na neslobodných jednotlivcov a napokon na držiteľov moci a osoby, ktoré zabezpečovali chod štátu, ktoré sa zaoberali zabezpečením vládnutia.

V demokratickom štáte už neexistuje diferenciácia, ktorá by vychádzala z nerovnosti ľudí, takže obyvateľstvo diferencujeme podľa ich vzťahu k štátnej moci a jej vykonávaniu a zabezpečovaniu funkcií štátu na:

- osoby, ktoré sú reprezentantmi verejnej moci (poslanci, sudcovia, členovia zastupiteľstva, starostovia a pod.); nazývame ich štátni, verejní funkcionári;
- osoby, ktoré sa profesionálne zaoberujú „vládnutím“, to znamená prípravou a výkonom rozhodnutí reprezentantov moci v rámci štátnych inštitúcií; predstavujú osobitnú vrstvu obyvateľstva, ktorá sa nazýva úradníctvo, byrokracia, štátni zamestnanci, prípadne štátni zamestanci a štátni zriadení;
- osoby, ktoré sú občanmi štátu, sú zdrojom moci, avšak moc vykonávajú priamo len výnimočne (referendum);
- osoby, ktoré nie sú občanmi štátu a ktoré nedisponujú politickými právami, osobitne volebným právom.

Príslušnosť k určitej skupine osôb je zlučiteľná s príslušnosťou k inej skupine osôb, osobitne v rámci prvých troch skupín osôb.

Úradníctvo sa odborne nazýva byrokracia a tvorí odbornú, špecializovanú a trvalú časť personálneho substrátu štátu. Úradníctvo (štátni zamestnanci) je hierarchicky usporiadané, čo vyjadrujú aj názvy alebo tituly funkcií, ktoré jednotlivé osoby vykonávajú. Hierarchia sa môže za-

čínať stupňom vysokokvalifikovaných vládnych alebo poslaneckých poradcov, poradcov najvyšších súdnych inštitúcií, vedúcich oddelení alebo sekcií ministerstiev a ústredných orgánov štátnej správy, ktorí sú odborníci v oblasti medzinárodných vzťahov, autorského práva, medzinárodného súkromného práva, ústavného práva, makroekonomiky či sociálnych otázok, kým na ďalších stupňoch sú pracovníci, ktorí zabezpečujú bežné administratívne a technické práce, materiálne zásobovanie, dopravu, komunikáciu a pod. V ozbrojených zložkách, v armáde a polícii je úradníctvo, štátni zamestnanci diferencovaní podľa hodnosti a funkčného zaradenia najmä na základe vzdelania a dĺžky služby.

Od úradníkov, ktorí so zreteľom na ich právne postavenie a verejnú (štátnu) službu majú postavenie štátnych (verejných) zamestnancov, treba z hľadiska spôsobu ustanovovania do funkcií, ktoré sa uskutočňuje voľbou alebo vymenovaním, odlišovať štátnych, verejných funkcionárov. Ustanovovanie štátnych funkcionárov upravuje najmä štátne právo a správne právo, kým ustanovovanie úradníkov upravuje najmä správne právo i pracovné právo. V každom štáte existuje tak hierarchia úradníkov a prípadne aj hierarchia štátnych funkcionárov.

V súvislosti s činnosťou štátnych funkcionárov a úradníkov najmä vo verejnej správe sa používa pojem verejná služba alebo užšie, štátna služba. Pojem verejná služba vyjadruje právny status, to znamená právne pomery pracovníkov verejnej (štátnej) správy, prípadne aj iných orgánov (sudcov). Inštitúcia verejnej služby je metódou profesionalizácie verejnej, a najmä štátnej správy, ktorá sa odlišuje od politizácie štátnej správy; táto spočíva v tom, že miesta v štátnej správe sa obsadzujú podľa preukáza-

ného prospechu alebo príslušnosti k politickej strane alebo koalícii strán, ktorá získala vo voľbách väčšinu. Štáty upravujú právne pomery úradníkov, štátnych zamestnancov osobitnými zákonmi, ktoré sú zákonmi o štátnej (verejnej) službe. Zákony o štátnej službe stanovujú najmä kvalifikačné predpoklady pracovníkov štátnej správy, služobný postup spojený so splnením kvalifikačných predpokladov, disciplinárnu zodpovednosť, profesijnú etiku a iné požiadavky. K známym systémom verejnej (štátnej) služby patrí kariérny, spoliálny a meritný systém.

Kariérny systém verejnej služby

Kariérny systém, systém „de la carriere“, sa sformoval na európskom kontinente. V našich podmienkach plnila dôležitú úlohu služobná pragmatika, založená zákonom o služobných pomeroch štátnych úradníkov a štátnych zriadencov (15/1914), ktorá sa uplatňovala aj v predmníchovskej republike. Kariérny systém je známy inštitútom tzv. definitívy, to znamená celoživotným zamestnaním, celoživotnou štátnou službou, možnosťou služobného postupu podľa získanej kvalifikácie a dĺžky štátnej služby, nezrušiteľnosťou služobného pomeru a ak, len na základe kvalifikovaných dôvodov. Kariérny systém podporuje profesionalitu a kompetenciu. Štátna služba je odpolitizovaná, takže služba štátnych zamestnancov nie je závislá od výsledku volieb najmä z hľadiska vzniku alebo zániku ich služobného pomeru. V rámci kariérneho systému sa sformovali určité princípy výkonu štátnej služby, osobitne tieto:

- služobný postup na základe vo pred určených podmienok,
- požiadavka mlčanlivosti,

- c) nezlučiteľnosť štátnej služby s inou, vedľajšou pracovnou činnosťou a osobitne s podnikaním,
- d) zákaz zamestnávania príbuzných,
- e) zákaz členstva v politických stranách a účasti na politických akciách, prípadne i štrajkoch a pod.,
- f) lojalita.

Spoliálny systém verejnej služby

Spoliálny systém (spolia lat. = korisť) sa podľa svojho uplatňovania v určitom období vývoja v USA nazýval „spoils system“, to znamená korisťný systém. Jeho podstata je v tom, že funkcie, či miesta v štátnej správe sa obsadzujú po parlamentných alebo prezidentských voľbách jednotlivcami, ktorí sa zaslúžili o volebné víťazstvo alebo sú stúpecami či politickými priaznivcami volebných víťazov. Všetky dôležité miesta sa v spoliálnom systéme stanú korisťou víťaza politického súperenia, ktorý ich rozdeľuje ako odmenu, si nekúru, „léno“.

Meritný systém verejnej služby

Meritný systém (meriti lat. = podľa zásluhy, výborne) sa podľa svojho uplatňovania v USA nazýva tiež „merit system“, to znamená systém zásluh. Meritný systém nahradil v USA spoliálny systém. V meritnom systéme sa obsadzovanie funkcií v štátnej správe uskutočňuje na základe kvalifikácie, schopnosti, výkonu a nie podľa politickej príslušnosti alebo iných kritérií, ktoré charakterizujú spoliálny systém. Sprievodným javom meritného systému sú nové formy prijímania odborníkov do

štátnej služby, najmä konkurzy, absolvovanie určitých odborov pre a postgraduálneho vysokoškolského štúdia alebo dokonca konkrétnych univerzít, absolvovanie rozmanitých testov, vyžadovanie rekomendácií alebo odporúčení od morálnych a odborných autorít a pod. Meritokracia a meritný systém sa teda najmä z hľadiska požiadaviek na kvalifikáciu, morálnu bezúhonnosť a apolitickosť približuje ku kariéernemu systému.

Klasifikácia štátnych orgánov a ich právomoc

Štátne orgány sa klasifikujú podľa rozmanitých kritérií (BOGUSZAK, 54). Najmä podľa:

- a) právomoci,
- b) kompetencie (pôsobnosti),
- c) zloženia,
- d) ustanovovania (dosadzovania) osôb do funkcií,
- e) vzájomných vzťahov.

Právomoc sa definuje ako spôsobilosť štátnych orgánov na základe ústavy a zákonov uskutočňovať príslušné funkcie štátu vydávaním právnych aktov. Právo priznáva právomoc výlučne tým štátnym inštitúciám, ktoré sú štátnymi orgánmi, to znamená orgánmi zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci. Príslušnú právomoc vykonávajú na základe ústavy a zákonov. Podstatou právomoci je štátna moc regulovaná právom, ktorá sa prejavuje ako spôsobilosť štátneho orgánu vydávať právne akty na základe ústavy a zákonov. Teda dôležitým aspektom právomoci nie je len právo určitého štátneho orgánu vydať príslušný právny akt, ale aj právo a povinnosť vydať ho spôsobom, ktorý ustanovuje zákon. Napríklad Trestný poriadok upravuje právomoc orgánov činných v trestnom

konaní vydávať rozsudky a uznesenia, avšak súčasne stanovuje po prvé, osobitné požiadavky na spôsob ich vydania a po druhé, všeobecné zásady vydávania aktov v trestnom konaní, napríklad zásadu, že orgány činné v trestnom konaní musia veci prejednávať čo najrýchlejšie a dôsledne zachovávať občianske práva zaručené ústavou, objasňovať s rovnakou starostlivosťou okolnosti svedčiace proti obvinenému i okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a vykonávať v oboch smeroch dôkazy, nečakajúc na návrhy strán.

Právne akty, ktoré sú výsledkom uplatnenia právomoci štátnych orgánov, sa tradične delia na:

- a) Normatívne právne akty (ústava, zákony a iné normatívne akty),
 - b) Individuálne právne akty (oslobodzujúci rozsudok, nariadenie predsedu senátu a v prípravnom konaní i prokurátora o exhumácii a iné individuálne akty).
- Z hľadiska právomoci poznáme nasledujúce druhy štátnych orgánov:
- a) ústavodarný a zákonodarný orgán,
 - b) orgány výkonnej štátnej moci a širšie, orgány verejnej správy,
 - c) sudy, súdnictvo.

Právomoc je prvým z uvedených kritérií, na základe ktorého rozlišujeme rôzne druhy štátnych orgánov práve vzhľadom na rôzne druhy moci ako právomoci. V štátoch, ktoré sú založené na delbe moci, sa aj v ústave rozdeľujú jednotlivé orgány na štátne orgány zákonodarnej moci, výkonnej moci a súdnej moci. V teórii komunistického štátu sa v niektorých prípadoch vydeľovala štvrtá, kontrolná právomoc, odvodená najmä z osobitného postavenia prokuratúry, ale aj iných kontrolných orgá-

nov. V demokratickom štáte je prokuratúra, prípadne štátne zastupiteľstvo síce inštitúciou *sui generis*, avšak rozhodne sa považuje za orgán, ktorý spôsobom svojej výstavby a funkciami jednoznačne patrí do výkonnej moci. Súčasťou výkonnej moci sú aj kontrolné orgány štátu. So zreteľom na kontrolné funkcie zaraďujeme medzi orgány výkonnej moci aj úrad ochrancu práv (ombudsmana), ktorý však rovnako ako prokuratúra je výkonným orgánom *sui generis*.

Ústavodarný a zákonodarný orgán

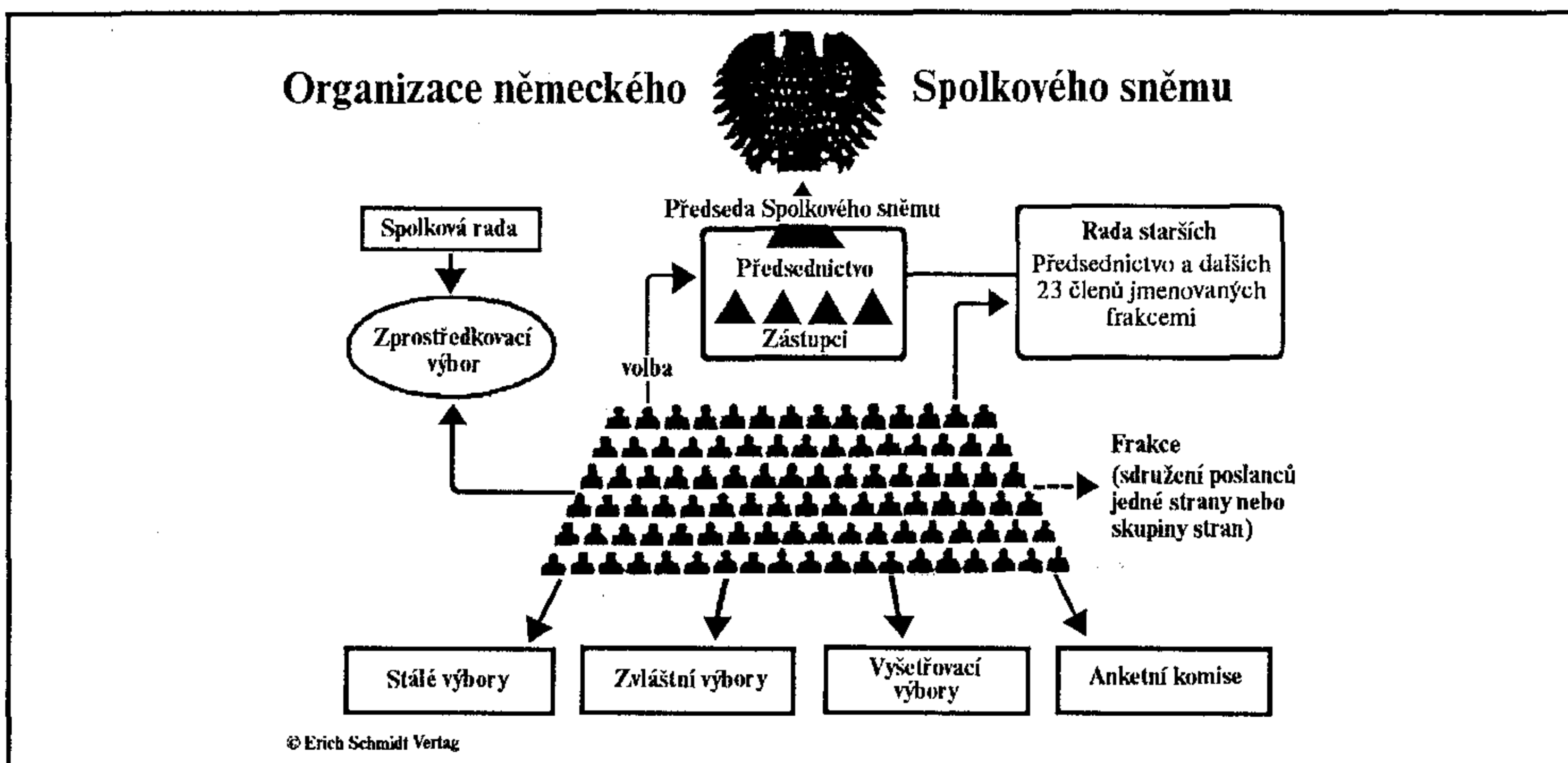
Ústavodarný a zákonodarný orgán sa vyznačuje najmä ústavodarnou a zákonodarnou právomocou. Podstata tejto právomoci spočíva v práve prijímať, meniť, dopĺňať i revidovať ústavu, ako aj v práve prijímať, meniť, dopĺňať, zrušovať zákony a iniciovať ich prijatie, zmenu, doplnenie i zrušenie. Ústavodarný a zákonodarný zbor nemusia vytvárať identitu z hľadiska kreácie, zloženia či právomoci. Teória robí rozdiel medzi ústavodarnou a zákonodarnou mocou a tým aj medzi ústavodarným a zákonodarným zborom a ich právomocami. V zmysle rousseauvského chápania suverenity ľudu nie je ústavodarná moc ničím obmedzená, kým zákonodarná moc je limitovaná. Z tohto vyplýva známa ústavnoprávna konzekvencia, že zmeny, prípadne revíziu ústavy, ako aj jej prijatie alebo derogáciu niektorých jej častí je nevyhnutné ratifikovať obligatónym referendum, ľudovým hlasovaním. Takýto postup ustanovujú niektoré ústavy aj v súčasnosti. Obligatórne referendum sa vo Švajčiarsku aplikuje pri každej zmene ústavy. Od r. 1874 bolo úspešných už viac ako

90 návrhov. Je pozoruhodné, že revíziu švajčiarskej ústavy, ktorú r. 1934 iniciovala fašistická strana, voliči zúčastnení na referende odmietli.

Mandáty poslancov zákonodarného orgánu vznikajú zväčša vo všeobecných voľbách. Parlament môže tvoriť jedna komora, jedna snemovňa, prípadne dve komory, dve snemovne. Ústavy zakotvujú buď jednokomorovú, alebo dvojkomorovú sústavu. Komory sa odlišu-

jú najmä dĺžkou funkčného obdobia, spôsobom dosadzovania osôb do funkcií, kompetenciami, názvom. Horná snemovňa, panská snemovňa, snemovňa lordov je jednou z komôr, kým druhá je dolná, ľudová alebo poslanecká snemovňa. V zložených štátoch federatívneho typu je úlohou druhej komory reprezentovať záujem štátov, krajín tvoriacich federáciu (RÁMIK č. II.-2, PARLAMENTY, 34).

RÁMIK č. II-2 Diagram parlamentu Spolkovej republiky Nemecko

Horná snemovňa je z hľadiska spôsobu dosadzovania, dĺžky funkčného obdobia a pod. konzervatívnejším elementom zákonodarnej moci. Tým prispieva k stabilite právneho poriadku, eliminácii radikálnych návrhov zákonov a k ich všestrannému posúdeniu. Dvojkomorová sústava prospieva stabilite právneho systému tým, že s návrhmi zákonov musia vysloviť súhlas obidve snemovne. Ak horná snemovňa odmietne návrh zákona, odbremeňuje hlavu štátu, ktorá nie je nútená často uplatňovať právo veta, pretože zamietavé stanovisko senátu pôsobí ako prirodzený filter neústavných, radikálnych, nekomplexných, účelových, ako aj par-

ciálnych návrhov, ktoré by zasahovali najmä do kodifikovaného práva, ktorého formou je kódex. Dvojkomorová sústava v dlhodobom vývoji preukázala svoje výhody i nedostatky. Vo všeobecnosti sa usudzuje, že „výhody dvojkomorovej sústavy rozhodne prevažujú nad výhodami jednokomorovej sústavy.“ Dvojkomorová sústava je pravidlom a jednokomorová skôr zvláštnosťou, výnimkou (WEYR, 1937, 38).

Parlament okrem legislatívnej právomoci vykonáva aj exekutívnu právomoc v oblasti kontroly, vyšetrovania a prípadne ochrany práv a slobôd občanov. Svojou podstatou exekutívne kontrolné a vyšetrovacie

kompetencie parlamentu sú zamerané na kontrolu exekutívy. Parlament si zriaďuje najmä výbory, prípadne podvýbory, aj vyšetrovacie výbory, komisie, napríklad anketné (prieskumné) komisie, ktoré sú ustanovené, aby zistili určitý skutkový stav (PARLAMENTY, 34). Výbory, podvýbory ev. komisie sa zriaďujú ako stále (riadne) výbory alebo ako dočasné (mimoriadne) orgány ustanovené na určený účel *ad hoc*. Parlament v rámci výborov môže uplatňovať osobitný mechanizmus kontroly exekutívy, ktorý sa nazýva *hearings* a ktorý dopĺňujú iné mechanizmy kontroly exekutívy parlamentom, známe interpelácie a otázky.

Parlament plní aj autonómne funkcie, ktoré sa dotýkajú samého zákonodarného zboru. Prijíma rokovacie pravidlá, overuje mandáty a výsledky volieb, vykonáva disciplinárnu právomoc nad členmi parlamentu, volí si vlastné orgány, najmä predsedu parlamentu a predsedov výborov, podvýborov a komisií, rozhoduje o programe rokovania.

Parlament plní aj justičné funkcie, ktoré pôvodne prináležali panovníkovi, ako všetka ostatná moc a suverenity. Justičné funkcie vykonáva v dvojkomorovom systéme senát v rámci tzv. impeachmentu a následného pozbavenia úradu, ktorý nevyklučuje v pozitívnom prípade riadne súdne konanie.

Orgány verejnej moci, výkonnej moci, štátnej správy a verejnej správy

Pojem verejná moc je nadradený pojmom výkonná moc, štátna správa i verejná správa. Je najvšeobecnejší, pretože zahŕňa výkon moci orgánmi zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci, ako aj výkon moci prostredníc-

tvom iných subjektov. Inými subjektmi sú orgány územnej a záujmovej samosprávy, na ktoré štát preniesol časť výkonu verejnej moci. „Verejnou mocou je taká moc, ktorá autoritatívne rozhoduje o právach a povinnostiach subjektov, či už priamo alebo sprostredkované. Subjekt, o ktorého právach alebo povinnostiach rozhoduje orgán verejnej moci, nie je v rovnoprávnom postavení s týmto orgánom a obsah rozhodnutia tohto orgánu nezávisí od vôle subjektu“ (NÁLEZ 3, 92).

V hovorovom jazyku i v právnom a právnickom jazyku sa výraz orgán (orgány) výkonnej moci a výraz orgán (orgány) štátnej správy používajú veľmi často v tom istom význam. Oba pojmy majú svoj širší a užší význam.

Širší význam orgánu (orgánov) výkonnej moci a širší význam orgánu (orgánov) štátnej správy sú totožné. Rozdiel je medzi užším významom orgánu výkonnej moci a užším významom orgánu štátnej správy. Širší význam oboch pojmov je identický.

Orgánmi výkonnej moci štátu sú v užšom zmysle len hlava štátu a vláda (kabinet) vrátane jej predsedu a členov. Orgánmi výkonnej moci štátu v širšom zmysle slova sú hlava štátu, vláda (kabinet), ministerstvá a ostatné ústredné i miestne orgány štátnej správy, ale aj výkonné orgány *sui generis*, ku ktorým zaraďujeme rôzne kontrolné orgány, prokuratúru (štátne zastupiteľstvo) a úrad ochrancu práv (ombudsmana).

Orgánmi štátnej správy v užšom zmysle sú ministerstvá a ostatné ústredné i miestne orgány štátnej správy. Rozsah pojmu orgány štátnej správy v širšom zmysle slova je totožný s rozsahom pojmu orgány výkonnej moci. Zahŕňa teda takisto hlavu štátu, vládu (kabinet), ministerstvá a ostatné ústredné i miestne orgány

štátnej správy, orgány kontroly a prípadne aj iné orgány, osobitne prokuratúru a úrad ombudsmana. Zaradenie hlavy štátu medzi orgány výkonu štátnej správy spôsobuje spravidla určité výhrady, prípadne rozpaky (HENDRYCH, 201). Hlava štátu je nepochybne súčasťou výkonnej moci, avšak jej postavenie v sústave orgánov výkonu verejnej správy je špecifické.

Aký je vzťah všetkých uvedených pojmov k orgánom verejnej správy? Ak ich zoradíme podľa kritéria podradenosti a nadradenosti, vyzerá ich vzťah takto:

1. Orgány verejnej moci
2. Orgány verejnej správy
3. Orgány výkonnej moci/orgány štátnej správy v ich širšom význame.

Hierarchia ukazuje, že pojem orgánov verejnej správy je podradený pojmu orgány verejnej moci a nadradený pojmu orgány výkonnej moci/ orgány štátnej správy v ich širšom význame.

Pri vymedzení pojmu orgánov verejnej správy je potrebné vychádzať z faktu, že po páde komunizmu už štát nie je jediným subjektom, ktorý vykonáva verejnú moc a verejnú správu. Štát časť verejnej správy postúpil verejnoprávnym korporáciám (inštitúciám), samosprávnym verejnoprávnym územným a záujmovým korporáciám (inštitúciám), to znamená, že časť správy odštátnil, sprivatizoval (HENDRYCH, 5). Týmto postupom dochádza k „decentralizácii štátnej moci“ (ŠKULTÉTY, 7). Dnes sa na verejnej správe okrem štátnej správy zúčastňujú aj orgány územnej a záujmovej samosprávy. Aký je teda význam výrazu orgány verejnej správy? Okrem orgánov výkonnej moci či orgánov štátnej správy v ich širšom význame patria do sústavy orgánov verejnej správy aj orgány územnej a záujmovej samosprávy.

S tým súvisí ďalšia otázka. Orgány územnej samosprávy i záujmovej samosprávy s uznávacou právomocou sú akými miestnymi parlamentami, ktoré sa konštituujú v komunálnych voľbách. Prináleží im právomoc prijímať všeobecne záväzné právne normy s pôsobnosťou na príslušnom lokálnom teritóriu alebo s pôsobnosťou na realizáciu určitých verejných záujmov. Tým, že orgány územnej a záujmovej samosprávy zaraďujeme do sústavy orgánov verejnej správy, akoby sa redukovala ich právomoc len na oblasť správy, akoby sa vylučovali ich samosprávne funkcie. Pojem verejná správa vo vzťahu k orgánom územnej a záujmovej samosprávy však treba chápať širšie a síce tak, že samospráva plní na miestnej a záujmovej úrovni tak „zákonodarné“ funkcie, ako aj funkcie výkonu miestnej a záujmovej správy.

Hlava štátu

Osobitné postavenie v systéme orgánov výkonnej moci (exekutívy) je vyhradené hlave štátu. Postavenie hlavy štátu determinujú tak ústavnoprávne, politické a iné činitele, vrátane charizmy. Charakter a „silu“ postavenia hlavy štátu určujú najmä:

- a) ústavné kompetencie,
- b) spôsob kreácie,
- c) formulácia ústavnopolitickej nezodpovednosti/zodpovednosti a formulácia právnej, najmä trestnej zodpovednosti.

V kompetencii hlavy štátu je zvyčajne uzavieranie a dojednanie medzinárodných zmlúv, zastupovanie štátu navonok, kreácia štátnych funkcionárov, hlavné vojenské velenie i tradičné prerogatívy hlavy štátu. Delia sa na čestné, akými sú používanie prezidentskej stráže a štandardy, zapožičiavanie štátnych vyznamena-

ní, udeľovanie titulov i hodností a na výsostné prerogatívy. Medzi výsostnými právami hlavy štátu je vymenúvanie štátnych funkcionárov, reprezentácia štátu navonok, vypovedanie vojny a dojednanie mieru, vyhlásenie výnimočného stavu; hlava štátu tiež odročuje a rozpúšťa parlament, udeľuje milosť.

Hlavu republikánskeho štátu volí buď priamo/nepriamo obyvateľstvo alebo parlament, alebo osobitné zhromaždenie, ktorého súčasťou môžu byť aj členovia parlamentu. Hlava štátu volená priamo/ nepriamo obyvateľstvom sa spravidla nazýva „silný prezident“, kreačne nezávislý od parlamentu. „Silný prezident“, ktorý je prinajmenej rovnako „silný“ ako zákonodarná moc i súdna moc, má najmä miesto v prezidentskej republike, kde zosobňuje výkonnú moc, takže „vláda“ vtedy pôsobí skôr ako zbor poradcov hlavy štátu a nie ako najvyšší orgán výkonnej moci. Sila hlavy štátu je však v konečnom dôsledku určená kompetenciami a ústavnopoliticou nezodpovednosťou/zodpovednosťou. Hlava štátu nie je zvyčajne ústavnopoliticky zodpovedná. V prípade nezodpovednosti hlavy štátu sa najmä v podmienkach klasickej parlamentnej republiky prenáša zodpovednosť za akty prezidenta na vládu alebo na príslušného člena vlády.

Aj v minulosti sa panovník nielen v podmienkach patrimoniálnej alebo absolutistickej monarchie, ale aj stavovskej monarchie nezodpovedal (stavovskému) snemu. Stavovský snem volil panovníka a hlava štátu bola na čele snemu a propozíciami určovala jeho program. V niektorých prípadoch sa však v podmienkach uhorského štátu darilo aj stavovskému snemu, prostredníctvom vyzdvihovania ponôs, *gravaminii* (*querelae*) a prosieb, *supliky* významne ovplyvňovať program snemu a jeho pora-

die (KARPAT, 1944, 120, 134). Špecifickým prostriedkom zodpovednosti boli tzv. volebné kapitulácie, ev. korunovačný diplom, ktorým novozvolený panovník zaručoval stavom nadobudnuté práva, ako aj práva, ktoré im navyše pri voľbe a korunovácii priznával. Ako mechanizmus zodpovednosti pôsobila hrozba *ius resistenti*, ktorú v Uhorskom štáte vyjadrila Zlatá bulla Ondreja II., keď v čl. 31 zakotvila právo branného odporu šľachty voči panovníkovi, ktorý porušuje ústavu.

Právo milosti

Ako sa už uviedlo, k výsostným právam hlavy štátu patrí právo milosti. Právo hlavy štátu udeľovať milosť sa realizuje tak v zmysle všeobecnom, ako aj individuálnom, smerom k všeobecne určenej skupine osôb a trestných vecí alebo vo vzťahu k individuálne určenej osobe, osobám a konkrétnemu prípadu.

Individuálne akty milosti spočívajú v abolícii, agraciácii, ako aj v práve zahladiť odsúdenie, ktoré sa tiež nazýva rehabilitácia. Abolícia je príkaz hlavy štátu orgánom činným v trestnom konaní, aby sa pre určitý čin nezačínalo trestné stíhanie, prípadne aby sa v trestnom konaní nepokračovalo a trestné stíhanie sa zastavilo. Agraciácia je príkaz hlavy štátu príslušnému súdu, aby v jeho mene odpustil alebo zmiernil právoplatne uložený trest v trestnom konaní za trestný čin. Abolícia a agraciácia patria medzi podmienky zahladenia odsúdenia, vďaka čomu sa na príslušnú osobu hľadí, akoby nebola trestaná a odsúdená. Amnestia, ktorá má hromadný charakter, sa prejavuje vždy individuálne buď účinkami abolície, alebo agraciácie a súbežne aj účinkami zahladenia odsúdenia.

Vláda (kabinet)

Vláda je najvyšším orgánom výkonnej moci, štátnej správy, takže je nadriadeným orgánom ministerstiev a ostatným ústredným i miestnym orgánom verejnej správy pri výkone štátnej správy.

Vláda sa skladá z predsedu a ministrov a prípadne ďalších členov vlády. Spôsob ustanovenia členov vlády je rozmanitý. V parlamentných republikách, ev. parlamentno-prezidentských republikách všetkých členov vlády vrátane predsedu vymenúva/odvoláva a poveruje ich riadením ministerstiev hlava štátu, prípadne hlava štátu vymenúva/odvoláva členov vlády na návrh predsedu vlády, ktorého predtým poverí zostavením vlády. Je parlamentnou zvyklosťou poveriť zostavením vlády alebo vymenovať všetkých členov vlády z parlamentnej väčšiny. Hlava štátu môže vymenovať aj tzv. úradnícku vládu, vládu odborníkov, kde príslušnosť k parlamentnej väčšine nie je nutnou podmienkou vymenovania. Aj úradnícka vláda však musí mať podporu parlamentnej väčšiny. Existencia úradníckych vlád je výrazom krízy demokracie a obmedzovania parlamentarizmu (BROKLOVÁ, 44).

Vláda je v parlamentnej republike zodpovedná parlamentu, ktorý jej môže vysloviť nedôveru.

Vláda je kolegiátnym orgánom, ktorý prijíma na vykonanie zákonov nariadenia. Prijíma tiež programové vyhlásenie, s ktorým vyslovuje súhlas/nesúhlas parlament. Na základe parlamentom schváleného programového vyhlásenia pripravuje návrhy zákonov, ktoré predkladá parlamentu, vrátane návrhu štátneho rozpočtu a štátneho záverečného účtu.

Ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy

Ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy sú centralizované a monokratické orgány. Na ich čele stojí minister alebo vedúci úradu, ktorý sa zodpovedá za výkon svojej činnosti parlamentu, hlavne štátu alebo vláde, prípadne jeho zodpovednosť je rozmanitým spôsobom delená medzi všetky alebo časť uvedených orgánov. Minister, ako dokumentuje aj etymológia slova, sa v minulosti považoval za sluhu hlavy štátu, panovníka. Po vzniku konštitučnej monarchie vzniká a posilňuje sa jeho ústavnopolitická zodpovednosť predovšetkým k parlamentu a oslabuje smerom k hlavne štátu. Vláda a ministri majú mať však aj v modernej parlamentnej republike dôveru nielen parlamentu, ale aj hlavy štátu (prezidenta). Vymenovanie predsedu kabinetu, ako aj členov vlády nie je len formálnym procesným aktom hlavy štátu. Má svoju materiálnu stránku, ktorej obsahom je vyslovenie dôvery členom kabinetu. Hlava štátu vymenovaním vlády a členov vlády vyslovuje jej členom a predsedovi dôveru.

Ministerstvá sa spravidla zriaďujú zákonom. Rozmanitosť štátov prináša aj rozmanitosť a odlišnosť nielen počtu, ale aj vecnej kompetencie ministerstiev. Ústrednú štátnu správu uskutočňujú okrem ministerstiev, prípadne ústredných orgánov štátnej správy, na čele ktorých je člen vlády, aj ostatné ústredné orgány štátnej správy, ktoré u nás napríklad reprezentuje štatistický úrad, úrad jadrového dozoru, úrad geódie, kartografie a katastra, protimonopolný úrad, úrad priemyselného vlastníctva, úrad bezpečnosti práce atď.

Štátna správa a samospráva

Štátna správa vrátane miestnej štátnej správy spolu s územnou a záujmovou samosprávou, ale aj s inými inštitúciami verejnej správy (verejné fondy, verejné podniky) vytvárajú systém verejnej správy a sústavu orgánov verejnej moci.

Samospráva sa člení na územnú samosprávu a záujmovú samosprávu. Inštitúcie územnej a záujmovej samosprávy sú verejnoprávne korporácie (inštitúcie). Podľa jednej definície je verejnoprávna korporácia „člensky organizovaný subjekt verejnej správy, ktorému bola zverená moc samostatne plniť verejné úlohy“ (HENDRYCH, 184). Samospráva je pendantom štátnej správy. Samospráva nie je štátnou správou. Je základom demokratického systému. V podmienkach decentralizácie politického rozhodovania sa právo účasti občanov na správe verejných vecí uskutočňuje nielen na úrovni ústredných orgánov štátu, ale aj na miestnej úrovni (obecné, regionálne, prípadne krajinské zastupiteľstvo) a na úrovni orgánov a inštitúcií záujmovej samosprávy, napríklad verejnoprávnych korporácií v oblasti poisťovníctva, zdravotníctva, životného prostredia, kultúry, školstva alebo telesnej kultúry.

Štátnu správu, či už ústrednú alebo miestnu organizuje a vykonáva štát, kým výkon samosprávy je v rukách územných a záujmových verejnoprávnych korporácií. Štát iba zákonom určuje medze samosprávy; jej naplnenie konkrétnym obsahom, občianskou činnosťou a iniciatívou a skutočnou samosprávnou činnosťou je však vecou občanov, ktorí žijú v určitom mieste, obci, meste alebo žijú určitým záujmom alebo účelom, hospodárskym a obchodným záujmom (obchodná komora) alebo záujmom a profesiou

právnej pomoci (advokátska komora), prípadne zdravotníckej či audítorskej pomoci.

Horizontálna a vertikálna delba moci (kompetencií)

V demokratických štátoch, ako učebnica podrobne uvádza ďalej, sa štátna moc delí:

- horizontálne, medzi zákonodarnú moc, výkonnú moc a súdnu moc,
- vertikálne, medzi ústredné orgány a miestne orgány, čím sa myslí ani nie na miestne orgány štátnej správy, ale na orgány miestnej samosprávy.

To však nie celkom presne vystihuje skutočnú situáciu v delbe moci. Časť štátnej moci demokratický štát deleguje totiž aj na orgány záujmovej samosprávy. Pod pojem vertikálna delba moci preto treba zahrnúť:

- vertikálnu delbu moci medzi ústredné štátne orgány, najmä ústredné orgány štátnej správy a orgány miestnej samosprávy, ktorá sa však na miestnej úrovni prejavuje aj ako „horizontálna“ delba moci, medzi miestne orgány štátnej správy a orgány miestnej samosprávy,
- delbu moci medzi ústredné orgány štátnej správy a ústredné orgány záujmovej samosprávy.

Delba moci uvedená pod písmenom b) stricto sensu je horizontálna delba moci. Do vžitej terminológie nie je na tomto mieste potrebné zasahovať. Bolo však treba upozorniť na obsah jednotlivých pojmov.

Vo všeobecnosti sa prijíma názor, že štátna správa má zabezpečovať verejné záujmy najmä v oblasti vnútornej bezpečnosti, obrany, súdnictva, zahraničných vecí. Kompetenciu orgánov samosprávy zvyčajne vyplňuje

komunálny odpad, starostlivosť o verejnú zeleň, miestne komunikácie a osvetlenie, miestnu bezpečnosť. Do kompetencie samosprávy patria aj veci vzdelania, nielen základné vzdelanie, ale sčasti aj stredné vzdelanie, vrátane stredného odborného školstva, sociálnej starostlivosti a zdravotníctva a prípadne aj iné oblasti, napríklad hospodárenie s bytmi, turistika atď.

Stupne miestnej (územnej) samosprávy

Rozdelenie kompetencií medzi štátnu správu a orgány miestnej (územnej) samosprávy je spojené aj s rozdelením kompetencie medzi jednotlivé stupne miestnej samosprávy. Miestna samospráva sa môže organizovať v rámci prvého, vyššieho a prípadne ešte vyššieho stupňa. Prvý stupeň územnej samosprávy tvoria obce (mestá). Vyšší stupeň samosprávy územných celkov sa organizuje na teritóriu, ktoré je „vyšším územným celkom“. To isté platí o charaktere a tým aj o rozlohe teritória, na ktorom pôsobia orgány ešte vyššieho stupňa miestnej samosprávy. Územné celky prvého i vyššieho stupňa sa môžu združovať na zabezpečovanie vecí spoločného záujmu a prípadne vytvárať zväzy územných celkov, napríklad zupné zväzy.

Pre druhý stupeň či vyšší územný samosprávny celok sa u nás ujal výraz región a oblasť. Čo sú vlastne regióny? Podľa definície Rady Európy a Zhromaždenia európskych regiónov je región „správny útvar na stupni bezprostredne pod úrovňou ústrednej alebo federálnej (spolkovej) správy (MOLLSTEDT, 7). Ekonomické poňatie regiónu uprednostňuje možnosť reálnej hospodárskej kooperácie v rámci určitého teritória. Veľkosť

a charakter regiónov môže vychádzať aj z historických tradícií teritória, tiež z jazyka obyvateľstva, prípadne z kombinácie rôznych činiteľov, v ktorých však ekonomika plní dôležitú úlohu. Miesto regiónu v systéme ústrednej a miestnej demokracie vidieť aj na známom reťazci: občan-obec-región-štát-Európa. Územnosprávne členenie v jednotlivých krajinách však medzi obec a región začleňuje aj iné teritoriálne celky.

Orgánmi regionálnej či oblastnej samosprávy by mali byť v našich podmienkach regionálne zastupiteľstvo, výkonná regionálna rada a predseda regionálnej samosprávy. Na zabezpečovanie úloh regionálnej samosprávy sa vytvoria regionálne, oblastné úrady. Zavedenie regionálnej samosprávy predpokladá, aby sa zákonom záväzne ustanovil určitý model územnosprávneho členenia štátu.

Jednou z najdôležitejších otázok obecnej a regionálnej samosprávy je prenos kompetencií zo štátu na orgány samosprávy a dobudovanie vzťahov medzi štátnou správou a samosprávou vrátane vzťahov medzi štátnym právom a samosprávnym (komunálnym) právom.

Triedenie záujmovej samosprávy

Demokratický štát deleguje časť verejnej moci aj na orgány záujmovej samosprávy, napríklad na obchodnú a priemyselnú komoru, notársku komoru a notárov a iné verejnoprávne korporácie, ako aj na orgány samosprávy vysokých škôl, orgány sudcovskej samosprávy, ktorými sú sudcovské rady rôzneho stupňa.

V odbornej literatúre sa možno stretnúť s rôznymi prístupmi k triedeniu záujmovej samosprávy (HENDRYCH, 185). Výsledkom jedného

z prístupov, vytvoreného na základe práva platného u nás pred 2. svetovou vojnou, sú nižšie uvedené skupiny záujmovej samosprávy (MATĚJKA, 375, HOFFMANN, 162). Prehľad umožňuje porovnávať niekdajšie druhy záujmovej samosprávy s orientáciou súčasných verejnoprávnych záujmových korporácií, prípadne verejnoprávnych inštitúcií, ktoré pôsobia aj v iných oblastiach než v minulosti, napríklad v oblasti elektronických médií. Poňatie a druhy záujmovej samosprávy bude potrebné založiť na platnej právnej úprave, ktorá vymedzí verejnoprávne inštitúcie a ich vzťah k štátu a občianskej spoločnosti. V minulosti sa v právnej úprave a živote vyskytovali tieto druhy záujmovej samosprávy:

- a) verejnoprávne stavovské organizácie (advokátske, notárske, lekárske, obchodné, priemyselné a živnostenské komory, ev. spoločenstvá, školské rady a pod.),
- b) hospodárske a finančné verejnoprávne zväzy (poľovnícke spoločenstvá, zväzy, družstvá),
- c) verejnoprávne inštitúcie zabezpečujúce sociálne, nemocenské a iné poistenie,
- d) cirkevná samospráva.

Z jednotlivých verejnoprávnych korporácií boli a sú pre oblasť realizácie práva najvýznamnejšie stavovské právnické komory, najmä advokátska komora, komora komerčných právnikov a notárska komora, ako aj komory či združenia, ktorých úlohou je výkon súdnych rozhodnutí. Všetky komory sú orgánmi verejnej správy a vykonávajú verejnosprávnu (odštátnenú) činnosť. Niektoré komory vydávajú napríklad licencie na výkon príslušnej profesie bez ingerencie štátu, iné si vyžadujú kooperáciu so štátom. Komory tiež vykonávajú kontrolu nad výkonom profesie. Verej-

nosprávnou činnosťou je aj vedenie zoznamu členov komory, rovnako činnosť spojená s overovaním znalostí a výchovou čakatelov a pod.

Komora advokátov a komora komerčných právnikov

Jazykový výraz advokát je odvodený od lat. slova *advocatio, advocatus* prípadne *advoco*, ktoré označujú aj toho, kto je privolaný, aby poskytol radu, právnu pomoc.

Advokát je slobodné povolanie. Advokáti a komerční právnici sa slobodne organizujú v kanceláriách a vytvárajú si vlastnú stavovskú organizáciu. Základom práce advokáta je práca s klientom.

Stavovská komora je dôležitou garanciou povolania advokáta, ktorá chráni a zaručuje jeho nezávislosť, ale aj ochranu klienta tým, že kontroluje spôsob výkonu profesie, najmä z hľadiska rešpektovania zákona a profesijnej etiky.

Nezávislosť advokáta je východiskom slobodného výkonu jeho povolania, pretože advokát zastupuje klienta aj v sporoch proti štátu alebo proti iným „silným“ korporáciám alebo obchodným či iným, aj politickým organizáciám.

Komoru advokátov, ako aj komoru komerčných právnikov upravujú osobitné zákony. Postavenie a úlohy oboch komôr sú takmer identické. Rozdiel je v rozsahu poskytovaných právnych služieb. Kým advokáti môžu poskytovať všetky právne služby, je právna pomoc komerčných právnikov sústredená na oblasť podnikania.

Notárska komora a notári

Notárska činnosť je organicky spojená s overovaním prejavov ľudskej

vôle, ktoré sa týkajú práv a povinností. Notári od najstarších čias spisovali verejné listiny, ktorými osvedčovali právne skutočnosti. Profesia notára vzniká z funkcie a poslania pisára, ktorý zapisoval určité právne úkony. Notársky zápis, alebo zápis pisára vnášal do právnych vzťahov pocit istoty, nestrannosti a objektívnosti. Listiny spísané pred nestrannou osobou, potvrdené razidlom svedkov mali väčšiu váhu, prípadne celkom iné právne dôsledky ako súkromné listiny. Rozdiel medzi verejnou listinou a súkromnou listinou sa však utváral postupne a rôznymi cestami v jednotlivých častiach Európy. Súčasné chápanie verejnej listiny a úloh notára medzi stranami má svoj začiatok najmä v pestovaní *ars notaria* na univerzite v Bologni, vrátane činnosti glosátorov.

Neklamným znakom notárskej činnosti v staroveku sú sumerské, babylonské či egyptské listiny a, pravda, verejné listiny, ktoré vznikli v starovekom Grécku a Ríme. Teda už v dávnej minulosti sa spisovali listiny a úkony, zmluvy, ktoré predchodcovia moderných notárov, pisári uchovávali. Osoby, ktoré spisovali, vyhotovovali a registrovali zmluvy, sa v starovekom Grécku nazývali mnémon, neskôr aj epistotoi, agoranomoi. V starovekom Ríme notársku činnosť vykonávali tabelliones, ale aj iné osoby, ktoré na verejnom mieste vykonávali spisovanie zmlúv a iné notárske úkony. Zmluvy boli zaznamenané na voskom potiahnutých drevených doskách, nazývaných tabelliones.

Moderná koncepcia notárskej činnosti sa odvíja z právnej úpravy, ktorá vznikla po buržoáznej revolúcii vo Francúzsku a ktorá ovplyvnila koncepciu notárstva ako slobodného povolania aj u nás. Rovnako ako v súčasnosti aj v bývalej Česko-slovenskej

republike plnili notári o.i. úlohu súdnych komisárov. Po nastolení komunistických pomerov r. 1948 sa notárstvo stalo súčasťou štátneho aparátu a notárstvo stratilo charakter slobodného povolania. Po páde komunizmu sa notárstvo odštátnilo, takže v súčasnosti sa opätovne vykonáva v zásade spôsobom, ku ktorému na tomto poli došiel vývoj európskej právnej kultúry i právnych inštitúcií.

Po odštátnení notárstiev už notár nie je štátnym funkcionárom ani štátnym úradníkom (zamestnancom). Je však štátom poverený, aby vykonával notársky úrad na základe zákona. Notárstvo nie je štátnym orgánom. Je však verejným úradom, ktorý vykonáva verejnú činnosť, ktorá má charakter verejnej správy. V rámci verejnej činnosti spisujú notári s pôsobnosťou na oblasť súkromného práva listiny, ktoré majú charakter verejných listín. Platí predpoklad, že to, čo notár overil, sa v skutočnosti a pred ním naozaj stalo. Opak treba dokázať. Z toho vyplýva, že tak listiny, ako aj celková verejná činnosť notára sa vyznačujú znakom verejnej dôvery (*fides publica*). Verejnú dôveru v činnosť notára a verejných notárskych listín zabezpečuje najmä nestrannosť, ktorá spolu s objektívnosťou je základom výkonu notárskej činnosti.

Záujmová samospráva notárov sa uskutočňuje v rámci stavovskej komory. Tradícia notárskych komôr siaha do stredoveku. Na ich začiatku boli notárske kolégiá vytvárané v rámci jednotlivých talianskych miest.

Komora exekútorov a súdni exekútori

Exekúcia súdnych rozhodnutí je jednou z pôvodných funkcií štátu, ktorú namiesto štátnych orgánov,

všeobecného súdnictva, zabezpečuje spoločnosť, ev. štátom poverené osoby (súdni exekútori) v rámci výkonu slobodného povolania. Súdny exekútor je fyzická osoba, ktorá je splnomocnená štátom, aby v rámci slobodného povolania zabezpečovala na návrh oprávneného subjektu nútený výkon súdnych rozhodnutí, ak je súdne rozhodnutie vykonateľné a povinnostnému subjektu márne uplynula lehota na dobrovoľné splnenie povinnosti. Postup exekútora pri uskutočňovaní exekúcie upravuje ~~Exekučný zákon~~ (exekučný poriadok).

V krajinách, ktoré nepoznajú inštitút súdnych exekútorov, zabezpečuje výkon súdnych rozhodnutí spravidla súdnictvo. Presun výkonu súdnych rozhodnutí zo štátu na súkromné osoby je podmienený najmä tým, že výkon súdnych rozhodnutí je veľmi zdĺhavý. Tým sa oslabuje autorita súdov a v niektorých prípadoch dochádza navyše k vybavovaniu pohľadávok mimosúdnou, nezákonnou cestou. V dôvodovej správe k slovenskému Exekučnému poriadku sa uvádza, že v krajinách, kde súdne rozhodnutia vykonávajú súdni exekútori, je efektívnosť vymáhania pohľadávok 70%, kým v prípadoch vymáhania rozhodnutí štátom dosahuje efektívnosť tejto činnosti iba 30%.

Orgány výkonnej moci sui generis

Do okruhu výkonnej moci zaraďujeme aj orgány verejnej správy *sui generis*. Charakterizuje ich jednak činnosť, ktorej podstatou je vykonávanie kontroly, alebo ktorá je profilovaná prvkami výkonu kontroly a jednak kreačná nezávislosť od iných výkonných orgánov, keďže ustano-

venie aspoň najvyšších štátnych funkcionárov v tejto oblasti je v kompetencii buď parlamentu, alebo v spoločnej kompetencii hlavy štátu a parlamentu.

Medzi uvedené osobitné výkonné orgány zaraďujeme najmä:

- a) najvyšší kontrolný úrad a iné kontrolné orgány štátnej správy,
- b) prokuratúru (štátne zastupiteľstvo),
- c) úrad ochrancu práv (ombudsman).

*** Najvyšší kontrolný úrad (a iné kontrolné orgány štátnej správy)**

Najvyšší kontrolný úrad je orgánom, ktorý nielen u nás, ale aj v iných štátoch vykonáva kontrolu hospodárenia s prostriedkami štátneho rozpočtu, štátnym majetkom, majetkovými právami a pohľadávkami štátu. Kompetencie najvyššieho kontrolného úradu v jednotlivých štátoch môže vykonávať aj finančná prokuratúra, ochraňujúca majetkové záujmy štátu.

Prokuratúra (štátne zastupiteľstvo)

Úrad prokurátora má svoje korene v staroveku a súvisí s ochranou majetkových i iných záujmov panovníka, prípadne štátu. Etymologicky je spojený so správou a obstarávaním záležitostí vlastníka. V rímskom súkromnom práve označoval uvedený výraz správu cudzieho majetku osobou, ktorá na základe generálnej plnej moci zabezpečovala správu majetku vlastníka.

Vo verejnom rímskom práve je prokurátor úradníkom, ktorý vykonával

správu majetku panovníka alebo spravoval verejné financie, zastupoval panovníka v správnych, vojenských a dedičských veciach.

Súkromnoprávny význam uvedeného termínu sa v modernom kontinentálnom práve transformoval cez recepciu rímskeho práva do inštitútu prokúry a prokuristu, kým jeho verejnoprávny význam sa transformoval do inštitútu prokuratúry alebo verejnej žaloby či štátneho zastupiteľstva. Výraz prokurátor je etymologicky spojený aj s výrazom *cura, curator*, ktorý v súkromnom rímskom práve označoval opatrovníctvo nad majetkom v určitých prípadoch, prípadne nad vecami osoby, ktorá nebola spôsobilá spravovať vlastné záležitosti. Vo verejnom práve označoval jednotlivé oblasti verejnej správy alebo úradníkov, ktorí boli poverení správou v oblasti potravín, vodovodov, kalendára, verejných budov, stavieb, ciest a pod.

Moderná koncepcia prokuratúry, osobitne na príklade Francúzska, nadviazala na jej kompetencie v staroveku ako ochrancu najmä majetkových záujmov panovníka, koruny, impéria, štátu a širšie, verejných záujmov vôbec, vrátane verejných majetkových záujmov. Neskôr sa prokuratúra prostredníctvom francúzskej trestnej kodifikácie, tj. *Code pénal* (1810) a *Code d'instruction criminelle* (1808) definovala ako orgán verejnej žaloby, a s touto kompetenciou prenikla cez Nemecko až do našej oblasti (KUCHTA, SCHELLE, 8). Základná úloha prokuratúry (štátneho zastupiteľstva) spočívala v povinnosti stíhať na základe princípu oficiality, čiže trestného stíhania z úradnej povinnosti (*ex officio*), všetky trestné činy s výnimkou súkromnožalobných trestných činov. Kompetencia prokuratúry sa dotýkala aj niektorých vecí občianskeho súdneho konania a iných vecí.

V období komunistického štátu nadobudla prokuratúra právomoci všeobecného kontrolného orgánu či akéhosi „nadorgánu“, zodpovedajúceho boľševickej predstave o účinnej represívnej inštitúcii, ktorá je všeobecným a efektívnym nástrojom nielen štátnej kontroly a štátneho teroru, ale aj straníckej kontroly nad celou spoločnosťou a štátom. Prokuratúra stála nielen nad exekutívou, ale aj súdnictvom a, pravda, fakticky aj nad zákonodarstvom. Aj keď spoločne s tajnou službou a komunistickým aparátom vykonávala štátny teror proti vlastným občanom, podľa zákona malo byť jej úlohou strážiť zákonosť.

Otázka ochrany zákonnosti a ústavnosti je v demokratických štátoch vecou nestranných a nezávislých súdov. Rezídua tohto chápania prokuratúry v postkomunistických štátoch dodnes pretrvávajú, najmä ponechaním agendy všeobecného dozoru v kompetencii prokuratúry, ktorá je v demokratických štátoch agendou správneho súdnictva, všeobecného súdnictva, prípadne úradu ochrancu práv (ombudsman) alebo je vecou občana a občianskej spoločnosti.

V demokratických štátoch sa postavenie prokuratúry (štátneho zastupiteľstva) v rámci štátnej správy spravodlivosti sústreďuje najmä na funkciu verejného žalobcu, to znamená štátneho zástupcu. V zásade sa vylučuje, okrem výnimiek, zasahovanie štátneho zastupiteľstva do oblasti občianskeho súdneho konania a do kompetencie správneho súdnictva. Okrem štátneho zastupiteľstva sa stretávame v týchto štátoch s pôsobením finančnej prokuratúry, ktorej právomoc sa vzťahuje na zastupovanie štátu vo finančných veciach ako vlastníka a veriteľa.

Prokuratúra pôsobí nateraz u nás okrem všeobecného dozoru najmä

ako verejný žalobca pri trestnom stíhaní osôb, ktoré sú podozrivé zo spáchania trestného činu. V jej kompetencii je tiež dozor nad zachovávaním zákonov v prípravnom trestnom konaní a dozor nad zachovávaním zákonov v miestach, kde sa vykonáva väzba, trest odňatia slobody, ochranné liečenie a ochranná výchova.

Úrad ochrancu práv (ombudsman)

Úrad ochrancu práv a slobôd (ombudsman) je nezávislý štátny orgán kontroly výkonu štátnej moci ustanovený na základe ústavy alebo zákona s právomocou prešetrovať z vlastnej iniciatívy alebo prostredníctvom sťažností občanov nezákonnosť a neústavnosť, ako aj maladministráciu v činnosti vlády, ministerstiev a ostatných orgánov verejnej správy a ich štátnych funkcionárov a úradníkov. Na základe výsledkov prešetrovacej činnosti signalizuje príslušným orgánom zistené nedostatky, navrhuje konkrétne opatrenia a vydáva ročné správy.

Na čele úradu je ombudsman, volený parlamentom alebo ustanovený spoločným kreačným postupom parlamentu a hlavy štátu. Ombudsman je nezávislým orgánom kontroly výkonu moci v tom zmysle, že je vybavený imunitou a jeho odvolanie je možné podobne ako u sudcov.

Pod názvom *justitieombudsman* vznikla ústavne inštitúcia ombudsmana vo Švédsku r. 1809. Odtiaľ sa rozšírila do ostatných škandinávskych krajín a v posledných dvadsiatich rokoch zaujala miesto aj v sústave štátnych orgánov ostatných krajín nielen Európy, ale tiež Afriky, Ázie a Latínskej Ameriky.

Úrad ombudsmana má aj iné názvy než v Škandinávii. V Anglicku je známy ako Parliamentary Commissioner

for Administration a vo Francúzsku Médiateur de la République. Aj v iných krajinách vyjadruje názov úradu ombudsmana hlavné zameranie jeho pôsobnosti: V Španielsku Defensor del Pueblo, v Portugalsku Provedor de Justicia a v Rakúsku Volksanwaltschaft.

V časti štátov pôsobí ombudsman iba na regionálnej úrovni, napríklad v niektorých kantónoch Švajčiarska alebo v Taliansku (Difensore Civico). Okrem ústredného ombudsmana sa tento úrad môže vyskytovať aj na lokálnej úrovni (určité holandské municípiá, Bazilej, Zürich). Navyše, v jednom štáte sa právomoci ombudsmana sústreďujú buď v jednom monokratickom orgáne (úrade), alebo právomoc ombudsmana vykonávajú viaceré osoby s rôznou vecnou kompetenciou (v Rakúsku pôsobia na ústrednej úrovni 3 ombudsmani).

Funkciu ombudsmana plní v Nemecku Petičná komisia Bundestagu. Rovnaká úloha je zverená Petičnej komisii Európskeho parlamentu smerom k postupu inštitúcii Európskej únie. Inštitúciu ombudsmana zakotvila aj Maastrichtská zmluva (138E).

Právomoc pôvodného úradu ombudsmana vo Švédsku spočívala v plnení funkcie verejného žalobcu, v šetrení podnetov o porušovaní práva sudcami, štátnymi funkcionármi a úradníkmi vrátane činiteľov brannej moci. V prípade podozrenia z porušovania práva začal ombudsman trestné alebo disciplinárne konanie. V súčasnosti je kontrolná činnosť ombudsmana obmedzená na oblasť verejnej správy s výnimkou Švédska a Fínska, kde sa aj naďalej vzťahuje na súdnictvo.

Moderná koncepcia ombudsmana

So zreteľom na potrebu účinnejšej ochrany práv občanov a snahy zlep-

šiť fungovanie verejnej správy sa po druhej svetovej vojne sformovala moderná koncepcia úradu ombudsmana, ktorá najmä zahŕňa:

- a) právomoc vyjadrovať sa nielen k porušeniu zákona, ale aj k otázke, či v činnosti orgánu verejnej správy nedošlo aj k iným nedopatreniam, omylom a chybám (maladministrácia),
- b) úzke spojenie s parlamentom či osobitným výborom parlamentu,
- c) rozsiahle vyšetrovacie právomoci,
- d) právo verejne vyslovovať názor,
- e) povinnosť vypracovávať (ročné) správy a predkladať ich na pre rokovanie parlamentu.

Nová koncepcia reagovala na rozširovanie štátnej správy a intervenciu sociálneho štátu do rôznych oblastí života občana i jeho súkromia, kontroly daní, zásahov do sféry slobody v právnom zmysle. Tým vzniká viac trecích plôch, a preto aj rozporov medzi štátom a občanom. Úlohou ombudsmana je predchádzať rozporom a tmiť konflikty.

Aké sú vlastne právomoci ombudsmana, ktorý sa spravidla označuje za orgán ochrany základných práv i záujmov občana a občianskej spoločnosti voči štátu, najmä s ohľadom na zneužívanie, nečinnosť alebo malfunkčnosť štátnej moci?

Právomoc ombudsmana sa uplatňuje najmä v oblasti:

1. ochrany práv a slobôd jednotlivca,
2. sprostredkovávania parlamentnej kontroly najmä nad postupom vlády a iných orgánov verejnej správy a jej pracovníkov (štátnych funkcionárov a úradníkov).

Kontrolná činnosť ombudsmana sa sústreďuje na štátnu správu vrátane kontroly činnosti vlády a jednotlivých rezortov i štátnych zamest-

nancov, ktorých postup je v rozpore so zákonom, prípadne ktorí sú nečinní a neplnia svoje povinnosti stanovené právom.

V niektorých štátoch má ombudsman právo zákonodarnej iniciatívy, ako aj oprávnenie iniciovať konanie pred ústavným súdom o súladnosti právnych predpisov s ústavou (v Španielsku, Portugalsku).

Pozoruhodné a charakteristické pre funkciu ombudsmana je, že ne disponuje rozhodovacou právomocou. Ombudsman nie je vystrojený sankčnou právomocou, takže nemôže zrušiť, prípadne aj sanovať nezákonné rozhodnutia iných orgánov, čokoľvek nariadovať, pozastavovať výkon rozhodnutí orgánov štátnej správy. Sila jeho postavenia je naopak v tom, že je oprávnený zverejňovať a verejne poukazovať na nezákonnosť a iné nedostatky pri výkone štátnej moci.

Na základe vlastných informácií, ako aj podnetov či návrhov upozorňuje štátne orgány a inštitúcie na porušenie práv a slobôd a tiež na nezákonnosť postupu orgánov štátnej správy, prípadne na jej nečinnosť a malfunkčnosť, prejavujúcu sa najmä byrokratickými prietahmi v konaní, nevhodným správaním štátnych funkcionárov a úradníkov, korupciou, nečinnosťou štátnych orgánov, nedostatočnou informovanosťou oprávnených jednotlivcov o postupe konania, ale napríklad aj nedopatreniami pri počítačovom spracovaní údajov a pod.

Ombudsman nerieši teda iba otázku zákonnosti, ale aj spomalenie vybavovania vecí, neochotu, hrubosť, prietahy v konaní a iné omyly a nedostatky v činnosti verejnej správy, štátnych funkcionárov a úradníkov.

Malfunkcie štátu predstavujú vážny problém, pretože ich dopad na občiansku spoločnosť môže vyústiť do občianskej rezignácie, nedôvery v štát s následnými negatívnymi

účinkami na celý postup formovania spoločenského konsenzu a stability štátu.

V záujme, aby úrad ombudsmana plnil spoločenské funkcie, je podobne ako súdnictvo vystrojený nezávislosťou najmä od exekutívy. Ombudsman je spravidla volený parlamentom (poslaneckou snemovňou), je zodpovedný parlamentu, a preto sa celkom oprávnené používa aj termín „parlamentný ombudsman“. Úrad ombudsmana napríklad v Holandsku pozostáva z 80 pracovníkov. Väčšina z nich má právnické vzdelanie.

Efektívnosť činnosti ombudsmana pri kontrole výkonu moci je podmienená najmä osobnosťou ombudsmana, jeho autoritou a nestrannosťou, ako aj schopnosťou presvedčovať a argumentovať. Dôležitá je miera podpory zo strany správnych orgánov, verejnosti a médií a dôvera parlamentu.

SÚDY A SÚDNICTVO

Ústavy jednotlivých štátov okrem zákonodarnej, výkonnej moci zakotvujú v súlade s teóriou Montesquieua osobitne súdnu moc a deklarujú jej oddelenie od exekutívy, respektíve oddelený výkon súdnictva od iných štátnych orgánov. Podstata súdnej právomoci a súdnictva, ktoré v demokratickom štáte vykonávajú nezávislé a nestranné súdy, spočíva v nezávislom a nestrannom rozhodovaní

- a) o právach, povinnostiach a právom chránených záujmoch,
- b) o vine a uložení trestu alebo

iného represívneho opatrenia,
c) vo veciach ochrany ústavnosti a zákonnosti.

V jednotlivých štátoch existuje konkrétna sústava súdov, organizovaná najmä podľa charakteru vecí, o ktorých príslušný súd rozhoduje. V tejto súvislosti je možné hovoriť o homogénnej a heterogénnej sústave súdnic-tva. Homogénnu sústavu reprezentuje výlučne všeobecné súdnictvo, čiže súdy so všeobecnou vecnou a osobnou kompetenciou, ktoré rozhodujú všetky veci, prislúchajúce podľa ústavy a zákonov do právomoci súdnictva.

Heterogénnu sústavu súdnictva pozostáva zo všeobecného súdnictva, všeobecných súdov, ktoré sa nazývajú aj riadne súdy, a mimoriadnych súdov. Osobitným druhom mimoriadnych súdov sú zvláštne verejnoprávne súdy. Všeobecné súdy, ktoré rozhodujú najmä v trestných a občianskoprávných veciach, sú riadnymi, všeobecnými súdmi z toho dôvodu, že sú vybavené všeobecnou kompetenciou, preto aj termín „všeobecné súdy“, takže sú oprávnené rozhodovať o všetkých občianskoprávných i trestných veciach. Ak sú niektoré veci z ich právomoci vyňaté na základe zákona, potom ich prejednávajú a rozhodujú o nich mimoriadne súdy. Príkladom mimoriadnych súdov z minulosti sú pracovné súdy, poisťovacie súdy, živnostenské súdy a v oblasti trestnej spravodlivosti štátny súd, príslušný súdiť zločiny podľa zákona na ochranu republiky. V určitom zmysle je mimoriadnym súdom aj stanný súd, ktorý prejednáva a rozhoduje o trestných činoch uvedených v trestnom zákone, na ktoré sa stanné právo vzťahuje.

RÁMIK č. II-3 Všeobecný súd účastníka, subjektu konania

„Na konanie je príslušný všeobecný súd účastníka, proti ktorému návrh smeruje (odporca), ak nie je ustanovené inak.“

§ 84 Občianskeho súdneho poriadku

„(1) Všeobecným súdom občana je súd, v obvode ktorého má občan bydlisko, a ak nemá bydlisko, súd, v obvode ktorého sa zdržuje.

(2) Všeobecným súdom právnickej osoby je súd, v obvode ktorého má právnická osoba sídlo.

(3) Všeobecným súdom štátu je súd, v obvode ktorého nastala skutočnosť, ktorá zakladá uplatnené právo.“

§ 85 Občianskeho súdneho poriadku

Termín „všeobecný súd“ chápeme v širšom a užšom zmysle. Všeobecný súd je súd so všeobecnou vecnou a osobnou kompetenciou, ktorá sa vzťahuje na všetky veci prejednávane súdmi a na všetky fyzické a právnické osoby. Všeobecný súd v užšom zmysle slova je súd účastníka občianskeho súdneho konania, súd subjektov trestného konania (RÁMIK č. II. - 3). Príslušnosť súdu ustanovujú zákony. Nikoho nemožno odňať jeho zákonnému sudcovi.

Aké veci prejednávajú všeobecné súdy ?

Charakter všeobecných súdov určuje zákonodarstvo každej krajiny z hľadiska ich vecnej, osobnej i miestnej kompetencie.

Všeobecné súdy, pokiaľ ide o slovenský právny systém, rozhodujú v občianskoprávných a trestných veciach. Všeobecné súdy u nás preskúmajajú aj zákonnosť rozhodnutí správnych orgánov.

V občianskom súdnom konaní prejednávajú a rozhodujú súdy veci, ktoré vyplývajú z občianskoprávných, rodinných, družstevných, ako aj obchodných vzťahov, vrátane podnikateľských a hospodárskych vzťahov,

pokiaľ ich podľa zákona neprejednávajú a nerozhodujú o nich iné orgány. Iné veci sa rozhodujú v občianskoprávnom konaní, iba ak to ustanovuje zákon. V rámci občianskoprávných, rodinných a iných právnych vzťahov súdy v našich podmienkach rozhodujú:

- o osobnom stave (o rozvode, neplatnosti manželstva, o určení otcovstva, o osvojení, o spôsobilosti na právne úkony, o vyhlásení za mŕtveho),
- o splnení povinnosti, ktorú založil zákon, právny vzťah alebo porušenie práva,
- o existencii či neexistencii práva a právneho vzťahu.

V trestnom konaní rozhodujú súdy o vine a nevine a o uložení spravodlivého trestu alebo ochranného opatrenia za trestné činy, ktorých znaky sú uvedené v zákone.

Osobitné verejnoprávne súdy

Do kategórie osobitných verejnoprávných súdov, to znamená súdov vyňatých z kompetencie všeobecných súdov na základe ústavy a zákonov, patrí zvyčajne¹⁾ osobitný ústavný súd. Z osobitných verejnoprávných súdov

je u nás konštituovaný iba ústavný súd, avšak v predmníchovskej československej republike sústavu osobitných verejnoprávných súdov tvoril najvyšší správny súd, volebný súd a ústavný súd. Najvyšší správny súd preskúmaval zákonnosť rozhodnutí orgánov verejnej správy. Uvedenú právomoc dnes u nás vykonávajú všeobecné súdy. Volebný súd overoval platnosť mandátov a riešil rozmanité spory spojené s voľbami. Ústavný súd rozhodoval o súlade zákonov a aktov so silou zákona s ústavou.

Súdy nižšej a vyššej inštancie (nižšieho a vyššieho stupňa)

Súčasťou sústavy súdov tak v homogénnom, ako aj heterogénnom systéme je ich inštančná organizácia na súdy nižšej a vyššej inštancie (stupňa), na prvoinštančné (prvostupňové) a druhoinsťančné (druhostupňové) súdy, ale aj súdy ešte vyššej než druhej inštancie, stupňa. Súdnicstvo je u nás organizované v dvojinsťančnej sústave, ktorú tvorí okresný súd, krajský súd a najvyšší

RÁMIK č. II-4 Zakotvenie veľkej poroty v Ústave USA

„Na každého občana, ktorý sa má zodpovedať z hrdelného alebo iného ťažkého zločinu, musí podať riadnu žalobu Veľká porota - výnimkou môžu byť prípady občanov v činne vojenskej službe v pozemných alebo námorných ozbrojených silách alebo v milícii, a to v dobe vojny alebo vážneho ohrozenia verejnej bezpečnosti; nikto nesmie byť pre ten istý nedovolený čin dvakrát trestaný ohrozením života alebo zdravia; nikto nesmie byť nútený svedčiť sám proti sebe; nikto nesmie byť pozbavený života, slobody alebo majetku bez riadneho súdneho procesu; súkromný majetok môže byť vyvlastnený len za náhradu.“

Dodatok V. (1791) Ústavy USA

súd. Krajské súdy rozhodujú: po prvé, ako súdy druhého stupňa pri odvolaniach vo veciach, v ktorých rozhodovali okresné súdy, a po druhé, ako súdy prvého stupňa, ak tak určuje zákon. Súdom druhého stupňa je v týchto prípadoch najvyšší súd.

Samosudcovia, senáty a poroty

Všeobecné súdy rozhodujú buď v senátoch, alebo rozhoduje samosudca. V senátoch zasadaajú v prípadoch určených zákonmi aj prísediaci, laici, ktorí sú ustanovovaní do funkcií odlišným spôsobom než sudcovia. Všeobecne známou formou účasti verejnosti na výkone súdnictva sú okrem prísediacich najmä poroty, porotné súdy. Porotné súdy vykonávali v predmníchovskej republike svoju pôsobnosť len v niektorých veciach. Porotný súd sa skladal zo súdneho dvora, ktorý tvorili traja sudcovia z povolania a zapisovateľ a z lavice dvanástich porotcov. Z anglických právnych dejín a amerického právneho systému je známy inštitút tzv. veľkej poroty a porotného súdu.

Veľká porota nie je orgánom, ktorý za zúčastňuje na hlavnom pojednávaní v konkrétnej trestnej veci, ale orgánom vyšetrovania. Pôsobnosť veľkej poroty sa uskutočňuje na základe V. dodatku Ústavy USA (RÁMIK č. II. - 4). So zreteľom na Ústavu USA je možné vytvoriť vyšetrovaciu porotu alebo obžalovaciu porotu, ktorá je obvyklejšia. Obžaloba, ktorú vydáva veľká porota, plní rovnakú funkciu

RÁMIK č. II-5 Zakotvenie práva na porotný súd v Ústave USA

„Všetky trestné činy, s výnimkou prípadov, ak ide o pozbavenie úradu, musia byť pojednávané pred porotou; konanie sa uskutočňuje v štáte, v ktorom došlo k spáchaniu trestného činu; ak nebol spáchaný na území niektorého zo štátov, prebieha konanie v mieste alebo miestach, ktoré ustanoví Kongres zákonom.“

Čl. III. odd. 2 Ústavy USA

láciu porotcov od vonkajších vplyvov (INCIARDI, 450). Po skončení dokazovania a po poučení sudcom sa porota poradí a prednesie svoj verdikt, či považuje obžalovaného za vinného alebo nevinného.

Kompetencia (pôsobnosť, príslušnosť) štátnych orgánov

Štátne orgány sa vyznačujú nielen právomocou, ale aj kompetenciou. Kompetencia je ďalším kritériom, pomocou ktorého sa klasifikujú štátne orgány. Kompetenciou (pôsobnosťou) rozumieme okruh spoločenských vzťahov, na ktoré sa vzťahuje a v ktorých sa vykonáva a uskutočňuje príslušná právomoc, či už zákonodarná, výkonná alebo súdna právomoc (BOGUSZAK, 61). V procesnom prá-

ako obžaloba predložená prokurátorom (INCIARDI, 427n).

Na rozdiel od veľkej poroty porotný súd (tzv. malá porota) predstavuje odlišnú inštitúciu, ktorá je zakotvená v čl. III. oddiel 2 Ústavy USA (RÁMIK č. II. - 5) a ktorá sa skladá z 12 porotcov. V prípade zvýšeného záujmu médií a verejnosti o prípad môže sudca rozhodnúť o sekvestracii porotcov, ktorá znamená izo-

ve i v hovorovom jazyku, na rozdiel od toho vecná kompetencia, príslušnosť štátneho orgánu, sa stotožňuje s jeho právomocou.

Teória práva pozná nasledujúce druhy kompetencií štátnych orgánov:

- a) územná (priestorová, teritoriálna), ktorá vymedzuje celé štátne teritórium alebo jeho časť, na ktorom tento orgán realizuje svoju právomoc,
- b) časová (temporálna), ktorá vymedzuje obdobie, počas ktorého vykonáva štátny orgán svoju právomoc,
- c) osobná (personálna), ktorá vymedzuje kategórie osôb, na ktoré sa vzťahuje právomoc príslušného orgánu, alebo určité kategórie osôb vylučuje z jeho pôsobnosti,
- d) vecná, ktorá vymedzuje druhy

činnosti štátneho orgánu, v ktorých sa uplatňuje jeho právomoc,

- e) funkčná, ktorá vymedzuje vzájomný rozsah pôsobnosti medzi niekoľkými štátnymi orgánmi, orgánmi vyššej a nižšej inštanície, ktoré sa zúčastňujú na vybavovaní rovnakej veci.

Územná a časová kompetencia

Z hľadiska územnej kompetencie delíme štátne orgány na

- a) ústredné a
- b) miestne.

Územná pôsobnosť ústredného orgánu sa vzťahuje na celé teritórium štátu, kým územná pôsobnosť miestneho orgánu sa vzťahuje iba na časť teritória, napríklad na teritórium obce, mesta, na teritórium okresu, oblasti, župy, departementu alebo grófstva. Ústredným orgánom sudcovskej moci v rámci všeobecného a riadneho súdnictva je napríklad najvyšší súd, kým miestnym orgánom sudcovskej moci je okresný súd alebo mestský súd. V teórii práva sa kladie dôraz aj na odlíšenie delenia orgánov na ústredné a miestne od delenia orgánov na vyššie a nižšie. Tak medzi ústrednými, ako aj miestnymi orgánmi sú alebo môžu byť orgány vyššie a nižšie.

Z hľadiska časovej kompetencie delíme štátne orgány na orgány vykonávajúce svoju právomoc:

- a) neobmedzene,
- b) obmedzene, obmedzenú dobu.

Štátne orgány vykonávajú svoju pôsobnosť takmer výlučne trvalo, časovo neobmedzene. Ich časová pôsobnosť nie je obmedzená funkčným obdobím štátnych funkcionárov a personálnymi zmenami v obsadení parlamentu alebo vlády po všeobecných voľbách.

Pri časovej kompetencii ide o trvalosť štátnej moci, o trvalú pôsobnosť jednotlivých štátnych orgánov a nie príslušných osôb.

Na základe zákonov však v štáte vykonávajú svoje funkcie aj orgány s časovo obmedzenou dobou. Príkladom sú ústredné i miestne volebné komisie.

Od časovej pôsobnosti štátnych orgánov treba odlišovať dĺžku funkčného obdobia osôb ustanovených (dosadených) do funkcií či už voľbou, vymenovaním alebo na základe nástupníckeho práva. Napríklad panovník ustanovený do funkcie aktom korunovácie, či už na základe dosadenia do funkcie na základe dynastického postupu alebo na základe voľby stavmi je ustanovený natrvalo, takisto sú natrvalo ustanovení do funkcie sudcovia najvyššieho súdu v USA. Iní štátni funkcionári sú dosadení do funkcie na dobu určitú, najmä ak vykonávajú funkciu na základe volieb. V stanovenom časovom limite vykonávajú svoju funkciu poslanci a u nás aj sudcovia. Poslednú kategóriu predstavujú štátni funkcionári a úradníci, ktorí sú ustanovení do funkcií na dobu neurčitú, najmä v oblasti exekutívy.

Osobná, vecná a funkčná kompetencia

Z hľadiska osobnej a vecnej kompetencie delíme štátne orgány na orgány s osobnou a vecnou kompetenciou:

- a) všeobecnou,
- b) osobitnou.

Právomoc orgánu so všeobecnou osobnou kompetenciou sa vzťahuje na všetkých príslušníkov štátu, prípadne na všetkých obyvateľov, kým právomoc orgánu s osobitnou kompetenciou iba na určitú časť občanov. Delenie or-

gánov podľa osobnej kompetencie charakterizuje najmä staroveké i stredoveké štáty, kde prevažoval princíp personality nad princípom teritoriality, a v ktorých sa ešte neuplatňovala rovnosť všetkých pred zákonom, naopak obyvatelia štátu sa delili na slobodných a neslobodných.

Orgánom so všeobecnou vecnou kompetenciou chápeme orgány v rámci jednotlivých právomocí. Napríklad zákonodarný orgán so všeobecnou vecnou kompetenciou, prípadne určitý výkonný orgán so všeobecnou vecnou kompetenciou (vláda) alebo výkonný orgán s osobitnou vecnou kompetenciou (ministerstvo). V rámci súdnej moci sú príkladom riadne súdy so všeobecnou vecnou kompetenciou alebo mimoriadne súdy s osobitnou vecnou kompetenciou, napríklad už uvedené, v minulosti pôsobiace pracovné súdy, poisťovacie súdy či štátny súd, príslušný pre zločiny podľa zákona na ochranu republiky. Z hľadiska funkčnej kompetencie delíme štátne orgány na orgány:

- a) vyššej inštancie (stupňa),
- b) nižšej inštancie (stupňa).

V činnosti štátnych orgánov sa uplatňuje tzv. inštančný princíp alebo inštančný postup pri prejednávaní a rozhodovaní vecí. O určitých veciach rozhodujú orgány prvej inštancie, o iných orgány druhej inštancie v oblasti súdnej moci i výkonnej moci. Funkčnú kompetenciu určujú zákony. Orgány vyššej inštancie sú najmä oprávnené potvrdiť, meniť alebo zrušovať rozhodnutia orgánov nižšej inštancie.

Kompetenčné spory (spory o príslušnosť)

Napriek skutočnosti, že kompetencia štátnych orgánov je určená zákonmi, môžu v konaní štátnych orgánov vzniknúť spory o príslušnosť,

ktoré majú povahu negatívneho alebo pozitívneho kompetenčného sporu. Pozitívny kompetenčný spor sa prejavuje snahou dvoch a viacerých orgánov vec prejednať a rozhodnúť, alebo sa prejavuje nečinnosťou, odmietaním štátneho orgánu vec prejednať a rozhodnúť. Z psychologického, sociologického a politologického hľadiska sú kompetenčné konflikty výsledkom ľudskej ctižiadosti a ľudskej túžby po moci, z hľadiska práva sú výsledkom odlišných výsledkov interpretácie práva odlišnými subjektmi práva. Pri kompetenčnom spore je „príslušných“ alebo „nepríslušných“ niekoľko štátnych orgánov rovnakého druhu právomoci a rovnakej inštancie, rovnakého druhu právomoci a odlišnej inštancie a štátnych orgánov odlišnej právomoci, najmä medzi orgánmi verejnej správy a súdnictva, súdnictva a prokuratúry a pod. Spory o právomoc medzi súdmi a orgánmi štátnej správy rozhoduje u nás Najvyšší súd Slovenskej republiky. Aj v iných prípadoch zákony určujú štátny orgán, ktorý je poverený riešením kompetenčných sporov rôzneho druhu. Niektoré oblasti práva umožňujú, aby si účastníci sami určili príslušný súd, ktorý ich spor prejedná a vo veci rozhodne. Dohovor účastníkov o príslušnosti sa nazýva prorogácia.

Zloženie štátnych orgánov

Podľa charakteru zloženia delíme štátne orgány na monokratické a kolegiátne. Kolegiátne orgány sú zborové orgány, ktoré prijímajú svoje rozhodnutia hlasovaním alebo konsenzom. Ich kreácia sa uskutočňuje tak voľbou, ako aj vymenovaním. Monokratické orgány reprezentuje nie kolégium, ale jednotlivec, osoba. Aj monokratické orgány sa kreujú buď voľbou, alebo vymenovaním, prípadne iným spôsobom.

Príkladom kolegiátneho orgánu sú súdne senáty, porotné súdy, ako aj parlament a jeho výbory i kabinet. Vo všetkých uvedených prípadoch vznikajú rozhodnutia štátneho orgánu ako výraz kolektívnej vôle. Príkladom monokratického orgánu je samosudca, minister, prokurátor alebo ombudsman a pravda, prezident, na rozdiel od kolegiátnej hlavy štátu, ktorú v Slovenskej národnej rade v minulosti vykonávalo jej predsedníctvo.

Spôsob ustanovovania štátnych funkcionárov do funkcií

Spôsob ustanovovania osôb do funkcií v štátnych orgánoch je tiež kritériom členenia štátnych orgánov. Osoby sú do funkcií ustanovované voľbou, vymenovaním alebo na základe nástupníckeho práva. So zreteľom na tieto spôsoby poznáme orgány volené, vymenúvané a dedičné. V totalitných štátoch sa vyskytujú samozvané orgány, ktoré však trpia absenciou legitimity, keďže nie sú ustanovené na základe práva. Je takmer pravidlom, že aj výkon moci sa vtedy uskutočňuje metódami bezprávia.

Druhy štátnych orgánov podľa ich vzájomných vzťahov

Vzťahy štátnych orgánov vyplývajú z ústavy, ktorá určuje formu štátu a tým aj jeden z jej prvkov, formu vlády, ktorý je „naplnený“ vzťahmi štátnych orgánov i vzťahmi štátnych orgánov k obyvateľstvu. Pojem forma štátu a forma vlády sa analyzuje v nasledujúcich statiach. V súvislosti s delením štátnych orgánov podľa ich vzťahov je však potrebné už v tejto časti konštatovať, že forma vlády pozostáva, jednoducho vyjad-

rené, zo štruktúry štátnych orgánov a ich vzájomných vzťahov. Tieto vzťahy sú rozličné. V zásade závisia od toho, akú formu vlády určuje pre príslušný štát ústava tohto štátu, napríklad či určuje parlamentnú republiku, prezidentskú republiku alebo parlamentnú monarchiu.

Podľa vzťahov určených ústavou, ako aj zákonmi štátov delíme štátne orgány podľa ich vzťahovej (relačnej) charakteristiky najmä na orgány

- a) zodpovedné a nezodpovedné,
- b) nadriadené a podriadené,
- c) kontrolné a kontrolované,
- d) vyššej a nižšej inštancie, ktoré sme už charakterizovali.

Štátne orgány z hľadiska svojej vzťahovej (relačnej) charakteristiky sa môžu vyznačovať nielen jedným relačným znakom, ale aj viacerými relačnými znakmi, to znamená, že vzťah dvoch orgánov ovláda napríklad znak zodpovednosti i podriadenosti.

Zodpovednosť štátnych orgánov

Otázka zodpovednosti štátnych orgánov je zložitá, pretože jej predmetom sú vzťahy zodpovednosti/nezodpovednosti medzi:

- a) zdrojom moci (voliči) a reprezentantmi moci,
- b) štátnymi orgánmi zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci,
- c) štátnymi orgánmi len v rámci zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci.

Niektorými otázkami zodpovednosti uvedenými pod písmenom a) sa učebnica zaoberá na miestach vyhradených teórii demokracie. Úlohou tejto časti nie je podrobne riešiť otázky zodpovednosti, ale iba evidovať existenciu zodpovednosti a nezodpovednosti a diferencovať medzi zodpovednými a nezodpovednými štátnymi orgánmi.

Príkladom vzťahov uvedených pod písmenom a) je zodpovednosť vlády parlamentu v parlamentnej republike a nezodpovednosť súdnej moci výkonnej moci. Príkladom vzťahov uvedených pod písmenom b) je vzťah zodpovednosti ministra vláde a predsedovi vlády alebo u nás vzťah zodpovednosti parlamentných výborov parlamentu (plénu).

Z hľadiska zodpovednosti a nezodpovednosti sa vo vzťahoch štátnych orgánov uplatňuje:

- a) ústavnopolitická zodpovednosť a nezodpovednosť,
- b) právna zodpovednosť a nezodpovednosť, osobitne trestná a občianskoprávna, širšie súkromnoprávna zodpovednosť (nezodpovednosť).

Jasným príkladom ústavnopolitickej zodpovednosti je zodpovednosť vlády a jej jednotlivých členov parlamentu v parlamentnej republike. Ústavnopolitická zodpovednosť sa vzťahuje na všetku činnosť zodpovedného štátneho orgánu, takže aj na činnosť, ktorá nie je upravená právom a nie je predmetom právnej zodpovednosti. Sankciou ústavnopolitickej zodpovednosti je odvolateľnosť a odvolanie príslušného štátneho funkcionára. Uplatnenie zodpovednosti nastupuje stratou dôvery parlamentu k vláde alebo jej členovi, prípadne k iným štátnym funkcionárom ustanoveným parlamentom, ak sa zodpovedajú parlamentu.

Hlava štátu, ako sa už uviedlo, nie je spravidla ústavnopoliticky zodpovedná parlamentu tak v parlamentnej republike, ako aj v prezidentskej republike. Ústavnopolitická zodpovednosť hlavy štátu je však v niektorých prípadoch ústavne vyjadrená kvalifikovaným spôsobom. Ústavne je vyjadrená trestná zodpovednosť, najmä za vlastizradu. Mimochodom, u nás je prezident trestne zodpoved-

ný za vlastizradu. Parlament smerom k prezidentovi pôsobí pri trestnej zodpovednosti na spôsob „veľkej poroty“, keďže vo veci rozhoduje ústavný súd.

Ako sa uplatňuje ústavnopolitická zodpovednosť hlavy štátu?

Ústavnopolitická zodpovednosť hlavy štátu je ex constitutione vylúčená alebo je výslovne upravená. Uplatňuje sa najmä na základe ústavne kvalifikovaných dôvodov. Z hľadiska nezodpovednosti i zodpovednosti hlavy štátu ide celkovo o tieto prípady:

- a) Ústavnopolitickú nezodpovednosť hlavy štátu výslovne zakotvuje ústava. V tomto prípade za všetky alebo časť aktov hlavy štátu (prezidenta) nesie ústavnopolitickú zodpovednosť vláda, prípadne jednotliví členovia vlády.
- b) Ústavnopolitická zodpovednosť hlavy štátu sa uskutočňuje len na základe ústavne kvalifikovaných dôvodov, napríklad ak prezident vyvíja činnosť smerujúcu k odstráneniu demokratického ústavného zriadenia.
- c) Ústavnopolitická zodpovednosť prezidenta sa uskutočňuje podobne ako u poslancov, na konci funkčného obdobia.

Ústavnopolitická zodpovednosť jedného orgánu či štátnych funkcionárov tohto orgánu sa môže uplatňovať buď vo vzťahu k jednému orgánu, alebo dvom a viacerým orgánom. Napríklad zodpovednosť člena vlády (kabinetu) sa môže uskutočňovať tak smerom k parlamentu, predsedovi vlády, ako aj k hlave štátu.

Subordinácia štátnych orgánov

Na rozdiel od vzťahov zodpovednosti a nezodpovednosti podstata vzťahov nadriadenosti a podriadenosti spočíva

v hierarchii štátnych orgánov, a preto v subordinácii jedného orgánu inému štátnemu orgánu, osobitne vo vzťahoch orgánov štátnej správy. Subordinácia sa prejavuje tým, že nadriadené orgány môžu vydávať záväzné pokyny podriadeným orgánom, ktoré sú povinné ich rešpektovať. Záväzné pokyny nadriadených orgánov obsahujú tak normatívne právne akty, ako aj organizačné akty nadriadeného orgánu, prípadne individualizované príkazy. Nadriadené orgány vykonávajú nad podriadenými orgánmi tiež dozor a pri zistených nedostatkoch môžu ukladať disciplinárne sankcie.

Vzťahy nadriadenosti a podriadenosti sa uplatňujú medzi orgánmi štátnej správy.

Nadriadené a podriadené štátne orgány sú často a súčasne orgánmi kon-

troly i orgánmi kontrolovanými. Z hľadiska kontrolných a kontrolovaných orgánov je dôležité zdôrazniť, že v štáte uplatňujú svoju právomoc a kompetenciu štátne orgány, ktoré sa výhradne zaoberajú kontrolnou činnosťou (najvyšší kontrolný úrad), kým iné orgány vykonávajú kontrolnú činnosť ako súčasť svojej vecnej kompetencie, najmä ako súčasť kompetencie nadriadeného orgánu k podriadenému orgánu. Vzťah kontrolných a kontrolovaných orgánov pripomína teda vzťah nadriadených a podriadených orgánov, pretože aj kontrolné orgány môžu vydávať záväzné pokyny na odstránenie zistených nedostatkov. Na rozdiel od nadriadených a podriadených orgánov je ich kompetencia užšia a vzťahuje sa iba na oblasť kontroly alebo na oblasť dozoru a dohľadu.

ÚSTAVA A FORMA ŠTÁTU

LITERATÚRA: ARISTOTELES: Politika. Bratislava 1988. BEDNÁŘ, F.: Církev a stát. Praha 1934. BLAHOŽ, J.: Ústavní soudnictví v kapitalistických státech. Praha 1975. BOLZANO, B.: O nejlepším státě. Praha 1981. BORK, R. H.: Amerika v pokušení. Praha 1993. BROKLOVÁ, E.: První Československá ústava. Diskuse v Ústavním výboru v lednu a únoru 1920. Praha 1992. BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938. Praha 1992. DAHL, R. A.: Demokracie a její kritici. Praha 1995. FILIP, J. - SVATOŇ, J. - ZIMEK, J.: Základy státovědy. Brno 1994. HAMILTON, A. - MADISON, J. - JAY, J.: Listy Federalistů. Olomouc 1994. HAYEK, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda. I.-III. Praha 1991. HERRINGTON, J.: Republika Oceána. Praha 1985. JELLINEK, J.: Všeobecná státověda. Praha 1906. KELSEN, H.: Základy obecné teorie státní. Brno 1926. KRESÁK, P.: Techniky ústavných změn. Parlamentný kuriér 5, 1994. MONTESQUIEU, Ch. de S.: Duch zákonov. Bratislava 1989. MORE, T.: Utopie. Praha 1978. NEUBAUER, Z.: Státověda. Praha 1947. PEROUTKA, E.: Budování státu. I.-IV. Praha 1991. PLATON: Dialógy I.-III. Bratislava 1990. POSLUCH, M. - CIBULKA, L.: Štátne právo Slovenskej republiky. Bratislava 1994. RAUSCHER, R.: Ústavní dějiny na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. In: Československá vlastivěda. Díl V. Stát. Praha 1931. ROUSSEAU, J. J.: O smlouvě společenské čili o základech politického práva. Praha 1911. WILD, J.: Plato's Modern Enemies and Theory of Natural Law. Chicago 1953. WEYR, F.: Československé právo ústavní. Praha 1937. WILSON, J. Q.: Jak se vládne v USA. Praha 1995.

FORMA, OBSAH A FUNKCIE ŠTÁTU

Každý štát má svoj obsah i formu. Čo je obsahom štátu?

Obsahom štátu je činnosť, ktorá je zameraná na určitý cieľ, je trvalá a zabezpečená štátnou mocou, vykonávanou sústavou štátnych orgánov a tým aj činnosťou štátnych funkcionárov a úradníkov. Smer a okruh činnosti štátu sú určené spoločenskou zmlouvou. V modernom štáte je smer a okruh činnosti štátu i jeho funkcionárov a úradníkov určený jednak ústavou a zákonmi a jednak na základe opakujúcich sa volieb aj programom väčšiny pre príslušné volebné obdobie. Činnosť štátu sa v niekto-

rých oblastiach vyznačuje dlhodobou nemeniteľným zameraním, najmä v oblasti štátnych záujmov a bezpečnosti štátu, a preto aj zahraničných záujmov, kým v iných oblastiach ide skôr o relatívnu stabilitu.

Činnosť štátu je nepredstaviteľná bez „energie“, ktorá zabezpečuje realizáciu funkcií štátu. Je ňou štátna moc. Štátna moc je prostriedkom zabezpečenia činnosti štátu. Štátnu moc vykonávajú buď priamo voliči (občania), ktorí sú v modernom demokratickom štáte zdrojom štátnej moci, ako aj, a najmä reprezentanti moci, ktorí právo reprezentácie nadobúdajú buď priamo, alebo nepriamo delegáciou od zdroja moci. Jednotlivé druhy štátnych orgánov a štát-

ni funkcionári majú používať štátnu moc v rámci svojich právomocí a kompetencií, pričom ich povinnosťou je postupovať len na základe ústavy a zákona a v medziach zákona. Realizácia moci nad rámec právomoci alebo kompetencie, použitie moci v prípadoch, ktoré ústava a zákony výslovne príslušnému orgánu alebo funkcionárovi zakazujú, ako aj použitie moci v rozpore s jej účelom i použitie moci s cieľom odstrániť demokratický poriadok základných práv a slobôd, prípadne použitie moci, ktorého zámerom je koncentrácia moci a obmedzovanie občianskej slobody, je zneužitím moci alebo tzv. prekročením právomoci.

Čo je obsahom činnosti štátu, zabezpečenej štátnou mocou, prejavuje sa v jeho funkciách, uskutočňovaných na základe práva. K poňatiu funkcií štátu je možné pristúpiť tak z politického, ako aj právneho hľadiska. Z politického hľadiska delíme funkcie štátu na vnútorné a vonkajšie. Súhrn vnútorných funkcií, prostriedkov ich realizácie a režim ich uplatňovania sa nazýva vnútorná politika štátu. Obdobne, súhrn vonkajších funkcií, ich zameranie, prostriedky ich realizácie a režim ich uplatňovania zahraničnou službou a inými nástrojmi diplomacie sa nazýva zahraničná politika štátu. Je pravidlom, že štát tak vo vnútornej, ako aj v zahraničnej politike sleduje určité strategické ciele. Uvedené ciele sa spravidla nazývajú prioritami štátu.

Z právneho hľadiska sa funkcie štátu uskutočňujú prostredníctvom uplatňovania právomocí a kompetencií štátnych orgánov. Právny štát je pri realizácii vonkajších i vnútorných funkcií viazaný právom. Z právneho hľadiska sa funkcie štátu rozdeľujú na funkciu zákonodarnú, súdnu a výkonnú. Spoločným znakom realizácie

všetkých troch funkcií je normotvorba vo význame tvorby zákonov, vykonávania zákonov vykonávacími právnymi predpismi a tvorby individuálnych právnych aktov súdnymi, správnymi a inými orgánmi aplikácie práva (WEYR, 1937, 21).

K vnútorným funkciám štátu z hľadiska politického a právneho napríklad patrí:

- a) ochrana práv a slobôd občanov vrátane ochrany ich života, zdravia a bezpečnosti,
- b) ochrana súkromného a verejného majetku,
- c) ochrana verejného poriadku,
- d) ochrana prírody a kultúrnych pamiatok,
- e) zabezpečovanie a tvorba pravidiel hospodárskeho života a hospodárskej súťaže,
- f) podpora rozvoja školstva, vzdelania, vedy a kultúry.

K vonkajším funkciám štátu z hľadiska politického a právneho patrí najmä:

- a) zabezpečovanie hospodárskej a politickej spolupráce s inými štátmi a medzinárodnými organizáciami,
- b) obrana pred agresiou a vonkajšia bezpečnosť štátu,
- c) vytváranie priaznivej predstavy o štáte, o stave dodržiavania ľudských práv, kultúre, právnom systéme, podmienkach hospodárskej spolupráce, turistike a pod.

Princípy spolupráce medzi štátmi v rámci ich vonkajších funkcií relevantne zakotvil aj Záverečný akt Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe r. 1975. Zúčastnené štáty sa zaviazali, že vo svojich vzájomných vťahoch sa budú spravovať nasledujúcimi princípmi:

- a) Zvrchovaná rovnosť a rešpektovanie práv vyplývajúcich zo zvrchovanosti,

- b) nepoužitie sily alebo hrozby silou,
- c) neporušiteľnosť hraníc,
- d) územná celistvosť štátov,
- e) mierové urovnanie sporov,
- f) nezasahovanie do vnútorných záležitostí,
- g) rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd vrátane slobody zmýšľania, svedomia, náboženstva a presvedčenia,
- h) rovnoprávnosť a práva národov na sebaurčenie,
- i) spolupráca medzi štátmi,
- j) svedomitie plnenie záväzkov podľa medzinárodného práva.

Charakter funkcií štátu a najmä vzťah medzi vnútornými a vonkajšími funkciami determinuje celý rad faktorov. Veľkosť štátu a jeho priemyselný, surovinový, ako aj vojenský potenciál je dôležitým faktorom vzťahu vonkajších a vnútorných funkcií štátu. V činnosti globálnych alebo regionálnych veľmocí, mocností hrá dôležitú úlohu zahraničná politika a priama účasť na medzinárodnom dianí. Pravda, zahraničnú politiku intenzívne rozvíjajú aj mnohé menšie štáty. V tejto súvislosti sa uznáva, že najlepšou zahraničnou politikou malých štátov je ich vnútorná politika, to znamená charakter a spôsob realizácie vnútorných funkcií štátu. Naopak, najlepšou vnútornou politikou veľmocí je často ich zahraničná politika.

POJEM FORMA ŠTÁTU A ZLOŽKY FORMY ŠTÁTU

Každý štát má aj svoju formu.

Čo je forma štátu?

Organizácia obsahu činnosti štátu, ktorý sa vďaka spoločenskej energii sústredenej v štátnej moci uskutočňuje a prejavuje vo funkciách štátu, musí

mať určitú formu. Je ňou forma štátu. Forma je spôsob organizácie obsahu. So zreteľom na štát možno povedať, že forma štátu je spôsob organizácie štátnej moci a režim jej fungovania. Forma štátu je teda spôsob organizácie štátnej moci, ktorá je hnacím motorom uskutočňovania funkcií štátu štátnymi orgánmi, štátnymi organizáciami, štátnymi funkcionármi a úradníkmi, prípadne priamo voličmi (referendum). Je nepochybné, že charakter moci a štátu sa prejavuje práve vo forme štátu.

Štátna moc je organizovaná v štátoch rôznym spôsobom. Neexistuje univerzálna forma štátu uplatňovaná vo všetkých štátoch. Existujú však štandardné modely foriem štátu, prípadne štandardné „moduly“, z ktorých je možné „zložiť“ určitú formu štátu, vyhovujúcu určitému národu alebo ľudu, ktorý si zakladá štát alebo ktorý má v úmysle zmeniť formu svojho štátu. V rámci štandardného modelu alebo štandardných „modulov“ vždy nachádzame osobitosti, odlišujúce formu štátu v jednom štáte od formy v inom a iných štátoch.

Spôsob organizácie štátnej moci je statickou stránkou formy štátu, kým režim jej fungovania predstavuje dynamickú stránku formy štátu.

Spôsob organizácie štátnej moci reprezentuje:

- a) forma vlády,
- b) štátne zriadenie, čiže územno-organizačné členenie štátu.

Režim fungovania štátnej moci reprezentuje

- c) štátny režim a prípadne aj politický režim.

Z toho vyplýva, že forma štátu je nadradený pojem vo vzťahu k forme vlády, štátnemu zriadeniu, k štátnemu režimu a prípadne aj k politickému režimu, kým uvedené pojmy sú vo vzťahu k pojmu forma štátu pod-

radené pojmy. Forma každého štátu preto pozostáva z formy vlády, územnoorganizačného členenia štátu a zo štátneho režimu a prípadne aj z politického režimu.

ČO PODMIEŇUJE MNOHOTVÁRNOSŤ FORIEM ŠTÁTU ?

Čo podmieňuje konkrétnu formu štátu? Čím je ovplyvnená skutočnosť, že jeden štát je absolutistickou monarchiou, kde o všetkom rozhoduje panovník, kým v inom štáte je moc rozdelená medzi parlament, exekutívu a súdnictvo a v ktorej vládne sloboda? Prečo jeden štát je federácia, kým iný konfederácia, pričom ďalší

je unitárny štát s jednou sústavou najvyšších štátnych orgánov a jednou ústavou? Ako si vysvetliť, že v jednom štáte má miesto demokracia, kým v susednom štáte panuje vláda tvrdej ruky spolu s koncentračnými tábormi, prípadne pracovnými tábormi pre ľudí s iným názorom než je názor moci?

O forme štátu rozhoduje veľa činiteľov. Jedným z nich je geografické prostredie, rozloha štátu a prirodzená povaha rôznych národov podmienená aj klimatickými podmienkami života určitej spoločnosti. Na tento fakt v súvislosti s obsahom zákonov poukázal Montesquieu vo svojom diele *Duch zákonov* (RÁMIK č. III-1).

Faktor územia vplýval na formu štátu zakotvenú v Ústave USA najmä z hľadiska vertikálneho rozdele-

RÁMIK č. III-1 Formu štátu determinuje geografické prostredie a klimatické podmienky

„V Ázii boli vždy veľké ríše; v Európe nemohli nikdy pretrvať. Je to preto, lebo Ázia, ktorú poznáme, má väčšie roviny; hory a planiny ju rozdeľujú na väčšie celky; a keďže sa nachádza väčšmi na juhu, pramene tam skôr vysychajú, pohoria sú menej pokryté snehom a nevelké rieky nevytvárajú také prekážky. Voda v nich sa totiž stráca alebo vyparuje, skôr než sa zozbiera, alebo po tom, čo sa zozbierala.“

V Ázii musí byť teda vždy despotická moc; lebo keby tam nebolo otroctvo dohnané do krajnosti, štáty by sa rozdrobili a to povaha krajiny nesmie pripustiť.

V Európe sa vytvára prirodzeným rozdelením viacero štátov s priemernou rozlohou, v ktorých sa dá správa na základe zákonov zlúčiť so zachovaním štátu: naopak, pre ne je tá správa taká priaznivá, že bez nich by štát upadol a musel by sa podriaďovať všetkým ostatným štátom.

Za takýchto okolností vyrástol duch slobody, vďaka ktorému sa každá krajina v Európe ťažko podriaďuje a podmaňuje cudzej sile inak než prostredníctvom zákonov a obchodných záujmov.

V Ázii vládne naopak duch otroctva, ktorý ju nikdy neopustil; a v celých dejinách tejto krajiny nie je možné nájsť jedinú stopu, ktorá by svedčila o slobodnej duši: vždy v nej vypozerujeme iba hrdinstvo poroby.“

Montesquieu, Ch. de S. (1989, 281).

nia moci medzi federáciu a jednotlivé republiky. Protivníci návrhu ústavy a tým aj vytvorenia federácie poukazyvali na priveľkú rozlohu územia Spojených štátov v spojení s náhľadom Montesquieua, že demokracii sa darí najmä na nevelkom štátnom území (FEDERALISTA č. 9, 14). Zásťancovia návrhu ratifikácie ústavy, zakotvujúcej federáciu označili za omyl názor, že zastupiteľský demokratický systém je efektívny len na malom území a naopak zdôrazňovali, že Montesquieu plédoval v prospech formy štátu, ktorá disponuje všetkými vnútornými výhodami republiky a vonkajšími prednosťami monarchie (MONTESQUIEU, 190). Federatívna republika je podľa Montesquieua formou, ktorá obe výhody kumuluje: „Skladá sa z malých republík, užíva dobrú vnútornú vládu každej z nich a navonok má prostredníctvom spolkovéj sily všetky výhody veľkých monarchií... Preto sa na Holandsko, Nemecko a Švajčiarske kantóny dívajú v Európe ako na večné republiky.“ (MONTESQUIEU, 190).

Na formu štátu a tým aj na ústavu pôsobia aj „mravné názory vládnuce v štátoch“ a naopak určitá forma štátu pôsobí na mravy občanov (PLATÓN II., 554E). Preto podľa Platóna timokracia, oligarchia, demokracia a tyrania majú svojho človeka timokratického, oligarchického, demokratického. V tyranii sa vodca mení na tyraňa a občania na poslušný dav (PLATÓN II., 548E-556A).

Iným dôležitým faktorom je rasová alebo kmeňová príslušnosť najmä v krajinách Afriky a aj etnicita obyvateľstva. Existencia dvoch národov pôsobila na premenu unitárneho štátu na federáciu v bývalej Česko-Slovenskej republike počínajúc r. 1969 a počínajúc r. 1993 na dismemberáciu federatívneho štátu na dva unitárne a samostatné štáty. Etnicita

o.i. činiteľov pôsobila na zmenu formy štátov aj v niekdajšej Juhoslávii, Sovietskom zväze a iných krajinách. Súčasne bola a je motívom hľadania nových foriem štátov, ktoré sa usilujú sformovať teritória a obyvateľstvo s rovnorodou etnickou príslušnosťou a rovnakým náboženským vyznaním. K významnej transformácii formy štátu došlo aj v Juhoafrickej republike, ktorá na základe apartheidu organizovala v minulosti farebné obyvateľstvo v rámci územnej samosprávy v tzv. bantustanoch.

Mnohotvárnosť foriem štátu podmieňuje i politická ideológia, rozmanitosť politických učení a vo všeobecnosti vyvoj ducha, čiže myslenia a filozofie. Vývoj formy štátu v staroveku je neodmysliteľný od starovekej filozofie, stredoveká forma štátu od učenia Augustína a Tomáša Akvinského. Štát formovala tiež renesančná filozofia, klasická i poklasická novoveká filozofia, ako aj moderná filozofia 20. storočia.

Osvietenská filozofia zrodila osvietený absolutizmus, to znamená režim vlády niektorých európskych panovníkov druhej polovice 18. storočia (Fridrich II., Jozef II. a pod.).

Idea demokracie a demokratická forma vlády, ktorá je dnes štandardnou súčasťou formy štátu časti krajín sveta, je napríklad podľa Dahla výsledkom dvoch transformácií v politickom živote. Prvá sa uskutočnila v starovekom Grécku a Ríme a o tisíc rokov neskôr sa nastolila demokracia v niektorých mestských štátoch terajšieho Talianska. Ako politické hnutie sa táto transformácia dala do pohybu v 19. storočí (DAHL, 195).

Nielen idea demokracie, ale aj ideológia liberalizmu, konzervativizmu, socializmu a ich zhubných mutácií, fašizmu a komunizmu, ovplyvnila formu moderného štátu. Liberaliz-

mus a konzervativizmus podporil napríklad myšlienku samosprávy. Komunizmus a fašizmus boli naopak ideologickým východiskom výstavby centralizovaných štátov s koncentrovanou mocou v rukách jedného štátneho orgánu, ktorým bol spravidla jednotlivec, vodca. Podobné ciele sleduje nacionalizmus najmä so zreteľom na pocity ohrozenia národnej identity. Aj politický islam ovplyvňuje formu štátu pôsobením na výstavbu teokratického islamského štátu, kde namiesto svetskej moci dominuje náboženská autorita a uplatňuje sa islamské právo, *šari'a*, vychádzajúce z Koránu ako základného prameňa práv a povinností.

Podobné skúsenosti sú zo vzájomných vzťahov medzi cirkvou a štátom po rozpade Rímskej ríše, ktorá vo Východorímskej ríši výustila do tzv. cazaropapizmu, osobitnej formy autokracie, v ktorej bol panovník pápežom a súčasne hlavou štátu. Aj v západnej časti Rímskeho impéria sa postupne vytvoril tzv. cirkevný štát, ktorý sa legitimizoval prostredníctvom teórie, že pápež je nielen kňazom, ale aj kráľom z vôle Boha, takže od pápeža pochádza (je odvodená) nielen všetka cirkevná, ale aj svetská moc. V bulle *Unam sanctam*, vydanéj r. 1302, sa v tomto duchu uvádza: „Cirkev má jedinu hlavu, nie dve. Moc nad duchovným, ako aj svetským mečom prináleží cirkvi...Duchovný meč používa cirkev, svetský meč sa používa len z jej vôle. Duchovný meč je v rukách kňazstva, svetský meč je v rukách panovníka a vojska, avšak používa sa na pokyn pápeža. Svetský meč je podriadený duchovnému meču.“ (BEDNÁŘ, 32n). Formu štátu ovplyvnila neskôr reformácia, ktorá odmietla podriadenie štátu cirkvi; podmienila odluku cirkvi od štátu a tým dekoncentráciu moci, čo priaznivo vplývalo na vývoj štátov

smerom k republikánskej forme štátu a na zavedenie foriem štátu s rozdelenou mocou, na začiatku tohto vývoja na rozdelenie moci medzi panovníka a stavy v stavovskom štáte.

Významným činiteľom určujúcim formu štátu je tiež kultúra danej spoločnosti, jej hodnoty, všeobecne uznané normy, ako aj ústavné zvyklosti, tradície v tvorbe a výklade práva, tradície vzťahov medzi reprezentantmi moci a obyvateľstvom, občianske tradície riešenia konfliktov a tradície miestnej i záujmovej samosprávy a tým aj tradície v orientácii verejnoprávnych korporácií, stavovskej cti ich členov a pod.

Formu štátu ovplyvňuje aj stupeň vedeckého poznania a úroveň spoločenského poznania obyvateľstva, ako aj verejná mienka.

Na formu štátu pôsobí vnútorný politický vývoj a politický zápas medzi rozmanitými záujmami a politickými alternatívami. Príkladom nech je obnova monarchie v Anglicku, spojená s návratom Stuartovcov na trón. Na forme štátu necháva pečať aj vývoj v iných krajinách, prípadne medzinárodnopolitická situácia.

Forma štátu, ktorú nadobudlo Česko-Slovensko na základe Ústavnej listiny r. 1920, sa utvárala v rámci versajlského zmluvného systému. „Už v priebehu vojny bolo autorom koncepcie česko-slovenského štátu jasné, že štátna forma bude závislá od toho, kto zo spojencov bude stáť pri kolíske nového štátu.“ (BROKLOVÁ, 17). V predstavách o budúcej forme štátu sa vyskytla aj monarchia, ktorá sa mala utvoriť pod patronáciou Ruska.

Veľmi dôležitým činiteľom určujúcim formu štátu je ekonomika. Prostredníctvom pôsobenia na fiškálnu politiku, politiku daní a poplatkov dokáže „ekonomika“ vytvárať priamy tlak nielen na kompetenciu jednotlivých štátnych orgánov, najmä parla-

mentu a exekutívy, ale v konečnom dôsledku na všetky prvky formy štátu. Priamy vplyv na formu štátu sa makroekonomicky prejavuje buď v politických dôsledkoch voľby pre centrálné riadenie ekonomiky, ktorého výsledkom je centralizovaný štát, alebo v dôsledkoch voľby pre trhové hospodárstvo, ktoré podporuje výstavbu a fungovanie demokratického štátu. Ekonomické činitele, osobitne argument aktívnej obchodnej bilancie, efektívnejšia daňová politika, financovanie úradníctva a iné sa zapísali na federatívnom usporiadaní USA („Štát, ktorého rozmery prekročia istú hranicu, vyžaduje rovnako silnú vládu a rovnaké formy štátnej správy, aké si vyžaduje štát oveľa väčší.“ (FEDERALISTA č. 13).

Z makroekonomického hľadiska má určitá forma štátu vplyv na dlhodobú prosperitu štátu, mieru nezamestnanosti, tempo rastu cien, mieru inflácie, ako aj na rast alebo pokles produktivity práce, zahraničnú zadlženosť alebo naopak vzostup pri získavaní exportných trhov. Nie je preto ničím osobitým, ak práve ekonomika ovplyvňuje voľbu pre určitú formu štátu alebo moderáciu jej krajných socialistických, liberalistických alebo konzervatívnych prejavov alebo črt. Každá forma štátu ovplyvňuje svojím spôsobom dane, výdavky a peniaze práve z hľadiska cieľa politicky stabilizovať ekonomiku. Faktor ekonomiky pri určovaní formy štátu je vysvetliteľný najmä tým, že hospodárska prosperita štátu dnes najvýraznejšie určuje politické, obranné a sociálne postavenie štátu. Forma štátu môže urýchliť alebo spomaliť ekonomický rast a prosperitu. Forma štátu môže teda pozitívne alebo negatívne ovplyvňovať ekonomickú činnosť štátu prostredníctvom konkrétnej fiškálnej politiky, t.j. určovania úrovne zdanenia a výdavkov, monetárnej politiky

a iných makroekonomických, ale aj mikroekonomických nástrojov.

FORMA ŠTÁTU A ÚSTAVA ŠTÁTU

Forma štátu je spôsob usporiadania krajiny, jej správy a súdnictva, spôsob politického a občianskeho života, charakter štátnych inštitúcií a orgánov, ich vzájomné vzťahy a mnohé iné javy a vzťahy verejného života, ktoré Rimania nazývali *res publica*, to znamená vec verejná. Každý štát je ustanovený určitým spôsobom, takže každý štát má svoju ústavu.

Pojem formy štátu, prípadne formy vlády a ústavy štátu označoval v staroveku, ale ešte aj v novoveku rovnaký predmet. Ústavou štátu sa v staroveku ale nezriedka i dnes rozumie forma či spôsob vlády a vládnutia, skutočné usporiadanie štátu, sústava štátnych orgánov, správa štátu, v staroveku tiež právne postavenie rôznych kategórií obyvateľstva, a iné dôležité vzťahy danej spoločnosti, najmä však forma vlády. V tomto zmysle sa za najstaršiu grécku ústavu považuje dedičná monarchia. Sparta mala tzv. vojenskú ústavu, známu najmä z obdobia 5. a 4. storočia p.n.l. Vo vzťahu k Rímskej republike v 5.-1.storočí p. n. l. sa hovorí o republikánskej ústave.

Podľa Aristotela je ústava istý druh „poriadku medzi tými, čo obývajú štát“, pričom „štátna ústava a správa štátu znamená to isté“ (ARISTOTELES, 1275a, 1279a).

Ústavu štátu, čiže spôsob, akým bol určitý štát ustavený v minulosti najčastejšie fixovala práx organizácie štátnej moci a správy štátu. Ale v niektorých prípadoch rovnakú funkciu plnil jeden alebo viac práv-

ných dokumentov, rozhodnutí príslušnej monokratickej alebo kolegiátnej verejnej štátnej autority.

Ak teda smerom k staroveku konštatujeme, že Perikles alebo Solón, prípadne niekto iný dal určitému štátu takú alebo onakú ústavu, myslí sa tým jednak dokument, zákon alebo zákony a jednak, že konkrétnym spôsobom zorganizoval štát, usporiadal právomoci a kompetencie štátnych orgánov, ako aj ich vzájomné vzťahy, ustanovil územnú organizáciu a správu štátu, určil vzťahy orgánov štátu k obyvateľstvu a vzťahy rôznych kategórií obyvateľstva, najmä podľa majetkového kritéria k rôznym úradom a podmienky dosadzovania osôb do štátnych funkcií.

K dôležitým zmenám vzťahu medzi formou štátu a ústavou štátu dochádza až v podmienkach moderného štátu, ktorý zavádza princíp právnej rovnosti, volebné právo, parlament, najmä poslaneckú snemovňu i senát a nastoľuje myšlienku konštitucionalizmu. Kým v minulosti sa zväčša stretávame s identitou formy štátu a ústavy štátu, potom v modernom štáte sa ústava oddeľuje od formy štátu.

Čo materiálne patrí do ústavy a ako je ústava formálne štrukturovavná, prešlo dlhodobým vývojom, ktorý je spojený s konštitucionalizmom, volebným právom a reprezentatívnou demokraciou, právnym štátom a vznikom moderných písaných ústav zakotvujúcich formu štátu, na začiatku ktorých stojí Ústava USA (1787) a Francúzska ústava (1791).

Ústavy minulosti i moderné ústavy, ktorých obsahom je tak forma štátu a najmä forma vlády, ako aj základné práva a slobody, sa usilujú nastoliť formu štátu, ktorú jej navrhovateľ projektuje ako ideálnu, optimálnu, funkčnú, dobrú.

IDEÁLNA FORMA ŠTÁTU

Otázka mnohotvárnosti foriem štátu zamestnáva učencov už od staroveku. Zanietenie formou štátu je vnútornou spružinou sociálnej a právnej filozofie v tom zmysle, že učenci i štátnici počínajúc starovekom hľadajú ideálnu, spravodlivú, dobrú formu štátu, prípadne ideálnu, spravodlivú formu vlády alebo vystríhajú pred zlou formou štátu či zlou formou vlády. Spravodlivá či dobrá forma štátu má najmä zabezpečiť stabilitu a trvalosť štátu, prosperitu i spravodlivosť a vytvoriť garancie proti podrobeniu krajiny iným štátom, ako aj proti tyranii, teda zlovoľnej praxi, založenej najmä na zneužívaní moci.

Takisto ako právna komparatistika svojím spôsobom smeruje k hľadaniu ideálneho práva, to znamená právneho systému prijateľného pre ktorýkoľvek štát, aj praktická sociálna a právna filozofia smeruje k hľadaniu ideálnej či spravodlivej formy štátu, prípadne spravodlivej, dobrej formy vlády, ktorú by bolo možné aplikovať v každom štáte.

Ideálne formy vlády načrtol Plátón, keď nechal vládnúť filozofov (sokracia). Dobré formy štátu či formy vlády rozoznával od zlých, nespravodlivých aj Aristoteles. Aristoteles poznal dobré formy vlády, ktoré môžu podľa neho degenerovať na zlé formy vlády. Dobrou formou vlády je preň monarchia, ktorá sa však môže zvrhnúť na tyranriu jednotlivca. Dobrou je tiež aristokracia, ktorá môže upadnúť do osídíel oligarchie. Dobrou formou je napokon tzv. politeia, ktorá však často prejde do demokracie, pod čím mal Aristoteles na mysli vládu chudoby. Polybios poznal aj ochlokraciu, ktorá je vládou luzy a ulice, keď, ako ukazujú aj dejiny nášho storočia, najmä vývoj fašizmu a komunizmu, degeneruje demokracia.

Hľadanie spravodlivého usporiadania štátu alebo modelu moci, ktorá bude spravodlivá tým, že nebude nespravodlivá, je rovnako staré ako hľadanie spravodlivého práva. Dokonca možno povedať, že v minulosti vznikol celý rad modelov ideálneho, spravodlivého štátu, pričom jeho súčasťou bola aj spravodlivosť práva. Autormi najznámejších modelov ideálneho štátu a tým zväčša aj ideálnej, spravodlivej formy vlády sú najmä okrem Platóna a Aristotela osobitne Polybios, neskôr Campanella, More a určite Montesquieu v 17. storočí, ďalej Harrington s jeho *Republika Oceana*. Neskôr, v 18. storočí, k tomu pribudol *najlepší štát* Bolzana, ako aj predstavy sociálnych utopistov, v dielach ktorých však skôr išlo o sociálnu spravodlivosť než o spravodlivú vládu.

V minulosti, nielen u Platóna, ale takisto u Morea a iných sa spravodlivá vláda spájala takmer výlučne s osvieteným, rozumným panovníkom („No, najlepšie je, keď nie zákony sú silné, ale muž, ktorý vykonáva kráľovské umenie s rozumom.“ PLATÓN II. 636,2 94A.“ Je potrebné zachovávať nielen zmluvy uzavreté medzi súkromníkmi, ale aj štátne zákony, ktoré buď spravodlivo vyhlásil dobrý vládca, alebo všeobecným súhlasom schválil ľud...“ MORE, 81).

Neskôr sa spravodlivá vláda zlučuje s *volonté générale*; postupne so všeobecným volebným právom a konštitucionalizmom a ešte pred tým s názorom, že spoločnosti majú vládnuť zákony a nie ľudia.

K moderným koncepciám spravodlivej vlády patria teoretické sústavy i predstavy spojené s teóriou právneho štátu, takže aj zmluvné teórie, koncepcia ľudských práv a slobôd, teória del'by a vyvažovania moci. Je pochopiteľné, že spravodli-

vá vláda ako vláda práva je súčasťou *eunómie*, teórie *dobrého spoločenského poriadku* (FULLER, WILD), ako aj *demarchie* (HAYEK, 40) či iných koncepcií najlepšej, prípadne spravodlivej vlády.

Moderné koncepcie spravodlivej vlády, počínajúc najmä prípravou a prijatím americkej ústavy, jej dodatkov a judikatúry najvyššieho súdu sa spájajú až do súčasnosti o.i.s inštitucionálnym zabezpečením demokracie a ľudských práv, ako aj s reálne demokratickým ústavným životom. Ústava a konštitucionalizmus v ňom žije vďaka jej realizácii najmä v rozhodnutiach ústavného súdnicstva, to znamená prostredníctvom procesnej ochrany ústavnosti a ústavných práv a slobôd občanov. Možno preto konštatovať, že aj keď v súčasnosti vzniká celý rad modelov ideálnej a spravodlivej formy vlády v oblasti sociálnej a právnej filozofie, politológie či politických vied, príkladom môže byť s určitou koncesiou a v širšom význame nielen Hayek a Nozick, ale aj Dahl či Rawls, predsa ideálne štáty sa menia na reálne štáty tým, že modely ideálnej vlády sú v prevažnej miere projektmi ústavy a konštitucionalizmu, prípadne jeho dotvárania a ďalšieho vývoja modelov, ktoré predstavujú určitú víziu, ako spravodlivo a dobre spravovať štát a vládnuť. Ak by teda dnes žil Platón alebo Aristoteles, stali by sa či už z vlastnej vôle alebo na základe návrhu členmi komisie pre prípravu ústavy, prípadne získali poverenie na oponentúru jej projektu.

Spravodlivá vláda, založená ústavou jednej krajiny nemusí byť zárukou spravodlivej vlády na základe recepcie jej ústavy, ako ukazujú príklady niektorých ústavných systémov v latinskoamerických štátoch, ktorým bola vzorom Ústava USA.

Tým sa len naplňa posolstvo Aristotelovej *Politiky*, *Ducha zákonov* Montesquieua, filozofia moci Machiavelliho a možno aj odkaz Savignioho, pretože charakter ústavy a zákonov a ich uplatňovanie je spojené s kultúrou a históriou krajiny, charakterom obyvateľstva, náboženstvom, etnicitou, polohou a aj inými faktormi. Je celkom pravdepodobné, že súčasný proces harmonizácie národných právnych systémov krajín strednej a východnej Európy s komunitárnym právom a príslušnou judikatúrou nebude ani z tohto hľadiska lineárnym procesom.

VZNIK MODERNÝCH ÚSTAV

Vznik a formovanie ústav moderných štátov sa uskutočnilo najmä v období buržoázných revolúcií. 1) Anglická ústava pozostáva tak z právnych i ústavných zvyklostí upravujúcich otázky štátnej moci (government) a vládnutia, ako aj ochrany slobody občanov vo vzťahu k štátnej moci. Svoj obsah formovala v kontinuite s *Magna Charta*, ako aj *Petition of Right* (1628) osobitne v období tzv. Dlhého parlamentu (1640-1653), ktorý zasadal 13 rokov. Parlament dosiahol celý rad ústupkov od exekutívy. Významné požiadavky obsahovala parlamentom prijatá tzv. Veľká remonštrácia (1641), ktorá nadväzovala na *Petition of Right* a ktorá bola podnetom občianskej vojny medzi panovníkom a parlamentom. Za vlády Karola II. bol prijatý *Habeas Corpus Act*, ktorého úlohou bolo ochrániť osobnú slobodu občanov pred svojvoľným zatknutím (1679). K formovaniu anglickej ústavy prispeli aj akty, ktoré vzišli z tzv. Slávnej revolúcie. Jednak a najmä *Bill of Rights* (1689), ktorý vymedzil

kompetencie parlamentu a Koruny a tým aj ich vzájomné vzťahy, a jednak aj *Act of Settlement* z r. 1701 (Zákon o nástupníctve).

Z hľadiska vývoja ústavy má osobitné miesto oseemnásťte storočie, v ktorom sa sformovali praktické ústavné postupy a ústavné doktríny, ktoré sú dnes všeobecne známe a uznávané demokratickými štátmi. V oseemnástom storočí vznikla moderná písaná ústava. Pravda, existoval už *Bill of Rights* (1689), ktorý vlastne reprezentuje jednu časť alebo jeden zo štandardných obsahov moderných ústav, ktorým sú základné práva a slobody. Moderná ústava však na rozdiel od toho obsahuje napríklad vzhľadom na Ústavu Spojených štátov, prijatú na konvente vo Filadelfii r. 1787, aj vymedzenie právomocí, funkcií a vzájomných vzťahov orgánov štátu a ich vzťahov k obyvateľstvu. Je dokumentom, ktorý v porovnaní s anglickým *Bill of Rights* reprezentuje už akt odlišnej kategórie.

2) Americká ústava je prvým reprezentantom moderných písaných ústav vo význame, ktorý sa spája so základným zákonom štátu v demokratickej kontinentálnej Európe. Navyše je ústavou, ktorá zakotvila republikánsku formu vlády. Ústave prijatej r. 1787 predchádzala najmä Deklarácia nezávislosti z r. 1776 a Články konfederácie prijaté r. 1777, ktoré ratifikovala väčšina členských štátov r. 1778.

3) V kontinentálnej Európe je prvou ústavou tohto druhu francúzska ústava z r. 1791, ktorá v úvodnej časti obsahovala Deklaráciu práv človeka a občana (1789). Na prvé písané ústavy, ktoré predstavujú ucelené dokumenty, však aspirujú aj poľská ústava (1791), prijatá štyri mesiace pred francúzskou ústavou i švédka ústava z r. 1772 (KELLY, 277). Fran-

cúzska ústava na rozdiel od americkej zakotvila jednak konštitučnú monarchiu a jednak jej pôsobenie bolo skôr symbolické, keďže k pádu monarchie došlo už v auguste 1792, to znamená necelý rok po jej prijatí. V ďalšom vývoji francúzskych ústav a tým aj francúzskych foriem štátu skôr dominoval radikálny a neskôr aj nedemokratický duch reprezentovaný jakobínskou ústavou (1793) a po páde jakobínskej diktatúry termidoriánskou ústavou (1795-1799). V r. 1799 bola napokon prijatá tzv. konzulská ústava, ktorá zaviedla nedemokratickú formu štátu a vlády, tzv. bonapartizmus, ktorý je blízky peronizmu, prípadne iným, podobným formám štátu a formám vlády, ktoré nachádzame v niektorých postkomunistických krajinách a v ktorých sa moc s obľubou populisticky obracia na masu, kladie dôraz na sociálne otázky a hľadá politickú podporu medzi nemajetnými vrstvami obyvateľstva. Napoleonskú legendu oživil Ľudovít Bonaparte, ktorý sa pokúsil transformovať napoleonskú legendu do politickej doktríny. Neobonapartizmus staval na napoleonskej tradícii silnej a autoritívnej štátnej moci, na priamej demokracii prostredníctvom všeobecného hlasovania, ako aj na sociálnej spravodlivosti.

Ďalšie písané ústavy vznikali najmä v priebehu 19. storočia, avšak ústavný vývoj pokračoval po prvej svetovej vojne, ako aj po druhej svetovej vojne. Je preň charakteristické aj to, že nové ústavy zakotvujú formu štátu so zreteľom na skúsenosti s fungovaním ústav a ústredných štátnych orgánov v iných krajinách. V r. 1920 bola prijatá aj Ústavná listina Česko-Slovenska. Jej tvorcovia prihliadli nielen na francúzsku a americkú ústavu, ale aj na rakúsku, nemeckú, švajčiarsku a anglickú ústavu. „Preambula ústavy bola

prakticky doslova prevzatá z americkej ústavy. Americká ústava plnila významnú úlohu, pokiaľ išlo o súdnictvo a oddelenie moci, francúzska predloha sa uplatnila najmä v ustanoveniach o organizácii parlamentu. Rakúsky vzor sa použil v časti o občianskych právach“ (BROKLOVÁ, 23).

KLASIFIKÁCIA ÚSTAV

Ústavy štátov, ktoré zakotvujú formu štátu, klasifikuje teória práva, ako aj teória ústavného práva na základe celého radu kritérií. Výsledkom je diferencovanie medzi rozmanitými druhmi ústav, ktoré predstavujú tak z hľadiska jazykového, formálneho a materiálneho terminologické dvojice, v ktorých po prvé, jeden druh ústavy v rámci určitej dvojice vylučuje možnosť existencie iného druhu ústavy a po druhé, výber jedného druhu ústavy z každej dvojice všetkých dvojíc vyjadrujúcich všetky druhy ústav, umožňuje definovať ústavu určitého štátu a tým aj formu príslušného štátu.

* Ústavy písané a nepísané

Písané a nepísané ústavy sú organickou súčasťou systému písaného a nepísaného práva. Aj v tomto prípade však výnimka potvrdzuje pravidlo. Spojené štáty sa so svojím právom zaraďujú medzi systémy nepísaného práva, avšak ich ústava je dokument, ktorý jednoznačne charakterizuje ústavy systémov písaného práva. Americký ústavný život profilovaný ústavnou judikatúrou najvyššieho súdu urobil však z americkej ústavy svojím spôsobom dokument systému nepísaného práva. Po

ďľa slov jedného z predsedov najvyššieho súdu, ide o Ch.E.Hughesa (1862-1948), je ústavou to, čo sudcovia povedia, že ňou je (BORK, 187).

Systém nepísaného práva získal svoje pomenovanie preto, lebo prameňom platného práva sú výlučne právne obyčaje a akty (precedensy) justície a exekutívy, ako aj ústavné zvyklosti. Tie tvoria súčasť politickej a právnej kultúry krajiny. Vznikali vo forme dohôd medzi reprezentantmi rôznych záujmov. Výrazom niektorých dohôd sa stali známe zákony, ktoré uzatvárali, ale aj otvárali určité etapy „ústavnej“ histórie Anglicka.

Príslušné štátne orgány v systéme nepísaného práva vlastne právo netvorila. Ich úlohou je právo nachádzať. Právo v spoločnosti podľa ich predstáv, ktoré sa formovali v staroveku i stredoveku, už v spoločnosti existuje. Nielen v podobe prirodzeného práva alebo božského práva. Existenciu práva v spoločnosti im dokumentujú právne obyčaje, a pokiaľ ide o nepísané ústavy aj ústavné zvyklosti, ktoré sú výsledkom dohôd, zmlúv medzi rôznymi silami spoločnosti a štátu. Právo tvorené parlamentom alebo orgánmi exekutívy, osobitne kabinetom (vládou) je v systémoch nepísaného práva iba doplnkovým prameňom práva. Naopak, v systémoch písaného práva je základným prameňom práva zákonné, štátne právo, legislatíva, to znamená akty parlamentu, zákony a ústavné zákony i ústava na jednej strane a akty vlády i ministerstiev, ktoré ich vykonávajú, na strane druhej.

Typickým zástupcom nepísanej ústavy je ústava Anglicka. Nepísaná ústava Anglicka sa vyvíjala nie ako cieľavedomá zákonodarná snaha deklarovať určité zásady realizácie a organizácie štátu a štátnej moci (DAVID, 80). Jej vývoj nesmeroval

k tvorbe uceleného právneho dokumentu, deklarácie alebo sústavy dokumentov. Anglická ústava je z historického hľadiska výrazom kompetenčných dohôd najmä medzi panovníkom a parlamentom s cieľom zabezpečiť slobodu, limitovať štátnu moc, vykonávať kontrolu zákonnosti aktov najmä výkonnej moci a garantovať slobodu, bezpečnosť i majetok prostredníctvom súdneho konania.

Nepísaná ústava najlepšie zodpovedá predstave základného zákona štátu ako faktického ustanovenia určitej organizácie štátnej moci, medzivzťahov štátnych orgánov a ich vzťahov k obyvateľstvu a faktického ustanovenia garancii ochrany práv a slobôd jednotlivca. Takéto faktické usporiadanie správy štátu môžu fixovať zákony. V Anglicku napríklad *Bill of Rights* alebo *Act of Settlement*. Existencia zákonov nie je však nevyhnutnou podmienkou tvorby a fungovania systému nepísaného práva. Nepísané usporiadanie sa namiesto cieľavedomej tvorby zákonov či iných normatívnych aktov vyvíja skôr prostredníctvom zmluvného systému, tradícií, ustáľovania (fixovania) vzťahov medzi rôznymi subjektmi moci a obyvateľstvom. Tvorí sa dlhodobými, opakovanými a určitými spôsobmi riešenia rozmanitých štandardných i neštandardných konfliktných situácií a vzťahov medzi štátom a spoločnosťou, subjektmi moci, v ktorých ide najmä o otázku moci, vplyvu a majetku, slobody a poroby, práva a bezprávia, ale aj o otázku integrity štátu.

Písaná ústava vzniká celkom odlišným spôsobom. Je výsledkom cieľavedomej zákonodarnej (ústavodarnej) činnosti. Držiteľ štátnej moci alebo relevantné subjekty iniciujú prijatie, prípadne zmenu ústavy alebo zákona, ktoré vytvoria či tvoria ústavný systém štátu. Prijatie alebo

zmena písanej ústavy je síce vzácnou, predsa však organickou súčasťou každodennej normotvornej práce legislatívnych orgánov, prípadne osobitného ústavodarného orgánu. V tom je dôležitý rozdiel medzi písanou a nepísanou ústavou.

Písanú ústavu tvorí:

- a) jeden ucelený právny dokument,
- b) jeden ucelený právny dokument spolu s jedným a viacerými zákonmi,
- c) viaceré zákony, z ktorých ani jeden nie je možné považovať za ústavu tak z hľadiska formálneho, ako aj materiálneho, to znamená z hľadiska štandardných požiadaviek na obsah ústavy a na ústavu ako ucelený právny dokument.

Ak písanú ústavu vytvára ucelený právny dokument (ústava) spolu s jedným a viacerými zákonmi, používa sa na označenie uvedeného súboru noriem jednak výraz ústava, ako aj výraz ústavný poriadok, prípadne ústavná sústava alebo ústavný systém. Slovenská ústava diferencuje medzi ústavou a ústavnými zákonmi, avšak procedúra zmeny ústavy a prijatia alebo zmeny ústavných zákonov je identická. Osobitným druhom ústavných zákonov alebo zákonov, ktoré s ústavou tvoria ústavny systém, sú ústavné dodatky. Ústavné dodatky sú ústavnými zákonmi alebo zákonmi, ktoré ústavu ako ucelený dokument dopĺňujú, takže priamo do dokumentu inovačne alebo derogačne spravidla nezasahujú. V porovnaní s ústavnými dodatkami štandardné ústavné zákony buď plnia funkciu ústavných dodatkov alebo ústavné zákony ústavu nielen dopĺňujú, ale priamo do nej zasahujú tým, že menia alebo derogujú jej originálne ustanovenia. Ak ústavodarca reaguje na vývoj spoločnosti

dodatkami, možno povedať, že ústavny systém sa dobudováva. Ak ústavodarca reaguje na vývoj spoločnosti ústavnými zákonmi alebo zákonmi, ktoré ústavu nielen dopĺňujú (dodatky), ale aj menia tým, že do jej dikcie zasahujú, aby určité ustanovenia zrušili a nahradili ich inými, je skôr namieste hovoriť o prebudovávaní ústavy či ústavného systému, ktorý neraz vedie k postupnej alebo radikálnej zmene, presnejšie revízii ústavy a ústavného systému a tým aj k zmene formy štátu.

Spojenie ústavny systém a iné obdobné spojenia sa však používajú ešte v širšom význame než v už uvedenom význame systému vytvorenom integráciou normatívnych aktov subsumovaných pod písm.b) alebo normatívnych aktov subsumovaných pod písm. c). Ústavným systémom v najširšom chápaní rozumieme nielen ústavu a ústavné zákony a zákony, prípadne ústavné dodatky, ale aj judikatúru ústavného súdu a skutočnú prax ústavného života, čiže faktický ústavny život vytváraný dokumentmi, judikatúrou, ústavnými doktrínami a ústavnými interpretáciami i faktickým stavom ústavného života. V najširšom chápaní sa pojem ústavny systém rozširuje aj na inštitucionálne zabezpečenie realizácie ústavy, to znamená na ústavné orgány.

* 2 Rigidné a flexibilné ústavy a zmena ústavy

Delenie ústav na rigidné a flexibilné vyjadruje mieru legislatívnej náročnosti zmeny ústavy. Z iného pohľadu vyjadruje mieru stability ústavy a jej ustanovení. Niektoré ústavy je možné zmeniť bez väčších problémov. Ide o ústavy flexibilné, čiže pružné. Uvádza sa, že flexibilné

ústavy má Čína, Nový Zéland (FILIP, 52). Na ich zmenu sa spravidla vyžaduje rovnaká procedúra a tá istá majorita, aká je predpísaná na zmenu obyčajného zákona.

Zmena iných ústav je viac alebo menej zložitá; predpisuje sa osobitná procedúra. Ide o ústavy rigidné, čiže tuhé. Na ich zmenu sa v porovnaní so zmenou obyčajného zákona vyžaduje osobitná procedúra, kvalifikovaná majorita a prípadne aj kvalifikované kvórum a iné ústavou sta-

↳ rigidita → nižšia
→ vyššia

RÁMIK č. III-2 Neprípustnosť ústavných zmien

- „(1) Ústava môže byť dopĺňovaná alebo zmenená len ústavnými zákonmi.
- (2) Zmena podstatných náležitostí demokratického právneho štátu je neprípustná.
- (3) Výkladom právnych noriem nie je možné oprávniť odstránenie alebo ohrozenie základov demokratického štátu.“

Čl. 9 Ústavy Českej republiky

Medzi známe rigidné ústavy patrí základný zákon USA, ktorý aj vďaka rigidite platí viac ako 200 rokov. Pozoruhodné tiež je, že štáty s totalitárnou skúsenosťou zabezpečujú demokratický systém vyššou mierou rigidity než iné štáty. Príkladom je Portugalsko. Slovenská republika aj so zreteľom na jednokomorový systém zabezpečuje stabilitu ústavy v najnižšej miere rigidity.

Demokratické štáty sveta a najmä ich občania, občianska spoločnosť si chránia stabilitu ústavy ako oko v hlave. Jednak tým, že niektoré ústavné princípy ako vidieť zakotvujú prostredníctvom nemeniteľnosti. Tieto princípy nemôže zmeniť už nik-

novené rigidné podmienky. Miera rigidity ústav nie je rovnaká. Niekde vyššia, inde nižšia. Najvyššiu mieru rigidity dosahujú tie články ústav jednotlivých štátov, ktoré sú nezmeniteľné, prípadne sú nezmeniteľné za určitej situácie, napríklad počas vyhlásenia výnimočného stavu (KRESÁK, 29). Niektoré ústavy sveta zakazujú zmenu republikánskej formy vlády. Česká ústava zakazuje zmenu podstatných náležitostí právneho štátu (RÁMIK č. III-2).

to. Ide o jeden z aspektov, prípadne prejavov konštitucionalizmu.

Stabilitu ústavy zabezpečuje tiež zložitý proces navrhovania zmien ústavy a rovnaký proces prijímania zmien, prípadne doplnkov. Ostražitý postup ochrany oka, ktorým si občania strážia svoju slobodu, lebo ona ako korisť je cieľom každej nekontrolovanej štátnej moci, dopĺňuje rozdelenie ústavných zmien na technické, ev. bežné na jednej strane a zásadné či revízne zmeny ústavy na strane druhej. Revízia je podstatnou zmenou ústavy. Vytvára napríklad novú formu vlády, zavádza nové vzťahy medzi legislatívou, exekutívou a justíciou alebo vytvára nový spôsob kreácie štátnych orgánov.

V čom spočíva miera rigidity ústavy?

V čom spočíva miera rigidity ústavy? V počte a náročnosti podmienok platnej zmeny ústavy a v osobitnej legislatívnej procedúre. Ide o nasledujúce podmienky a rozličnú mieru ich účasti na zmene ústavy, ústavného poriadku.

Zmena rigidnej ústavy si môže vyžadovať:

- a) návrh na zmenu ústavy predložený len určenými subjektmi osobitným spôsobom a predpísanou majoritou,
- b) zákon alebo uznesenie skoršieho parlamentu o nutnosti zmeny ústavy (prípadne aj rozpustenie parlamentu) a rokovanie a hlasovanie neskoršieho, novozvoleného parlamentu o zmene ústavy buď bezprostredne po voľbách, alebo po uplynutí stanovenej lehoty, ktorá nastupuje prijatím uznesenia parlamentu o potrebe zmeny ústavy,
- c) niekoľko čítaní návrhu a stanovené časové limity medzi nimi,
- d) súhlas kvalifikovanej väčšiny parlamentu s návrhom; v prípade dvojkomorového systému buď na oddelenom alebo spoločnom zasadnutí oboch komôr,
- e) nadpolovičné alebo kvalifikované kvórum,
- f) suspenzívne veto hlavy štátu,
- g) fakultatívne alebo obligatórne ratifikačné referendum,
- h) osobitnú procedúru v zložených štátoch,
- i) iné požiadavky.

Podľa čl. V. Ústavy USA môže na príklad dodatky k ústave navrhnuť 2/3 členov každej z komôr Kongresu. Návrhy sa stanú platnou súčasťou ústavy len v prípade, ak s nimi vysloví súhlas 3/4 zákonodarných zborov,

prípadne konventov štátov únie. Vo Švédsku sa na zmenu základných zákonov tvoriacich ústavný systém vyžaduje, aby bol návrh prijatý dvoma nasledujúcimi zasadnutiami parlamentu, medzi ktorými sa uskutočnia parlamentné voľby. Návrh na zmenu ústavy môže teda prerokovať po voľbách až nový parlament. V predvoľbnej kampani politické strany jasne ohlásia svoj postoj k zmene či doplneniu ústavy. Aj v iných európskych krajinách je zmena ústavy zložitým procesom.

Mieru rigidnosti ústavy určuje konkrétna kombinácia uvedených požiadaviek. Ústava dosahuje najvyššiu mieru rigidity v prípade, ak zmena ústavy je možná len po splnení všetkých požiadaviek a navyše, ak ústava zakotvuje aj nemeniteľnosť niektorých ústavných princípov.

Ústava sa mení nielen v dôsledku flexibilného alebo rigidného postupu v parlamente. Ústava a ústavný poriadok sa vyvíja, a preto mení a dotvára paralelne aj výkladom ústavy, judikatúrou ústavného súdu a ústavnými zvyklosťami.

*₃ Živé (faktické) a písané ústavy

Delenie ústav na živé a písané sa odlišuje od delenia ústav na písané a nepísané. Pri písaných a nepísaných ústavách je v popredí otázka spôsobu tvorby ústavy a jej výsledného tvaru. Pri živých a písaných ústavách je v centre pozornosti zhoda textu ústavy so skutočným ústavným životom. Delenie ústav na živé a písané vychádza z rozdelenia práva na právo deklarované (*law in books*) a právo realizované (*law in action*).

Živá ústava sa môže zreteľahodne odlišovať od písanej ústavy alebo prekryvať s písanou ústavou. Príčin je niekoľko. Po prvé, vysoká rigidita

alebo flexibilita písanej ústavy. Po druhé, komplexnosť alebo medzerovitosť ústavy, čiže ústava obsahuje potrebné modely riešenia ústavnoprávnych otázok alebo naopak neposkytuje odpovede na riešenia ústavných vzťahov i realizácie ústavných práv a slobôd. Po tretie, miera dynamiky alebo statiky spoločenského, politického a ekonomického života. Po štvrté, iné činitele, najmä rozsah právomoci a judikatúra ústavného súdnictva, miera demokracie a charakter štátneho režimu, pomer štátnej moci a slobody občanov.

Delenie ústav na živé a písané sa môže v niektorých prípadoch prelínať s delением ústav na fiktívne a reálne, pretože v poslednom prípade ide o mieru zhody medzi ústavou a skutočnosťou. K fiktívnym ústavám zaraďujeme najmä ústavy nedemokratických štátov, ktoré plnia propagandistickú funkciu dovnútra i navonok štátu.

OCHRANA ÚSTAVNEJ FORMY ŠTÁTU

Ústavnosťou rozumieme súlad postupu všetkých štátnych orgánov, orgánov samosprávy i ostatných právnických osôb a napokon aj fyzických osôb s ústavou. Ústavnosť znamená vládu ústavy. Ústava vládne aj forme štátu. Prikazuje formu štátu. Keďže moderná písaná ústava zakotvuje tak základné práva a slobody, ako aj formu štátu, je potrebné pod ochranou ústavnosti rozumieť i ochranu demokratického poriadku, vytvoreného a fungujúceho na základe ústavy. Forma štátu určená ústavou je pod ochranou ústavy, ktorú zabezpečujú inštitúcie ochrany ústavnosti. K najvýznamnejším inštitúciám ochrany ústavnosti patrí súdna ochrana ústavnosti, ktorá pôsobí aj v našich podmienkach. O súdnej ochrane ústavnosti sa hovorí na inom, prípadne na iných miestach.

rigidné -> flexibilita
písané -> nepísané
živé -> písané
fiktívne -> reálne

FORMY VLÁDY

LITERATÚRA: ARISTOTELES: Politika. Bratislava 1988. BAXA, A.: Parlament a parlamentarism I.-II. Praha 1924. BLAHOŽ, J.: Státní právo kapitalistických zemí. Praha 1985. BROKLOVÁ, E.: První Československá ústava. Diskuse v Ústavním výboru v lednu a únoru 1920. Praha 1992. BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938. Praha 1992. BRYCE, J.: Moderní demokracie I.-II. Praha 1926-1927. DAHL, R. A.: Demokracie a její kritici. Praha 1995. HAMILTON, A. - MADISON, J. JAY, J.: Listy federalistů. Olomouc. 1994. HAYEK, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda. I.-III. Praha 1991. JELLINEK, J.: Všeobecná státověda. Praha 1906. KRESÁK, P.: Kongres USA. Studia Iuridica Bratislavensia Nr. 1. Bratislava 1993. KRESÁK, P.: Porovnávacie štátne právo. Ústavné systémy demokratických štátov sveta. Bratislava 1993. LEE, J. S.: The European Dictatorships 1918-1945. Cambridge 1990. LOCKE, J.: Dvě pojednání o vládě. Praha 1965. MA-CHIAVELLI, N.: Vladár. Úvahy o prvej dekádě Tita Livia. Bratislava 1968. MAUROIS, A.: Dějiny Francie. Praha 1994. MAUROIS, A.: Dějiny Anglie. Praha 1995. MERKL, A.: Obecné právo správní. Praha-Brno. 1932. MILL, J. S.: Úvahy o vládě ústavní. Praha 1992. MONTESQUIEU, Ch.: Duch zákonov. Bratislava 1989. NEUBAUER, Z.: Státověda a theorie politiky. Praha 1947. Parlamenti a evropská integrace. Způsoby práce, kompetence, přístupy. Institut für Europäische Politik. Bonn 1994. PATTERSON, T. E.: The American Democracy. New York 1990. PEROUTKA, E.: Budování státu. I.-IV. Praha 1991. ROUSSEAU, J. J.: O smlouvě společenské čili o základech politického práva. Praha 1911. SARTORI, G.: Teoría demokracie. Bratislava 1993. TOC-QUEVILLE, A.: Demokracie v Americe. I-II. Praha 1992. WEYR, F.: Česko-slovenské právo ústavní. Praha 1937. WILSON, J. Q.: Jak se vládne v USA. Praha 1995.

DEFINÍCIA FORMY VLÁDY
A JEJ ZLOŽKY

čiac súčasnosťou a jednak v tom, že formu vlády vyjadrujú ústavy štátov.

Pojem forma vlády zahŕňa:

- sústavu najvyšších orgánov štátu a vzťahy medzi nimi,
- vzťahy medzi obyvateľstvom na jednej strane a štátom (štátnou mocou) reprezentovanou sústavou štátnych orgánov na druhej strane a naopak.

So zreteľom na sústavu štátnych orgánov a ich vzájomné vzťahy, ako

1) aj so zreteľom na hlavu štátu delíme formy vlády na:

- monarchie,
- republiky,
- diktatúry.

2) V historickom vývoji sa objavili najmä tieto monarchie:

- absolutistická,
- stavovská,
- parlamentná,
- konštitučná.

3) Republikánska forma vlády sa vyskytuje najmä vo forme:

- parlamentnej republiky,
- prezidentskej republiky.

4) Autoritatívne, totalitné nedemokratické systémy sa vyskytujú vo forme diktatúry:

- jednotlivca,
- menšiny,
- väčšiny.

5) Podľa sústavy najvyšších orgánov štátu a vzťahov medzi nimi a s aplikovateľnosťou len na demokratické štáty sa rozoznávajú najmä tieto tri formy štátu:

- parlamentná monarchia,
- parlamentná republika,
- prezidentská republika.

6) Podľa vzťahov medzi obyvateľstvom na jednej strane a štátom na druhej strane a naopak sa rozoznávajú dve formy vlády:

- demokratická forma vlády,
- nedemokratická forma vlády.

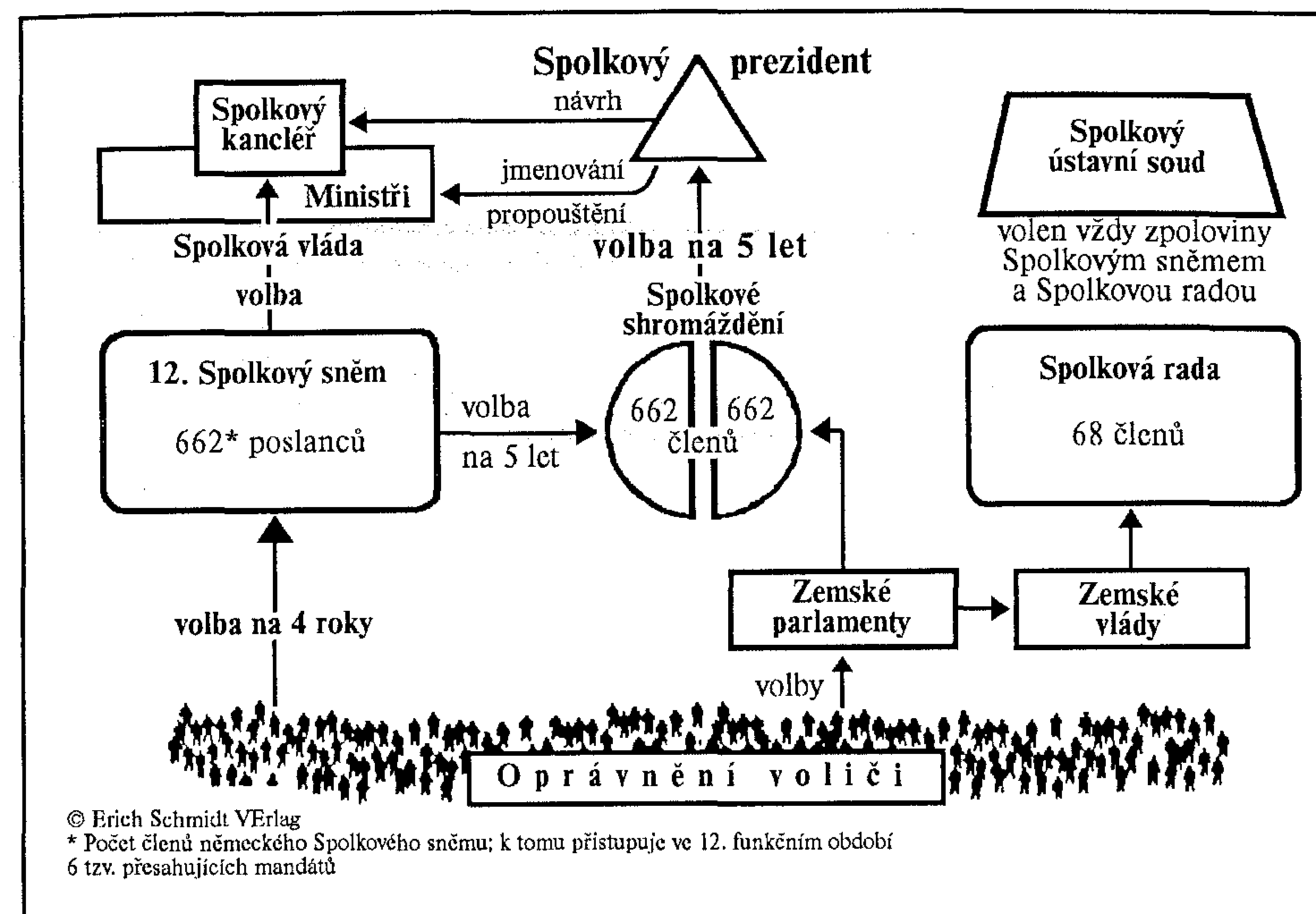
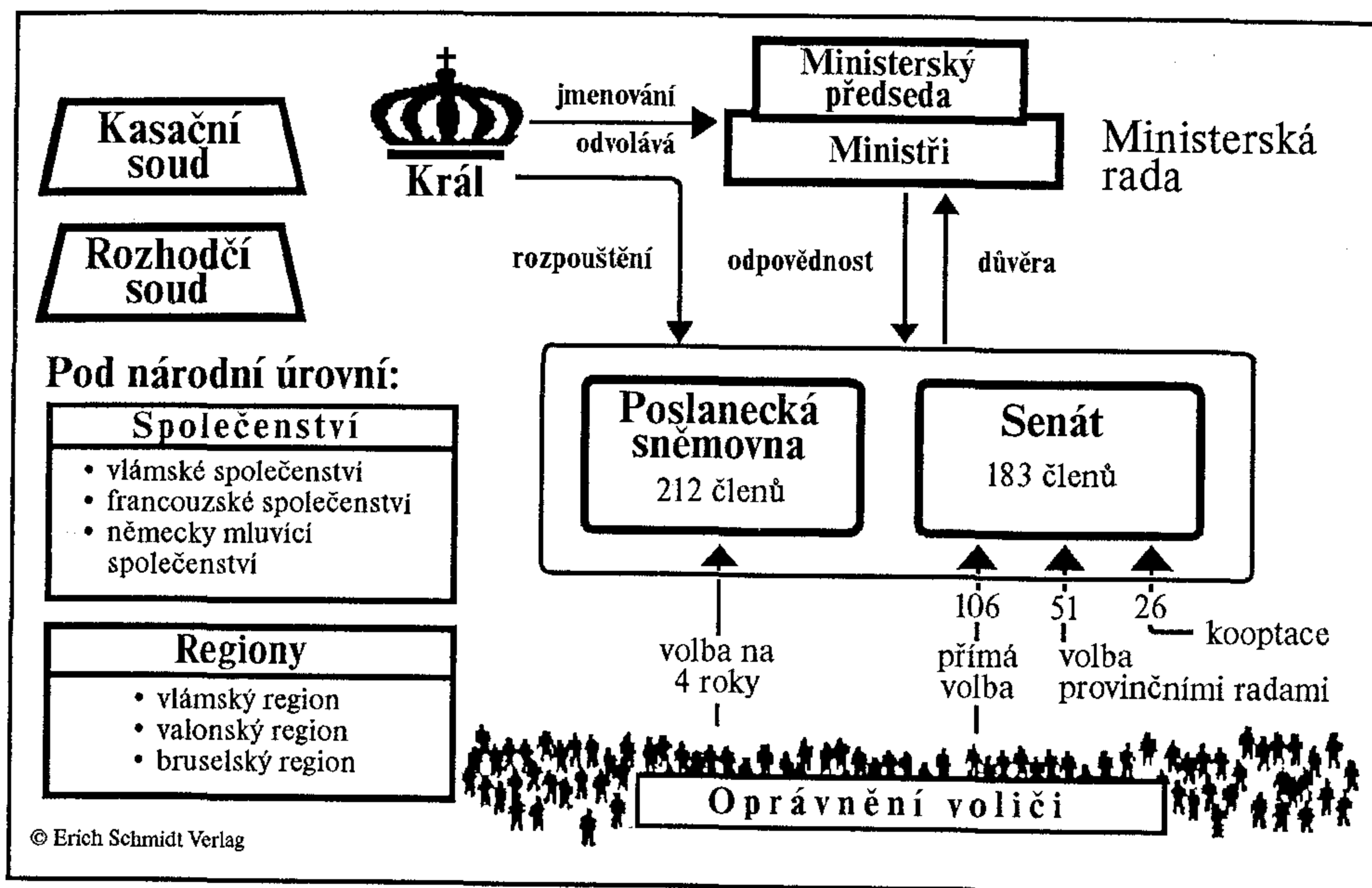
FORMY VLÁDY
V SYSTÉME DELBY MOCI
A V PARLAMENTARIZME

V tejto kapitole je našou úlohou venovať pozornosť výlučne forme vlády z hľadiska sústavy najvyšších orgánov štátu a vzťahov medzi nimi. Rovnako je potrebné poukázať na základné znaky najmä parlamentnej republiky, parlamentnej monarchie

a prezidentskej republiky a poukázať na všetky dôležité rozdiely medzi nimi. Rozmanitosť sústavy najvyšších štátnych orgánov a vzťahov medzi nimi prezentuje RÁMIK č. IV.-1, 2, 5, 7 na príklade Belgicka, Spolkovej republiky Nemecko, Francúzska a Veľkej Británie (PARLAMENTY, 20n).

Výklad parlamentnej monarchie a parlamentnej republiky sa v učebných textoch alebo v odbornej literatúre zameranej na formu vlády usku- točňuje zvyčajne prostredníctvom teórie parlamentarizmu. Parlamentné formy vlády charakterizuje dominantné postavenie parlamentu vo vzťahu k výkonnej moci a súdnej moci a osobitne ústavnopolitická zodpo- vednosť kabinetu parlamentu. Stupeň dominácie parlamentu je rôzny. Na začiatku vývoja parlamentarizmu bol značný, v súčasnosti je menej výrazný. Výklad prezidentskej republiky na rozdiel od toho sa usku- točňuje prostredníctvom teórie delby moci. Klasickú prezidentskú republi- ku charakterizuje najmä trojdelenie a rovnováha zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci a kooperácia/konku- rencia medzi nimi. Na jednej strane je výklad parlamentarizmu, z ktorého sa odvíja explikácia parlament- ných foriem vlády, osobitne parla- mentnej monarchie a parlamentnej republiky. Na strane druhej je vý- klad delby moci či presnejšie systé- mu delby moci, z ktorého sa prechádza na explikáciu prezidentskej republiky na príklade severoameric- kého ústavného systému, pretože prezidentské republiky v iných štá- toch sa od klasického modelu delby moci odlišujú nevyváženosťou všet- kých troch mocí, medzi ktorými čas- to dominuje práve exekutíva repre- zentovaná prezidentom.

Učebnica sa pridržiava tradičnej metodiky výkladu klasickej prezi- dentskej republiky cez objasnenie sys-

tému delby moci a oboch parlamentních foriem vlády, cez objasnenie parlamentarizmu. Finálne sa zvýrazní, že tak prezidentská forma, ako aj parlamentné formy sa stále vývojom transformujú. Parlamentné formy preberajú z klasickej prezidentskej republiky najmä po druhej svetovej vojne niektoré prvky, ktoré posilňujú výkonnú moc a ktorých funkcie významne modifikujú klasickej parlamentarizmu. So zreteľom na tento vývoj je celkom odôvodnené vedľa klasickej parlamentnej formy postaviť aj parlamentno-prezidentskú alebo prezidentsko-parlamentnú formu vlády.

V čom spočíva zložitost' interpretácie delby moci?

Zložitost' výkladu delby moci je v nasledovnom:

a) Systém delby moci, ktorý vytvára architektúru klasickej

prezidentskej republiky na základe severoamerickej ústavy, nie je totožný s púhym rozdelením právomoci a vecnej kompetencie medzi rôzne orgány štátu, ktoré reprezentujú zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc. Nevyčerpáva sa teda len oddelením jednotlivých zložiek moci a len ústavným konštituovaním trojdelenia štátnej moci.

b) Delba moci v zmysle oddelenosti moci a trojdelenia, prípadne „dvojdelenia“ moci je jedným z charakteristických znakov všetkých troch uvedených demokratických foriem vlády tak z hľadiska ich súčasných, ako aj pôvodných historických variácií.

Štátna moc je v demokratických štátoch spravidla vždy rozdelená medzi zákonodarnú moc, výkonnú moc a súdnu moc, a to tak v parlamentnej monarchii, parlamentnej republike, ako aj

v prezidentskej republike. Klasický parlamentarizmus pozná však skôr dvojdelenie moci, pretože zákonodarná a výkonná moc v určitom zmysle splyva. So zreteľom na klasický britský parlamentarizmus a jeho aplikácie je štátna moc „dvojdelená“. Na jednej strane v prospech parlamentu a jeho výboru, „kabinetu“ a na druhej strane v prospech súdництва.

Už v minulosti si teoretici i praktici uvedomovali, že delba moci je princípom slobody i demokracie, že nie je znakom len určitých foriem vlády, ale charakterizuje všetky demokratické formy vlády. Práve preto zásadu delby moci bez ohľadu na usporiadanie štátu jednoznačne požaduje čl. 16 Deklarácie francúzskej revolúcie, ktorý znie takto: „Spoločnosť, v ktorej nie je zabezpečená záruka práv ani vytvorená delba moci, nemá vôbec ústavu.“

c) Teória a prax delby moci pozostáva z určitých zásad delby moci.

Parlamentné formy sú spôsobilé uniesť určité zásady delby moci bez toho, aby došlo k zmene formy vlády. Na druhej strane systém delby moci si vyžaduje, aby boli naplnené tie zásady delby moci, ktoré sú nevyhnutnou podmienkou architektúry systému delby moci. Najvýznamnejšou zásadou systému delby moci je rovnováha moci doplnená medzimocenskými brzdami a ich kooperácia/konkurencia. Zásada rovnováhy moci a kooperácie/konkurencie medzi mocami je kvintesenciou systému delby moci.

Modely delby moci

Jednotlivé demokratické formy vlády sa medzi sebou teda odlišujú

nie tým, že v jednom prípade je štátna moc formálne aj na základe ústavy rozdelená, kým v inom nie. Čo ich odlišuje, je konkrétny model delby moci vyjadrený ústavou a potvrdený ústavným životom, ktorý v klasickej parlamentnej forme vlády je skôr rozdelením funkcií štátu, pretože moc je sústredená najmä v parlamente, kým v klasickom prezidentskom systéme predstavuje takýto model systém skutočnej delby moci, založený na rovnováhe moci a ich nutnej kooperácii/konkurencii.

Existuje niekoľko modelov delby moci. Každú z foriem vlády reprezentuje iný spôsob delby moci. Miera delby moci, prípadne hĺbka delby moci v klasickej prezidentskej republike predstavuje iný model delby moci v porovnaní s delbou moci v parlamentnej republike, najmä v rousseauovskej republike, kde sú síce vytvorené osobitné orgány na výkon zákonodarstva, exekutívy a súdnictva, avšak ich podriadenie zákonodarnej moci vylučuje ich samostatné a nezávislé fungovanie.

DELBA MOCI A KONCENTRÁCIA MOCI

Delba moci je opakom koncentrácie moci. Štátna moc je buď rozdelená medzi niekoľko štátnych orgánov, alebo všetky štátne funkcie sú sústredené v rukách jedného, neobmedzeného štátneho orgánu, prípadne tento ničím neobmedzený štátny orgán môže, ak sú vytvorené ďalšie najvyššie štátne orgány, vlastnými rozhodnutiami vylučovať kedykoľvek a akékoľvek ich rozhodnutia. Pravda, výkon moci odlišnými štátnymi orgánmi nevytvára ešte systém delby moci, ale je jeho predpokladom a zásadou, konkrétne zásadou oddelenos-

ti moci, ktorá pokračuje v zásade nezlučiteľnosti moci a samostatnosti moci. História mnohých štátov sa začína rozdelenou mocou; príkladom je Nemecko za Weimarskej ústavy, a končí sa neobmedzenou mocou vodcu. V iných podmienkach sa začína koncentrovanou mocou a jej každodenným zneužívaním a končí sa rozdelením moci a podrobnou úpravou práv a slobôd a ich garancii, ako dokumentujú ústavy štátov vypracované po páde diktatúry v Taliansku, Nemecku, Grécku, Portugalsku a Španielsku a aj v časti tzv. transformačných krajín strednej a východnej Európy. Sústredenie moci v rukách jedného orgánu nazval Madison definíciou tyranie: „Sústredenie všetkej zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci do tých istých rúk, či jedných, niekoľkých alebo mnohých, či dedičných, samozvaných alebo volených, môžeme oprávnene označiť za skutočnú definíciu tyranie“ (FEDERALISTA č. 47).

Ludia sú náchylní zneužívať moc

Delba moci je princípom právneho štátu a demokratického usporiadania verejných vecí. Moc musí obmedzovať moc. Podľa Madisona proti ťažiadosti treba postaviť ťažiadosť. „Na ľudskú povahu možno vrhá zlé svetlo fakt, že je nevyhnutné používať také triky, aby sa zneužívanie moci udržalo pod dohľadom. Nevrhá však na ľudí najhoršie svetlo už vláda ako taká? Keby ľudia boli anjeli, neboli by vlády potrebné. A keby ľuďom vládli anjeli, nebolo by treba na moc dozerať zvonka ani zvnútra. Pri vytváraní systému moci, v ktorom majú jedni ľudia vládnuť iným, spočíva nemalý problém v tom, že najskôr musíte vláde umožniť, aby kontrolovala ovládaných, ale hneď nato ju musíte donútiť, aby kon-

trolovala samu seba“ (FEDERALISTA č. 51). Ak moc neobmedzí moc, potom moc obmedzí a napokon celkom zničí slobodu občanov. Ľudia vždy sledujú svoj vlastný prospech, ťažiadosť a záujem podrobiť si iných, ak zákony nevytvoria pevné hradby, ktoré úsilie po väčšej moci, samolúbosti, ziskuchtivosti či túžbe zotročiť ostatných nemôže prekonať. Ani Machiavelli nemal o ľuďoch najlepšiu mienku a usudzoval, že sú nevďační, nespoľahliví, pokryteckí zbabelci a ziskuchtiví. Sú celkom tvoji, ponúkajú aj svoju krv, imanie, život synov, ak im činiš dobro a kým je nebezpečenstvo ďaleko. Búria sa, ak už dolieha. Ľudia skôr zabudnú na smrť otca ako na stratu dedičstva. Ľudí robí dobrými len nevyhnutnosť (MACHIABELLI, 43n, 58).

Starovekí a stredovekí myslitelia i moderná teória upozorňujú, že držitelia moci zneužívajú moc, ak im ústava a zákony nevytvoria veľmi striktné limity jej používania a zákazy jej používania. V jedenástej knihe svojho slávneho diela Montesquieu napísal: „Politická sloboda jestvuje len v štátoch s umiernenou vládou. Nie je tam však vždy, len vtedy, keď sa moc nezneužíva; odveká skúsenosť ukazuje, že každý človek, ktorý vlastní moc, má sklon zneužívať ju, pokračuje, kým nenarazí na určité hranice...Aby nikto nemohol moc zneužívať, treba vytvoriť taký systém, aby sa jedna i druhá moc navzájom obmedzovali.“ (MONTESQUIEU, 206). Zneužívať moc znamená v rozpore s ústavou a zákonmi neoprávnene zasahovať pomocou štátnych orgánov, najmä jej mocenských zložiek, polície, prokuratúry, armády do sféry občianskej slobody, práv a slobôd občanov.

Ako sa delí moc v štáte ?

Delba moci je účinným prostried-

kom, ako zabrániť koncentrácii štátnej moci v rukách jedného štátneho orgánu, ktorým môže byť jednotlivec alebo skupina či už vo forme menšiny alebo vo forme väčšiny. Prevenciou proti zneužitiu moci je jej rozdelenie jednak medzi niekoľko najvyšších štátnych orgánov, ďalej medzi ústredné a miestne orgány, ako aj rozdelenie moci vnútri príslušnej zložky moci. Občianska spoločnosť sa proti zneužitiu moci bráni vlastne tým, čím nad ňou a slobodou víťazí nedemokratická štátna moc, totiž zásadou rozdeľuj a panuj (*divide et impera*).

Štátna moc sa delí jednak horizontálne a jednak vertikálne. Pri horizontálnej delbe sa rozdeľuje moc medzi zákonodarstvo (legislatívu), súdnictvo (justíciu) a výkonnú moc (exekutívu). Vertikálnu delbu moci predstavuje delba moci medzi ústredné orgány a samosprávne miestne orgány. Vertikálnu delbu moci reprezentuje v severoamerickom ústavnom systéme koncepcia federalizmu, rozdelenie moci medzi federáciu a členské štáty únie. Pri vertikálnej delbe sa rozhodovanie o sume verejných vecí rozdelí medzi najvyššie, ústredné orgány štátu (parlament, najvyššie súdy a najvyššie orgány výkonnej moci) na jednej strane a územné orgány samosprávy a orgány záujmovej samosprávy na strane druhej. Okrem toho hovoríme aj o vonkajšej a vnútornej delbe moci. Prejavom vonkajšej delby moci je trojdelenie moci medzi zákonodarnú moc, výkonnú moc a súdnu moc. Prejavom vnútornej delby moci je napríklad delba moci vnútri zákonodarnej moci najmä prostredníctvom dvojkomorového systému.

John, Montesquieu

TEÓRIA DELBY MOCI

Teóriu delby moci rozpracoval tak John Locke (1632-1704), ako aj Char-

les de Secondant Montesquieu (1689-1755) vo svojom známom diele *Duch zákonov (De l'esprit des lois, 1748)*. Teóriu del'by moci v ústavnom systéme Spojených štátov podľa modelu Locka a Montesquieua ďalej dovtvárali jednak autori *Vyhlásenia nezávislosti (1776)*, totiž Thomas Jefferson (1743-1826) a Benjamin Franklin (1706-1790), a najmä tvorcovia americkej ústavy, ktorí sa zišli v r. 1787 celkom na 4 mesiace vo Filadelfii, aby revidovali Články konfederácie, ale ktorí vypracovali novú ústavu. K teórii del'by moci osobitne a výrazne prispeli Alexander Hamilton (1755-1804), James Madison (1751-1836) a John Jaye (1745-1829), ktorí svoje názory na architektúru ústavy a usporiadanie moci prezentovali v súbore esejí. Tieto eseje pod pseudonymom Publius zverejňovali v newyorských novinách na podporu ratifikácie ústavy v r. 1787-1788, a ktoré sú všeobecne známe pod názvom *Lišty federalistov*, skrátene *Federalista*. Iniciátorom *Federalistu* bol tridsaťročný Hamilton. *Federalista* spolu s *Vyhlásením nezávislosti* a *Ústavou USA* sa považuje za tri najdôležitejšie dokumenty americkej politiky (FEDERALISTA-Úvod).

ZÁSADY DELBY MOCI

Del'ba moci z hľadiska jej funkcií je založená na určitých zásadách. Miera uplatnenia jednotlivých zásad del'by moci v ústavách štátov je rôzna. Sústava najvyšších štátnych orgánov a vzťahy medzi nimi môže teda v rôznej miere a rôznej funkčnosti vychádzať z nasledujúcich zásad del'by moci. Zásady sú zoradené chronologicky, tak ako ich postupne vyjadrovali autori del'by moci i konštitučné dokumenty.

Opätovne treba zdôrazniť, že existuje celý rad zásad del'by moci, napríklad oddelenosť moci či nezlučiteľnosť moci a iné zásady, ktoré samy osebe nevytvárajú systém del'by moci, reprezentovaný klasickým prezidentským systémom, fungujúcim na základe severoamerickej ústavy. Na druhej strane môže byť forma vlády vybavená zásadou rovnováhy moci, ktorá neklamne svedčí o existencii systému del'by moci.

K zásadám del'by moci patrí oddelenosť moci a trojdelenie moci, nezlučiteľnosť, nezávislosť, samostatnosť a nezodpovednosť moci, rovnováha a kooperácia/ konkurencia moci so systémom vzájomných bráz medzi mocami.

I Oddelenosť moci a trojdelenie moci

V 11. knihe, 6. kapitole diela *Duch zákonov* rozdelil Montesquieu štátnu verejnú moc na zákonodarnú moc, výkonnú moc a súdnu moc. Zákonodarná moc vydáva zákony, výkonná moc „uzatvára mier a vedie vojnu, vysielala alebo prijíma veľvyslancov, nastoľuje bezpečnosť, predvída útok nepriateľa. Pomocou tretej trestá zločiny alebo súdi spory jednotlivcov.“ (MONTESQUIEU, 206).

Zákonodarnú moc vykonáva najvyšší zastupiteľský orgán, ktorý v súčasných podmienkach vzniká v periodicky sa opakujúcich všeobecných demokratických voľbách. Zákonodarná moc nemôže byť ani neobmedzená ani prejavom ľubovôle, nemôže si osvojiť moc vládnuť príležitostnými a ľubovoľnými nariadeniami (LOCKE, 204).

Zákonodarnú moc je nutné oddeliť od výkonnej moci. Locke píše, že pre ľudskú krehkú národu, ktorá má sklon uchvátiť moc, by bolo veľkým

pokúšením, keby tie isté osoby, ktoré dávajú zákony, mali v rukách aj moc ich vykonávať. Tým by zákonodarcovia vyňali samých seba z ich pôsobnosti, z povinnosti rešpektovať zákon, ktorý odhlasovali a vykonanie zákona by prispôbili svojmu vlastnému prospechu a tým nadobudli záujmy, ktoré sú v rozpore s účelom štátu a spoločnosti a ktoré sú odlišné od záujmov, ktoré môžu podľa zákona uskutočňovať ostatní (LOCKE, 209).

Výkonnú moc zveril Montesquieu panovníkovi, ktorý je ustanovený nezávisle do funkcie na základe dynastického alebo politického princípu. Pri voľbe panovníka stavovským snemom (politický princíp) ide v konečnom dôsledku tiež o nezávislosť, pretože panovník je ustanovený do funkcie natrvalo. V republikách vykonáva výkonnú moc buď výlučne prezident, takže „kabinet“ je skôr zborom poradcov, alebo je výkonná moc tak v republikách, ako aj súčasných parlamentných monarchiách rôznym spôsobom rozdelená medzi kabinet a hlavu štátu (prezident, panovník).

Podľa Montesquieua sa súdna moc nemusí zveriť stálym súdom. Stále a presné musia byť však zákony, na základe ktorých „nestále“ súdy rozhodujú. Odporúča vytváranie senátov ad hoc, na nevyhnutné obdobie. Tým sa dosiahne, že súdy nebudú viazané na určitý stav alebo povolanie a ľudia sa budú obávať úradu a nie úradníkov. Pri vážnych obvineniach má mať obžalovaný právo v súlade so zákonom vyberať, prípadne odmietiť navrhnutých sudcov kvôli zaujatosti.

V demokratických štátoch súčasnosti vykonávajú súdnu moc nezávislé súdy. Ich nezávislosť spočíva v tom, že aj keď sú sudcovia vymenovaní alebo volení zákonodarnou alebo výkonnou mocou, sú spravidla ustanovení natrvalo a sú odvolateľní

len na základe kvalifikovaných dôvodov stanovených ústavou. Sudcovská nezávislosť spočíva v tom, že zákonodarná moc a výkonná moc im nemôže vydávať príkazy, ako majú v konkrétnej veci rozhodnúť. Ich jediným „nadriadeným“ je ústava a zákon. Sudcovia musia rešpektovať len slová a duch ústavy a zákonov. Nič viac a nič menej.

Del'ba moci pozostáva tak z vonkajšej, ako aj vnútornej del'by moci. Najvýznamnejšou ideou klasikov del'by moci je del'ba moci medzi dvoma komorami parlamentu.

Podľa Montesquieua je potrebné vytvoriť dvojkomorový parlament. V jednej komore majú zasadať zástupcovia, ktorí vynikajú pôvodom, majetkom alebo vážnosťou. V dolnej komore zasadať zástupcovia ľudu. „Zákonodarná moc sa zverí teda šľachticom aj orgánu určenému zastupovať ľud; každý z nich sa bude stretávať a rokovať zvlášť a ich názory aj záujmy budú odlišné“ (MONTESQUIEU, 209). V súčasnosti sú jednokomorové parlamenty v štyroch členských štátoch ES, v Dánsku, Luxembursku, Portugalsku, Grécku (PARLAMENTY, 14). V ostatných štátoch je zavedená dvojkomorová sústava. Vnútorňa del'ba moci, ako sa už uviedlo, sa môže uplatňovať aj v rámci iných moci, osobitne v rámci výkonnej moci, medzi kabinetom a hlavou štátu. Príkladom je dualistická exekutíva vo Francúzsku, rozdelenie moci medzi ministerskú radu, na čele s prezidentom a kabinetnú radu na čele s predsedom kabinetu (vlády). Napriek vnútornej del'be moci je postavenie francúzskeho prezidenta však rozhodujúce.

II Nezlučiteľnosť moci

Zásada oddelenosti moci prechádza plynulo do zásady nezlučiteľnosti (inkompatibility) moci. Oddelenosť

mocí je východiskom nezlučiteľnosti mocí. Už Montesquieu požadoval zákaz zlučovania mocí. Odtiaľ princíp inkompatibility mocí. „Všetko by sa zvrhlo, keby jeden a ten istý človek alebo inštitúcia zložená z občanov, šľachticov alebo ľudu, vykonávali všetky tieto tri druhy mocí naraz: moc vydávať zákony, moc vykonávať vládne nariadenia a moc súdiť zločiny alebo spory jednotlivcov... Keď sa chceli stať panovníci despoticými vládcami, začali teda vždy tým, že spojili vo svojej osobe všetky úrady; a viacerí európski králi všetky najvyššie funkcie.“ (MONTESQUIEU, 207). Podstata nezlučiteľnosti mocí spočíva v tom, že štátny funkcionár môže vykonávať svoje funkcie len v rámci jednej moci. Ústava a zákony umožňujú, aby napríklad štátny funkcionár vykonával mandát poslancu, ale nemôže súčasne vykonávať funkciu sudcu alebo člena vlády. Kým zásada oddelenosti a trojdelenia

moci oddeľuje jednotlivé mocí, zásada nezlučiteľnosti zakazuje vykonávať dve a viac funkcií štátnym funkcionárom v oddelených zložkách mocí. Poslanec môže vykonávať v rámci zákonodarnej moci svojím spôsobom exekutívnu funkciu predsedu parlamentu alebo predsedu výboru či podvýboru alebo vyšetrovacej komisie parlamentu, ale nemôže vykonávať funkciu člena vlády alebo inú vyššiu alebo nižšiu funkciu v rámci exekutívy či súdnej moci, ktoré sú už funkciami v rámci inej zložky mocí.

Zásada nezlučiteľnosti nadobudla vývojom aj širší význam, pretože s výkonom určitých funkcií je nezlučiteľný nielen výkon funkcií v rámci iných zložiek mocí, vrátane príslušnosti k policajnému zboru, väzenskej či justičnej strážii alebo armáde, ale aj iná, najmä podnikateľská činnosť a členstvo v politických stranách. V tomto prípade sa hovorí o rozpore

e) sprostredkovať za odplatu obchodný styk so štátom, štátnymi podnikmi alebo inou právnickou osobou s majetkovou účasťou štátu, so štátnym fondom, s Fondom národného majetku a jeho organizáciami, s rozpočtovou alebo príspevkovou organizáciou alebo s inou právnickou osobou založenou štátom,

f) poberať príjem presahujúci minimálnu mesačnú mzdu za ďalšiu činnosť v pracovnom pomere alebo obdobnom pracovnom vzťahu,

g) vykonávať inú platenú funkciu alebo podnikateľskú činnosť a nesmie byť členom riadiaceho a kontrolného orgánu právnickej osoby, ktorá vykonáva podnikateľskú činnosť, s výnimkou valného zhromaždenia a členskej schôdze; to neplatí, ak členstvo v orgáne právnickej osoby vyplýva zo zákona alebo z výkonu štátnej funkcie a je bez nároku na finančnú odmenu¹⁾ a ak ide o správu vlastného majetku,

h) vykonávať funkcie, povolania a činnosti, ktoré sú nezlučiteľné so štátnou funkciou podľa Ústavy Slovenskej republiky a osobitných zákonov,²⁾

ch) nadobúdať majetok od štátu alebo od Fondu národného majetku podľa osobitného predpisu inak ako vo verejnej súťaži, vo verejnej dražbe alebo prostredníctvom kupónovej privatizácie,³⁾

i) uzatvoriť zmluvu o tichom spoločenstve.

Čl. 3 ústavného zákona č. 119/1995 Z. z. o zamedzení rozporu záujmov pri výkone funkcií ústavných činiteľov a vyšších štátnych funkcionárov

RÁMIK č. IV-3 Obmedzenia štátnych funkcionárov v niektorých činnostiach a vzťahoch

(1) Štátny funkcionár sa musí pri výkone štátnej funkcie, ako aj v osobnom živote zdržiavať všetkého, čo môže byť v rozpore so svedomitým výkonom štátnej funkcie a čo môže ohroziť jeho dôveryhodnosť. Z tohto dôvodu štátny funkcionár nesmie

a) využívať svoju štátnu funkciu, právomoci a informácie nadobudnuté v súvislosti s výkonom štátnej funkcie na získavanie výhod pre seba alebo iného,

b) prijímať dary alebo navádzať iného na poskytovanie darov v súvislosti s výkonom štátnej funkcie; to neplatí, ak ide o dary poskytované obvykle pri výkone štátnej funkcie alebo na základe zákona alebo kolektívnej zmluvy,

c) používať svoju osobu, svoje meno a priezvisko, svoj hlas, obraz alebo podpis na reklamno-obchodné ciele; to neplatí, ak ide preukázateľne o bezplatnú reklamu s charitatívnym alebo iným obdobným účelom,

d) používať symboly spojené s výkonom štátnej funkcie na osobný prospech,

(konflikte) záujmov, prípadne o zamedzení rozporu záujmov pri výkone funkcií štátnymi funkcionármi. Na zamedzení rozporu záujmov vydávajú jednotlivé štáty aj osobitné zákony, u nás ústavný zákon. Ich účelom je stanoviť určeným štátnym funkcionárom také obmedzenia a povinnosti, ktoré by zamedzili rozpor osobných záujmov s verejnými záujmami pri výkone funkcií a upravili spôsob uplatnenia ich zodpovednosti za nesplnenie alebo porušenie ustanovených povinností. Slovenský ústavný zákon o zamedzení rozporu záujmov stanovuje konkrétne obmedzenia pre štátnych funkcionárov v niektorých činnostiach a vzťahoch (RÁMIK č. IV.-3).

III Nezavislosť mocí

Zásada nezávislosti upravuje vzájomné vzťahy troch zložiek moci tým spôsobom, že stanovuje zákaz vzájomnej kreácie medzi mocami. Kreačná nezávislosť moci znamená, že každá jedna zložka moci je z hľadiska svojho vzniku a zániku nezávislá od iných zložiek moci. Napríklad prezident ako predstaviteľ výkonnej moci je v severoamerickom ústavnom systéme volebný obyvateľstvom, voliteľmi. Rovnako sa vytvára zákonodarný zbor. Sudcov najvyššieho súdu síce vymenúva hlava štátu na základe odporúčania a so súhlasom Senátu, avšak natrvalo, čím sa sila kreačného práva ruší. Sudcovia majú podľa tvorcov tejto ústavy vykonávať svoju funkciu bez časového

obmedzenia, po dobu ich bezúhonnosti (FEDERALISTA č. 78).

IV. Samostatnosť mocí

Zásada oddelenosti mocí prechádza plynulo nielen do zásady nezlučiteľnosti (inkompatibility), ale aj do samostatnosti mocí. Oddelenosť mocí je východiskom aj poňatia samostatnosti mocí. Samostatnosť mocí spočíva v tom, že zákonodarná, výkonná a súdna moc sú jednak oddelené a jednak nie sú usporiadané hierarchicky, takže medzi nimi nie sú vzťahy nadriadenosti a podriadenosti. Význam samostatnosti vynikne pri opaku, ktorým je nesamostatnosť mocí. Vtedy je určitá moc oprávnená vydávať záväzné pokyny orgánom ostatných mocí s konzekvenciami, ktoré učebnica rozobrala pri analýze vzťahov nadriadenosti a podriadenosti štátnych orgánov (Kapitola II.)

V. Nezodpovednosť mocí

Zásada oddelenosti mocí prechádza plynulo nielen do zásady nezlučiteľnosti (inkompatibility), samostatnosti, ale aj nezodpovednosti mocí. Oddelenosť mocí je východiskom aj pre chápanie vzájomnej nezodpovednosti jednotlivých zložiek mocí. Pozornosť si zaslúži najmä skutočnosť, že v systéme delby moci sa medzi štátnymi orgánmi, ktoré reprezentujú jednotlivé zložky moci, nemôže uplatňovať ústavnopolitická zodpovednosť.

Právna zodpovednosť sa realizuje v rámci funkčného obdobia len v obmedzenom rozsahu a na základe ústavne kvalifikovaných dôvodov odvolania. Osoba pozbavená úradu na základe rozhodnutia Senátu podlieha obžalobe, trestnému konaniu, rozsudku a uloženiu trestu podľa trestného práva (I. odd. 4). Podľa se-

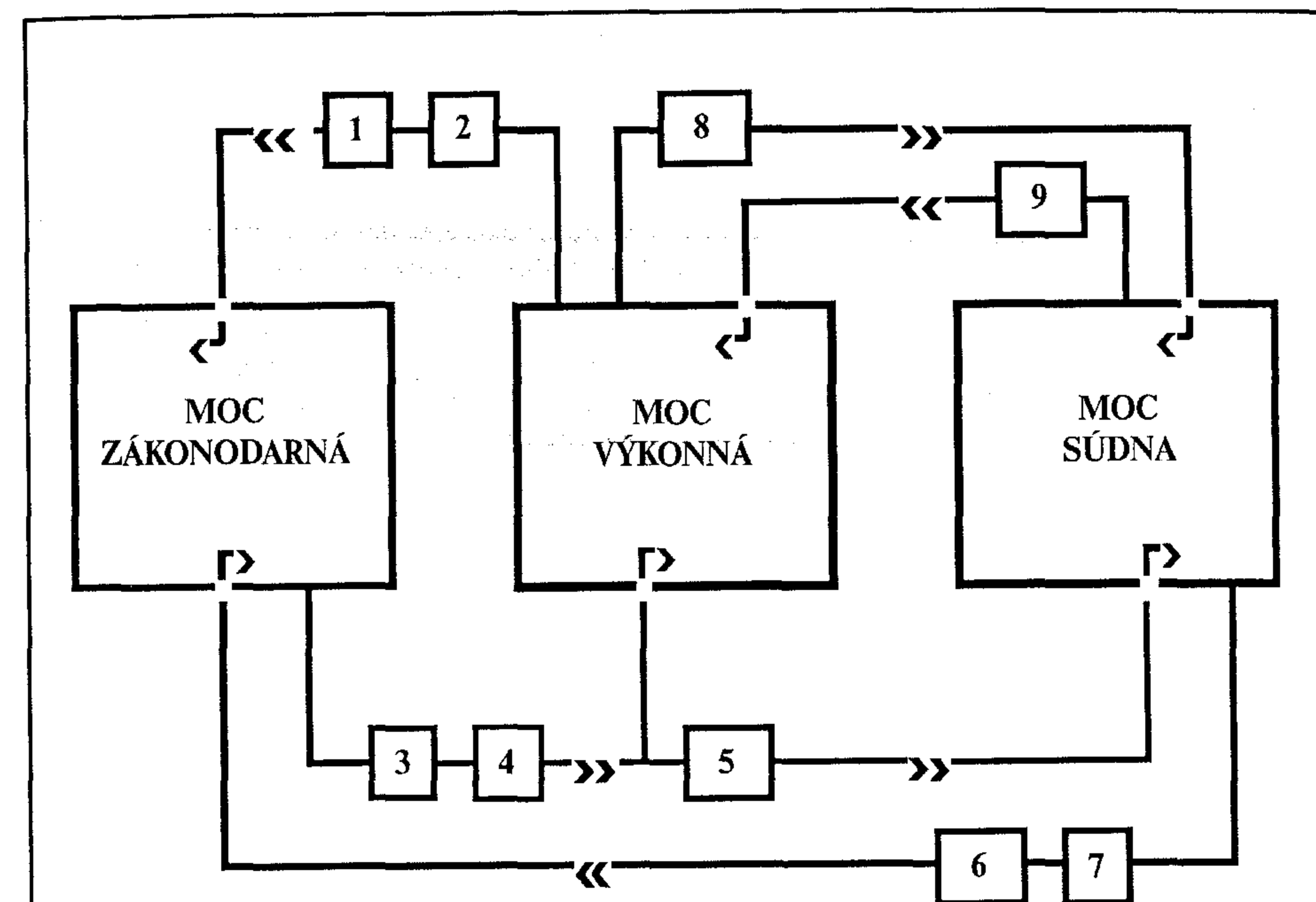
veroamerickej ústavy je možné prezidenta, viceprezidenta a všetkých úradníkov pozbaviť funkcií len v prípade, ak sa im preukáže, že spáchali vlastizradu, dopustili sa úplatkárstva alebo iného ťažkého zločinu alebo trestného činu (II. odd. 4).

Ústavnopolitická zodpovednosť štátnych funkcionárov sa uskutočňuje len na konci funkčného obdobia a vo vzťahu k voličom, vôbec nie v rámci jednotlivých zložiek mocí.

VI. Rovnováha mocí

Rovnováha všetkých zložiek mocí spojená s kooperáciou / konkurenciou medzi nimi tvorí najdôležitejšiu zásadu systému delby moci v prezidentskej forme vlády. Ak platí zásada rovnováhy mocí a ich kooperácie / konkurencie, je isté, že vo väčšej alebo menšej miere pôsobia aj ostatné zásady. Zásadu rovnováhy mocí a vzájomných brzd medzi nimi formulovala americká konštitucionalistika, osobitne tvorcovia ústavy a ich autentická interpretácia, ktorá je obsahom Listov Federalistov a neskôr predmetom bezpočtu odborných prác z oblasti americkej konštitucionalistiky. Ústavný systém musí pracovať tak, aby medzi jednotlivými zložkami mocí vládla rovnováha. Reálnemu systému delby moci sa teda priechi nerovnovážny stav vzťahov medzi mocami, v ktorom niektorá zložka zaujme dominantnú, nadržanú pozíciu voči iným zložkám. Takáto situácia sa môže vyskytnúť iba prechodne, v rámci dynamiky vytvárania rovnováhy, na krátky čas, kým mechanizmy zabezpečovania rovnováhy, zakomponované do ústavy a ústavného života, znovunastolia vyváženosť všetkých mocí. Mechanizmy zabezpečujúce dynamickú rovnováhu systému sa nazývajú brzdy a celá sústava

RÁMIK č. IV-4 Rovnováha mocí

LEGENDA

- 1) právo veta (absolútne, suspenzívne)
- 2) právo zvolať, ukončiť a rozpustiť parlament a vypísať nové voľby
- 3) kontrola vykonávania zákonov výkonnou mocou
- 4) určovanie medzí, metód a nástrojov činnosti výkonnej moci
- 5) určovanie medzí činnosti, metód a organizácie činnosti súdov
- 6) preskúmanie ústavnosti zákonov (ústavné súdnictvo)
- 7) preskúmanie právoplatnosti mandátov (volebné súdnictvo)
- 8) vymenovanie sudcov z povolania
- 9) preskúmanie zákonnosti právoplatných rozhodnutí orgánov štátnej správy (správne súdnictvo)

dostala názov systém brzd a rovnováhy mocí (*checks and balances*). Pomocou vzájomných brzd sa dosahuje ich rovnováha a tým vylučuje nielen dominácia jednej moci nad ďalšími, ale aj nedemokratické uskutočňovanie moci na úkor občianskej slobody. V RÁMIKU č. IV.-4 sú zakreslené nie-

ktoré brzdy medzi mocami, ktoré pomáhajú vytvárať rovnováhu mocí a tým vlastne zabezpečovať občiansku slobodu.

Odborné štúdie o rovnováhe jednotlivých zložiek mocí zastávajú často názor, že proces ich vyvažovania pomocou systému brzd je výsledkom

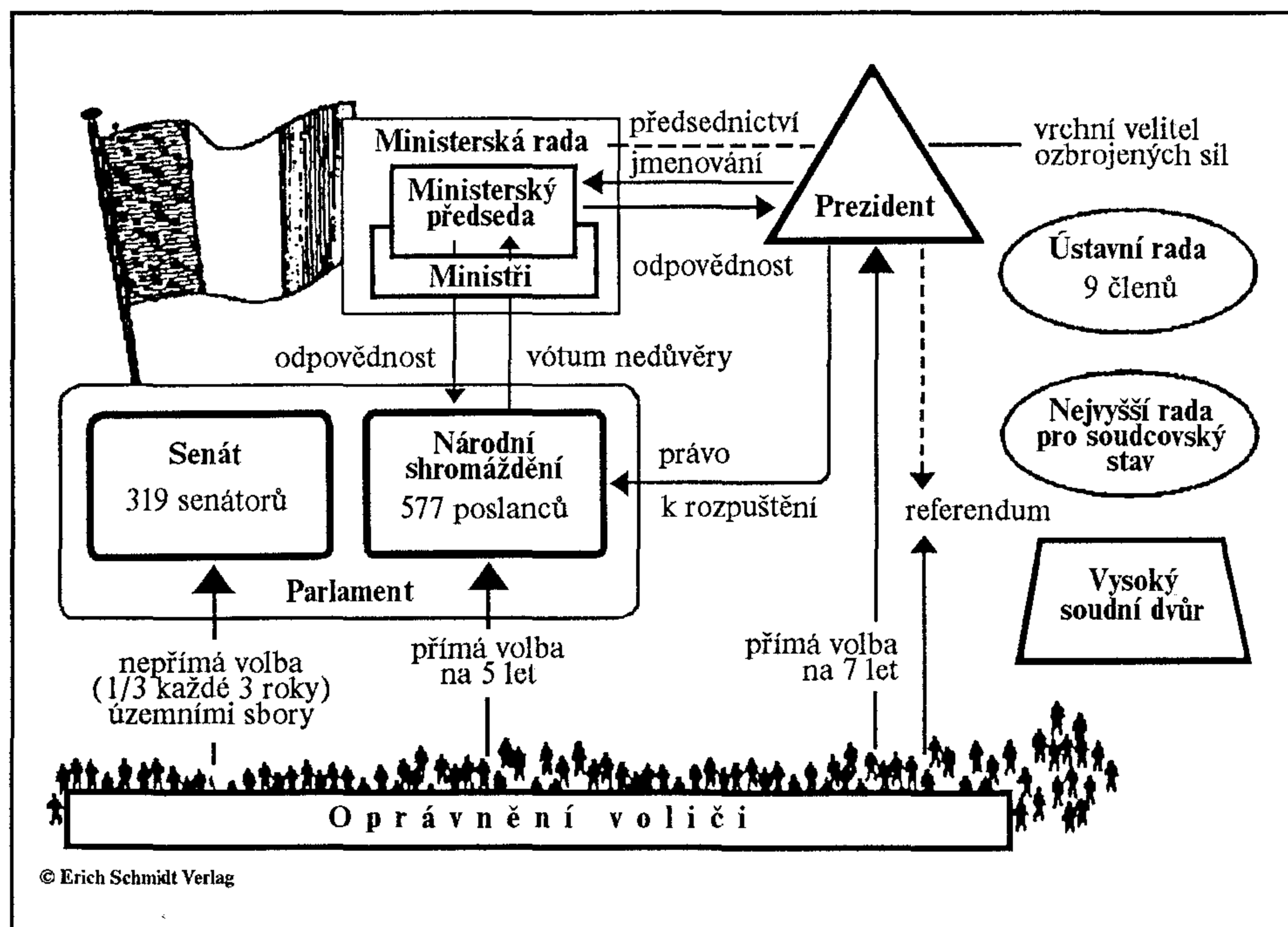
konkurencie mocí (BLAHOŽ, 154). V iných prístupoch sa kladie naopak dôraz na kooperáciu, nie konkurenciu mocí (PATTERSON, 51). Rovnaký stav a brzdné mechanizmy sa teda vysvetľujú celkom odlišne. Tiež ako prejavy konkurencie mocí alebo ako prejavy a mechanizmy kooperácie mocí (spolupôsobenia, spolupráce, súhlasu). So zreteľom na jednotlivé brzdy, napríklad právo veta prezidenta voči zákonom kongresu, sa v duchu kooperácie následne zdôrazňuje, že právomoc tvorby práva sa delí medzi Kongres a prezidenta, že určitú právomoc nie je možné uplatniť bez súhlasu inej zložky moci. Takisto sa postupuje aj pri interpretácii ďalších brzd medzi jednotlivými zložkami moci, totiž zdôrazňuje sa,

že jedna zložka moci sa delí o určitú moc, právomoc s inou zložkou moci.

KOOPERÁCIA/KONKURENCIA ZLOŽIEK MOCÍ

Vzťahy medzi mocami, ako vidieť, je možné interpretovať tak z hľadiska konkurencie mocí, ako aj z hľadiska ich kooperácie. Keďže v doterajšej právno-teoretickej literatúre sa exponovala najmä konkurenčná a nie kooperatívna podstata delby moci, je potrebné objasniť niektoré stránky delby moci práve z hľadiska „mierového riešenia“ kompetenčných sporov medzi jednotlivými zložkami moci, čiže aj z pohľadu kooperácie a nie iba konkurencie.

RÁMIK č. IV-5 Diagram formy vlády vo Francúzsku

Montesquieu, Locke, ale najmä tvorcovia americkej ústavy zreteľne vnímali fakt odlišnosti, plurality záujmov vládcov a ovládaných, bohatých a chudobných, obyvateľov miest a vidieka, severu a juhu, veriteľov a dlžníkov, liberálov, konzervatívov, socialistov a iných, vzájomne odlišných vrstiev obyvateľstva. Je všeobecne známe, že ľudia sa hlásia k odlišným náboženským, geografickým, etnickým, ideologickým, politickým, ekonomickým a iným hodnotovým orientáciám a skupinám. Pluralita orientácií je podmienená nielen prirodzene, ale aj na základe voľby, slobodného rozhodnutia.

Tvorcov teórie delby moci znepokojovalo nebezpečenstvo, ktoré ohrozuje spoločnosť zo strany minority alebo majority, poháňanej záujmom, ktorý je nepriateľský voči právam a záujmom iných, prípadne ktorý je nezlučiteľný s konštantným alebo celkovým záujmom spoločnosti. Ak takáto majorita alebo minorita získa všetku moc, môže použiť svoje postavenie na rozvinutie a zabezpečenie svojich záujmov na úkor všetkých ostatných členov spoločnosti.

Občiansku slobodu nie je možné z tohto hľadiska zabezpečiť iba tým, že sa v súlade s predstavou Montesquieua moc rozdelí medzi legislatívu, exekutívu a justíciu. Aj napriek trojdeleniu štátnej moci môže určitá hodnotová orientácia alebo sociálna skupina, politická strana, prípadne ktorákoľvek z troch mocí využiť a zneužiť svoje postavenie na úkor iných. Napríklad parlamentná väčšina, ktorá kontroluje parlament, navrhne a prijme zákony, ktoré znemožnia realizáciu iných záujmov a hodnôt. Práve z toho dôvodu sa rozhodol Madison dokázať, že „oddelenie moci, ktoré počuška považuje za podstatné pre slobodnú vládu, nemôže byť v praxi zachovávané v náležitej miere, ak

nebudú tieto zložky spojené a prepojené natoľko, že každá z nich bude mať k dispozícii prostriedky ústavného dozoru nad ostatnými“ (FEDERALISTA č. 48).

Demokratická či demokratickejšia delba moci spočíva práve v tom, že nijaká zo zložiek moci nie je spôsobilá v rámci trojdelenia postupovať samostatne vo väčšine agendy, ktorá je súčasťou jej právomoci a kompetencie. Ide teda o systém, v ktorom každá z troch mocí sa efektívne realizuje len s podmienkou kooperácie s ďalšou jednou alebo obidvomi mocami. Dochádza k tomu uplatnením mechanizmu brzd medzi mocami. Ak realizácia určitej kompetencie jedného štátneho orgánu nastane len vďaka kooperácii s iným orgánom, len na základe jeho súhlasu, je menej pravdepodobné, že jedna skupina, jeden organizovaný záujem sa stane dominantným a získa kontrolu nad ostatnými záujmami. Kooperujúce mocenské subjekty musia vtedy svoje požiadavky zmierňovať, vďaka čomu celá sústava realizácie moci v štáte začína slúžiť a prospievať viac mnohým záujmom ako len jednému záujmu. To znamená, že kooperácia moci prispieva a prospieva tomu, aby jednotlivé organizované záujmy mali možnosť participovať na moci tým, že získajú časť moci, ale v nijakom prípade nemôžu nadobudnúť všetku moc.

Pri dôslednej delbe moci sa teda uplatní nielen trojdelenie moci, ale navyše sa vylúči, aby ktorákoľvek moc prijala definitívne rozhodnutie v určitej veci bez podpory, súhlasu alebo iných foriem kooperácie s orgánom, ktorý reprezentuje ďalšiu moc. „Ak by jednotlivé moci neboli v náležitej miere prepojené a premiešané, s cieľom zabezpečiť každej zložke moci ústavnú kontrolu nad ďalšími zložkami moci, potom stupeň

oddelenosti jednotlivých mocí, ktorý je nevyhnutným východiskom suverenity každej z nich, by nebolo možné v praxi náležite zabezpečiť“ (FEDERALISTA č. 48).

PREZIDENTSKÁ REPUBLIKA

Ako sa systém rovnováhy a vzájomných brzd, v ktorom každá zložka moci kooperuje/ konkuruje iným zložkám moci, prejavuje v severoamerickom ústavnom systéme?

Zákonodarstvo je v právomoci Kongresu, avšak do legislatívy zasahujú aj iné zložky moci, čím sa eventuálne narastanie zákonodarnej moci pribzďuje. Prezident môže vetovať akty parlamentu. Disponuje tiež právom vykonávať a tým vlastne interpretovať zákony prijaté parlamentom. Najvyšší súd má právomoc interpretovať zákony v rámci prerokovania konkrétnych vecí a rozhodovať o ústavnosti/neústavnosti zákonov.

Aj v rámci parlamentu pôsobí brzdný systém, keďže zákon musí získať potrebnú väčšinu v oboch komorách Kongresu.

Právomoci exekutívy patria prezidentovi. Ich uplatnenie je však limitované kooperáciou so zákonodarnou a súdnou mocou. Právomoc prezidenta uzatvárať medzinárodné zmluvy, viesť vojnu a vymenúvať vysokých štátnych funkcionárov sa realizuje len so súhlasom Kongresu; disponuje právomocou zrušiť 2/3 väčšinou v oboch komorách aj účinky veta prezidenta a v ústave stanovených prípadoch obžalovať hlavu štátu a pozbaviť ho úradu. Účinnou brzdou voči exekutive je však tvorba práva. Exekutíva nie je spôsobilá konať bez zákonov alebo finančných prostriedkov, ktoré zabezpečujú a podporujú jej program.

Najvýznamnejšia brzda súdnicva voči exekutive spočíva v kontrole legalnosti jej rozhodnutí a ich vyhlásení za nezákonné, prípadne za neústavné.

Súdna moc, ktorú vykonáva Najvyšší súd a nižšie federálne sudy, je tiež limitovaná ďalšími mocami. Kongres má napríklad právo zriaďovať nižšie federálne sudy než je Najvyšší súd, podať obžalobu proti federálnym sudcom a odvolať ich z funkcie. Prezident vymenúva federálnych sudcov so súhlasom Senátu a zodpovedá za výkon súdnych rozhodnutí.

Klasická prezidentská republika a súčasnosť

Klasická prezidentská republika je založená na rovnováhe všetkých troch zložiek moci. Sila každej zložky je relatívne rovnaká, takže ani jedna nie je silnejšia než ostatné. Všetky zložky navzájom sú nezodpovedné, samostatné, nezávislé a nezlučiteľné. Ich oddelenosť so zreteľom na kooperáciu moci je však relatívna. Z hľadiska pôvodných motesquieuovských predstáv nie sú a nemajú byť jednotlivé zložky vzájomne izolované, keďže vďaka brzdným mechanizmom je ich úlohou kooperovať/konkurovať, a tak najmä týmto spôsobom vylučovať akúkoľvek domináciu v systéme moci.

Prezidentskému systému dnes chýbajú jasné kontúry. V klasickom chápaní je prezidentský systém to, čo vzniklo na základe severoamerickej ústavy, ktorá odmietla domináciu akejkoľvek z troch mocí, osobitne zákonodarnú zložku moci, ktorá sa považuje za najagresívnejšiu. Klasický systém vďaka zásade rovnováhy zabezpečuje slabšie zložky moci proti silnejším, keďže „najmä zákonodarstvo rozširuje oblasť svojej pôsobnos-

ti vo všetkých smeroch a do svojho prudkého víru vŕahaže všetku moc“ (FEDERALISTA č. 48).

Pod prezidentský systém, prezidentskú republiku sa v súčasnosti subsumuje nielen klasický severoamerický systém delby moci. Do tejto kategórie sa teda zaraďujú nielen formy vlády, v ktorých je sila všetkých zložiek moci rovnaká, ale aj formy vlády, v ktorých medzi zložkami moci dominuje exekutíva reprezentovaná hlavou štátu. Príkladom sú niektoré republiky Južnej Ameriky, bývalého Sovietskeho zväzu i republiky Ďalekého Východu. V tomto širšom chápaní je prezidentský systém formou vlády, v ktorom sila výkonnej moci reprezentovanej prezidentom je rovnaká alebo vyššia ako sila ostatných zložiek moci.

Prezidentský systém, najmä vo svojej klasickej forme, sa vyznačuje architektúrou delby moci, najmä rovnováhou všetkých troch zložiek moci, založenou kooperáciou/ konkurenciou medzi nimi. V klasickom systéme delby moci nie je a nemá byť sila prezidenta vyššia než sila ostatných zložiek moci.

VZNIK A VÝVOJ PARLAMENTARIZMU

Celkom odlišné vzťahy medzi jednotlivými zložkami moci vytvára architektúra klasického parlamentarizmu, parlamentného systému. Parlamentarizmus je založený na dominácii jednej moci vo vzťahu k ostatným zložkám moci. V parlamentnom systéme patrí najvyššie miesto parlamentu. Dominácia parlamentu nad ostatnými zložkami moci je opakom, porušením princípu rovnováhy mocí v klasickom prezidentskom systéme.

Historické cesty vzniku a vývoja parlamentarizmu sú rôzne. Kým napríklad anglický parlamentarizmus vyrastal na suverenite parlamentu, francúzsky sa formoval na rousseauovskej suverenite ľudu. Na začiatku parlamentarizmu je však myšlienka o spoločnej správe verejných vecí, staroveké modely demokracie a demokratickej formy vlády, staroveká i stredoveká prax s demokraciou, ako aj myšlienka reprezentácie moci.

Reprezentácia moci v parlamente či v iných zložkách vlády nebola známa gréckym demokraciám. Staroveká demokracia v Grécku bola priama demokracia, nie reprezentatívna, (zastupiteľská, nepriama) demokracia.

Verejné zhromaždenia všetkých slobodných občanov, snemy, sa schádzali najmenej štyridsať krát do roka. Vykonávali priamo nielen zákonodarnú, ale v určitých prípadoch i súdnu moc. V Aténach sa zhromaždenie schádzalo na pahorku *Pnyx*, prípadne na *agore*. Najvyšším výkonným orgánom, aspoň v Aténach, bola *búlé*, rada pozostávajúca z 500 občanov ustanovených na základe žrebu.

Na poradu a rozhodovanie sa schádzali aj príslušníci rodových, kmeňových zhromaždení tak v starovekom Grécku (fýly, fratíe), ako aj v Ríme (curia). Kúrii bolo tridsať. Schádzali sa na snemoch, ktoré boli najvyšším orgánom tejto rodovej spoločnosti.

V rímskych dejinách má pôvod aj senát (senatus), ktorý najskôr plnil funkciu poradného orgánu, zloženého zo zástupcov aristokracie. Neskôr, počas princípátu mali uznesenia senátu právnu silu zákonov a senát disponoval aj inými právomocami. V období dominátu jeho význam upadol.

Ľudové zhromaždenia sa zachovali aj v období feudalizmu. Išlo napríklad o tzv. marcové či májové pole, každoročné stretnutia panovníka s vojskom. Okrem toho sa konali zhromaždenia

šľachty, napríklad u Frankov pravidelné jarné a jesenné zasadnutia, na ktorých sa posudzovali najdôležitejšie zábery panovníka. V 9. a 10. storočí bola takým poradaným orgánom vo Francúzsku kráľovská kúria (curia regis), ktorá sa schádzala trikrát do roka. Neskôr sa z kráľovskej kúrie vydělili orgány s osobitnými kompetenciami. Jednak kráľovská rada, ktorá plnila podobné funkcie ako kráľovská kúria a jednak parlament vystrojený súdnymi a aj inými právomocami.

V období stavovskej monarchie vznikajú tzv. generálne stavy (*états généraux*), zhromaždenia šľachty, duchovenstva a tretieho stavu, ako aj stavovské snemy. Vznik generálnych stavov je ďalšou dôležitou etapou vzniku moderného parlamentu. V iných krajinách, napríklad v Rusku, Poľsku sa poradný orgán panovníka nazýval kniežacia rada.

So zákonodarným zborom sa v stredoveku stretávame osobitne v tzv. ko-

múnach (v Benátkach, Janove), v ktorých sa v 12.-15. storočí uplatňovala republikánska forma vlády. Zákonodarnú činnosť vykonával zbor, ktorý sa nazýval veľká rada, prípadne malá rada. Okrem rady bol v mestských republikách zriadený aj senát, ktorého kompetencie sa uplatňovali najmä v oblasti zahraničnej politiky a obchodu.

Transformácia zákonodarnej moci panovníka

Vznik parlamentarizmu v Anglicku, považovaného za jeho domov, je koncom 12. a začiatkom 13. storočia spojený s narastaním konfliktu medzi panovníkom na jednej strane a barónmi, a neskôr i ďalšími stavmi na strane druhej. Opozícia voči panovníkovi podporila vytvorenie opozičnej koalície barónov, duchovenstva, rytierov a zástupcov miest. Výsledkom zápasu je známa *Magna Charta Libertatum* (1215).

Predchodcom parlamentu v Anglicku obdobne ako v iných krajinách je *Curia regis*, zložená z kráľových vazalov, ktorá sa spomína v čl. 14 *Magna Charta Libertatum* a ktorá disponovala právom dať súhlas s kráľovskou propozíciou vypísať dane i poplatky. Dôležitým medzníkom vo vývoji anglického parlamentarizmu je vytvorenie rady barónov, ktorej právomoc mala spočívať v kontrole panovníka, a ktorá sa aj nazývala parlamentom. Medzi kráľom a opozíciou vypukol r. 1263 ozbrojený konflikt, ktorý na strane opozície viedol Šimon z Montfortu. Po víťazstve zvolal r. 1265 zasadnutie parlamentu, na ktoré povolal nielen barónov, ale tiež rytierov a zástupcov miest.

Začiatky anglického parlamentu a parlamentarizmu však Baxa spája až so stavovskou monarchiou z r. 1295, keď v parlamente našli zastúpenie všetky tri stavy, a síce cirkev, baróni a tretí stav, reprezentovaný v parlamente zástupcami grófstiev tak z radov rytierov, ako aj zo zástupcov miest. Účasť stavov na moci podmienil neskôr, v 14. storočí, organizáciu tretieho stavu v rámci dolnej komory a organizáciu cirkvi a šľachty v hornej komore, ako aj oddelené zasadanie oboch komôr (BAXA, 13).

Vývoj anglického parlamentarizmu, ako sa už uviedlo, bol úzko spojený s právomocami parlamentu v oblasti berného práva. V tomto období išlo vlastne o jedinou dôležitú právomoc parlamentu, ktorú dokázal tento zbor cieľavedome uplatňovať voči panovníkovi. Tým postupne nadobúdala nové a nové právomoci, cez ktoré sa profiloval parlamentarizmus ako forma vlády.

Zákonodarná právomoc, ako aj zákonodarná iniciatíva (kráľovské propozície) prináležala v minulosti výlučne panovníkovi.

Formovanie parlamentarizmu pozoro-

ujeme aj na postupnom prechode právomoci panovníka prijímať zákony na parlament. Pravda, panovník a vôbec exekutíva aj po úplnej transformácii zákonodarnej právomoci na parlament si ponechali normotvorné právomoci pri vykonaní zákonov a prípadne aj pri vydávaní aktov so silou zákona.

Nositeľom transformácie zákonodarnej právomoci na parlament sa z technického a historického hľadiska stali kráľovské propozície vo veci vypísania daní, ktoré inicioval panovník. Parlament sa prezentuje ako zákonodarný orgán len pri prijímaní aktov. Akty parlamentu iniciuje a signuje hlava štátu. Neskôr však uplatňuje zákonodarnú iniciatívu aj dolná snemovňa. Spočiatku sa obracia na panovníka iba s púhou propozíciou, avšak neskôr už predkladá paragrafované znenie zákonov (BAXA, 18).

V priebehu Dlhého parlamentu si parlament na panovníkovi definitívne vynútil ďalšie práva, najmä:

- pravidelné zvolávanie parlamentu, najmenej jedenkrát za tri roky a možnosť jeho zvolania bez súhlasu panovníka, ak zvolanie odďaľuje,
- rokovanie parlamentu nie je možné ukončiť a odročiť na viac ako tri roky alebo parlament rozpustiť, ak jeho rokovanie trvá menej než päťdesiat dní,
- zákaz vyberať akékoľvek dane bez súhlasu parlamentu,
- obmedzenie právomoci kráľa a jeho rady (MAUROIS, 258).

V tejto etape vývoja sa presadila alebo upevnila o.i. aj:

- poslanecká imunita,
- transformácia imperatívneho mandátu na reprezentatívny mandát,
- overovanie mandátov parlamentom,
- úprava vnútorných vecí parlamentu na základe vlastných

RÁMIK č. IV-6 Politické vývojové štádiá európskych štátov (Parlamenty, 12)

Štát	Prvá ústava	Parlamentarizácia	Súčasná ústava
Nemecko	1849/1850	1917	1949
Anglicko	1689	1725-1846	1689
Švédsko	1772, 1809	1776-1917	1975
Nórsko	1814	1884	1814
Dánsko	1849	1901	1953
Fínsko	1772	1919	1919
Island	1874	—	1944
Holandsko	1815	1848	1983
Belgicko	1830	1830	1984
Luxembursko	1848/1868	1868	1868
Rakúsko	1867	1918	1920/29
Švajčiarsko	1848	—	1874
Francúzsko	1791	1830/1875/77	1958
Taliansko	1861	1861	1948
Španielsko	1812	1931/1977	1978
Portugalsko	1822	1974	1976
Grécko	1844	1875	1975
Írsko	1918	1918	1922

uznesení, vrátane rokovacích pravidiel.

V zložitom a búrlivom vývoji vzťahov medzi parlamentom a panovníkom išlo teda o postupný presun väčšiny právomocí z exekutívy na parlament. Na základe výsledkov činnosti Dlhého parlamentu ich svojím spôsobom zavrášila až Slávna revolúcia a jej ústavné konzekvencie. Najmä Listina práv (*Bill of Rights*, 1689) a Zákon o nástupníctve trónu (*Act of Settlement*, 1701), ktoré o.i. vymedzili „kompetenciu“ medzi panovníkom a parlamentom v prospech parlamentu a vyjadrili podriadenosť panovníka a vôbec koruny zákonu. Tak vlastne vznikol princíp, že zdrojom suverenity a suverénom nie je výlučne panovník, prípadne výlučne len parlament, keďže suverenitu reprezentuje tak panovník, ako aj parlament, respektíve kráľ v parlamente (BAXA, 22).

Ako sa formovala exekutíva a jej vzťahy k parlamentu?

Spolu s vyjasňovaním miesta a funkcie parlamentu nastupuje transformácia kráľovskej rady, ktorá nadobúda charakter výkonného orgánu panovníka. Za Karola I. sa začína nazývať kabinetná rada. Podľa Baxu sa novým spôsobom vyvíja jej zodpovednosť v období nástupu Henricha II. na trón. Maloletý panovník síce signoval právne akty, avšak zodpovednosť za ich obsah, to znamená materiálnu zodpovednosť, niesli členovia rady. Tak vznikol inštitút nezodpovednosti hlavy štátu v parlamentnom systéme. Za rozhodnutia hlavy štátu zodpovedá kabinetná rada, prípadne príslušní ministri. Nezodpovednosť hlavy štátu charakterizuje tak klasický parlamentný systém, ako aj hybridné parlamenty súčasnosti, v ktorých však na-

chádzame celý rad nových prvkov, ktoré uvedený znak klasického parlamentarizmu modifikujú.

Panovník vymenúval členov kabinetnej rady z oboch snemovní parlamentu. Zo začiatku nie je možné hovoriť o politickom profile kabinetnej rady. Neskôr však hlava štátu vyberá členov rady len z väčšinovej strany whighov alebo toryov. Toto je dôležitý moment, pretože kabinetná rada ako poradný orgán panovníka nadobúda funkcie akéhosi výboru majority. Medzitým sa upevnila zvyklosť, že ministri sú členmi strany, ktorá má v parlamente väčšinu. Členovia rady sú zodpovední parlamentu. Začína sa formovať otázka dôvery rady a vplyv parlamentu na jej vymenovanie (BAXA, 16, 38). Popri právnej zodpovednosti členov kabinetu, obmedzenej impeachmentom, nadobúda namiesto právnej zodpovednosti prevahu ústavnopolitická zodpovednosť, ktorá je dnes sústredená v inštitúte dôvery a ktorá je zodpovednosťou za všetku činnosť vlády a ministra. Politika kabinetu má byť v parlamentarizme politikou majority parlamentu. V opačnom prípade stráca jeho dôveru.

Profilovaniu jednotlivých prvkov parlamentarizmu napomohli aj náhody. Transformácia britskej monarchie na parlamentnú monarchiu finalizuje v období nástupu hannoverskej a neskôr windsorskej dynastie. Spolu s Jurajom I., ktorý nastupuje na trón, prichádza z Hannoveru celá jeho družina, z ktorých nikto neovládal anglický jazyk. Dorozumievacím prostriedkom bola latinčina. Keďže Juraj I. nerozumel anglicky, prestal sa zúčastňovať na zasadnutiach kabinetnej rady. Táto náhoda výrazne kompletizovala parlamentarizmus ako formu vlády.

Podporila totiž vznik:

a) ústavnopolitickej zodpovednosti kabinetu (vlády) voči parlamentu (dolnej snemovni),

b) inštitútu dôvery/nedôvery, ktorú vysloví/nevysloví parlament kabinetu alebo jej jednotlivým členom s následným podaním demisie a ustanovením nového člena vlády, prípadne kabinetu,

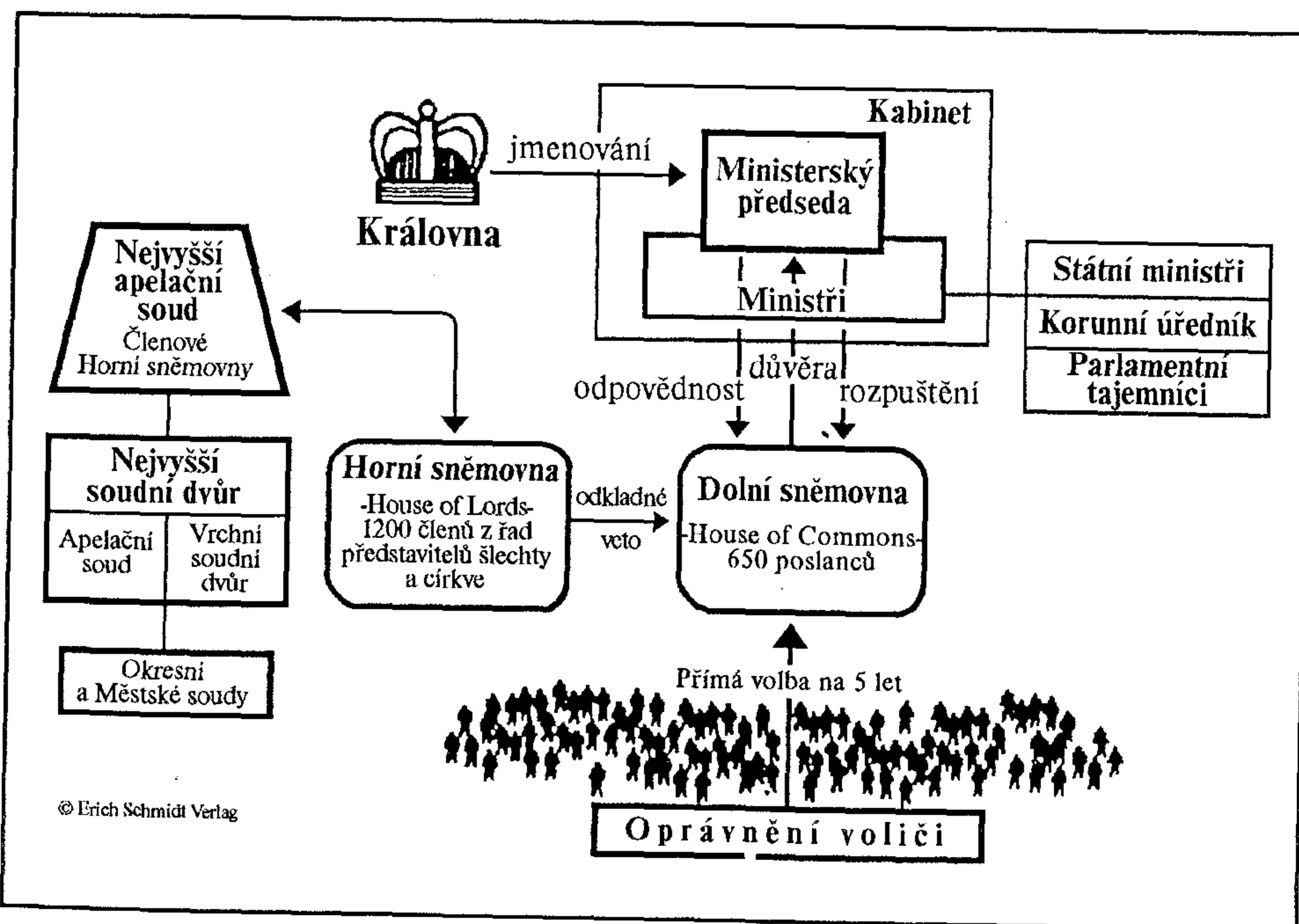
c) nezodpovednosti hlavy štátu za akty kabinetu a ministrov.

Význam tejto udalosti je v tom, že „pred Jurajom I. sa nemohla myšlienka ministerskej zodpovednosti rozvinúť, pretože všetky rozhodnutia kabinetnej rady, na ktorých sa kráľ zúčastnil, sa považovali za jeho rozhodnutia.“ Náhoda vytvorila aj ministerského predsedu, pretože ak kráľ neovládal jazyk, nemôže predsedáť rade, takže ho musí jeden z ministrov nahradiť, ktorý postupne nadobúda štandardné funkcie predsedu vlády (MAUROIS, 316). Týmto dochádza k oddeleniu vlády a predsedu vlády od hlavy štátu.

Architektúra parlamentarizmu si vyžaduje už iba detaily. Základné kamene sú na svojom mieste, najmä ústavnopolitická zodpovednosť vlády parlamentu, inštitút dôvery, pravidlo majority a funkcia vlády ako výboru parlamentu, ktorá je spojená so súčinnosťou vlády a parlamentu. Doplní ich ešte zlučiteľnosť výkonu funkcie vo výkonnej a v zákonodarnej moci, rezignácia na používanie práva veta hlavou štátu a pod.

Uvedenými charakteristickými črtami sa parlamentarizmus výrazne odlišuje od systému deľby moci. K formovaniu parlamentarizmu, osobitne parlamentnej monarchie, prispel aj ústavný a politický vývoj v ďalších štátoch, predovšetkým vo Francúzsku, Belgicku s dôrazom na suverenitu ľudu, v Nemecku s dôrazom na suverenitu panovníka, ako aj v iných štátoch.

RÁMIK č. IV-7 Diagram formy vlády vo Veľkej Británii

PARLAMENTNÁ MONARCHIA A PARLAMENTNÁ REPUBLIKA

Klasickú parlamentnú monarchiu a parlamentnú republiku charakterizuje najmä:

- ústavnopolitická zodpovednosť vlády parlamentu,
- právomoc parlamentu vysloviť vláde alebo jej jednotlivým členom nedôveru a právo členov vlády uchádzať sa o vyslovenie dôvery,
- kreačná závislosť vlády od parlamentu,
- zlučiteľnosť zákonodarných a exekutívnych funkcií, keďže vláda je „výborom“ parlamentu,
- realizácia pravidiel parlamentnej väčšiny kabinetom,
- ústavnopolitická nezodpovednosť hlavy štátu za akty kabinetu a ministrov a zodpovednosť vlády za akty hlavy štátu.

Oba parlamentné systémy, parlamentná monarchia a parlamentná republika, obdobne ako prezidentský systém, sa vyvíjajú aj v súčasnosti.

Na začiatku stojí klasický parlamentarizmus, v ktorom zákonodarná moc splýva s výkonnou mocou. V súčasnosti hovoríme o modernom parlamentarizme. Má niekoľko variácií. Jeho variáciou je okrem iného aj kancelárska republika. V modernom parlamentnom systéme sa dominácia parlamentu oproti ostatným zložkám znížila. Na rozdiel od minulosti sa jednak parlament delí o niektoré právomoci s inými zložkami moci a jednak mu ústava zakazuje určité postupy, najmä zmeniť niektoré princípy ústavného systému. Kooperácia/konkurencia parlamentu v parlamentnom systéme s inými zložkami moci je výsledkom začleňovania časti zásad delby moci i princíпов právneho štátu do parlamentného systému s cieľom

vylúčiť jeho degeneráciu na vládu ničím neobmedzenej väčšiny alebo vylúčiť zlyhanie Weimarskej ústavy a iných obdobných demokratických ústav, ktoré neobsahovali dostatok poistiek proti nastoleniu fašizmu, komunizmu alebo iného systému totality, akoby ústavnou cestou.

Parlamentný systém bez ohľadu na rozmanité variácie si stále uchováva svoju identitu v prípade zakotvenia a fungovania ústavnopolitickej zodpovednosti vlády (kabinetu) parlamentu.

Klasický, rousseauovský parlament, ale aj anglický parlament vytvorený na myšlienke suverenity parlamentu a najvyššej moci zákona, koncentruje vo svojich rukách prakticky všetku moc v štáte, okrem autonómneho postavenia nezávislého súdnictva. Aj keď ústavy štátov s parlamentným systémom deklarujú delbu moci, predsa rozdelenie moci zakotvujú len prostredníctvom uznania časti zásad delby moci. Tieto zásady však nedokážu vytvoriť rovnováhu moci. Sú prinajlepšom spôsobilé iba redukovať domináciu postavenia zákonodarnej moci voči iným zložkám moci.

Dôsledky neobmedzenej zákonodarnej moci

V modernom parlamentarizme ide vlastne o interpretáciu kombinácie dvoch ústavných princíпов, ktorých korene siahajú až k Deklarácii práv človeka a občana (1789). Vyjadruje ich jednoznačne najmä čl. 3 a čl. 16 Deklarácie. Problém je v tom, na ktorý článok položí určitá doba, kultúra a jej ľudia dôraz.

Čl. 3 Deklarácie znie: „Zásada všetkej zvrchovanosti spočíva v podstate v národe. Nijaký zbor, nijaký jednotlivec nemôže mať autoritu,

ktorá by z nej nebola výslovne odvodená.“

Čl. 16 Deklarácie znie: „Spoločnosť, v ktorej nie je zabezpečená záruka práv a ani určená delba moci, nemá vôbec ústavu.“

Rousseauovské poňatie *contrat social* vedie ku koncentrácii moci v rukách parlamentu a k zneužívaniu moci parlamentom. Nositeľom autoritatívneho systému môže byť totiž nielen jednotlivec, ale aj väčšina, ktorá neuznáva alebo nedostatočne garantuje práva a slobody jednotlivca, ako aj názory skupín, ktoré sa nehlásia či nepatria k vládnucej majorite. Výsledkom takto poňatého parlamentarizmu nie je nič iné než teror väčšiny, aký nastolil fašizmus i komunizmus. Komunizmus stotožnil demokraciu s väčšinou. Skupiny s odlišnými názormi sa stali predmetom štátneho terorizmu a fyzickej likvidácie. Politická väčšina sa identifikuje so zásadou pravdy, ktorá však nie je kategória politická, ale noetická. Identifikácia väčšiny s pravdou znamená, že všetko ostatné je nepravda a zlo. Úlohou štátu je zlo likvidovať.

Idea Rousseaua o neobmedzenej moci suveréna (ľudu, parlamentu) vzbudzovala vždy opodstatnené obavy. Český literárny kritik Šalda ich v eseji pod názvom *Jean Jacques Rousseau, básnik a mysliteľ (Prolog k romantizmu)*, vyjadril v r. 1912 takto: „Rousseauovi tu ide pokiaľ možno o najsilnejší výraz všeobecnej vôle: Jednotlivec so svojím sklonom odlišovať sa musí byť potlačený... Všetko, čo má jednotlivec, je len časťou veci verejnej a užíva toto len postúpením; vlastníkom všetkého je štát; jednotlivec nie je pred ním ničím. Štát sa stará o jeho spásu a vnúti mu ju prípadne aj proti jeho vôli. Kedykoľvek sa bude zdráhať, aby nasledoval všeobecnú vôľu, bude k tomu hmotne donútený, bude donútený, *aby bol slo-*

bodný – on le forcera d' être libre.“ (ŠALDA, 29).

Na rozdiel od rousseauovskej koncepcie vytvára delba moci účinnejšie garancie voči zneužitiu moci a obmedzovaniu občianskej slobody.

Je celkom odôvodnené, aby sa štát na moc, ktorá pochádza od občanov, vykonávala nielen priamo a prostredníctvom parlamentu, ale aj prostredníctvom súdnej moci a výkonnej moci.

V súčasnosti možno skôr hovoriť o hybridných formách prezidentskej, ale najmä parlamentnej republiky, to znamená o parlamentno-prezidentskej či o prezidentsko-parlamentnej republike. Na strane parlamentnej republiky je jej výsledkom zavedenie rozmanitých prvkov delby moci do parlamentného systému, pričom dominantné postavenie parlamentu je zachované vo vzťahu k exekutive, najmä pokiaľ ide o kontrolné funkcie. Domináciu parlamentu v modernej parlamentnej republike limituje najmä súdna kontrola ústavnosti, ako aj princíp konštitucionalizmu, ktorý oslabil úlohu parlamentu, tradične koncipovanú na myšlienke Rousseaua o zvrchovanosti ľudu.

Hybridnou formou vlády je aj parlamentný systém Slovenskej republiky, ktorý prijal niektoré prvky delby moci. Slovenská republika nie je v tomto smere nijakou výnimkou, pretože najmä po druhej svetovej vojne, ako vidieť podľa roku prijatia ústav niektorých európskych štátov v RÁMIKU č. IV.-4, sa klasické parlamentné systémy európskych štátov modernizovali. Najmä tým, že prevzali niektoré prvky delby moci, vrátane časti brzdných mechanizmov, predovšetkým ústavné súdnictvo a správne súdnictvo, ako aj posilnenie exekutívy voči parlamentu, tak na strane kabinetu, ako aj hlavy štátu, okrem iného jeho priamu voľbu obyvateľstvom alebo priznaním práva veta.

DEMOKRACIA

LITERATÚRA: ARON, R.: Demokracie a totalitarismus. Praha 1988. BANFIELD E. C. Ed.: Občanské cnosti. Praha 1995. BAXA, A.: Parlament a parlamentarism I.-II. Praha 1924. BROKLOVÁ, E.: Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938. Praha 1992. BRYCE, J.: Moderní demokracie I.-II. Praha 1926-1927. ČAPEK, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva. Přehled judikatury a nejzávažnějších případů. Praha 1995. DAHL, R. A.: Demokracie a její kritici. Praha 1995. FILIP, J.: Základní otázky volebního práva v ČSFR. Brno 1992. HAMILTON, A. - MADISON, J. - JAY, J.: Listy federalistů. Olomouc. 1994. HAYEK, F. A.: Cesta do otroctví. Praha 1990. HAYEK, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda. I.-III. Praha 1991. HEYWOOD, A.: Politické ideologie. Praha 1994. JELLINEK, J.: Všeobecná státověda. Praha 1906. KLOKOČKA, V.: Politická reprezentace a volby v demokratických politických systémech. Praha 1991. KREJČÍ, O.: Kniha o volbách. Praha 1994. LEE, J. S.: The European Dictatorships 1918-1945. Cambridge 1990. LOCKE, J.: Dvě pojednání o vládě. Praha 1965. Lidské práva. Výber dokumentov OSN. Bratislava 1991. MACHIAVELLI, N.: Vladár. Úvahy o prvej dekáde Tita Livia. Bratislava 1968. MASARYK, T. G.: O demokracii. Praha 1991. MICHELS, R.: Strany a vůdcové. Praha 1931. MILL, J. S.: Úvahy o vládě ústavní. Praha 1992. MILL, J. S.: O Slobode. Bratislava 1995. MILLS, Ch. W.: Mocenská elita. Praha 1966. Parlamenty a evropská integrace. Způsoby práce, kompetence, přístupy. Institut für Europäische Politik. Bonn 1994. PATTERSON, T. E.: The American Democracy. New York 1990. PEROUTKA, E.: Budování státu. I.-IV. Praha 1991. PEŠKA, Z.: Československý volební soud. Praha 1927. POSLUCH, M. - CIBULKA, L.: Štátne právo Slovenskej republiky. Bratislava 1994. ROUSSEAU, J. J.: O smlouvě společenské čili o základech politického práva. Praha 1911. SARTORI, G.: Teória demokracie. Bratislava 1993. Sloboda, právo, bezprávie. I. Lubyho dni. Bratislava 1990. TOCQUEVILLE, A.: Demokracie v Americe. I-II. Praha 1992. WEYR, F.: Československé právo ústavní. Praha 1937. WILSON, J. Q.: Jak se vládne v USA. Praha 1995.

DEMOKRACIA
JE VLÁDA LUDU

Pojem forma vlády okrem sústavy najvyšších orgánov štátu a vzťahov medzi nimi zahrňuje aj vzťahy medzi obyvateľstvom na jednej strane a štátom, reprezentovaným sústavou štátnych orgánov na druhej strane a naopak. Podľa týchto vzájomných

vzťahov rozoznávame demokratickú formu vlády a nedemokratickú formu vlády.

Demokracia, na rozdiel od iných foriem vlády, nie je vládou menšiny spoločnosti, napríklad aristokracie, oligarchie ani vládou monarchu, neobmedzeného ústavou a parlamentom, ale je vládou ľudu. Abraham Lincoln, ktorý bol americkým prezi-

dentom v r. 1861-1865, je autorom známej definície demokracie, ktorá je podľa neho: „Vláda ľudu, prostredníctvom ľudu a pre ľud.“

Kto alebo čo je vlastne ľud?

Výklad otázok demokracie sa spravidla začína z hľadiska etimológie výrazu demokracia a osobitne jej dvoch častí. Skladá sa z dvoch gréckych výrazov, a síce *demos*, ľud a výrazu *krateos*, vláda, vládnutie. Význam výrazu *demos* tak v minulosti, ako aj v súčasnosti nebol jednoznačný. V starovekom Grécku označoval jednak všetko obyvateľstvo alebo „standardné“ obyvateľstvo, od ktorého sa odrátali iné skupiny obyvateľstva, napríklad aristokracia, otroci, cudzinci. V tomto význame bol a je blízky latinskému výrazu *plebs*, ktorý sa vzťahoval na najširšie vrstvy rímskej populácie odlišné od patriciátu. *Plebs* bol organickou súčasťou rímskych občanov, takže disponoval politickými právami. Obyvatelia subsumovaní pod kategóriu *plebs* sa viac alebo menej z právneho i historického hľadiska prelínajú z „rímskou“ kategóriou plebej, plebejcov. Kým *demos* je náprotivkom aristokracie, výraz plebej je protipólom patriciátu. V podstate ide o rovnakú reláciu s tým rozdielom, že patriciovia boli potomkami pôvodného a najstaršieho rímskeho obyvateľstva, ktorí limitovali plebejcov v zastávaní úradov, v užívaní práva *ius honorum*, čiže práva vykonávať najmä najvyššie úrady a vôbec v účasti na verejnom politickom živote. Predstavitelia patriciátu alebo ich predkovia, ktorí zastávali úrad *cum imperio*, sa nazývali nobilita. Tieto úrady sa neskôr otvorili aj pre zámožnejších plebejcov.

Ani v súčasnosti nie je význam výrazu ľud rovnako jednoznačný. Jeho interpretácie variujú podľa rozmanitých premenných. Historický vývoj a chápanie ľudských práv i demokracie plnia na

tomto poli dôležitú úlohu, ktorá napomáha úsiliu za jednoznačný význam tohto termínu, ktorý bol a bude vystavený rôznym mocenským a tým aj terminologickým skúškam. Rozšírili tiež pôsobnosť kategórie „ľud“ na ďalšie vrstvy obyvateľstva osobitne po buržoázných revolúciách tým, že deklarovali rovnosť všetkých občanov pred zákonom. Účasť na verejných veciach je v porovnaní s minulosťou účinnejšie právne garantovaná. Príkladom je právomoc volebného alebo správneho súdnictva rozhodovať vo veciach porušenia volebného práva.

V dôsledku všeobecnej akceptácie suverenity ľudu sa po prvé, uznáva, že ľud je zdrojom všetkej moci a po druhé, že týmto ľuďom sú všetci občania bez rozdielu, i keď na začiatku formovania moderného štátu rozdiely medzi občanmi, vyjadrené aj zákonmi, pretrvávali. Napríklad volebné právo sa priznávalo iba občanom, ktorí platili dane. Ostatným nebolo volebné právo priznané. Takisto sa z účasti na verejnom živote prostredníctvom volebného práva vylučovali určité skupiny či vrstvy obyvateľstva podľa etnicity, náboženskej príslušnosti, farby pleti, politického presvedčenia a iných kritérií. Príkladom sú práva alebo „nepráva“ farebného obyvateľstva v Spojených štátoch, kde afroameričania a aj latinoameričania ešte v nedávnej minulosti nemohli navštevovať integrované školy, sedieť na miestach vyhradených vo verejných dopravných prostriedkoch pre bielych alebo nadobúdať do vlastníctva nehnuteľnosti v beloškých štvrtiach či navštevovať akékoľvek verejné zariadenia (WILSON, 275). Iným príkladom sú naše domáce pomery pred vznikom Česko-Slovenskej republiky, keď zákonná volebná činnosť slovenských aktivistov sa vylučovala alebo minimalizovala politickými opatreniami alebo trestala väzením (VOTRUBA, 419).

Je teda zrejmé, že právo môže upraviť účasť obyvateľstva na správe verejných vecí:

- a) neobmedzene, všeobecne, bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie;
- b) obmedzene, ak z účasti na správe verejných vecí vylučuje určité kategórie obyvateľstva z hľadiska pôvodu, pohlavia, jazyka, majetku alebo politického presvedčenia. Vylučovanie časti obyvateľstva z účasti na správe sa uskutočňuje aj prostredníctvom tzv. cenzov, ktoré pôvodne označovali iba majetkový cenzus založený odhadom majetku cenzorom a aj prihlásením majetku na odhad. Evidencia majetku občanov však plnila v starovekom Ríme nielen politické ciele. K známym limitom patrí či patrilo tiež cenzus pobytu, „gramotnosti“ a pod.

Z hľadiska miery účasti obyvateľstva na správe verejných vecí či už priamo alebo voľbou zástupcov predstavujú „ľud“:

- a) všetci voliči bez obmedzenia,
- b) časť voličov, ktorých platné právo s rovnakým obmedzujúcim efektom definuje:
 - ba) pozitívne tým spôsobom, že volebné právo sa priznáva napríklad iba mužom, len nositeľom určitého politického názoru, len príslušníkom pracujúceho ľudu, výlučne príslušníkom určitej rasy, kmeňa alebo národa,
 - bb) negatívne tým spôsobom, že volebné právo sa priznáva všetkým okrem časti

obyvateľov, ktorých držiteľia moci označia napríklad za nepriateľov pracujúceho ľudu, nepriateľov demokracie, alebo ktorým odopru volebné právo kvôli tomu, že sú kresťania, židia, mohamedáni alebo hinduisti.

V podmienkach zastupiteľskej demokracie je okrem definovania ľudu rovnako dôležité vyjasniť otázku, kto vykonáva moc ľudu, ktorý je zdrojom všetkej štátnej moci? Vo väčšine demokratických štátov súčasnosti vykonáva ľud svoju moc priamo iba z času na čas, zriedka, s výnimkou podmienok uplatnenia priamej demokracie najmä vo Švajčiarsku. Na základe transportu moci zo zdroja moci na reprezentantov moci vykonávajú moc ľudu štátne orgány, na celoštátnej úrovni všetky tri druhy moci a osobitne parlament. V moderných podmienkach sa vláda ľudu uskutočňuje nepriamo.

Pravidlo majority a obmedzená (limitovaná) väčšina

Demokraciu ako vládu ľudu charakterizuje pravidlo väčšiny, pravidlo majority. Znamená, že rozhoduje väčšina, väčšina hlasov pre určitú alternatívu, pre určitý návrh. Pravidlo väčšiny sa uplatňuje tak pri voľbách zástupcov ľudu do zastupiteľského zboru, ako aj pri hlasovaní zastupiteľského zboru, kde sa rozhodnutia prijímajú väčšinou hlasov.

V prípade, ak sa na správe verejných vecí zúčastňujú všetci obyvatelia bez obmedzenia, je potrebné z hľadiska pravidla väčšiny nevyhnutne diferencovať medzi väčšinou, ktorá rozhoduje:

- a) bez akéhokoľvek obmedzenia; ničím neobmedzené rozhodovanie väčšiny sa nazýva tyraniou

väčšiny nad menšinou spoločnosti i tyraniou parlamentnej väčšiny nad parlamentnou menšinou (opozíciou) a je v rozpore s požiadavkami demokracie; v rozpore s demokraciou je, prirodzene, aj tyrania menšiny, b) s obmedzeným uplatnením pravidla väčšiny, ktoré je limitované právami jednotlivca a politickej menšiny (opozície), ako aj iných minoritných názorov, záujmov (SARTORI 26).

V tejto súvislosti sa vynára otázka, ktorá koncepcia ľudu je vlastne demokratická? Či chápanie ľudu ako neobmedzenej väčšiny, alebo poňatie ľudu ako limitovanej väčšiny, zabezpečujúcej práva menšiny i práva jednotlivca a rešpektujúcej aj iné než vlastné názory a záujmy?

Teória demokratickej formy vlády jednoznačne zastáva názor, že demokratickú koncepciu ľudu predstavuje výlučne nie akákoľvek, ale len a len limitovaná väčšina, čiže väčšina limitovaná (obmedzená) právami menšiny a právami jednotlivca. Ak totiž určitý politický subjekt „získa neobmedzenú (absolútnu) moc, môže sa etablovať ako trvalý víťaz. Ak je to tak, potom demokracia nemá demokratickú budúcnosť a už v samom začiatku demokraciou prestáva byť; demokratická budúcnosť demokracie totiž závisí od zameniteľnosti väčšín za menšiny a naopak menšín za väčšiny. Detailnejší pohľad potom ukáže, že *vlastným* demokraticky fungujúcim princípom demokracie je princíp obmedzenej väčšiny“ (SARTORI, 27). Demokratickou je väčšina, ktorá je obmedzená právami menšiny a jednotlivcov a ktorá z hľadiska rozhodovania vedie stály dialóg so skupinami, ktoré reprezentujú menšinové názory a záujmy odlišné od názorov a záujmov väčšiny.

V modernej spoločnosti predstavujú podľa Sartoriho ľud v užšom chápaní voliči a v zmysle konsenzu je ľudom obyvateľstvo. Ľud pozostáva z „väčšiny plus menšiny“. Ak sa z väčšiny utvorenej hlasovaním utvorí v nedemokratických podmienkach absolútna väčšina, neobmedzená právami menšiny a jednotlivca, potom je vlastne časť spoločnosti degradovaná na „ne-ľud“ (SARTORI, 35).

DEMOKRACIA AKO PRÁVNA INŠTITÚCIA A JEJ ZNAKY

Otázka demokratickej/nedemokratickej formy vlády takisto ako väčšina spoločenských javov sa vyznačuje rozmanitými stránkami vrátane právnej stránky. Demokracia a jej jednotlivé princípy sú zvyčajne vyjadrené v ústave a zákonoch demokratických štátov. Z tohto hľadiska je demokracia právna inštitúcia.

Ústava a zákony štátu ustanovujú základné právne znaky demokracie a dokonca v niektorých prípadoch deklarujú štát za demokratický, prípadne aj za právny štát. Aký je právny význam uvedenej deklarácie, ako aj právneho zakotvenia znakov demokracie?

Po prvé, právnu vetu deklarujúcu demokratický štát je potrebné čítať a interpretovať tak, že príslušný štát má byť demokratickým štátom, že vo všetkých oblastiach musí postupovať v súlade s právnymi normami upravujúcimi demokratický proces, pričom orgány verejnej moci ich musia vykladať v demokratickom duchu ústavy. Uvedená veta, ako vidieť, vôbec neznamená, že príslušný štát je demokratickým štátom. Jej význam spočíva v tom, že takým tento štát má byť.

Deklarácia, že určitý štát je demokratickým štátom, plní v demokratic-

kom prostredí aj ďalšiu interpretačnú funkciu najmä vo vzťahu k politickým právam občanov. Význam politických práv sa konkretizuje práve ich zmyslom, ktorý je odvodený z poslania demokratického zriadenia.

Po druhé, ústava, ako aj zákony štátu, napríklad zákon o voľbách, o petičnom práve, o referende alebo iné zákony zakotvujú základné znaky či princípy demokracie ako právnej inštitúcie. Medzi tým čo stanovuje ústava a zákony a tým, čo sa deje v skutočnom živote, môže byť a z hľadiska znakov či princípov demokracie aj býva veľký rozdiel. Pre demokratické pomery je však dôležité, aby základné princípy demokracie občania v ústave a zákonoch právne vôbec vyjadrili, zakotvili. Zakotvenie aspoň základných princípov demokracie v zákonoch je už pokrokom. Umožňuje, aby sa občania, vďaka právnemu zakotveniu, dovoľavali ich právnej záväznosti, aby brali štátnych funkcionárov, úradníkov a iných pracovníkov štátnych inštitúcií na ústavopolitickú a právnu zodpovednosť.

Princípy (znaky) demokracie

Platné právo spravidla zakotvuje nasledujúce znaky demokracie, ktoré sa nazývajú aj právnymi princípmi demokracie a ktorým budeme ďalej venovať osobitnú pozornosť. Ide o tieto znaky alebo právne princípy demokracie:

- demokracia je vláda ľudu, vláda občanov na základe rozhodovania väčšiny, obmedzenej právami menšiny a jednotlivca (princíp obmedzenej väčšiny);
- občania majú právo zúčastňovať sa na správe verejných vecí priamo alebo prostredníctvom svojich reprezentantov; účast-

níci správy verejných vecí majú rovnaké základné práva a slobody, vrátane politických a občianskych práv. Nikoho nie je možné vylúčiť z účasti na správe verejných vecí, ani z prístupu k voleným a iným funkciám (princíp všeobecnej a rovnovej participácie);

- platné právo umožňuje a ochraňuje slobodnú súťaž politických síl (politický pluralizmus) pred voľbami, v čase konania volieb, bezprostredne po voľbách a medzi voľbami, v rámci volebného obdobia stanoveného zákonom;
- právo zakotvuje ochranu vlastníctva a rovnaký zákonný obsah vlastníckeho práva všetkých vlastníkov (ekonomický pluralizmus), trhovú ekonomiku a hospodársku súťaž;
- platné právo umožňuje a ochraňuje konanie volieb v pravidelných lehotách na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva, ktoré sa vykonáva tajným hlasovaním (princíp slobodných volieb);
- právo zabezpečuje vonkajšiu a vnútornú kontrolu vykonávania verejnej moci reprezentantmi moci (princíp kontroly reprezentácie moci);

VLÁDA ĽUDU AKO VLÁDA LIMITOVANEJ VÄČŠINY

Právo účasti občanov na správe verejných vecí sa uskutočňuje:

- volebným právom,
- slobodným prístupom k voleným a iným verejným funkciám,
- petičným právom,
- referendom,

- právom na odpor,
- inými formami účasti na správe verejných vecí a ústavnými i zákonnými formami kontroly štátnej moci, zabezpečenými o. i. slobodným vyhľadávaním a šírením informácií.

Vláda ľudu, ktorý je zdrojom všetkej štátnej moci, patrí k ústavným princípom demokracie. V demokracii vládne pravidlo majority (väčšiny). Rozhodnutia sa prijímajú väčšinou hlasov. Pravidlo majority však v podmienkach demokracie má byť ústavne a zákonne limitované právami menšiny (minority), ako aj právami jednotlivcov. Z toho vyplýva, že demokracia je vláda ľudu, vláda občanov na základe rozhodovania väčšiny, limitovanej (obmedzenej) právami menšiny a jednotlivca.

Z toho ďalej vyplýva, že

- názor väčšiny sa s cieľom formovania spoločenského konsenzu musí utvárať prostredníctvom dialógu (diskusie) a hľadania kompromisu s menšinou a menšinami,
- väčšina musí rešpektovať ústavné a zákonné práva menšiny, ako aj práva a slobody jednotlivcov,
- menšina a menšiny majú práva účasti na kontrole štátnych inštitúcií, založených na uplatňovaní pravidla majority.

Negatívne dôsledky vlády neobmedzenej (nelimitovanej) väčšiny

Menšinou sa v stredoeurópskom kontexte spravidla rozumie národnostná menšina. Ide o veľmi úzke poňatie menšiny. Menšinou je akákoľvek skupina občanov, ktorá sleduje iný záujem ako väčšina, uznáva iné hodnoty, ciele, prostriedky ich rea-

lizácie a normy a má odlišné politické či náboženské presvedčenie, pôvod a pod. V podmienkach parlamentnej demokracie predstavujú menšinu či menšinové názory najmä opozičné politické strany, ktoré vo vzťahu k parlamentnej väčšine plnia funkciu parlamentnej opozície.

V súlade s teóriou Rousseaua je zdrojom všetkej moci ľud. Lenže ľud rovnako ako jednotlivec môže zneužívať moc. Už Aristoteles a neskôr Machiavelli na analýze historických udalostí poukázali na prípady degradácie demokracie ako vlády ľudu na tyraniiu väčšiny. Jednu z jej foriem reprezentuje vláda ulice a luzy, ktorú Polybios nazval ochlokraciou. Práve demokracia sa môže zvrhnúť na ochlokraciou (ROUSSEAU, III. X.).

Dominantné, ničím neobmedzené postavenie väčšiny v podmienkach reprezentatívnej (zastupiteľskej) demokracie a negatívne dôsledky, ktoré z toho vyplývajú, nazvali tvorcovia americkej ústavy, Tocqueville a iní tyraniiou väčšiny. Tvorcovia americkej ústavy považovali za najväčšie riziko demokracie ako vlády ľudu práve jej degradáciu na vládu nelimitovanej väčšiny, ktorá je tyraniiou väčšiny.

V živote štátu a spoločnosti môžu podľa Madisona namiesto racionálnej úvahy získať priestor vášne a emócie. Väčšina si osvojí arogantné presvedčenie, že jej názor na určitú vec je správny, že jej pohľad prevláda nad akýmkoľvek názorom iných občanov. Avšak minorita má mať tiež svoje práva a záujmy, vrátane vlastníctva, osobnej slobody a spravodlivej príležitosti presvedčiť majoritu o podstate svojho stanoviska (MADISON, 10). Dobro usporiadaný štát minimalizuje stranícke rozpory, čiže rozpory medzi rozmanitými záujmami, vrátane rozporov medzi väčšinou a menšinou alebo menšinami, ktoré môžu predstavovať majetní a nemajetní, veritelia

a dlžníci, pozemkové, obchodné, peňažné záujmy a pod. Základnou otázkou v tejto súvislosti je, „ako zaistiť verejné blaho a osobné práva pred ohrozením straníckosti väčšiny a zároveň zachovať duch a formu ľudovej vlády.“ Ako je možné tieto veci riešiť, ukazuje aj FEDERALISTA č. 10.

Úlohou demokratických štátov je, aby prostredníctvom ústavy a tým aj štruktúry moci zakotvili pravidlo majority, avšak súbežne chránili minoritné záujmy a individuálne práva. Možnosť vytvoriť ústavný model moci, ktorý absolútne garantuje občiansku slobodu a celkom vylúči možnosť tyranie väčšiny, vylučujú nielen skeptici a pesimisti, ale aj realisti. Nebezpečenstvo nastolenia tyranie väčšiny však treba minimalizovať.

V leninskom chápaní, ktoré vládlo v minulosti, sa demokracia výlučne identifikovala s väčšinou (bolševici), presnejšie s diktatúrou väčšiny. Minoritné názory a koncepcie, ktoré v demokraciách na parlamentnej alebo komunálnej pôde reprezentuje opozícia a ktoré sú odlišné od názoru väčšiny, sa považovali za nepriateľské pre štát. Prekonávanie existencie názorov odlišných od väčšiny sa riešilo násilím, najmä pomocou fyzickej likvidácie ich nositeľov na základe štátneho teroru.

Ničím neobmedzená majorita predstavuje všemoc, ktorá je veľmi nebezpečná.

Tocqueville požaduje záruky proti tyranii väčšiny nielen v zmysle celoštátnom, ale aj lokálnom, komunálnom.

Tyrania väčšiny sa môže uskutočňovať nielen ľubovôľou, ale aj legálne, pomocou prijímania zákonov majoritou, ktoré vznikajú bez akýchkoľvek záruk uplatnenia iných názorov. Väčšina napríklad prijme v parlamente alebo jeho výbore uznesenie väčšinou hlasov, že o určitej otázke sa

nebude vôbec konať rozprava (diskusia), alebo uznesenie, že rozprava sa končí, pretože výsledok hlasovania je vopred jasný. Aj na týchto príkladoch vidieť, že ničím nelimitovaná majorita v parlamente a jej vláda (kabinet) disponujú hrozivejšou silou ako niekdajší monarcha. K tomu Tocqueville uvádza: „Na rozdiel od väčšiny, ktorá je vybavená právom vydávať zákony a vykonávať ich, neexistuje dokonca ani absolútny monarcha, ktorý by vo svojich rukách integroval toľké sily spoločnosti a prekonal každý odpor“ (TOCQUEVILLE, I. 193).

Pravidlo majority a limitácia majority

Demokracia je založená na pravidle majority. To znamená, že každé rozhodnutie už v parlamentnej alebo komunálnej politike vzniká na základe hlasovania väčšiny. Výsledkom je rozhodnutie, ktoré zaväzuje všetkých, ktorí odovzdali hlas za, aj ktorí hlasovali proti. V dôležitých otázkach je majorita kvalifikovaná. V iných je relatívna alebo nadpolovičná (absolútna).

Majoritné pravidlo je v demokracii veľmi dôležité. Ak by neexistovalo, nebolo by možné realizovať štátnu moc a zabezpečiť chod spoločnosti.

Na druhej strane musí demokratický systém zabezpečiť politickú súťaž politických síl, ich pluralitu a limitáciu väčšiny alebo limitáciu pravidla väčšiny. Politická súťaž predpokladá politický pluralizmus (RÁMIK č. V-1).

Politická súťaž zabezpečuje výmenu majority a minoritu. Politická súťaž sa nemôže sústreďovať iba na predvolebné obdobie, ktoré je známe ako predvolebná kampaň. Vztahuje sa na celé funkčné obdobie, na obdobie medzi voľbami.

„Zákonná úprava všetkých politických práv a slobôd a jej výklad a používanie musia umožňovať a ochraňovať slobodnú súťaž politických síl v demokratickej spoločnosti.“
Čl. 31 Ústavy Slovenskej republiky

Klasické zdôvodnenie racionality pravidla väčšiny pochádza od J. A. de Condorceta. „Ten vychádzal z predpokladu, že každý jedinec niekedy má a niekedy nemá pravdu, ale častejšie rozhoduje správne. Z toho vyplýva, že pravdepodobnosť, že väčšina bude voľiť správne, je väčšia ako pravdepodobnosť, že bude správne voľiť menšina (KREJČÍ, 14). Podľa Krejčího zaťažujú tento záver dve slabé miesta. Jednak ňie na axióme, že jedinec má častejšie pravdu ako nepravdu. Čo s názorom monarchu alebo aristokracie? (KREJČÍ, 15). Inou slabinou je, že v demokracii sa často rozhoduje medzi niekoľkými alternatívami. Krejčí uvádza príklad hlasovania o 3 kandidátoch, keď nemôže vzniknúť nadpolovičná, ale len relatívna väčšina.

Demokratický systém sa vyznačuje nielen tým, že jeho základným riadiacim pravidlom je majorita a majoritné rozhodovanie, ale aj zakotvením garancií proti zneužitiu pravidla majority. Antimajoritné pravidlá vytvárajú jednak garancie proti tyranii väčšiny a jednak zabezpečujú priestor pre minoritné názory a hodnoty tak v rámci štátnej moci, ako aj v občianskej spoločnosti. Demokratická štruktúra moci sa musí navyše vytvárať tak, aby dokázala zabezpečiť práva občanov a čeliť pokusom o zneužitie moci najmä v kritických obdobiach života štátu, vo výnimočných situáciách. So zreteľom na možné zneužitie moci väčšinou musí ísť sú-

bežne o systém, ktorý síce vychádza z momentálnych záujmov majority, avšak pritom cieľavedome zabezpečuje širšie a trvalé záujmy celej spoločnosti.

S cieľom zamedziť majorite vyvrátiť demokratické základy štátu i tradičné hodnoty spoločnosti a vládnúť neobmedzene nad životom, majetkom a slobodou občanov, obsahujú ústavy niektorých štátov rozličné antimajoritné nástroje, ku ktorým patrí zložitý postup a procedúra pri revízii ústavy, zakotvenie nemeniteľnosti určitých hodnôt, proporcionalita pri vytváraní rôznych orgánov, v ktorej zasadaajú tak predstavitelia majority, ako aj opozície a podobne.

Riziko tyranie väčšiny pri rešpektovaní suverenity ľudu minimalizuje systém, ktorý možno nazvať inštitucionálnym sprostredkovaním moci. Jeho podstata spočíva v tom, že zdroj moci (voliči) je oddelený alebo čo je to isté, nie je inštitucionálne priamo napojený na reprezentantov moci. Tento systém zaviedla do života moderného štátu Ústava Spojených štátov amerických a americká konštitucionalistika.

Model oddelenosti zdroja moci od reprezentácie moci kladie dôraz na nepriame voľby, prípadne na sprostredkovanú voľbu. Voliči vytvárajú priamou voľbou Snemovňu reprezentantov (čl. I od. 2). Pôvodne aj členovia Senátu nadobúdali mandáty spro-

stredkovane, keďže boli volení zákonodarným zborom príslušného štátu (čl. I. od. 3). Podľa Dodatku XVII. z r. 1913 v súčasnosti volí členov Senátu obyvateľstvo príslušného štátu. Dalej, prezident nadobúda právo zastávať svoj úrad na základe nepriamej voľby, ktorú vykonajú volitelia (čl. II. od. 1), takže priame spojenie medzi reprezentantom exekutívnej moci a obyvateľstvom neexistuje.

Štruktúra moci takto vyjadrená ústavou je založená na myšlienke, že moc musí byť oddelená od bezprostredného vplyvu zdroja moci, voličov.

Snemovňa reprezentantov je inštitúciou, ktorá je situovaná blízko k voličom. Jej členov volí obyvateľstvo priamo na dvojročné obdobie. Účelom pravidelne sa opakujúcej a priamej voľby poslancov je, aby zbor reagoval na záujmy väčšiny. Pravda, ústava stanovuje, že v Snemovni reprezentantov „nebude viac ako jeden jej člen na 30 000 obyvateľov“ (čl. I. od. 2). Každý poslanec zastupuje väčšiu oblasť populácie, vďaka čomu sa nemôže vytvoriť úzke spojenie poslanca s miestnymi záujmami a ich predsadzovaním v parlamente, namiesto záujmov celoštátnych. Úlohou Senátu je kontrolovať a vyvažovať Snemovňu reprezentantov, ktorá v dôsledku častejšej priamej voľby jej členov je viac pripravená reagovať na verejnú mienku ako by dokázal Senát.

Rozmanité metódy voľby reprezentantov štátu, vrátane metódy ustanovovania sudcov, nevylučujú síce riziko, že väčšina získa všetku moc a nastolí úplnú kontrolu nad spoločnosťou, avšak znemožňujú, aby k totálnej kontrole dospela rýchlo a bez mnohých problémov. Snemovňa reprezentantov môže kapitulovať pred majoritou vášní, ale Senát, prezident a justícia by neustupovali pred tyranou väčšiny rovnakým tempom aj so

zreteľom na procedurálne a technické prekážky. Fakt omeškávania by isto podstatne zredukoval pravdepodobnosť transformácie rozdelenej moci na koncentrovanú moc a tým aj jej zneužitie majoritou.

VŠEOBECNÁ A ROVNÁ PARTICIPÁCIA NA SPRÁVE VEREJNÝCH VECÍ

Všeobecná a rovná participácia na správe verejných vecí spočíva v tom, že ústava a zákony štátu garantujú všeobecné, neobmedzené právo rovných účasti občanov na správe verejných vecí na základe zákonom ustanovených:

- a) foriem a postupov (spôsob vykonania referenda, iniciovanie referenda občanmi, volebné právo a pod.),
- b) obmedzení, ktoré platia rovnako pre všetkých občanov buď na základe zákona (vek, príslušnosť k ozbrojeným silám, výkon trestu a iné), alebo rozhodnutia príslušného štátneho orgánu, napríklad v prípade spôsobilosti (nespôsobilosti) na právne úkony,
- c) rovnakých práv a povinností občanov, ktorí sa zúčastňujú na správe verejných vecí, zákazu diskriminácie, ako aj ich vylúčenia z účasti na správe verejných vecí a z prístupu k voleným a iným funkciám.

Všeobecnosť účasti na správe verejných vecí spočíva v tom, že sa na nej zúčastňujú všetci občania bez obmedzenia. Rovnosť či rovnakosť spočíva v tom, že práva a povinnosti účastníkov sú rovnaké, že všetci občania spravujúci veci verejné majú rovnaké politické aj občianske práva, že nikto z účastníkov na verejnej

správe nie je diskriminovaný alebo vylúčený z prístupu k voleným a iným funkciám.

Demokratický systém zabezpečuje ústavou i zákonmi právo občanov zúčastňovať sa na správe verejných vecí priamo alebo prostredníctvom zastúpenia, reprezentácie moci a reprezentantov moci. Priama účasť občanov na správe sa zvykne nazývať priama demokracia alebo referendová demokracia (SARTORI, 118). Uskutočňuje sa najmä prostredníctvom celoštátneho alebo miestneho hlasovania o dôležitých otázkach verejného záujmu.

V podmienkach moderného štátu sa ľud zúčastňuje na správe verejných vecí najmä prostredníctvom nepriamej demokracie. Účasť ľudu na správe sa realizuje prostredníctvom reprezentantov ľudu v rámci zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci. Nepriama demokracia sa nazýva zastupiteľská alebo aj reprezentatívna demokracia. Jej význam, funkciu a charakter je potrebné vidieť v súvislosti s volebnou demokraciou alebo širšie v súvislosti s právnou reguláciou volieb. Podstata reprezentatívnej demokracie spočíva v tom, že ľud vykonáva moc prostredníctvom reprezentantov, ktorí nadobudli právo reprezentácie zo zdroja moci na základe priamych alebo nepriamych volieb alebo na základe práva delegovaného zdrojom moci na reprezentantov moci kreovať ďalších reprezentantov (zdroja) moci.

V užšom chápaní sa v nepriamej demokracii ľud zúčastňuje na správe verejných vecí prostredníctvom volených zastupiteľských orgánov s univerzálnou (parlament) alebo lokálnou pôsobnosťou (miestne zastupiteľstvá rôznych stupňov). V širšom chápaní sa v nepriamej demokracii ľud zúčastňuje na správe verejných vecí nielen prostredníctvom zákonodarnej moci

a verejnej moci miestnych „parlamentov“, ale aj prostredníctvom výkonnej a súdnej moci.

POLITICKÝ PLURALIZMUS

Pluralizmus je opakom monizmu. Monizmus je jeden názor, jeden pohľad na svet, výlučne jedna filozofia, jeden spôsob riešenia problémov. Pluralizmus označuje názorovú rozmanitosť, ktorá vládne v slobodnej spoločnosti, rôznosť politických, ekonomických, sociálnych a iných predstáv, spôsobov riešenia problémov, rozmanitosť filozofických, politických, ekonomických, sociálnych a iných koncepcií. Pluralizmus je skutočným prejavom podstaty života človeka v spoločnosti. Ľudia sú nositeľmi rôznych potrieb, záujmov a názorov. Spoločnosť charakterizuje rôznosť a nie jednotnosť názorov členov spoločnosti. Existencia toho istého názoru na riešenie verejných otázok je neprirodená a spravidla je výsledkom politickej manipulácie a koncentrácie štátnej moci a jej zneužívania.

Pluralizmus sa prejavuje v rôznych oblastiach spoločenského života. V kultúre, ekonomike, ako aj v rozmanitosti politickej filozofie či ideológie.

V širšom zmysle sa pod politickým pluralizmom rozumie mnohosť politických ideológií a na ich základe mnohosť, pluralita a slobodná súťaž politických programov, ktorých konečným cieľom je presadiť určité spoločenské ciele, ako aj konkrétne spôsoby ich realizácie, a ktoré reprezentujú a vo verejnom živote presadzujú rôzne politické subjekty (sily), najmä politické strany.

V užšom zmysle slova sa politickým pluralizmom rozumie mnohosť politických subjektov (politických strán) a odlišnosť ich programov,

z ktorých si občan na základe slobodnej súťaže politických síl a ich programov vyberá ako volič ten, ktorý považuje z hľadiska vlastných záujmov a potrieb a prípadne i záujmov užšej alebo širšej komunity, v ktorej žije, za najlepší.

Politický pluralizmus je právna inštitúcia, keďže je zakotvená a garantovaná v demokratických štátoch ústavou a zákonmi. V demokratickej spoločnosti má mať každý právo slobodne vyjadriť svoj názor a slobodne sa združovať v spolkoch, spoločnostiach či združeníach, zakladať politické strany a v slobodnej súťaži politických síl sa uchádzať o priazeň občana a voliča.

Podstatou politického pluralizmu ako právnej inštitúcie je:

- a) sloboda prejavu a sloboda združovania občanov v politických stranách, hnutiach a iných spolkoch, združeníach a spoločnostiach na základe rôznych politických ideológií a politických programov,
- b) na základe slobody prejavu a združovania existencia skutočnej plurality politických subjektov a pluralita ich politických programov,
- c) stála a určitá, na práve založená slobodná súťaž politických subjektov (sí), ktorá je slobodnou súťažou politických programov, ev. politických koncepcií.

Politický pluralizmus si v demokratickej spoločnosti vyžaduje účinné právne garancie. Ich úlohou napríklad je, aby zabránili vládnucej politickej strane zneužívať svoje postavenie a porušovať zásady slobodnej súťaže politických síl s cieľom zabezpečiť si víťazstvo v budúcich voľbách.

Pluralizmus je rozmanitosť. Z rozmanitosti a súťaže politických síl ne-

vyhnutne vznikajú konflikty. Spôsob riešenia konfliktov upravuje najmä právo, a to tak, aby slobodná súťaž politických síl nezanikla víťazstvom jednej politickej sily nad jej politickými súpermi najmä vo voľbách. Slobodná súťaž sa musí uskutočňovať na základe pravidiel, najmä právnych noriem a ich striktného rešpektovania a musí sa uskutočňovať permanentne. To znamená, že slobodná súťaž politických síl má mať v spoločnosti svoje trvale miesto, stálosť a určitosť, pokiaľ ide o pravidlá regulujúce súťaž nielen pred voľbami, ale aj v čase konania volieb, bezprostredne po voľbách a medzi voľbami, čiže v rámci celého volebného obdobia stanoveného zákonom. Slobodná súťaž musí prebiehať bez prestávky a na základe právom stanovených podmienok a medzi pluralitnými politickými silami (subjektmi). Pravidlá trvalej a určitej politickej súťaže politických síl upravuje najmä ústava, volebné zákony, rokovací poriadok parlamentu a jeho výborov, ako aj iné zákony.

Pluralizmus a slobodná súťaž politických síl predpokladá aj rešpektovanie politických noriem, ktoré sú súčasťou politickej kultúry spoločnosti, v ktorej má dôležité miesto pravidlo dialógu, diskusie a ústavného i zákonného riešenia konfliktov.

Riešenie konfliktov, ktoré vznikajú pri slobodnej súťaži politických síl, má smerovať ku konsenzu a politickej stabilite štátu. V demokratických podmienkach je konsenzus a politická stabilita vždy výsledkom dialógu a zabezpečenia rovnakých šancí a rovných zákonných podmienok súťaže pre všetky politické sily. Princíp politického pluralizmu vylučuje nastolenie politickej stability a „pokoja“ monopolizáciou politickej moci jednou politickou silou.

EKONOMICKÝ PLURALIZMUS

Demokracia si vyžaduje nielen politickú, ale aj ekonomickú pluralitu. Nielen rozmanitosť politických alternatív, ale aj rozmanitosť v oblasti vlastníctva.

Pluralizmus v ekonomike sa prejavuje pluralitou vlastníkov, pluralitou foriem vlastníctva a slobodnou hospodárskou súťažou na ekonomickom trhu. Ekonomický pluralizmus je z formálneho hľadiska takmer identický s politickým pluralizmom. Žiada si pluralitu vlastníckych subjektov, pluralitu foriem vlastníctva a ich právnu rovnosť a slobodnú hospodársku súťaž v trhovej ekonomike. Centrálné riadené spoločnosti nie sú založené nielenže na politickej, ale ani na ekonomickej pluralite. Ekonomický život sa spravuje z centra.

Ekonomický pluralizmus vyjadruje v ekonomickej rovine v zásade to isté čo politický pluralizmus v rovine verejného práva. Ak je politický pluralizmus poprením jednej politickej sily, takisto je ekonomický pluralizmus poprením jedného vlastníka a centrálného organizovania ekonomického života štátom.

DEMOKRATICKE VOLBY A VOLEBNÉ PRÁVO

Občania majú právo zúčastňovať sa na správe verejných vecí priamo alebo prostredníctvom svojich reprezentantov. Priama účasť občanov na správe štátu sa nazýva priama demokracia. Priame mocenské rozhodovanie občanov v oblasti zákonodarstva, výkonnej moci i súdnictva je známe hlavne na gréckom príklade. Priama demokracia sa však uplatňuje aj v modernom štáte, a to predovšetkým prostredníctvom referenda.

Referendum, či už celoštátne alebo lokálne, je hlasovaním občanov, voličov o dôležitej verejnej otázke.

Pri priamej demokracii ľud ako zdroj štátnej moci priamo uplatňuje moc, aby rozhodol o určitej otázke. Na rozdiel od toho pri nepriamej demokracii ľud rozhoduje prostredníctvom svojich reprezentantov. Predpokladom nepriamej, reprezentatívnej demokracie teda je, aby sa uskutočnil transport moci od zdroja moci na reprezentantov moci. Transport moci sa v demokratických štátoch uskutočňuje v demokratických voľbách a na základe demokratického volebného práva.

Demokratické voľby a demokratické volebné právo sa vyznačuje najmä tým, že sa volí na základe pravidiel stanovených ústavou a zákonmi, ktoré upravujú práva a povinnosti politických subjektov, štátnych orgánov, voličov, kandidátov, masmédií a pod.:

- a) pred konaním volieb (politický pluralizmus, možnosť formulovať a predstaviť politický – volebný program),
- b) počas volieb (možnosť výberu politického – volebného programu, rovnosť, všeobecnosť volebného práva, tajné hlasovanie a víťazstvo programu, ktorý získal najviac hlasov),
- c) po voľbách (zistenie výsledkov volieb a ich zverejnenie na základe prijatých pravidiel, rešpektovanie výsledkov volieb držiteľmi moci, transformácia moci z doterajších na nastávajúcich držiteľov moci podľa výsledkov volieb),
- d) medzi voľbami (realizácia politických – volebných programov, politický pluralizmus, demokratické metódy vládnutia a rozhodovania reprezentantov moci).

Demokratické voľby a demokratic-

ké volebné právo nie je možné, ako vidieť, redukovať iba na samotný výkon volebného práva.

Demokratické volebné právo charakterizujú najmä tieto zásady (KREJČÍ, 19):

- a) voľby sa organizujú, volí sa a výsledky volieb sa zisťujú, zverejňujú a overujú na základe všeobecne záväzných pravidiel, o ktorých rozhodli voliči priamo alebo prostredníctvom reprezentantov moci, vrátane pravidiel financovania politických strán a predvolebnej kampane,
- b) kontrola dodržiavania pravidiel pred konaním volieb, počas volieb, po voľbách a medzi voľbami,
- c) slobodné rozhodnutie o kandidatúre podľa týchto pravidiel,
- d) slobodná súťaž kandidátov a ich programov,
- e) slobodný prístup voličov k alternatívnym informáciám, k alternatívnym programom,
- f) pravidelné opakovanie volieb, periodicita,
- g) všeobecnosť volebného práva,
- h) rovnosť hlasov voličov,
- i) tajnosť volieb,
- j) kontrola výkonu funkcie zo strany voličov,
- k) rešpektovanie výsledkov volieb všetkými občanmi, štátnymi orgánmi, politickými stranami, kandidátmi a pod.
- l) možnosť overenia a zrušenia výsledkov volieb a opakovania volieb v prípade, ak sa výsledky volieb dosiahli porušením všeobecne záväzných pravidiel.

Mandát a koncepcie reprezentácie ľudu

V demokratických voľbách dochádza k transportu moci zo zdroja moci

na reprezentantov moci. Reprezentantovi moci tým vzniká právo vykonávať príslušnú funkciu, osobitne funkciu člena zastupiteľského zboru. Reprezentant moci nadobúda na základe výsledkov volieb mandát.

V reprezentácii moci sa pri vzniku parlamentarizmu uplatňovala tradícia súkromného práva. Verejnoprávny mandát sa spočiatku chápal ako mandátny vzťah podľa súkromného práva. Zastúpený v ňom vydáva zastupujúcemu splnomocnenie, poverenie vykonať stanovenú činnosť a zástupca musí dať výkaz z výsledkov tejto činnosti. To viedlo k vzniku imperatívneho mandátu.

Existujú rôzne koncepcie mandátu tak z hľadiska jeho rozsahu, ako aj definovania mandátu, pri ktorom sa kladie do popredia buď povinnosť, alebo právo vykonávať splnomocnenie, poverenie založené voľbou.

Poznáme dve koncepcie reprezentácie ľudu, ktoré sa prejavujú v dvoch druhoch mandátov. Ide o:

- a) imperatívny, viazaný mandát,
- b) reprezentatívny, voľný mandát.

Imperatívny mandát sa uplatňoval najmä v minulosti. Vychádza z rousseauovskej predstavy, že poslanec voličov len zastupuje, takže je viazaný ich vôľou. Ak vôľu voličov nerešpektuje, majú voliči právo poslanca z jeho funkcie odvolať aj pred skončením funkčného obdobia. Toto chápanie mandátu znamená, že na poslanca a jeho mandát preniesol ľud dočasne len niektoré práva (KREJČÍ, 22). Imperatívny mandát sa spravidla spája buď s právom voličov, alebo s právom politickej strany odvolať poslanca, ak neplní jej pokyny. Možnosť odvolania poslanca, ak odmietol plniť pokyny svojej strany, upravovalo zákonodarstvo predmníchovskej Česko-Slovenskej republiky.

b) Reprezentatívny mandát je založený

naopak na predstave, že poslanec reprezentuje všetkých voličov, ľud a nie iba voličov príslušného obvodu, mesta alebo voličov, ktorí odovzdali svoj hlas programu určitej politickej strany. Reprezentatívny mandát zabezpečuje nezávislosť poslanca, vylučuje jeho priamu zodpovednosť časti voličom alebo politickej strane a umožňuje mu vykonávať mandát osobne podľa vlastného svedomia a presvedčenia. Poslanci sú zástupcami všetkých občanov.

Podstata reprezentácie zdroja moci reprezentantmi, držiteľmi moci aj so zreteľom na reprezentatívny mandát je o. i. v tom, že

- a) parlament reprezentuje voličov, ľud,
- b) zodpovednosť parlamentu voličstvu sa uskutočňuje po skončení volebného (funkčného) obdobia.

Zdôvodňovanie imperatívneho alebo reprezentatívneho mandátu nie je rovnaké. Pri presadzovaní reprezentatívneho mandátu sa možno stretnúť nielen s konzervatívnou, liberálnou, ale aj socialistickou interpretáciou. Napríklad podľa klasickej konzervatívnej predstavy je úlohou poslancov, aby presadzovali záujem voličov, avšak rozhodovanie o tom, čo je záujmom voliča, je vecou reprezentanta moci a nie voliča.

Argumentuje sa, že podstata veci tkvie v tom, či moc slúži záujmom ľudí a nie v tom, či a nakoľko ľudia priamo ovplyvňujú obsah funkcií moci. Verejnosť nie je synonymom dočasnej majority. Ak by bola, potom i dav je verejnosťou. Takúto možnosť predstaviteľa klasickej koncepcie odmietajú.

Predstavitelia klasickej konzervatívnej koncepcie tvrdia, že verejnosť nie je spôsobilá politikom povedať, čo by mali v ich politickej činnosti presadzovať. Argumentujú tiež, že politika robená ako odpoveď na verejný

tlak je takmer vždy zlou politikou.

Podľa klasickej koncepcie sa pravidlo majority rešpektuje tým, že obyvatelia (voliči) prostredníctvom opakujúcich sa volieb vyjadria svoj postoj k reprezentantom moci a k realizácii ich politického programu. Hlas voliča je sankcia, ktorá motivuje reprezentantov moci slúžiť skôr verejnosti ako sledovať vlastný záujem.

Súčasnú predstavu o účinnejšom uplatnení princípu majority požadujú presun právomocí z celoštátnej úrovne na lokálnu, kde sa príležitosť priameho vplyvu občanov na politiku zvyšuje. Cieľom je participačná demokracia. Posilnenie majoritného princípu sa hľadá aj vo výstavbe silných politických strán, osobitne vo vytváraní systému dvoch politických strán a ich programov, medzi ktorými majú voliči možnosť rozhodovať a tak presadiť svoj záujem priamo v oblasti uplatňovania moci.

Volebné systémy

Organizácia volieb, výkon subjektívneho volebného práva na základe objektívneho volebného práva, ako aj zisťovanie a zverejňovanie výsledkov volieb, vrátane spôsobu rozdelenia mandátov a volebnej geometrie i volebnej aritmetiky a pod. sa realizuje v rámci rozmanitých volebných systémov, ktoré zvyčajne súvisia so systémom politických strán v príslušnom štáte. Poznáme tieto volebné systémy:

- a) väčšinový,
- b) pomerný,
- c) kombinovaný.

Väčšinový volebný systém sa vyskytuje najmä v štátoch so systémom dvoch politických strán. Pomerný systém, systém pomerného zastúpenia nachádzame najmä v štátoch so systémom viacerých politických strán.

Kombinovaný systém, v ktorom sa uplatňujú prvky väčšinového systému v rámci pomerného systému a naopak sa vyskytujú v oboch systémoch.

Podstata väčšinového volebného systému spočíva v tom, že mandát nadobúda kandidát, ktorý získal najviac hlasov, pričom v štáte sa vytvorí len toľko volebných obvodov, koľko je mandátov. Volebné obvody sú v porovnaní s volebnými obvody pomerného systému menšie.

Väčšinový systém sa diferencuje podľa väčšiny potrebnej na zvolenie a získanie mandátu, ako aj počtom skrutínií. Používa sa najmä relatívna a absolútna väčšina, iba výnimočne kvalifikovaná väčšina. Pri určení pravidla, že na zvolenie postačuje relatívna väčšina, sa uskutočňuje iba jedno skrutíniium. Pri určení pravidla absolútnej väčšiny sa vyskytujú dve skrutíniá. Pri prvom sa vyžaduje absolútna väčšina. Do druhého kola, skrutínia postupujú dvaja kandidáti, ktorí získali najviac hlasov; zvolený je ten, ktorý získa absolútnu alebo relatívnu väčšinu hlasov.

Systém pomerného zastúpenia odzrkadľuje celkom reálne, skutočné rozloženie, proporcionalitu politických síl v príslušnom štáte. Podporuje aj vznik a trvanie malých politických strán. Tým umožňuje, aby v parlamente boli zastúpené menšinové politické alternatívy. Podstata systému pomerného zastúpenia tkvie aj v tom, že mandáty sa rozdeľujú podľa pomeru hlasov, ktoré získali jednotlivé volebné programy a ich reprezentanti.

Systém pomerného zastúpenia v demokratickom prostredí tiež umožňuje vládu limitovanej väčšiny. Ide o to, že tak väčšina, ako aj menšina zastupujú v parlamente ľud a jeho suverenitu. Ak by menšina nezastupovala ľud, potom by vládlo pravidlo, že ten, kto nezískal väčšinu hlasov

vo voľbách, nemôže získať mandát. Ak menšina (opozičné strany) disponuje menšinou mandátov, nemôže sa ich mandát uplatňovať iba pri hlasovaní, ale sa musí naplniť v celej činnosti parlamentu alebo iného zboru. Opačný postup vedie k popretiu princípov demokracie: „Ak väčšina nad mieru využíva svoje právo, systém ako taký prestáva fungovať ako demokracia.“(SARTORI, 35).

Súčasťou systému pomerného zastúpenia je aj tzv. uzavieracia klauzula. Len politické strany, ktoré vo voľbách získali viac ako 5% alebo 3%, prípadne iný podiel odovzdaných hlasov, sa zúčastňujú na rozdeľovaní mandátov a majú zastúpenie v parlamente.

Jednotlivé volebné systémy umožňujú, aby voliči vstupovali priamo do výberu kandidátov alebo im odovzdávali preferenčné hlasy.

Okrem väčšinového systému a systému pomerného zastúpenia sa uplatňujú aj kombinované volebné systémy, v ktorých nachádzajú uplatnenie prvky oboch systémov.

Kombinový systém sa napríklad aplikuje v Spolkovej republike Nemecko. Volič disponuje 2 hlasmi. Jeden uplatní v obvode, vytvorenom na väčšinovom princípe, kým druhý hlas odovzdá v rámci systému pomerného zastúpenia. Polovica platných mandátov sa obsadzuje z „väčšinových“ obvodov. Druhá polovica sa obsadzuje z „pomerných“ obvodov, ktoré sú totožné s krajinami a slobodnými mestami.

KONTROLA REPREZENTÁCIE MOCI (DRŽITEĽOV MOCI) ZDROJOM MOCI

Kontrola reprezentácie moci zdrojom moci sa za podmienok reprezen-

tatívneho mandátu uskutočňuje na konci funkčného obdobia. Sankciou voličov je odmietnutie volebného programu, politickej alternatívy, ktorá vykonávala do volieb mandát. Kontrola držiteľov moci len a len na konci ich funkčného obdobia by bola v rozpore s princípmi demokracie. Demokracia si vyžaduje stálu kontrolu držiteľov moci občianskou spoločnosťou, voličmi, ľudom, a to najmä nad spôsobom vykonávania moci, aby sa zabránilo zneužívaniu moci a jej koncentrácii, ako aj svojvoľnému nakladaniu s verejnými financiami. Stála kontrola nad vykonávaním moci a verejnými financiami je o to dôležitejšia, že každá moc má tendenciu k zneužívaniu, ku koncentrácii a výstavbe absolútnej moci nad spoločnosťou, štátom, človekom a občanom.

Jednotlivé, zákonom stanovené prostriedky kontroly sa stanú disfunkčné, podobne ako vo Weimarskej republike, ak v spoločnosti nevládne atmosféra demokracie, duch kooperácie, diskusie (dialógu), tolerancie, slušnosti, spravodlivosti a solidarity. V celom kontrolnom systéme dochádza potom k zlyhaniu, a to aj v prípade deľby moci, ak všetku moc vykonávajú predstavitelia tej istej politickej alternatívy, toho istého politického názoru. Tým deľba moci degeneruje na rozdelenie funkcií a výhod na spôsob spoliálneho systému.

Metódy a prostriedky kontroly držiteľov moci sú v podstate totožné s prostriedkami ochrany slobody spoločnosťou a štátom (I. kapitola). K najvýznamnejším nástrojom kontroly patria masmédiá a sloboda tlače (RÁMIK č. V-2). Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva k čl. 10 Dohovoru o ochrane ľudských práv napríklad poukázala na tieto skutočnosti a požiadavky (ČAPEK, 76):

a) Sloboda prejavu chránená článkom 10 platí pre vojakov rovna-

ko ako pre ostatné osoby pod jurisdikciou zmluvných štátov (Rozsudok vo veci Engel a iní/1976).

b) Sloboda prejavu je jedným z hlavných základov demokratickej spoločnosti; s obmedzením vyplývajúcim z článku 10 ods. 2 sa vzťahuje nielen na „informácie“ alebo „myšlienky“, ktoré sa prijímajú priaznivo alebo ktoré sa považujú za neškodné alebo sa k nim zaujíma ľahostajný postoj, ale aj na také, ktoré urážajú, šokujú či znepokojujú. Sloboda prejavu, tak ako je vymedzená v článku 10, podlieha radu výnimiek, ktoré je potrebné vykladať zúžene a nevyhnutnosť každého obmedzenia sa musí presvedčivo preukázať (Rozsudok vo veci Sunday Times/1978).

c) Sloboda prejavu je jedným zo základov demokratickej spoločnosti, a to najmä pokiaľ ide o slobodu politickej a verejnej diskusie. Má osobitný význam pre slobodnú tlač, ktorá má legitímny záujem na podávaní správ a na upozorňovaní verejnosti na nedostatky v činnosti štátnych orgánov vrátane prípadnej nezákonnej činnosti. Tlač má právo tieto informácie a názory šíriť a verejnosť má právo ich slobodne vyhľadávať a prijímať. (Rozsudok vo veci Sunday Times/1978).

d) Činnosť štátnych funkcionárov a zamestnancov sa musí podrobiť trvalej kontrole a debate a musí byť otvorená kritike (Rozsudok vo veci Barford/1989).

e) Aj keď tlač nesmie prekročiť pevne stanovené hranice, najmä ochranu cti tretích osôb, má napriek tomu právo šíriť informácie a myšlienky verejného

„1. Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice. Tento článok nebráni štátom, aby vyžadovali udeľovanie povolení rozhlasovým, televíznym alebo filmovým spoločnostiam.

2. Výkon týchto slobôd, pretože zahŕňa aj povinnosti aj zodpovednosť, môže podliehať takým formalitám, podmienkam, obmedzeniam alebo sankciám, ktoré ustanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, územnej celistvosti alebo verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojom a zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky, ochrany povesti alebo práv iných, zabránenia úniku dôverných informácií alebo zachovania autority a neustrannosti súdnej moci.“

Čl. 10 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd v znení protokolov č. 3, 5 a 8. Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.

záujmu. S jej funkciou rozširovať informácie sa spája právo verejnosti ich prijímať. Ak by to bolo inak, nemohla by tlač

hrať dôležitú úlohu verejného strážcu, „public watchdog“ (Rozsudok vo veci Observer a Guardian/1991).

ŠTÁTNE ZRIADENIE

LITERATÚRA: ELANDER, I.: Rozbor vzťahů mezi ústřední vládou a místní správou v různých systémech: pojmový rámec a některé příklady. Právník 9-10, 1991. HAMILTON, A. - MADISON, J. - JAY, J.: Listy Federálistů. Olomouc 1994. HENDRYCH, D.: Správní právo – obecná část. Praha 1994. JELLINEK, J.: Všeobecná státověda. Praha 1906. KALOUSEK, V.: Státní území. SVP IV. Brno 1938. KELSEN, H.: Základy obecné teorie státní. Brno 1926. KLIMKO, J.: Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc. Bratislava 1980. KRESÁK, P.: Porovnávacie štátne právo. Ústavné systémy demokratických štátov sveta. Bratislava 1993. MALÝ, K. - SIVÁK, F.: Dejiny štátu a práva v Československu I. diel. 1989. MATĚJKA, J.: Korporace veřejnoprávní. In: SVP II. Brno 1932. MAURER, H.: Allgemeines Verwaltungsrecht. München 1992. MERKL, A.: Obecné právo správní. Praha-Brno 1932. NEUBAUER, Z.: Pojem státního území. Praha 1933. NEUBAUER, Z.: Státověda a theorie politiky. Praha 1947. NEUSTUPNÁ, L. (kol.): Evropské společenství. Praha 1992. Parlamenty a evropská integrace. Způsoby práce, kompetence, přístupy. Institut für Europäische Politik. Bonn 1994. PEROUTKA, E.: Budování státu. I.-IV. Praha 1991. POSLUCH, M. - CIBULKA, L.: Štátne právo Slovenskej republiky. Bratislava 1994. PRŮCHA, P. - SCHELLE, K.: Základy místní správy. Brno 1995. Sbírka nálezů a usnesení. Ústavní soud České republiky. Svazek 1. I. díl. Praha 1994. Sbírka usnesení a nálezů. Ústavní soud ČSFR 1992. Brno 1992. ŠKULTÉTY, P.: Verejná správa a správne právo. Bratislava 1995. WEYR, F.: Ústava Československé republiky. In: Československá vlastivěda. V. Stát. Praha 1931. WEYR, F.: Československé právo ústavní. Praha 1937.

*FORMA S - D organizácia štátu
forma vlády
štátna zriadenia*

POŇATIE ŠTÁTNEHO ZRIADENIA

Štátne zriadenie je v poradí druhým komponentom formy štátu. Pojem štátne zriadenie vyjadruje územnoorganizačné členenie štátu na základe právom stanovených vzťahov medzi štátom ako celkom a jeho územnými časťami. Vzťahy medzi štátom ako celkom sú založené buď na nedeliteľnej, jednotnej suverenite štátu, alebo naopak na delenej suverenite medzi ústrednými orgánmi štátu a orgánmi územných celkov štátu.

Jednotlivé štáty sa medzi sebou odlišujú nielen z hľadiska formy vlády, ale aj z hľadiska štátneho zriadenia, osobitne počtom a veľkosťou územných jednotiek, charakterom vzťahov územných jednotiek k ústredným orgánom štátu a rozsahom právomoci a kompetencie územných jednotiek a ústredných orgánov štátu.

Štátne zriadenie takisto ako forma vlády je právna inštitúcia záväzne ustanovená právnym systémom štátu. Štátne zriadenie upravuje najmä ústava a zákony štátu a v niektorých prípadoch aj medzinárodná zmluva. Štátne zriadenie je otázkou územ-

ného delenia, členenia štátu. Štáty sa vnútorne členia na administratívno-teritoriálne časti, ev. samosprávne časti a prípadne aj „štátoprávne“ a „medzinárodnoprávne“ časti.

Podľa vzťahov medzi štátom ako celkom a jeho územnými jednotkami, časťami delíme štáty na:

- a) jednotné (unitárne) štáty,
- b) zložené štáty,
- c) zväzy štátov.

Najznámejším zástupcom zložených štátov sú federatívne (spolkové) štáty, takže v literatúre sa v niektorých prípadoch štáty delia priamo na unitárne a federatívne (spolkové). Internacionalistika vychádza z delenia štátov na jednotné (unitárne) a zložené, keďže nielen unitárne štáty, ale aj zložené štáty reprezentované napríklad federáciami vystupujú v zmysle medzinárodného práva a medzinárodnoprávnej subjektivity ako jednotné štáty.

Jednotný (unitárny) štát

Jednotný štát sa vyznačuje najmä:

- a) jednotnou sústavou najvyšších orgánov štátu, jednou ústavou, jednotnou sústavou štátnych symbolov a pod.,
- b) neexistenciou územných jednotiek na teritóriu štátu, ktoré disponujú samostatnosťou na základe sebaurčovacieho práva, prípadne na základe iného princípu.

Právomoc orgánov jednotného štátu je delegovaná, odvodená z „nedeľnej“ suverenity štátu ako celku, prípadne vychádza z medzinárodnej zmluvy. Príkladom sú medzištátne regióny.

Jednotné štáty sa spravidla delia na

- I a) centralizované,
- II b) decentralizované.

I Decentralizované štáty

Miera decentralizácie štátnej moci v decentralizovaných štátoch je rozmanitá; vyjadruje mieru vertikálnej delby moci v štáte. Miera decentralizácie je determinovaná aj koncepciou delegácie moci, totiž či štát je obec obcí a vzniká zdola delegáciou, ktorá vychádza od občana a obce, alebo naopak či právomoc a kompetencia orgánov obcí a vyšších územných jednotiek vzniká na základe delegácie zhora, ktorá vychádza z ústredných orgánov.

Decentralizované jednotné štáty charakterizujú najmä tieto znaky:

- a) Právomoc a kompetencia miestnych samosprávnych orgánov vzniká na základe ústavnej a zákonnej delegácie právomoci a kompetencie ústredných orgánov; vyskytujú sa však aj iné názory o pôvode právomoci a kompetencie orgánov územnej samosprávy.
- b) Pri realizácii svojej pôsobnosti postupujú miestne orgány samostatne.
- c) Kreácia miestnych orgánov, orgánov miestnej samosprávy sa uskutočňuje nezávisle od ústredných orgánov (kreačná nezávislosť).
- d) V rámci delegovanej právomoci a kompetencie neexistujú medzi ústrednými a miestnymi orgánmi vzťahy nadriadenosti a podriadenosti; miestne orgány sú v „delegovanej“ oblasti viazané len ústavou a zákonmi.

V podmienkach decentralizovaného štátu ústredné orgány:

- a) regulujú postavenie miestnych orgánov ústavou a zákonmi,
- b) kontrolujú súlad miestnych normatívnych právnych aktov s normatívnymi aktami ústredných orgánov, ich súlad so zá-

- konmi a ústavou; miestne orgány sú oprávnené iniciovať preskúmanie zákonnosti či ústavnosti postupu ústredných orgánov, ktorým zrušili normatívny akt miestnych orgánov,
- c) v stanovenom rozsahu vykonávajú finančnú kontrolu.

Autonómia

Súčasťou decentralizovaného, ale v niektorých prípadoch aj centralizovaného štátu je autonómia. Autonómne útvary sa v súčasnosti vyskytujú v Rusku, Izraeli, Taliansku (Južné Tirolsko) a v iných štátoch. Existuje niekoľko druhov autonómie, napríklad politická autonómia, kultúrna autonómia a pod. Jednotlivé druhy autonómie vytvára miera, rozsah delegovanej právomoci a kompetencií, ktoré uplatňujú na základe zákona, prípadne štatútu o autonómii orgány autonómie, ktorými sú v prípade „silnej“ autonómie parlament, „kabinet“ a prípadne aj súdnictvo, polícia a iné orgány a organizácie. Napríklad v Južnom Tirolsku, v ktorom stále existuje latentný etnický konflikt, disponujú orgány autonómie tak primárnymi, ako aj sekundárnymi právomocami a kompetenciami (financie, zdravotníctvo). Autonómny (krajinský) parlament prijíma zákony v oblasti regionálneho plánovania, kultúry, cestovného ruchu a pod. Všetky prijaté zákony si vyžadujú súhlas ústredných orgánov štátu. V prípade vetovania zákonov ústrednými orgánmi rozhoduje ústavný súd.

II Centralizované štáty

Aj v centralizovaných štátoch sa vytvára územnoorganizačné členenie štátu, s ktorým je nevyhnutne spoje-

ná existencia ústredných a miestnych orgánov štátu. Podstatný rozdiel je v právomoci a kompetencii miestnych orgánov. Ústredné orgány v centralizovanom štáte:

- a) ustanovujú vymenovaním funkcionárov miestnych orgánov,
- b) majú právo zasahovať do činnosti a rozhodovania miestnych orgánov a zrušovať a meniť rozhodnutia miestnych orgánov,
- c) regulujú činnosť miestnych orgánov tak všeobecne záväznými právnymi predpismi, ale a organizačnými aktmi.

Zložený štát

Zložený štát sa vyskytuje najmä vo forme:

- a) federácie,
- b) reálnej únie,
- c) modernej únie.

Zložený štát v porovnaní s jednotným štátom sa spravidla vyznačuje:

- a) dvojitou sústavou najvyšších orgánov štátu, viac ako jednou ústavou, dvojitou sústavou štátnych symbolov a pod.,
- b) existenciou dvoch a viacerých štátov na štátnom teritóriu, ktoré disponujú samostatnosťou na základe sebaurčovacieho práva; prípadne na základe iného princípu,
- c) spoločným právnym dokumentom, ktorým je v prípade federácie ústava alebo iný dokument napríklad zmluva alebo niekoľko právnych dokumentov s funkciami zmluvy, ústavy a pod.,
- d) dvojkomorovým parlamentom osobitne v prípade federácie v ktorom sa jedna z komôr vytvára zo zástupcov členských štátov
- e) rozdelením právomoci a kompetencie medzi orgány zloženého štátu a členské štáty.

ŠTÁTNY REŽIM A PRÁVNÝ ŠTÁT

ločenstvo krajín pridružených k Francúzsku.

Zväzy štátov a ich formy

Zväzy štátov predstavujú nadštátne spojenie štátov. V minulosti sa vyskytovali vo forme personálnej únie.

Známu formou štátu zväzu je konfederácia. Konfederáciou boli Spojené štáty americké v období r. 1778-1787, ako aj Švajčiarsko do r. 1847. Členské štáty konfederácie si zachovávajú svoju medzinárodnoprávnu subjektivitu. Vytvárajú si spoločný orgán. Platnosť a účinnosť uznesení spoločného orgánu na teritóriu členských štátov sa uplatňuje, len ak s nimi vysloví súhlas príslušný ústredný štátny orgán.

Nadštátne spojenie štátov konfederáčného typu najmä po prijatí Maastrichtskej zmluvy predstavuje Európske spoločenstvo.

Okrem nadštátnych spojení štátov sa suverénne štáty integrujú aj v rámci medzištátnych organizácií s celosvetovou alebo regionálnou pôsobnosťou. Patrí k nim napríklad Organizácia Spojených národov.

Federácia je v súčasnosti najčastejšou formou zloženého štátu. Zloženým štátom federatívneho typu bolo aj Česko-Slovensko od r. 1969 do r. 1992, keď cestou dismemberácie vznikli dva samostatné unitárne štáty, Slovenská republika a Česká republika.

Reálna únia je zloženým štátom so spoločnou hlavou štátu a spoločnými právomocami a kompetenciami, osobitne so spoločnými vecami v oblasti financií, obrany a zahraničných vecí. Príkladom reálnej únie je Rakúsko-Uhorsko od vyrovnania r. 1867. K spoločným veciam patrilo zahraničie, vojenské veci a čiastočne financie. Spoločný ústredný orgán („delegácia“) sa vytvoril zo zástupcov zákonodarných zborov oboch štátov. Pri zasadnutí obe „delegácie“ hlasovali osobitne (rakúska, uhorská). Pri neprijatí zhodného uznesenia sa hlasovalo na spoločnom zasadnutí.

Moderná únia je integráciou bývalých koloniálnych mocností a kolónií. Vznikla po rozpade koloniálnej sústavy po druhej svetovej vojne. Jednou z moderných únií je Commonwealth, Britské spoločenstvo národov a druhou známou modernou úniou je Spo-

LITERATÚRA: ACTON, Lord: Essays on Freedom and Power. Ed. Himmelfarb, G., London 1956. ARISTOTELES: Politika. Bratislava 1988. BANFIELD, E. Ed.: Občanské cnosti. Praha 1995. BORK, H. R.: Amerika v pokušení. Právo vystavené svodům politiky. Praha 1993. BLAHOŽ, J.: Komparace procesních aspektů následné konkrétní kontroly ústavnosti. Právník 7, 1990. BLAHOŽ, J.: Ústavní stížnost. Právník 5, 1991. BRÖSTL, A.: Právní stát. Pojmy, teorie a principy. Košice 1995. CRAWFORD, J. Ed.: The Rights of Peoples. Oxford 1988. ČAPEK, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva. Přehled judikatury a nejzávažnějších případů. Praha 1995. DENNING, Lord, Hon.: The Due Process of Law. London 1980. DOKUMENTY Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Helsinki 1975. Bratislava 1976. FRIEDRICH, C. J.: Limited Government. A Comparison. Englewood Cliffs 1974. HAMILTON, A. - MADISON, J. - JAY, J.: Listy Federalistů. Olomouc 1994. HAYEK, F. A.: The Constitution of Liberty. Chicago 1960. HAYEK, F. A.: Cesta do otroctví. Praha 1990. HAYEK, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda. I.-III. Praha 1991. HOWARD, A. E. Dick.: Konstitucionalismus. Právník 4, 1991. HUBÁKOVÁ, E.: Efektivnější ochrana lidských práv - cíl reorganizace kontrolního mechanismu Rady Evropy. EMP 1, 1995. Human rights Reader. Ed., Laquer W., and Rubin, B. New York 1989 revised ed. INCIARDI, J. A.: Trestní spravedlnost. Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy. Praha 1994. JELLINEK, J.: Všeobecná státověda. Praha 1906. KRÜGER, H.: Allgemeine Staatslehre. Stuttgart 1966 (2.vyd.). LEE, S. J.: The European Dictatorships 1918-1945. Cambridge 1990. LUDSKÉ PRÁVA. Výber dokumentov OSN. Bratislava 1991. Ludské práva. Otázky a odpovede. Levice 1993. MALCEVOVÁ, E.: Občan, občianska spoločnosť a právny štát. Bratislava 1995. MILL, J. S.: O Slobode. Iris. Bratislava 1995. PRÁVNÝ ŠTÁT: Konceptie a inštitúcie. Referáty z konferencie. Právný obzor. 3. 1994. Brno 1992. RAWLS, J.: Teorie spravedlnosti. Praha 1995. SARTORI, G.: Teória demokracie. Bratislava 1993. SLOBODA, právo, bezprávie. I. Lubyho dni. Bratislava 1990. STRÁŽNICKÁ, V. - ŠEBESTA, Š.: Človek a jeho práva. Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv. Bratislava 1994. ŠTURMA, P.: Vláda práva podle Evropské úmluvy o lidských právech. Právník 5, 1993. TOCQUEVILLE, de A.: Demokracie v Americe. I.-II. Praha 1992. WALTER, R.: Středoevropské ústavní soudnictví a čistá nauka právní. Všehrd 1, 1993. WEINBERGER, O.: Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Masarykova univerzita. Brno 1995. WEYR, F.: Československé právo ústavní. Praha 1937. WILSON, J. Q.: Jak se vládne v USA. Praha 1995. WOLFF, R. P. Ed.: The Rule of Law. New York 1971. WRIGHT, N.: Ústavní ustanovení, která se vztahují k soudnictví a k přezkoumávání ústavnosti zákonů: Srovnávací studie. Právník 5, 1991. ZIPPELIUS, R.: Allgemeine Staatslehre. München 1988. ZIPPELIUS, R.: Zdôvodnenie väčšinového princípu v demokracii. Právný obzor 8, 1991. ZOULÍK, F.: Soudy a soudnictví. Praha 1995.

POJEM ŠTÁTNY REŽIM

Štátny režim je poslednou z troch zložiek formy štátu. Štátnym režimom rozumieme metódy vládnutia, metódy výkonu štátnej moci, to znamená spôsob, ako sa štátna moc vykonáva. Štátny režim sa v zásade rovná metódam vládnutia.

Štátnu moc je možné vykonávať rozmanitými právnymi i mimoprávnymi metódami - buď demokraticky, alebo sa štátna moc vykonáva nedemokratickými metódami, režimom tvrdej ruky, autoritatívne, zneužívaním práva a moci. Zneužívanie práva spravidla kulminuje násilím a štátnym terorom, zneužívaním najmä ozbrojených zbrojov a informačných služieb proti vlastnému obyvateľstvu, špicľovaním a provokáciami. Cieľom je zbaviť sa a diskreditovať kritikov nedemokratického režimu zneužitím práva.

Medzi výkonom štátnej moci demokratickými a nedemokratickými metódami je priestor, ktorý vyplňa kombinovaný štátny režim. Kombinovaný štátny režim je buď viac demokratický ako nedemokratický alebo viac nedemokratický ako demokratický.

Obsahom štátneho režimu je najmä právna regulácia:

- a) právneho postavenia človeka a občana a garancií jeho základných práv a slobôd,
- b) organizovaných záujmov spoločnosti, najmä spôsob zabezpečenia združovacieho a zhromažďovacieho práva,
- c) iných právnych i neprávnych metód uskutočňovania štátnej moci držiteľmi moci (reprezentantmi moci) pri tvorbe práva a aplikácii práva.

Štátny režim je dynamická kategória. Takisto ako forma vlády a štátne zriadenie je tiež právnou inštitúciou. Určuje spôsob výkonu moci pomocou práva. Na druhej strane je štátny re-

žim dynamická kategória v tom zmysle, že odzrkadľuje reálny spôsob vládnutia, nielen to, ako sa má moc podľa ústavy a zákonov uskutočňovať, ale ako sa naozaj v každodennom živote a politike vládnutia uskutočňuje.

Podľa jednotlivých prameňov o rešpektovaní ľudských a občianskych práv sa zdá, že nedemokratický štátny a kombinovaný režim, v ktorom prevláda nedemokracia nad demokraciou, má v celosvetovom meradle väčšie pole pôsobnosti ako demokratický štátny režim. Demokracia má veľa nedostatkov a kritických miest jej realizácie. Hovorí sa, že najlepším liekom na nedostatky demokracie je viac demokracie. Vážnym nebezpečenstvom pre demokratický spôsob výkonu moci je opačný názor, ktorý tvrdí, že demokracie je veľa, takže nedostatky demokracie je potrebné riešiť nie rozšírením demokracie, ale jej redukciami, priškrtením demokracie.

Nedemokratický režim je režimom totalitného štátu, ktorý je predmetom inej časti učebnice (I. kapitola).

V tejto kapitole sa venuje pozornosť demokratickému štátnemu režimu, ktorý je vlastne režimom vlády práva a ktorý sa uskutočňuje v právnom štáte. Demokratický štátny režim je v tomto zmysle identický s metódami vládnutia, ktoré reprezentujú princípy právneho štátu, na prvom mieste je metóda postupu len na základe práva a v medziach práva. Ide o princíp limitovanej moci. Na druhej strane musí pôsobiť princíp limitovanej majority. Len v štátoch, v ktorých sa v každodennom živote uplatňuje princíp limitovanej moci štátu, to znamená postupu štátu len na základe práva a princíp limitovanej väčiny, to znamená postup väčšiny len pri uznaní práv jednotlivca a politických, ako aj iných menších, menšinových názo-

rov, je možné reálne garantovať realizáciu demokratických metód vládnutia. V opačnom prípade ide o viac alebo menej otvorené násilie štátnej moci a majority, prípadne až o štátny teror a pritom aj o kamufláciu demokratických metód vládnutia.

POLICAJNÝ ŠTÁT A PRÁVNÝ ŠTÁT

Demokratický štát je spoločenstvom slobodných a rovnoprávných subjektov, v ktorom štátna moc ochraňuje slobodu a práva občanov. Požiadavka dodržiavať platné právo sa v demokratických podmienkach verejného života uplatňuje nielen vo vzťahu k občanom, ale sa uplatňuje generálne a bez výnimky. Platným právom je viazaná aj štátna moc, ktorá môže postupovať len na základe práva a v medziach práva.

Myšlienka a teória právneho štátu sú dielom politického liberalizmu tak v kontinentálnej Európe, napríklad liberalizmu Charles-Louis de Secondat Montesquieua (1689-1775), Immanuela Kanta (1724-1804) či Wilhelma von Humboldta (1767-1835), ako aj dielom anglo-amerického liberalizmu, napríklad liberalizmu Johna Locka (1632-1704), Johna Stuartha Millä (1806-1873), Lorda Actona (1834-1902) alebo Alexisa de Tocquevilla (1795-1859). Pravda, pri poslednom zo spomínaných mien môže vzniknúť pochybnosť, či ide o kontinentálny alebo o anglo-americký liberalizmus.

Dve koncepcie právneho štátu

Idea právneho štátu a jeho teória sú okrem liberalizmu aj výsledkom

a) právneho pozitivizmu, najmä

nemeckého právneho pozitivizmu minulého storočia, b) anglickej i americkej konštitucionalistiky, ktorej začiatky môžeme hľadať už v Magna Charta Libertatum (1215), v dôsledku ktorej bol panovník nútený rešpektovať dôležité práva a privilégiá feudálnej nobility.

Magna Charta Libertatum vyjadrila v článku 39 o.i. aj princíp zákonosti, ktorý sa v tom čase obmedzoval iba na slobodných ľudí a ktorý nadobudol univerzálny charakter až v dôsledku liberalistického chápania právnej slobody a princípu rovnosti všetkých pred zákonom osobitne v 18. a 19. storočí.

Podstatou teórie právneho štátu, ku ktorej prispel nemecký liberalizmus a právny pozitivizmus najmä dielom Roberta V. Mohla, C. T. Welckera, O. Bähra a iných na jednej strane a Rudolfa v. Gneista a F.J. Stahla a iných na strane druhej, je zásada postupu štátu striktnie na základe práva a zasahovania štátu do života jednotlivca výlučne v súlade s ústavou a zákonmi. Ide o dôležitý princíp limitovanej štátnej moci, ktorý stanovuje, že štátne orgány môžu postupovať len a len na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

V kontinentálnej Európe a v Anglicku sa sformovali celkom dve koncepcie právneho štátu, jednak a najmä nemecká teória, *Rechtsstaat* a jednak anglo-americká koncepcia právneho štátu, *rule of law*. Obe koncepcie majú celý rad spoločných znakov, lenže modifikovaných odlišným právnym systémom, v ktorom vznikali a pôsobia, a navyše aj vzťahom k úlohe súdnictva a k hodnote demokracie a slobody, pretože *rule of law* je nielen formálnym princípom zasahovania štátu do života občana v súlade s právom, ale aj požiadav-

kou na demokratický spôsob vlády a požiadavkou na obsah práva. Tak sa aspoň koncepcia rule of law pod dominantným a nepretržitým pôsobením anglo-amerického liberalizmu a predstáv o liberalistickom štáte ako o minimálnom a delegovanom štáte formovala. V tomto smere ovplyvnila rule of law kontinentálny právny štát až a najmä po druhej svetovej vojne.

Faktom je, že kontinentálnu Európu vždy viac fascinovala rovnosť než sloboda. Idea liberalizmu je čosi ako chrbtica anglo-amerického politického a právneho myslenia. Je všade, v každej myšlienke. Oproti tomu idea slobody nemá v právnom myslení kontinentu tzv. prierezový charakter, takže keď nakrojíme právny pozitivizmus určitej oblasti kontinentálnej Európy či už v centrálnych alebo marginálnych bodoch, vôbec nemusíme naraziť na ideu slobody. Jedinečnosť anglo-amerického myslenia je naopak v tom, že sloboda je súčasťou každej modernej právnej koncepcie, najmä *rule of law*, ako aj *due process of law*.

Due process of law treba z procesnoprávneho hľadiska chápať ako právo na riadny a spravodlivý súdny proces, na súdne konanie, ako právo nebyť pozbavený života, slobody a majetku bez riadneho súdneho procesu. Z tohto hľadiska je koncepcia *rule of law* skôr filozofiou nezasahovania štátu do života jedinca než učením a požiadavkou zásahov len na základe ústavy a zákonov.

Policajný štát

Z historického hľadiska je právny štát pendantom policajného štátu, štátu absolutistickej monarchie, v ktorom proti zásahom štátnej moci nemal občan nijakú účinnú ochranu,

a ktorej všetka moc sa koncentrovala v exekutive. Odtiaľ tiež výraz policajný štát, čiže štát, v ktorom dominuje štátna správa, exekutiva, polícia. Výraz polícia je odvodený od výrazu *politeia*, ktorý má niekoľko významov. Najznámejšia interpretácia vyplýva z Aristotelovho diela *Politika*, kde k „dobrým“ formám vlády, okrem monarchie a aristokracie, zaraďuje staroveký mysliteľ aj *politeia*, t.j. demokraciu, ktorá je spravovaná zákonmi.

Výrazom *politeia* sa o.i. označovala nielen forma vlády a ústava v súčasnom poňatí dokumentu najvyššej právnej sily, ale aj štruktúra a funkcie správy obce (štátu), čiže súhrn orgánov štátu, úradníkov vykonávajúcich správu. Ešte pred prvou svetovou vojnou, ale aj medzi obidvoma svetovými vojnami sa policiou nazývali rôzne druhy či úseky výkonu štátnej správy, napríklad colná polícia, divadelná, finančná, banská, pohrebná, mravnostná, plavebná, zdravotná, ale tiež kriminálna a štátna polícia, ktorých nekontrolovaná činnosť v autoritatívnych štátoch ovplyvnila súčasné chápanie policajného štátu.

Z dominantného postavenia exekutívy v policajnom štáte tiež vyplýva, že orgánom štátnej správy je dovolené všetko okrem toho, čo im nie je zakázané. Naopak, občanom (poddaným) je dovolené len to, čo im právo priznáva, ostatné všetko je im zakázané.

Z historického hľadiska právny štát predstavuje teda víťazstvo nad policajným štátom, čo bolo dobové pomenovanie absolutistickej monarchie. V súčasnosti sa termín policajný štát rozšíril aj na iné formy vlády. Ide o autoritatívny, totalitný štát, o nedemokratickú formu vlády, v ktorej sa štátna moc opiera o represívne metódy vládnutia spojené s perzekúciou, potlačovaním základných práv a slobôd a dominantným postavením neli-

mitovanej väčšiny alebo menšiny, ako aj represívnych zložiek, najmä tajnej polície a ostatných orgánov správy vrátane závislej, ev. kabinetnej justície, organizovanej nie na funkčnej a statusovej nezávislosti a princípe verejnosti, ale na princípoch subordinácie a rešpektovaní nie právnych, ale politických noriem i príkazov štátnej a straníckej administratívy.

V policajnom štáte minulosti i súčasnosti je štátna moc sústredená v rukách jednotlivca alebo úzkej skupiny ľudí a opiera sa o byrokratický a represívny aparát.

Právo a bezprávie

V nedemokratických štátoch nachádzame namiesto práva rozmanité formy bezprávia.

Bezprávie je charakteristickou črtou nedemokratického štátneho a politického režimu. Bezprávie je stav, ktorý vzniká a pretrváva s ďalekosiahlymi demoralizačnými účinkami na spoločnosť a jednotlivcov jednak pri trvalom a hrubom porušovaní a nezohľadňovaní ústavy a zákonov predstaviteľmi moci, ktoré formálne deklarujú ľudské práva, a jednak pri rozpore právneho systému určitého štátu s ľudskými právami a ich medzinárodným štandardom.

Medzi formy bezprávia patrí okrem **anarchie a anomie zákonne a nezákonné bezprávie**. Pre zákonné bezprávie ako jednu z metód vlády v nedemokratickom štátnom a politickom režime je charakteristické podstatné obmedzenie, pozastavenie (suspensia) alebo absolútny zákaz základných práv a slobôd občanov (ľudských práv).

Naproti tomu nezákonné bezprávie sa vyskytuje pri formálnom deklarovaní ľudských práv, ktoré však vykonávateľ štátnej moci systematicky a celkovo porušuje. Podstata

bezprávia je najmä v hlbokom rozpore medzi slovami zákona a úradným postupom.

IDEA PRÁVNEHO ŠTÁTU

V právnom štáte vládne právo. Štát, štátne orgány môžu postupovať len na základe práva a len spôsobom ustanoveným právom.

Právny štát sa vracia ku gréckej naturalistickej myšlienke *nomos despotes*, k predstave vlády práva, zákonov. Vládcom, ktorý prikazuje všetkým a každému, je zákon. Gréci chápali zákon (právo) ako súčasť prírody. Zákon trónil nad všetkými a nad každým. Museli sa mu podriaďiť aj bohovia, nehovoriac už o panovníkoch. Význam myšlienky o všeobecnej viazanosti zákonmi pre formovanie ideí právneho štátu, ktoré boli vlastne prírodnými zákonmi, vynikne najmä v porovnaní s vládnucou ideológiou starovekých despocií, najmä východných despocií. V despotickej systéme sa vládcovia deklarovali za bohov, a tým aj za tvorcov zákonov, ktoré mohli kedykoľvek meniť. Život človeka v dôsledku toho ohrozovali nielen povodne, smršte a iné prírodné živly, ale aj ničivé premeny vôle vládcu, ktoré nebolo možné predvídať.

Život pod vládou zákonov a nie ľudí

Právna istota je možná len za podmienok všeobecne záväzného zákona, ktorým sa musí spravovať aj vládca a vláda. Ak sa jednotlivec či skupina postaví nad ústavu a zákony štátu, sú možnosti formovania občianskej slobody, právnej istoty a právneho štátu uzavreté. Jedným z podstatných znakov právneho štátu je totiž

zákonnosť, legalita, čiže viazanosť všetkých, no najmä štátnych orgánov platným právom. Cieľom je sebalimitácia štátnej moci platným právom. Už konštitučná monarchia v porovnaní s absolutistickou monarchiou ako policajným štátom bola pre ľudstvo obrovským pokrokom. Lebo kým v absolutistickej monarchii je panovník nad zákonom (*suprema lex regis voluntas*), v konštitučnej monarchii nad jeho hlavou tróni ústava.

Sir Edward Coke (1552-1634) bol anglický právnik, ktorý pôsobil vo vysokých justičných funkciách. Je autorom 13 zväzkov *Reports* (1600-1659) i 4 zväzkov *Institutes of the Laws of England* (1627-1644). Pripisuje sa mu požiadavka *žiť pod vládou zákonov a nie ľudí* (*government of laws not men*), ako aj myšlienka, že právo chráni kráľa, nie kráľ chráni právo. Tým artikuloval vlastne jeden z najdôležitejších princípov právneho štátu. Týmto princípom je vláda práva. V spoločnosti nech vládne právo a nie ľudia.

Koncepcia právneho štátu už pri svojom zrode v 19. storočí žiadala predovšetkým limitovať činnosť štátnej správy ústavou a zákonmi a vytvoriť jasnú hranicu medzi štátom a občanom. Dovoľavala sa občianskej slobody, aby občanom bolo dovolené všetko, s výnimkou obmedzení zakotvených v ústave či zákonoch. Štátnym orgánom a najmä štátnej správe sa na rozdiel od toho povoľovala činnosť iba na základe zákonov a v ich medziach.

Formovanie ideí právneho štátu sa úzko spája aj s požiadavkou delby štátnej moci, nadväzuje na myšlienku spoločenskej zmluvy a je neoddeliteľné od požiadavky zakotvenia a rešpektovania prirodzeného práva či prirodzených práv, ktoré dnes nazývame ľudské práva. Niektorí autori v súčasnosti anglo-americkú koncepciu právneho štátu (*rule of law*)

stotožňujú s *human rights* (ľudskými právami), pretože podľa nich tradičným termínom pre ľudské práva je práve *rule of law* (BROWNLIE,1).

Požiadavky anglo-americkej koncepcie právneho štátu (rule of law)

K všeobecnej predstave o právnom štáte treba pripočítať nielen prvky kontinentálnej koncepcie, ktorá najmä v období svojho vzniku zdôrazňovala vládu zákona, viazanosť štátu právom, zákonnosť výkonu štátnej moci a zasahovanie štátu do života občana len na základe zákona a v jeho medziach, a tým aj zodpovednosť štátu, ale aj požiadavky anglosaskej predstavy *rule of law*.

V nej sa zvýraznili najmä tieto základné myšlienky:

- bez riadneho súdneho procesu nikoho nemožno pozbaviť života, slobody a majetku;
- nikto nie je nad zákonom; nad právom nestojí najmä štátna moc, takže právny štát je vládou práva;
- právo sa vyznačuje generalitou a nepôsobí retroaktívne.

Pôvodné princípy právneho štátu, ktoré vyjadrovali a zabezpečovali nielen legalitu, čiže viazanosť štátu právom, ale aj slobodu jednotlivca, jeho základné práva a slobody sa vývojom ďalej prehľbovali, ale aj rozširovali. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že všetky princípy právneho štátu vytvárajú možnosť kontroly moci. V súvislosti so zodpovednosťou treba spomenúť najmä princíp sebalimitácie moci, ktorý formuloval o.i. Humboldt, a ktorý anglo-americká teória vytýčila prostredníctvom zásady *limited government*. *Limited government* je požiadavkou na obmedzenie celej moci, všetkých foriem, druhov a metód

štátnej moci, nielen moci exekutívy, ako sa spravidla požaduje v kontinentálnej teórii právneho štátu. *Limited government* sa jednoznačne vzťahuje aj na parlament. Právny štát si vyžaduje, aby bola limitovaná tak moc exekutívy, ako aj moc zákonodarná i súdna, i keď súdna moc má pri ochrane ľudských práv takmer najvýznamnejšie poslanie.

Právny štát proti *salus populi suprema lex* a limitácia moci

V zodpovednostnom systéme vzťahov štátu a občana plní dôležitú úlohu najmä justičný systém. Jednak verejnoprávne súdnictvo, najmä správne súdnictvo, ústavné súdnictvo a prípadne volebné súdnictvo, a jednak všeobecné súdnictvo. Uplatňovanie právomocí súdnictva, ktoré je viazané len ústavou a zákonmi a už ničím iným, napĺňa tiež predstavy spravodlivosti, napríklad predstavu *fiat iustitia, pereat mundus* (nech sa uplatní spravodlivosť, trebárs by svet zahynul), či predstavu *iustitia regnorum fundamentum* a vedie k odmietnutiu prekonaného stanoviska absolutistickej zvrchovanosti, že vôľa panovníka je najvyšším zákonom, totiž *suprema lex regis voluntas*, ktoré vyslovil Wilhelm II., parafrázujúc r.1891 zásadu *salus populi suprema lex*, že blaho národa je najvyšším zákonom. Problém je v tom, že aj idea, aby blaho národa bolo najvyšším zákonom, viedla často k totalitarizmu.

Jellinek k tomu vo svojom známom diele uvádza: „Pojem blaha“ a jeho príbuzný pojem „úžitku“ sú totiž natoľko mnohoznačné a neurčité, v takej miere závislé od subjektívneho hodnotenia, že v minulosti bolo z nich odvodené a aj dnes možno z nich odvodiť čokoľvek. Ľudia sa do-

volávali všeobecného blaha odjakživa, keď sa bezohľadne napádali najvyššie a najdôležitejšie individuálne hodnoty. Preto učenie o blahu akceptovali všetci, ktorí sa usilovali rozširovať pole činnosti štátu donekonečna. Ide o klasickú teóriu štátneho absolutizmu a policajného štátu... Jakobíni vyhlásili všeobecné blaho oficiálne za najvyšší účel štátu, čo prakticky znamenalo sankciu neobmedzenej vlády väčšiny. Pre demokratický zodpovednostný systém musí byť dominantná nielen priorita občana pred štátom (suverenita ľudu), ale aj odmietnutie vlády silnej ruky či všeobecného blaha.

Jedným zo základov demokratickej formy vlády je vláda práva. Pomocou nej možno zabezpečiť účinnú kontrolu moci a vytvoriť sústavu fungovania zodpovednostného systému, ktorý zabráni tomu, aby sa všeobecné blaho nezvrhlo na všeobecný úpadok prosperity, slobody a mravov.

Jedným z najvýznamnejších implicitných znakov právneho štátu je zákonnosť (legalita) a z nej vyplývajúca viazanosť štátnych orgánov právom.

Rovnako je zrejmé, že právny štát je štátom, ktorý zasahuje do sféry ľudských a občianskych práv i slobôd len do tej miery, pokiaľ je to nevyhnutné, a len a len na základe ústavy a zákonov, takže slobodu človeka obmedzuje v minimálnej miere. Teda prazákladom právneho štátu, na ktorom sa historicky sformoval a po druhej svetovej vojne zaznamenal renesanciu, sú vzťahy medzi občanom a štátom v systéme požiadaviek *limited government*, sebaobmedzenia štátnej moci právom, jeho podriadenie sa zákonom, ktoré sám vydáva ako aj limitácia väčšiny právami menšiny a jednotlivca.

Teória a filozofia práva pozná celý rad princípov právneho štátu. Neznamená to však, že ak určitý štát nena-

plňa niektorú z podmienok vyjadrenú princípmi, že nespĺňa kritériá právneho štátu. Ide o to, že niektoré štáty sú viac právnymi štátmi ako iné štáty, čo nie je dané ani tak charakterom práva ako tým, o aký štát vlastne ide, najmä či je demokratickým alebo nedemokratickým štátom, prípadne štátom, ktorý je na ceste k demokracii alebo smeruje od nej k nedemokratickému systému vlády.

Právna istota

Okrem spomínaných princípov je požiadavkou právneho štátu aj právna istota, ktorá znamená možnosť predvídať rozhodnutia štátneho orgánu v konkrétnej veci, ale aj vývoj zákonodarstva. Vyžaduje si najmä stabilitu základných princípov právneho systému, plné rešpektovanie nadobudnutých práv a zásad nereetroaktivity, t.j. aby právne normy pôsobili do budúcnosti, a nie do minulosti (späťne) a aby sa právne pomery v zásade spravovali právom platným v čase, v ktorom vznikli. Napokon si vyžaduje únosnú mieru objemu výsledkov tvorby práva a frekvencie zmien normatívnych právnych aktov.

Princípy právneho štátu majú aj ekonomický základ, keďže práva a slobody občanov by stratili svoj význam bez ekonomickej slobody. Rozdelenie majetku medzi množstvo vlastníkov znamená, že ani jeden z vlastníkov, keď postupujú nezávisle od seba, nemôže výlučne určovať postavenie ľudí. Pluralita vlastníctva, ekonomická sloboda a voľné fungovanie trhu sú dôležitou zárukou slobody nielen pre vlastníkov, ale aj pre nevlastníkov. Kontrola nad výrobnými prostriedkami sa v spoločnosti rozdelí a nikto nemá nad obyvateľstvom úplnú moc, takže

jednotlivci môžu relatívne slobodne rozhodovať o svojom osude. Ak sú naopak všetky výrobné prostriedky v rukách jednej osoby či inštitúcie, má nad obyvateľstvom absolútnu moc výlučne ten subjekt, ktorý vykonáva kontrolu nad vlastníctvom vrátane plánovania všetkého ekonomického života. Existencia či neexistencia právneho štátu je teda podmienená nielen demokratickou alebo nedemokratickou formou vlády, ale aj ekonomickým systémom spoločnosti a úzkou nadväznosťou fungujúceho politického a spoločenského pluralizmu na pluralizmus vlastníctva a voľné fungovanie trhu.

PRINCÍPY PRÁVNEHO ŠTÁTU A ZÁRUKY OCHRANY PRÁVA

Princíp vlády práva, obmedzenej vlády a obmedzenej (limitovanej) väčšiny, ústavnosti a zákonnosti, ľudských práv, deľby moci a suverenity ľudu, nezávislosti súdництва a niektoré ďalšie sú princípmi právneho štátu. Právny štát však nie je možné redukovat' na právne princípy. Dôležité sú tiež ekonomicke a politické podmienky života spoločnosti, prostredie demokracie a ekonomickej súťaže. Na zabezpečenie ľudských práv nestačí právo. Právo demokratickej spoločnosti bez právnej a politickej kultúry veľa nezmôže.

Dôležitá je aj efektívnosť právneho systému a každej právnej normy, zabezpečovaná zo strany štátu najmä možnosťou aplikácie donútenia v prípadoch nerešpektovania práva. V spojitosti s tým majú dôležitý význam štátne inštitúcie, zabezpečujúce požiadavky právneho systému a úlohy ochrany práva, garancii práv a slobôd občanov, napríklad sústava súdov a ich právomoci, činnosť ombudsma-

na, prokuratúry, polície a iných inštitúcií ochrany práva.

Nevyhnutnou požiadavkou právneho štátu sú nielen princípy, ale aj ich realizácia a fungovanie právnych garancií v prípade porušenia práva.

Zabezpečovanie dodržiavania práva pomocou právnych sankcií a štátnomocenského donútenia tvorí súčasť systému ochrany práva. Pod pojmom právna záruka ochrany práva rozumieme štátnym donútením zabezpečené právne formy ochrany verejného i súkromného práva, práv a slobôd občanov, ako aj verejného poriadku a bezpečnosti demokratickej spoločnosti pred bezprávím a nezákonným konaním a zákonom ustanovené spôsoby a postupy ich nápravy. Právna ochrana sa uskutočňuje rozmanitými formami zabezpečenia práva a záväzkov v oblasti súkromného práva i v oblasti verejného práva.

Právny štát zabezpečuje ochranu práv subjektov práva pred nezákonnými zásahmi a postupmi celým radom právnych záruk ochrany práva. Vyjadruje ich buď vo forme oprávnení jednotlivcov, právnických osôb alebo vo forme právomocí štátnych orgánov. Ťažisko ochrany spoločnosti a jednotlivca pred neoprávnenými zásahmi štátnych orgánov, právnických osôb a jednotlivcov spočíva najmä na štátnych orgánoch, na „štátnej pomoci“. Z tohto dôvodu sa právne záruky ochrany práva charakterizujú ako právom ustanovené spôsoby zabezpečenia realizácie práva štátnymi orgánmi. To najmä preto, lebo nástrojom, ktorý v konečnom dôsledku zabezpečí realizáciu určitého práva alebo iného oprávneného záujmu, sú štátne orgány a v určitých oblastiach aj orgány samosprávy, tj. v oboch prípadoch legitímni reprezentanti verejnej moci.

V ďalšom výklade podrobnejšie rozvedieme podstatu princípov práv-

neho štátu, ktorý zvýrazní aj funkciu garancií ochrany práva.

Vláda práva (vláda práva krajiny) a právo na spravodlivý (riadny) proces (due process of law)

Princíp vlády práva či vlády práva krajiny a z neho vychádzajúce požiadavky vyjadrujú jedno zo základných východísk právneho štátu, ktorým je primát práva nad štátom. Právny štát je verejnou autoritou, ktorá sa spravuje právom, v ktorej vládne právo a nie ľudia a kde štátne orgány uskutočňujú svoje právomoci a funkcie na základe práva a v medziach práva.

Princíp vlády práva, vlády práva krajiny či primátu práva nad štátom je neoddeliteľný od práva na spravodlivý, riadny proces (*due process of law*), ktorý sa neraz interpretuje nesprávne len ako inštitút procesného práva. Význam práva na spravodlivý proces je však širší.

Vznik práva na spravodlivý súdny proces (*due process of law*) nadväzuje na Magnu Chartu Libertatum, v ktorej sa už v spomínanom čl. 39 o.i. stanovilo: „Nech nijaký slobodný človek nie je zadržaný alebo zatknutý... alebo iným spôsobom poškodený, s výnimkou zákonného postupu porotného súdu (*except by the lawful judgment of his peers*) a podľa práva krajiny (*by the law of the land*).“ Spojenie *judgment of his peers* identifikuje Howard práve ako porotný súd (HOWARD, 296).

Formulácia práva na spravodlivý (riadny) proces sa prvý raz použila v r. 1345 v Statute of Westminster, signovanom Eduardom III., *That no man of what estate or condition that he be, shall by put out of land or tene-ment, nor taken nor imprisoned, nor*

disinherited, nor put to death, without being brought in answer by due process of the law.“ (DENNING, 5 (V). Odvtedy sa obe spojenia, tak dikcia právo na spravodlivý proces (*due process of law*), ako aj fráza podľa práva krajiny (*by the law of the land*), používali v rovnakom význame.

Pri uplatňovaní práva na spravodlivý proces sa anglickí sudcovia dovoľávajú prirodzenej spravodlivosti (*natural justice*). Koncepcia anglickej prirodzenej spravodlivosti je porovnateľná s americkou predstavou o práve na spravodlivý proces a znamená najmä, že:

- a) každý má právo na sudcu vo svojej veci,
- b) obvinený musí byť oboznámený o vznesení obvinenia a má právo vyjadriť sa ku všetkým skutočnostiam, ktoré sa mu kladú za vinu,
- c) nikoho nemožno odsúdiť bez toho, aby sa vyjadril ku všetkým skutočnostiam, ktoré sa mu kladú za vinu.

Zmienka o vláde práva, o postupe podľa práva krajiny a tým aj o práve na spravodlivý proces, sa v USA po prvý krát objavila vo *Virginia Bill of Rights*, ktorú vypracoval George Mason r. 1776 a ktorá sa stala súčasťou Ústavy Virgínie. Dokument v podstate opakoval formuláciu Magny Charty, totiž že nikto nesmie byť pozbavený života, slobody alebo majetku s výnimkou postupu podľa práva krajiny (*„that no man be deprived of his liberty, except by the law of the land.“*).

Právo na spravodlivý (riadny) proces vyjadruje v anglo-americkej tradícii jednoducho požiadavku vlády práva. Táto zásada je úzko spojená s 5. dodatkom k Ústave USA, v ktorom sa o.i. ustanovuje: Nikto nesmie byť pozbavený života, slobody alebo majetku bez spravodlivého súdneho

procesu (*due process of law*). Rovnako je spojená so 14. dodatkom k Ústave USA, v ktorom sa o.i. ustanovuje: Žiadny štát nemá právo pozbaviť nijakú osobu života, osobnej slobody alebo majetku bez spravodlivého súdneho procesu (*due process of law*).

Ako vidieť z uvedenej citácie oboch dodatkov k Ústave USA, moderný zákonodarca použil len spojenie *právo na spravodlivý súdny proces* (*due process of law*) a už nie spojenie dovoľávajúce sa práva krajiny, ktoré však znamená vládu práva.

Všeobecne sa uznáva, že právo na spravodlivý proces má dve základné dimenzie, jednak procesnoprávnu, kde toto právo vystupuje ako požiadavka na slušný a spravodlivý, riadny súdny proces, prípadne na spravodlivý a slušný správny (administratívny) proces, a jednak hmotnoprávnu dimenziu, kde toto právo vystupuje ako požiadavka na ochranu slobody pred svojvôľou alebo neodôvodnenou, neopodstatnenou reguláciou zo strany štátu. V tejto oblasti sa právo na spravodlivý proces uplatňuje napríklad pri garantovaní práva na súkromie a osobnú slobodu. Na tomto základe napríklad súd vo veci *Roe v. Wade* (1973) odmietol ako neústavný zákon, ktorý nepripúšťal umelé prerušenie ťarchavosti okrem prípadu záchrany života rodičky a argumentoval právom na riziko, ktoré je podľa názoru sudcu Harry A. Blackmuna zahrnuté do osobnej slobody, vyjadrenej požiadavkou spravodlivého procesu, zakotvenou v 14. dodatku Ústavy USA.

V právnych systémoch krajín kontinentálnej Európy je právo na spravodlivý (riadny) proces výlučne procesným právom, bez významného vzťahu k princípu vlády práva. Právo na spravodlivý proces je ako procesná garancia osobitne vyjadrené Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd v prípadoch

rozhodovania o občianskych právach a záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia.

Požiadavku vlády práva a nie vlády ľudí treba v kontinentálnom právnom systéme chápať najmä z hľadiska ústavnosti a zákonnosti, ako aj ľudských práv a ich ochrany.

Obmedzená vláda (*limited government*), ústavnosť (*konštitucionalizmus*), zákonnosť (*legalita*)

Idea vlády práva a nie jeho zneužívanie podľa rozmaru a diskrečného práva úradníkov je základným kameňom konštitucionalizmu (HOWARD, 296). Logickým dôsledkom uplatnenia princípu vlády práva je zásada obmedzenej vlády, pod ktorou rozumieme princíp obmedzenej štátnej moci, viazanosť štátu právom.

Viazanosť štátu právom sa musí uplatňovať jednak v oblasti viazanosti štátu ústavou, ústavnými zákonmi a zákonmi, ako aj v oblastiach ich vykonávania orgánmi štátnej správy len na základe zákonov a v ich medziach.

Viazanosť štátnej moci právom sa tiež musí uplatňovať pri rešpektovaní medzinárodných zmlúv, ktoré štát transformoval, osobitne v oblasti ľudských práv.

Z formálneho hľadiska ústavnosť znamená striktné dodržiavanie ústavy, ústavných zákonov, ako aj transformovaných medzinárodných zmlúv a súlad výkonu moci, povinností a práv s ústavou. Obdobne, zákonnosť je požiadavkou na rešpektovanie zákonov a ostatných právnych predpisov všetkými subjektmi práva bez rozdielu. Súčasťou ústavnosti a zákonnosti je najmä nutnosť postupu štátu na základe práva a v medziach práva, osobitne v prípadoch ob-

medzenia práv a slobôd ustanovených ústavou a zákonom, tj. zasahovania štátnych orgánov do ústavných garantovaných práv a slobôd.

Z materiálneho hľadiska vystupujú ústavnosť ako právo na ústavu, ktorú zabezpečí základné práva a slobody a zakotví demokratickú štruktúru štátnej moci, ale tiež právo na nemožnosť demokratických ústavných princípov a ústavy garantujúcej ľudské práva, zakotvujúcej republikánsku formu vlády a pod. Z tohto hľadiska je idea konštitucionalizmu blízka myšlienke vlády práva. Konštitucionalizmus sa v niektorých prípadoch stotožňuje s demokratickou formou vlády, prípadne sa chápe extenzívne, v dôsledku čoho je v podstate totožný s anglosaským chápaním právneho štátu.

Ústavnosť je jadrom zákonnosti najmä jej zásada všeobecnej viazanosti všetkých platným právom a zásada postupu štátnych orgánov a štátnych inštitúcií na základe zákona.

Ústavná a zákonná limitácia štátnej moci

Princíp sebalimitácie moci formuloval už Humboldt. Anglo-americká teória limitácie štátnej moci je známa ako *limited government*. Ide o požiadavku na obmedzenie celej moci, všetkých foriem, druhov a metód štátnej moci, nielen moci exekutívy, ako spravidla požaduje v kontinentálnej teórii právneho štátu. *Limited government* sa jednoznačne vzťahuje aj na parlament. Právny štát si totiž vyžaduje, aby bola limitovaná tak moc exekutívy, ako aj moc zákonodarná i súdna, i keď súdna moc má pri ochrane ľudských práv takmer najvýznamnejšie poslanie.

Cieľom autorov teórie delby moci najmä Locka, Montesquieua a tvo-

cov Ústavy USA bola štátna moc, ktorej uplatňovanie je striktné obmedzené zákonom ustanovenou kompetenciou („odtiaľ - potiaľ“), ako aj zákonom ustanoveným poriadkom jej realizácie („len takto a nie inak“), aby nedošlo k zneužitiu moci a obmedzeniu slobody ľudí. Základná myšlienka limitovanej moci je vyjadrená požiadavkou „vlády práva a nie vlády ľudí“. Držitelia moci sú limitovaní ustanovenou právomocou, takže je pre nich nezákonné spravovať sa rozmarom, svojvôľou, vrtochom či používať diktát a, pravda, postup, ktorý nemá oporu v ústave a zákone.

Koncepcia právneho štátu už pri svojom zrode v 19. storočí žiadala predovšetkým limitovať činnosť štátnej správy ústavou a zákonmi a vytvoríť jasnú hranicu medzi štátom a občanom. Dovoľavala sa občianskej slobode, aby občanom bolo dovolené všetko, s výnimkou obmedzení zakotvených v ústave či zákonoch. Štátnym orgánom a najmä štátnej správe, na rozdiel od toho, sa povoľovala činnosť iba na základe zákonov a v ich medziach.

Formovanie ideí právneho štátu sa úzko spája s požiadavkou deľby štátnej moci. Nadväzuje na myšlienku spoločenskej zmluvy a je neoddeliteľné od požiadavky zakotvenia a rešpektovania prirodzeného práva či prirodzených práv, ktoré dnes nazývame ľudské práva.

Ústava môže zabezpečovať limitovanú moc najmä:

- a) zákazom uplatňovať určitú právomoc alebo zákazom uplatňovať túto právomoc a kompetenciu určitým postupom,
- b) vymedzením jej dovolených (zákonných) právomocí,
- c) rozdelením moci medzi rôzne štátne orgány, ktorých kompetencie sú brzdou vo vzťahu k iným kompetenciám iných štátnych orgánov,

- d) udelením právomoci rozhodovať, či štátna moc postupuje v rámci jej dovolených (zákonných) právomocí najmä súdnictvu.

Vývoj v Európe, najmä sústreďovanie moci v rukách panovníka v období absolutistickej monarchie, ako aj vláda Stuartovcov a Cromwela v Anglicku poučili Montesquieua, Locka i tvorcov americkej ústavy, že ak štátna moc má slúžiť všeobecnému blahu a dobru, musí byť obmedzená a navyše rozdelená.

Liberáli 17. až 19. storočia a tvorcovia konštitučných aktov tohto obdobia sa na jednej strane usilovali ustanoviť štátnu moc dostatočne silnú, aby zabezpečovala verejné záujmy, vrátane obchodu a obrany, avšak na strane druhej, nie až natoľko silnú, aby zničila občiansku slobodu. Takto limitovanú moc je možné v ústave fixovať prostredníctvom výslovného priznania alebo výslovného obmedzenia právomoci legislatívy (zákonodarstva), exekutívy (výkonnej moci) a justície (súdnictva).

Formulácia explicitných dovolení a zákazov pre štátnu moc

Pri skúmaní otázky, či parlament, vláda a súdnictvo má kompetencie, ktoré ústava výslovne nezakotvuje, ide najmä o otázku, či kompetencia parlamentu, vlády a súdnictva, ktorá nie je výslovne vyjadrená ústavou, je *ex constitutione* zakázaná? Ústava Slovenskej republiky vymedzuje kompetenciu Národnej rady SR v čl. 86 pomocou normatívneho spojenia „do pôsobnosti Národnej rady Slovenskej republiky patrí najmä...“. Naproti tomu je Kongres USA striktné limitovaný taxatívnym vymedzením 17 právomocí, ev. kompetencií. Dopĺňa ich tzv. „elastická klauzula“, ktorá oprávňuje Kongres „vydá-

vať všetky zákony nevyhnutné na uskutočňovanie uvedených právomocí a všetkých ostatných právomocí, prepožičaných touto ústavou vláde USA, jej orgánom alebo úradníkom“ (čl. 1 časť 8).

Vo svojej právomoci je obdobne limitovaný americký prezident.

Súdnictvo je limitované zákazom rozširovať rozhodovanie na základe vlastného výberu. Aj u nás súdy môžu rozhodovať len a len o veciach, ktoré navrhnu oprávnené osoby.

Ústava USA tiež zakazuje prijímať zákony, ktoré by uložili fyzickým osobám trest straty občianskych práv bez riadneho súdneho rozhodnutia (*bills of attainder, legislative trials*). Takisto ako naša ústava zakazuje prijímať retroaktívne zákony, podľa ktorých by bolo možné stíhať občanov za činy, ktoré boli v čase, keď k nim došlo, úplne v súlade s platným právom. Napokon, táto ústava obsahuje zložitú procedúru svojej revízie. Dodatky k ústave platne navrhujú najmenej 2/3 poslancov oboch komôr parlamentu, ev. sa uplatní iný rovnocenný spôsob. Zložitá procedúra ratifikácie dodatkov proces rigidity ústavy ešte prehľbuje.

Deľba moci a suverenita ľudu

Princíp obmedzenej vlády a obmedzenej väčšiny, viazanosti štátnych orgánov a inštitúcií ústavou, zákonmi a transformovanými medzinárodnými zmluvami významne garantuje najmä deľba moci.

Deľba moci medzi moc zákonodarnú, súdnu a výkonnú je tiež účinnou garanciou proti negatívnym dôsledkom suverenity ľudu a koncentracii moci v parlamente. Princíp suverenity ľudu medzi prvými vyzdvihol Marsilius z Padovy (1275/80-1342) v diele *Defensor pacis* (1324). Zásadu, že le-

gitímnym zdrojom štátnej moci, verejnej štátnej (politickej) autority je ľud, neskôr a spoločne s princípom všeobecnej rovnosti nanovo formuloval J.J. Rousseau (1712-1778) najmä v diele *Du contrat social* (1762).

Problém je v tom, že absolutizácia princípu suverenity ľudu vedie nevyhnutne ku koncentrácii moci v parlamente a následne k zneužívaniu moci. Nevyhnutnou podmienkou skutočného fungovania právneho štátu, v ktorom vládne právo, je preto nielen rešpektovanie suverenity ľudu, ale aj rozdelenie moci a navyše, uplatnenie zásady viazanosti štátu právom aj smerom k parlamentu, ktorý musí postupovať na základe ústavy, ako aj v súlade s ostatnými zákonmi, ktoré prijíma a je nimi viazaný. Účinné garancie viazanosti parlamentu právom predstavuje okrem deľby moci najmä konštitucionalizmus a kontrola ústavnosti, najmä súdna kontrola ústavnosti.

Predmetom kontroly ústavnosti, ako sa už uviedlo, je súlad zákonov a ostatných normatívnych právnych aktov s ústavou. Pod ústavnosťou zákonov a ostatných právnych predpisov sa rozumie jednak formálna ústavnosť, ktorú normatívny akt nadobúda tým, že vzniká na základe postupu ustanoveného ústavou a jednak materiálna ústavnosť, ktorú normatívny akt nadobúda tým, že jeho obsah je v súlade s ústavou. Predmetom kontroly ústavnosti je tiež ochrana ústavou zaručených práv a slobôd občanov.

Kontrola ústavnosti sa uskutočňuje buď formou¹⁾ parlamentnej alebo²⁾ súdnej kontroly ústavnosti, prípadne ich³⁾ kombináciou, alebo aj inými prostriedkami, napríklad⁴⁾ realizáciou práv veta. V prvom prípade sa uplatňuje sa mokrrola najvyššieho zastupiteľského orgánu vrátane možnosti, že právo kontroly alebo kontrolnej iniciatívy.

je zverené niektorému z orgánov najvyššieho zastupiteľského zboru. V druhom prípade vykonávajú kontrolu ústavnosti buď všeobecné súdy, alebo osobitný ústavný súd.

Ak ústavný súd zistí nesúlad medzi predpismi a ústavou, vysloví, že dotknuté predpisy alebo ich časti strácajú účinnosť. Príslušné orgány tvorby práva sú povinné v stanovenom časovom limite dať dotknuté predpisy do súladu s ústavou, inak stratia platnosť i účinnosť. Nálezy ústavného súdu sa zverejňujú v úradnej zbierke štátu.

Ľudské a občianske práva

Pojem a obsah ľudských práv sa sformoval na základe prirodzeného práva v predvečer buržoázných revolúcií a odporu proti absolutistickému policajnému štátu.

Pojem ľudské práva je odvodený z prirodzeného práva. Ľudské práva sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné. Prínáležia každému človeku bez ohľadu na jeho štátnu príslušnosť alebo iný status. Patria aj jednotlivcom bez štátneho občianstva, utečencom a pod.

Ľudia sa rodia a zostávajú slobodní a rovnoprávni. Úlohou štátu je tieto práva človeka zakotviť v zákonoch ako práva človeka i občana a zabezpečiť ich nerušené užívanie. Po druhej svetovej vojne sa pojem a katalóg ľudských práv najčastejšie spája s ich deklarovaním Organizáciou Spojených národov, kým pod pojmom občianske práva a slobody sa myslí jednak na vyjadrenie občianskych a politických práv v ústavách a zákonoch štátov a jednak na práva, ktoré patria občanom štátu, napríklad volebné právo, petičné právo a pod.

Ľudské práva predovšetkým chrá-

nia človeka, jeho osobnosť pred ľubovôľou a zneužívaním moci. Okrem ochrannej funkcie občianske a politické práva umožňujú najmä jednotlivcom ovplyvňovať správanie, činnosť, postup moci. Obidve funkcie sú však uskutočniteľné len v demokratickej spoločnosti, v ktorej sa skutočne uplatňujú princípy právneho štátu, politická pluralita, dôsledná deľba moci a sudcovská nezávislosť.

Kým obmedzovanie zásahov štátu do sféry slobody jednotlivca sa formovalo v anglickom práve v 16. a 17. storočí, ba aj skôr, moderné učenie o prirodzenom práve sa rozšírilo a ovplyvnilo ústavy a konštitučné akty najmä v 18. storočí. Americká deklarácia nezávislosti zakotvila právo na rovnosť, život, ako aj na slobodu vrátane práva na zmenu alebo odstránenie vlády, ktorá nedbá na rešpektovanie týchto práv (1776). Iný významný akt, Deklarácia práv človeka a občana (1789) o.i. vyhlásila, že cieľom všetkého politického združovania je ochrana prirodzených a neodňateľných práv človeka.

K novému rozmachu ľudských práv došlo po druhej svetovej vojne nielen v teórii, kde sa obnovila teória prirodzeného práva, smer nazývaný jusnaturalizmus alebo škola prirodzeného práva. Myšlienka ľudských práv zreteľne prenikla do zákonodarstva štátov, skupín štátov, a najmä do činnosti Organizácie Spojených národov.

Valné zhromaždenie OSN prijalo v roku 1948 Všeobecnú deklaráciu ľudských práv. Stala sa východiskom pre ďalšie dokumenty najmä pre Sociálnu chartu z roku 1961, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (1966), Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966) a pod.

Dôležitá je aj regionálna kodifikácia a ochrana ľudských práv. Dohovor

o ochrane ľudských práv a základných slobôd (Európska konvencia ľudských práv) bol dojednaný v Ríme 4. novembra 1950 a doplňuje ho celý rad protokolov, dojednaných najmä v Štrasburgu. Pri ratifikácii tohto dohovoru uznalo Česko-Slovensko právomoc Európskej komisie pre ľudské práva akceptovať podľa čl. 25 Dohovoru a na základe vzájomnosti aj právomoc Európskeho súdu pre ľudské práva podľa článku 46. Dohovor nadobudol pre Česko-Slovensko platnosť 18. marca 1992.

Štáty združené v Organizácii amerických štátov prijali Americkú konvenciu ľudských práv 22. novembra 1969, ktorá nadobudla platnosť v r. 1978.

Regionálna kodifikácia ľudských práv sa uskutočnila aj na Africkom kontinente. Dňa 26. júna 1981 bola prijatá Africká charta ľudských práv a práv ľudí, ktorá nadobudla platnosť r. 1986.

Tri generácie ľudských práv

V spojitosti s rozvojom ľudských práv po druhej svetovej vojne sa hovorí o troch generáciách ľudských práv. Africká charta spolu s inými dokumentmi reprezentuje tretiu generáciu ľudských práv, ktorá je generáciou práv ľudí, práv založených na solidarite. Západ sa spravidla identifikuje najmä s ich prvou generáciou, v ktorej je evidentná kontinuita prirodzeného práva a ľudských práv. Prvá generácia znamená najmä osobnú slobodu, občianske a politické práva. Viac v Európe a menej v Spojených štátoch amerických pristúpili jednotlivé štáty, uprednostňujúce prvú generáciu práv, na zabezpečenie druhej generácie práv, čiže ekonomických a sociálnych práv.

Prvá generácia ľudských práv, ako

sa už zdôraznilo, vzišla z Vyhlásenia nezávislosti a Francúzskej revolúcie. Cieľom bola ochrana občianskej slobody pred svojvôľou štátnej moci. Ide o negatívne práva v zmysle limitovania, obmedzovania štátnej moci. Americká konštitucionalistika tu hovorí o *limited government*, ktorý je jedným z princípov právneho štátu v teórii ústavy a ústavného práva i súdnej kontroly ústavnosti.

Druhá generácia ľudských práv, na rozdiel od prvej vyžaduje pozitívnu akciu zo strany štátu.

Riešenie problémov tretej generácie ľudských práv je nemysliteľné bez medzinárodnej spolupráce štátov a organizácií.

Ľudské a občianske práva sa vnútorné členia na osobné práva a slobody, politické práva a slobody a sociálno-ekonomické a kultúrne práva. Pokiaľ ide o osobné práva, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach napríklad stanovuje, že každá ľudská bytosť má prirodzené právo na život. Nikto nesmie byť vystavený svojvoľnému a protiprávnemu zasahovaniu do súkromného života, rodiny, domova alebo korešpondencie, ani protiprávnym útokom na svoju česť a povesť. Každý má právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva.

V oblasti politických práv ide najmä o právo pokojného zhromažďovania, združovania, ako aj o právo petičné i právo na slobodu prejavu, ktoré zahŕňa slobodu vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie i myšlienky všetkého druhu bez ohľadu na hranice a pod.

K sociálno-ekonomickým a kultúrnym právam patrí napríklad právo na prácu, právo na nezávadné pracovné podmienky, odpočinok a zotavenie, zakladanie odborových organizácií a ich právo na slobodnú činnosť, ktorá nepodlieha iným ob-

medzeniam okrem tých, ktoré ustanovuje zákon, právo na štrajk, právo na vzdelanie, právo účasti na kultúrnom živote, na užívaní plodov vedeckého pokroku a pod.

Základom účinnosti medzinárodnej ochrany ľudských práv je predovšetkým kontrola plnenia záväzkov, ktoré štáty na seba prevzali. Dôležité úlohy v systéme kontrolných orgánov plní sama OSN. Jej špecializovaným orgánom v oblasti ľudských práv je Komisia OSN pre ľudské práva, ktorá je pomocným 43-členným orgánom Hospodárskej a sociálnej rady. Osobitnú kontrolu vykonáva aj Medzinárodná organizácia práce v oblasti sociálnych práv a UNESCO na poli kultúrnych práv.

Do kontrolného systému sa zaraďujú aj výbory expertov. Významný je najmä Výbor pre ľudské práva, ktorý je kontrolným orgánom strán medzinárodného paktu o občianskych a politických právach. Je oprávnený riešiť aj sťažnosti jednotlivcov, pokiaľ sú občanmi štátov, ktoré prijali tzv. Opčný protokol. Ďalším prvkom kontrolného systému sú mimovládne medzinárodné organizácie, napríklad Amnesty International, Medzinárodná liga pre ľudské práva a iné.

Európsky systém kontroly dodržiavania ľudských práv

Situáciu v Európe charakterizuje skutočnosť, že štáty združené v Európskej rade si vytvorili prijatím Európskej dohody o ľudských právach osobitný systém kontroly plnenia Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv, a to vo forme Európskej komisie pre ľudské práva a Európskeho súdu pre ľudské práva (Rím 4. 11. 1950). Európsky systém kontroly dodržiavania ľudských práv vyústil

jednak judikatúrou, ktorú rešpektujú alebo mali by rešpektovať všetky združené i pridružené štáty, a jednak vytvoril účinný tlak na legislatívu členských štátov Rady Európy. Podstatnou otázkou je, aby sa jednotlivcom umožnil prístup k európskym súdnym inštitúciám v prípadoch porušovania ich práv a slobôd, ktoré zakotvil Európsky dohovor o ľudských právach.

Komisia pre ľudské práva sa ustanovila, aby filtrovala návrhy sťažovateľov, ktorí vyčerpali všetky opravné prostriedky podľa vnútroštátneho práva. Jej úlohou bolo a nateraz ešte je overiť sťažnosti, aby súd nebol zaplavený návrhmi. Ako pôsobí uvedený „filter“? Od r. 1954 prerokovala komisia viac ako 20 tisíc sťažností, avšak súd od r. 1960 vyniesol rozsudky iba v 415 prípadoch (HUBÁKOVÁ, 12). Ukazuje sa tiež, že priemerná doba definitívneho prerokovania sťažnosti Súdom, prípadne Výborom ministrov je 5 rokov. Z tohto, ako aj so zreteľom na rast počtu členov Rady Európy dozrelo presvedčenie o nutnosti reformovať kontrolný mechanizmus dodržiavania Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. S cieľom zvýšiť efektívnosť ochrany práv podľa Európskeho dohovoru a skrátiť dĺžku konania bol r. 1994 prijatý Dodatočný protokol č. 11. Doterajší dvojnásťnásťnásť postup je nahradený jedným súdnym orgánom - Európskym súdom. Súd má právomoc aplikovať a interpretovať Európsky dohovor tak vo veciach, ktoré sa týkajú medzištátnych sporov, ako aj v prípadoch návrhov predložených jednotlivcami. Doterajší súd ukončí svoju pôsobnosť so vznikom účinnosti Protokolu č. 11.

Silný impulz na rozvoj ľudských práv, ktorý trvá do dnešných dní, predstavovala Konferencia o bezpeč-

nosti a spolupráci v Európe. Svoje rokovanie skončila v Helsinkách v roku 1975 prijatím Záverečného aktu, ktorého súčasťou sa stali aj ustanovenia upravujúce spoluprácu v humanitárnych oblastiach. Helsinský proces prehlbuje a ďalej rozvíjajú stretnutia účastníckych štátov konferencie.

9 Nezavislost' sudnictva

Zásada nezávislého rozhodovania súdov je najvýznamnejším prejavom osobitného postavenia súdov v sústave štátnych orgánov a garantom súdnej ochrany práv a slobôd občanov. Súdnú ochranu zakotvuje spravidla ústava. Každý sa môže domáhať zákonom stanoveným spôsobom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom aj na inom štátnom orgáne. Kto tvrdí, že bol na svojich právach ukrátený rozhodnutím orgánu verejnej správy, môže sa obrátiť na súd, aby preskúmal zákonnosť takéhoto rozhodnutia. Z právomoci súdu nesmie byť vylúčené preskúmanie rozhodnutí týkajúcich sa ľudských práv.

Sudcovská nezávislosť je ústavnou zásadou demokratických štátov, ktorá ustanovuje, že sudcovia sú pri výkone svojej funkcie nezávislí, takže pri rozhodovaní sa spravujú výlučne ústavou a zákonmi, prípadne aj ostatnými všeobecne záväznými právnymi predpismi. Ak to ustanovuje ústava alebo zákon, sudcovia sú viazaní aj medzinárodnou zmluvou. Ak sa súd domnieva, že iný všeobecne záväzný právny predpis odporuje zákonu, konanie preruší a podá návrh na začatie konania pred ústavným súdom. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky je preň i pre ostatné súdy záväzný.

Nezávislosť sudcu, ktorý pri výkone svojej funkcie nie je viazaný okrem

ústavy, zákonov a iných predpisov, ktoré sú v súlade s ústavou a zákonmi a prípadne aj medzinárodnými zmluvami, nijakými inštrukciami, sa nazýva funkčnou nezávislosťou.

Štátna správa, v porovnaní so súdmi, je vo veciach rozhodovania budovaná nie na princípe nezávislosti toho, kto rozhoduje, ale na princípe jeho podriadenosti vyšším orgánom štátnej správy. Okrem zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov sa jej rozhodnutia spravujú aj organizačnými aktmi nadriadených orgánov, ktoré ale nemajú charakter prameňov práva.

9 Záruky sudcovskej nezávislosti

Nezávislosť súdnictva je v demokratických štátoch zabezpečená celým radom záruk. Tie spočívajú okrem funkčnej nezávislosti aj v osobnej či 1 2 statusovej nezávislosti, ktorá sudcovi zaručuje trvalosť funkcie a jeho zosaditeľnosť len vo výnimočných prípadoch. Súčasťou statusovej nezávislosti je aj 3 nepreložitelnosť sudcu, na ktorú nadväzuje zásada, že nikto nesmie byť odňatý svojmu sudcovi, t.j. sudcovi, ktorý je príslušný rozhodnúť konkrétnu vec.

Ďalej je nezávislosť a nestrannosť rozhodovania sudcov zabezpečená tým, že 4 funkcia sudcu je nezlučiteľná jednak s funkciami v iných štátnych orgánoch alebo v určitých organizáciách, prípadne je nezlučiteľná s výkonom určitej, najmä zárobkovej činnosti. Členstvo v politickej strane sa však spravidla považuje za zlučiteľné s výkonom sudcovskej funkcie. Najmä v systéme delby moci sa odlišná politická príslušnosť sudcov najvyššieho súdu, na rozdiel od politickej príslušnosti prezidenta, začleňuje do dômyselného mechanizmu

rovnováhy sudcovskej, zákonodarnej a výkonnej moci.

Súdnicstvo sa bráni vonkajším vplyvom a tak zabezpečuje slobodu, nezávislosť a nestrannosť rozhodovania aj tým, že porady o hlasovaní senátu alebo poroty, a to v prípadoch, ak nerozhodujú podľa zákona samosudcovia, sa koná za zatvorenými dverami, i keď samo prejednávanie vecí, o ktorej prebieha neverejná porada a hlasovanie, je vždy verejné a prístupné komukoľvek.

Dôležitým predpokladom nezávislosti sudcov je profesionálna etika sudcov. K elementárnym požiadavkám patrí najmä prísna nestrannosť, striktné zachovávanie zákona, odmietanie akýchkoľvek zásahov do rozhodovacej činnosti, zákaz vedľajších zamestnaní či platených funkcií vrátane súkromnej obchodno-podnikateľskej činnosti, povinnosť mlčanlivosti, najmä povinnosť zdržiavať sa verejných prejavov vo veciach, ktoré nie sú právoplatne ukončené.

K zárukám sudcovskej nezávislosti možno napokon pridať aj odbornosť každého sudcu, pretože príprava rozhodnutia i samostatné rozhodovanie si vyžaduje nielen hlboké a široké právne znalosti, ale aj široké poznatky z ostatných oblastí teórie a spoločenskej praxe. Ak sudca tieto znalosti a informácie nemá, stáva sa závislý od jednotlivcov, ktorí nimi disponujú, a od významov, ktoré tieto poznatky nadobúdajú v ich interpretácii.

Zásady konania a spravodlivý proces

Na princíp sudcovskej nezávislosti nadväzuje celá sústava procesných záruk, ktoré tvoria garancie základných práv a slobôd ustanovených najmä ústavou, zákonmi a transformovanými medzinárodnými zmluva-

mi. Rozhodovacia činnosť štátnych orgánov ovládajú procesné zásady, ktoré zabezpečujú viazanosť štátnych orgánov právom vo všetkých štádiách aplikácie práva, ako aj ochranu základných práv a slobôd občanov najmä v trestnom, občianskosúdnom a správnom konaní. Medzi dôležité zásady patrí najmä zásada objektívnej a materiálnej pravdy, zásada rovnosti procesných strán či účastníkov konania, verejnosť konania, voľné hodnotenie dôkazov, zásada bezprostrednosti či priamosti a ústnosti konania.

Z hľadiska procesných záruk ide najmä o právo každého na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu. Rozsudok musí byť vyhlásený verejne. Tlač a verejnosť môžu byť vylúčené buď po dobu celého pojednávania, alebo z časti procesu len v záujme mravnosti, verejného poriadku alebo národnej bezpečnosti v demokratickej spoločnosti, alebo keď to vyžadujú záujmy maloletých, ochrana súkromného života účastníkov a pod.

Dôležité procesné zásady, pokiaľ ide o ochranu osobnej slobody a nedotknuteľnosť jednotlivca, vyjadruje trestné právo procesné, ktoré upravuje postup orgánov vyšetrovania a trestného súdnicstva pri riešení otázky viny a trestu.

Každý, kto je obvinený z trestnej činnosti, musí byť považovaný za nevinného, dokiaľ sa zákonným postupom nedokáže jeho vina. Táto zásada prezumpcie neviny je spojená so zásadou objektívnej pravdy a s pravidlom, že nedokázaná vina má ten istý význam ako dokázaná nevina, ako aj ďalšími pravidlami zaručujúcimi slobodu jednotlivca. Nikto nesmie byť

pozbavený slobody okrem prípadov, keď sa tak stane výlučne na základe zákona a na základe konania, tiež ustanoveného zákonom (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*).

Podľa Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv každý, kto je obvinený z trestného činu, má tieto minimálne práva:

- a) byť bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, podrobne oboznámený s povahou a dôvodom obvinenia proti nemu,
- b) mať primeraný čas a možnosti na prípravu svojej obhajoby,
- c) obhajovať sa osobne alebo s pomocou obhajcu podľa vlastného výberu, alebo pokiaľ nemá prostriedky na zaplatenie obhajcu, aby sa mu poskytol bezplatne, ak to záujmy spravodlivosti vyžadujú,
- d) vyslúchať alebo dať vyslúchať svedkov proti sebe a dosiahnuť predvolanie a výsluch svedkov vo svoj prospech za rovnakých podmienok ako svedkov proti sebe,
- e) mať bezplatnú pomoc tlmočníka, ak nerozumie jazyku používanému pred súdom, alebo týmto jazykom nehovorí.

Je teda zrejmé, že každý, kto je obvinený, nesmie byť prinútený k tomu, aby svedčil proti sebe alebo priznal vinu. Musí byť v zákonom stanovenej dobe informovaný o povahe a dôvodoch zadržania a obvinenia, poučený o svojich právach a mať dostatočnú možnosť na prípravu obhajoby. Nemôže platiť všeobecné pravidlo, aby osoby očakávajúce súdne konanie boli držané vo väzbe. Obvineného alebo podozrivého z trestného činu možno zadržať len v prípadoch ustanovených zákonom. Zadržaná osoba musí byť najneskôr do 24 hodín prepustená na slobodu alebo odovzdaná súdu. Sudca musí zadržanú osobu do 24 ho-

dín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo ju prepustiť na slobodu. Nikto tiež nesmie byť pri vyšetrovaní alebo pri výkone trestu podrobený neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu, pričom každý, kto sa stal obeťou nezákonného zatknutia alebo trestu, má zaručené právo na odškodnenie.

Platí tiež zásada, že nikoho nemožno odsúdiť za konanie alebo opomenutie, ktoré v čase, keď bolo spáchané, nebolo podľa platného práva trestným činom. Takisto nesmie byť uložený trest prísnejší, než aký bolo možné uložiť v čase spáchania trestného činu. Trestné stíhanie je tiež neprípustné proti tomu, proti komu sa skoršie stíhanie pre ten istý skutok právoplatne skončilo alebo zastavilo. V niektorých štátoch zákon tiež určuje aj časový limit, dokedy treba nariadiť pojednávanie, prípadne ukončiť vec. Ide o právo na rýchly súd (*speedy trial*), ktoré zakladá napríklad V. dodatok k Ústave USA.

Rýchly súd chráni obvinených a obžalovaných pred dlhotrvajúcou väzbou tým, že stanovuje časový limit medzi obvinením, ev. zatknutím obvineného a odovzdaním veci súdu. Ak sa podľa Zákona o rýchlom súde, ktorý v USA nadobudol platnosť r. 1980 nepodarí predložiť vec súdu do 100 dní od zatknutia, musí sa trestné stíhanie zastaviť a obvinený prepustiť na slobodu (INCIARDI, 441). Požiadavka, aby sa trestné veci prejednávali čo najrýchlejšie a dôsledne zachovávali práva zaručené ústavou, sa v našich podmienkach realizuje prostredníctvom časových limitov trvania väzby. Trvanie väzby sa po r. 1990 významne skrátilo, avšak postupne sa predlžovalo najmä cez argumentáciu rastu kriminality a ochrany spoločnosti. V súčasnosti môže väzba trvať až tri roky. Tým sa v legislatíve presadila výlučne myšlienka ochrany spoločnosti a verej-

nej bezpečnosti namiesto ochrany slobody jednotlivca. Ak zákon umožňuje neúmerné trvanie väzby, obvinený je vlastne trestaný, aj keď právoplatným rozhodnutím súdu nebola vyslovená vina. Tým dochádza k prelomeniu zásady prezumpcie neviny a podporovaniu nečinnosti a neefektívnosti orgánov činných v trestnom konaní. Väzba znevýhodňuje obvineného oproti obvineným, ktorých vyšetrovanie sa uskutočňuje na slobode. Podľa výskumov je pravdepodobnosť odsúdenia u zatknutých osôb vyššia než u obvinených vyšetrovaných na slobode. Možnosti právnej ochrany zatknutých oproti vyšetrovaným na slobode sú podstatne nižšie. Nemajú predovšetkým toľko „možnosti radiť sa so svojim obhajcom, zbierať dôkazy a svedkov vo svoj prospech, a najmä dokázať svoju spoľahlivosť životom medzi slobodnými občanmi.“ (INCIARDI, 420).

Plnú ochranu zákonných záujmov a základných práv a slobôd vyjadruje tiež zásada zabezpečenia práva na obhajobu. Ten, proti komu sa vedie trestné konanie, musí byť v každom štádiu konania poučený o právach, ako aj o tom, že si môže zvoliť obhajcu a radiť sa s ním aj bez účasti tretích osôb. Základným záujmom obhajoby musí byť, aby nedošlo k odsúdeniu nevinného a vinný nebol postihnutý prísnejšie, než je to spravodlivé. Obhajoba sa nesmie zmeniť na obžalobu, advokát nesmie preberať funkcie žaloby alebo usvedčovať obžalovaného. Obhajoba uplatňuje to, čo je v prospech obvineného. Bolo by však v rozpore so zásadami morálky, aby obhajoba presadzovala nepravdu a na tomto základe dosiahla oslobodenie alebo oslobodzujúci rozsudok. Etika výkonu povolania zakazuje advokátovi uvádzať čokoľvek, čo obžalovanému priťažuje. Naopak, prikazuje mu preukazovať len to, čo mu poľahčí a prospere.

Procesné záruky konania vrátane minimálnych práv obvineného sú praktickým naplnením požiadaviek spravodlivého (riadneho) súdneho procesu. Európsky súd pre ľudské práva v tejto oblasti judikatúrou k čl. 5, ale najmä k čl. 6 fixoval celý rad dôležitých otázok. V súvislosti s tým je možné so zreteľom na otázku štátneho režimu a právneho štátu poukazať najmä na tieto postupy spravodlivého procesu (ČAPEK, 22-63):

- a) U osôb vo väzbe sa vyžaduje zvýšená starostlivosť a uprednostnenie (Rozsudok vo veci Engel/1976).
- b) Európsky dohovor si vyžaduje periodickú kontrolu trvania legálnosti pozbavenia slobody (Rozsudok vo veci Weeks/1987).
- c) „Súd“ je orgán, ktorý je nielen nezávislý, ale ktorý tiež poskytuje záruky súdneho konania (Rozsudok vo veci De Wilde, Ooms a Versyp/1971).
- d) Spravodlivosť konania zahŕňa predovšetkým princíp „rovnosti zbraní“ (égalité des armes“, „equality of arms“), tj. princíp, že každá strana musí mať v procese rovnakú možnosť hájiť svoje záujmy, pričom žiadna z nich nesmie mať podstatnú výhodu voči protistrane. Požiadavka spravodlivého procesu sa však naplnením princípu rovnosti zbraní vonkoncom nevyčerpáva; princíp je iba jedným z čiastkových aspektov širšieho pojmu spravodlivého procesu (Rozsudok vo veci Delcourt /1970).
- e) Právo na spravodlivý proces, či už civilný alebo trestný, predpokladá, že každá strana má možnosť uplatniť svoje argumenty za podmienok, ktoré v porovnaní s protistranou nie sú jasne nevýhodné (Rozsudok vo veci Delcourt/ 1970).

- f) Verejnosť konania chráni strany pred kabinetnou justíciou vymkýtajúcou sa kontrole verejnosti; je tiež jedným z prostriedkov na zachovanie dôvery k súdom. Priehľadnosť, ktorú poskytuje verejný výkon spravodlivosti, napomáha dosahovať ciele článku 6 ods. 1, tj. spravodlivý proces (Rozsudok vo veci Pretto /1983).
- g) Kontradiktórne konanie je jedným zo základných záruk súdneho konania (Rozsudok vo veci Feldbrugge /1986).
- h) Právo na spravodlivý proces zaujíma popredné miesto v demokratickej spoločnosti v zmysle Európskeho dohovoru. (Rozsudok vo veci F.C.B./ 1991).
- i) Pri rozhodovaní o tom, či možno orgán považovať za nezávislý

tribunál, tj. najmä nezávislý od exekutívy a od strán daného prípadu, je nutné prihliadnúť na spôsob vymenúvania jeho členov a na dĺžku funkčného obdobia, na existujúce predpisy upravujúce ich odvolanie alebo na záruky ich neodvolateľnosti, na zákony zakazujúce, aby ich exekutíva inštruovala pri ich rozhodovaní, na existenciu právnych záruk proti vonkajším tlakom, na otázku, či sa orgán javí ako nezávislý a na účasť členov sudovského zboru na konaní (Rozsudok vo veci Campbell a Fell/ 1948).

- j) Právo obžalovaného na osobnú účasť pri súdnom konaní je základným prvkom práva na spravodlivý proces (Rozsudok vo veci Colozza/1985).

TVORBA PRÁVA A PRAMENE PRÁVA

LITERATÚRA: BORK, H. R.: Amerika v pokušení. Právo vystavené svodům politiky. Praha 1993. ČAPEK, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva. Přehled judikatury a nejzávažnějších případů. Praha 1995. DAVID, R.: Anglické právo. Bratislava 1972. DAVID, R. Ed.: The Different Conceptions of the Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 1. Tübingen 1974. DAVID, R.: Sources of Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 3. Tübingen 1984. DWORKIN, R. M.: Taking Rights Seriously. Cambridge. Mass. 1977. GUREVIČ, A. J.: Kategorie středověké kultury. Praha 1972. HART, H. L. A.: The Concept of Law. Oxford 1961. HAYEK, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda. I.-III. Praha 1991. HOLMES, O. W.: The Path of the Law. 1897, 10 Har. L. Rev. 457-478. KELSEN, H.: Allgemeine Theorie der Normen. Wien 1979. KNAPP, V. a kol.: Teoretické problémy tvorby československého práva. Praha 1983. KNAPP, V.: Teorie práva. Praha 1995. KRIŠTŮFEK, Z.: Historické základy právního pozitivizmu. Praha 1967. LLOYD, L. - FREEMEN, M. D. A.: Lloyd's Introduction to Jurisprudence. London 1985. LUBY, Š.: Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva). Bratislava 1939. MÜNCH, v. I.: Export a import práva. Právní rozhledy 3, 1995. SAVIGNY von F. C.: Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Heidelberg 1814. THIBAUT, A. F. J.: Über die Notwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland. Heidelberg 1814. TUNC, A.: Právo Spojených štátov amerických. Bratislava 1966. URFUS, V.: Historické základy novodobého práva soukromého. Praha 1994. WEINBERGER, O.: Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Brno 1995. WEYR, F.: Prameny právní. SVP. III. Brno 1934. WEYR, F.: Československé právo ústavní. Praha 1937.

KONCEPCIE TVORBY PRÁVA

Tvorba práva je otázkou o vzniku práva, o pôvode právnych noriem. Právo má spoločenský charakter, takže jeho korene sú v spoločnosti a v spoločenských vzťahoch, potrebách, hodnotách, záujmoch spoločnosti. V systémoch práva obyčajového a precedensného akoby právo priamo vyrastalo zo spoločnosti a bolo jeho integrálnou súčasťou; zdá sa, že súdy ho iba nachádzajú, ale netvoria. Naopak, v právnych systémoch, v ktorých sa uplatňuje štátom orga-

nizovaná tvorba práva, a kde dominantným prameňom je tzv. štátne právo, ktoré sa nazýva aj zákonným právom, sa vec tvorby práva javí inak, totiž, že právo je výrazom racionálnej vôle štátu. Podstata veci je však zložitejšia, pretože v oboch prípadoch ide síce o formovanie spoločenských záujmov, hodnôt a potrieb, ale rôznymi cestami. Jedna cesta, ktorá predstavuje tradičnú, sociatívnu koncepciu tvorby práva, vedie zdola nahor, od spoločnosti k štátu, kým druhá cesta, ktorá predstavuje legislatívnu, etatistickú koncepciu

tvorby práva, vedie zhora nadol, od štátu k spoločnosti. V oboch prípadoch však v konečnom dôsledku ide o sociatívne determinovaný proces, v ktorom pôsobia mechanizmy formulovania spoločenských hodnôt a záujmov a ich vyjadrovania v práve. Preto prvá cesta neznamena výlučenie štátu a štátnomocenských prvkov práva a druhá cesta vyradenie spoločenského charakteru a spoločenskej podmienenosti práva.

Život spoločností a jednotlivcov 20. storočia je natoľko dynamický, že vývoj pospolitostí bez flexibilnej tvorby práva reagujúcej na spoločenské zmeny si dnes nevieme predstaviť. Starovekej a stredovekej spoločnosti však bola bližšia predstava, že zákon nie je výtvorom človeka, prípadne výsledkom normotvornej činnosti štátu. Vládlo presvedčenie, že právo pramení priamo zo spoločnosti alebo od Boha, takže úlohou učených právnikov bolo právo objavovať, nachádzať. Myšlienka stáleho vývoja práva prostredníctvom tvorby práva štátom nemala vtedy v spoločnosti miesto. Podstatným znakom práva bol jeho vek, platilo od vekov ako spravodlivosť. Zákonodarcovia stredoveku neboli tvorcami zákonov. Právo iba „nachádzali“, obnovujúc lesk jeho spravodlivosti (GUREVIČ, 128).

Konflikt medzi obyčajovým a zákonným právom

Právo vstúpilo novovekom na rázcestie, na ktorom sa odohrával konflikt medzi obyčajovým i precedensným právom na jednej strane a zákonným právom na strane druhej. Cestu k zákonnému právu kliesnili aj dominantné formy štátu s centralizovanou mocou tak pred Viedenským kongresom, najmä vo Francúzsku, Španielsku a Rusku, ako aj postup

a výsledky formovania centralizovaných národných štátov po kongrese transformované rokom 1848, najmä v Nemecku, Taliansku i Rakúsko-Uhorsku. Nástup zákonného práva namiesto obyčajového práva bol dôsledkom deklarácie rovnosti všetkých pred zákonom a výstavby centralizovanej štátnej moci.

Vo vývoji štátu a práva na kontinente došlo teda v porovnaní s Anglickom k určitému zvratu v chápaní hierarchie a vzťahu prameňov práva, ktorý podmienila najmä dominancia absolutistickej monarchie.

Hayek v tejto veci usudzuje, že „dejiny intelektuálneho rozvoja v ktorom sa od 13. storočia a hlavná na európskom kontinente začalo na tvorbu zákonov pomaly a postupne čoraz viac pozeráť ako na akt uvedenie mej a neobmedzenej vôle vládcu, si príliš dlhé a zložité... Z podrobných štúdií tohto procesu vyplýva, že úzkosúvisia so vzostupom absolutistickej monarchie, keď sa formovali predstavy, ktoré neskôr ovládli aspirácie demokracie“ (HAYEK, 77).

Počiatky legislatívneho, etatistického smeru tvorby práva, ktorý vychádzal z racionalizmu a prirodzeného práva, nachádzame v rôznych častiach Európy, kde vznikli prvé kodifikácie. Pozoruhodný je najmä pruský *Allgemeines Landrecht für die preußischen Staaten* (1794) a Zillerov rakúsky Všeobecný občiansky zákonník (1811). Najznámejšou krajinou kodifikácií je Francúzsko. Re prezentuje ich celá sústava napoleonských kódexov, najmä *Code civil* z r. 1804, ako aj myšlienka, že doterajší kult Práva nahradil kult Zákona, reprezentovaný kultom *Code civil* (KRIŠTŮFEK, 24).

Racionálna legislatíva znásobená francúzskym vzorom spolu s myšlienkami revolúcie si našla mnohých zástancov aj v ostatných krajinách

Európy. Protinapoleonske vojny transformáciu tradičnej tvorby práva na legislatívnu, rozumej etatistickú tvorbu práva pribrzdili, avšak v konečnom dôsledku sa na európskom kontinente ujala idea celonárodných zákonníkov, a preto i etatistická koncepcia tvorby práva. Legislatívna, ev. etatistická tvorba práva zodpovedala forme vtedajšieho štátu, podporovala centralizáciu štátnej moci i rozvoj obchodu a trhovej ekonomiky vytvorením jednotných a právne záväzných pravidiel.

História kodifikačných prác sa však nezačína 17. storočím a prijatím *Code civil* i ďalších napoleonských kódexov, ku ktorým patrí i zákon o občianskom súdnom konaní (*Code de procédure civile*, 1806), obchodný zákonník (*Code de commerce*, 1807), trestný zákon (*Code pénal*, 1810) a trestný poriadok (*Code d'instruction criminelle*, 1808). Kodifikačné snahy sa uplatňovali aj predtým i v systémoch obyczajového práva. Príkladom je *Corpus iuris Hungarici*, ktorý tvorí o. i. *Tripartitum*, predložené snemu r. 1514. Najznámejším dielom minulosti je kodifikácia cisára Justiniána z r. 529. Staršie kodifikácie nachádzame v španielskom i portugalskom práve, tiež v Škandinávii v 16. a 17. storočí a pod. (DAVID, 1984, 60).

Francúzska cesta tvorby práva a historicko-právna škola

Francúzsky vzor legislatívnej tvorby práva sa stretol s kontraverznou odozvou osobitne v Nemecku, najmä na pôde historicko-právnej školy, i keď Savigny zastávajúci názor, že zákon je nemenej vhodným prostriedkom tvorby práva, prijal r. 1842 pozvanie panovníka, aby sa postavil na čelo pruského legislatívneho ministerstva, ktorého úlohou bola revízia

zemskeho práva (KRIŠTÚFEK, 50).

Na potrebu jednotného občianskeho zákonníka pre Nemecko poukázal r. 1814 jednoznačne Thibaut, odkazujúc na *Code civil* a na pruský a rakúsky zákonník. Savigny sa postavil dôrazne proti uvedenému programu. V intencionalite historicko-právnej školy, ktorú Savigny založil, dôvodil, že právo sa formuje, vytvára organicky cez všeobecné presvedčenie pospolitosti o tom, čo je dovolené a zakázané, pričom presvedčenie pospolitosti, ev. národa formuluje stav právnikov. Podobne ako v stredovekej predstave aj v historicko-právnej škole je vek právneho príkazu či dovolenia dôležitým argumentom jeho odôvodnenosti, organickosti, spojenia práva so všeobecným presvedčením národa.

Miesto recepcie práva v tvorbe práva

Za súčasť tvorby práva je možné považovať aj recepciu práva. Je formou prenosu časti práva i právnej kultúry z jednej spoločnosti do inej alebo iných spoločností. Najznámejšou sa stala recepcia rímskeho práva, pri ktorej došlo k prenosu významnej časti rímskoprávnej kultúry a najmä rímskeho súkromného práva do právnych systémov strednej a západnej Európy. Osobitosťou recepcie rímskeho práva je, že išlo o transformáciu už neplatného práva staroveku najmä do novoveku, hoc romanizácia európskeho právneho myslenia, ev. preberanie rímskoprávneho dedičstva majú svoj historický začiatok v stredoveku. Keďže recepciu transformovali univerzity i štátna moc, uskutočňovala sa tak vo forme teoretickej recepcie, ako aj vo forme praktickej recepcie. Faktom je, že už neplatné a takmer zabudnuté právo silou recepcie nadobudlo znovu

záväznosť, i keď v modifikovanej forme a obsahu, ku ktorej prispela škola glosátorov a komentátorov. Predmetom recepcie nie sú v podstate pôvodné pramene rímskeho práva; v Nemecku ním napríklad bola „právna veda či skôr právna kultúra, ktorú vytvorili talianske školy, najmä... dielo komentátorov“ (URFUS, 154).

V súčasných podmienkach je recepcia transformáciou vnútroštátneho práva podľa vzoru (prameňa) práva jedného alebo viacerých štátov, prípadne podľa vzoru (prameňa) medzinárodného práva alebo komunitárneho práva. Recepcia nie je teda v mnohých prípadoch kópiou recipovaného textu, pretože normotvorca jej predmet viac alebo menej adaptuje na domáce prostredie, prípadne sa recipované právo adaptuje v novom sociokultúrnom prostredí v procese jeho realizácie v právnych vzťahoch. V tejto súvislosti sa stretávame so zaujímavým úkazom. Rovnaká dikcia zákona vyvoláva v odlišných podmienkach, čiže v inom kultúrnom, mocenskom i právnom prostredí niekoľkých štátov nerovnaké efekty, ktoré sú odlišné od efektov, ktoré príslušné právo vyvoláva v krajine, v ktorej vzniklo, a navyše efekty, ktoré variujú v závislosti od kultúry štátov, ktoré toto právo recipovali. Príkladom je Ústava Spojených štátov amerických, ktorá bola vzorom pre niektoré latinskoamerické štáty, ktoré sa jednoznačne definovali ako autoritatívne režimy.

Predmetom recepcie môže byť jeden normatívny právny akt, najmä kódex, ústava iného štátu alebo iba časť určitého zákona. Nemecký občiansky zákonník bol recipovaný v Japonsku. Francúzsky *Code civil* v Brazílii a v Argentíne. Nie je zriedkavosťou, že predmetom recepcie je niekoľko právnych úprav niekoľkých

štátov a výsledkom, cieľavedomá kombinácia rôznych vzorov. Vzorom brazílskeho občianskeho zákonníka z r. 1916 bol jednak *Code civil*, portugalský občiansky zákonník a časť ustanovení prevzal domáci normotvorca z nemeckého BGB (62 článkov), pričom ďalšia polovica zákona prihliada na domáce občajové právo (MÜNCH, 108). Kombináciu dokumentuje aj tvorba ústavy Československej republiky r. 1920. Normotvorca prihliadal na mnohé cudzie vzory, okrem francúzskej a americkej ústavy aj na ústavu rakúsku, nemeckú, švajčiarsku i anglickú (BROKLOVÁ, 22). Kreativita recepcie spočíva najmä v selekcii recipovaného práva, v spôsobe jeho včlenenia do vnútroštátneho práva príjemcu.

Recepcia práva je integrálnou súčasťou tvorby práva osobitne v niekdajších komunistických štátoch strednej a východnej Európy. Navrhovateľ nových právnych predpisov komparuje návrh na novú právnu úpravu alebo návrh na novelizáciu najmä s právnou reguláciou členov Európskej únie, vrátane komunitárneho práva únie. Harmonizácia (aproximácia) právneho systému s právom členských štátov únie sa pri „exporte a importe práva“ prevažne uskutočňuje práve prostredníctvom recepcie.

Legislatívna (etatistická) koncepcia tvorby práva

Verejnú štátnu moc a verejnú samosprávnú moc vykonávajú orgány so zákonodarnou, výkonnou (exekutívnu) a súdnou (justičnou), ako aj samosprávnou právomocou. Právomoc štátnych orgánov a orgánov samosprávy spočíva aj, a najmä v spôsobilosti vydávať:

a) normatívne právne akty (ústavu, zákony, nariadenia vlády

a iné všeobecne záväzné normatívne akty vrátane všeobecne záväzných nariadení miestnej samosprávy);

b) individuálne právne akty (rozhodnutia súdu, prokurátora a pod.).

Normatívne právne akty obsahujú generálne normy, kým individuálne právne akty obsahujú individuálne normy.

Schopnosť určovať správanie členov spoločnosti pomocou právnych noriem je dôležitým znakom verejnej štátnej autority, štátu. Preto tiež tvorba práva a existencia právneho systému štátu, ako aj jurisdikcia štátu patria k najvýznamnejším prejavom zvrchovanosti a nezávislosti štátnej moci. Tvorba práva je jednou zo špecifických foriem realizácie práva. Tvorbu práva okrem realizácie predpisov upravujúcich celý proces vzniku noriem charakterizujú aj kreatívne prvky, spojené s formovaním a vyjadrovaním spoločenskej vôle ako štátnej vôle v demokratickom prostredí politickej plurality, v ktorom dochádza k uplatňovaniu hodnotových hľadísk, spoločenského poznania, predstáv o morálnosti, účelnosti, demokratickosti, spravodlivosti, ekonomickej, finančnej a inej odôvodnenosti navrhovanej právnej úpravy a tiež k uplatňovaniu či presadzovaniu iných prístupov.

Tvorba práva je dôležitou oblasťou činnosti štátu a je upravená platným právom. Z formálneho hľadiska platného práva a jeho realizácie je tvorba práva v podmienkach moderného štátu a v rámci kontinentálneho právneho systému ústavou a zákonmi upravený postup štátnych orgánov a orgánov územnej samosprávy, ktorého cieľom je vznik, zmena (novelizácia) a zánik normatívnych právnych aktov alebo ich častí, obsahujúcich právne normy s univerzálnou alebo

lokálnou pôsobnosťou. Normatívne právne akty, ktoré obsahujú normy pôsobiace na celom teritóriu štátu, sa nazývajú univerzálne normy. Normy pôsobiace len na určitej časti teritória štátu, sú lokálne normy.

Normatívne právne akty s univerzálnou pôsobnosťou prijíma napríklad Národná rada Slovenskej republiky, vláda, ministerstvá a normatívne akty s lokálnou pôsobnosťou prijíma ktorékoľvek obecné alebo mestské zastupiteľstvo, ako aj miestne orgány štátnej správy, ak sú na to splnomocnené zákonom.

Oprávnenie štátnych orgánov a orgánov miestnej samosprávy vydávať všeobecne záväzné právne predpisy s univerzálnou alebo lokálnou pôsobnosťou je ich normotvornou právomocou, prípadne právomocou tvorby práva, tj. spôsobilosťou prijímať normatívne právne akty, ktoré tiež nazývame všeobecne záväzné právne predpisy. Jednoducho, aj právne normy. Štátne orgány a orgány samosprávy s normotvornou právomocou sú orgánmi tvorby práva. Nie všetky štátne orgány majú spôsobilosť prijímať normatívne právne akty.

V Slovenskej republike majú právomoc rozhodovať o návrhoch na prijatie normatívnych právnych aktov:

- a) Národná rada Slovenskej republiky,
- b) občania (voliči) Slovenskej republiky v celoštátnom referende,
- c) vláda Slovenskej republiky na vykonanie zákonov a v ich medziach,
- d) ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy v medziach zákonov a na ich základe, tj. ak sú na to splnomocnené zákonom,
- e) obecné zastupiteľstvo na plnenie úloh samosprávy obce, alebo ak to ustanovuje zákon,

f) obyvatelia obce (voliči) v miestnom referende,

g) miestne orgány štátnej správy v medziach zákonov a na ich základe, tj. ak sú na to splnomocnené zákonom, vrátane obecného zastupiteľstva vo veciach, v ktorých obec plní úlohy štátnej správy.

Na označenie procesu i výsledku tvorby práva sa používajú vo vzťahu ku všetkým subjektom tvorby práva a k rôznym formám a procedúram tvorby práva najmä termíny normotvorba, legislatíva a zákonodarstvo.

Normotvorba má z uvedených termínov najširší rozsah, pretože označuje nielen tvorbu právnych noriem, ale aj tvorbu neprávnych noriem, kým zákonodarstvo má medzi nimi najužší význam. Týka sa len tvorby ústavy, ústavných zákonov a zákonov. Normotvorbou sa rozumie aj súhrn noriem vydávaných parlamentom, ďalej noriem vydávaných na ich vykonanie exekutívou a súhrn noriem vydávaných orgánmi aplikácie práva najmä v systéme common law. Legislatíva sa používa v podobnom význame ako normotvorba, avšak tento termín je veľmi rozšírený aj pri tvorbe organizačných aktov. Legislatíva je navyše výraz označujúci jednak právne normy, ktoré sú výsledkom cieľavedomej normotvornej činnosti štátu, a jednak postup štátu, ktorý ich vytvára. Legislatíva je teda opakom sociálnej, ev. sociatívnej normotvorby, ktorej výsledkom sú súdne precedensy alebo právne obyčaje.

Kreatívne a derogatívne prvky tvorby práva

Tvorba práva v sebe zahŕňa jednak prvky kreatívne (tvorivé) a derogatívne (zrušovacie) a jednak aj prvky re-

špektovania zákonom ustanoveného postupu všetkých subjektov zúčastnených na tvorbe práva, najmä p postup subjektov vybavených spôsobilosťou tvorby normatívnych právnych aktov.

Podstata derogatívnych prvkov v tvorbe práva spočíva najmä v tom, že právomoc tvoriť (kreovať) normatívne právne akty spravidla bez výnimky zahŕňa aj spôsobilosť zrušovať normatívne právne akty alebo ich časti a ustanovenia. Platí zásada, že každý orgán tvorby práva má právomoc zrušiť normatívny akt, ktorý vydal. Pravda, je otázkou, či je prípustné vydať akt derogácie samostatne alebo len ako súčasť kreácie, tj. súčasť aktu, ktorým dochádza k vzniku, prípadne k zmene platnej právnej úpravy.

Inou otázkou derogatívnych prvkov v tvorbe práva je právomoc jeného orgánu tvorby práva, prípadne orgánu kontroly ústavnosti a zákonosti pozastavovať účinnosť alebo zrušovať normatívne akty, ev. ich časti a ustanovenia vydané orgánom tvorby práva. Právomoc zrušovať normatívne právne akty orgánom tvorby práva, prípadne rozhodovateľ o pozastavení ich účinnosti platí právo spravidla zveruje orgánom s právomocou:

- a) ústavodarnou a zákonodarnou
- b) súdnou, spojenou so spôsobilosťou rozhodovať o súlade zákonov a ostatných právnych predpisov s ústavou.

Štátne orgány so zákonodarnou a ústavodarnou právomocou môžu zrušiť normatívne právne akty alebo ich časti:

- a) hlasovaním o návrhu zákona alebo ústavného zákona, ktorého súčasťou je obvykle zrušenie normatívnych aktov ich častí alebo ustanovení, ktoré vydali iné orgány tvorby práv

b) konkludentným prejavom derogatívnej vôle, ak ústavný súd vysloví nesúlad právnych predpisov, alebo hlasovaním o návrhu na zrušenie určitého normatívneho aktu alebo jeho časti, ktorého výsledkom je normatívny akt, ktorý pozostáva len z ustanovenia o abrogácii iného zákona (derogácii časti zákona) alebo iných zákonov, ako aj ich častí.

Možnosť uvedená pod písm. b) nastane v našich podmienkach, ak:

ba) Ústavný súd Slovenskej republiky vysloví, že určitý normatívny právny akt je v rozpore s aktom vyššej právnej sily (ústavou, zákonom) a orgán, ktorý dotknutý predpis vydal, ho uvedie do súladu s normou vyššej právnej sily tak, že tento akt alebo jeho časť zruší buď osobitným normatívnym aktom, alebo konkludentným vyjadrením svojej derogatívnej vôle, čiže cieľavedomým nekonaním, ktorého účelom je zánik platnosti aktu (časti aktu),

bb) normotvorca prijme akt, ktorého obsahom je len abrogácia alebo derogácia iného aktu (aktov) či časti aktu (aktov), pričom právna sila zrušujúceho normatívneho právneho aktu je identická s právnou silou zrušeného normatívneho právneho aktu a dôvodom prijatia tohto aktu nie je kontrola ústavnosti a zákonnosti normatívnych právnych aktov.

Právomoc tvorby práva, ktorú ústava zveruje Národnej rade SR implicitne zahrňuje aj právomoc zrušo-

vať normatívne právne akty iných orgánov tvorby práva v prípade, ak je zrušenie aktu organickou súčasťou novej právnej úpravy formou ústavného zákona či zákona a je uvedené v jeho zrušovacej doložke.

Národná rada Slovenskej republiky však nie je oprávnená, okrem ustanovených výnimiek, zrušovať samostatným uznesením a samostatným normatívnym aktom iné normatívne právne akty s odôvodnením, že medzi normatívnym aktom či jeho časťou, ktorý sprevádza návrh na zrušenie na jednej strane a ústavou na strane druhej, je nesúlad.

Výnimkou je iba právomoc Národnej rady Slovenskej republiky zmeniť alebo zrušiť ústavným zákonom výsledky referenda po uplynutí troch rokov od jeho účinnosti, ako aj právomoc Národnej rady Slovenskej republiky zrušovať všeobecne záväzné nariadenie orgánov samosprávy vo veciach územnej samosprávy. Zákon o obecnom zriadení ustanovuje, že nariadenie obce nesmie odporovať ústave ani zákonu. Ak nariadenie odporuje ústave alebo zákonu, zruší ho Národná rada Slovenskej republiky na návrh generálneho prokurátora, vlády alebo z vlastného podnetu. Výkon nariadenia až do jeho rozhodnutia sa podaním návrhu pozastavuje.

Právomoc rozhodovať o súlade normatívnych aktov s ústavou alebo s inými normatívnymi aktmi môže vystupovať aj samostatne a byť oddelená od právomoci tvorby práva. Ak Ústavný súd Slovenskej republiky pri rozhodovaní o súlade zákonov s ústavou, prípadne nariadení vlády s ústavou a zákonmi vysloví, že medzi normatívnymi aktmi je nesúlad, strácajú príslušné predpisy, ich časti, prípadne niektoré ich ustanovenia účinnosť. Orgány tvorby práva, ktoré tieto predpisy vydali, sú povinné uviesť ich do súladu s ústavou, pri-

padne s inými právnymi predpismi. Ak tak neurobia, tieto predpisy, ich časti alebo ustanovenia strácajú platnosť po šiestich mesiacoch od vyhlásenia rozhodnutia.

Tým, že normatívne právne akty na základe rozhodnutia ústavného súdu o ich rozpore s aktom vyššej právnej sily strácajú najskôr účinnosť a neskôr prípadne aj platnosť neznamená, že ústavný súd je orgánom tvorby práva. Ústavný súd nemá právomoc zrušovať platnosť a účinnosť normatívnych právnych aktov. Svojím rozhodnutím len vysloví, že určitý akt alebo jeho časť je v rozpore s iným aktom a pozastaví jeho účinnosť. Je už vecou orgánu, ktorý tento predpis vydal, aby ho v stanovenom čase uviedol do súladu s ústavou alebo inými aktmi alebo medzinárodnými zmluvami alebo v prípade členstva štátu v Európskej únii uviedol do súladu s komunitárnym právom, prípadne aby zrušil platnosť aktu, ev. napadnutých ustanovení. Ak príslušný štátny orgán je nečinný, ak teda nepristúpil k novelizácii aktu alebo jeho časti, je potrebné jeho postup chápať ako konkludentné vyjadrenie vôle derogovať to, čo je obsahom rozhodnutia ústavného súdu. Ide teda o osobitný spôsob derogácie napadnutého aktu konkludentným rozhodnutím štátného orgánu, ktorý predpis vydal.

Akým spôsobom môžu dotknuté orgány tvorby práva uviesť napadnutý akt alebo jeho časť do súladu s ústavou a prípadne aj s inými právnymi predpismi?

Z hľadiska ústavnosti a zákonnosti je akceptovateľný rovnaký postup, aký sa uplatňuje v prípade návrhu na vydanie normatívneho právneho aktu s možnosťou derogácie príslušnej časti či abrogácie aktu, prípadne zmeny a doplnenia dotknutého normatívneho aktu alebo jeho časti tak v rámci nálezu, ako aj nad rámec

nálezu ústavného súdu, avšak v intenciách nálezu.

Od právomoci tvorby práva a od právomoci zrušovať normatívne akty je potrebné odlišiť právo navrhovať (iniciovat):

a) prijatie alebo zmenu normatívneho právneho aktu, ktoré zahŕňa aj právo navrhovať zrušovanie normatívnych právnych aktov, ktoré nie sú v súlade s predloženým návrhom,

b) zrušenie normatívneho aktu alebo jeho časti, najmä ak tento normatívny akt odporuje ústave alebo zákonu.

Právu podať návrh na vydanie alebo zrušenie normatívneho právneho aktu zodpovedá právna povinnosť príslušného štátneho orgánu sa s týmto návrhom zaoberať a rozhodnúť. Návrh na vydanie alebo zrušenie normatívneho aktu môže podať ktokoľvek, avšak príslušný štátny orgán sa takýmto návrhom nemôže oficiálne zaoberať.

PRAMENE PRÁVA

Pojem tvorba práva je veľmi úzko spojený s pojmom prameň práva tak z hľadiska koreňov tvorby práva, ako aj jej výsledkov. Chápanie prameňa práva, tj. odpoveď na otázku, čo je prameň práva, podmieňuje orientácia právnej teórie. Sociologické školy hľadajú prameň práva v spoločnosti a v spoločenských vzťahoch. Jusnaturalisti v ľudskej prirodzenosti, absolútnych právach človeka či v Božej prozreteľnosti a analytické smery právneho myslenia v ústave či zákone.

Stanoviská k poňatiu prameň práva, pokiaľ ide o jeho pojem, ako aj druhy prameňov a ich význam, sa v literatúre rôznia, o čom svedčí prehľad niektorých názorov na pojem prameň práva:

- a) sociálne, ekonomické, mravné a politické podmienky a okolnosti ovplyvňujúce platné právo,
- b) vôľa suveréna, vláducej triedy,
- c) orgán alebo orgány štátu s normotvornou právomocou,
- d) normatívne právne akty vydané orgánmi tvorby práva,
- e) norma ustanovujúca normotvornú právomoc,
- f) oficiálna zbierka právnych predpisov štátu,
- g) iné náhľady a vymedzenia.

Právna teória spravidla delí pramene práva na pramene v zmysle:

- a) materiálnom, ktoré nazýva materiálne pramene práva,
- b) formálnom, ktoré nazýva formy práva.

Pod materiálnymi prameňmi práva treba rozumieť to, čo vyjadruje úvodné stanovisko vpredu uvedeného prehľadu názorov na pojem prameň práva, tj. prírodné, geografické, demografické, sociálne, ekonomické, mravné a politické, technologické, ekologické, medzinárodnopolitické a iné podmienky života určitej spoločnosti, ktoré ovplyvňujú tvorbu práva, a z ktorých tvorba práva vychádza.

Materiálnym prameňom práva je v prípade autorského zákona umelecká tvorba v spoločnosti, ochrana záujmov autorov, úprava podmienok tvorby a uplatnenia diela. Umelecká tvorba, umelecký život a medzinárodná výmena umeleckých hodnôt, ako aj medzinárodná spolupráca ovplyvňujú tvorbu práva, ktorá vytvára určitý právny režim ochrany autorského práva, prípadne zakotvuje aj priaznivé podmienky pre literárnu, umeleckú i vedeckú tvorbu a podnecuje subvencovanie kultúry.

Pojem prameň práva sa častejšie používa v druhom význame, vo význame formy práva.

Právo má nielen svoj obsah, ale aj formu

Obsahom práva sú práva a povinnosti subjektov práva.

Obsahom autorského zákona je napríklad právo autora diela udeliť zmluvou súhlas na použitie diela. Autorský zákon obsahuje aj celý rad iných práv a povinností.

Tento či iný obsah autorského práva je jednak vyjadrený vo forme jazyka a jednak je vyjadrený vo forme zákona, v našom prípade je vyjadrený autorským zákonom. Z toho vyplýva, že obsah práva má vždy svoju formu práva. Prameňom práva vo formálnom zmysle je práve táto určitá forma práva, v ktorej je právo obsiahnuté a z ktorého formálne prameni, kde ho možno nájsť a identifikovať ako právo ustanovené štátom, a vďaka tomu sa domáhať jeho uplatnenia alebo splnenia.

Forma práva je dôležitým znakom práva jednak vo všeobecnom zmysle a jednak v osobitnom zmysle slova so zreteľom na určitý právny systém, napríklad so zreteľom na slovenský právny systém.

1. Vo všeobecnom zmysle je štátom uznaná alebo stanovená forma práva špecifickým znakom práva. Vďaka tomu sa právo svojou formou:

- a) odlišuje od iných spoločenských noriem (morálky, politiky, športu),
- b) existuje, platí, lebo má svoju štátom uznanú alebo stanovenú formu a v dôsledku toho aj všeobecnú záväznosť; kde nie je forma práva, nie je ani platné právo.

2. V osobitnom zmysle je štátom uznaná alebo ustanovená forma práva špecifickým znakom práva určitého štátu. Vo svete existuje rozmanitosť právnych kultúr

a národných právnych systémov, a preto aj rozmanitosť foriem práva. Každý štát stanovuje a uznáva určité konkrétne formy práva, v ktorých nachádzame platné a záväzné právo tohto štátu.

Prameň práva vo formálnom význame, tj. forma práva, má širší a užší význam. Pojem formy práva v širšom význame slova zahrňuje formu v zmysle:

- a) procedúry, postupu prijímania či vzniku určitého prameňa práva,
- b) rezultátu, výsledku, ktorý vznikol v súlade s ustanovenou procedúrou. Takýmto rezultátom je napríklad autorský zákon, ktorý je všeobecne záväzný normatívny právny akt prijatý orgánom tvorby práva.

Pojem forma práva v užšom, a takrečeno vlastnom význame slova zahrňuje len všeobecne záväzný výsledok legislatívnej činnosti orgánu tvorby práva. Na tejto forme je charakteristické to, že je ustanovená alebo uznaná štátom a že obsahuje všeobecne záväzné právne normy.

Právna náuka pozná najmä tieto pramene práva:

- a) normatívne právne akty,
- b) normatívne zmluvy,
- c) precedensy,
- d) právne obyčaje,
- e) iné pramene (formy) práva.

Normatívne právne akty a normatívne zmluvy

V právnej teórii sa normatívne právne akty, ktoré, ako sa už uviedlo, nazývame aj všeobecne záväzné právne predpisy, prípadne jednoducho „normy“, sa spravidla definujú ako výsledky normotvornej činnosti subjektov tvorby práva, ktoré obsahujú právne normy.

Normatívny právny akt ako výsledok tvorby práva sa odlišuje od individuálneho právneho aktu, ktorý je výsledkom aplikácie práva, rozhodnutia štátneho orgánu na základe zákona či iného normatívneho právneho aktu. Normatívny právny akt sa vyznačuje všeobecnosťou najmä z hľadiska osobnej pôsobnosti, ako aj vecnej pôsobnosti, tj. predmetu regulácie právnych noriem, ktoré normatívny akt obsahuje. Pre individuálny právny akt je naopak charakteristická individualizácia a konkretizácia subjektov a predmetu, na ktoré sa vzťahuje.

V každom štáte existuje niekoľko druhov normatívnych právnych aktov. Keď zoradíme normatívne právne akty podľa stupňa právnej sily i podľa toho, či ide o univerzálne alebo lokálne normy, rozoznávame so zreteľom na česko-slovenskú históriu i súčasnosť najmä tieto druhy aktov:

Ústava, ústavné zákony, medzinárodné zmluvy a výsledky referenda so silou ústavného zákona

Ústavy, prípadne aj ústavné zákony, ako už vieme, delíme na rigidné (tuhé) a flexibilné (pružné). Prijatie, zmena alebo doplnenie rigidnej ústavy alebo jej časti si vyžaduje kvalifikovanú väčšinu alebo iný kvalifikovaný spôsob, kým na prijatie, zmenu a doplnenie flexibilnej ústavy alebo jej časti postačuje absolútna väčšina. Rigidná ústava môže obsahovať aj časti, ustanovenia, ktoré vylučujú akúkoľvek zmenu, napríklad sa zakazuje zmeniť formu vlády, osobitne zmeniť republikánsku formu vlády na monarchiu.

Ústavu a ústavné zákony u nás prijíma parlament trojpätinovou väčšinou všetkých poslancov. Rovnaký stupeň právnej sily majú výsledky

obligatórneho republikového referenda, prípadne referenda o inej dôležitej ústavnej otázke verejného záujmu.

Podľa Ústavy Slovenskej republiky majú vyššiu silu než je sila obyčajného zákona v niektorých prípadoch aj medzinárodné zmluvy. Medzinárodné zmluvy sú prameňom vnútroštátneho práva, ak boli riadne transformované do právneho systému štátu.

Podmienkou prednosti medzinárodných zmlúv pred zákonmi je, aby:

- a) ich predmetom boli ľudské práva a základné slobody,
- b) zabezpečovali väčší rozsah základných práv a slobôd,
- c) boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom.

V histórii Česko-Slovenska mali silu ústavného zákona aj niektoré dekréty prezidenta.

Právnu silu ústavného zákona dosahujú niektoré výsledky referenda, ktoré sa vyhlasujú rovnako ako zákon. Výklad právnej sily výsledkov referenda sa môže spravovať jednak ustanovením ústavy o konaní referenda, ako aj predmetom referenda. Napríklad referendum sa potvrdí ústavný zákon o vstupe do štátneho zväzku s inými štátmi alebo o vystúpení z tohto zväzku.

Zákony, medzinárodné zmluvy, výsledky referenda so silou zákona a normatívne právne akty so silou zákona

Zákony musia byť v súlade s ústavou a medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a základných slobodách, ktoré republika ratifikovala a ktoré boli riadne vyhlásené. Zákony sú najčastejším výsledkom uplatňovania zákonodarných právomocí parlamentu. Pomocou zákonov sa tiež vykonáva ústava.

Kontrola súladu zákonov s ústavou a ústavnými zákonmi, ako aj s niektorými medzinárodnými zmluvami vyhlásenými spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov, patrí do právomoci ústavného súdu.

Aby sa zákony zreteľne odlišili od ústavy a ústavných zákonov, stretávame sa s výrazom, so spojením, „obyčajné zákony.“ Na platné uznesenie Národnej rady Slovenskej republiky o prijatí zákona je potrebná nadpolovičná väčšina prítomných poslancov, pričom rada je schopná sa uznášať, ak je prítomná nadpolovičná väčšina všetkých poslancov.

Právnu silu zákona majú aj medzinárodné zmluvy, na vykonanie ktorých je pred ich ratifikáciou potrebný zákon, a ktoré sú vyhlásené rovnako ako zákon.

Zákonodarca však v niektorých prípadoch výslovne zakotvil prioritu medzinárodného práva pred vnútroštátnym právom. Napríklad obchodné právo obsahuje pravidlo, ktoré umožňuje použiť Obchodný zákonník len potiaľ, pokiaľ medzinárodná zmluva, ktorá je pre Slovenskú republiku záväzná a bola uverejnená v Zbierke zákonov, neobsahuje odlišnú úpravu. Obdobnú funkciu sleduje aj Občiansky súdny poriadok, ktorý stanovuje, že súd konanie preruší, ak dospel k záveru, že všeobecne záväzný právny predpis, ktorý sa týka veci, je v rozpore s ústavou, zákonom alebo medzinárodnou zmluvou, ktorou je Slovenská republika viazaná; v tomto prípade postúpi návrh ústavnému súdu na zaujatie stanoviska.

Právnu silu zákona majú aj tie výsledky referenda, ktoré sa dotýkajú dôležitých otázok verejného záujmu a ktoré sú spravidla predmetom obyčajného zákona a nie ústavného zákona.

Iné druhy normatívnych aktov, najmä exekutívy so silou zákona

V sústave druhov normatívnych právnych aktov jednotlivých štátov nachádzame okrem obyčajných zákonov aj iné druhy normatívnych právnych aktov, ktoré majú silu zákona. Ide o normatívne právne akty, ktoré vydávajú jednak orgány exekutívy a jednak aj orgány parlamentu v čase, keď najvyšší zákonodarný zbor nezasadá. V histórii česko-slovenskej štátnosti sa vyskytli nasledujúce druhy normatívnych právnych aktov, ktoré mali silu zákona.

Druhy norm. pr. aktov a) Dekréty prezidenta so silou zákona

Silu ústavného zákona alebo zákona mali dekréty prezidenta Česko-Slovenska, ktoré vydával v r. 1940-1945 v nevyhnutných prípadoch a na základe návrhu vlády. Ich platnosť neskôr potvrdilo, schválilo *ex tunc* Dočasné Národné zhromaždenie, jednokomorový zákonodarný orgán Česko-Slovenska, ktorý vykonával svoju právomoc od októbra 1945 do mája 1946.

b) Nariadenia s mocou zákona

V histórii česko-slovenského štátu a jeho legislatívy sa vyskytli aj tzv. splnomocňovacie zákony, prijaté v r. 1920, 1933-1936, ktorými parlament delegoval v určitom a presne stanovenom rozsahu časť svojej zákonodarnej moci na vládu, a ktoré dali príslušným nariadeniam vlády silu zákona. Nariadenia vlády vydávané v oblastiach, na ktoré sa vzťahovala delegácia, mali preto rovnakú právnu silu ako zákony.

9) Zákonné opatrenia

Silu zákona dosahovali v minulosti aj zákonné opatrenia Predsedníctva Slovenskej národnej rady, kolegiátnej hlavy štátu, dokiaľ nebola prijatá ústava, ktorá zaviedla monokratickú hlavu štátu (prezident).

Do vzniku platnosti Ústavy Slovenskej republiky prijímalo zákonné opatrenia Predsedníctvo Slovenskej národnej rady výlučne v čase, keď Slovenská národná rada nezasadala. Ak ich rada na najbližšom svojom zasadnutí neschválila, strácali platnosť a účinnosť.

Zákonné opatrenia s federálnou pôsobnosťou vydávalo tiež Predsedníctvo Federálneho zhromaždenia ČSFR.

Zákonné opatrenia zostali v novej podobe zachované v ústavnom poriadku Českej republiky. Ak dôjde k rozpusteniu Poslaneckej snemovne, Senát, ktorý podľa čl. 15 Ústavy Českej republiky je druhou komorou parlamentu, môže podľa čl. 33 prijímať neodkladné opatrenia, na ktoré by bol inak potrebný zákon.

4) Nariadenia vlády

Zákony parlamentu vykonáva vláda, ministerstvá a iné orgány štátnej správy prostredníctvom normatívnych aktov, ktoré nazývame vykonávacie právne predpisy. Pomocou nich sa vykonávajú zákony. Vláda na vykonanie zákona a v jeho medziach vydáva nariadenia. Vláda vydáva nariadenia na vykonanie zákonov na základe generálnej delegácie, ktorú vyjadruje ústava. Vláda nemôže pri vykonaní zákona nariadením prekročiť medze zákona a upraviť spoločenské vzťahy nad rámec zákona. Ak by tieto medze prekročila, osvojila by si v rozpore s ústavou právomoc parlamentu. Kontrolu v tejto oblasti zabezpečuje ústavné súdnictvo.

Vyhlášky, opatrenia, výnosy a „správne nariadenia“ orgánov miestnej samosprávy a miestnych orgánov štátnej správy

Do skupiny vykonávacích právnych predpisov patria aj iné normatívne právne akty, jednak všeobecne záväzné právne predpisy ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy a jednak všeobecne záväzné nariadenia orgánov miestnej samosprávy, vydávané vo veciach, v ktorých obec plní úlohy štátnej správy, ako aj nariadenia miestnych orgánov štátnej správy. Všetky tieto normatívne právne akty vydávajú príslušné orgány tvorby práva len na základe zákona a v jeho medziach. Splnomocnenie na vydanie vykonávacieho predpisu sa nazýva špeciálna delegácia a je vyjadrené v splnomocňujúcom ustanovení, ktoré je obsahom zákona.

Zákony parlamentu sa vykonávajú nielen prostredníctvom nariadení vlády, ale aj prostredníctvom všeobecne záväzných právnych predpisov, ktoré vydávajú ministerstvá a iné orgány štátnej správy na základe zákonov a v ich medziach. O aké subjekty tvorby práva ide? Jednak o ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy a jednak o orgány územnej samosprávy v prípadoch, v ktorých obec plní úlohy štátnej správy, ako aj o miestne orgány štátnej správy.

Ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy vydávajú všeobecne záväzné právne predpisy, ktoré sa nazývajú vyhlášky, opatrenia a výnosy.

Všeobecne záväzné právne predpisy vo forme všeobecne záväzných nariadení prijímajú orgány miestnej samosprávy vo veciach, v ktorých miestna samospráva plní úlohy štátnej správy. Tieto nariadenia môže

samospráva, obdobne ako ministerstvá a iné orgány štátnej správy, vydať len na základe zákona a v jeho medziach. Všeobecne záväzné nariadenia toho istého významu a právnej sily prijímajú aj miestne orgány štátnej správy, tiež len v prípade, ak sú na to splnomocnené zákonom.

Vyhlášky, opatrenia a výnosy podobne ako nariadenia samosprávy vo veciach, v ktorých pôsobia ako orgány štátnej správy, a nariadenia miestnych orgánov štátnej správy spolu s nariadeniami vlády vytvárajú triedu vykonávacích právnych predpisov.

Podľa legislatívnych pravidiel musí byť splnomocnenie na vydanie vykonávacieho právneho predpisu vždy určité. Musí z neho jasne vyplývať, ktorý orgán je splnomocnený, aké otázky a v akom rozsahu môže vo vykonávacom právnom predpise upraviť. Nie je možné akceptovať neurčité splnomocnenie na úpravu „podrobností.“ V súlade s legislatívnymi pravidlami je celkom nepripustné presúvať do neskorších vykonávacích právnych predpisov úpravu otázok, ktoré sa nepodarilo vyriešiť alebo dohodnúť pri príprave zákona. Zákony musia totiž upravovať všetky základné vzťahy v oblasti, ktorá je predmetom právnej úpravy.

Nariadenie vlády, ako aj iný všeobecne záväzný právny predpis, sa musia pohybovať v medziach zákona, na vykonanie ktorého boli vydané.

Nemôžu najmä:

- rozširovať oblasť právnej regulácie nad rámec zákona,
- vyplňať medzery v zákone,
- meniť alebo korigovať ustanovenia zákona.

Vláda môže vykonať zákon nariadením aj bez splnomocňujúceho ustanovenia obsiahnutého v zákone. Postačí, ak je nariadenie vydané na vykonanie zákona a v jeho medziach.

Na rozdiel od toho ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy, ako aj orgány miestnej štátnej správy a samosprávy vo veciach, v ktorých obec plní úlohy štátnej správy, môžu vydať vykonávací právny predpis len na základe splnomocnenia zákona a v jeho medziach.

V slovenskej legislatívnej praxi sa vďaka legislatívnym pravidlám používali a používajú splnomocňujúce ustanovenia aj pri vydávaní nariadení vlády. Legislatívne pravidlá stanovili zásadu, že ak sa počíta s vydaním nariadenia vlády, je potrebné, aby sa do zákona vložilo príslušné splnomocnenie. Vláda však, na rozdiel od ministerstiev a iných orgánov štátnej správy a orgánov samosprávy, ktoré plnia úlohy štátnej správy, je oprávnená vydať nariadenie aj vtedy, keď zákon neobsahuje výslovné splnomocnenie.

Patria do skupiny vykonávacích právnych predpisov aj zákony?

Je diskutabilné, či termínom vykonávací právny predpis možno označiť aj zákon, ktorým sa vykonáva ústava a ktorý môže vykonať len parlament, ktorý ústavu prijal. Pravda, ústavu môže prijať aj širší ústavodarný zbor, ktorého zložkou sú jednak poslanci parlamentu a jednak zástupcovia miestnych samospráv či iným spôsobom konštituované ústavodarné zhromaždenie, prípadne o nej môžu voliči rozhodnúť referendum. V týchto prípadoch je celkom na mieste aj z formálneho hľadiska hovoriť o vykonaní ústavy zákonmi.

Bez ohľadu na zloženie ústavodarného zboru, ktorý hlasuje o prijatí ústavy, je vykonanie ústavy vždy dvojstupňové. Jednotlivé články a ustanovenia si spravidla vyžadujú, aby boli vykonané nielen zákonom, ale na základe zákona aj normatívnymi právnymi aktmi vlády, ministerstiev a iných orgánov štátnej správy.

Všeobecne záväzné nariadenia miestnej samosprávy

Normotvornú činnosť na úrovni územnej samosprávy platne ustanovuje ústava, ako aj zákon o obecnom zriadení.

Obec môže vydávať tri druhy všeobecne záväzných nariadení. Dva druhy nariadení vznikajú v oblasti plnenia úloh samosprávy obce a jeden druh nariadení, ktorý sa už uvádzal, vydávajú obce vo veciach, v ktorých plnia úlohy štátnej správy a len na základe splnomocnenia zákona a v jeho medziach. Názvy všetkých druhov všeobecne záväzných nariadení obce sú rovnaké; ich právna povaha je však odlišná. Ide o nariadenia, ktoré prijímajú:

- obyvatelia obce miestnym referendum,
- obecné a mestské zastupiteľstvá ako orgány územnej samosprávy:
 - na plnenie úloh samosprávy obce,
 - na plnenie úloh samosprávy obce, ak to ustanovuje zákon,
- obecné a mestské zastupiteľstvá v prípadoch, v ktorých plnia úlohy štátnej správy. V tomto prípade vydáva mesto, obec nariadenia len na základe splnomocnenia obsiahnutého v zákone a v jeho medziach.

Vychádzajúc z dikcie zákona, ak aj z povahy veci, možno teda hovoriť o

- samosprávnych (všeobecne záväzných) nariadeniach, ku ktorým patria normatívne akty uvedené pod písm.a) a písm.b)
- správnych (všeobecne záväzných) nariadeniach, ku ktorým patria normatívne akty uvedené pod písm. c).

Aké sú vzťahy medzi všeobecnými záväznými predpismi vydávanými ústrednými orgánmi, ktoré obsahujú

RÁMIK č. VIII-1 Druhy normatívnych aktov a zmlúv v Slovenskej republike

Normatívne akty a zmluvy	Uznesenie, súhlas, rozhodnutie
• ÚSTAVA	Národná rada SR
• ÚSTAVNÉ ZÁKONY	Národná rada SR
• VÝSLEDKY REFERENDA SO SILOU ÚSTAVNÉHO ZÁKONA	Občania(voliči) SR
• MEDZINÁRODNÉ ZMLUVY SO SILOU VYŠŠOU AKO ZÁKON	Národná rada SR
• ZÁKONY	Národná rada SR
• VÝSLEDKY REFERENDA SO SILOU ZÁKONA	Občania(voliči) SR
• MEDZINÁRODNÉ ZMLUVY SO SILOU ZÁKONA	Národná rada SR
• NARIADENIA VLÁDY	Vláda SR
• VYHLÁŠKY OPATRENIA VÝNOSY	Ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy
VŠEOBECNE ZÁVÄZNÉ „SAMOSPŔÁVNE“ NARIADENIA	Obecné a mestské zastupiteľstvá
VÝSLEDKY MIESTNEHO REFERENDA SO SILOU VŠEOBECNE ZÁVÄZNÉHO „SAMOSPŔÁVNEHO“ NARIADENIA	Obyvatelia obce,mesta
VŠEOBECNE ZÁVÄZNÉ „SPŔÁVNE“ NARIADENIA	Obecné a mestské zastupiteľstvá a miestne orgány štátnej správy

univerzálne normy, a všeobecne záväznými nariadeniami obce, ktoré obsahujú lokálne normy?

Samosprávne lokálne normy uvedené pod písm. a), ako aj pod písm. b), podobne ako ústavu, ústavné zákony a ostatné zákony zaraďujeme do skupiny primárnych noriem.

Primárne normy vydávajú orgány štátnej moci, keďže štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom volených zástupcov alebo priamo. Ústava v súlade s tým preto ustanovuje, že vo veciach územnej samosprávy rozhoduje obec samostatne, že povinnosti a obmedzenia jej možno ukladať len zákonom a napokon, že táto samospráva sa uskutočňuje na zhromaždeniach obce, miestnym referendom alebo prostredníctvom orgánov obce, ktoré na plnenie úloh samosprávy vydávajú všeobecne záväzné nariadenia, prípadne o nich rozhodujú lokálnym referendom, hlasovaním obyvateľov obce. Hlasovanie je platné, ak sa na ňom zúčastní nadpolovičná väčšina obyvateľov obce oprávnených voliť. Rozhodnutie je prijaté, ak dostalo nadpolovičnú väčšinu platných hlasov. Hlasovanie obyvateľov vyhlasuje obecné zastupiteľstvo, ak podľa zákona o obecnom zriadení ide o návrh na zlúčenie, rozdelenie alebo zrušenie obce. Ak o tom rozhodlo zastupiteľstvo, uskutoční sa verejné hlasovanie aj v prípade návrhu na zavedenie a zrušenie verejnej dávky a pri návrhu na zavedenie a zrušenie miestnej dane alebo miestneho poplatku, ako aj o petícii 20% oprávnených voličov či o iných dôležitých otázkach, o ktorých sa uznieslo zastupiteľstvo.

Samosprávne nariadenie obce nesmie odporovať ústave ani zákonu; podľa preskúmavacej právomoci ústavného súdu ani inému všeobecne záväznému právnemu predpisu. Správne nariadenie obce, ktoré orgány územnej samosprávy vydávajú len

na základe splnomocnenia zákona a v jeho medziach, nesmie odporovať ústave, zákonu a ani inému všeobecne záväznému právnemu predpisu.

Ústavný súd v tejto oblasti rozhoduje o súlade:

- samosprávnych nariadení s ústavou a zákonmi, pričom však obecné zastupiteľstvo je povinné uviesť príslušné nariadenie nielen do súladu s ústavou a zákonmi, ale aj s inými zákonmi, medzinárodnými zmluvami, s nariadeniami vlády Slovenskej republiky a so všeobecne záväznými právnymi predpismi ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy;
- správnych nariadení s ústavou, zákonmi a s inými všeobecne záväznými právnymi predpismi.

Celkový systém vzťahov noriem dotvárajú aj vzťahy medzi samosprávnymi nariadeniami orgánov miestnej samosprávy a správnymi nariadeniami, ktoré vydávajú na základe zákonov a v ich medziach tak orgány miestnej štátnej správy, ako aj orgány samosprávy vo veciach, v ktorých obec plní úlohy štátnej správy.

Organizačné akty

V predchádzajúcej kapitole sa poukázalo na pluralitu normatívnych systémov v spoločnosti. Jedným z druhov noriem sú aj organizačné normy, ktoré nachádzame v organizačných aktoch. Organizačné akty vydávajú štátne inštitúcie, ako aj iné orgány verejnej moci, najmä orgány verejnej záujmovej samosprávy, orgány verejnoprávnych inštitúcií a fondov, akými sú napríklad Slovenský rozhlas a Slovenská televízia, Fonc

detí a mládeže, ďalej stavovské komory a rôzne družstvá a zväzy, napríklad Slovenská advokátska komora, komora komerčných právnikov, poľnohospodárska a potravinárska komora, komora audítorov, komora daňových poradcov a pod.

Organizačné akty, označované tiež termínami interné normatívne inštrukcie, organizačné normy, vnútroorganizačné normy (predpisy), vydávajú teda nielen štátne orgány, ale aj orgány verejnej záujmovej samosprávy (verejnoprávne inštitúcie), a tiež právnické osoby, napríklad podľa Obchodného zákonníka, organizácie podľa Zákonníka práce a pod.

Organizačné akty vydávajú tak orgány tvorby práva, ako aj orgány inštitúcií, ktoré nie sú orgánmi tvorby práva, ba ani štátnymi inštitúciami.

Záväznosť organizačných aktov pôsobí len dovnútra orgánu, inštitúcie, zväzu, organizácie, a najmä v štátnych orgánoch ich záväznosť vyplýva zo vzťahov nadriadenosti a podriadenosti v určitej oblasti štátnej správy.

Vnútoraná záväznosť organizačných aktov neštátnych organizácií pôsobí na základe zákonov, podľa ktorých tieto organizácie vykonávajú svoj účel a na základe súhlasu jednotlivca s účelom a stanovami organizácie či súhlasu s obsahom pracovnej zmluvy a pod. Jednotlivé občianske združenia napríklad vo svojich stanovách preto určujú dôvody zániku členstva, medzi ktoré patrí aj porušovanie organizačných aktov vydaných združením.

Organizačné akty ministerstiev a iných ústredných orgánov štátnej správy sa publikujú v rezortných publikačných nástrojoch.

Zákon o Zbierke zákonov Slovenskej republiky umožňuje, aby sa v najvýznamnejšej oficiálnej zbierke Slovenskej republiky publikovali aj

iné právne alebo organizačné akty, o ktorých to ustanovuje všeobecne záväzný právny predpis. Zbierka zákonov napríklad vyhlásila Spravovací a rokovací poriadok Ústavného súdu Slovenskej republiky, pretože to ustanovil všeobecne záväzný právny predpis.

Súlad rozhodnutia orgánu štátnej správy vydaného na základe organizačného aktu je preskúmateľný v súdom konaní o zákonnosti rozhodnutí správnych orgánov.

Organizačné akty štátnych orgánov a inštitúcií majú rozmanité názvy. Najčastejšie sa vyskytujú rôzne štatúty, smernice, pokyny, metodické pokyny. Názvy organizačných aktov nemôžu zmeniť ich charakter a vzťah k právnemu systému. Bez ohľadu na názov neobsahujú organizačné akty všeobecne záväzné právne predpisy a nepatria do sústavy prameňov práva Slovenskej republiky, aj keď ich vplyv a dopad na právne postavenie subjektov práva nie je zanedbateľný najmä v oblasti verejnej štátnej správy.

Organizačné akty orgánov záujmovej samosprávy

Jedným z druhov organizačných aktov, ktoré vydávajú najmä orgány záujmovej samosprávy, sú štatúty a iné organizačné akty, napríklad organizačný poriadok, rokovací poriadok, volebný poriadok a pod.

Štatút je organizačným aktom verejnoprávnych združení záujmovej samosprávy. Jeho vnútoraná záväznosť, ako aj vnútoraná záväznosť iných organizačných aktov orgánov záujmovej samosprávy, vydaných na základe zákona alebo v medziach zákona, pramení zo zákona, ktorý určuje spôsob jeho uznania štátom. Uznáním sa potvrdí nielen jeho

súlad s ústavou a zákonmi, ale aj obsahové prepojenie so zákonom, ktorý na príslušný štatút odkazuje.

Štatúty upravujú vnútorné záležitosti záujmového, profesionálneho či stavovského združenia. Štatút združenia musí byť v súlade s ústavou, zákonmi a ostatnými všeobecne záväznými právnymi predpismi. Súlad overuje vyšší samosprávny orgán alebo štátna správa, spravidla príslušný minister pri signácii štatútu schváleného orgánom združenia, komory a pod.

Napríklad podľa zákona Národnej rady Slovenskej republiky o umeleckých fondoch podrobnosti o poslaní a úlohách jednotlivých fondov a spôsoby ich uskutočňovania určia ich štatúty, ktoré na návrhy rád literárneho, hudobného a výtvarného fondu schvaľuje minister kultúry. Štatút je tiež dôležitým organizačným nástrojom uskutočňovania samosprávy vysokých škôl. Podľa zákona o vysokých školách podmienkou platnosti štatútu vysokej školy je jeho registrácia ministerstvom, pri ktorej sa posudzuje súlad jeho ustanovení so zákonmi a ostatnými všeobecne záväznými právnymi predpismi. Ak ministerstvo odmietne registrovať štatút, môže vysoká škola podať opravný prostriedok na najvyšší súd. Štatúty fakúlt, ktorých súčasťou je študijný a skúšobný poriadok, nadobúdajú platnosť po ich schválení akademickým senátom vysokej školy, ktorý posudzuje jeho súlad so štatútom vysokej školy.

Precedens a sudcovská tvorba práva (judge-made-law)

Zatiaľ čo v kontinentálnych štátoch Európy je základným prameňom práva normatívny právny akt a normatívna zmluva, v anglo-americkom

právnom systéme je iná situácia. Dôležitým prameňom práva je právo tvorené súdmi (*judge-made-law*). Ide o rozhodnutia súdov a orgánov štátnej správy, o individuálne právne akty a nie o normatívne právne akty. Vzniká tým právo, ktoré sa odvíja od riešenia konkrétnej veci súdom či orgánom štátnej správy, avšak v konečnom dôsledku nadobúda všeobecnú záväznosť.

Ak sa určitým súdnym či správnym rozhodnutím rieši nejaká nová situácia, a najmä ak takéto rozhodnutie potvrdí najvyšší súdny orgán, potom jeho rozhodnutie nadobudne všeobecne záväzný normatívny význam a plní funkciu všeobecne záväznej právnej normy. Má rovnaké normatívne dôsledky a význam, aký sa u nás spája s pôsobením zákona alebo iného všeobecne záväzného právneho predpisu vrátane možnosti použiť donútenie pri jeho nerešpektovaní. Precedens ako prameň anglo-amerického práva je rozhodnutím súdu alebo orgánu štátnej správy (individuálny právny akt), ktorý nadobudol všeobecnú záväznosť. Právne normy, ktoré obsahuje, zaväzujú nielen súdy a iné štátne orgány, ale aj všetky fyzické a právnické osoby. Jeho záväznosť nie je obmedzená iba na konkrétny prípad.

Záväznou časťou právneho precedensu je *ratio decidendi*. Časť právneho precedensu, ktorej záväznosť je relatívna, sa nazýva *obiter dictum*.

V kontinentálnom systéme práva nie sú súdne rozhodnutia všeobecne právne záväzné pre budúce rozhodnutia súdov a subjekty práva v obdobných prípadoch. Fakticky sa všaľ súdy pri rozhodovaní spravujú výsledkami rozhodovacej činnosti najmä najvyšších súdov, t.j. judikátnou judikatúrou najvyšších súdov. Výrazné je to najmä v škandinávskych krajinách, kde sú súdne rozhodnutia

považované za subsidiárny prameň práva.

Aj v ostatných štátoch kontinentálneho systému práva vrátane Slovenskej republiky získava judikatúra čoraz väčšiu faktickú autoritu, najmä pri rozhodovaní najvyšších súdov. V praxi sa totiž nezriedka vyskytujú prípady, ktorých riešenie právny predpis nepredvídal. Súdny potom akoby dotváral právo a vyplňali jeho medzery. Judikáty však nie sú prameňmi práva *de iure*, ale iba *de facto*. Často možno vlastne hovoriť o sudcovskej tvorbe práva, prípadne o dotváraní práva judikatúrou. Rozhodnutia a stanoviská najvyšších všeobecných súdov nie sú ani u nás všeobecne záväzné, ale fakticky záväzujú. Nižšie súdy ich vo svojej rozhodovacej činnosti rešpektujú a ich existenciu dokonca vítajú, pretože im pomáha preklenúť medzery v zákonoch a vyrovnáť sa s novými situáciami.

Právna obyčaj

Spomedzi prameňov práva v minulosti významné miesto mala právna obyčaj, a to nielen v anglo-americkom práve. V Anglicku majú určitý význam už len staré právne obyčaje. Právne obyčaje nie sú prameňom slovenského práva, avšak do r. 1950 sa na Slovensku uplatňovalo obyčajové právo, osobitne v oblasti občiansko-právnych vzťahov. Aby sme akúkoľvek obyčaj odôvodnene považovali za právne záväznú, musí spĺňať určité náležitosti. Vyžaduje sa najmä:

- dlhodobé a skutočné zachovávanie určitou pospolitou,
- určitosť obsahu práv a povinností, ktoré stanovuje,
- všeobecné presvedčenie pospolitosti o jej záväznosti.

Presvedčenie o záväznosti, ako aj

dlhodobo opakované používanie sa musí navonok prejavovať dodržiavaním obyčaje a jej potvrdzovaním v postupe štátnych orgánov (sankcionovanosť).

Právne obyčaje boli charakteristickým a prevládajúcim prameňom práva minulosti, a to nielen v anglo-americkom právnom systéme, ale aj v kontinentálnej Európe, najmä v stredoveku. Dnes sa právna obyčaj považuje za prameň práva vývojom prekonaný, a to aj v systéme common law, ktoré je prevažne právom precedensov. Proces tvorby precedensov začlenil obyčaje do konkrétnych rozhodnutí, takže v súčasnosti tvoria ich súčasť, prípadne predstavujú samostatné, moderným obsahom naplnené a moderným jazykom vyjadrené precedensy.

Opakom obyčajového práva je tzv. zákonné právo, ktoré je výsledkom normotvornej činnosti štátu. Je vyjadrené v zákonoch a v iných všeobecne záväzných právnych predpisoch.

Tvrdí sa, že zákonné právo lepšie vyhovuje modernej dobe a právnej istote než právo obyčajové. Je určitejšie, prístupnejšie a demokratickejšie. Do právnych systémov vnieslo podstatné reformy vrátane princípu právnej slobody, rovnosti pred zákonom a ideu kontroly moci, kým obyčajové právo zakotvené v minulosti stálo na strane mocných.

Právna náuka

Právna prax i jednotliví autori a právne školy zaraďujú medzi subsidiárne, neformálne pramene práva aj právnu náuku, názor významných právnikov (*opinio iuris doctorum*). Právna náuka predstavuje tzv. neformálny prameň práva, ktorý má právnu relevanciu zväčša len v anglo-americkom právnom systéme. Právna

náuka nie je prameňom slovenského práva.

ŠTÁDIÁ LEGISLATÍVNEHO PROCESU

Forma práva má v širšom zmysle tak procesnú, ako aj rezultatívnu stránku. Ústava a zákony upravujú proces vzniku normatívneho právneho aktu. Stanovený postup navrhovania, prerokovania, prijímania a zverejňovania zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov sa nazýva legislatívny proces.

Legislatívny proces sa člení na niekoľko štádií.

Existujú rôzne názory na počet, obsah a funkciu jednotlivých štádií legislatívneho procesu. Zväčša sa však v nadväznosti na právnu úpravu vymedzuje niekoľko samostatných, avšak úzko prepojených štádií legislatívneho procesu. Ide najmä o tieto štádiá legislatívneho procesu:

- Podanie návrhu na vydanie normatívneho právneho aktu (legislatívna iniciatíva).
- Prerokovanie návrhu.
- Hlasovanie (rozhodovanie) o návrhu.
- Podpísanie (signácia) schváleného návrhu.
- Vyhlásenie (publikácia) normatívneho právneho aktu.

Legislatívna iniciatíva

Prvé štádium legislatívneho procesu sa začína podaním návrhu na prijatie normatívneho právneho aktu.

Právo podať návrh na vydanie normatívneho právneho aktu je

právo legislatívnej iniciatívy. Ak ústava priznáva jednotlivým subjektom právo podať návrh zákona, ide o právo zákonodarnej iniciatívy.

Zákonodarná iniciatíva je špeciálny druh legislatívnej iniciatívy. Vedie k vydávaniu zákonov, ktoré sú okrem ústavy a ústavných zákonov najvýznamnejším druhom normatívnych právnych aktov. Je tiež explicitne právne upravená. Návrh zákona môžu napríklad u nás podať:

- výbory Národnej rady Slovenskej republiky,
- poslanci,
- vláda.

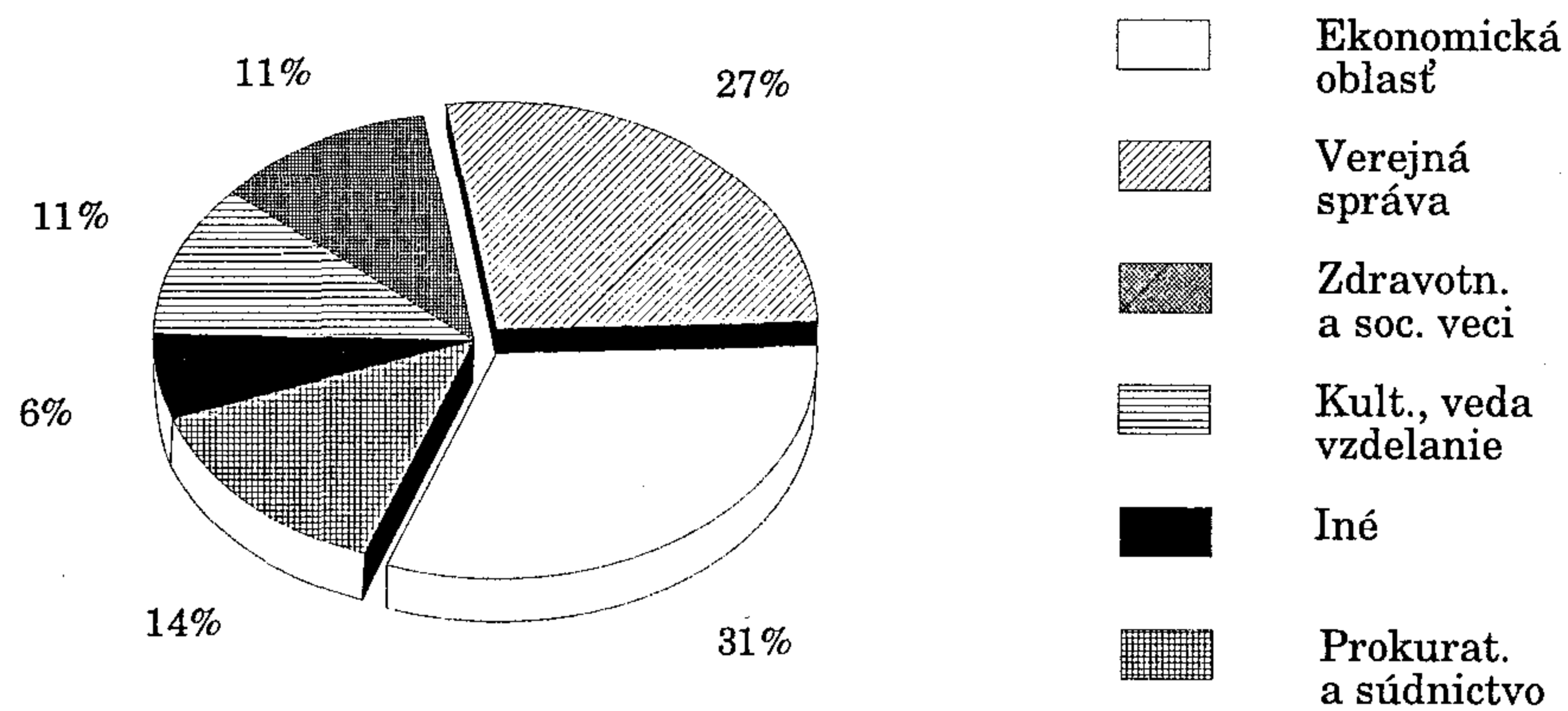
V prípade vládneho návrhu zákona sa vypracovaný návrh zasiela na pripomienkové konanie jednotlivým štátnym orgánom a inštitúciám. Návrh spoločne s pripomienkami potom prerokuje legislatívna rada vlády. Legislatívna rada vlády zaujíma stanovisko aj k návrhom na vydanie zákona, ktorý podávajú poslanci alebo výbory parlamentu.

V súčasnosti poslanci využívajú právo zákonodarnej iniciatívy omnoho častejšie než v minulosti. Národná rada napríklad na 1.-21. schôdzi (jún 1992 – júl 1993) schválila 110 zákonov, z ktorých 29 navrhli poslanci, skupiny poslancov alebo výbory parlamentu a 81 návrhov predložila vláda. Obsahové zameranie prijatých zákonov zaznamenáva RÁMIK č. VIII-2. Národná rada ako jediný ústavodarný a zákonodarný orgán Slovenskej republiky zasadá stále.

Právu zákonodarnej iniciatívy zodpovedá povinnosť parlamentu prerokovať predložený návrh.

Právo zákonodarnej iniciatívy sa môže uplatniť aj prostredníctvom návrhu referenda, ak o to petíciou u nás požiada aspoň 350 000 občanov, alebo ak sa na tom uznesie

Obsahové zameranie prijatých zákonov v Národnej rade Slovenskej republiky (jún 1992 – júl 1993).

parlament. Výsledkom referenda, ako sa už uviedlo, je právny akt s právnou silou ústavného zákona alebo zákona.

Legislatívna iniciatíva na vydanie nariadenia vlády nie je právne upravená. Vláda môže vydať nariadenie na vykonanie určitého zákona i v prípade, ak príslušný zákon neobsahuje výslovné splnomocnenie, aby vláda vydala vykonávací právny predpis (nariadenie vlády). Právo podávať návrhy na vydanie nariadenia vlády prislúcha všetkým členom vlády. Vláda rozhoduje o návrhu v zbore, obdobne ako pri schvaľovaní návrhov zákonov. Zákonodarca však môže prostredníctvom zákona zakázať jeho vykonanie aktmi exekutívy. Tým podporuje rozvoj judikatúry a zmeďzuje, aby exekutíva regulovala príslušné vzťahy nad rámec zákona a aj menila obsah a zmysel zákona. Starostlivosť zákonodarnej moci

o zachovanie ducha a dikcie zákona a limitácia exekutívy týmto spôsobom sa vyskytuje najmä na úrovni kódexov.

Legislatívna iniciatíva nie je výslovné upravená ani pri vydávaní vyhlášok a výnosov. Tieto všeobecne záväzné právne predpisy však vznikajú na základe zákonov. To znamená, že je právnou povinnosťou ministrov a iných orgánov štátnej správy vykonať zákony v súlade so splnomocňujúcimi ustanoveniami.

Prerokovanie návrhu

Druhé štádium legislatívneho procesu spočíva v prerokovaní návrhu normatívneho právneho aktu príslušným štátnym orgánom, ktorý má právomoc tvorby práva. Návrh zákona predkladá Národnej rade Slovenskej republiky predkladateľ.

Platné právo upravuje u nás najmä proces tvorby zákonov.

V prípade návrhu zákona prerokuje výbor alebo výbory parlamentu najskôr návrh zásad zákona; po jeho schválení navrhovateľ predloží na prerokovanie do pléna parlamentu paragrafové znenie návrhu zákona. Na žiadosť navrhovateľa zákona sa môže výnimočne upustiť od prerokovania zásad zákona, najmä ak ide o jednoduchú alebo naliehavú právnu úpravu.

Zásady zákona obsahujú podstatné body pripravovaného návrhu zákona. Zásady zákona prerokuje vždy ústavnoprávny výbor parlamentu a prípadne aj iné výbory. Návrh zásad sa rozošle všetkým poslancom; tí majú možnosť svoje stanovisko zaslať výboru či výborom, ktorým boli zásady zákona pridelené na prerokovanie.

Zásady zákona odôvodňuje vo výboroch parlamentu člen vlády poverený vládou a ak ide o poslanecký návrh, navrhujúci poslanec.

Stanoviská výborov k návrhu zásad zákona oznámi Národná rada Slovenskej republiky navrhovateľovi.

Kým prvá fáza legislatívneho procesu spočíva v prerokovaní zásad zákona, jeho druhú fázu predstavuje prerokovanie návrhu zákona, ktorý je už jeho paragrafovým znením.

Pri prerokovaní návrhu zákona vo výboroch a pléne podobne ako pri prerokovaní zásad zákona vo výboroch sa Národná rada Slovenskej republiky spravuje rokovacím poriadkom. O návrhu najskôr rokujú výbory parlamentu. Výbor alebo výbory parlamentu spracujú o výsledkoch prerokovania návrhu správu obsahujúcu stanovisko výboru, v ktorom výbor najmä navrhne prijatie alebo odmietnutie návrhu zákona. Ak sa výbor uznesie na zmenách návrhu zákona, správa obsahuje ich presné znenie.

Na prerokovanie vecí vo výbore výbor spravidla určí spravodajcu. Jeho úlohou je podať výboru správu o návrhu zákona. Určený spravodajca, ktorý zastupuje výbor, alebo spoločný spravodajca, ktorý zastupuje niekoľko výborov, podá Národnej rade Slovenskej republiky správu o prerokovaní návrhu a odôvodní navrhované zmeny.

V súčasnosti je pripravený poslanecký návrh nového zákona o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky, ktorého vydanie predpokladá Ústava Slovenskej republiky. Navrhuje sa, aby predkladateľ predložil návrh zákona aj v elektronickej podobe a aby dôvodová správa uviedla, či je zákon v súlade s medzinárodným právom. Navrhuje sa tiež zakotviť tri čítania zákona a upraviť aj rokovanie o zákone, ktorý vrátil prezident.

Hlasovanie (rozhodovanie) o návrhu

Rokovanie parlamentu sa končí hlasovaním o návrhu.

Ústava a zákony štátu ustanovujú podmienky, kedy je parlament schopný uznášať sa a aká väčšina sa vyžaduje na platné uznesenie o predloženej návrhu. Národná rada SR je schopná uznášať sa, ak je prítomná najmenej nadpolovičná väčšina všetkých jej poslancov. Po potrebný počet poslancov prítomných pri hlasovaní sa nazýva kvórum (*quorum*). Kvórum je východiskom pre určenie potrebnej väčšiny na prijatie ústavného zákona alebo zákona, či na hlasovanie o transformácii medzinárodnej zmluvy prípadne pri hlasovaní o iných otázkach.

Na platné uznesenie parlamentu je spravidla potrebný súhlas nadpo-

lovičnej väčšiny prítomných poslancov. Na prijatie ústavných zákonov, ako aj na hlasovanie o niektorých ďalších otázkach sa vyžaduje súhlas aspoň trojpäťinovej (kvalifikovanej) väčšiny všetkých poslancov.

Potrebné kvórum môže byť ustanovené v ústavách štátov aj iným spôsobom. V prípade dvojkomorového parlamentu ustanovuje ústava štátu režim hlasovania tak v poslaneckej snemovni, ako aj v senáte. Súčasťou tohto režimu je povinnosť senátu (poslaneckej snemovne) uznieť sa o návrhu zákona prijatého poslaneckou snemovňou (senátom) v stanovenej lehote. Podľa Ústavy Československej republiky z r. 1920 sa napríklad uznesenie poslaneckej snemovne stalo zákonom napriek odchylnému uzneseniu senátu, keď sa poslanecká snemovňa uzniesla nadpolovičnou väčšinou všetkých svojich členov na tom, že zotrúva na svojom pôvodnom uznesení. Ak však senát zamietol trojštvrťinovou väčšinou všetkých jeho členov návrh zákona prijatý v poslaneckej snemovni, nadobudol návrh formu zákona len v prípade, ak poslanecká snemovňa potvrdila svoje pôvodné uznesenie trojpäťinovou väčšinou všetkých svojich členov.

Ako sa rozhoduje o prijatí návrhu normatívneho právneho aktu v orgánoch exekutívy?

Pri rozhodovaní o vydaní nariadenia je vláda schopná uznášať sa, ak je prítomná nadpolovičná väčšina jej členov.

Vyhlášky, opatrenia a výnosy vydávajú ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy, na čele ktorých je monokratický orgán (minister). Návrh vyhlášky, opatrenia alebo výnosu po prerokovaní v rezorte, ako aj v kolegiu či inom poradnom orgáne ministra, podpisuje minister alebo vedúci ústredného orgánu štátnej správy, ktorý stojí na jeho čele.

Podpísanie (signácia) schváleného návrhu

Podpísanie zákona plní nielen formálno-procesné, ale aj kontrolné funkcie, ktoré sa môžu týkať tak obsahu odhlasovaného návrhu zákona, ako aj procedúry jeho prijatia. Zákony podpisuje nielen predstaviteľ zákonodarnej moci (predseda parlamentu), ale tiež a najmä predstaviteľ alebo predstavitelia exekutívy, osobitne hlava štátu a predseda vlády, prípadne rezortný minister. Signácia zákona nie je iba formálny akt. Signáciou vyslovuje exekutíva súhlas jednak s obsahom prijatého zákona a jednak s formou (procedúrou) jeho prijatia. Právo odoprieť súhlas s obsahom zákona sa nazýva právo veta a uplatňuje sa tým, že príslušný predstaviteľ exekutívy, zvyčajne prezident, odmietne podpísať zákon a vráti ho parlamentu s pripomienkami na opätovné prerokovanie. V prípade schválenia návrhu zákona rovnakou väčšinou ako pri prvom hlasovaní alebo odlišnou, kvalifikovanou väčšinou musí byť takýto zákon vyhlásený. Parlament však môže brať zreteľ na pripomienky hlavy štátu.

Okrem suspenzívneho veta poznáme aj absolútne veto. Ak hlava štátu, využívajúc právo absolútneho veta, odmietne signovať zákon, zvyčajne nie je možné sa už touto otázkou v parlamente zaoberať v príslušnom volebnom období. Návrh zákona tým prepadol. Veto vždy smeruje proti obsahu zákona a nie proti nedostatkom jeho formy, procedúry. Právo veta, ako aj odmietnutie promulgovať zákon kvôli nedostatkom formy jeho prijatia, sa navonok prejavujú takisto odmietnutím signovať návrh zákona prijatý uznesením parlamentu.

Parlamentom schválené návrhy ústavných zákonov a zákonov podpi-

suje u nás jeho predseda, prezident a predseda vlády. Prezident má právo vrátiť ústavný zákon alebo zákon parlamentu s pripomienkami v lehote do 15 dní po ich schválení. Vtedy Národná rada Slovenskej republiky ústavný zákon alebo zákon opätovne prerokuje. V prípade jeho schválenia musí byť takýto zákon vyhlásený. Prezident republiky vráti s pripomienkami zákon aj vtedy a vždy, ak ho o to požiada vláda. Zákon o Zbierke zákonov tiež ustanovuje, že na uverejnenie v Zbierke zákonov možno prijať len texty autorizované podpismi. To znamená, že ústavné zákony a zákony by mali byť vyhlásené len v prípade, ak ich signujú všetci ústavní činitelia. Pri vydávaní aktov sa má dbať o to, aby všeobecne záväzné právne predpisy boli v Zbierke zákonov uverejňované najneskôr do 15 dní od odovzdania autorizovaného textu.

Vyhlásenie normatívneho právneho aktu a medzinárodnej zmluvy v Zbierke zákonov

Finálnym štádiom legislatívneho procesu je vyhlásenie normatívneho právneho aktu spôsobom, ktorý ustanovujú ústava a zákony.

Všeobecne záväzné normatívne právne akty s univerzálnou pôsobnosťou sa uverejňujú v Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

Slovenská republika si zriadila oficiálnu zbierku zákonom o Zbierke zákonov Slovenskej republiky dňa 16. decembra 1992 a tento zákon nadobudol účinnosť 1. januára 1993.

Zbierka zákonov tvorí súbor jej častok postupne vydávaných v priebehu kalendárneho roka. Každá časťka obsahuje v záhlaví štátny znak Slovenskej republiky, označenie ročníka zbierky, názov „Zbierka zákonov Slovenskej republiky“, číslo

časťka a dátum uverejnenia, ktorý je dátumom vzniku jej platnosti.

Všeobecne záväzné právne predpisy sa v jednotlivých častiach označujú poradovými číslami. V citácii všeobecne záväzných právnych predpisov sa namiesto názvu „Zbierka zákonov Slovenskej republiky“ používa skratka Z.z. Pri citácii všeobecne záväzných právnych predpisov ČSFR sa používa skratka Zb. Pri skrátenej citácii sa uvádza druh právneho predpisu, jeho poradové číslo a rok vydania v zbierke a názov skratky zbierky. Pri úplnej citácii sa uvádza druh predpisu, názov subjektu tvorby práva, číslo predpisu a ročník zbierky, ako aj je druh a názov predpisu.

Vydávanie Zbierky zákonov patrí do pôsobnosti Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky. Publikáčna norma stanovuje, že pri jej vydávaní sa dbá o to, aby všeobecne záväzné právne predpisy boli v ne uverejňované najneskôr do 15 dní od odovzdania autorizovaného textu na uverejnenie. Ministerstvo spravodlivosti musí tiež zabezpečiť, aby každému záujemca o Zbierku zákonov mal možnosť obstaráť si ju za určenú cenu.

Obce sú povinné zabezpečiť, aby Zbierka zákonov bola na pracoviskách orgánu jej samosprávy prístupná na nazretie každému, kto o to prejaví záujem. Na tento účel sa obciam zaisiela jeden výtlačok každej vydanéj čiasťky Zbierky zákonov bezplatne.

V Zbierke zákonov sa uverejňujú

- ústava, ústavné zákony a ostatné zákony Národnej rady Slovenskej republiky vrátane výsledkov referenda a úplného znenia zákonov,
- nariadenia vlády Slovenskej republiky,
- vyhlášky, opatrenia a výnosy ministerstiev a ústredných orgánov štátnej správy,
- medzinárodné zmluvy ratifikované

vané prezidentom, ako aj zmluvy týkajúce sa právneho postavenia fyzických a právnických osôb alebo ich oprávnených záujmov.

V Zbierke zákonov sa uverejňujú aj niektoré uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky, o ktorých rozhodla, že sa majú uverejniť, rozhodnutia prezidenta o rozpustení parlamentu, o vyhlásení referenda, o udelení amnestie a o vyhlásení vojnového alebo výnimočného stavu.

V Zbierke zákonov sa tiež vyhlasujú rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky o nesúlade medzi právnymi predpismi.

Napokon Zbierka zákonov uverejňuje aj iné právne alebo organizačné akty, o ktorých to ustanovuje všeobecne záväzný právny predpis.

Normatívne právne akty nadobúdajú platnosť dňom ich uverejnenia (vyhlásenia) v Zbierke zákonov a účinnosť pätnástym dňom po ich uverejnení, prípadne v iný deň, ktorý je osobitne ustanovený v záverečnom ustanovení príslušného normatívneho aktu.

Všetky normatívne právne akty s univerzálnou pôsobnosťou sa vyhlasujú uverejnením ich úplného znenia okrem výnosov.

Všeobecne záväzné nariadenia samosprávy sa musia tiež verejne vyhlásiť. Vyhlásenie sa uskutočňuje vyvesením nariadenia na úradnej tabuli najmenej na 15 dní. Účinnosť nadobúda pätnástym dňom od vyvesenia, ak v ňom nie je určený skorší začiatok vzniku účinnosti.

Vyhlasovanie všeobecne záväzných právnych predpisov sa v Slovenskej republike uskutočňuje dvoma formami:

- a) uverejnením plného znenia ústavy, ústavných zákonov, zá-

konov, nariadení vlády a vyhlášok i opatrení ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy,

- b) uverejnením oznámenia ministerstva alebo iného ústredného orgánu štátnej správy o vydaní výnosu.

Okrem publikácie normatívnych právnych aktov má dôležitý význam aj publikácia medzinárodných zmlúv, ktoré sa v dôsledku transformácie včleňujú do platného právneho systému štátu.

Medzinárodné zmluvy, ktorými je Slovenská republika viazaná, sa vyhlasujú v Zbierke zákonov, ak ide o:

- a) zmluvy ratifikované prezidentom,
- b) iné zmluvy, ak obsahujú úpravu týkajúcu sa právneho postavenia fyzických a právnických osôb alebo ich oprávnených záujmov.

V Zbierke zákonov sa oznamuje aj vypovedanie medzinárodných zmlúv.

Vyhlasovanie medzinárodných zmlúv, podobne ako vyhlasovanie všeobecne záväzných právnych predpisov, sa uskutočňuje dvoma formami:

- a) uverejnením oznámenia Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o uzavretí zmluvy, obsahujúce aj jej úplné znenie, a údaje dôležité na jej vykonanie,
- b) uverejnením oznámenia Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o uzavretí zmluvy a údaj o tom, kde možno do nej nazrieť.

Ak sa v Zbierke zákonov vyhlasuje medzinárodná zmluva, v oznámení sa popri jej slovenskom znení uvádza aj jej úplné znenie v jazyku, v ktorom bola vyhotovená.

PRÁVNÝ SYSTÉM A PRÁVNA NORMA

LITERATÚRA: AARNIO, A.: The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification. Dordrecht 1987. DAVID, R.: Anglické právo. Bratislava 1972. DAVID, R.: Structure and the Division of the Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 2. Tübingen 1971. DAVID, R.: The Different Conceptions of the Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 1. Tübingen 1974. DAVID, R.: Sources of Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 3. Tübingen 1984. HAYEK, F. A.: Právo, zákonodárstvá a svoboda. I.-III. Praha 1991. KELSEN, H.: Základy obecné teórie štátní. Brno 1926. KELSEN, H.: Allgemeine Theorie der Normen. Wien 1979. KNAPP, V. a kol.: Teoretické problémy tvorby československého práva. Praha 1983. KNAPP, V.: Základy srovnávací právni vědy. Praha 1991. KNAPP V.: Teorie práva. Praha 1995. KREJČÍ, J.: Zpětná působnost zákonů s hlediska práva ústavního. Brno 1933. KREJČÍ, J.: Právní jevy v čase. Praha 1937. LUBY, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I.-II. Bratislava 1958. MÜNCH, v. I.: Export a import práva. Právní rozhledy 3, 1995. PECZENIK, A.: Grundlagen der juristischen Argumentation. Wien 1983. PECZENIK, A.: Or Law and Reason. Dordrecht 1989. PROCHÁZKA, A.: Retroaktivita zákonů. In SVP III. PROCHÁZKA, A.: Základy práva intertemporálního. Brno 1928. PRUSÁK, J.: Systémovost práva, právní systém a systém práva. Právní obzor 7, 1990. PRUSÁK, J.: Filozofia práva a debaty H. L. A. Harta. Acta facultatis Universitatis Comenianae. Tomus XV. Bratislava 1993. RAZ, J.: The Concept of a Legal System. An Introduction to the Theory of Legal System. Oxford 1970. ROUČEK, F. - SEDLÁČEK, J.: Komentář k Československému obecnému Zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Zv. IV. Praha 1936. ŠÍN, Z. - ŘEHÁK, K.: Metodika tvorby předpisů. Praha 1993. TUNC, A.: Právo Spojených států amerických. Bratislava 1966. WEINBERGER, O.: Základy právní logiky. Brno 1993. WEINBERGER, O.: Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Brno 1995. WEINBERGER, O.: Inštitucionalizmus. Nová teória konania, práva a demokracie. Bratislava 1995. WEYR, F.: Teorie práva. Brno 1936. WEYR, F.: Československé právo ústavní. Praha 1937.

POJEM PRÁVNÝ SYSTÉM AKO PLATNÉ PRÁVO ŠTÁTU

Pri predchádzajúcom výklade o spoločenských normách a hodnotách sa zdôraznilo, že so životom človeka v spoločnosti je nutne spojená existen-

cia normatívnych systémov, rôznych spoločenských noriem, ktoré regulujú ľudské správanie a zabezpečujú integritu spoločnosti. Normatívne systémy vyjadrujú a zabezpečujú rešpektovanie hodnôt spoločnosti. Medzi takéto normatívne systémy patria aj právne

normy, ktoré sú obsahom prameňov práva, u nás najmä normatívnych právnych aktov.

Právne normy, v porovnaní s neprávnyimi systémami noriem, sa pokladajú za dôležité najmä preto, lebo ich existencia je spojená so štátnou mocou a s jej uplatňovaním v činnosti štátnych orgánov a inštitúcií, akými sú parlament, vláda, hlava štátu, ministerstvá, sudy, polícia.

Spojenie medzi spoločnosťou, štátom a právom sa uskutočňuje jednak na úrovni vytvárania právnych noriem v legislatívnom procese a jednak na úrovni ich realizácie v právnych vzťahoch, najmä v oblasti rozhodovacej činnosti štátnych orgánov v procese aplikácie práva. Za právnymi normami prostredníctvom štátnych orgánov a štátnych inštitúcií stojí štát, ktorý je „motorom“ legislatívneho procesu a garantom rešpektovania práva i verejného poriadku.

Akýkoľvek normatívny systém vrátane právneho systému pozostáva z určitých prvkov, ktoré sú konkrétnym spôsobom usporiadané a medzi ktorými sú určité vzťahy, podmienené vlastnosťami týchto prvkov, a tie vďaka týmto vlastnostiam plnia určité funkcie.

Základným prvkom (elementom) právneho systému je právná norma. Normy sú v rámci systému usporiadané jednak podľa stupňa právnej sily vertikálne (hierarchicky) a jednak horizontálne, ako aj podľa iných kritérií. Iným kritériom je napríklad predmet právnej regulácie, metóda právnej regulácie a iné kritériá. S použitím kritéria predmetu právnej regulácie zatriedujeme normy právneho systému do oblasti občianskeho práva, trestného práva, pracovného práva alebo rodinného práva.

Vertikálne usporiadanie právnych noriem podľa stupňa právnej sily sa prejavuje tým, že na čele právneho

systému je ústava. Za ústavou nasledujú zhora nadol zákony a za zákonmi ostatné všeobecne záväzné právne predpisy s nižším stupňom právnej sily než zákony.

Horizontálne usporiadanie právnych noriem podľa stupňa právnej sily sa prejavuje tým, že vedľa seba sú na tej istej úrovni usporiadané zákony, napríklad Občiansky zákonník, Obchodný zákonník, Zákonník práce, Trestný zákon, zákon o policajnom zbore. Na inej horizontálnej úrovni sú podľa právnej sily usporiadané vyhlášky alebo iné druhy normatívnych právnych aktov rovnakého stupňa právnej sily.

Právny systém pozostáva jednak z noriem a jednak z väzieb medzi nimi. Väzby medzi normami, ktoré sa vyznačujú stabilitou, invariantnosťou, tvoria štruktúru systému. Na fungovanie právneho systému sú dôležité oba komponenty. Normy bez väzieb netvoria systém a väzby bez noriem ho tvoria ešte menej. To znamená, že právny systém tvorí jednak množina právnych noriem a jednak množina ich vzájomných väzieb, ktorých charakter určujú vlastnosti noriem. Stabilita väzieb a ich charakter vytvárajú štruktúru právneho systému.

Existencia právnych noriem právneho systému ktoréhokolvek suverénneho štátu spočíva v ich platnosti. Platnosť normy je vždy určená temporálne, so zreteľom na čas, ďalej teritoriálne, so zreteľom na štátne územie, na ktorom štát vykonáva jurisdikciu, a napokon personálne, to znamená so zreteľom na osoby, na ktoré sa vzťahuje, aj keď sa nenachádzajú na jeho území. Pokiaľ ide o fyzické osoby, právny systém štátu upravuje svoju pôsobnosť či už všeobecne alebo konkrétne aj vo vzťahu k občanom iných štátov vrátane osôb bez štátnej príslušnosti. Súčasťou právneho systému sú preto tiež kolízne normy.

Z hľadiska definovania práva určitého štátu nám vždy ide o právo, ktoré momentálne platí, a nie o právo, právny systém, ktorý platil dakedy v minulosti, prípadne o právo iného, cudzieho štátu či medzinárodné právo alebo o „právo“, ktoré síce má platiť, ale z akýchkoľvek dôvodov platnosť nenadobudlo.

Existujúci právny systém štátu je súhrn (momentálne) platných právnych noriem a ich väzieb. Tento súhrn platných právnych noriem nazývame tiež jednoducho „právo“ alebo „platné právo“, „pozitívne právo“, prípadne objektívne právo.

Platné, pozitívne právo (*ius positivum*) je opakom prirodzeného práva (*ius naturale*). Pozitívne, platné právo je právo dané štátom, vyjadrené v štátom stanovenej forme, čiže v prameňoch práva. Prirodzené právo na rozdiel od neho pramení podľa jednej koncepcie z božskej prozreteľnosti a spravodlivosti, kým podľa koncepcie prirodzeného práva rozumového je človeku vrodené, takže pramení z jeho ľudskej podstaty.

Právny systém, právo, prípadne platné právo či objektívne právo sa používajú ako synonymá. V niektorých prípadoch sa však právny systém chápe širšie než platné právo. Vtedy sú jeho prvkom nielen normy a väzby, ale aj iné prvky, napríklad inštitúcie vytvárajúce formu vlády, tj. štátne orgány a inštitúcie tvorby práva a jeho aplikácie. Príkladom širšieho vymedzenia právneho systému je koncepcia právneho systému ako právneho poriadku. Právny poriadok plnil v právnej náuke najmä medzi obidvomi svetovými vojnami funkciu, ktorá sa dnes spája s termínom právny systém. Podľa Kelsena právny poriadok tvorí tak objektívne právo, ako aj subjektívne právo (KELSEN 1934, 23) a podľa Weyra právny poriadok pozostáva zo

všeobecných noriem (zákon a pod) a individuálnych noriem (rozhodnutie súdu a pod. (WEYR, 50).

Každá právna škola má však vlastné predstavy o platnosti práva a líni hranice oddeľujúcej právo od nepráva, a tým aj o tom, aké podmienky má určitá norma splniť, aby patrila do platného právneho systému.

Právny systém sa vyznačuje určitými znakmi, vlastnosťami.

Esenciou vlastnosťou právneho systému je jeho platnosť. Právny systém existuje, ak platí. Len z platného právneho systému a z platných právnych noriem, ktoré do systému patria, vyplývajú právne povinnosti záväzky a práva. Iba platné právo je právo. Za hranicou platnosti nie je právo. Ak konštatujeme, že určitá norma je právne platná, znamená to, že patrí do právneho systému (PEC ZENIK 1979, 273).

Adjektívum platné (právo) označuje časť právnych teoretikov za *suprefluum*; dôvodia, že len platné právo je právo. Jeho používanie sa však odporúča so zreteľom na množstvo adjektív, s ktorými sa právo v svojej tisícročnej histórii spojilo, no najmä preto, aby sa platné právo odlišilo od neplatného práva, tj. napríklad právo, ktoré platilo v minulosti od aktuálne platného práva určitého štátu.

Podmienky platného práva

Jednotlivé právne školy vymedzujú platné, záväzné právo odlišne, a to so zreteľom na odlišnú podmienku alebo podmienky platného práva. Takto sa správa právny pozitivizmus, jusnaturalizmus, ako aj sociologické smeri. Každá z týchto teórií teda hovorí Určitý súbor noriem je platné právo len ak a len ak... Potom nasleduje definovanie podmienky, prípadne podmienok platnosti práva. To, čo nasle

duje za podradovacou spojkou uvádzajúcou podmienku, je hraničným kameňom právnych teórií či škôl.

Každá z teórií stanovuje jednu alebo viac podmienok platnosti práva, prípadne podmienok platnosti právnej normy. Tieto podmienky možno rozdeliť na formálne a materiálne.

*Právny pozitivizmus kladie dôraz tak na formálnu podmienku, ako aj na materiálnu podmienku platnosti práva, ktorou je efektívnosť. Sociologické teórie právneho systému kladú dôraz na materiálne podmienky. Hlavnou sociologickou podmienkou platnosti práva je tiež jeho efektívnosť, skutočné používanie právnych noriem súdmi a občanmi v každodennom živote pri riešení konkrétnych situácií.

*Aj prirodzenoprávne teórie podmieňujú platnosť a záväznosť práva materiálnou podmienkou, prípadne podmienkami. Základnou podmienkou je, aby právo stanovené štátom bolo v súlade so všetkými, prípadne s určitými princípmi alebo hodnotami prirodzeného práva (morálky).

V súčasnej právnej teórii a právnej filozofii sú aj snahy vytvoriť syntézu v oblasti teórie platnosti práva. Okrem materiálnej podmienky efektívnosti, ktorú presadzuje právny pozitivizmus a sociologická škola, objavuje sa aj materiálna podmienka morality práva v tom zmysle, že priveľmi zlovoľné, extrémne nemorálne právo nie je právo.

Z týchto pokusov o syntézu vychádza aj nasledujúci výklad formálnej a materiálnej podmienky platnosti práva. Z hľadiska vymedzenia platnosti práva je pre nás určujúce splnenie formálnej podmienky, ktorá spočíva v dodržaní štátom stanovenej formy práva pri rešpektovaní princípov právneho štátu. Pri výklade materiálnej podmienky platnosti nor-

my, ktorou je efektívnosť, sa síce akceptuje jej dôležitosť, avšak zánik efektívnosti normy nie je možné považovať za právny dôvod zániku normy, ale len za dôvod návrhu na zrušenie platnosti normy postupom, ktorý stanovuje platné právo.

Formálna podmienka platnosti určuje požiadavky na proces vzniku právnej normy, materiálna podmienka či podmienky sú požiadavkami na obsah právnej normy, ako aj na mieru používania či akceptácie normy.

Formálna podmienka platnosti

Formálnou podmienkou platnosti práva a normy je štátom stanovená forma práva. V užšom zmysle formou práva rozumieme prameň práva vo formálnom zmysle a v širšom zmysle formou práva rozumieme nielen výsledok tvorby práva, ale aj proces tvorby práva, v ktorom norma vzniká.

Ako sa už konštatovalo, štátom stanovenú alebo uznanú formu treba teda vidieť z dvoch hľadísk. Jedno je rezultatívne a druhé procesné (procedurálne). Z rezultatívneho hľadiska berieme do úvahy štátom stanovenú formu ako výsledok. Takouto formou je u nás najmä normatívny právny akt, napríklad zákon, ktorého obsahom sú právne normy, a ktorý bol publikovaný určitým spôsobom v Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

Z procesného hľadiska si všimáme nie výsledok, ale proces vzniku tohto zákona zisťujeme, či štátom stanovená forma (výsledok) vznikla právom ustanoveným alebo uznaným spôsobom (proces, procedúra). Súčasťou tejto procedúry je, prirodzene, aj otázka, či normu prijal oprávnený subjekt, to znamená subjekt tvorby práva s príslušnou normotvornou právomocou.

Základná norma

Spôsob vzniku a pôvod normy i celého systému práva sú rozhodujúce pri overovaní platnosti normy, tj. jej identity, príslušnosti ku konkrétnemu právnomu systému. Každá právna norma prináležiaca k určitému právnomu systému, musí v sebe niesť „genetickú pečať“ tohto systému, čiže spĺňať podmienky platnosti, príslušnosti k systému, spĺňať podmienky „členstva“ v systéme, ktoré ustanovuje ústava, ako aj ostatné zákony. Keď si teda kladieme otázku, či určitá norma patrí k nejakému systému, či je jeho súčasťou, dožadujeme sa právneho dôvodu jej platnosti či neplatnosti. Tento dôvod či dôvody ustanovuje určitá norma alebo súhrn noriem, spravidla ústava a ostatné zákony upravujúce tvorbu práva, ktoré určujú štátom stanovenú formu práva. Takúto normu, z ktorej sa odvodzuje platnosť celého právneho systému, nazval Kelsen základná norma.

Ak sa pýtame na dôvod platnosti určitého rozhodnutia súdu, dôjdeme podľa Kelsena k určitému zákonu. „Ak pátrame ďalej, prečo tento zákon platí, prečo je záväznou normou, alebo, čo je to isté, prečo je aktom určitého štátu, a teda prináleží do sústavy určitého štátneho poriadku, dôjdeme k určitému ústavnému zákonu, tj. zákonu, na ktorom sa v určitej dobe uzniesol určitý orgán, napr. parlament. Ak sa pýtame ešte ďalej na dôvod platnosti tejto sústavy, dôjdeme možno k jednému alebo k niekoľkým ústavným zákonom, ktoré boli ustanovené podľa skoršej ústavy, napokon však dospejeme k ústave, ktorá už nebola stanovená podľa ustanovení nejakej staršej ústavy, teda v pozitívnom právnom zmysle, pristúpime k ústave takpovediac prvej alebo prvotnej. Že táto prvá ústava a s ňou všetky právne normy, ktoré sa z nej odvodzujú,

platia, treba, pokiaľ ostávame na pôde určitého štátu, jednoducho predpokladať. Ide teda o predpoklad (hypothesis) tohto obsahu: „Správaj sa tak, ako to nariadil orgán, ktorý ustanovil prvú ústavu.“ Túto hypotetickú základnú normu nazýva zakladateľ normativizmu ústavou v zmysle právno-logickom na rozdiel od ústavy v zmysle pozitívnoprávnom, ktorá bola stanovená na jej základe (KELSEN 1926, 32).

Rekogničná norma

Obdobným spôsobom rieši formálnu podmienku platnosti právnej normy známy reprezentant právneho pozitivizmu Hart, ktorý rozdelil normy tvoriace právny systém na sústavy primárnych noriem a sekundárnych noriem. Primárne normy ustanovujú zákazy, príkazy a dovoľenia. Sekundárne normy upravujú režim prijímania, zmeny a zrušovania právnych noriem. Existencia sekundárnych noriem podľa Harta znamená pozitívny krok od predprávneho sveta k svetu práva. Dôležitým druhom sekundárnych noriem je rekogničná norma, ktorá špecifikuje kritériá identifikácie platných právnych noriem v rámci právneho systému. Rekogničná norma, ktorú možno nazvať identifikačná norma, implikuje pozitívne znaky sekundárnych noriem, ktoré stanovujú právne dôvody a spôsob vzniku a zániku platnosti právnej normy. Z tohto dôvodu bude v ďalšom výklade používať výlučne termín rekogničná norma alebo termín identifikačná norma tak v užšom význame pravidla, ktoré stanovuje kritériá identifikácie platného práva ako aj v širšom význame pravidla, ktoré upravuje podmienky prijímania, zmeny a zrušovania právnych noriem.

Rekogničná norma môže podľa Harta vo všeobecnej podobe znieť nasledovne: „Akékoľvek pravidlo je platným pravidlom právneho systému, ak bolo prijaté zákonodarnou mocou, alebo bolo odvodené z pravidla prijatého zákonodarnou mocou.“ Iné rekogničné normy systému špecifikujú podmienky porušenia obligáčnej normy alebo postup, prostredníctvom ktorého sa zrušujú a menia obligáčné normy.

Rekogničné normy majú rozmanité formy. V primitívnej spoločnosti funkciu rekogničnej normy plní napríklad kompletný zoznam platných noriem v nejakom právnom dokumente vydanom štátom. Moderná a „zložitá“ spoločnosť môže určiť, že právnou normou je len a len norma, ktorú prijal vopred stanoveným spôsobom určitý štátny orgán s normotvornou právomocou (zákonné právo), prípadne norma, ktorá bola dlhodobo používaná a štátom sankcionovaná ako platné právo (obyčajové právo, sudcovské právo). Tým je podľa Harta vlastne vyriešená otázka platného práva.

So zreteľom na funkcie sekundárnych noriem a rekogničnej normy v právnom systéme v ďalšom výklade, ako sa už uviedlo, nazývame ich len „rekogničná norma.“

obsahu, miery akceptácie

Materiálne podmienky platnosti

Materiálne podmienky platnosti normy a práva sa týkajú jeho obsahu, prípadne miery akceptácie práva spoločnosťou, ktorá sa prejavuje mierou dodržiavania a používania noriem občanmi a orgánmi štátu.

Požiadavky na obsah práva, či už na jeho morálnosť alebo iné požiadavky na obsah práva, vždy vyplývajú z nejakej normy. Buď ich pozitívne alebo negatívne stanovuje

právna norma, spravidla ústava alebo zákon, alebo ich stanovuje neprávna norma, najčastejšie morálna norma.

Ústava Slovenskej republiky napríklad zakazuje určitý obsah zákonov. V čl. 31 sa ustanovuje: „Zákonná úprava všetkých politických práv a slobôd a jej výklad a používanie musia umožňovať a ochraňovať slobodnú súťaž politických síl v demokratickej spoločnosti.“ Z citovaného ustanovenia vyplýva jednak príkaz, aby parlament pri prijímaní zákona v tejto oblasti ochránil slobodnú súťaž politických síl a jednak zákaz prijímať zákony, ktorých obsah by spôsobil opak.

V ústavách štátov, prípadne v zákonoch, ktoré upravujú tvorbu práva, sa neraz vyskytujú normy, ktoré zakazujú normám nižšej právnej sily odporovať normám vyššej právnej sily, alebo upravovať určité vzťahy. Čl. 120 ústavy ustanovuje, že vláda môže vydávať nariadenia len v medziach zákona. Aj v tomto prípade ide o požiadavku na obsah práva stanovený vyššou normou. Norma zakazuje vláde, aby obsahom jej nariadení boli iné vzťahy než tie, ktoré upravuje zákon.

Efektívnosť práva a právnej normy

Za materiálnu podmienku platného práva sa okrem morálnosti práva, ku ktorej sa ešte vrátíme, považuje často jeho efektívnosť. Efektívnosť práva a efektívnosť normy požaduje nielen právny pozitivizmus a normativizmus, ale aj sociológia práva. Chápanie efektívnosti v právnom pozitivizme a v sociológii práva však nie je totožné, aj keď sa teórie efektívnosti v oboch orientáciách právnej náuky čiastočne pre-

krývajú. Opakom efektívnosti je neefektívnosť, ktorá sa tiež nazýva obsolescentnosť.

Podľa Kelsena, ktorý reprezentuje normativizmus, je norma efektívna, ak je vcelku rešpektovaná. Efektívnosť je podmienkou platnosti. Normatívna efektívnosť však nie je platnosť. Je podmienkou platnosti v tom zmysle, že platnosť normy alebo súboru noriem zaniká, ak zanikne ich efektívnosť alebo možnosť efektívnosti. Ak zákon pod trestom zakáže zabíjať určitý druh zvierat, potom jeho platnosť zanikne len v prípade vymretia chráneného druhu, pretože zakazujúcu normu už nebude možné viac rešpektovať. Obdobne, ak zákon zakáže predaj alkoholu a stanoví prísny trest odňatia slobody, jeho platnosť zanikne v prípade rezistencie, nerešpektovania zákazu povinnými subjektmi. Ide o prípad, ktorý sa nazýva *désuétude*, tj. ak sa právna norma prestala používať alebo ak upadla do zabudnutia, čiže ak je norma obsolescentná. Podľa Kelsena norma požadujúca čosi nemožné, prikazujúca napríklad ľudskej bytosti nesmrteľnosť, je neefektívna od začiatku (KELSEN 1979, kap. 34).

Efektívnosť sa v právnom pozitivizme definuje aj takto: „Nielen normy, ale aj určité úkony sú súčasťou platného práva. Platný právny systém sa vyznačuje efektívnosťou. Efektívnosť práva je otázkou súladu medzi normami a úkonmi. Určitý normatívny systém je platným právom, ak jeho najdôležitejšie normy sú takmer vždy rešpektované a ak ostatné normy systému sú vcelku rešpektované. Efektívnosť jednak znamená, že na určitom štátnom teritóriu väčšina populácie rešpektuje väčšinu právnych noriem a jednak, že štátne orgány v prípade nerešpektovania (väčšinou a riadne) používajú donútenie (PECZENIK 1989, 283).

Vymedzenie hranice, za ktorou vzniká alebo zaniká efektívnosť normy alebo efektívnosť systému, je zložitá otázka. Kelsen požaduje, aby právne normy vcelku rešpektovali a dodržiavali. Možno sa tiež stretnúť s názorom, že právny systém platí, ak sa normy realizujú a rešpektujú ako celok aspoň v minimálnej miere. Iné vymedzenia na rozdiel od toho požadujú, aby sa právne normy rešpektovali a dodržiavali väčšinou prípadne v prevažnej miere.

Pri vymedzení miery normatívnej efektívnosti sa však spravidla objavuje požiadavka, aby sa právne normy realizovali a rešpektovali celkovo vo všeobecnosti.

Efektívny právny systém je platný právny systém, v ktorom subjekty práva celkovo, vo všeobecnosti rešpektujú príkazy i zákazy, využívajú dovolenia, a štátne orgány pri porušovaní či obchádzaní práva rozhodujú o sankciách a aplikujú štátne donútenie.

Podmienka efektívnosti sa v právnom pozitivizme spravidla uplatňuje tak pokiaľ ide o systém ako celok, ako aj pokiaľ ide o konkrétny zákon alebo jeho ustanovenie. Efektívnosť noriem neznamena, že každá norma sa rešpektuje a dodržiava bez výnimky. Znamená iba, že sa rešpektuje celkovo, vo všeobecnosti. V právnom systéme musí vždy existovať možnosť porušiť určitú normu, pretože inak je norma zbytočná (KELSEN 1979, Kap. 34).

Aký záver vyplýva z uvedeného chápania efektívnosti? Je efektívnosť normy a práva rovnocennou podmienkou platnosti, ktorá plní rovnakú úlohu ako podmienka či podmienky formy stanovené rekogničnou normou?

Rozumie sa, že rozhodovanie o tom, či konkrétna právna norma je platná alebo neplatná so zreteľom na

efektívnosť alebo obsolétnosť (neefektívnosť), nie je možné ponechať na ľubovôľu štátnych orgánov alebo jednotlivcov. V tomto prípade by ktokoľvek mohol vyhlásiť, že určitá norma alebo trieda noriem je obsolétna, a preto neplatná a právne nezáväzná.

Z toho vyplýva, že podmienky platnosti výlučne stanovuje rekogničná norma, že obsolétnosť (neefektívnosť) právnej normy nie je právnym dôvodom zániku platnosti, účinnosti a záväznosti normy, ale iba dôvodom podať návrh na jej zrušenie spôsobom, ktorý stanovuje platné právo.

Tento záver o podmienkach platnosti normy podporuje prezumpcia správnosti právnych noriem, čiže predpoklad, že ak právne normy zodpovedajú požiadavkám rekogničnej normy, považujeme ich za platné právne normy. Ak by mali nejaké chyby, najmä obsahové nedostatky, pazeráme sa na ne, akoby ich nemali, dokiaľ nie sú zákonom ustanoveným spôsobom zrušené alebo novelizované.

Efektívnosť a akceptácia práva

Efektívnosť právneho systému a každej právnej normy podmieňuje celý rad faktorov, osobitne akceptácia práva. Akceptácia práva je určená tak subjektívne, adresámi právnych noriem, ako aj objektívne, charakterom a kvalitou právneho systému, jeho vnútornou a vonkajšou nerozpornosťou, ako aj stabilitou. Právny systém je subsystémom sociálneho systému a určitými väzbami je s týmto systémom prepojený.

Aké úlohy plnia väzby, ktorými je právny systém prepojený so sociálnym systémom? Význam vonkajších väzieb spočíva v tom, že zabezpečujú potrebnú mieru jeho akceptácie a tým aj jeho efektívnosť, že právo nie je odtrhnuté od života.

Vnútorná nerozpornosť právneho systému

Jednota, čiže vnútorná súladnosť a nerozpornosť systému noriem si najmä vyžaduje, aby jedna právna norma nezakazovala správanie, ktoré iná právna norma dovoľuje. Rozpor právnych noriem je jednou z možností konkurencie noriem. V prípade rozporu právna norma „N“ ustanovuje: „Ak je A, má byť B.“ Na rozdiel od toho právna norma „R“ ustanovuje: „Ak je A, má byť non B.“

Vnútorná nerozpornosť právneho systému spočíva v tom, že právne normy nepôsobia proti sebe, že právny systém stanovuje právne postupy, ako predchádzať vzniku rozporov noriem a tiež ako ich odstraňovať.

Existuje niekoľko foriem odstraňovania rozporov v práve.

Niektoré formy odstraňovania rozporov spočívajú výlučne v práve iniciovať odstránenie rozporu, kým iné formy kotvia v právomoci pozastaviť alebo zrušiť platnosť a účinnosť noriem, ktoré odporujú normám vyššej právnej sily. Rozpor, nesúlad noriem majú oprávnenie iniciovať a riešiť štátne orgány tvorby práva, orgány všeobecného súdnictva a ústavného súdnictva, štátne orgány pri uplatňovaní práva veta, kontroly a pod.

V sústave štátnych orgánov, ktoré disponujú právomocou iniciovať konanie zamerané na odstránenie rozporu v právnom systéme, má dôležitú funkciu najmä ústavné súdnictvo.

Ústavný súd Slovenskej republiky reprezentuje u nás inštitúciu súdnej kontroly ústavnosti *ex post*. Ústava jednoznačne vylučuje súdnu kontrolu ústavnosti *ex ante*. Ústavný súd následne kontroluje a rozhoduje o súlade:

- a) zákonov s ústavou a s ústavnými zákonmi,
- b) nariadení vlády, všeobecne zá-

väzných právnych predpisov ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy s ústavou, s ústavnými zákonmi a zákonmi,

- c) všeobecne záväzných nariadení orgánov územnej samosprávy s ústavou a zákonmi,
- d) všeobecne záväzných právnych predpisov miestnych orgánov štátnej správy s ústavou, zákonmi a inými všeobecne záväznými právnymi predpismi,
- e) všeobecne záväzných právnych predpisov s medzinárodnými zmluvami vyhlásenými spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov.

Ak ústavný súd svojím rozhodnutím vysloví, že medzi právnymi predpismi je nesúlad, strácajú tieto predpisy, ich časti alebo ustanovenia účinnosť. Ak orgány, ktoré tieto predpisy vydali, do šiestich mesiacov od vyhlásenia rozhodnutia ich nedajú do súladu s príslušnými normami vyššej právnej sily, strácajú takéto predpisy alebo ich časti či ustanovenia platnosť.

Vonkajšia nerozpornosť právneho systému (dynamika právneho systému)

Právny systém sa neuzatvára pred svojím okolím, t.j. sociálnym systémom, ale reaguje na jeho spoločensky relevantnú dynamiku, vývoj, záujmy a potreby a súbežne naň samostatne pôsobí.

Dynamika právneho systému, t.j. jeho vonkajšia nerozpornosť si vyžaduje, aby sa právny systém neuzatváral voči svojmu okoliu, ale naopak, aby vo vzťahu k nemu vystupoval ako viac či menej otvorený systém. Právny systém vďaka svojej otvorenosti reaguje na vývoj sociálneho systému

vlastným vývojom. Súbežne pôso samostatne a regulujúco na svoje okolie, na sociálny systém. Ak by právny systém celkom uzavrel pri sociálnom systéme, dostal by sa postupne do izolácie a rozporu s potrebami, hodnotami a záujmami spoločnosti, skupín i jednotlivcov.

Širšia alebo užšia otvorenosť právneho systému je síce základný predpokladom vývoja systému, a právny systém nemôže, resp. nem by zmenami právnych noriem reagovať na každú i sebemenšiu zmenu v oblasti sociálneho systému, preto tým by sa narušila stabilita systému

Stabilita a rovnováha právneho systému (statika právneho systému)

Právny systém má reagovať procesom tvorby práva na vývoj sociálneho systému, potreby i záujmy „rozváne“, zachovávajúc si potrebnú stabilitu a zabezpečujúc tým aj optimálny mieru právnej istoty.

Medzi dynamikou systému a jeho statikou (stabilitou) musí vládnuť potrebná rovnováha. Ak sa bude prvo meniť každý deň, nebude tým, čím má byť, čiže právom, ktoré mu vnášať do spoločnosti potrebnú istotu pevných pravidiel hry. A naopak potrebnú zmenu alebo zrušenie právnej normy možno v spoločnosti dosiahnuť len veľmi zložitou cestou a s vynaložením neprimeraného úsilia, potom sa podstatne zníži miera akceptácie práva a tým aj efektívnosť systému. Regulačné funkcie práva sa v tomto prípade transfúrujú na iné systémy regulácie správania v spoločnosti.

Práve z týchto hľadísk je dôležité, aby v právnom systéme zavládla rovnováha medzi dynamikou noriem a stabilitou noriem a nemennosťou ur

tých noriem, t.j. medzi prílivom inovovaných noriem „do“ systému, odlivom neefektívnych noriem, ktoré už vyšli z používania, prípadne ktoré boli prekonané vývojom spoločnosti „von“ zo systému a zotrvaním efektívnych noriem v rámci systému, ktoré ochraňujú integritu spoločnosti a jej štátnu ideu a vyjadrujú základné ľudské práva a ostatné všeľudské hodnoty.

Obsolétne právne normy

Obsolétne právne normy sú neefektívne normy, ktoré nie sú vcelku rešpektované, ktoré buď nevstúpili do používania, prípadne už vyšli z používania. Obsolétne normy sú neefektívne právne normy. Tento fakt však musí štátny orgán s potrebnou právomocou autoritatívne konštatovať. Ak obsolétne normy neboli stanoveným spôsobom zrušené, sú prvkami právneho systému. Tým, že ich štát nezrušil, uznáva, že obsolétna právna norma stále spĺňa podmienku príslušnosti k danému právnemu systému.

Obsolétnou právnou normou nie je norma, ktorej podmienky uplatnenia nastávajú raz za čas, ako pri realizácii právnych noriem upravujúcich výkon volebného práva do zastupiteľských orgánov, ktoré sa používajú napríklad v intervale štyroch rokov.

Mieru akceptácie noriem a tým aj ich efektívnosť podmieňuje tiež forma vlády a vzťahy medzi vládou a verejnosťou, mocou a ľudom. V nedemokratických formách vlády je efektívnosť právnych noriem výsledkom represívnych metód a násilia. V demokratickej spoločnosti vychádza efektívnosť normy z konsenzu obyvateľstva (verejnosti) a vlády, ktorá je legitímna a má jeho dôveru. Právo nie je násilie, takže je nevyhnutné, aby sa zakladalo na konsen-

ze a aby za ním stála legitímna štátna moc, podporovaná obyvateľstvom.

Aj v demokratických štátoch sa pri vytváraní konsenzu vyskytuje celý rad problémov, ale proces hľadania správnych riešení je neporovnateľný s rozhodovacím politickým procesom totalitného systému. Má svoje pravidlá a hra prebieha pred očami všetkých občanov. Pravidlá hry upravujú tiež spôsob, ako sa divák z vlastnej vôle a pričinením mení na hráča a hráč na diváka vrátane striedania hráčov a celých družstiev. Demokracia je najhorší spôsob vlády, ale nebol vynájdený žiaden lepší, povedal *Winston Churchill*. V autoritatívnom systéme, ktorý vylučuje politickú a ekonomickú pluralitu, sa monopol moci neusiluje o nijaký konsenz či dialóg s verejnosťou.

Morálnosť práva a právnej normy

Mieru akceptácie práva a tým efektívnosť práva podmieňuje aj skutočnosť, či proces tvorby práva vyrastá zo všeobecne uznaných hodnôt spoločnosti, jej kultúry, morálky a tradícií.

Vieme už, že podmienkou platnosti a záväznosti práva v jusnaturalizme je súlad práva stanoveného štátom s prirodzeným právom. Umiernení predstavitelia školy požadujú aspoň minimálny morálny obsah práva, prípadne určujú princípy, na ktoré treba brať zreteľ pri tvorbe obsahu práva.

Aj v súčasnej, pozitivisticky orientovanej právnej teórii a filozofii sa možno stretnúť s názorom a požiadavkou, že právny systém ako celok nesmie byť extrémne nemorálny. Predpokladajme teda, že podstatná časť právneho systému pozostáva z extrémne nemorálnych ustanovení. Je možné z toho vyvodiť záver, že daný systém nie je platný právny systém? Odpoveď na túto otázku však

súčasnú právnú teóriu opäť privádza do začarovaného kruhu kontraverzných vymedzení platného práva z hľadiska právneho pozitivizmu alebo jusnaturalizmu.

Extrémne nemorálny systém ako celok nie je možné uznať za platný právny systém. Treba však presne stanoviť podmienky, kedy určitý právny systém nie je extrémne nemorálny, prípadne podmienky, kedy určitý systém noriem je extrémne nemorálny (PECZENIK 1989, 288).

Na záver treba konštatovať, že :

- a) formálne podmienky platnosti normy záväzne stanovuje rekogničná norma;
- b) obsolétna (neefektívna) norma, ktorá spĺňa formálnu podmienku platnosti stanovenú rekogničnou normou, je platná a záväzná právna norma, dokiaľ nie je zrušená určeným postupom;
- c) obsolétnosť právnej normy nie je právnym dôvodom neplatnosti, ale je dôvodom návrhu na jej zrušenie určeným postupom;
- d) dokiaľ nie je obsolétna právna norma zrušená určeným postupom, nemožno na normu, o ktorej vládne presvedčenie o jej obsolétnosti, alebo ktorá bola oprávneným orgánom navrhnutá na zrušenie, hľadieť, ako by bola neplatná;
- e) extrémne nemorálna právna norma je platná právna norma, ak právny systém ako celok nie je extrémne nemorálny;
- f) extrémne nemorálny právny systém ako celok je právne neplatný a nezaväzuje vyhlásením reprezentatívnych zástupcov celej občianskej spoločnosti určitého štátu na základe podmienok, ktoré pre tento prípad stanovuje vnútroštátne právo alebo medzinárodné právo, prí-

padne iný politicky a právne relevantný a všeobecne uznaný spôsob.

ŠPECIFICKÉ ZNAKY PRÁVNEJ NORMY

Základným prvkom nielen práva ho systému, ale aj ostatných normatívnych systémov regulujúcich ľudské správanie, je norma. Charakteristika akejkoľvek normy ako pravidla ľudského správania je pre všetky druhy noriem spoločná a tvorí jej *genus proximum*. Norma ustanovuje príkaz alebo dovolenie. Napríklad:

„Zatvor okno!“

„Miluj svojich nepriateľov!“

„Staraj sa o svoje zdravie!“

„Nezabiješ!“

„Každý má právo na život.“

„Ľudský život je hodný ochrany pred narodením.“

„Nikto nesmie byť pozbavený života.“

„Trest smrti sa nepripúšťa.“

Norma ustanovuje to, čo má byť príkaz, zákaz alebo dovolenie tvrdou podstatou jej *genus proximum*.

Pri definovaní niektorého druhu z mnohých druhov spoločenských noriem, napríklad morálnej alebo právnej normy, však nepostačuje *genus proximum*, pretože jeden druh noriem treba jasne odlíšiť od iného druhu spoločenských noriem. Preto nutné definíciou jednoznačne určiť, čo je pre právnú normu alebo morálnu normu či pre športovú normu špecifické. Ak určitú skupinu spoločenských noriem nie je možné definovať, a tým pomocou špecifických znakov odlíšiť od inej skupiny a iných skupín spoločenských noriem, nie je dôvod hovoriť o určitom druhu noriem, pretože neexistuje. Na rozdiel od *genus proximum* (n

ma) sa pri vymedzení znakov niektorého druhu spoločenských noriem, a z hľadiska nášho záujmu najmä právnych noriem, vyžaduje určiť jej vonkajšie špecifické znaky, čiže to, čím sa právna norma odlišuje od ostatných spoločenských noriem. Vyžaduje sa teda určiť jej právne *differentia specifica*, ktoré právnú normu definujú navonok, smerom k neprávny systémom noriem.

Tieto špecifické znaky právnej normy sú vonkajšími špecifickými znakmi právnej normy, ktoré treba odlišovať od vnútorných špecifických znakov jednotlivých tried, prípadne druhov právnych noriem. Vonkajšie špecifické znaky definujú právnú normu vo vzťahu k iným spoločenským normám, k neprávny normám. Vnútorné špecifické znaky definujú určitú triedu (druh) právnych noriem vo vzťahu k inej triede alebo triedam právnych noriem, napríklad triedu noriem občianskeho práva vo vzťahu k triede noriem trestného práva, alebo triedu noriem vydávaných orgánmi so zákonodarnou právomocou k triede noriem vydávaných orgánmi s výkonnou právomocou a pod.

Špecifickosť právnych noriem, ktorými sa odlišujú od iných systémov noriem, pramení najmä zo spojenia práva, právnych noriem so štátom, štátnou mocou. „Štátny“ charakter právnych noriem sa viac alebo menej prejavuje v každom špecifickom znaku právnych noriem.

Otázky špecifických znakov právnej normy sme sa dotkli už pri výklade podmienok platnosti právneho systému a právnej normy. Dôraz sa položil na formu práva, keďže len v prípade vzniku platnej právnej normy sa prejavia jej špecifické znaky.

Okrem formy práva sa medzi špecifické znaky spravidla zaraďuje najmä štátne donútenie, prípadne možnosť štátneho donútenia, ďalej

záväznosť, normatívnosť a všeobecnosť. Tieto tri posledné znaky však charakterizujú aj neprávne normy. Napriek tomu záväznosť, normatívnosť a všeobecnosť je zaradená do nižšieho výkladu špecifických znakov právnej normy, aby charakteristika právnej normy, pri nedostatku pozornosti charakteristike normy ako takej, vyznela komplexne.

K špecifickým znakom právnej normy, ktoré charakterizujú výlučne právne normy, a k znakom, ktoré charakterizujú aj iné spoločenské normy, avšak v práve nadobúdajú osobitný význam, patrí:

- a) na základe rekogničnej normy štátom stanovená forma, zahŕňujúca postup (procedúru) prijatia normy normotvorným subjektom v legislatívnom procese, ako aj výsledok tohto postupu (procedúry), ktorý finalizuje publikácia práva,
- b) záväznosť,
- c) normatívnosť,
- d) všeobecnosť,
- e) štátne donútenie.

1) Štátom stanovená alebo uznaná forma

Štátom stanovenú alebo uznanú formu práva zakotvuje rekogničná norma. Pomocou rekogničnej normy je kedykoľvek možné uskutočniť identifikáciu normy a verifikovať jej príslušnosť k právnemu systému a na základe tohto hodnoverného argumentu tvrdiť, že táto norma je platná a tým aj právne záväzná alebo naopak, že je neplatná a právne nezáväzná.

Štátom stanovená alebo uznaná forma má stránku procedurálnu a stránku rezultatívnu. Štátom stanovenou alebo uznanou formou rozumieme z rezultatívneho hľadiska for-

mu či formy práva, v ktorých štát vyjadruje právne normy, v ktorých sú normy obsiahnuté. Takými formami práva sú v kontinentálnom systéme práva najmä normatívne právne akty rôzneho druhu (zákony, nariadenia a iné akty) a v anglo-americkom systéme okrem normatívnych aktov (*statute law, legislation*) najmä judikátne a správne precedensy.

Normatívne právne akty, v ktorých štát vyjadruje právne normy, nazývame aj všeobecne záväznými právne predpisy.

Súčasťou štátom stanovenej alebo uznanej formy práva je z rezultatívneho hľadiska aj publikácia právnych noriem, t.j. pravidelné uverejňovanie, publikácia zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov v úradných zbierkach, napríklad v *Journal Officiel de la Republique Française* či v *Zbierke zákonov Slovenskej Republiky*.

V anglo-americkom systéme uverejňuje štát nielen zákony, ale aj judikátne precedensy, povedzme v *All England Law Reports* či vo *Weekly Law Reports* alebo v *Commonwealth Law Reports* a v mnohých iných.

Štátom stanovená alebo uznaná forma práva, ako sa už konštatovalo, má nielen svoju rezultatívnu stránku (výsledok), ale aj procesnú stránku (postup, procedúru).

Normatívny právny akt, ktorý obsahuje právne normy a ktorý na základe rekogničnej normy má náležitú formu, musí najmä schváliť štátny orgán s potrebnou normotvornou kompetenciou a právomocou.

Ak je naplnená rezultatívna i procesná stránka štátom stanovenej formy, konštatujeme, že určitá právna norma vyjadrená konkrétnym normatívnym právnym aktom či iným prameňom práva je platná, že existuje. Neplatná právna norma (*norma nulla*) nie je prvkom právneho systému.

Princíp prezumpcie správno normatívneho právneho aktu nás dovedie k záveru, že normatívny právny akt, ktorý vznikol v súlade s rekogničnou normou, je platný a prináleží do právneho systému určitého štátu dovtedy, kým nie je opäť na základe rekogničnej normy zrušený.

Normatívny právny akt (právny predpis) na jednej strane a právna norma na strane druhej nie sú totožné pojmy a nevyjadrujú ten istý predmet. Normatívny právny akt (všeobecne záväzný právny predpis) je napríklad Obchodný zákon, ktorý obsahuje právnú normu za zúčujúcu nekalú súťaž formou klarešného označovania tovaru a služieb.

Právna norma sa niekedy chýli stotožňuje najmä s paragrafmi, ustanoveniami či článkami normatívnych právnych aktov. Rozdiel medzi nimi je v tom, že právne normy sú okrem toho normatívnych právnych aktov alebo iných prameňov práva a sú vyjadrené prostredníctvom normatívnych i permissívnych právnych aktov a slov.

Normatívna právna veta vyjadruje právnu normu príkazom alebo zákazom. Permissívna veta ich vyjadruje dovoľovaním. Vyjadrujú ich rôznym spôsobom, rôznymi výrazmi, napríklad, že niečo je „zakázané“, že občan niečo „musí“, „povinný“, „môže“ a podobne. V normatívnych právnych aktoch však okrem normatívnych a permissívnych viet chádzame aj výroky.

2) Záväznosť

Záväznosť právnych noriem vyjadruje ich platnosť. Norma vyjadruje právnu normu či permissívnu vetu v normatívnom právnom akte, ktorým súčasťou platného právneho systému zaväzuje. Dôvodom záväznosti je jej platnosť. Podmienky záväznosti sa p

odvodzujú z podmienok či kritérií platnosti. Názory na morálnu záväznosť práva sa rozoberajú v I. kapitole.

Všeobecnosť

Na záväznosť právnych noriem nadväzuje ich všeobecnosť. Dôležité podľa Knappa je, že právna norma je nielen záväzná, ale aj všeobecne záväzná (KNAPP 1983, 29).

Na všeobecnosť právnych noriem môžeme nazerať z niekoľkých hľadísk. Na prvom mieste je hľadisko subjektu, adresáta právnej normy. Na druhom mieste je hľadisko predmetu správania upravovaného, regulovaného normou. Právna norma nie je totiž adresovaná konkrétnemu subjektu, ale neobmedzenému počtu subjektov, pričom znaky subjektu, že norma sa vzťahuje iba na občanov Slovenskej republiky alebo len na matky s viac ako dvoma maloletými deťmi, sú vopred stanovené právnou normou.

Aj predmet právnej úpravy vyjadruje právna norma cez svoju skutkovú podstatu všeobecnými znakmi.

Všeobecnosť normy vyzdvihla aj anglická teória právneho štátu, supremacie práva, *rule of law*. Už viac ako pred sto rokmi Dicey požadoval, aby prijatie zákonov nebolo motivované osobným záujmom jednotlivca, aby zákon neriešil konkrétny prípad a aby jeho účelom nebolo zvýhodniť či potrestať konkrétne osoby, pozbaviť ich slobody, života alebo majetku. Znakom práva v podmienkach *rule of law* je preto generalita, všeobecnosť. Zákony stanovujú trestné sankcie a podmienky náhrady škody, lebo určité konanie spôsobuje iným škodu, a nie kvôli tomu, aby sa verejná politická autorita zbavila svojich protivníkov a opozície pomocou zákona.

Všeobecnosť právnej normy možno napokon chápať aj cez rousseauovské

volonté generale, lebo norma je vyjadrením vôle suverénneho ľudu, takže nie je súčtom vôle každého jedného občana, presnejšie, súčtom individuálnych vôlí všetkých voličov.

Normatívnosť

Právne normy zakazujú, prikazujú alebo dovoľujú určité správanie prostredníctvom slov a viet. Právne normy sú vyjadrované pomocou jazyka. Tento jazyk je spisovným jazykom, avšak v dôsledku špecifických výrazových prostriedkov sa nazýva aj právny jazyk. Okrem právneho jazyka pozná právna náuka aj právnický jazyk. Právny jazyk je jazykom právnych predpisov. Právnický jazyk je jazyk rozhodovacej činnosti štátnych orgánov, právnej vedy a pod.

Slová a vety vyjadrujúce zákazy a príkazy nazývame normatívne právne vety. Tie, ktoré obsahujú dovoľenie, nazývame permisívne právne vety.

a) „Cenzúra sa zakazuje“ je normatívna právna veta, obsahujúca normu, ktorá zakazuje kontrolu tlače a tým aj neústavné obmedzovanie slobody prejavu a práva na informácie. Veta je príkladom formulácie zákazu a norma, ktorú obsahuje, nazývame zakazujúca norma.

b) „Povinnosti možno ukladať len na základe zákona, v jeho medziach a pri zachovaní základných práv a slobôd“.

Normatívna právna veta uvedená pod písmenom b) je príkladom formulácie príkazu, a preto aj príkladom prikazujúcej právnej normy.

c) „Občania majú právo zúčastňovať sa na správe verejných vecí priamo alebo slobodnou voľbou svojich zástupcov.“

V tomto prípade ide o permisívnu právnú vetu, ktorá formuluje dovoľe-

nie. Normy vyjadrené permisívne nazývame oprávňujúce alebo dovoľujúce právne normy. Pomocou permisie sa v ústavách demokratických štátov vyjadrujú najmä základné práva a slobody. Permisívne právne vety a oprávňujúce právne normy sú však bežné tak v obyčajnom zákonodarstve, ako aj pri tvorbe normatívnych právnych aktov exekutívy.

Okrem permisívnych viet vyjadrujúcich dovoľenia a normatívnych právnych viet vyjadrujúcich zákazy a príkazy sa v normatívnych právnych aktoch vyskytujú aj výrokové vety, výroky.

Čím sa normatívne právne vety a normy odlišujú od výrokov?

Normatívne právne vety a v nich obsiahnuté normy ustanovujú to, čo má byť, kým výroky vypovedajú o tom, čo je alebo nie je, tiež o tom, že niečo bolo alebo nebolo, prípadne o tom, že niečo bude alebo nebude. To znamená, že výrokom sa tvrdí, že niečo je pravda alebo nie je pravda. Weinberger tento rozdiel charakterizuje stručne takto: „Protišchéme výroku „A je“, kladieme schému normatívnej vety „A má byť“. Normy teda stanovujú to, čo má byť, kým výroky vypovedajú o tom, čo je.“

Štátne donútenie

Štátne donútenie je špecifickým znakom právnej normy *par excellence*. Základnou funkciou donútenia je v demokratickej spoločnosti ochraňovať jednotlivca a spoločnosť pred porušením práva a jeho dôsledkami. Štátnym donútením sa zabezpečuje plnenie právnych povinností v prípadoch nerešpektovania práva.

Donútenie sa uplatňuje tak vo vzťahu k primárnej právnej povinnosti, ako aj vo vzťahu k sekundárnej právnej povinnosti. Primárnou právnou povinnosťou je príkaz alebo zákaz

správania stanovený normou. Sekundárnou právnou povinnosťou je t príkaz alebo zákaz správania stanovený normou, ktorý je však následkom negácie primárnej povinnosti.

Štátne donútenie sa zvyčajne odlišuje na priame a nepriame. Pri nepriamom donútení je činnosť štátu orientovaná tak, aby povinnosť subjektu, ktorému platné právo ukladá právnu povinnosť, dobrovoľne splnil primárnu právnu povinnosť stanovenú právnou normou alebo v prípade negácie dobrovoľne splnil sekundárnu právnu povinnosť. V niektorých prípadoch však buď z iniciatívy zickej osoby alebo právnickej osoby prípadne z iniciatívy štátu, najmä v oblasti verejného práva, rozhodujú o kvalite a kvantite sekundárnej povinnosti štát, najčastejšie súd alebo orgán štátnej správy.

V prípade, ak nepriame donútenie vrátane uloženia sekundárnej povinnosti súdnym či správnym rozhodnutím nenašlo priaznivú odozvu u vinnosťného subjektu, ktorá by bola prejavila dobrovoľným splnením právnej povinnosti, nastupuje priamo donútenie, t.j. nútené plnenie právnej povinnosti povinnosťným subjektom, ktoré organizuje štát.

Niektoré formy priameho donútenia sú totožné so sankciou. Iné formy donútenia sú špecifickými mocenskými metódami, pomocou ktorých štát zabezpečuje plnenie uložených sankcií. Sankcia je sekundárnou právnou povinnosťou, ktorá vzniká ako následok nesplnenia primárnej povinnosti, ktorú stanovuje zákon alebo iný právny predpis.

Reštitučné, reparačné a satisfakčné sankcie

Sankcie sa obyčajne delia na kromnoprávne a verejnoprávne.

K súkromnoprávnym sankciám patria tie, ktoré stanovuje občianske právo, obchodné právo, rodinné právo alebo autorské právo a iné oblasti súkromného práva.

Verejnoprávne sankcie nájdeme v štátnom práve, správnom a finančnom práve, ako aj v trestnom práve.

Ak používame pojem občianskoprávna sankcia, myslíme vlastne na súkromnoprávne sankcie, pretože Občiansky zákonník ustanovuje princípy náhrady škody, ktoré sa používajú aj v ostatných oblastiach súkromného práva. Nie je potrebné ich znovu zakotviť a zopakovať v Obchodnom zákonníku. Preto Obchodný zákonník ustanovuje, že ak niektoré otázky postavenia podnikateľov, obchodných záväzkových vzťahov, ako aj iných vzťahov súvisiacich s podnikaním nie je možné riešiť podľa Obchodného zákonníka, riešia sa aj podľa predpisov občianskeho práva.

V oblasti súkromného práva sa používajú najmä sankcie reparačné, reštitučné a satisfakčné. Účelom sankcií tejto skupiny je nahradiť škodu, ktorá vznikla protiprávnym konaním.

V oblasti verejného práva sa uplatňujú represívne sankcie. Pre druhú skupinu sankcií je charakteristické uloženie trestu alebo ochranného opatrenia (ochranná výchova, ochranné liečenie).

Dôležité je uvedomiť si, že sankcia nie je synonymom trestu. S existenciou právneho systému sa totiž často spájajú tzv. punitívne predstavy, akoby právo výlučne pozostávalo z trestnoprávných alebo administratívnych noriem, a štát za každé porušenie právnych povinností nariaďoval zákonom trest alebo ochranné opatrenie.

V čom je podstata a odlišnosť jednotlivých druhov súkromnoprávných sankcií?

Reparačné sankcie sa uskutočňujú „reparovaním“ porušenia práva, v dôsledku ktorého vznikla majetková (materiálna) ujma (škoda). Reparovanie spôsobenej ujmy plnením sekundárnej povinnosti nahradiť škodu sa uskutočňuje relutárnou náhradou, prostredníctvom peňazí ako všeobecného ekvivalentu, pomocou ktorého je možné vyjadriť majetkovú alebo nemajetkovú ujmu. Náhradu škody je totiž možné požadovať len s podmienkou, že škoda je vyjadriteľná v peniazoch.

Je pravidlom, že škoda sa uhrádza v peniazoch. Ak však o to poškodený požiada a ak je to možné a účelné, uhrádza sa škoda uvedením do predošlého stavu, ktoré tvorí podstatu reštitučných sankcií.

Reštitučné sankcie vychádzajú zo známej zásady *restitutio in integrum* a požadujú navrátenie vecí do pôvodného stavu.

Satisfakčné sankcie (zadosťučinenie) sa uplatňujú pri spôsobení nemajetkovej ujmy pri neoprávnenom zásahu do osobnostných práv jednotlivca, jeho cti a dôstojnosti, ako aj za vytrpenie bolesti.

Realizácia satisfakčných sankcií spočíva napríklad v tom, že poškodený, o ktorom bol uverejnený v dennej tlači článok, obsahujúci nepravdivé údaje, sa môže žalobou na príslušnom súde domáhať, aby autorovi článku bolo uložené, nech strpí uverejnenie správy určitého obsahu v periodiku vydavateľa a súčasne nech postihnutému (poškodenému) nahradí ujmu v peniazoch.

Platné právo teda poskytuje ochranu osobnosti subjektom, proti ktorým smeroval zásah znižujúci ich vážnosť, dôstojnosť i česť a ohrozujúci ich postavenie a uplatnenie v spoločnosti. Tento zásah musí byť neoprávnený a objektívne spôsobilý vyvolať takúto ujmu. Súd môže postihnutému priznať primeranú satisfakciu (zadosť-

učinenie). Návrh môže priamo znieť na uverejnenie ospravedlňujúceho článku, prípadne na inú formu satisfakcie.

Pred r. 1990 bola možná len tzv. morálna satisfakcia. V súčasnosti pôsobí nový a ďalší právny prostriedok ochrany jednotlivca, právo domáhať sa (na súde) priznania náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch. Náhrada nemajetkovej ujmy v peniazoch sa nazýva materiálna satisfakcia. V minulosti mal poškodený právo domáhať sa najmä, aby sa upustilo od neoprávnených zásahov do práva na ochranu osobnosti a aby sa odstránili následky týchto zásahov. Mohol tiež požadovať priznanie primeraného zadosťučinenia, ktoré však malo výlučne formu morálneho a nie materiálneho zadosťučinenia, satisfakcie.

Spôsob a rozsah náhrady škody

Pokiaľ ide o rozsah náhrady škody, uhrádza sa skutočná škoda, a to čo poškodenému ušlo.

Ak bola škoda spôsobená aj zavinením poškodeného, znáša škodu pomerne; ak bola škoda spôsobená výlučne jeho zavinením, znáša ju sám.

Pri určení výšky škody na veci sa vychádza z ceny v čase poškodenia. Pri škode na zdraví sa jednorazovo odškodňujú bolesti poškodeného a sťaženie jeho spoločenského uplatnenia.

Aký právny režim platí v oblasti spoločnej zodpovednosti? Ak škodu spôsobí viac škodcov, zodpovedajú za ňu spoločne a nerozdielne. V odôvodnených prípadoch môže súd rozhodnúť, že tí, ktorí škodu spôsobili, zodpovedajú za ňu podľa svojej účasti na spôsobení škody. Kto zodpovedá za škodu spoločne a nerozdielne s inými, vyporiada sa s nimi podľa účasti na spôsobení vzniknutej škody.

Z hľadiska účasti subjektov práva na právnom vzťahu môže mať teda zodpovednosť buď charakter solidárnej zodpovednosti, alebo delenej zodpovednosti. Pri solidárnej zodpovednosti sa zodpovedá v zásade spoločne a nerozdielne. V prípade delenej zodpovednosti zodpovedá každý, kto zúčastnil na spôsobení škody, podľa kvality a kvantity svojej účasti v škode.

Represívne sankcie

Represívne sankcie sa používajú najmä v trestnom, správnom, finančnom práve či v iných oblastiach verejného práva. Podstatou represívnych sankcií je trest alebo ochranné opatrenie. Hovorí sa, že účelom represívnych sankcií je spôsobiť bolesť, ktorou účelom reparačných, reštitučných a satisfakčných sankcií je zhojenie bolesti spôsobenej majetkovou alebo nemajetkovou ujmu.

Realizácia represívnej sankcie však nevyklučuje súbežnú realizáciu reparačnej, reštitučnej či satisfakčnej sankcie. Práve naopak. Ak v trestnej činnosti došlo aj k spôsobeniu škody, čo je takmer pravidlo, ukladá sa spoločne s trestom aj povinnosť nahradiť spôsobenú škodu. Takto sa postupuje aj v adhéznom konaní, v ktorom súd uloží nielen trest, ale rozhodne aj o škode. V väčšine prípadov sa však o škode rozhoduje v trestnom konaní, a nie v občianskom súdnom konaní. V trestnom konaní súd uloží trest a odkáže poškodených, aby náhradu škody uplatnili v občianskom súdnom konaní.

Systém represívnych sankcií pozostáva z rôznych druhov trestov. V staroveku, ako aj stredoveku bol základným druhom trestu trest smrti. Ešte donedávna do tejto sústavy patrili

lesné tresty. Dodnes sa používajú v niektorých krajinách. V Singapore, sa vandalstvo postihuje bitím paličou. Údermi ratanovej palice za prítomnosti lekára sa trestá tak v Singapure ako aj v Malajzii ozbrojená lúpež, únos, nevera a iné trestné činy.

Teórie trestania a účel trestu

Vo vývoji právneho myslenia sa vykryštalizovali dve základné teórie trestania a účelu trestu, pôsobenia a ukladania represívnych sankcií, prípadne fungovania priameho a nepriameho donútenia. Ide o retributívnu a utilitárnu teóriu trestania. V oboch koncepciách účelu trestu sa kladie dôraz buď na odplatu, odstrašovanie, izoláciu páchatel'a alebo na jeho nápravu, prípadne sa kladie dôraz na rôzne kombinácie odplaty, odstrašovania, izolácie a nápravy páchatel'a.

Známym zástancom retributívnej teórie bol Kant i Hegel. Retributívna teória trestania vychádza zo základných myšlienok liberalizmu a je úzko spojená so zmluvnými teóriami vzniku a existencie štátu a práva. Spoločenská zmluva na strane občanov zahrňuje právo ochrany majetku, slobody a bezpečnosti a na strane verejnej štátnej autority právo vynucovať náhradu škody a trestať činy zamerané proti majetku, slobode, bezpečnosti, prípadne iným hodnotám, ktoré sú obsahom zmluvy. Podľa retributívnej teórie si spravodlivosť vyžaduje, aby toho, kto porušil zákon, postihla ekvivalentná odplata, trest za zlo, ktoré spôsobil. Dominantným účelom trestu podľa retributívnej teórie je odplata.

Naopak, podľa utilitárnej teórie je možné trest zdôvodniť iba tým, že uloženie trestu je zábranou vzniku väčšieho zla tak v zmysle generálnej

i individuálnej prevencie, ako aj v zmysle izolácie zločinca. Preto zástancovia tejto teórie trestania vystupujú aj proti trestu smrti. Argumentujú, že nie sú dostatočné dôkazy o jeho odstrašujúcom účinku. Dominantným účelom trestu podľa utilitárnej teórie je odstrašovanie a prípadne izolácia páchatel'a. K tomu pristupuje predstava, že účelom trestu je aj náprava páchatel'a.

Retributívna teória na rozdiel od toho dôvodí, že generálna a špeciálna prevencia a tým aj odstrašovanie v spoločnosti nepôsobí, čoho dôkazom má byť recidíva porušovania práva. Zástancovia utilitárnej teórie na druhej strane obviňujú svojich protivníkov z krutosti, keďže podľa nich podporujú trestanie aj v prípadoch, keď nie je možné hodnoverne preukázať, že sa tým dosiahne dobro. Retributívna teória argumentuje, že vychádza z dôstojnosti človeka, akceptujúc ho ako zodpovedného jedinca, ktorému trest dáva možnosť, aby si odpýkal spôsobené zlo a vďaka tomu sa po vykonaní trestu vrátil do spoločnosti, ktorá ho môže akceptovať, berúc do úvahy už vykonaným trestom vyrovnané a odtrpené zlo. Ako inak možno prekenuť medzeru, ktorá vznikla medzi zločincom a spoločnosťou?

Retributívna teória kladie zástancom utilitarizmu tiež otázku, ako možno uplatniť odstrašovanie v prípade nedbanlivostnej trestnej činnosti, alebo v podmienkach predispozície jednotlivcov páchať trestnú činnosť?

Argumenty a otázky na oboch stranách prehlbujú asi neprekonatelnú dilemu v teórii trestania, ktorá sa aj u nás sústreďuje okolo otázky dekriminalizácie, depenalizácie a zachovania či znovuzavedenia trestu smrti. Česko-Slovensko r.1990 a neskôr aj Slovenská republika sa svojou ústavou totiž pripojili k štátom sveta, ktoré zrušili trest smrti.

ŠTRUKTÚRA PRÁVNEJ NORMY

Právnu normu vyjadrenú v normatívnom právnom akte alebo inom prameni práva prostredníctvom normatívnej či permisívnej vety charakterizuje aj jej logická štruktúra.

Názory na štruktúru právnej normy nie sú v teórii práva jednotné. V minulosti mala veľa zástancov trojčlánková, trichotonomická štruktúra právnej normy. Dnes je v popredí koncepcia zdvojenej štruktúry právnej normy, ktorú rozpracoval Kelsen a predstavitelia právneho pozitivizmu, respektíve analytickej právnej filozofie.

Právna norma podľa tradičných trichotonomických predstáv je zložená z troch častí, a to z hypotézy, dispozície a sankcie.

Dispozícia je vlastné pravidlo správania, t.j. právna povinnosť alebo oprávnenie, vyjadrená určitým slovom alebo spojením slov buď zákazom, príkazom alebo dovolením.

Hypotéza právnej normy stanovuje podmienky, za ktorých musí povinnosť alebo uskutočniť subjektívne právo (oprávnenie). Podmienkou je vek, zdravie, narodenie deťatá, štátna príslušnosť a mnohé iné. Dispozíciou príslušnej normy je napríklad oprávnenie jednotlivca voliť, pričom hypotéza vymedzuje toto oprávnenie podmienkou štátneho občianstva, vekom 18 rokov a pod.

Z hľadiska trojčlánkovej štruktúry právnej normy sa sankcia vymedzuje ako zvláštna ujma postihujúca toho, kto za podmienok stanovených hypotézou nedodrжал pravidlo správania vyjadrené hypotézou.

Moderná teória práva formuluje otázku logickej štruktúry právnej normy iným spôsobom než teória trojčlánkovej štruktúry normy. Podľa celého radu právnych teoretikov zostáva logická štruktúra právnej

normy nie z troch častí, ale ju vytvrajú dve dvojice právnych noriem, ktoré sú vzájomne prepojené, tak v tejto súvislosti možno hovoriť o zdvojenej štruktúre právnej normy.

Vďaka čomu je dvojica právnych noriem prepojená? K prepojeniu dvoch dvojíc právnych noriem dochádza v dôsledku negácie primárnej povinnosti. Ak je primárna povinnosť negovaná, vytvára sa nová podmienka, ktorá spôsobuje vznik sekundárnej povinnosti. ~~Vznik sekundárnej povinnosti je logickým následkom porušenia primárnej povinnosti.~~

Zdvojená štruktúra právnej normy sa od trojčlánkovej odlišuje tým, že zostáva z dvoch navzájom spojených noriem, z ktorým každá norma má svoju dispozíciu a hypotézu, takže je možné hovoriť o primárnej hypotéze a primárnej dispozícii na jednej strane a o sekundárnej hypotéze a sekundárnej dispozícii na strane druhej. Z hľadiska logickej štruktúry má teda každá dvojica jednak svoju podmienku (hypotéza) a jednak svoj následok (dispozícia), čiže celkove dve odlišné podmienky a celkove dva odlišné následky.

Hypotézu „prvej“ právnej normy, ktorá stanovuje podmienky, za ktorých sa musí alebo môže uskutočniť dispozícia (následok), nazývame primárnou hypotézou. Dispozíciu „prvej“ právnej normy, ktorá stanovuje následok čiže to, čo má byť, ak nastanú stanovené podmienky, nazývame primárnou dispozíciou. Vzťah primárnej hypotézy a primárnej dispozície možno vyjadriť jednoducho takto: Za podmienky „a“ má byť „b“.

Hypotézou „druhej“ právnej normy, ktorá stanovuje podmienky, ktorých sa musí alebo môže uskutočniť „druhá“ dispozícia, je negácia primárnej dispozície a nazývame ju sekundárnou hypotézou. Dispozíciu „druhej“ právnej normy, ktorá stanovuje následok, čiže to, čo má byť, dôjde k negácii primárnej dispozície

nazývame sekundárnou dispozíciou. Vzťah sekundárnej hypotézy, ktorá je negáciou primárnej dispozície, možno jednoducho vyjadriť takto: Za podmienky „non b“ má byť „c“.

Aplikujeme vzťah medzi obidvoma dvojjacami podmienky a následku na konkrétnom normatívnom právnom akte.

Napríklad podľa zákona o prevádzkovaní rozhlasového a televízneho vysielania licencia na rozhlasové alebo televízne vysielanie, ktorú udeľuje komerčným staniciam Rada pre rozhlasové a televízne vysielanie Slovenskej republiky, stráca platnosť uplynutím doby, na ktorú bola vydaná.

Primárnou podmienkou (hypotézou) je uplynutie doby, na ktorú bola licencia vydaná. Primárnou dispozíciou je zánik platnosti licencie a tým aj ukončenie vysielania určitej komerčnej televíznej alebo rozhlasovej stanice.

Vieme už, že sekundárnou hypotézou je negácia primárnej dispozície. Negácia v našom prípade nastane, ak komerčná stanica pokračuje vo vysielaní napriek tomu, že už uplynula doba, na ktorú bola licencia vydaná. Za týchto podmienok, tj. nerešpektovania podmienok udelennej licencie, Rada pre rozhlasové a televízne vysielanie podľa uvedeného zákona určí primeranú lehotu na nápravu, čo predstavuje sekundárnu dispozíciu.

V prípade, ak dotyčná komerčná stanica nerešpektuje rozhodnutie tohto orgánu štátnej správy, znovu nastupuje zdvojená logická štruktúra právnej normy, v ktorej povinnosť urobiť nápravu, tj. zastaviť vysielanie alebo požiadať o obnovenie licencie, vytvorí primárnu dispozíciu. V prípade, ak príslušná komerčná stanica nebude rešpektovať rozhodnutie Rady pre rozhlasové a televízne vysielanie, vytvorí sa znovu sekundárna hypotéza, ktorá umožní nástup sekundárnej dispozície, zakotvanej zákonodarcom v tom istom zákone.

Ak k náprave v určenej lehote nedôjde, uloží Rada prevádzkovateľovi vysielania pokutu. Uložením pokuty sa vytvára nová zdvojená štruktúra právnej normy, v ktorej povinnosť zaplatiť pokutu vytvorí primárnu dispozíciu. Z toho vyplýva, že základným článkom reťaze nepriameho a priameho donútenia je právna norma, štruktúrovaná v zdvojenej forme podmienky a následku, čiže hypotézy a dispozície.

Sekundárna dispozícia je následkom porušenia právnej normy, ktorý môže mať podobu sankcie, ale vonkoncom nie vždy. Spojenie práva so štátom sa tým vôbec nenarúša. Lebo ak nenastala primárna dispozícia, t.j. ak nebola rešpektovaná primárna povinnosť, nastupuje sekundárna dispozícia, sekundárna právna povinnosť, ktorá môže mať buď formu nesankčného, alebo sankčného následku, ktorý spočíva v reparácii, reštitúcii, satisfakcii alebo represii.

Logická a právna štruktúra právnej normy nie je totožná so štruktúrou normatívneho právneho aktu alebo štruktúrou iného prameňa práva, v ktorom je prostredníctvom právneho jazyka vyjadrená.

Normatívne právne akty sú štruktúrované na časti, hlavy, oddiely, články, paragrafy, odseky, písmená. Názvy, ev. nadpisy týchto oddielov, článkov či paragrafov nazývame rubriky.

PLATNOSŤ A ÚČINNOSŤ PRÁVNÝCH NORIEM

Právne normy, ktoré tvoria súčasť právneho systému štátu, platia v určitom čase, na určitom štátnom území alebo jeho časti a vzťahujú sa na fyzické a právnické osoby. Platnosť právnych noriem sa realizuje z hľadiska času (temporalita), územia (teritorialita) a subjektov (personalita).

So zreteľom na temporalitu hovoríme o časovej pôsobnosti právnych noriem.

Temporalita právnych noriem je určená vznikom ich platnosti a účinnosti, zánikom ich platnosti a účinnosti, intertemporalitou, ako aj aretroaktivitou / retroaktivitou právnych noriem.

Základnými kategóriami časovej pôsobnosti právnych noriem je teda platnosť, účinnosť (účinnosť platnosti), intertemporalita (tranzitorita) a aretroaktivita/ retroaktivita.

Platnosť právnych noriem vzniká dňom ich verejného vyhlásenia, prípadne rozoslania zbierky, v ktorej je príslušný normatívny právny akt publikovaný (zverejnený). Vyhlásenie (publikácia) sa uskutočňuje buď formou materiálnej publikácie („vybubnovaním“), alebo formálnej publikácie, t. j. uverejnením noriem v úradnej zbierke zákonov a nariadení štátu alebo inej oficiálnej zbierke štátu.

Formálna publikácia sa začala uplatňovať roku 1773 vo Francúzsku, zriadením *Bulletin des lois de la République*, i keď niektorí vznik formálnej publikácie posúvajú do roku 1795. Princíp formálnej publikácie bol na území terajšej Slovenskej republiky zavedený r. 1868. Normatívne právne akty boli u nás do rozdelenia federácie vyhlasované v Zbierke zákonov ČSFR, ako aj v iných oficiálnych úradných zbierkach. V súčas-

nosti sa vyhlasujú spôsobom, ktorým ustanovil zákon o Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

Platnosť právnej normy, ktorá výsledkom platného uznesenia, plného rozhodnutia o prijatí noriem a jej publikácie, je potrebné odlišovať od účinnosti (účinnosť platnosti), ktorá vzniká buď zároveň so vznikom platnosti, alebo neskôr. Až vznikom účinnosti platnosti vyplýva z právnych noriem záväzná práva a povinnosti a nastupuje aj možnosť aplikácie štátneho donútenia. Publikačná norma ustanovuje, že všeobecne záväznú právne predpisy a rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky nadobúdajú platnosť dňom ich vyhlásenia v Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

Vznik účinnosti platnosti právnych noriem sa spravuje buď generálnym, alebo špeciálnym ustanovením o účinnosti.

Generálne ustanovenie (generálna klauzula) o účinnosti obsahuje buď ústava, alebo tzv. publikačná norma, ktorou je u nás zákon o Zbierke zákonov Slovenskej republiky (RÁMIK IX-1). Ako už vieme, ide o normatívny právny akt upravujúci vyhlasovanie zákonov a ostatných právnych predpisov v určitom štáte, ktorý spoločne s ústavou a inými právnymi predpismi predstavuje rekogničnú noriu v právnom systéme určitého štátu.

RÁMIK č. IX-1 Generálna klauzula upravujúca vznik účinnosti normatívnych právnych aktov vyhlásených v Zbierke zákonov

„Všeobecne záväznú právne predpisy nadobúdajú účinnosť pätnástym dňom po ich vyhlásení v Zbierke zákonov, ak nie je v nich ustanovený neskorší deň nadobudnutia účinnosti. Ak je to odôvodnené naliehavým všeobecným záujmom, môže sa v právnom predpise výnimočne ustanoviť skorší začiatok jeho účinnosti, najskôr však dňom vyhlásenia v Zbierke zákonov.“

§3 ods. 2 zák. č. 1/1995 Z. z. o Zbierke zákonov Slovenskej republiky

Generálne ustanovenie (generálna klauzula) o účinnosti stanovuje, že všeobecne záväzné právne predpisy nadobúdajú účinnosť (účinnosť platnosti) pätnástym dňom po ich vyhlásení v Zbierke zákonov, ak nie je v nich ustanovený neskorší deň nadobudnutia účinnosti.

Generálne ustanovenie o účinnosti sa realizuje len s podmienkou, že vznik účinnosti konkrétnej normy nie je stanovený v špeciálnom ustanovení o účinnosti, ktorý je spravidla záverečným ustanovením normatívneho právneho aktu (RÁMIK IX-2).

RÁMIK č. IX-2 Špeciálne ustanovenie o účinnosti

„Tento zákon nadobúda účinnosť 1. januárom 1992.“

§ 81 zák. č. 455/1991 Zb. (Živnostenský zákon)

Živnostenský zákon nadobudol platnosť 15.11.1991

V špeciálnom ustanovení o účinnosti sa stanoví skorší alebo neskorší začiatok účinnosti normatívneho aktu, než určuje generálne ustanovenie o účinnosti. Ak je to odôvodnené na-

liehavým všeobecným záujmom, môže sa v právnom predpise výnimočne ustanoviť skorší začiatok jeho účinnosti, najskôr však dňom vyhlásenia v Zbierke zákonov (RÁMIK č. IX-3).

RÁMIK č. IX-3 Špeciálne ustanovenie o účinnosti, na základe ktorého vzniká účinnosť aktu dňom vyhlásenia

„Táto vyhláška nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia.“

§ 30 vyhlášky č. 5/1995 Z.z. o hospodárskej úprave lesov

Vyhláška o hospodárskej úprave lesov bola uverejnená dňa 16.1.1995.

Čas, ktorý plynie medzi platnosťou a účinnosťou, sa nazýva vacatio legis alebo legisvakačná lehota.

V slovenskej tvorbe práva sa používali a používajú takmer výlučne špeciálne ustanovenia o účinnosti. To znamená, že účinnosť je najčastejšie

určená pre každý normatívny právny akt osobitne.

Účinnosť noriem sa viaže nielen na plynutie času, ale môže nastupovať aj na základe vzniku iných právnych skutočností, napríklad vzniku platnosti iného normatívneho aktu.

Účinnosť právnych noriem, vyjadrených v jednom a tom istom normatívnom právnom akte, môže vznikáť v rozdielnom čase. Jediným ustanovením normatívneho právneho aktu, ktorého účinnosť vzniká vždy spoločne s platnosťou, je ustanovenie o účinnosti.

O všetkom, čo bolo v Zbierke zákonov uverejnené, platí domnienka, že dňom uverejnenia sa stalo známym každému, koho sa to týka; domnienka o znalosti vyhlásených všeobecne záväzných právnych predpisov je nevyvrátiteľná.

Zánik platnosti a účinnosti právnych noriem

Právne normy pôsobia v čase, takže ich platnosť a účinnosť nielen vzniká, ale aj zaniká. Spôsob zániku platnosti právnej normy ustanovuje rekogničná norma. Poznáme vonkajšie a vnútorné dôvody zániku platnosti a účinnosti právnych noriem.

Vonkajším dôvodom zániku platnosti a účinnosti určitého normatívneho právneho aktu, vrátane aktu vyhláseného ako zákon alebo jeho časť, je:

- zrušenie aktu orgánom s normotvornou právomocou, ktorý tento predpis vydal;
- zrušenie aktu iným orgánom s normotvornou právomocou, ktorý je spôsobilý vydávať akty rovnakej alebo vyššej právnej sily, ktorá charakterizuje predmet derogácie (abrogácie);
- rozhodnutie o jeho nesúlade s ústavou, ústavnými zákonmi

a zákonmi, medzinárodnými zmluvami a v určených prípadoch aj s ostatnými všeobecne záväznými právnymi predpismi.

Osobitný dôvod zániku platnosti a účinnosti sa vyskytuje v oblasti konávacích právnych predpisov. zákonodarca abroguje zákon ale ak pri derogácii zruší aj splnomocneniu blanketu zákona a ak prostre- níctvom derogáčnej klauzuly výs- ne nezruší vykonávacie právne predpisy, dochádza k zániku ich platnosti a účinnosti v dôsledku zániku platnosti a účinnosti zákona, na- konanie ktorého boli vydané. „Ak- nikne účinnosť zákona, zaniká aj- konávacia funkcia podzákon- právneho predpisu, ktorý už sa osebe nemôže vykonávať zákon, k- rý bol zrušený a neplatí“ (ŠÍN, Ľ HÁK, 23).

Obdobnou otázkou je, či vykoná- cie právne predpisy vydané na vy- nanie skoršieho zákona môžu slú- aj na vykonanie neskoršieho, nov- zákona, ktorý abrogoval skorší- kon? Neskorší zákon musí výslov- ným ustanovením deklarovať plat- ný a účinný uvedených vykonávac- právnych predpisov. Inak ich pl- nosť zaniká dňom vzniku účinn- neskoršieho zákona.

Normatívne právne akty, kt- zrušujú skoršie normatívne práv- akty, ich časti alebo ustanovenia s-
a) čiastkovými alebo rozsiahle- mi novelizáciami, ktoré n- nia, zrušujú a dopĺňajú skor- normatívne právne akty,
b) celkom novými aktmi alebo kodifikáciami,
c) výlučne zrušovacími aktmi.

RÁMIK č. IX-4 Derogácia pomocou novely, ktorou sa mení a dopĺňa normatívny právny akt

Zákon č. 557/1991 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Trestný zákon, zrušil a zmenil príslušné časti dovtedy platného Trestného zákona týmto spôsobom:

1. V § 12 sa vypúšťa odsek 2 a zároveň sa zrušuje číslovanie odsekov.

2. V § 39a sa vypúšťa odsek 4.

9. § 72 ods. 2 písm. b) znie:

„b) páchateľ, ktorý sa oddáva zneužívaniu návykovej látky, spáchal trestný čin pod jej vplyvom alebo v súvislosti s jej zneužívaním; ochranné liečenie však neuloží, ak je vzhľadom na osobu páchateľa zrejmé, že jeho účel nemožno dosiahnuť.“

Pôvodná textácia § 39a ods. 2 písm. b):

„b) páchateľ, ktorý sa oddáva nadmernému požívaniu alkoholických nápojov alebo omamných prostriedkov, spáchal trestný čin v opilosti alebo v inom podobnom opojení alebo v súvislosti s používaním alkoholu alebo omamných prostriedkov.“

Normatívne právne akty zrušujú iné normatívne právne akty, ich časti alebo ustanovenia buď prostredníctvom novely tým spôsobom, že neskorší akt mení, zrušuje alebo dopĺňa určité časti alebo ustanovenia skoršieho aktu (RÁMIK č. IX-4), alebo k zrušeniu dochádza pomocou derogačnej klauzuly. Derogácia prostredníctvom novely zrušuje, vypúšťa a mení jednotlivé časti a ustanovenia novelizovaného normatívneho právneho aktu (RÁMIK č. IX-4).

Derogačná klauzula sa vždy na-

chádza v časti normatívneho právneho aktu nazývanej záverečné a prechodné ustanovenia, prípadne spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia.

Poznáme tieto druhy derogačných klauzul:

a) generálna, ktorá v súlade so zásadou lex posterior derogat priori ustanovuje, že všetky skoršie normy, ktoré sú v rozpore s touto neskoršou normou, sú zrušené a strácajú platnosť a tým aj účinnosť (RÁMIK č. IX-5);

RÁMIK č. IX-5 Generálna derogačná klauzula

„Všetky ustanovenia vykonávacích predpisov k zákonu č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom, ktoré odporujú tomuto zákonu, strácajú platnosť.“

Čl. II zák. č. 16/1990 Zb., ktorým sa mení zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností.

b) generálna s demonštratívnym výpočtom derogácií. V súlade so zásadou lex posterior derogat priori ustanovuje, že všetky skoršie normy, ktoré sú v rozpore s touto neskoršou normou, sú zrušené a strácajú platnosť a účinnosť. Jej súčasťou na rozdiel od generálnej derogačnej klauzuly je však demonštratívny výpočet najvýznamnejších noriem, ktorých sa zrušenie dotýka;

c) špeciálna, s taxatívnym výpočtom derogácií. Aj špeciálna derogačná klauzula v súlade s prvým derogačným pravidlom zrušuje všetky skoršie normatívne akty, ktoré sú s ňou v rozpore, ale na rozdiel od generálnej i demonštratívnej klauzuly každý jeden po druhom taxatívne vymenúva s označením čísla názvu a roku prijatia predpisu (RÁMIK IX-6).

RÁMIK č. IX-6 Derogačná klauzula s úplným (taxatívnym) výpočtom derogácií

Strana 1310

Zbierka zákonov č. 272/1994

Čiastka 76

§ 41

zákona Slovenskej národnej rady č. 419/1991 Zb., ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré predpisy v oblasti zdravotníctva,

Zrušujú sa:

1. zákon Slovenskej národnej rady č. 53/1975 Zb. o pokutách za porušovanie právnych predpisov o vytváraní a ochrane zdravých životných podmienok v znení

2. § 16 nariadenia vlády Slovenskej socialistickej republiky č. 206/1988 Zb. o jedoch a niektorých iných látkach škodlivých zdraviu.

V špeciálnej zrušovacej doložke normatívneho právneho aktu nájdeme neraz taxatívny výpočet, ktorý vo vzťahu k jednej skupine doteraz platných právnych predpisov má derogačné účinky, kým vo vzťahu k druhej skupine doteraz platných právnych predpisov má abrogačné účinky. Príkladom sú zrušovacie ustanovenia zákona o obecnom zriadení.

Taxatívne výpočty zrušených normatívnych právnych aktov alebo ich častí sú v niektorých prípadoch obsahom samostatného normatívneho

právneho aktu. Tieto zrušovacie normatívne právne akty sa nazývajú depuračné akty. Používali sa najmä v minulosti s cieľom prečistiť právny systém a zbaviť ho obsolétnych noriem i noriem odporujúcich normám rovnakej i vyššej právnej sily. Depuračné akty sa však vyskytujú aj v súčasnej tvorbe práva (RÁMIK IX-7). Vydávanie tzv. depuračných aktov má však okrajový význam v krajinách, v ktorých pôsobí súd alebo iným spôsobom organizovaná kontrola ústavnosti a zákonoderných normatívnych právnych aktov.

5

VYHLÁŠKA

Ministerstva zdravotníctva a sociálnych vecí Slovenskej socialistickej republiky
z 12. novembra 1989,
ktorou sa zrušujú niektoré právne predpisy

Ministerstvo zdravotníctva a sociálnych vecí Slovenskej socialistickej republiky podľa § 70 ods. 1 písm. c) zákona č. 20/1966 Zb. o starostlivosti o zdravie ľudu ustanovuje:

§ 1

Zrušujú sa

1. vyhláška Ministerstva zdravotníctva č. 89/1961 Zb. o zdravotnej starostlivosti o telesnú výchovu;
2. smernice Ministerstva zdravotníctva SSR z 15. februára 1973 č. Z-3130/1973-B/1 pre prevádzku nemocnice s poliklinikou a ďalších zariadení liečebno-preventívnej starostlivosti, uverejnené pod č. 5/1973 Vestníka Ministerstva zdravotníctva Slovenskej socialistickej republiky a registrované v čiastke 23/1973 Zb. v znení smerníc Ministerstva zdravotníctva SSR zo 6. apríla 1976 č. Z-1715/1976-B/2, uverejnených pod č. 6/1976 Vestníka Ministerstva zdravotníctva SSR a registrovaných v čiastke 16/1976 Zb.;
3. smernice Ministerstva zdravotníctva

SSR z 24. januára 1973 č. Z-864/1973-B/1 o poskytovaní zdravotníckych služieb pracujúcim v závodoch, uverejnené pod č. 12/1973 Vestníka Ministerstva zdravotníctva SSR a registrované v čiastke 25/1973 Zb.;

4. smernice Ministerstva zdravotníctva SSR z 20. marca 1974 č. Z-7629/1974-C/24 o organizácii a riadení úseku objavov, vynálezov, zlepšovacích návrhov a priemyselných vzorov v rezorte zdravotníctva, uverejnené pod č. 2/1974 Vestníka Ministerstva zdravotníctva SSR a registrované v čiastke 14/1974 Zb.;
5. úprava Ministerstva zdravotníctva SSR z 9. decembra 1975 č. Z-12081/1975-B/1 o poskytovaní zdravotníckych služieb československým občanom pri ich cestách do zahraničia a pobyte v zahraničí, uverejnená pod č. 24/1975 Vestníka Ministerstva zdravotníctva SSR a registrovaná v čiastke 24/1975 Zb.

§ 2

Táto vyhláška nadobúda účinnosť 1. marcom 1990.

Minister:

v z. Marejková v. r.

Z hľadiska rozsahu zrušenia určitého aktu odlišujeme derogáciu od abrogácie. Derogácia znamená zrušenie časti normatívneho právneho aktu, kým abrogácia je zrušením celého normatívneho právneho aktu.

Súčasťou terminológie derogácie je tiež dvojica výrazov:

- a) aktívna derogácia a
- b) pasívna derogácia.

Aktívna derogácia sa spája s normatívnym právnym aktom, ktorý obsahuje derogáciu klauzulu alebo ktorý iným spôsobom zrušuje iný akt, jeho časť či ustanovenia. Aktívnu derogáciu obsahuje zrušujúci akt.

Naopak, pasívna derogácia sa spája s normatívnym právnym aktom, jeho časťou alebo ustanovením, ktorý je predmetom derogácie. Pasívna derogácia sa týka zrušeného aktu.

Derogačné pravidlá

Pri výklade vonkajších dôvodov zániku platnosti normatívneho aktu sa neraz odkazuje na tzv. derogačné pravidlá. V čom spočíva podstata derogačných pravidiel a aká je ich funkcia? Derogačné pravidlá sú vlastne interpretačné pravidlá, pomocou ktorých interpretátor usúdi, že pri riešení konkrétnej veci neprihliadne na určitý skorší normatívny akt, jeho časť alebo ustanovenie kvôli ich nesúladu s neskorším aktom. Interpretátor nie je spôsobilý zrušiť (derogovať) príslušný akt alebo jeho časť či ustanovenie, ale v právnej náuke sa traduje, že pomocou derogačných interpretačných pravidiel je možné vylúčiť uplatnenie príslušného aktu (časti, ustanovenia) pri riešení konkrétnej veci. V literatúre sa spravidla uvádzajú najmä tieto logické derogačné pravidlá:

1. Lex posterior derogat priori (neskorší zákon ruší skorší).

2. Lex posterior specialis derogat legi priori generali (neskorší špeciálny zákon ruší skorší generálny zákon).

Aký je praktický dôsledok uplatnenia oboch pravidiel pri právnej úvahe, ktorej predmetom je posúdenie súladu dvoch aktov, prípadne aktu a medzinárodnej zmluvy vydaných v rôznom čase, ktoré sa môžu vyznačovať rovnakým alebo odlišným stupňom právnej sily, ako rôznym stupňom všeobecnosti?

Legislatívne pravidlá vlády v otázke derogačných pravidiel napríklad stanovujú, že v legislatívnej praxi je prípustné spoliehať sa na interpretačné pravidlá, hoci všeobecne uznávané, o vzájomnom pomere r skoršej právnej normy ku skoršej norme a všeobecnej normy k špeciálnej norme. Zrušovacia doložka musí byť preto konkrétna a musí výslovne uviesť všetky právne predpisy, ktoré sa novou úpravou zrušujú.

Od vonkajších dôvodov treba odlišiť vnútorné dôvody zániku platnosti a účinnosti.

Vnútorným dôvodom zániku platnosti a účinnosti aktu je uplynutie doby platnosti a účinnosti aktu určené terminovanou normou (RAM IX-8).

RÁMIK č. IX-8 Zánik platnosti ustanovený termínovanou právnou normou

„Tento zákon nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia a stráca účinnosť 31. decembrom 1996.“

§ 23 zák. č. 451/1991 Zb. (tzv. Lustračný zákon)

Iné vonkajšie či vnútorné právne dôvody zániku platnosti normy sa v našom právnom systéme nevyskytujú, takže zánik platnosti normy nemôže nastať „automaticky“ ako právny následok:

- a) násilného prevzatia štátnej moci,
- b) zmenou podmienok a okolností, ktoré podmienili vznik určitého normatívneho právneho aktu,
- c) zániku efektívnosti právnej normy a vzniku jej obsolétnosti, keď sa norma prestala používať.

Za predpokladu, že vznikne niektorá z týchto reálnych podmienok, vznikne dôvod, aby subjekty určené platným právom iniciovali zrušenie alebo zmenu príslušného právneho predpisu. Dôvtedy, kým nie je tento predpis predpísanou procedúrou zrušený, je súčasťou platného právneho systému.

Od zrušenia platnosti a účinnosti normatívneho právneho aktu, jeho časti alebo ustanovenia treba odlišovať dôsledky rozhodnutia ústavného súdu, ktorý vysloví, že medzi právnymi predpismi je nesúlad. V tomto prípade strácajú príslušné predpisy alebo ich časti najskôr iba účinnosť a prípadne až neskôr strácajú aj platnosť.

Intertemporalita právnych noriem

K základným kategóriám časovej pôsobnosti právnych noriem patrí okrem platnosti, účinnosti, retroaktivity/retroaktivity aj intertemporalita právnych noriem.

Pri tvorbe práva je takmer pravidlom, že neskorší normatívny právny akt (lex posterior) alebo jeho časť nahradzuje skorší normatívny akt (lex prior) alebo jeho časť. Pravda, vysky-

tujú sa aj prípady, že normatívny právny akt alebo jeho ustanovenia normotvorca zruší bez toho, aby ich nahradil novou právnou úpravou. V prípade, ak neskorší akt či jeho časť nahradzuje skorší akt alebo jeho časť, je potrebné, aby neskoršia norma ustanovila, podľa akého práva sa spravujú právne vzťahy, ktoré vznikli za platnosti a účinnosti skoršieho aktu, ale ktoré sa realizujú a finalizujú za platnosti a účinnosti neskoršieho aktu.

Intertemporálne (prechodné) ustanovenia normatívneho právneho aktu sú súčasťou záverečných, spoločných (prechodných) ustanovení aktu.

V spoločných ustanoveniach vyjadrí normotvorca to, čo je pre všetky normy príslušného normatívneho aktu spoločné. Záverečné časti aktu obsahujú najmä derogačné / abrogačné ustanovenia, ako aj ustanovenie o účinnosti.

Obsahom prechodných ustanovení je intertemporalita, čiže režim prechodného spolupôsobenia skoršieho a neskoršieho práva. V čase pôsobenia prechodných ustanovení sa v stanovenom rozsahu dočasne používajú skoršie právne normy, ktorých platnosť a účinnosť zanikla, a naopak dočasne sa nepoužívajú neskoršie normy, ktorých platnosť a účinnosť vznikla. Intertemporálne ustanovenia teda nanovo, na prechodný čas a na riešenie konkrétnych situácií „vracajú“ skoršiemu aktu či jeho určitým ustanoveniam platnosť a účinnosť z hľadiska konkrétne vymedzenej, najmä vecnej a osobnej pôsobnosti, alebo naopak na prechodný čas „pozastavujú“ účinnosť neskoršieho aktu alebo jeho častí, najmä z hľadiska jeho vecnej a osobnej pôsobnosti.

Intertemporálne ustanovenia aktu sú prechodné. Po splnení svojej tran-

zitórnej funkcie sa stávajú obsolétne; nestrácajú však platnosť a účinnosť, iba ak nastane prípad, že všetky alebo niektorá z intertemporálnych ustanovení obsahujú aj terminované normy.

Predmetom intertemporálnych ustanovení, ktoré nazývame aj tranzitórne alebo tiež prechodné ustanovenia či normy, je teda úprava dočasného pôsobenia skoršieho aktu v budúcnosti, ev. spolupôsobenia skoršieho a neskoršieho aktu v prechodnom období, v ktorom sa finalizuje realizácia právnych vzťahov vzniknutých za časovej pôsobnosti skoršieho normatívneho aktu.

Retroaktivita právnych noriem a zákaz retroaktivity

Súčasťou spoločných, záverečných a prechodných ustanovení normatívneho aktu sú aj ustanovenia, ktoré deklarujú retroaktivitu alebo vymedzujú retroaktivitu. Od prechodných ustanovení sa odlišujú najmä tým, že ich pôsobnosť je trvalá, že nie je dočasná. Trvalosť je daná dobou ich platnosti a účinnosti. Ich úloha nie je v tom, aby dočasne upravili vzťahy založené za pôsobnosti skoršieho aktu a ukončené za pôsobnosti neskoršieho aktu, ale aby natrvalo vymedzili rozsah a charakter pôsobenia neskoršieho aktu do minulosti, ktorá je v zásade doménou skoršieho aktu.

Retroaktivita je spätným pôsobením neskoršej právnej normy do minulosti. Právne normy v podmienkach demokratického štátu, kde vládnu zákony a nie ľudia, pôsobia a majú pôsobiť v zásade do budúcnosti, a nie do minulosti. Na princípe zákazu retroaktivity je založená ochrana občianskej slobody jednotlivca, ochrana jeho právneho konania v minulosti a práv-

nych účinkov tohto konania aj s rrom k prítomnosti a budúcnosti vrátane ochrany ním nadobudnutých práv v minulosti.

Zákaz retroaktivity, zásadu, že zákony majú platiť len pre budúcnosť vyslovil záväzne po prvý raz Teodorus I. Zákaz retroaktivity sa včlenil zákonodarstiev jednotlivých štátov počínajúc 18. storočím, a to najmä v oblasti trestného a ústavného práva. V Deklarácii práv človeka a občana z roku 1789 sa uvádza, že trest je možné len podľa zákona, ktorý je prijatý a vyhlásený pred činom. I volučná ústava z roku 1793 stanovila, že zákon, ktorý trestá delikty spáchané skôr, než nadobudol platnosť a účinnosť, nie je ničím iným, než ranstvom. Stanovíť spätné účinky zákona je zločinom.

Retroaktivita v trestnom práve môže byť v niektorých prípadoch prspešná, ak sa použije na právne mieste. Týmto právym miestom spätné pôsobenie neskoršieho zákona, ktorý spáchaný trestný čin pri vzniku platnosti a účinnosti nového trestného zákona alebo jeho novelizácie:

- a) posudzuje miernejšie než v minulosti, takže stanovuje miernejší trest než skorší zákon,
- b) deroguje ako trestný čin a tým zavádza jeho beztrestnosť; je znaky ako trestného činu už sú uvedené v zákone, takže vznikom platnosti neskoršieho zákona na predtým zakázané konanie ktoré bolo trestné, je v súčasnosti a budúcnosti z právneho hľadiska beztrestné.

Retroaktivita vo verejnom a súkromnom práve

Pri rozhodovaní o právnych nárokoch a o ústavných právach a slob-

dách občanov vystupuje do popredia nielen otázka chápania zákazu retroaktivity vo verejnom a v súkromnom práve, ale aj otázka jasnej diferenciácie medzi pravou a nepravou retroaktivitou.

Aretroaktivitu / retroaktivitu vo verejnom práve upravuje najmä ústavné, trestné, správne a finančné právo.

Nielen medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika transformovala do národného právneho systému, ale aj Ústava Slovenskej republiky explicitne stanovuje: „Trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný. Neskorší zákon sa použije, ak je to pre páchatela priaznivejšie.“ (čl. 50 ods. 6).

S uvedenou zásadou právneho štátu bola plne v súlade už prvá rozsiahlejšia novela Trestného zákona č.175/1990 Zb., ktorá v čl. II ods. 3 ustanovila: „Trest odňatia slobody uložený pred účinnosťou tohto zákona za čin, ktorý nie je trestným činom, prípadne jeho nevykonaný zvyšok, sa nevykoná. Ustanovenie o súhrnnom treste sa v takom prípade nepoužije. Ak za taký trestný čin alebo prečin a zbíhajúci sa iný čin bol uložený úhrnný alebo súhrnný trest, súd trest pomerne skráti; pritom prihliadne na vzájomný pomer závažnosti činov, ktoré od účinnosti tohto zákona nie sú trestnými činmi, a ostatných činov.“

Zásada určená Ústavou Slovenskej republiky sa vzťahuje na všetky delikty v oblasti verejného práva. Pokrýva preto tak pôsobnosť Trestného zákona, ako aj zákona o priestupkoch, vrátane osobitných zákonov, ktoré obsahujú sankcie za porušenie povinnosti vo vzťahoch chránených správnym právom.

Ústava upravuje zásadu aretroak-

tivity v čl. 50 ods. 6 nielen pre oblasť trestného práva. Extenzívny výkladom ústavy rozhodne dôjdeme k zákazu retroaktivity, aj pokiaľ ide o protiprávne úkony v súkromnom práve, to znamená k zákazu ukladania nových reparačných, reštitučných a satisfakčných sankcií za úkony, ktoré sa udiali v minulosti, pred vznikom platnosti a účinnosti neskoršieho aktu. Rovnaké stanovisko zastávala aj predvojnová civilistika (ROUČEK, F. - SEDLÁČEK, J., 110)

Princíp, že právne normy pôsobia v zásade do budúcnosti a nie do minulosti, to znamená princíp aretroaktivity ovláda aj oblasť súkromného práva.

V niektorých právnych systémoch je princíp aretroaktivity výslovne zakotvený aj v oblasti súkromného práva. Princíp aretroaktivity vyjadroval aj Československý všeobecný Zákonník občiansky v známom § 5: „Zákony nepôsobia nazpät; nemajú totiž vlivu na jednaní, ktorá se seběhla dříve, a na práva dříve nabytá.“

Obdobný právny režim pôsobil na Slovensku najmä prostredníctvom tradície Tripartita, ktoré v časti II. 2, § 7 stanovilo: „*Constitutiones non ad praeterita, sed futura ligant.*“

Občianske právo platné na Slovensku do konca r. 1950 vyjadrovalo princíp aretroaktivity takto: „Čo sa týka časových hraníc, platí tu zásada, že zákony nepôsobia späť, ktorá znamená, že nový zákon sa nedotýka právnych pomerov, ktoré predchádzali jeho vydaniu, a že ponecháva starému právu upravovať tieto pomery i naďalej v dobe panstva nového zákona. Táto zásada býva málokedy porušená a keď sa tak stane, musí to byť v zákone výslovne stanovené“ (ROUČEK, F. - SEDLÁČEK, J., 118).

Princíp aretroaktivity vo verejnom i súkromnom práve vychádza zo zá-

sady, že kto konal s dôverou v určitý zákon, nemá byť v svojej dôvere sklamaný (ROUČEK, F. - SEDLÁČEK, J. 108).

Pravá a nepravá retroaktivita

Teória rozoznáva pravú a nepravú retroaktivitu. Pri pravej retroaktivite sa neuznávajú práva a povinnosti založené skutočnosťami, ktoré sa uznávali za právne skutočnosti za platnosti skoršieho zákona (lex prior).

RÁMIK č. IX-9 Generálna klauzula nepravej retroaktivity

Príklad č. 1

„Pokiaľ ďalej nie je uvedené inak, spravujú sa ustanoveniami tohto zákona aj právne vzťahy vzniknuté pred 1. aprílom 1964; vznik týchto právnych vzťahov, ako aj nároky z nich vzniknuté pred 1. aprílom 1964 sa však posudzujú podľa doterajších predpisov.“

§ 854 Občianskeho zákonníka
Účinnosť: 1.4.1964

Príklad č. 2

„Ustanoveniami tejto vyhlášky sa spravujú aj právne vzťahy, vzniknuté pred 1.4.1990; vznik týchto právnych vzťahov, ako aj práva, z nich vzniknuté pred 1.4.1990 sa však spravujú doterajšími predpismi.“

§ 19 vyhl. č. 2/1990 Zb. o základných podmienkach dodávky elektriny.
Účinnosť: 1.4.1990

majiteľov nehnuteľností, ale nežiada spätne o finančné vyrovnanie rozdielu medzi výškou zdanenia ustanovenou skoršou a neskoršou normou, ani neustanovuje, že neuznáva právne skutočnosti, na základe ktorých majiteľa tieto nehnuteľnosti nadobudli.

Naopak, pri nepravej retroaktivite tieto skutočnosti uznávajú, no právna úprava však mení alebo zadržuje nové práva a povinnosti. Vždy neskoršej a skoršej právnej úprave medzi nepravej retroaktivity, vráť ne norem potvrdzujúcich relevantných právnych skutočností podľa skoršieho práva, sú zakotvené v záverečných ustanoveniach aktu (RÁMIK č. IX Príklad 1 až 2). Neskoršia norma da pre právne vzťahy založené poč skoršieho práva vytvára nový právny režim, napríklad zvyšuje zdanenie

Teória v oblasti časovej pôsobnosti práva nepovažuje teda každý vplyv pôsobenie neskoršieho zákona do minulosti za spätné pôsobenie, a pritom hovorí aj o nepravej retroaktivite. Teória časovej pôsobnosti tiež diferenciuje medzi objektívnymi právnymi situáciami a subjektívnymi prá-

nymi situáciami (KREJČÍ, 49). Podľa tejto koncepcie nemôže nový zákon meniť subjektívnu právnu situáciu danú existenciou individuálnych právnych úkonov subjektov práva, ktoré zahrňujú aj právoplatné individuálne právne akty. „Nový zákon nemôže meniť subjektívnu právnu situáciu. Ak k tomu došlo, mal by retroaktívny účinok... Do minulosti sú však právne situácie individuálne nedotknuteľné“ (PROCHÁDZKA, 50, 56).

Z uvedených názorov je zrejmé, že princíp aretroaktivity sa dotýka najmä právnych úkonov a individuálnych právnych aktov, ktoré vznikli na základe skoršieho zákona. Tieto právne úkony a individuálne právne akty musí rešpektovať neskorší zákon.

Z hľadiska pravej a nepravej retroaktivity je dôležitou otázkou najmä ochrana nadobudnutých práv, ktoré v zmysle princípu aretroaktivity nesmie lex posterior zrušiť, zhoršiť, iba ak zlepšiť, napríklad účinnejšími garanciami. Aj nadobudnuté práva by však stratili právnu ochranu, ak by sa preukázalo, že sa nadobudli v rozpore s dobrými mravmi a navyše, ak sú v rozpore s medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a základných slobodách transformovaných do slovenského právneho poriadku.

V literatúre sa v zásade prijíma názor, že plnenie právnej povinnosti, ako aj spôsob uplatňovania nárokov sa spravuje právom platným v čase plnenia povinnosti a realizácie nároku „Formálne náležitosti plnenia, ako aj aktívna a pasívna legitímácia plnenia sa určujú podľa nového práva“ (ROUČEK, F. - SEDLÁČEK, J. 114).

Možno tiež konštatovať, že akúkoľvek výnimku z princípu aretroaktivity musí právny predpis výslovne stanoviť. Inak sa treba spravovať princípom aretroaktivity. Čo je / nie

je pravé / nepravé retroaktívne pôsobenie možno v konkrétnom prípade určiť len výkladom príslušného ustanovenia.

Miestna (teritoriálna) a osobná (personálna) pôsobnosť právnych noriem

Platné a účinné právne normy pôsobia na území príslušného štátu. Pôsobia pritom na celom teritóriu štátu (*ius universale*) alebo na niektorej jeho časti (*ius particulare*). Normy teda platia na štátnom území, pre ktoré boli vydané, a na tomto území zaväzujú všetkých, ktorí sa na ňom nachádzajú. Zaväzujú občanov príslušného štátu, ako aj osoby bez štátneho občianstva (apoliti) či osoby, ktoré majú viac štátnych občianstiev (bipoliti). Rozumie sa, že právne normy sa vzťahujú aj na právnické osoby.

Výnimkou zo všeobecnej osobnej i teritoriálnej pôsobnosti právnych noriem sú najmä diplomatické imunity a výsady, ktorých súčasťou je aj vyňatie (exempcia) určitých osôb, a to diplomatických zástupcov z jurisdikcie štátu. Tieto osoby tiež nazývame exteritoriálnymi osobami.

S vyňatím osôb z pôsobnosti všeobecne platných a účinných právnych noriem sa tiež stretávame v podobe imunity členov zákonodarných zborov, prípadne imunity sudcov. Inštitúcia imunity poslancov vznikla v anglickom práve. V podstate ide o vyňatie poslancov a sudcov najmä z pôsobnosti trestnoprávných a administratívnoprávnych noriem. Osoby požívajúce imunitu sú buď celkom vyňaté z jurisdikcie štátu, ktorého sú občanmi, alebo platné právo umožňuje, aby o obmedzení či vylúčení ich imunity rozhodol parlament. Ak platné právo obmedzenie alebo vy-

lúčenie imunity poslancov nepripušťa, uplatňuje sa disciplinárna právomoc parlamentu, nahradzujúca jurisdikciu štátu.

Ústava Slovenskej republiky ustanovuje, že za hlasovanie v Národnej rade Slovenskej republiky alebo v jej výboroch poslanca nemožno stíhať, a to ani po zániku mandátu. Za výroky pri výkone funkcie poslanca prednesené v Národnej rade Slovenskej republiky alebo v jej orgáne poslanec podlieha len disciplinárnej právomoci Národnej rady Slovenskej republiky.

Ústava ďalej ustanovuje: Poslanca nemožno trestne ani disciplinárne stíhať, ani ho vziať do väzby bez súhlasu Národnej rady Slovenskej republiky. Ak Národná rada Slovenskej republiky súhlas odoprie, stíhanie je navždy vylúčené. Ak bol poslanec pristihnutý a zadržaný pri trestnom čine, príslušný orgán je povinný to ihneď oznámiť predsedovi Národnej rady Slovenskej republiky. Ak Mandátový a imunitný výbor Národnej rady Slovenskej republiky súhlas na zadržanie nedá, poslanec musí byť ihneď prepustený.

Sudcovia ústavného súdu majú imunitu rovnako ako poslanci. Súhlas na trestné stíhanie sudcu ústavného súdu alebo na jeho vzatie do väzby dáva ústavný súd. Ústavný súd dáva súhlas aj na trestné stíhanie alebo vzatie do väzby predsedu a podpredsedov Najvyššieho súdu Slovenskej republiky.

Imunita sudcov všeobecných súdov nie je výslovne zakotvená, avšak dôvody odvolania sudcu parlamentom sú podobné ako ich pozná inštitút imunity. Národná rada Slovenskej republiky sudcu odvolá jednak na základe právoplatného odsudzujúceho rozsudku pre úmyselný trestný čin a jednak na základe disciplinárneho rozhodnutia pre čin, ktorý je nezlučiteľný s výkonom jeho funkcie.

Národná rada Slovenskej republiky môže sudcu odvolať jednak kv zdravotnému stavu, ktorý mu nevoľuje vykonávať sudcovské povnosti najmenej počas jedného roka a jednak ak dosiahol vek 65 rokov.

Nezávislosť sudcov je zabezpečená aj tým, že Národná rada Slovenskej republiky si musí pred rozhodnutím o odvolaní vyžiadať stanovisko príslušného disciplinárneho súdu.

MEDZINÁRODNÉ PRÁVO A VNÚTROŠTÁTNE PRÁVO

Pojem právny systém sa používa nielen na označenie platného práva určitého štátu (vnútroštátne právo) ale aj na označenie medzinárodného práva.

Na rozdiel od vnútroštátneho práva upravuje medzinárodné právo najmä vonkajšie vzťahy štátov. Každý právny systém vnútroštátneho práva tvorí normy, ktoré pramenia napríklad zákonov alebo iných právnych predpisov, systém medzinárodného práva tvorí normy, ktoré pramenia z medzinárodných zmlúv a obyčají. Teda každé stanovisko hovorí, že subjekty medzinárodného práva sú výlučne suverénne štáty, kým subjekty vnútroštátneho práva sú fyzické a právnické osoby.

Medzinárodný vývoj po prvej svetovej vojne, kulminujúci uznaním práva národov a práv menších, ako aj vývoj po druhej svetovej vojne, spojený s internacionalizáciou a zdokonaľovaním ochrany prvej a druhej generácie ľudských práv a s upevnením a rozvojom tretej generácie ľudských práv, viedol k prehodnoteniu nárokov na subjektivitu v medzinárodnom práve. Výsledkom tohto vývoja je, že aj jednotlivci sú za určitých

okolností subjektmi medzinárodného práva.

Vzťahy medzi medzinárodným právom a vnútroštátnym právom môžu byť rozmanité. Pomer jedného k druhému sa viac alebo menej spravuje monistickou alebo dualistickou koncepciou.

Podstata dualistickej koncepcie spočíva v zásade na myšlienke, že medzi vnútroštátnym právom a medzinárodným právom je vzťah disjunkcie, pretože ide o dva odlišné a samostatné systémy. Triepel povedal: „Sú to dva kruhy, ktoré sa najvyššie dotýkajú, ale vôbec sa nepretínajú.“ Oba tieto systémy sa podľa tohto obracujú k odlišným subjektom a zreteľne sa odlišujú v prameňoch.

Opačné stanovisko zastávajú predstavitelia monistickej teórie vzťahu obidvoch systémov. Vnútroštátne a medzinárodné právo tvoria podľa nich jeden právny systém. Ale prvá vetva monizmu vychádza z primátu medzinárodného práva, kým druhá z primátu vnútroštátneho práva. Medzi najznámejších reprezentantov primátu medzinárodného práva patrili Hans Kelsen. Za základnú normu medzinárodného práva, ktorá zabezpečuje jeho jednotu a identitu, označil zásadu pacta sunt servanda (zmluvy sa majú dodržiavať).

Transformácia medzinárodného práva

Wolff, Medzinárodné právo p. 101, medzinárodné právo

Vstup prvkov systému medzinárodného práva do vnútroštátneho práva sa spravidla uskutočňuje spôsobom stanoveným vnútroštátnym právom, ktorý sa nazýva transformácia medzinárodného práva.

Transformácia prebieha spravidla dvoma cestami; jednak prostredníctvom generálnej transformácie a jed-

nak prostredníctvom špeciálnej transformácie.

I Generálna transformácia si vyžaduje, aby určitý prameň vnútroštátneho práva, najčastejšie ústava alebo zákon, obsahovali odkazujúcu právnu normu, odvolávajúcu sa na medzinárodné právo.

II Špeciálna transformácia si vyžaduje prijatie dvoch i viac právnych aktov.

Prvým aktom je spravidla hlasovanie parlamentu, ktorým zákonodarný orgán vyslovuje súhlas s medzinárodnými politickými zmluvami, medzinárodnými hospodárskymi zmluvami všeobecnej povahy, ako aj s medzinárodnými zmluvami, na vykonanie ktorých je potrebný zákon.

Druhým aktom je ratifikácia medzinárodných zmlúv hlavou štátu, s ktorými už parlament vyslovil súhlas.

V prípade, keď na vykonanie určitej zmluvy nie je potrebný zákon, uplatní sa namiesto ratifikácie konfirmácia, ktorú uskutočňuje vláda alebo jej jednotliví členovia.

Tretím, prípadne ďalším aktom je vyhlásenie ratifikovanej alebo konfirmovanej medzinárodnej zmluvy v Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

Ústava Slovenskej republiky nerieši jednoznačne otázku právnej sily transformovaných medzinárodných zmlúv. Ich právna sila však nie je rovnaká.

Kolízne normy

V právnych vzťahoch medzi občanmi rôznych štátov majú dôležitý význam kolízne normy. Kolízne normy regulujú právne vzťahy s tzv. cudzím prvkom v oblasti občianskeho, rodinného, obchodného, pracovného práva a iných oblastí práva. Stanovujú, podľa práva ktorého štátu treba

postupovať v rozmanitých právnych vzťahoch s cudzím prvkom.

Cudzím prvkom právneho vzťahu môže byť jeden zo subjektov právneho vzťahu, ktorý je občanom cudzieho štátu, prípadne predmet právneho vzťahu, ktorým je napríklad nehnuteľnosť

RÁMIK č. IX-10 Kolízna norma

„Vecné práva k nehnuteľným i k hnutelným veciam sa spravujú, pokiaľ v tomto zákone alebo v osobitných predpisoch nie je stanovené inak, právom miesta, kde je vec.“

§ 5 zákona o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom č. 97/1963 Zb.

Kolízna norma stanovuje spôsob nadviazania na právo určitého štátu určením hraničného ukazovateľa, tj. kritéria, pomocou ktorého dochádza k určeniu práva určitého štátu. Kritériá sú najmä osobné a miestne.

V prípade osobného kritéria sa určuje príslušné právo podľa štátneho občianstva alebo podľa dohody strán. V prípade miestneho kritéria sa určuje príslušné právo podľa miesta uzavretia zmluvy, prípadne uzavretia sobáša, miesta výkonu práce, bydliska zmluvnej strany a pod. Kolízne normy a tým aj hraničné ukazovatele stanovuje medzinárodné právo súkromné. Jeho prameňom sú aj zmluvy medzi štátmi.

KOMUNITÁRNE PRÁVO – PRÁVNY SYSTÉM EURÓPSKEJ ÚNIE

Komunitárne právo EÚ - právo Európskej únie je osobitný právny

v druhom štáte, prípadne autorske práva ku koprodukčnému filmovému dielu, ktoré vytvorili občania dvoch rôznych štátov v ateliéroch tretieho štátu. Kolízna norma určuje právo štátu, podľa ktorého treba postupovať v právnom vzťahu s cudzím prvkom

systém odlišný tak od medzinárodného práva, ako aj od vnútroštátneho práva členských štátov Európskej únie.

Právny systém Európskej únie (ďalej „únia“), nazývaný tiež komunitárne právo (community law, droit communautaire), je súhrn právnych noriem vytorený a uplatňovaný členmi únie, a orgánmi únie tak v rámci činnosti orgánov únie, ako aj na teritóriu členského štátu. Vytváranie súladu medzi vnútroštátnym právom pridruženého alebo riadneho členu únie s komunitárnym právom označuje najmä výrazom zblížovanie právnych poriadkov členských štátov, prípadne výrazom harmonizácia alebo aproximácia. Proces harmonizácie zabezpečujú jednak orgány únie vydávaním aktov, ktoré priamo pôsobia na teritóriu členských štátov, prípadne aktov, ktoré usmerňujú členské štáty ako a dokedy harmonizovať vnútroštátne právo s právom únie a jednak orgány členských štátov, keďže v ich normotvorbe mu

dominovať idea harmonizácie. Požiadavka harmonizácie vystupuje aj pred štátmi, ktoré aspirujú na riadne členstvo v únii, pretože aktom pristúpenia začína na teritóriu príslušného štátu pôsobiť komunitárne právo.

Štát aspirujúci na prijatie do únie musí splniť určité požiadavky. O členstvo sa môže uchádzať iba štát, ktorý sa nachádza na európskom kontinente. Členstvo v únii teda nevznikne organizácii alebo teritoriálnej časti štátu, lebo výlučným členom únie sú iba štáty. Inou hmotnoprávnou písanou požiadavkou je, aby uchádzač splnil podmienku európskeho štátu, ktorej žiadateľ vyhovie, ak aspoň časť štátneho teritória leží v Európe.

Iné požiadavky sa týkajú politického a hospodárskeho systému. V politickej oblasti sa požaduje mierumilovnosť, demokratická forma vlády, pluralitný politický systém a ochrana ľudských práv. V hospodárskej oblasti sa nateraz požaduje trhovacia ekonomika a slobodná hospodárska súťaž. V súvislosti so vznikom menovej únie sa hospodárske požiadavky v budúcnosti rozšíria aj na oblasť meny.

Pôsobnosť komunitárneho práva

Komunitárne právo začína pôsobiť na teritóriu príslušného štátu okamihom vzniku platnosti dohody o pristúpení. Je charakteristické tým, že má prednosť pred vnútroštátnym právom, ako aj tým, že sa vyznačuje priamou účinnosťou z hľadiska osobnej a teritoriálnej pôsobnosti v členských štátoch únie. Záväznosť komunitárneho práva nie je teda podmienená ratifikáciou alebo konfirmáciou ani súhlasom vyslove-

ným príslušným normotvorným orgánom členského štátu. Členské štáty únie sa dobrovoľne zriekajú časti svojej suverenity a vopred súhlasia s tým, aby sa právne vzťahy spravovali normami komunitárneho práva.

Primárne a sekundárne právo a druhy aktov

Z hľadiska spôsobu vzniku a subjektov tvorby práva sa komunitárne právo vnútorne člení jednak na primárne a sekundárne právo a jednak na inštitucionálne právo, ktoré sa nazýva aj ústavným právom únie, a na hmotné i procesné právo.

Primárne právo tvoria akty členských štátov únie, ktoré reprezentujú najmä zakladajúce zmluvy únie. Napríklad Parížska zmluva o založení ESUO, Rímska zmluva o založení EHS, zmluva o Európskej únii (Maastrichtská zmluva) a pod. Súčasťou primárneho práva sú aj zmluvy o pristúpení skupín štátov (Dánsko, Írsko, Veľká Británia /Španielsko a Portugalsko/ Rakúsko, Švédsko a Fínsko) alebo jednotlivých štátov (Grécko),

Sekundárne právo tvoria akty, ktoré prijímajú orgány únie podľa zakladajúcich zmlúv. Sekundárne akty v úvodnej časti vždy odkazujú na akty primárneho práva, ktoré obsahujú generálne splnomocnenie na ich vydanie. Orgány únie prijímajú tieto právne akty:

- a) nariadenia (regulations),
- b) smernice (directives)
- c) rozhodnutia (decisions)
- d) odporúčania (recommendations),
- e) stanoviská (opinions).

Najvýznamnejším normatívnym aktom sú nariadenia, ktoré sa vyznačujú všeobecnou záväznosťou tak na úrovni orgánov únie, ako aj pri-

mým pôsobením na teritóriu členských štátov únie. Odporúčania a stanoviská nie sú záväzné, takže nezakladajú právne povinnosti ani právne nároky.

Inštitucionálne komunitárne právo tvoria normy, ktoré upravujú najmä právomoc, kompetenciu, procesné postupy jednotlivých orgánov - inštitúcií únie, to znamená Európskeho parlamentu, Rady únie, Komisie únie, Dvora audítorov únie a Súdneho dvora únie, ktorý nie je identický s Európskym súdom pre ľudské práva.

Hmotné komunitárne právo reguluje jednotlivé oblasti hospodárskeho, sociálneho, ekologického života únie, dotýka sa obchodného a daňového práva, práva životného prostredia a pod.

Súčasťou komunitárneho práva sú aj normy, ktoré vyjadrujú všeobecné právne zásady, ktoré sa uznávajú tak na pôde únie, ako aj v členských štátoch.

VEĽKÉ PRÁVNE SYSTÉMY

Veľké právne systémy sú právne kultúry skupín štátov, ktorých platné právo a právny život sú vytvorené na spoločných hodnotách, tradíciách, ideách i právnom a politickom myslení.

Študujúc právne systémy štátov, ich platné právo nielen v súčasnosti, ale aj v minulosti, právny život a jeho najrozmanitejšie prejavy vrátane právnického a politického myslenia i vzdelávania, zistíme, že právne systémy štátov a spoločností, ktoré majú k sebe blízko, či už z hľadiska teritoriálneho, historického, kultúrnych alebo náboženských tradícií, zvykov či mentality populácie, vykazujú celý rad spoločných znakov. Mnohých právnych teoretikov to viedlo k záveru

o akýchsi rodinách či veľkých skupinách svetových právnych systémov. Tieto predstavy nevznikli samočinne ale vďaka cieľavedomému porovnávaniu rôznych právnych systémov. Na významnejšiu úlohu na tejto ceste prišla i plná právna komparatistika. Podľa jedného zo zakladateľov právnej komparatistiky Reymonda Saleilles nie je a nebolo jej úlohou vytvoriť „rodiny“ či „skupiny“ právnych systémov ktoré sa dnes nazývajú veľké právne systémy, ale porovnávaním právnych systémov štátov prispievať k vytvoreniu spoločného práva ľudstva. Právne systémy štátov, ktoré vytvárajú veľké právne systémy, sa vyznačujú najmä rovnakým systémom prameňov práva, štruktúrou práva, technikou tvorby realizáciou, aplikáciou a interpretáciou práva. Medzi veľkými právnymi systémami je rozdiel i v samej koncepcii práva. Kým Európania na kontinente spájajú svoju predstavu o práve so zákonodarnou činnosťou parlamentu, Američania hľadajú a nachádzajú právo v rozhodovacej činnosti súdov. Právna komparatistika diferencovala najskôr len medzi kontinentálnym systémom práva, t.j. systémom písaného práva (*lex scripta*) a anglo-americkým právom, t.j. systémom *common law*, nepísaným právom (*lex non scripta*). Na to nadviazala rozvinutejšia diferenciácia, ktorá tento model doplnila o „orientálne právo“ a „kanonické právo“. V roku 1950 odelil René David od kontinentálneho systému „sovietsky systém práva“ ktorý roku 1964 dostal názov „socialistický systém práva“. So „socialistickým právnym systémom“ sa vypořádali klasifikačne aj iné komparačné teórie („Slavisches Gebiete“, „Kommunistischer Rechtskreis“ a pod.). Jednou z najznámejších klasifikácií veľkých právnych systémov, ktorá ovplyvnila aj systematiku impozantného dieľa *International Encyclopedia of Compe*

ŠTRUKTÚRA PRÁVNEHO SYSTÉMU

native Law uskutočnil René David. Rozoznáva tieto veľké právne systémy:

- a) kontinentálny (*lex scripta, civil law*),
- b) anglo-americký (*lex non scripta, common law*),
- c) socialistický,
- d) náboženské a tradičné systémy práva.

Kontinentálny právny systém

Tento systém má charakter písaného práva, takže dominantná úloha pripadá tzv. zákonnému či štátnemu právu vytváranému najvyššími štátnymi orgánmi a nie právnym obyčajom alebo súdnym precedensom. Súdy a iné orgány aplikácie práva sú oprávnené právo nachádzať. Nemajú však právomoc právo tvoriť. Slovom, sudca je ústami zákona. Kontinentálny systém, ktorý má korene v rímskom práve a v jeho recepcii politickými útvarmi stredovekej a novovekej Európy, existuje napríklad v Nemecku, Francúzsku, Taliansku, Turecku, Rakúsku, Poľsku, Maďarsku, Španielsku, Portugalsku a tiež u nás.

Anglo-americký právny systém

V anglo-americkom právnom systéme je úloha súdov celkom odlišná. Systém práva sa tam výstižne nazýva *case law*, lebo zásady systému sa odvíjajú z riešenia konkrétnych vecí. Základnú koncepciu tvorby práva predstavuje sudcovská tvorba práva, *judge-made-law*. Anglo-americké právo je právom praxe. V centre právneho systému je súdny precedens. Má všeobecne záväzné účinky, porovnateľné s účinkami zákona

v ktoromkoľvek európskom právnom systéme. V Spojených štátoch i v Anglicku prijímajú najvyššie štátne orgány aj celý rad zákonov i nariadení (*statute law, legislation*), ktoré u nich nadobúdajú skutočný právny význam až pri ich aplikácii súdom alebo orgánom štátnej správy. Je preto pochopiteľné, že anglo-americká teória i prax zreteľne rozlišujú medzi právom deklarovaným a aplikovaným, t.j. medzi „*law in books*“ a „*law in action*“.

Socialistický (komunistický) právny systém

Socialistický právny systém v súčasnosti a v Európe je v procese transformácie do „rodiny“ kontinentálneho systému práva. Čo je preň typické v štátoch, v ktorých sa naďalej uplatňuje? Príkladom je Severná Kórea alebo Kuba: Priama alebo nepriama tvorba práva najvyššími orgánmi komunistickej strany. Podriadenosť práva politike, právnych noriem politickým normám, ďalej socialistická zákonnosť, garantujúca prioritne záujem štátu, a nie záujmy a práva občana, široká právna výchova, ktorá je nevyhnutná najmä preto, lebo celý rad noriem nevychádza z demokratických zásad tvorby politiky a práva, ani z morálnych tradícií spoločnosti.

Náboženské a tradičné systémy práva

K náboženským a tradičným systémom práva patria najmä islamské právo, hinduistické právo, africké právo, prípadne aj právne systémy Dalekého východu, najmä čínske a japonské právo.

LITERATÚRA: BLAHO, P.: Aequitas ako correctio iuris v rímskom súkromnom práve. In.: Slušnosť v práve. Anständigkeit im Recht. II. Lubyho dn Bratislava 1993. DAVID, R.: Structure and the Division of the Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 2. Tübingen 1971. DAVID, R.: The Different Conceptions of the Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume I Chapter 1. Tübingen 1974. DAVID, R.: Sources of Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 3. Tübingen 1984. KNAPP, V.: O právu kogentním a dispozitívním (a také o právu heteronomním a autonomním). Právník 1, 1995. KELSEN, H.: Ryzí nauka právní, metoda a základní pojmy. KELSEN, H.: Allgemeine Theorie der Normen. Wien 1979. KNAPP, V.: Co je dovoleno a co je zakázáno. Právník 1, 1990. KNAPP, V.: Teorie práva. Praha 1995. LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku Bratislava 1946. LUBY, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I.-II Bratislava 1958. MACUR, J.: Problémy vzájemného vzťahu práva procesního a hmotného. Brno 1993. VÁŽNÝ, J.: Římský proces civilní. Praha 1935. ŠTEJNER, V.: Základní otázky občanského práva procesního. Praha 1981. WEINBERGER, O.: Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Brno 1995. WEINBERGER, O.: Institutionalismus. Nová teória konania, práva a demokracie Bratislava 1995. WEYR, F.: Teorie práva. Brno 1936. WEYR, F.: Úvod do studijního (normativní teorie). Brno 1946.

POJEM ŠTRUKTÚRA PRÁVNEHO SYSTÉMU

Slovo štruktúra je odvodené z latinského *structura, struere*, ktoré znamená *stavat'*. Štruktúra sa pôvodne vzťahovala výlučne na oblasť architektúry. Postupne sa jej význam rozširoval smerom k človeku a jeho anatómii i k človeku ako spoločenskej bytosti, a preto aj k jeho činnosti vrátane reči. V dvadsiatom storočí sa štruktúralne myslenie rozšírilo na mnohé ďalšie oblasti poznania, takže výraz štruktúra sa udomácnil tiež v antropológii, psychológii, jazykovede, estetike, sociológii. Vďaka kybernetike a všeobecnej teórii systémov prenikol aj do právnej vedy.

Vnútorňú štruktúru majú nielen právne normy a normatívne právne akty, ale aj právny systém spoločnosti. Štruktúru má taktiež kontinentálny systém práva, ako aj anglo-americký systém práva a iné veľké právne systémy. Štruktúra veľkých právnych systémov nie je rovnaká. Pre nás je nateraz smerodajná štruktúra právnych systémov patriaca do rodiny kontinentálneho práva, ktoré je aj domovom slovenského právneho systému. Z tejto štruktúry budeme vychádzať.

Právny systém tvorí nielen množstvo právnych noriem, ale aj množstvo ich vzájomných väzieb. Štruktúra právneho systému je formovaná práve charakterom týchto väzieb medzi

normami, ktoré vytvárajú charakteristickú architektúru každého právneho systému.

Pod štruktúrou právneho systému teda chápeme charakter siete väzieb medzi právnymi normami, a preto aj spôsob usporiadania právnych noriem v rámci systému. Tieto väzby sú relatívne stabilné (invariantné) a pre daný systém charakteristické.

V čom sú väzby stabilné (invariantné) a čím charakterizujú systém?

Sieť väzieb, charakter väzieb medzi normami a spôsob usporiadania noriem v rámci systému sú určené vnútornými charakteristickými znakmi právnych noriem.

Každá právna norma, ako už vieme, sa vyznačuje:

1. vonkajšími charakteristickými znakmi, ktoré sú spoločné pre každú právnu normu; prostredníctvom vonkajších znakov je určená a overiteľná ako platná právna norma; nimi je definovaná vo vzťahu k normatívnemu okoliu právneho systému, to znamená k neprávnu;
2. vnútornými charakteristickými znakmi, ktoré sú spoločné len pre určitú triedu právnych noriem; prostredníctvom vnútorných znakov je právna norma určená a overiteľná ako norma prináležiaca k určitej triede právnych noriem; nimi je definovaná vo vzťahu k normám:
 - a) tej istej triedy, prípadne tej istej kombinácie vnútorných charakteristických znakov,
 - b) každej inej triedy, z ktorých každá trieda sa vyznačuje odlišnými vnútornými charakteristickými znakmi, prípadne inou kombináciou vnútorných charakteristických znakov.

Čím sú determinované (určené)

väzby medzi normami právneho systému?

Sú určené:

- a) stupňom právnej sily normy,
- b) predmetom jej regulácie,
- c) obsahom a formou jeho vyjadrenia,
- d) funkciou normy,
- e) metódou realizácie normy,
- f) vzťahom medzi rôznymi prameňmi práva,
- g) inými činiteľmi.

Horizontálne a vertikálne väzby noriem sú určené v rovine štruktúry právneho systému nielen stupňom právnej sily. Určuje ich aj predmet právnej regulácie, teda otázka, či sa normy dotýkajú rodinných vzťahov, majetkových a pracovnoprávných vzťahov alebo mnohých iných vzťahov upravených právom.

Väzby sú určené aj jazykom práva, spôsobom vyjadrenia zákazov, príkazov a dovolení.

Okrem toho sú väzby medzi normami určené aj metódami právnej regulácie a vzťahmi medzi rôznymi druhmi prameňov práva, napríklad medzi normatívnymi právnymi aktmi a medzinárodnými zmluvami, alebo medzi normatívnymi aktmi a precedensmi, prípadne medzi univerzálnymi a lokálnymi normatívnymi právnymi aktmi.

Väzby medzi normami určujú aj ich funkcie. Jednou z funkcií striktných noriem je napríklad zaisťovať rovnosť pred zákonom a zabezpečiť legálnu a rozdeľujúcu spravodlivosť, kým funkciou pendanta striktných noriem, ktorým sú ekvivalentné normy, je zaisťovať vyrovnávajúcu spravodlivosť a príp. aj etickú spravodlivosť.

Triedy (druhy) právnych noriem

Právne normy v dôsledku týchto vnútorných znakov, ku ktorým patrí

rôznosť stupňa právnej sily, miera všeobecnosti, rôznosť predmetu, rôznosť metódy a funkcií i rôznosť formy vyjadrenia toho, čo má byť, je možné roztriediť a vytvoriť rôzne triedy právnych noriem.

Triedy právnych noriem nazýva teória práva aj druhy právnych noriem.

Doteraz sme sa oboznámili s normami vyššej a nižšej právnej sily. V právnom systéme existujú aj iné druhy dvojíc právnych noriem, ktoré vytvárajú duálnu štruktúru právneho systému. Ide napríklad o dvojicu noriem, ktorú tvoria striktné a ekvivalentné normy alebo dvojicu noriem reprezentovaných všeobecnými normami a špeciálnymi normami.

Duálna štruktúra právneho systému je jedným z jeho charakteristických znakov. Každá právna norma, vďaka svojim vnútorným charakteristickým znakom, je spôsobilá vytvárať rôzne väzby s inými právnymi normami (kombinácie, kombinačné väzby). Napríklad ústavná, generálna a striktná norma vzhľadom na svoju právnu silu vytvára jednak väzbu s normou nižšej právnej sily, obdobne väzbu so špeciálnou normou a navyše aj s protikladnou ekvivalentnou normou.

Väzby a kombinácie právnych noriem, ako vidieť, nie sú určené len právnom silou právnych noriem. Sú určené aj ostatnými vnútornými charakteristickými znakmi jednotlivých druhov právnych noriem.

Väzby medzi normami sa vyznačujú nielen svojimi charakteristickými znakmi, ktoré sú prejavom špecifických vnútorných znakov právnych noriem, ale aj stabilitou týchto väzieb a stabilitou duálnej štruktúry právneho systému.

Stabilita (invariantnosť) právneho systému v rovine väzieb medzi právnymi normami je vlastne založená na určitých, systém charakterizujúcich duálnych väzbách medzi rozmanitými

mi druhmi právnych noriem. Väzby medzi protikladnými dvojicami rôznych druhov noriem sú stabilné (invariantné), kým normy systému dynamické, menia sa v dôsledku spoločenského vývoja.

Duálna štruktúra právneho systému sa prejavuje v rozmanitých dvojičkách právnych noriem, medzi ktorými existujú určité, podstatné a charakteristické vzťahy, ktoré vytvárajú stabilitu (invariantnosť) systému.

HIERARCHIA PRÁVNÝCH NORIEM A ICH PRÁVNA SILA

Súhrn právnych noriem je systémom len s podmienkou, ak medzi normami existujú zodpovedajúce väzby určené vnútornými špecifickými znakmi noriem, z ktorých dôleži funkciu majú najmä hierarchické väzby, čiže hierarchia právnych noriem. Jednu z najdôležitejších väzieb štruktúry právneho systému vytvára práve hierarchia právnych noriem jeho chrbtovou kosťou. Hierarchia právnych noriem rozumieme usporiadanie právneho systému na základe právnej sily noriem, ktorá je výrazom právomoci a kompetencie príslušného normotvorného štátneho orgánu a ktorá určuje jeho postavenie v existujúcej štruktúre štátnej moci.

Norma hierarchicky vyššia, to znamená norma vyššej právnej sily, je vždy výsledkom normotvornej činnosti orgánu, ktorý má v hierarchii štruktúry štátnej moci vyššie postavenie než orgán, ktorý prijíma normy nižšej právnej sily, prípadne ktorého právomoc vydávať normy vyššej právnej sily je jedným z nástrojov zabezpečovania rovnováhy medzi jednotlivými mocami štátu.

Norma vyššej právnej sily je základom záväznosti normy nižšej právnej sily. Platí preto pravidlo, že norma

vyššej právnej sily nemôže zrušiť norma nižšej právnej sily. Normu určitej právnej sily zruší len norma tej istej alebo vyššej právnej sily.

Z hľadiska hierarchických väzieb medzi normami rôznej právnej sily je dôležité, že norma vyššej právnej sily určuje aj obsah normy nižšej právnej sily, vďaka čomu môže v právnom systéme existovať skutočná vnútorná jednota, nerozpornosť právnych noriem.

Rôzny stupeň sily noriem sa prejavuje aj v odlišných názvoch normatívnych právnych aktov, ktoré ich vyjadrujú.

Okrem noriem vyjadrovaných ústavou a ústavnými zákonmi, ktoré sú normami absolútne najvyššej právnej sily, je stupeň právnej sily ostatných noriem relatívny. Napríklad norma A je vo vzťahu k norme B normou nižšej právnej sily, ale vo vzťahu k norme C je norma A normou vyššej právnej sily. Právna norma vyjadrená, povedzme, nariadením vlády (A) je vo vzťahu k norme vyjadrenej zákonom (B) normou nižšej právnej sily, ale vo vzťahu k norme vyjadrenej vyhláškou ministra vnútra (C) je normou vyššej právnej sily.

V zásade však platí, že právne normy vyjadrované normatívnymi aktmi, ktoré v parlamentnej republike prijíma najvyšší orgán štátnej moci (parlament), sú normami vyššej právnej sily v pomere k normám nižšej právnej sily, ktoré vyjadrujú normatívne akty najvyšších orgánov štátnej správy, t.j. vlády, ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy.

PRIMÁRNE (PÔVODNÉ) A SEKUNDÁRNE (ODVODENÉ) PRÁVNE NORMY

Primárne právne normy prijímajú orgány štátnej moci s uznávacou prá-

vomocou, t.j. orgány so zákonodarnou a ústavodarnou právomocou, vrátane ľudového hlasovania o návrhoch zákonov, a prijímajú ich aj orgány miestnej samosprávy.

Sekundárne právne normy prijímajú orgány štátnej správy na vykonanie primárnych právnych noriem. Rozdelenie noriem na primárne a sekundárne sa sčasti prekrýva s delením noriem podľa právnej sily, avšak medzi primárnymi a sekundárnymi normami na jednej strane a normami vyššej a nižšej právnej sily nie je vzťah totožnosti. Primárne právne normy prijíma nielen parlament. Prijímajú ich tiež orgány miestnej samosprávy. Primárnosť samosprávnych nariadení je nesporná. Sporná môže byť ich právna sila. Zákon o obecnom zriadení zakazuje ich nesúladiť s ústavou a zákonmi.

Štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo. Primárne normy sú normami orgánov štátnej moci, občanov a ich volených zástupcov.

Primárnosť noriem sa navonok prejavuje najmä:

- a) druhom právomoci štátnych orgánov, ktoré ich vydávajú,
- b) pôvodnosťou právnej úpravy, keďže ich obsahom sú v rámci ústavy akékoľvek spoločenské vzťahy, ktoré je možné a účelné upraviť zákonmi alebo inými primárnymi normami,
- c) vyšším stupňom právnej sily; univerzálne primárne právne normy sa v porovnaní so sekundárnymi normami vždy vyznačujú vyšším stupňom právnej sily,
- d) názvoslovím, ktoré ich spravidla zreteľne odlišuje od sekundárnych právnych noriem.

Primárne normy sú výrazom suverenity ľudu, ktorý reprezentujú orgány štátnej moci zložené z volených zá-

stupcov ľudu (parlament, obecné alebo miestne zastupiteľstvo), prípadne priamo voliči pri hlasovaní v celoštátnom alebo miestnom referende. Obsahom sekundárnych noriem na rozdiel od toho nemôže byť nič, čo nie je obsahom primárnych noriem a ich prijímanie sa musí uskutočňovať len na základe a v medziach primárnych právnych noriem a pritom slúžiť účelom ich vykonania.

Sekundárne právne normy prijímajú vykonané štátne orgány, ktoré vykonávajú vôľu občanov vyjadrenú v referende alebo vôľu ich zástupcov vyjadrenú v ústave, ústavných zákonoch a zákonoch a na lokálnej úrovni v samosprávnych nariadeniach orgánov miestnej samosprávy.

Sekundárne právne normy prijímajú štátne orgány s výkonnou právomocou, vláda, ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy, ako aj orgány miestnej správy a samosprávy vo veciach, v ktorých obec plní úlohy štátnej správy. Sekundárne normy sú obsahom nariadení vlády, vyhlášok, opatrení, výnosov a správnych nariadení orgánov miestnej štátnej správy, ako aj orgánov samosprávy vo veciach, v ktorých plnia úlohy štátnej správy. Nariadenia vlády musia byť vydané v medziach primárnych aktov. Vyhlášky, opatrenia a výnosy ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy, ako aj správne nariadenia musia byť vydané na základe zákonov a v medziach zákonov. Keďže primárne normy sa vykonávajú prostredníctvom sekundárnych noriem, nazývajú sa sekundárne normy aj vykonávacími právnymi predpismi.

BLANKETOVÉ A ODKAZUJÚCE PRÁVNE NORMY

Ako treba rozumieť zásade, že se-

kundárne normy môžu prijímať príslušné orgány štátnej správy len na základe primárnych noriem a v ich medziach?

Vydávanie sekundárnych noriem na základe primárnych noriem s z technického hľadiska uskutočňujú spravidla pomocou blanketovej normy, ktorá je súčasťou primárnej normy. Osobitným druhom blankety je splnomocňujúca blanketa, ktorá obsahuje splnomocnenie na vydanie sekundárnej normy, t.j. delegáciu na vydanie vykonávacieho právneho predpisu alebo predpisov obsahujúcich sekundárne normy.

Platí zásada, odvodená zo zásady suverenity ľudu, že splnomocnenie v jadrujúce delegáciu na vydanie vykonávacieho právneho predpisu, kto obsahuje sekundárne normy, môže byť iba súčasťou zákona, obsahujúceho primárne normy. Delegácia nemôže byť súčasťou sekundárnych noriem. Napríklad vláda nie je oprávnená nariadením splnomocniť určité ministerstvo na vydanie všeobecne záväzného právneho predpisu, normatívneho právneho aktu (vyhlášky, opatrenia, výnosu), ktorým by sa vykonalo toto nariadenie vlády. Takýto nedovolený postup sa nazýva subdelegácia. Subdelegácia odporuje základným zásadám vzťahov medzi primárnymi a sekundárnymi normami, ktoré sú určité vzťahmi medzi orgánmi štátnej moci a orgánmi štátnej správy v podmienkach parlamentnej republiky.

Splnomocnenie na vydanie sekundárnej normy je teda vyjadrené výslovné v zákone.

Blanketa je však širším pojmom než splnomocňujúce ustanovenie. Blanketou môže normotvorca odkazovať všeobecne jednak na neurčitý normatívny právny akt, a jednak na ústavný zákon alebo zákon, ktorého prijatie si nevyžaduje špeciálne splnomocnenie (Rámik č. X-1).

„Prezident vyhlasuje výnimočný stav na základe ústavného zákona.“

Čl. 102 písm. 1) Ústavy Slovenskej republiky

Blanketa obsahujúca splnomocnenie na vydanie vykonávacieho právneho predpisu, nazývaná splnomocňujúce ustanovenie, je ustanovením primárneho aktu. V ňom sa odkazuje na normatívny právny akt, obsahujúci sekundárne normy, ktorý sa má prijať v budúcnosti, po schválení zákona a po vzniku jeho platnosti a účinnosti (RÁMIK č. X-2). Z tohto

dôvodu sa tieto normy nazývajú aj blanketové normy, pretože odkazujú na iné normy, ktoré v čase prijatia a vydania primárnej normy obsahujúcej blanketu nie sú ešte vydané, t.j. vyjadrené normatívnym právnym aktom, keďže ich vydanie nemôže v nijakom prípade predchádzať vydaniu primárnej normy, zakladajúcej právny dôvod vzniku sekundárnej normy.

RÁMIK č. X-2 Blanketová norma obsahujúca splnomocnenie na vydanie vykonávacieho právneho predpisu (splnomocňujúce ustanovenie)

„Všeobecne záväzné právne predpisy na vykonanie tohto zákona vydávajú spoločne Ministerstvo financií Slovenskej republiky a Národná banka Slovenska, ak tento predpis neustanovuje inak.“

§ 49 zákona č. 161/1993 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa devízový zákon č. 528/1990 Zb., v znení neskorších predpisov.

„Ak bol obžalovaný právoplatne uznaný za vinného, je povinný nahraďiť štátu trovy spojené s výkonom väzby. Dennú sadzbu pripadajúcu na trovy spojené s výkonom väzby, spôsob úhrady týchto trov, ako aj dôvody upustenia od povinnosti hradiť trovy určí minister spravodlivosti Slovenskej republiky všeobecne záväzným právnym predpisom.“

§ 27 zákona č. 156/1993 Z. z. o výkone väzby.

Blanketové právne normy je potrebné odlišovať od odkazujúcich právnych noriem, ktoré vždy odkazujú na platný a určitý (konkrétny) nor-

matívny právny akt alebo normatívne právne akty, prípadne na platné a určité (konkrétne) ustanovenie normatívneho právneho aktu. Odkazy na

iné normy sa používajú najmä preto, lebo v právnych predpisoch sa nemajú preberať ustanovenia iných normatívnych právnych aktov. Odkazy na iné normy sa však majú používať čo najmenej. Ak sa odkazuje na iný právny predpis, používa sa všeobecnejšie slovné označenie tohto predpisu alebo predpisov a ich priama citácia sa uvádza v poznámke pod čiarou.

GENERÁLNE A ŠPECIÁLNE PRÁVNE NORMY

Špecifickým znakom právnych noriem je ich všeobecnosť, generalita. Jedným z významov všeobecnosti je, že tvorba práva, proces, v ktorom vznikajú právne normy, musí vyjadrovať zákazy, príkazy a dovoľenia spôsobom, ktorý umožní podriaďiť pod právnu normu určitú triedu ľudského správania, a nie iba jedinečný prejav určitej triedy ľudského správania. Čím je táto trieda širšia, tým je norma všeobecnejšia a naopak, čím je táto trieda užšia, tým je norma špeciálnejšia. Triedenie právnych noriem na generálne a špeciálne je ich delenie podľa stupňa či miery všeobecnosti vyjadrenia predmetu právnej normy, t.j. toho, čo má byť (dispozícia) vo vzťahu k povinnostným subjektom a podmienkam (hypotéza), za ktorých má byť, má nastať dispozícia, následok stanovenej právnu normou.

Každá právna norma sa vyznačuje znakom všeobecnosti. Je vôbec možné deliť právne normy na generálne a špeciálne, ak charakteristickým znakom právnej normy je jej všeobecnosť? Delenie právnych noriem na generálne a špeciálne vychádza zo stupňa či miery všeobecnosti normy. Jednoducho, každá norma je všeobecná, pokiaľ ide o spôsob vyjadrenia jej

dispozície a hypotézy, avšak každá norma je zároveň buď generálna, alebo špeciálna vo vzťahu k inej norme a stupňa či miere jej všeobecnosti.

Delenie noriem na generálne (*ius generale*) a špeciálne (*ius specialie*) je totožné s delением noriem na primárne a sekundárne. Podobne nie je totožné s delением noriem podľa stupňa právnej sily. Pravda, norma nižšej právnej sily je vo vzťahu k určitej norme vyššej právnej sily právnu normou špeciálnou, kým norma vyššej právnej sily je v tejto relácii generálnou normou. Nie je však zriedkavosťou, že generálna a špeciálna právna norma majú rovnaký stupeň právnej sily.

Príkladom noriem rovnakej právnej sily, avšak odlišného stupňa všeobecnosti, je vzťah Občianskeho zákonníka k autorskému zákonu alebo k Obchodnému zákonníku, prípadne k zákonu o vlastníctve bytov a nebytových priestorov. Občiansky zákonník je vo vzťahu k autorskému zákonu, Obchodnému zákonníku alebo k zákonu o vlastníctve bytov a nebytových priestorov generálnou normou, kým tieto tri zákony sú vo vzťahu k Občianskemu zákonníku špeciálnou normou. Ide o vzťah primárnych noriem a noriem rovnakej právnej sily, avšak noriem s odlišnou mierou či stupňom všeobecnosti.

Ten istý Obchodný zákonník však v inom vzťahu generálnou normou, kým iné zákony, napríklad zákon o konkurze a vyrovnaní, zmenkový a šekový zákon, zákon o burzách, zákon o cenných papieroch či zákon o ochrane hospodárskej súťaže a mnohé ďalšie sú špeciálne normy. Obdobný vzťah existuje medzi Trestným poriadkom či Trestným zákonom a zákonom o policajnom zbore na jednej strane a zákonom o policajnom zbore a zákonom o občianskych príkazoch na strane druhej.

Všeobecnosť právnych noriem umožňuje, aby právo v potrebnej šírke a hĺbke úplne vyjadriло predmet právnej úpravy, a tak vytvorilo rámec na všetky varianty vzťahov, ktoré prinesie život a ktoré do detailov nie je možné predvídať. Konkretizáciu predmetu úpravy obsahujú špeciálne právne normy.

Čím je norma všeobecnejšia, tým je jej životnosť dlhšia a čím je norma špeciálnejšia, tým je jej časová pôsobnosť kratšia. Pri tvorbe noriem sa treba vyvarovať toho, aby špeciálne normy mali kazuistický charakter a aby generálne normy v dôsledku ich priveľkej abstraktnosti nestratili schopnosť regulovať určitý druh spoločenských vzťahov a správania.

UNIVERZÁLNE A LOKÁLNE NORMY

Podľa rozsahu teritória, na ktorom právne normy pôsobia, delíme ich na univerzálne a lokálne. S delením noriem na univerzálne a lokálne sme sa stretli pri objasňovaní samosprávnych a správnych nariadení orgánov územnej samosprávy, ako aj všeobecne záväzných nariadení miestnych orgánov štátnej správy.

Univerzálne právne normy pôsobia na celom teritórii štátu, kým lokálne právne normy pôsobia len na určitej časti tohto teritória. Príkladom univerzálnych a lokálnych noriem sú aj výsledky federálnej a republikovej normotvorby v zloženom štáte, prípadne republikové právo a právo orgánov miestnej samosprávy tejto republiky. V rámci republiky, ktorá je členským štátom federácie, platia lokálne právne normy v jej jednotlivých samosprávnych oblastiach, tj. obciach, mestách a regiónoch. Sú výsledkom tvorby práva

miestnou samosprávou, ako aj miestnou štátnou správou. Tie sa odlišujú od univerzálnych právnych noriem, vzťahujúcich sa na celé územie príslušnej republiky alebo federácie tým, že pôsobia len na teritórii určitej časti štátu, vymedzenej jej územným a správnym členením.

Delenie noriem na univerzálne a lokálne, podobne ako delenie noriem na normy vyššej a nižšej právnej sily i generálne a špeciálne normy je relatívne a relačné. To znamená, že na otázku, či určitá norma je univerzálna alebo lokálna, možno dať odpoveď len v rámci konkrétnej formy štátu a s podmienkou, ak obe normy postavíme vedľa seba. Republiková norma, ktorá je vo vzťahu k federálnej norme lokálna, je vo vzťahu k norme obecnej alebo regionálnej samosprávy normou univerzálnou. V podmienkach unitárneho štátu, ktorý v súčasnosti okrem iných znakov charakterizuje formu Slovenskej republiky, je posudzovanie vzťahu univerzálnych a lokálnych noriem priehľadnejšie, pretože sa dotýka iba vzťahu univerzálnych právnych noriem vydávaných ústrednými orgánmi štátnej moci a správy a lokálnych právnych noriem, vydávaných miestnymi orgánmi miestnej samosprávy a miestnymi orgánmi štátnej správy.

Federálne právo a právo členských štátov federácie

Vzťah federálneho a republikového práva je určený vymedzením kompetencie medzi federáciou a republikami.

Otázka rozdelenia kompetencií je vecou chápania suverenity, zvrchovanosti. Vo federáciách je zvrchovanosť rozdelená medzi federáciu a členské štáty tým spôsobom, že členské štáty delegujú časť svojej zvrchovanosti federácii. Názory na túto otázku sa

však rôznia. Delenú zvrchovanosť vo federácii časť teoretikov a praktikov odmieta. Zdôrazňujú tiež, že zvrchovanosť deleguje členským štátom federácia, a nie naopak.

V prípade, ak vychádzame z originálnej zvrchovanosti členských štátov federácie, postupujú tieto na základe ústavy časť svojej suverenity federácii (spolku), zvyčajne v oblasti výstavby spoločných branných síl, zahraničných vecí a meny. Najzložitejší vzťah medzi republikami a federáciou sa vytvára v oblasti tzv. spoločnej kompetencie.

V rámci právneho systému federácie pôsobí tak federálne (spolkové) právo, ktoré je výsledkom normotvorby orgánov federácie, ako aj republikové právo, ktoré je výsledkom tvorby práva orgánov republík (členských štátov federácie, únie). Federálne právo tvoria právne normy v oblasti výlučnej kompetencie federácie, ale aj normy, ktoré patria do spoločnej kompetencie federácie a republík. Obdobne republikové právo tvoria právne normy, ktoré sú výsledkom výlučnej kompetencie republík, ale aj spoločnej kompetencie či kooperácie s federáciou. Napríklad orgány federácie prijímajú v určitej oblasti zákony, ale ich výkon patrí do právomoci republík.

Vzťah federálneho a republikového práva je organizovaný rôznym spôsobom. Podstatné však je, aby štát vytvoril právny mechanizmus na predchádzanie a riešenie konfliktov medzi federálnym a republikovým systémom. Napríklad v Spolkovej republike Nemecko sa republikové zákonodarstvo uplatňuje v oblasti spoločnej kompetencie len dovtedy a v takej miere, pokiaľ spolok neuplatní svoju prioritu a vydá príslušnú právnu úpravu. V tomto prípade sa naplní zásada, že spolkové právo ruší krajinské (zemské) právo (Bundesrecht bricht

Landesrecht).

Otázka vzťahu federálneho a republikového práva, ktorá je vlastne otázkou vertikálnej deľby moci medzi federáciou a republikami, sa stala zdrojom vnútropolitického napätia, ktoré vyústilo do zániku Česko-Slovenska a vzťahu dvoch suverénnych štátov.

Obdobný problém riešili vo svojej histórii aj Spojené štáty, keď vstúpili do obdobia systému duálnej federácie, ktorý sa v podstate uplatňoval v prepech republík od r. 1789, do Vojny Severu proti Juhu (1861-1865). Po najúčinnejšom z najznámejších rozhodnutí najvyššieho súdu Spojených štátov na čele s Marshallom v *Marbury v. Madison* v r. 1803 ako aj ďalších rozhodnutí najvyššieho súdu, ktorý sa stal oporou federalitov, tiež rozhodnutia vo veci *Fletcher v. Peck* a uplatňovaním 13., 14. a 15. Dodatku k ústave, sa americký federalizmus postupne transformoval. Dôpomohla k tomu najmä Marshallova federalisticky koncipovaná súdna moc. Autorita federácie začala rásť, právomoc republík sa znižovala. Predstava Jeffersona a jeho stúpencov o silných republikách Únie a o ich suverenite utrpela porážku. Duálny federalizmus sa neskôr pretransformoval na tzv. kooperatívny federalizmus, ktorý charakterizuje narastajúca autorita federácie, prejavujúcej sa zvyšovaním právomoci prezidenta a federálnych orgánov štátnej správy, význame federálnych súdnych dohôd v oblasti základných práv a slobôd, súdneho procesu a pod.

VEREJNÉ A SÚKROMNÉ PRÁVO. ODVETVIA PRÁVA

Dôležitou väzbou duálnej štruktúry právneho systému je vzťah m

dzi triedou noriem súkromného práva a triedou noriem verejného práva.

Duálna štruktúra vzťahov medzi verejným a súkromným právom charakterizuje všetky právne systémy prináležiace ku kontinentálnemu právnemu systému. Naopak, duálna sústava vzťahov medzi všeobecným právom (*common law*) a ekvitálnym právom (*law of equity*) charakterizuje zase anglo-americký právny systém a jeho štruktúru.

Rozdiel medzi verejným a súkromným právom vymedzil v Digestách Ulpianus takto: „Verejné právo je to, ktoré vyjadruje záujmy štátu, a súkromné je to, ktoré vyjadruje záujmy jednotlivcov; sú niektoré veci verejne prospešné, niektoré súkromné.“

Pôvodne nešlo o to, rozdeliť právo a jeho normy na dva základné subsystémy, ale označiť na jednej strane právo komunity (štátu) a jej vlastníctvo (*publicum*, odvodené z *populus*) a na druhej strane právo jednotlivca a jeho rodiny (*privatus*, odvodené z *privus*). Verejné právo bolo celkom, ktorý vytvoril štát, kým súkromné právo bolo výrazom súkromnej autonómie a vzťahov, ktoré vytváral jednotlivec vlastným konaním a vôľou.

Rozdiel medzi verejným a súkromným právom sa objavil v novej historickej podobe v modernom období vývoja štátu a práva. Bolo to obdobie formovania centralizovanej štátnej moci, jej koncentrácie v rukách monarchu, pôsobenia a vplyvov rímskeho práva a vzniku stredovekých univerzít, ktoré pripravovali byrokráciu pre štátnu službu. Tieto faktory podporovali centralizovanú tvorbu práva sústredenú v rukách administratívy, ktorá normy vydávala, napríklad vo Francúzsku „vo verejnom záujme“, a ktoré sa takto stali verejným právom.

Pokiaľ ide o Nemecko, tam sa sfor-

movala koncepcia *Polizeistaat* čiže štátu, ktorého záujmy sú nadradené záujmom jednotlivca. Toto *ius politicae* oprávňovalo zemepána ochraňovať jednotlivcov pred silami, ktoré by ohrozovali ich bezpečnosť a blaho.

Aj keď členenie práva na verejné a súkromné je známe všetkým právnym systémom kontinentálneho typu, predsa medzi jednotlivými štátmi sú rozdiely najmä pri zaradovaní určitého odvetvia do jednej alebo druhej triedy; spôsobuje ich najmä charakter a profil legislatívy jednotlivých štátov. Rozdiely reflektujú rozmanité teórie vzťahu súkromného a verejného práva.

Medzi známe teórie patrí najmä Subjektionstheorie, ktorá diferencuje právne vzťahy založené normami na princípe právnej rovnosti (súkromné právo), na rozdiel od právnych vzťahov založených na subordinácii (verejné právo).

Podľa inej teórie rozdiel medzi triedou noriem verejného práva a triedou noriem súkromného práva je v tom, že normy verejného práva sú prikazujúce a zakazujúce, kým normy súkromného práva sú zväčša dovoľujúce (permisívne).

Napokon, teória záujmov sa vracia k Ulpianovi tvrdiac, že rozdiel medzi obidvoma subsystémami noriem je v tom, že verejnoprávne normy podporujú záujmy celku, kolektívne záujmy, kým súkromnoprávne normy podporujú záujmy jednotlivca - súkromné záujmy. Rozdiely medzi jednotlivými systémami vyplývajú aj z legislatívy štátov a, prirodzene, z histórie.

Do triedy verejného práva (*droit public*) vo Francúzsku spravidla patrí: ústavné právo (*droit constitutionnel*), administratívne právo (*droit administratif*), finančné právo (*législation financière*) a medzinárodné verejné právo (*droit international public*).

Do súkromného práva patrí: samo súkromné právo (*droit civil*), obchodné právo (*droit commercial*), ktoré zahŕňa aj námorné právo (*droit maritime*), občianske súdne konanie (*procédure civile*), trestné právo (*droit pénal*), ktoré má zreteľné znaky verejného práva, ale keďže ochraňuje mnohé vzťahy súkromného práva, zaraďuje sa do tejto triedy.

Do tretej skupiny patria tie odvetvia, ktoré majú zmiešanú povahu. Sú v nich totiž prvky tak verejného, ako aj súkromného práva. Ide najmä o tieto odvetvia práva: pracovné právo (*droit du travail*), poľnohospodárske právo (*droit rural*), právo priemyselného vlastníctva (*droit de propriété industrielle*), autorské právo (*droit d'auteur*), vzdušné, prípadne letecké právo (*droit aérien*), lesné právo (*droit forestier*), banské právo (*droit minier*), poisťovacie právo (*droit assurance*), prepravné právo (*droit des transports*) a medzinárodné právo súkromné (*droit international privé*).

V Nemecku sa verejné právo (*öffentliches Recht*) chápe ako trieda noriem, regulujúca vzťahy štátu s inými štátmi, inštitúcií štátu s inými verejnými organizáciami (inštitúciami), ako aj vzťahy štátnych a iných verejných organizácií navzájom a ich vzťahy k občanom štátu. Súčasťou verejného práva je ústavné právo (*Verfassungsrecht*), správne právo (*Verwaltungsrecht*), daňové právo (*Steuerrecht*), trestné právo (*Strafrecht*), trestné procesné právo (*Strafprozessrecht*), ďalej cirkevné právo (*Kirchenrecht*), medzinárodné verejné právo (*Völkerrecht*) a pod.

Súkromné právo (*Privatrecht*) sa delí na vlastné súkromné právo (*bürgerliches Recht*), zakotvené v občianskom zákonníku (BGB), a osobitnú časť súkromného práva (*Sonderprivatrecht*), ktorú tvorí napríklad obchodné právo (*Handelsrecht*), právo

spoločností (*Gesellschaftsrecht*), právnych papierov (*Wertpapierrecht*), autorské právo, patentové právo, pi vo priemyselných vzorov a medzinárodné právo súkromné (*Internationales Privatrecht*).

Transformácia slovenského práva

Aké členenie práva existuje v slovenskom právnom systéme? Slovenský právny systém je v súčasnosti v období zásadných zmien, ktoré sa dotýkajú jeho štruktúry. Česko-slovenské právo sa donedávna vyznačovalo všetkými charakteristickými znakmi prístupnosti ku komunistickému, prípadne socialistickému právnemu systému, ktorý má niektoré formálne a obsahové znaky charakterizujúce kontinentálny právny systém, avšak v dôsledku určitých podstatných znakov jeho štruktúra, forma a funkcie zreteľne odlišné od štruktúry, formy, obsahu a funkcií kontinentálneho systému.

Komunistický (socialistický) právny systém nepozná delenie práva na verejné a súkromné, pretože jeho základnou črtou je potlačenie súkromného práva. Všetky oblasti práva i dobúdajú charakter verejného práva. Záujem štátu je na prvom mieste a záujem jednotlivca nie je dôležitý, pretože je akoby vyjadrený záujmom štátu. Tento vzťah občana a štátu prejavuje v celom právnom systéme začínajúc právomocami prokuratúry až po právnu reguláciu vlastníctva tiež mimoriadnym zvyšovaním úlohy správneho práva a prenikaním administratívnych, trestnoprávnych predstáv a princípov do občianskoprávných vzťahov a súdnictva.

Štruktúra práva vo všetkých právnych systémoch, ktoré v strednej Európe patrili ku komunistickému (socialistickému) právnemu systému

sa v súčasnosti rozvíja na nových základoch.

Transformácia verejného práva

Základné oblasti slovenského právneho systému už prešli transformáciou. Začiatky transformácie sú ešte spojené s existenciou federálneho práva, a najmä s ústavným právom, ktorého vývoj dosiahol významný bod najmä prijatím Listiny základných práv a slobôd (9.1. 1991) a ústavného zákona o Ústavnom súde Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (27.2.1991). Transformácia ústavného práva pokračovala prijatím rôznych ústavných zákonov, ktoré mali federálne usporiadanie štátu zachovať.

Ústavný a právny vývoj neskôr naopak charakterizovali zákony, ktoré regulovali zánik federácie a vznik dvoch samostatných štátov.

Poslednou etapou transformácie ústavného práva je tvorba ústavného práva Slovenskej republiky, ktorá sa odvíja z Ústavy Slovenskej republiky, nadväzujúcej na ústavný vývoj federácie, osobitne na Listinu základných práv a slobôd. Právnu kontinuitu medzi česko-slovenským právnym systémom a slovenským právnym systémom zabezpečila jednak Ústava Slovenskej republiky, ako aj celý systém zmlúv medzi Slovenskou republikou a Českou republikou.

Výraznou transformáciou prechádza správne právo najmä v spojení so zavedením miestnej samosprávy a prijatím zákona o obecnom zriadení, ako aj finančné, pracovné právo a právo sociálneho zabezpečenia.

Rozvoj správneho práva je spojený najmä s riešením otázok územno-správneho členenia Slovenskej republiky a tvorbou koncepcie štátnej sprá-

vy a samosprávy. V súčasnosti sa pripravuje, ev. prebieha reforma miestnej verejnej správy, ktorá zahrňuje reformu miestnej samosprávy, ako aj reformu štátnej miestnej správy. Predpokladá presuny kompetencií medzi štátnou správou a samosprávou, avšak až ako konečný krok. Návrh uvažuje s vytvorením ôsmich vyšších administratívno-právnych územných celkov. Reforma sa má uskutočniť najmä na základe prijatia zákona o územnom členení štátu, zákona o rozdelení kompetencií medzi orgány prvého a druhého stupňa štátnej správy, zákona o konštituovaní orgánov územnej samosprávy vyššieho, druhého stupňa, ako aj zákona o presune časti kompetencií orgánov štátnej správy na orgány samosprávy.

Vývoj posledných rokov sa významne dotkol aj trestného práva, ktorý predstavujú zmeny spojené napríklad s prijatím zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Trestný zákon (č. 557/1991 Zb., č. 177/1993 Z. z.) a zákonov, ktoré upravili trestné konanie (č. 588/1991 Zb., č. 178/1993 Z. z.), výkon trestu odňatia slobody a pod. Parlament Slovenskej republiky schválil r. 1994 zásady rekodifikácie trestného práva, ale doteraz sa na uskutočnenie tohto zámeru neurobili potrebné kroky.

Vývoj práva neobišiel ani štruktúru štátnych orgánov a inštitúcií, ani ich právomoci a miesto v štruktúre štátnej moci vrátane odštátnenia niektorých inštitúcií, ku ktorým patrí notárstvo. V súčasnosti sa už uplatňuje obdobný prístup v oblasti súdnych exekúcií.

Oproti minulosti sa zásadne zmenilo postavenie súdov v štruktúre štátnej moci, ako aj ich úlohy. Na sudy sa preniesla agenda vo veciach obchodného práva a preskúmavanie zákonosti rozhodnutí správnych orgánov a od r. 1993 aj časť rozhodovacej agendy niekdajších štátnych notárstiev.

Transformácia súkromného práva

Výraznou transformáciou prešlo aj občianske právo, ktoré sprevádzal návrat k tradíciám súkromného práva. Občiansky zákonník sa po novembri 1989 významne novelizoval (1991). Funkciou občianskeho práva je ochrana osobnosti a vlastníctva, regulácia majetkových vzťahov a vzťahov vyplývajúcich z práva na ochranu osôb. Slovenská legislatíva pristúpi možno aj v blízkej budúcnosti k príprave nového občianskoprávneho kódexu, prípadne ku kodifikácii súkromného práva, ktorá by zahrnula nielen občianske právo, ale aj obchodné právo i ďalšie oblasti súkromného práva. Sama kodifikácia môže vychádzať buď z princípu koncentrácie, alebo dekoncentrácie. Koncentrovaná kodifikácia znamená, že občiansky zákonník by najmä z hľadiska svojej všeobecnej časti, ako aj všeobecnej záväzkovej časti i úpravy ochrany osobnosti, vlastníctva a pod. pôsobil ako základná norma pre všetky oblasti súkromného práva. Pri koncentrovanej kodifikácii by preto v rámci kódexu došlo aj k integrácii rodinného práva, medzinárodného práva súkromného, práva duševného vlastníctva, súkromnoprávných noriem zákonníka práce, ako aj iných oblastí súkromného práva.

Federálny parlament schválil r. 1991 aj Obchodný zákonník, čím sa položil legislatívny základ formovania obchodného práva. Obchodné právo upravuje postavenie podnikateľov a obchodné záväzkové vzťahy, ako aj iné vzťahy spojené s podnikaním, ktoré je sústavnou činnosťou vykonávanou podnikateľom za účelom dosiahnutia zisku.

Vývoj práva v nových podmienkach charakterizuje aj vyrovnávanie sa s krivdami minulosti. Ide o zákony

a ostatné právne predpisy, ktoré sa dotýkajú tak oblasti súkromného práva najmä vlastníckeho práva a osobitn pozemkového práva, ako aj správneho práva. Ich jadro tvoria tzv. reštitúcie, ktoré sú najmä predmetom zákonu o zmiernení následkov niektorých majetkových krívd (č. 403/1990 Zb.), zákona o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku (č. 229/1991 Zb.), zákonu o úprave niektorých vlastníckych vzťahov k nehnuteľnostiam (č. 293/1991 Zb.) a iných normatívnych aktov. Do tejto oblasti patrí aj otázka rehabilitácií, upravená najmä zákonom o súdnych rehabilitáciách (č. 119/1990 Zb.), zákonom o mimosúdnych rehabilitáciách (č. 87/1991 Zb.), ako aj zákonom o zmiernení majetkových a iných krívd a o pôsobnosti orgánov štátnej správy Slovenskej republiky v oblasti mimosúdnych rehabilitácií (č. 319/1991 Zb.).

PRIKAZUJÚCE, ZAKAZUJÚCE A DOVOĽUJÚCE PRÁVNE NORMY

Zákazy, príkazy a dovolenia, ktoré sú významom právnych noriem, vyjadruje normotvorca právnym jazykom pomocou operátorov normatívnosti. Spravidla sa uvádzajú tri operátory či mody normatívnosti: príkaz, zákaz a dovolenie. Podľa toho aký modus normatívnosti normotvorca pri jazykovej formulácii normatívnej právnej vety použil, či príkaz, zákaz alebo dovolenie, delíme právne normy na prikazujúce, zakazujúce a oprávňujúce.

Z hľadiska štruktúry právneho systému je dôležité, že s každým dovoľením korešponduje určitá právna povinnosť vyjadrená príkazom alebo zákazom. Každému príkazu a zakazu zodpovedá na druhej strane určit

dovolenie. Príkaz alebo zákaz vždy implikuje aj dovolenie, pretože správanie, ktoré nie je prikázané alebo zakázané, je vždy dovolené. Na druhej strane dovolenie implikuje zákaz správania, ktoré znemožňuje realizáciu dovolenia.

Existencia práv bez povinností by bola utópiou. Dovolenie je nerealizovateľné bez toho, aby si povinnosť subjekt neplnil korelatívnu právnú povinnosť.

KOGENTNÉ (KATEGORICKÉ) A DISPOZITÍVNE PRÁVNE NORMY

1) Kogentné (kategorické) normy (*ius cogens*) a 2) dispozitívne normy (*ius dispositivum*) sú ďalšou dvojicou *podporne*

duálnej štruktúry právneho systému, ktorá zabezpečuje stabilitu (invariantnosť) právneho systému.

Rozdiel medzi kogentnými a dispozitívnymi normami je v tom, že kogentné normy ustanovujú variant správania, ktorý je záväzný a nemeňteľný (RÁMIK č. X-3), kým dispozitívne normy ustanovujú variant správania, ktorý subjekty práva môžu, avšak nemusia použiť, takže zákonodarca im priznáva právo určiť si záväzný variant správania dohodou, zmluvou inak než ustanovuje variant správania právna norma podporne pre prípad, ak sa subjekty práva nedohodnú na zmluvnom variante. Pravda, subjekty práva môžu zmluvou výslovne deklarovať akceptáciu variantu správania, ktorý ustanovuje dispozitívna norma (RÁMIK č. X-4).

RÁMIK č. X-3 Taxatívny výpočet kogentných noriem

„Strany sa môžu odchýliť od ustanovení tejto časti zákona alebo jej jednotlivé ustanovenia vylúčiť s výnimkou ustanovení § 261 a § 262 ods. 2, § 263 až 272, § 273 ods. 1, § 276 až 289, 297, 298, 303, 304, § 306 ods. 2 a 3, § 308, § 311 ods. 1, § 312, 313, § 321 ods. 4, 324, 341, 365, 370, 371, 376, 382, 384, 386 až 408, 444, 458, 459, 477, 478, § 479 ods. 2, § 480, 481, § 483 ods. 3, § 488, 493, 499, § 509 ods. 1, § 592, 597, 669, 711, 720, 725, 729 a 743.“

§ 263 Obchodného zákonníka

Realizácia kogentných právnych noriem sa uskutočňuje výlučne spôsobom, ktorý ustanovuje právny predpis. Realizácia dispozitívnych právnych noriem sa uskutočňuje buď spôsobom, ktorý ustanovuje právny predpis, alebo spôsobom, ktorý určia subjekty práva dohodou:

a) odlišne od podporného varian-

tu, ktorý podporne pre prípad, ak sa subjekty nedohodnú, ustanovil inak právny predpis,
b) takisto ako stanovuje podporný variant vyjadrený v právnom predpise,
c) pretože právny predpis nestanovil nijaký podporný variant správania.

Pod písmenom c) sú subsumované prípady, v ktorých účastníci právnych vzťahov si môžu vzájomné práva a povinnosti upraviť dohodou odchyľne od

zákona, ak to zákon výslovne nezakazuje a ak z povahy ustanovení zákona nevyplýva, že sa od neho nemožno odchýliť.

RÁMIK č. X-4 Dispozitívna norma

„1) Dlžník je povinný záväzok splniť v čase určenom v zmluve.

2) Ak čas plnenia nie je v zmluve určený, je veriteľ oprávnený požadovať plnenie záväzku ihneď po uzavretí zmluvy a dlžník je povinný záväzok splniť bez zbytočného odkladu po tom, čo ho veriteľ o plnenie požiadal.“

§ 340 ods. 1 a ods. 2 Obchodného zákonníka

„Ak nie je dohodnuté inak, prechádza na kupujúceho nebezpečenstvo náhodnej skazy a náhodného zhoršenia predmetu kúpy, včítane úžitkov, súčasne s nadobudnutím vlastníctva. Ak kupujúci nadobudne vlastníctvo skôr, než dôjde k odovzdaniu predmetu kúpy, má predávajúci až do odovzdania práva a povinnosti uschovávatela.“

§ 590 Občianskeho zákonníka

Ako vidieť, dispozitívne normy sa odôvodnene nazývajú aj podporné normy, pretože podporne pre prípad, ak subjekty právneho vzťahu nedohodnú niečo iné, stanovujú určitý variant povinnosti alebo práva. Ak sa dohodlo niečo iné, platí to, čo sa dohodlo, a nie to, čo ustanovuje norma.

Podstata rozdielu medzi kogentnými a dispozitívnymi normami je v tom, že uplatnenie kogentných právnych noriem nie je možné vylúčiť alebo zmeniť prejavom (súkromnej) vôľe. (*Ius cogens, quod privatorum pactis mutari non potest.*) Naopak, variant správania stanovený dispozitívnou právnou normou je možné zmeniť alebo vylúčiť prejavom (súkromnej) vôľe. (*Ius dispositivum, quod privatorum pactis mutari potest.*) Rozdiel medzi kogentným a dispozitívnym

právom možno preto nachádzať v slobode konania jednotlivca. Kým kogentná norma sa uplatňuje bezpodmienečne, v prípade dispozitívnej normy si subjekty (strany) vytvárajú právo *inter partes* samy (KNAPP, 6).

STRIKTNÉ A EKVITÁLNE PRÁVNE NORMY (SLUŠNOSŤ V PRÁVE)

Striktné a ekvitélné právne normy sú ďalšou dvojicou duálnej štruktúry právneho systému (*ius strictum, ius aequum*).

Rozdiel a vzťah medzi striktným a ekvitélnym právom vzišiel z rímskeho práva, osobitne z postupu praetora. Praetor mal možnosť roz-

hodovať o tom, či návrh na súkromné súdne konanie má oporu v Zákone XII. tabúl', prípadne v iných normách civilného práva, jednoducho v zákonom práve. Časť z noriem zákonného práva nedokázala náležite saturovať spravodlivé záujmy jednotlivca, spoločenských skupín i verejnosti a primerane reagovať na vývoj spoločnosti. Na druhej strane časť záujmov, ktoré zákonné právo vyjadrovalo a chránilo, sa stali v dôsledku vývoja a v zmysle etickej spravodlivosti spochybniteľné, nespravodlivé. V týchto situáciách praetor jednak:

- a) dával súhlas s konaním aj v prípadoch, v ktorých zákonné právo (Zákon XII. tabúl' či iné civilné normy) neumožňovalo konať,
- b) zamietal návrhy na konanie, aj keď podľa zákonného práva (Zákon XII. tabúl' či iné civilné normy) neexistovala nijaká prekážka vo veci konať.

Praetor teda uplatňoval etickú spravodlivosť, ktorá nadobúdala formu ekvitélného práva, nazývaného tiež *ius praetorium*, prípadne *ius honorarium*. Možno povedať, že *ius praetorium* bolo prazákladom ekvitélného práva, ktoré predstavovalo akýsi pendant striktného práva, čiže práva vyjadreného zákonným právom (Zákom XII. tabúl' a inými civilnými normami).

Súčasnú zákonné právo, ktoré v tejto súvislosti používame ako terminologický pendant obyčajového práva, môže a aj musí obsahovať ekvitélné normy. Platné slovenské právo, v ktorom úlohu najdôležitejšieho prameňa práva plní normatívny právny akt (zákonné právo), vyjadruje ekvitélné normy práve pomocou zákonov a iných právnych predpisov.

V čom spočíva protiklad medzi striktným a ekvitélnym právom, ek-

vitálnymi a striktnými právnymi normami, ktoré tvoria súčasť právneho systému?

Striktné právne normy nepripúšťajú prihliadať na okolnosti a zvláštnosti jednotlivého prípadu.

Ekvitélné právne normy viac alebo menej pripúšťajú, aby sa pri ich uplatňovaní vychádzalo zo slušnosti a prihliadalo na zvláštnosti a okolnosti jednotlivého prípadu, aby uplatnenie normy nebolo spojené s bezohľadnosťou a tvrdým postupom. Historické základy rozdielov medzi striktným a ekvitélnym právom sú v prétorskom práve, či vôbec v chápaní úloh jurisprudencie v starovekom Ríme, ako aj v tom, čo sa už spomínalo, že totiž *ius est ars boni et aequi*, že právo je umením dobrého a spravodlivého, slušného.

Aristoteles o slušnosti v práve

Základy slušnosti v práve majú ešte hlbšie korene než rímsku právnu náuku. Kotvia v gréckej náuke o vzťahu slušnosti a spravodlivosti, ktorú cez filozofickú skúsenosť vývoja filozofickej tradície na Západe nanovo dôsledne interpretoval Rawls (RAWLS, 3n). Jasnú antickú predstavu o vzťahu slušnosti a spravodlivosti dokumentuje najmä koncepcia ARISTOTELEA, ktorú vyjadril v *Etike Nikomachovej*:

„Ťažkosť spôsobuje okolnosť, že hoci je slušnosť právom, nie je právom zákonným, ale jeho opravou, a to preto, že každý zákon sa chápe všeobecne, ale o mnohých jednotlivých prípadoch nemožno povedať všeobecne, že sú správne. Tam teda, kde sa treba vyjadrovať všeobecne, nemôže sa to diať tak, že všetko je správne, pretože zákon prihliada na väčšinu prípadov, aj keď dobre vie, že je to chyba. A predsa je tento postup

správny, lebo chyba nie je v zákone ani v zákonodarcovi, ale v povahe veci, pretože všetko, čo patrí do oblasti ľudského konania, je takého druhu a povahy.

Kedykoľvek teda zákon hovorí všeobecne, ale sa príhodi čosi nie všeobecné, je vhodné opraviť a doplniť medzeru, ktorú zákonodarca zanechal, pretože hovoril všeobecne a dopustil sa chyby, ako by bol povedal aj sám zákonodarca, keby bol tu a ako by ustanovil, keby bol o tom vedel. Preto je slušnosť právo, a to lepšie ako určitá forma práva, nie ako právo vôbec, ale ako to, ktoré je chybné preto, lebo hovorí všeobecne.

A to je podstata slušnosti, že je opravou zákona tam, kde má zákon pre svoje všeobecné znenie medzery. To je aj príčinou, že všetko nie je podľa zákona, lebo na mnohé prípady nemožno ustanoviť zákon, a preto je tu potrebné osobitné pravidlo tak, ako sa v lesbickom stavebníctve používa olovená krokvica; tá sa totiž prispôsobuje tvaru kameňa a nie je meravá. V tomto zmysle sa aj uznesenie prispôsobuje skutočnostiam.

Z toho je však zároveň zrejmé aj to, kto je slušný: ten totiž, kto sa rozhoduje pre takéto právo a uskutočňuje ho, a kto prísnosť práva nezostreje, ale zmierňuje, hoci má zákon na svojej strane, je slušný a takýto duševný stav sa nazýva slušnosťou, ktorá je určitou formou spravodlivosti a nie stavom od nej odlišným (ARISTOTELES 1979, 137n).“

Ekvitélné právo v anglo-americkom právnom systéme

Kým kontinentálny právny systém charakterizuje duálna štruktúra verejného a súkromného práva, anglo-americký systém charakterizuje

duálna štruktúra common law a ekvitélného práva.

Pre anglo-americký právny systém je delenie práva na common law a law of equity jedným z najpodstatnejších vzťahov štruktúry tohto veľkého právneho systému. Je preto porovnateľné s delením kontinentálneho systému na verejné a súkromné právo. Súdnicstvo equity sa v Anglicku vyvíjalo od konca 14. a začiatku 15. do 17. storočia. Systém pravidiel anglického ekvitélného práva sa aplikoval osobitnou sústavou súdov až do roku 1875. Rozdiel medzi *common law* a *law of equity* sa v anglickom práve prejavuje dodnes. Základné zásady *law of equity* sú koncentrované do niekoľkých mravných maxím či maxím spravodlivosti.

Spravodlivosť predpokladá tal existenciu *common law*, ako aj *law of equity*. V anglo-americkom právnom systéme nie je spravodlivosť zabezpečená, ak by niektorý z oboch systémov chýbal. Toto sa uznávalo už v 15. storočí.

Pri objasňovaní ekvitélného práva sa v minulosti používali pojmy *epikeia* a *conscience*. Prvý pojem znamená, že akokoľvek je všetko právo vyjadrené vo všeobecnej forme, má by aplikované na individuálne veci s potrebnou flexibilitou a mierne. Pojem *conscience* má dnes v kontexte s ekvitélnym právom rovnaký význam ako v 16. storočí a znamená to, čo je absolútne správne a dobré (*right*) oproti tomu, čo je nesprávne, nespravodlivé, zlé (*wrong*).

Ekvitélné právo v kontinentálnom a v slovenskom právnom systéme

V kontinentálnom práve má ekvitélné právo rôzne formy vyjadrení

a uplatnenia. Jednou z najdôležitejších foriem sú dobré mravy, na ktoré odkazujú zákony a iné právne predpisy, v tomto prípade kategorická právna norma (RÁMIK č. X-5).

Vzťah dobrých mravov k slušnosti je subordinačný, pretože odkaz na dobré mravy je jednou z foriem uplatnenia slušnosti v práve. Odkazy na dobré mravy alebo v minulosti aj na zlé mravy nájdeme najmä v občianskom, rodinnom, obchodnom a pracovnom práve, pričom platné obchodné právo odkazuje aj na pra-

vidlá poctivého obchodného styku a obchodné zvyklosti.

Slušnosť sa však pri realizácii práva musí uplatniť aj bez odkazu na akúkoľvek jej formu. Realizácia striktného práva nemá byť nespravodlivá a neslušná, keďže právo je umením dobrého a slušného. Realizácia práva má byť preto spravodlivá a slušná, to znamená v zhode s dobrými mravmi, mierna a odstarňovať tvrdosti, ktoré môžu vzniknúť pri aplikácii práva (RÁMIK X-6).

RÁMIK č. X-5 Dobré mravy sú podmienkou platnosti právnych úkonov

„Neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom.“

§ 39 Občianskeho zákonníka

Pri realizácii striktného práva je spravodlivosť najmä v tom, že striktné právo sa uplatňuje v stanovených podmienkach rovnako. V súlade s rímskoprávnou tradíciou je v kontinentálnom práve ekvivalentom striktného práva. Obsah ekvivalentného práva sa v procese interpretácie naplňuje prirodzenými právnymi zásadami a všeobecne uznanými morálnymi hodnotami a normami, vyjadrovanými orgánom aplikujúcim normu. Kde zákon slušnosť predpisoval a ju žiada aj dnes, tam sa prirodzené právne zásady a všeobecne uznané morálne hodnoty a normy prostredníctvom slušnosti alebo dobrých mravov transformujú v konkrétnom prípade na zákon, právo a pri stabilizovanej a dlhodobej aplikácii práva v príslušnej oblasti plnia funk-

ciu, ktorá je identická s funkciou i obsahom obyčajového práva.

Právo platné na Slovensku až do konca r. 1950 napríklad stanovilo, že sa vôbec zakazuje (zákonom) každá taká zmluva, ktorá sa svojím obsahom prieči dobrým mravom. Ako príklad sa uvádza odmena za nemanželské spolužitie, odmena za spáchanie trestného činu, ako aj zmluva, ktorá by viac než je to prípustné, obmedzila slobodu dlžníka, a to napríklad zákazom konkurencie. Podľa niekdajšieho slovenského práva stála proti dobrým mravom aj úžernícka zmluva a niektoré ďalšie.

Iným dôležitým ustanovením bol celý rad okolností zakladajúcich mimozmluvnú zodpovednosť. Zakázaným činom bolo aj to, keď niekto síce neporušil osobitné právne pravidlo,

ale iného poškodil spôsobom, ktorý bol proti dobrým mravom. „Ba i ten činí proti právu a dopúšťa sa činu zakázaného, kto užíva síce svojho práva, ale len preto, aby ho zneužil na pozlobenie alebo na poškodenie iného (šikána).“ Obdobne kodifikoval zákonodarca povinnosť nahradiť škodu: „Tiež ten, kto spôsobí škodu úmyselne spôsobom, ktorý sa prieči dobrým mravom, je zodpovedný, ale ak k tomu došlo pri výkone práva, len v prípade, že výkon práva mal zrejmy účel iného poškodiť“ (§ 1295).

Pri objasňovaní významu a funkcie slušnosti v práve a dobrých mravov v slovenskom práve do r. 1950 sa poukazovalo prinajmenej na:

1. Obsah, obsahovú stránku dobrých mravov; keďže obsah dobrých mravov nie je v platnom práve priamo vyjadrený, je ne-

RÁMIK č. X-6 Slušnosť v práve ako miernosť pri odstraňovaní tvrdostí zákona v procese jeho aplikácie

„Správca dane môže v individuálnych prípadoch vykonať opatrenia na odstránenie tvrdostí, ktoré by mohli z tohto zákona vzniknúť.“

§ 21 ods. 2 zákona o dani z nehnuteľnosti č. 317/1992 Zb.

Celkove sa rozlišovalo šesť skupín konania, zmlúv proti dobrým mravom. Boli to zmluvy, ktoré

- a) odporovali sexuálnej morálke,
- b) ohrozovali manželstvo a rodinu,
- c) boli v rozpore s náboženskou morálkou,
- d) nadmerne obmedzovali osobnú alebo hospodársku slobodu jednotlivca,

vyhnutné tento obsah hľadať v inom normatívnom systéme než v právnom systéme.

2. Formálny aspekt dobrých mravov, pretože v dôsledku odkazu na dobré mravy nadobúda neprávne pravidlá vlastne formu právnych pravidiel.
3. Skutočnosť, že pri objasňovaní výrazu „dobré“ treba brať úvahy len tie mravy, ktoré spoločnosť a v dôsledku toho aj sudcovia považujú za dobré; aby mal súca istotu, že vonkoncom i o dobré mravy, je možnosť potvrdiť alebo vyvrátiť ich existenciu znaleckým posudkom. Na nadväzuje problém možnosti vízie súdneho rozhodnutia, to či otázka posúdenia protirečivosti konania proti dobrým mravom je otázka právna alebo skutko-

- e) požadovali konanie, stranie alebo opomenutie v vislosti od peňažného plnenia, i keď dobré mravy vyžadovali konanie nevislé od tohto plnenia,
 - f) dotýkali sa iných prípadov
4. Právne následky zmlúv urobených v rozpore s dobrými mravmi.

Následky postupu *contra bonos mores* rieši právny systém kategó-

kou normou, ktorá ustanovuje, že zmluvy proti dobrým mravom sú neplatné (RÁMIK č. X-5).

Dobré mravy v súčasnom platnom slovenskom občianskom práve nachádzame na týchto rozhodujúcich pozíciách, ktorými sú ustanovenia:

- a) všeobecné, obsahujúce generálnu klauzulu dobrých mravov,
- b) špeciálne, obsahujúce špeciálny odkaz na dobré mravy.

V jednom z dvoch všeobecných ustanovení Občianskeho zákonníka sa význam a funkcia dobrých mravov stanovuje takto: „Výkon práv a povinností vyplývajúcich z občiansko-právnych vzťahov nesmie bez právneho dôvodu zasahovať do práv a oprávnených záujmov iných a nesmie byť v rozpore s dobrými mravmi.“ V ďalšom všeobecnom ustanovení sa stanovuje: „Neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom.“

Jedným z dôležitých miest vyjadrenia dobrých mravov je tiež oblasť zodpovednosti za škodu spôsobenú úmyselným konaním proti dobrým mravom. Zákonodarca pod týmto titulom ustanovuje: „Za škodu zodpovedá aj ten, kto ju spôsobil úmyselným konaním proti dobrým mravom.“

Možno zhrnúť, že v súčasnom slovenskom práve sa slušnosť v práve vyskytuje najmä vo forme dobrých mravov, ako aj prostredníctvom požiadavky na odstránenie tvrdostí, ktoré môžu vzniknúť pri aplikácii určitého normatívneho právneho aktu alebo jeho časti či ustanovenia. Tvrdosť zákona odstraňuje orgán aplikácie práva uvážením (RÁMIK č. X-6).

RIADNE A MIMORIADNE PRÁVNE NORMY

Riadne právne normy (*ius commune*) obsahujú právnu úpravu, ktorá zodpovedá proklamovaným všeobecným zásadám právneho systému vrátane zásady rovnosti a rovnoprávnosti.

Mimoriadne právne normy (*ius singulare*) obsahujú právnu úpravu len pre určitú skupinu alebo triedu osôb (*privilegium personae*), vecí či právnych pomerov (*privilegium causae*), ktorá sa vymyká zo všeobecných zásad právneho systému, t. j. z riadnych noriem (*ius commune*). Tieto privilégiá môžu predstavovať:

- a) zlepšenie, výhodu oproti *ius commune* (*beneficia iuris*), čiže zvýhodnenie osôb alebo právnych pomerov (sociálne zabezpečenie a nemocenské poistenie, pracovné a mzdové podmienky určitej časti spoločnosti),
- b) zhoršenie, nevýhodu oproti *ius commune* (*maleficia iuris*), čiže znevýhodnenie určitých osôb alebo právnych pomerov.

PROCESNÉ A HMOTNÉ PRÁVO

Právo ukladá subjektom povinnosti a poskytuje práva (oprávnenia). Obsahom týchto práv je napríklad ochrana občianskej cti a dôstojnosti, ochrana spotrebiteľa, ochrana života, zdravia a vlastníctva, ochrana pred falšovaním verejných listín, ochrana detí a mládeže, napríklad zákaz obchodovania s deťmi či ohrozovania mravnej výchovy mládeže a pod. Funkciou oprávnenia (práva) je jeho reálne a nerušené užívanie.

Ústavou a zákonmi uložené povinnosti a zakotvené práva (oprávnenia) však

I po prvé, nie vždy a všetci členovia spoločnosti rešpektujú,

II po druhé, niektoré práva sa zneužívajú na úkor iných osôb,

III po tretie, práva a povinnosti môžu byť sporné,

IV po štvrté, niektoré rozhodnutia štátnych orgánov sa dobrovoľne neplnia.

Vo všetkých týchto prípadoch právny systém štátu ustanovuje procesný postup štátnych orgánov, ktorý je upravený procesným právom, príslušnými procesnými normami.

Rozhodovanie sporov a iných právnych vecí, výkon rozhodnutí, ktoré neboli dobrovoľne splnené, a ukladanie trestov za správne delikty alebo trestné činy, ako aj rozhodovanie v oblasti štátnej správy i rozhodovanie o ústavných otázkach je funkciou štátu. Uskutočňuje sa na základe noriem najmä občianskeho, trestného, správneho a ústavného procesného práva. Procesné právo, ktorého cieľom je dosiahnuť v konkrétnom prípade spravodlivosť, predstavuje formu ochrany hmotného práva, je prostriedkom jeho presadenia a uplatnenia. Predpisuje konkrétny postup subjektov práva, stanovuje práva a povinnosti všetkých účastníkov konania, osobitne štátnych orgánov ochrany práva v procese jeho aplikácie. Význam procesného práva je v tom, že prostredníctvom rozhodnutia súdu alebo správneho orgánu, práve na základe procesného práva dochádza k realizácii objektívneho hmotného práva v konkrétnom prípade.

Ochrana akéhokoľvek hmotného (materiálneho) práva sa uskutočňuje na základe procesného práva. Napríklad v občianskom súdnom konaní sa na základe noriem, ktoré sú obsahom Občianskeho súdneho poriadku, prejednávajú a rozhodujú veci, ktoré vyplývajú z občianskoprávných, pracovných, rodinných, družstevných

a obchodných hmotnoprávných vzťahov, pokiaľ o nich podľa zákona rozhodujú iné orgány. Občianský súdny poriadok upravuje o.i. spôsob účasti účastníkov konania, zastúpenie účastníka advokátom, skutočnosť, v danej veci rozhodne samosudca alebo senát i príslušnosť súdu, otázka dôkaznej povinnosti a vykonávanie dôkazov, platenia trov konaním opravných prostriedkov, obnovy konania a dovolania, výkonu rozhodnutia a pod.

Obdobné príklady poskytuje správne konanie, ako aj trestné konanie vo procesné. Upravuje napríklad vznesenie obvinenia, postup pri šetrovaní a účasť obhajcu vo vyšetrovaní, podmienky zastavenia alebo prerušenia trestného stíhania, podanie obžaloby prokurátorom, nariadenie a vedenie hlavného pojednávania predsedom senátu, výsluch obžalovaného a pod.

Teórie vzťahu procesného a hmotného práva

Historicky sa procesné právo emancipovalo z hmotného práva. Náuka a prax procesného práva však bola v rímskom práve rozvinutá v mi detailne, osobitne so zreteľom na jednotlivé a oddelené *actiones* (VÁNY, 10). Vzťah procesného a hmotného práva je niekedy vzťahom verejného a súkromného práva. Najmä v prípade občianskeho práva; naopak, v situácii trestného, správneho a ústavného práva prináleží tak procesné, ako aj hmotné právo do sféry verejnoprávnej regulácie. Dôležitú úlohu pri diferenciácii hmotného a procesného práva plnilo aspoň v občianskom práve učenie o práve nároku, prípadne o vzťahu medzi právom a právnym nárokom (MACUR, 9).

REALIZÁCIA PRÁVA

hmotného práva neobstojí ani vtedy, keď sa hmotné právo v živote nepresadí, povedzme, pri kontumačných rozsudkoch alebo pri dôkaznej núdzi.

Iné druhy právnych noriem

Z rozmanitých druhov právnych noriem, ktoré si ešte zaslúžia pozornosť, pretože formujú štruktúru niektorých odvetví či oblastí práva i celého právneho systému, je predovšetkým delenie práva na objektívne právo a subjektívne právo, ale aj roztriedenie noriem na normy autonómne a heteronómne, perfektné a imperfektné normy a pod.

LITERATÚRA: AARNIO, A.: The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification. Dordrecht 1987. AARNIO, A. - MacCormick N. D., Ed.: Legal Reasoning. Vol. I.-II. Dartmouth Publishing Comp. Aldershot 1992. ALEXY, F.: Theorie der juristischen Argumentation. Frankfurt a. M. 1991. BULÍN, H.: Vklad norem. In: SVP V. Brno 1948. ČAPEK, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva. Přehled judikatury a nejzávažnějších případů. Praha 1999. DAVID, R.: Sources of Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 3. Tübingen 1984. DWORKIN, R. M.: Taking Rights Seriously. Cambridge, Mass. 1977. HOETZEL, J.: Volné uvážení. SVP V. Brno 1948. KELSEN, H.: Allgemeine Theorie der Normen. Wien 1979. INCARDI, J. A.: Trestní spravedlnost. Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy. Praha 1994. KNAPP, V. - GERLOCH, A.: Logika v právním myšlení. Praha 1983. KNAPP, V. - HOLLÄNDER, P.: Právne myslenie a logika. Bratislava 1989. KNAPP, V.: Theorie práva. Praha 1995. KOHL, J.: Interpretace. Nástin teorie a praxe interpretování. Praha 1989. LUBY, Š.: Základ všeobecného súkromného práva. Bratislava 1947 (2. vydanie). LUBY, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I.-II. Bratislava 1958. LUBY, Š.: Občianskoprávny nárok. Právnické štúdie 1, 1958. MACUR, J.: Základní otázky právomoci civilních soudních rozhodnutí. Brno 1972. MACUR, J.: Problémy vzájemného vzťahu práva procesního a hmotného. Brno 1993. MATĚJKA, J.: Korporace veřejnoprávní. In: SVP II. Brno 1932. MATHERN, V.: Dokazovanie v československom trestnom procese. Bratislava 1984. PECZENIK, A.: Grundlagen der juristischen Argumentation. Wien 1983. PECZENIK, A.: On Law and Reason. Dordrecht 1989. ROUČEK, F. - SEDLÁČEK, J.: Komentář k Československému obecnému Zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Poľské Rusi. Zv. I.-VI. Praha 1935-1937. ROUČEK, F.: Výklad a použití zákonů v praxi. Praha 1941. SEDLÁČEK, J.: Právnická osoba. SVP III. Brno 1933. STEINER, V.: Základní otázky občanského práva procesního. Praha 1981. VÁNY, J.: Římský proces civilní. Praha 1935. WEINBERGER, O.: Základy právní logiky. Brno 1993. WEINBERGER, O.: Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Brno 1995. WEYR, F.: Teorie práva. Brno 1936. ZUKLÍNOVÁ, M.: Smlouva. Praha 1985.

REALIZÁCIA PRÁVA
A PRÁVNE VZŤAHY

Učelom tvorby práva nie je vytvárať právne normy pre právne normy. Týmto účelom je, aby sa v právnych vzťahoch medzi subjektmi práva re-

álne uskutočňovali príkazy, zákazy a dovoľenia, aby sa na základe objektívneho práva realizovalo subjektívne právo. Uplatňovanie právnych noriem v právnych vzťahoch je realizáciou práva. Medzi právnou normou a vznikom, zmenou a zánikom

právných vzťahov je plynulý prechod. Norma je čosi statické, právny vzťah je čosi dynamické. Norma žije právnym vzťahom a právny vzťah žije vďaka norme.

Realizácia práva je uskutočňovanie platného práva v právnych vzťahoch medzi subjektmi práva, v ktorých tieto vystupujú ako nositelia oprávnení, právnych povinností a právomocí. V realizácii práva dochádza k uskutočňovaniu záujmov štátu, záujmov občianskej spoločnosti a záujmov jednotlivcov pomocou zákonov a ostatných právnych predpisov. Bez realizácie práva a vôle uskutočniť záujem, ktorý vyjadruje právo, by zákon zostal mŕtvou literou. Na naplnenie určitého záujmu, či už štátu alebo jednotlivca, nestačí vydať právny predpis. Je potrebné podľa neho postupovať. Konanie, činnosť, postup sú doménou realizácie práva.

Právne vzťahy sú vzťahy vôľové. Realizácia právnych noriem si vyžaduje prejav vôle, ktorý smeruje k vzniku, zmene alebo zániku práv a povinností, ktoré právne predpisy s takýmto prejavom spájajú.

Subjekty práva uskutočňujú príkazy, zákazy a dovolenia stanovené v normatívnych právnych aktoch, tj. povinnosti a práva jednak konaním, takže ich podstata je v činnosti, a jednak nekonaním, takže ich podstata je v nečinnosti. Napríklad účastník súdneho konania v zákonom ustanovenej lehote nepodá proti rozhodnutiu odvolanie, aj keď tak môže urobiť. Tento účastník prejavil svoju vôľu nekonaním.

Nie akýkoľvek prejav prostredníctvom konania alebo nekonania je konaním a nekonaním v zmysle práva. Konanie a nekonanie je právnym úkonom alebo protiprávnym úkonom iba v prípade, ak spôsobuje právne následky, ktoré s takýmto konaním alebo nekonaním právne predpisy spájajú.

Konaním a nekonaním sa teda realizujú:

- a) oprávnenia subjektov práva,
- b) právne povinnosti subjektov práva.

Medzi základné druhy povinnosťného konania patrí povinnosť dať, konať, niečoho sa zdržať (nekonať) alebo niečo strpieť. Právna povinnosť dať a konať sa realizuje konaním, kým právna povinnosť niečoho sa zdržať (nekonať) alebo niečo strpieť sa realizuje nekonaním.

Právne povinnosti vznikajú jednak priamo, na základe normatívnych právnych aktov a jednak nepriamo, zo záväzkov, ktoré vznikajú zo zmlúv uskutočnených na základe normatívnych právnych aktov.

Príkladom vzniku povinnosti priamo na základe normatívneho právneho aktu je povinnosť vlastníka zdržať sa konania, aby nad mieru primeranú pomerom obťažoval susedov hlukom, prachom, popolčekom, dymom, pevnými a tekutými odpadmi, svetlom, tienením a vibráciami. Nesmie tiež nešetrne, prípadne v nevhodnej ročnej dobe odstraňovať zo svojej pôdy korene stromu alebo odstraňovať vetvy stromu presahujúce jeho pozemok a pod.

Príkladom vzniku povinnosti na základe zmluvy, ktorá vychádza z platného práva, je zmluva o nájme bytu na základe nájmovej zmluvy, ktorou prenajímateľ prenecháva nájomcovi za nájomné byt, povedzme, na dobu školského roka.

Právne vzťahy sa vyznačujú tiež korelatívnosťou. Dovoľenosti správania či právomoci jedného subjektu zodpovedá povinnosť i právomoc iného subjektu. Korelatívnosť práv a povinností je veľmi zreteľná v oblasti záväzkového práva. Napríklad pri kúpnej zmluve vznikne predávajúcemu povinnosť predmet kúpy kupujúcemu odovzdať a kupujúcemu povinnosť pred-

met kúpy prevziať a zaplatiť zaň predávajúcemu dohodnutú cenu. Ak by sa však stalo, že splynie právo s povinnosťou (záväzkom) v jednej osobe, zanikne právo i povinnosť (záväzok), ak zákon neustanovuje inak.

VZNIK, ZMENA A ZÁNİK PRÁVNEHO VZŤAHU

Povinnosti a práva subjektov práva vznikajú, menia sa a zanikajú; ak vznikajú, menia sa a zanikajú podmienky, za ktorých konanie stanovené právnym predpisom má byť (zákaz, príkaz) alebo môže byť (dovoľenie). Tieto podmienky, predpoklady právneho vzťahu, stanovuje hypotéza právnej normy. Hypotéza právnej normy, či už ako primárna alebo sekundárna, stanovuje, za akých podmienok a so zreteľom na aký subjekt a objekt má nastať určité správanie. Napríklad ak pri nájmovej zmluve nájomca (subjekt právneho vzťahu) užíva prenajatú vec (objekt právneho vzťahu) takým spôsobom, že prenajímateľovi (subjekt právneho vzťahu) vzniká škoda alebo že mu hrozí značná škoda, prenajímateľ môže odstúpiť od zmluvy (dispozícia).

Podmienkami (predpokladmi) právneho vzťahu sú právnou normou stanovené:

- a) právne skutočnosti,
- b) subjekt (subjekty),
- c) objekt.

Realizácia práva subjektmi práva v právnych vzťahoch si vyžaduje, aby sa splnili zákonmi a ostatnými právnymi predpismi stanovené podmienky (predpoklady) právneho vzťahu a aby existovali všetky prvky právneho vzťahu.

Prvkami právneho vzťahu, ktoré sú tiež stanovené právnou normou, sú:

- a) subjekt (subjekty),

b) objekt,

c) oprávnenia a právne povinnosti subjektov.

Ako vidieť z uvedeného prehľadu podmienky (predpoklady) právneho vzťahu a prvky právneho vzťahu s čiastočne prelínajú. Z tohto dôvodu účelné urobiť výklad jednotlivých termínov spoločne. Predmetom ďalšieho výkladu sú jednak podmienky (predpoklady) a jednak prvky právneho vzťahu v tomto poradí:

- právne skutočnosti,
- subjekty právneho vzťahu,
- objekty právneho vzťahu.

PRÁVNE SKUTOČNOSTI

Právne skutočnosti sú fakty, ktoré ustanovuje právna norma a ktorých vznik, zmena a zánik je podmienkou (predpokladom) vzniku, zmeny a zániku právnych vzťahov na základe tejto normy.

Kedykoľvek vznikne, zmení sa alebo zanikne nejaká skutočnosť, fakta ktorú zákon či iný právny predpis z kotvuje ako podmienku (predpoklad) hypotézu), a tým uznáva za skutočnosť, ktorá je právne relevantná, ktorá má právny význam, lebo je spôsobilá podmieniť, vyvolať vznik, zmenu alebo zánik právneho vzťahu, vždy vtedy vznikne, zmení sa alebo zanikne právný vzťah, prípadne právne vzťahy.

Keď sa oboznámime s textom akéhokoľvek zákona alebo iného právneho predpisu, nájdeme v ňom už výslovne (explicitne) alebo implicitne vyjadrenú právnu podmienku podmienky (predpoklady) realizácie správania, ktoré norma prikazuje, zakazuje alebo dovoľuje. Tieto podmienky môže zákonodarca vyjadrovať a v uvedenom prípade disjunkciou (RMIK č. XI-1), prípadne kumulatívne podmienkou, čiže konjunkciou, ktor

Občiansky zákonník ustanovuje právne skutočnosti v § 469 pod rubrikou *Dedičská nespôsobilosť* týmto spôsobom:

„Nededi, kto sa dopustí úmyselného trestného činu proti poručiťovi, jeho manželovi, deťom alebo rodičom alebo zavrnutia hodného konania proti prejavu poručiťovej poslednej vôle. Môže však dediť, ak mu poručiťel tento čin odpustil.“

Právne skutočnosti, t. j. podmienky (predpoklady), ktoré determinujú vznik, zmenu a zánik právnych vzťahov pri nadobúdaní dedičstva a osobitne pri dedičskej nespôsobilosti dediča, sú v našom prípade okrem dediča a poručiťela (subjekty) a dedičstva (objekt) disjunktívne určené takto:

- a) úmyselný trestný čin proti poručiťovi,
- b) úmyselný trestný čin proti manželovi poručiťela,
- c) úmyselný trestný čin proti deťom poručiťela,
- d) úmyselný trestný čin proti rodičom poručiťela,
- e) zavrnutia hodné konanie proti prejavu poručiťovej poslednej vôle,
- f) odpustenie úmyselnej trestnej činnosti a zavrnutia hodného konania vyjadreného poručiťelom so zreteľom na konanie subsumované pod písmenom a), b), c), d), e).

Všetky uvedené fakty ustanovené Občianskym zákonníkom sú teda právnymi skutočnosťami, pretože ich existencia spôsobuje zánik dedičskej spôsobilosti a v prípade odpustenia spôsobuje zánik dedičskej nespôsobilosti a vznik dedičskej spôsobilosti. Fakty ustanovené pod písmenom a)-e) sú príkladom disjunkcie. Funkciou spojky „alebo“ nie je vylúčenie jedného faktu druhým. Podmienky právneho vzťahu sú splnené, ak vznikne jeden z faktov, alebo všetky fakty, prípadne akákoľvek ich kombinácia.

vznik alebo zmenu či zánik právneho vzťahu podmieňuje vznikom dvoch i viacerých podmienok. Vtedy, len v prípade, ak sú splnené všetky určené podmienky, môže nastať aj právny následok, v našom prípade platnosť právneho úkonu. Napríklad na platnosť vlastnoručného závetu

treba splniť dve podmienky. Nestačí, aby bol vlastnoručný závet napísaný vlastnou rukou. Musí byť aj podpísaný vlastnou rukou (RÁMIK č. XI-2). Podmienky (predpoklady) vzniku, zmeny a zániku právneho vzťahu môže vyjadrovať norma aj inými spôsobmi.

Občiansky zákonník v § 476a pod rubrikou *Dedenie zo závetu* ustanovuje kumulatívnu podmienku platnosti vlastnoručného závetu takto:

„Vlastnoručný závet musí byť napísaný a podpísaný vlastnou rukou, inak je neplatný.“

Právna skutočnosť je teda fakt, so vznikom ktorého, alebo s jeho zmenou či zánikom spája platné právo právne následky, čiže vznik, zmenu alebo zánik právneho vzťahu.

Právne skutočnosti zakotvuje platné právo. Určitý fakt, ktorý vznikol, zmenil sa alebo zanikol, ale ktorý nie je zakotvený v práve ako fakt majúci právny význam, čiže ako právna skutočnosť, vyjadrený hypotézou právnej normy, nemôže z právneho hľadiska nijako ovplyvniť vzťahy medzi ľuďmi či inými subjektmi. Takýto fakt, skutočnosť, je právne nič. Nemôže byť podmienkou správania. Požiadavky na správanie nie sú nikdy stanovené bez podmienok.

Druhy právnych skutočností

So vznikom či zánikom alebo zmenou právnych skutočností platné právo spája vznik, zmenu a zánik právnych vzťahov, práv a povinností subjektov práva. Význam a triedenie právnych skutočností zobrazuje schéma Systém právnych skutočností v RÁMIKU č. XI-3. Schéma vychádza z teórie rozpracovanej popredným slovenským právnym teoretikom Štefanom Lubym (1910 - 1976). Jeho systém, ktorý vznikol na pôde teórie súkromného práva, je stále aktuálny a vyhovuje aj didaktickým nárokom teórie práva. Je komplexný, keďže re-

alizáciu práva spája s právnou zodpovednosťou (RÁMIK č. XI-3).

Právne skutočnosti podľa toho, sú prejavom vôle ľudí alebo vznikajú nezávisle od ich vôle, delíme na:

- a) vôľové ľudské správanie,
- b) právne domnienky (prezumpcie) a fikcie,
- c) právne udalosti, tj. prírodné a spoločenské javy mimo ľudského správania,

Do skupiny vôľových ľudských konaní zaraďujeme tieto právne skutočnosti

- a) právne konanie (právne úkony),
- b) protiprávne konanie (protiprávne úkony),

Právne konanie - právne úkony

Právne významné vôľové ľudské správanie podľa toho, či je právnym normami dovolené alebo zakázané, delíme na právne konanie a protiprávne konanie, prípadne v podstate s tým istým významom na právne úkony a protiprávne úkony. Prvá dvojica výrazov sa používa skôr so zreteľom na verejné právo, kým druhá dvojica skôr so zreteľom na súkromné právo. Ide teda jednak o súkromné právne úkony a o verejnoprávne úkony, tj. verejnoprávne konanie.

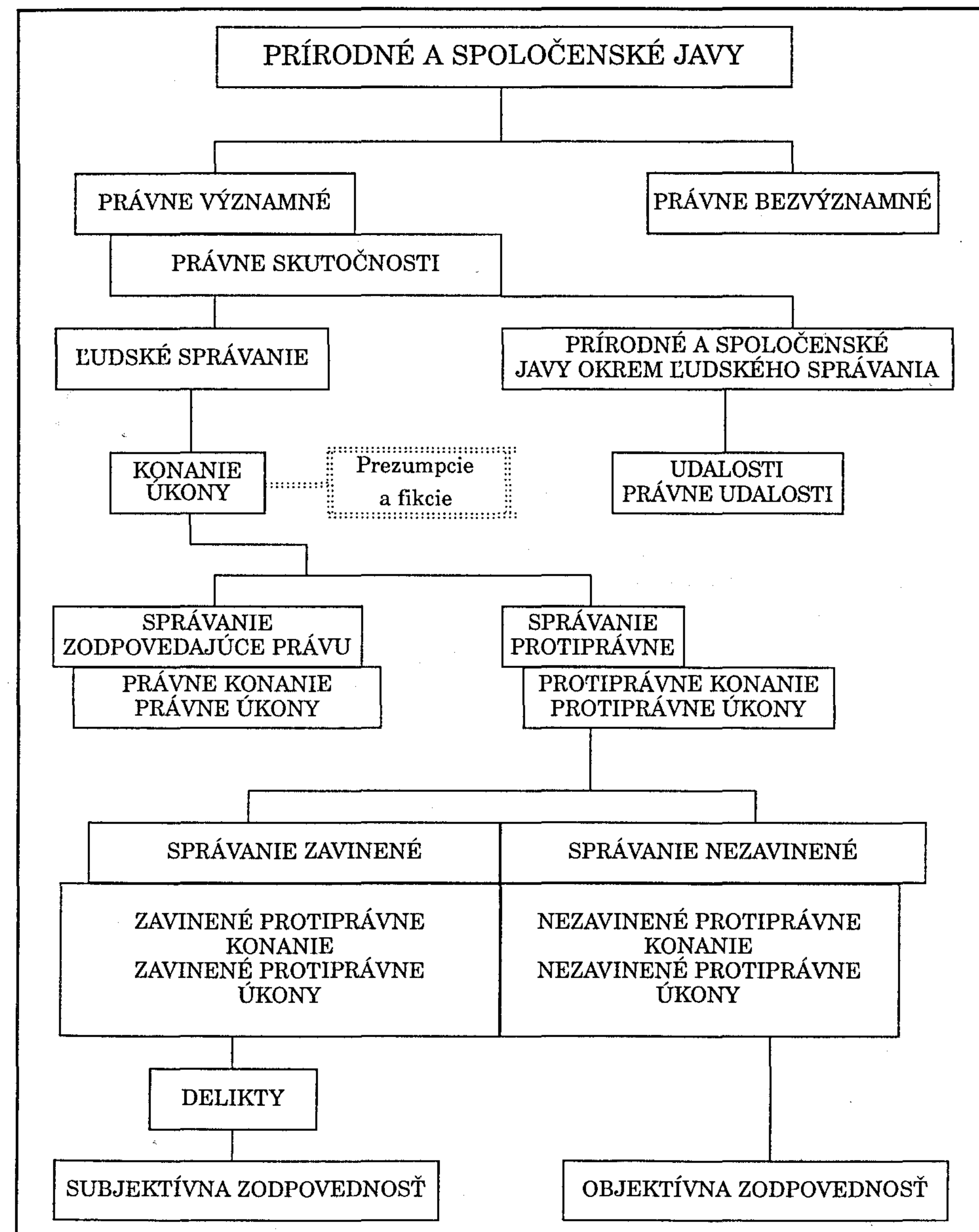
Verejnoprávnym konaním sú osobitne určité „úradné“ rozhodnutia štátnych orgánov, tj. individuálne právne akty, ktoré vznikajú v aplikácii

cii práva. Rozhodnutia štátnych orgánov v aplikácii práva sú v súkromnom práve tzv. doplnkovou právnou skutočnosťou, ktorej existencia je nevyhnutná na vznik, zmenu a zánik niektorých právnych vzťahov. V náuke procesného práva, ktorá vychádza z tradície rímskeho práva, sa za práv-

ne skutočnosti uznávajú výlučne konštitutívne individuálne právne akty.

Oba termíny prvej dvojice, ako aj oba termíny druhej dvojice budeme ďalej používať v rovnakom význame, ak z výkladu otázok teórie práva so zreteľom na súkromné právo alebo verejné právo nevyplnie niečo iné.

RÁMIK č. XI-3 Systém právnych skutočností

Právne konanie (právny úkon), ako už vieme, je prejav vôle smerujúci k vzniku, zmene alebo zániku tých práv alebo povinností, ktoré právne predpisy s takýmto prejavom spájajú.

Právne úkony ako prejavy vôle sa uskutočňujú jednak konaním a jednak opomenutím (nekonaním). Prejav vôle sa môže uskutočniť výslovnou alebo iným spôsobom, ktorý nevzbudzuje pochybnosti o tom, čo chcel subjekt práva prejsť. Prejav vôle je nevyhnutnou podmienkou právneho konania (právneho úkonu). Tam, kde nie je prejav vôle, nie je ani právny úkon. Vždy však musí ísť o taký prejav vôle, s ktorým platné právo spája zamýšľané právne následky. V živote spoločnosti sa totiž stretávame s prejavmi vôle, ktoré právo nepredvída, a s ktorými nespája nijaké právne následky. Prípadne sa stretávame s prejavmi vôle, ktoré síce právo predvída, ktoré však nesplňajú náležitosti platného práva na prejav vôle, prípadne náležitosti subjektu práva (vek, pohlavie, štátna príslušnosť a pod.).

Náležitosti právneho úkonu sú požiadavkami na:

- subjekt,
- vôľu,
- prejav vôle,
- objekt právneho úkonu (právneho vzťahu).

Subjekt, ktorý prejavuje svoju vôľu, musí mať právom stanovenú a požadovanú spôsobilosť mať práva, ako aj spôsobilosť na právne konanie.

Náležitosti vôle sú sloboda vôle, vážnosť vôle a neomylnosť vôle, tj. nedostatok omylu vo vôle.

Právny úkon sa musí urobiť slobodne a vážne; inak je neplatný.

Vôľa nie je slobodná, ak je právny úkon urobený pod nátlakom, v tiesni, pod hrozbou násillia a pod. Účastník, ktorý uzavrel zmluvu v tiesni za nápadne nevýhodných podmienok, má

preto právo od zmluvy odstúpiť. Vôľa nie je vážna, ak ide napríklad o žart, tj. v prípadoch, ak ten, kto vôľu prejavuje, nemá v úmysle vyvolať právne následky, ktoré inak právo s takýmto prejavom vôle spája. Požiadavkou tiež je, aby neexistoval omyl v samej vôli, ktorý nie je totožný s omylom v prejave vôle. Pokiaľ ide o omyl v samej vôli, právo stanovuje neplatnosť právneho úkonu, ak ho konajúca osoba urobila v omyl vychádzajúcom zo skutočnosti, ktorá je pre jeho uskutočnenie rozhodujúca, a osoba, ktorej bol právny úkon určený, tento omyl vyvolala, alebo o ňom musela vedieť. Právny úkon je takisto neplatný, ak omyl táto osoba vyvolala úmyselne.

Náležitosťami prejavu vôle sú zrozumiteľnosť, určitosť a forma prejavu vôle.

Právny úkon sa musí urobiť určitým a zrozumiteľným; inak je neplatný. Zrozumiteľnosť sa vzťahuje na formu prejavu vôle, kým určitosť na jej obsah. Právny úkon si tiež vyžaduje určitú formu prejavu vôle. Ak právny úkon nebol urobený vo forme, ktorú vyžaduje zákon alebo dohoda účastníkov, je neplatný.

Náležitosťami objektu právneho úkonu je jeho možnosť a dovolenosť so zreteľom na právne následky, ktoré má vyvolať. Právny úkon, ktorého predmetom je nemožné plnenie, je neplatný. Občiansky zákonník napríklad zakazuje všetky právne úkony, ktoré by zasahovali do práv a oprávnených záujmov iných a boli v rozpore s dobrými mravmi.

Ako delíme právne úkony

Právne úkony delíme podľa rôznych manitých kritérií.

Rozoznávame najmä tieto druhy právnych úkonov:

1. Jednostranné a dvojstranné.

Pri jednostranných právnych úkonoch sa vyžaduje len prejav jednostrannej vôle, ako je to napríklad pri závete (testamente). Jednostranným právnym úkonom je aj vytknutie vady scudziteľovi, ktorým nadobúdateľ bez zbytočného odkladu označuje vadu kúpenej veci, prípadne jej prejavy.

Pri dvojstranných právnych úkonoch sa vyžaduje prejav vôle oboch strán. Dvojstranné právne úkony nazývame zmluvy. Okrem dvojstranných právnych úkonov existujú aj viacstranné právne úkony.

2. Formálne a neformálne.

Pri neformálnych právnych úkonoch sa nevyžaduje, aby prejavená vôľa mala určitú formu.

Na rozdiel od toho sa pri formálnych úkonoch vyžaduje forma stanovená pre konkrétny právny úkon. Ide osobitne o písomnú formu, pretože nielen norma bez stanovenej alebo uznanej formy je *norma nulla*, ale aj právny úkon bez splnenia formálnych náležitostí je úkon neplatný. Napokon je nutná aj istota oprávnení a povinností, ktoré sú obsahom zmlúv, lebo *verba volant scripta manent*, slová odletia, napísané zostane. Osvedčovanie právne významných skutočností vykonávajú najmä notári.

Neplatnosť právnych úkonov

Platnosť a neplatnosť právneho úkonu priamo súvisí so všeobecnými a špecifickými náležitosťami platnosti právneho úkonu.

Nerešpektovanie požadovaných náležitostí právneho úkonu spôsobuje neplatnosť právneho úkonu. V dôsledku nerešpektovania požadovaných náležitostí právneho úkonu diferencuje právna teória medzi

neexistenciou právneho úkonu (*non negotium*), neplatnosťou úkonu (*negotium nullum*) a napokon odporovateľnosťou úkonu (*negotium rescissibile*). Neexistenčný právny úkon nie je možné dodatočne zmeniť na platný. Neplatný úkon sa v určitých prípadoch môže prostredníctvom sanácie stať platným právnym úkonom.

Je potrebné rozlišovať medzi absolútnou a relatívnou neplatnosťou právneho úkonu. Čím sa odlišuje absolútna neplatnosť právneho úkonu od jeho relatívnej neplatnosti?

Po prvé, rozsahom a kvalitou predpísaných náležitostí.

Po druhé, tým, že absolútna neplatnosť pôsobí proti každému, kým relatívna neplatnosť len proti tomu, kto je vadným úkonom dotknutý. Takže absolútnej neplatnosti sa môže dovoliť ktokoľvek, kým relatívnej neplatnosti iba dotknutý subjekt práva. Neplatnosti sa však nemôže dovoliť ten, kto ju sám spôsobil.

Po tretie, absolútnu neplatnosť úkonu možno namietť kedykoľvek, kým relatívnu neplatnosť spravidla len v rámci bežnej premlčacej lehoty.

Po štvrté, na absolútnu neplatnosť úkonu prihliadajú súdy a iné orgány aplikácie práva z úradnej povinnosti, kým na relatívnu neplatnosť len v prípade, ak sa jej dovoľáva ten, kto je takým úkonom dotknutý. Absolútne neplatný úkon treba hodnotiť ako neexistenčný úkon (*non negotium*). Absolútne neplatný úkon nemôže vyvolať nijaké právne následky. Ak takéto následky vznikli, sú dôvodom vzniku sekundárnej právnej povinnosti.

Odporovateľnosťou právnym úkonom rozumieme právo veriteľa domáhať sa, aby súd určil, že právne úkony dlžníka, pokiaľ ukracujú uspokojenie jeho vymáhateľnej pohľadávky, sú voči nemu právne neúčinné.

Protiprávne konanie (protiprávny úkon) a právna zodpovednosť

Protiprávne konanie (protiprávny úkon) je prejav vôle, ktorým subjekt porušuje príkazy a zákazy stanovené platným právom, prípadne povinnosťami stanovené záväzkom.

Protiprávne konanie delíme na zavinené protiprávne konanie a nezavinené protiprávne konanie (úkony).

Zavinené protiprávne konanie nazývame deliktom, a vyskytuje sa napríklad vo forme občianskoprávneho, administratívno-právneho či trestného právneho deliktu.

RÁMIK č. XI-4 Úmyselné a nedbanlivostné zavinenie v trestnom práve

1. Priamy a nepriamy úmysel ustanovuje § 4 Trestného zákona takto:

„Trestný čin je spáchaný úmyselne, ak páchatel’

- a) chcel spôsobom uvedeným v tomto zákone porušiť alebo ohroziť záujem chránený týmto zákonom, alebo
- b) vedel, že svojím konaním môže také porušenie alebo ohrozenie spôsobiť, a pre prípad, že ich spôsobí, bol s tým uzrozumený.“

2. Vedomú a nevedomú nedbanlivosť ustanovuje § 5 Trestného zákona takto:

„Trestný čin je spáchaný z nedbanlivosti, ak páchatel’

- a) vedel, že môže spôsobom uvedeným v tomto zákone porušiť alebo ohroziť záujem chránený týmto zákonom, ale bez primeraných dôvodov sa spoliehal, že také porušenie alebo ohrozenie nespôsobí, alebo
- b) nevedel, že svojím konaním môže také porušenie alebo ohrozenie spôsobiť, hoci o tom vzhľadom na okolnosti a na svoje osobné pomery vedieť mal a mohol.“

Nezavinené protiprávne konanie sa vyskytuje najmä v občianskom práve, obchodnom práve, ako aj v iných oblastiach súkromného práva. So zavineným protiprávnym konaním (deliktom) je spojená subjektívna právna zodpovednosť. S nezavineným protiprávnym konaním (ne-deliktom) je spojená objektívna právna zodpovednosť.

Zavinenie sa definuje tak v trestnom, ako aj v občianskom práve ako vnútorný psychický vzťah toho, kto

porušuje právo, jednak k vlastnému konaniu, ktoré je v rozpore s platným právom či záväzkom uskutočneným na základe a v medziach práva a jednak k jeho protiprávnemu výsledku. Zavinenie sa prejavuje vo forme priameho a nepriameho úmyslu alebo vedomej a nevedomej nedbanlivosti (RÁMIK č. XI-4).

V oblasti trestného práva sa uplatňuje výlučne subjektívna zodpovednosť, ktorá vždy predpokladá zavinenie. Trestnoprávna zodpovednosť j

povinnosť strpieť za trestný čin sankcie ustanovené Trestným zákonom. Naopak, v občianskom práve i v iných oblastiach súkromného práva sa zodpovednosť uplatňuje tak vo forme subjektívnej zodpovednosti, ktorá predpokladá zavinenie, ako aj vo forme objektívnej zodpovednosti, ktorá sa realizuje bez ohľadu na zavinenie, napríklad pri škodách spôsobených pri prevádzke dopravných prostriedkov, pri nebezpečných prevádzkach a pod. Objektívna zodpovednosť sa nazýva aj zodpovednosťou za výsledok, ktorý je protiprávny a ktorý vznikol nezavineným protiprávnym konaním.

Závazková a mimozávazková právna zodpovednosť

Právna zodpovednosť sa delí aj na záväzkovú a mimozávazkovú právnu zodpovednosť.

Mimozávazková zodpovednosť vzniká priamo zo zákona a na základe protiprávneho konania, ktoré je v rozpore s právnymi povinnosťami ustanovenými týmto zákonom či iným právnym predpisom. Už sme uviedli príklad povinnosti v oblasti vlastníckeho práva, ktorá vzniká priamo zo zákona. Išlo o zákaz ohroziť nad mieru primeranú pomerom obťažovaním susedov hlukom, prachom či popolčekom. V prípade, keď vlastník nerešpektuje zákonom ustanovenú primárnu povinnosť, vzniká mu sekundárna povinnosť, ktorá sa uskutočňuje v oblasti zodpovednostných právnych vzťahov.

Vznik právnej zodpovednosti

Závazková zodpovednosť vzniká na základe protiprávneho konania, ktoré je v rozpore s právnymi povinnosťami vyplývajúcimi zo záväzkového právneho vzťahu, napríklad z kúpy vadnej veci alebo z omeškania objednanej opravy veci.

Spornou je v literatúre otázka vzniku právnej zodpovednosti. Ide o problém, či právna zodpovednosť vzniká spoločne s primárnou právnou povinnosťou vyjadrenou v primárnej dispozícii normy, alebo vzniká až vtedy, keď bola primárna povinnosť porušená a keď v dôsledku jej negácie vzniká sekundárna právna povinnosť, vyjadrená sekundárnou dispozíciou právnej normy?

Luby vyslovil a dostatočne zdôvodnil názor, že zodpovednosť vzniká až porušením právnej povinnosti, a nie predtým, že právnou skutočnosťou, ktorá spôsobuje vznik právnej zodpovednosti a zodpovednostného právneho vzťahu, je až samo protiprávne konanie (úkon).

Právne domnienky (prezumpcie) a fikcie

Osobitným druhom právnych skutočností sú právne domnienky (prezumpcie) a právne fikcie. Právne domnienky sa členia na vyvrátiteľné a nevyvrátiteľné domnienky. Právne domnienky sú právne skutočnosti, ktorých vznik, zmena alebo zánik nastupuje so vznikom, zmenou alebo zánikom inej právnej skutočnosti

RÁMIK č. XI-5 Vyvrátiteľná právna domnienka (prezumpcia)

Občiansky zákonník v § 32 ods.1 vyjadruje vyvrátiteľnú právnu domnienku v právnom inštitúte zastúpenia takto:

„Ak z právneho úkonu nevyplýva, že niekto koná za niekoho iného, platí, že koná vo vlastnom mene.“

(vôľového konania alebo právnej udalosti). Vychádzajú z dlhodobej ľudskej skúsenosti v rôznych oblastiach spoločenského života. Právne domnienky (prezumpcie) a fikcie simulujú existenciu určitého faktu, ktorý je právnou skutočnosťou. V predchádzajúcom výklade sa spomínali dve právne domnienky (pre-

zumpcie). Jednak domnienka (prezumpcia) znalosti práva a jedna domnienka (prezumpcia) správnosti právnych aktov. Pri domnienke (prezumpcii) znalosti práva sa predpokladá, že uverejnením normatívného právneho aktu, ktoré je právnou skutočnosťou, sa stalo známym každému, koho sa týka to, čo bc

RÁMIK č. XI-6 Nevyvrátiteľná právna domnienka (prezumpcia)

Nevyvrátiteľnú domnienku znalosti práva vyjadruje zákon o Zbierke zákonov SR č. 1/1992 v § 2 nasledovne:

„O všetkom, čo bolo v Zbierke zákonov uverejnené, platí domnienka, že dňom uverejnenia sa stalo známym každému, koho sa to týka; domnienka o znalosti vyhlásených všeobecne záväzných právnych predpisov je nevyvrátiteľná.“

v Zbierke zákonov uverejnené. Táto prezumpcia (domnienka) o znalosti vyhlásených všeobecne záväzných

predpisov je nevyvrátiteľná domnienka (RÁMIK č. XI-6).

oprávna zodpovednosť v porovnaní s mimozávazkovou zodpovednosťou TS

Občiansky súdny poriadok vyjadruje právnu skutočnosť fiktívneho doručenia písomnosti do vlastných rúk adresáta v § 47 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku takto:

„Ak nebol adresát písomnosti, ktorá sa má doručiť do vlastných rúk, zastihnutý, hoci sa v mieste doručenia zdržuje, doručovateľ ho vhodným spôsobom upovedomí, že mu zásielku príde doručiť znovu v deň a hodinu uvedenú v oznámení. Ak zostane i nový pokus o doručenie bezvýsledným, uloží doručovateľ písomnosť na pošte alebo na orgáne obce a adresáta o tom vhodným spôsobom upovedomí. Ak si adresát zásielku do troch dní od uloženia nevyzdvihne, považuje sa posledný deň tejto lehoty za deň doručenia, i keď sa adresát o uložení nedozvedel.“

Pri domnienke (prezumpcii) správnosti právnych aktov sa predpokladá, že ich forma je náležitá a že aj obsah je vecne správny. Ak teda určitý právny akt má chyby tak z hľadiska formálneho, ako aj obsahového, hľadíme naň, vďaka prezumpcii správnosti, akoby tieto chyby nemal.

Pri vyvrátiteľných domnienkách subjekty práva a osobitne súdy predpokladajú existenciu stavu, ktorý vyjadruje domnienka. V prípade, ak sa dôkazom zistí opak, uplatní sa namiesto domnienky zistený fakt ako právna skutočnosť. Pri nevyvrátiteľných právnych domnienkach je dôkaz opaku vylúčený (RÁMIK č. IX-6).

Od nevyvrátiteľných domnienok, ktoré vychádzajú zo skúsenosti, treba odlišovať fikcie; tie simulujú určitý fakt ako právnu skutočnosť bez ohľadu na skúsenosť a spoločenskú prax a pravdepodobnosť jeho manifestácie (RÁMIK č. XI-7).

Právne udalosti a plynutie času

Právne udalosti sú právnymi sku-

točnosťami, ktoré vznikajú nezávisle od vôle ľudí, a s ktorými platné právo alebo záväzky urobené v medziach práva spájajú následky, prejavujúce sa vznikom, zmenou a zánikom právnych vzťahov. Právnou udalosťou môžu byť prírodné javy, napríklad záplavy či zemetrasenia poškodzujúce majetok, zabezpečený poisťnou zmluvou, smrť či narodenie človeka, plynutie času a celý rad ďalších udalostí ustanovených zákonom alebo iným právnym predpisom. Vo všetkých uvedených prípadoch ide o fakty, ktoré existujú nezávisle od vôle subjektov práva, ktoré však platné právo alebo záväzky urobené v jeho medziach stanovujú ako právne skutočnosti a spájajú s nimi vznik, zmenu a zánik právnych vzťahov.

Už pri vzájomných vzťahoch medzi platnosťou a účinnosťou právnej normy sa ukázalo, že plynutie času i sám čas je dôležitou právnou skutočnosťou, s ktorou platné právo spája určité následky. Čas je relevantný ako dátum, ako medzník, pomocou ktorého sa vymedzuje vznik, zmena alebo zánik určitého právneho vzťahu, napríklad práv a povinností, ktoré vznikajú

rodičom dňom narodenia dieťaťa, práv, ktoré vznikajú smrťou a pod. Dátum je významný aj z hľadiska uplatňovania práva podľa poradia.

Premlčanie

Plynutie času je právne významnou skutočnosťou.

Premlčanie je kvalifikované plynutie času, v dôsledku ktorého právny nárok, vyplývajúci z určitého oprávnenia subjektu, je možné odvrátiť námietkou premlčania tohto nároku.

Na premlčanie súd prihliadne len na námietku; inak nemožno premlčanie právo priznať. Právo sa premlčí, ak sa nevykonalo v dobe, ktorú ustanoví zákon alebo iný právny predpis. Zákony tiež ustanovujú začiatok plynutia premlčacej doby. Ak v občianskom práve nie je ustanovené inak, premlčacia doba je u nás trojročná a plynie odo dňa, keď sa právo mohlo vykonať po prvý raz. Subjektívne právo však nezaniká; zaniká iba právny nárok, ktorému je možné odporovať námietkou premlčania. Pretože subjektívne právo (oprávnenie) premlčaním nezaniká, premlčané právo možno uskutočniť. Ten, kto ho splní, však nemôže žiadať o vrátenie plnenia. Takéto právne nároky sa nazývajú naturálne obligácie.

RÁMIK č. XI-8 Zánik práv a povinnosti (záväzku) prekluziou

„K zániku práva preto, že nebolo uplatnené v určenom čase, dochádza len v prípadoch uvedených v zákone. Na zánik súd prihliadne, aj keď to dlžník nenamietne.“

§ 583 Občianskeho zákonníka

Zákony, prípadne ostatné právne predpisy stanovujú tiež premlčací doby na uplatnenie jednotlivých práv a súčasne určujú práva, ktoré sú nepremľateľné. Napríklad nepremľateľné je vlastnícke právo. Takisto sa nepremľajú práva z vkladov na vkladných knižkách alebo na iných formách vkladov a bežných účtoch pokiaľ vkladový vzťah trvá.

Premlčanie sa uplatňuje aj vo verejnom práve, napríklad v trestnom práve pri premlčaní trestného stíhania, prípadne výkonu trestu. Trestnosť činu zaniká uplynutím premlčacej doby, ktorá je desať rokov, ak horná hranica trestnej sadzby odňatia slobody najmenej desať rokov a päť rokov, ak je horná hranica trestnej sadzby odňatia slobody najmenej tri roky. Trestný zákon upravuje aj premlčanie výkonu trestu. Uložený trest nemožno vykonať i uplynutí premlčacej doby, ktorá je pätnásť rokov, ak ide o odsúdenie na trest odňatia slobody prevyšujúci desať rokov; desať rokov, ak ide o odsúdenie na trest odňatia slobody najmenej na päť rokov. Avšak výkon trestu uloženého pre niektoré trestné činy sa nepremľuje, napríklad za trestný čin vraždy, ublíženia na zdraví, omedzovania osobnej slobody a pod. Pre premlčanie v trestnom práve existuje celý rad dôvodov. Obvinený alebo obžalovaný alebo svedkovia s

„Závazok uzavrieť budúcu zmluvu zaniká, ak oprávnená strana nevyzve zaviazanú stranu splniť tento záväzok v čase určenom v zmluve o uzavretí budúcej zmluvy.“

§ 292 ods. 3 Obchodného zákonníka

„Právo prenajímateľa na náhradu škody na dopravnom prostriedku zanikne, ak prenajímateľ nepožaduje túto náhradu od nájomcu do šiestich mesiacov po vrátení dopravného prostriedku.“

§ 632 ods. 4 Obchodného zákonníka

s odstupom času už nedokážu spomenúť na dôležité okolnosti činu, zhromaždiť dôkazy, ktoré vyvracajú obvinenia. Páchatel' trestného činu môže tiež viesť nepretržite riadny život, stať sa riadnym občanom, ktorý už nestojí proti spoločnosti, takže jeho odsúdenie, ak najmä v určitej spoločnosti prevláda utilitárna koncepcia trestania, by bolo celkom zbytočné (INCIARDI, 434).

Preklúzia

Pri preklúzii, ktorá sa nazýva aj prepadná lehota, na rozdiel od premlčania zaniká nielen právny nárok, ale aj subjektívne právo (oprávnenie), pretože v stanovenej prepadnej lehote sa neuplatnil potrebný právny

úkon (právne konanie). Prepadnými lehotami sú napríklad záručné lehoty. Ak záručná lehota uplynie, potom oprávnenie i právny nárok zanikajú. Na rozdiel od premlčania, teda po uplynutí prekluzívnej lehoty, neexistuje nijaká naturálna obligácia. Ak by sa po uplynutí prekluzívnej lehoty plnila prekludovaná povinnosť (záväzok), plnila by sa bez právneho dôvodu. Zánik prekludovanej povinnosti (záväzku) nastupuje priamo zo zákona. Na zánik záväzku sa prihliadne, aj keď to dlžník nenamieta (RÁMIK XI-8).

Pri preklúzii dochádza k zániku práva, prípadne právnej povinnosti, lebo právo sa v určenom čase neuplatnilo. Ako treba právo uplatniť? Nie inak ako právnym konaním, právnym úkonom.

RÁMIK č. XI-9 Objektívna a subjektívna premlčacia lehota

„(1) Právo na náhradu škody sa premlčí za dva roky odo dňa, keď sa poškodený dozvie o škode a o tom, kto za ňu zodpovedá.“

(2) Najneskoršie sa právo na náhradu škody premlčí za tri roky, a ak ide

o škodu spôsobenú úmyselne, za desať rokov odo dňa, keď došlo k udalosti, z ktorej škoda vznikla; to neplatí, ak ide o škodu na zdraví.“

§ 106 ods. 1 a ods. 2 Občianskeho zákonníka

Pri premlčaní a preklúzii sa odlišuje subjektívne určený začiatok a koniec plynutia premlčacej alebo prekluzívnej lehoty od objektívne určeného začiatku alebo konca lehoty. V RÁMIKU č. XI-9 reprezentuje § 106 ods. 1 Občianskeho zákonníka subjektívne určený koniec premlčacej lehoty a § 106 ods. 2 objektívne určený koniec premlčacej lehoty. V tejto súvislosti sa hovorí o objektívnej premlčacej, prípadne prekluzívnej lehote na rozdiel od subjektívnej premlčacej alebo prekluzívnej lehoty. V našom prípade nastupuje objektívna lehota subsidiárne (RÁMIK č. XI-9).

SUBJEKTY PRÁVNEHO VZŤAHU

Predpokladmi právneho vzťahu, okrem právnych skutočností, sú aj subjekty a objekty právneho vzťahu. Subjekty a objekty právneho vzťahu spolu s jeho obsahom tvoria spoločne to, čo nazývame prvkami právneho vzťahu.

Subjektmi práva sú fyzické osoby a právnické osoby, ktoré právo uznáva za osoby v právnom zmysle. Osobu v právnom zmysle nie je možné stotožňovať s chápaním človeka v biológii, sociológii či psychológii. Latinským ekvivalentom osoby je výraz *persona*, ktoré pôvodne znamenalo masku, vytvorenú z oprávnení

a právnych povinností subjektu. Právo sa nezaobera fyzickou osobou alebo právnickou osobou v ich úplnosti, ale len z hľadiska ich reflexie v práve, z hľadiska súhrnu oprávnení a právnych povinností, ktoré im priznáva.

Právna subjektivita fyzických osôb

Subjektmi práva sú fyzické osoby (prirodzené osoby, jednotlivci) a právnické osoby (organizácie vrátane štátu). Fyzickým a právnickým osobám priznáva platné právo:

1. Spôsobilosť mať práva a právne povinnosti. Táto spôsobilosť vzniká narodením a zaniká smrťou, prípadne vyhlásením za mŕtveho. Spôsobilosť mať práva a povinnosti môže byť širšia alebo užšia. Napríklad spôsobilosť právnických osôb na väčšinu oprávnení podľa rímskeho práva je vylúčená.
2. Spôsobilosť vlastnými právnymi i protiprávnymi úkonmi (konaním) nadobúdať práva a brať na seba povinnosti. Táto spôsobilosť vzniká po dovŕšení zákonostanoveného veku. V občianskom práve majú maloletí spôsobilosť len na také právne úkony, ktoré svojou povahou sú primerané rozumovej a vôľovej vyspelosti zodpovedajúcej ich veku. Právnou spôsobilosťou právne

(protiprávne) konať, ktorá sa nazýva aj právnou subjektivitou, rozumieme spôsobilosť vlastným konaním a vo vlastnom mene zakladať, meniť alebo rušiť právne vzťahy.

Kto je spôsobilý právne konať, je spôsobilý aj protiprávne konať, má deliktuálnu spôsobilosť, ktorá je spôsobilosťou niesť právne následky, spojené so zavineným porušením práva. Deliktuálna spôsobilosť je spôsobilosťou zodpovedať sa podľa

platného práva za vlastné konanie, ktoré je protiprávne, a vlastným protiprávnym konaním založiť vlastnú právnu zodpovednosť.

Spôsobilosť fyzických osôb vlastným konaním nadobúdať práva a brať na seba povinnosti, determinuje celý rad činiteľov. Sú to najmä vek, duševné zdravie, pohlavie, rodinný stav, štátne občianstvo a v minulosti tiež stavovská príslušnosť, povolanie, občianska česť a iné faktory.

RÁMIK č. XI-10 Pozbavenie a obmedzenie spôsobilosti na právne a protiprávne konanie (úkony)

Otázka pozbavenia (obmedzenia) spôsobilosti fyzických osôb je predmetom § 10 ods. 1, 2, 3 Občianskeho zákonníka:

„Ak fyzická osoba pre duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná, nie je vôbec schopná robiť právne úkony, súd ju pozbaví spôsobilosti na právne úkony.

Ak fyzická osoba pre duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná, alebo pre nadmerné požívanie alkoholických nápojov alebo omamných prostriedkov či jedov je schopná robiť len niektoré právne úkony, súd obmedzí jej spôsobilosť na právne úkony a rozsah obmedzenia určí v rozhodnutí.

Súd pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti zmení alebo zruší, ak sa zmenia alebo ak odpadnú dôvody, ktoré k nim viedli.“

Spôsobilosť fyzických osôb na oprávnenia a povinnosti môže byť plná alebo obmedzená. Spôsobilosť je obmedzená zákonom alebo rozhodnutím príslušného štátneho orgánu. Priamo zo zákona je spôsobilosť osôb obmedzená napríklad z hľadiska ich veku. O obmedzení spôsobilosti fyzických osôb na právne a protiprávne konanie na základe iných dôvodov, napríklad duševnej choroby, rozhoduje súd (RÁMIK č. XI-10). Plnú spôsobilosť na právne a protiprávne ko-

nanie nadobúdajú fyzické osoby plnoletosťou. Takéto osoby nazývame svojprávnymi, tiež plnoprávnymi, naopak osoby s obmedzenou spôsobilosťou na právne a protiprávne konanie osobami nesvojprávnymi, neplnoprávnymi, maloletými, mladistvými, právne nespôsobilými a pod. V trestnom práve nie je napríklad trestne zodpovedný ten, kto v čase spáchania trestného činu nedovršil pätnásť rok svojho veku. Právna zodpovednosť v trestnom práve však čiastočne

zaťažuje mladistvého jedinca, osobu, ak v čase spáchania trestného činu dovršila pätnásť a neprekročila osemnásť rok svojho veku. Osobitné postavenie mladistvého spočíva aj v tom, že trestné sadzby odňatia slobody ustanovené Trestným zákonom sa u mladistvých znižujú na polovicu, pričom horná hranica trestnej sadzby nesmie prevyšovať päť rokov a dolná hranica jeden rok. Podľa Trestného zákona sa právna zodpovednosť v niektorých prípadoch vzťahuje aj na osobu, ktorá dovršila dvanásť rok svojho veku a je mladšia ako pätnásť rokov. Ide o prípady, v ktorých Trestný zákon umožňuje výnimočný trest, a súd jej v občianskoprávnom konaní uloží ochrannú výchovu.

Právna subjektivita právnických osôb

Právnu subjektivitu priznáva platné právo nielen fyzickým osobám, ale aj právnickým osobám.

Právnickými osobami sú:

- a) združenia fyzických alebo právnických osôb,
- b) účelové združenia majetku,
- c) jednotky územnej samosprávy,
- d) iné subjekty, o ktorých to ustanovuje zákon, ku ktorým patrí najmä štát, reprezentovaný štátnymi orgánmi a inštitúciami s právnou subjektivitou.

Združenie fyzických alebo právnických osôb nemusí mať vždy cha-

rakter právnickej osoby. Fyzické osoby sa môžu totiž združiť aj za účelom, ktorý je právne irelevantný a stretávať sa pravidelne pri pestovaní športu alebo pri filozofickej debáte o zmysle života. Právnické a fyzické osoby sa však môžu združiť: právne relevantným spôsobom, uzavretím zmluvy o združení s cieľom spoločne sa pričať o dosiahnutí dojednaného účelu bez toho, aby tým vznikol nový právny subjekt, právnická osoba. Na druhej strane a riadne registrované právnické osoby nemusia mať právnu subjektivitu prípadne všeobecnú právnu subjektivitu, t. z. subjektivitu, ktorá sa vzťahuje na všetky dovolené právne úkony. Ich právna subjektivita sa môže v rovine spôsobilosti na právne a protiprávne konanie rovnať nule alebo sa obmedzovať iba na niektoré právne úkony.

Fyzická osoba sa narodí, právnická osoba sa zriaďuje a vzniká. Na zriadenie sa vyžaduje písomná zmluva alebo zakladacia listina, prípadne iná právna skutočnosť. Vznik právnickej osoby zriadenej zmluvou alebo zakladacou listinou nastáva jej registráciou. Zakladacia listina sa spravidla vyhotovuje vo forme notárskej zápisnice. V našich podmienkach potrebné odlišovať založenie právnickej osoby od vzniku právnickej osoby. Právnická osoba môže vzniknúť priamo zo zákona. Zákomom sa zriadil napríklad Slovenský rozhlas a Slovenská televízia, ktoré sú právnickými osobami.

NALAZOME PO ≠ NEMAJE PC
→ podľa
→ podľa

RÁMIK č. XI-11 Zriadenie právnickej osoby zákonom

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 153/1993 Z.z. zriadil v súlade s § 18 ods. 2 písm. d) Občianskeho zákonníka Štátny fond cestného hospodárstva takto (§ 1):

„Zriaďuje sa Štátny fond cestného hospodárstva (ďalej len „cestný fond“), ktorého účelom je sústreďovať finančné prostriedky a používať ich na výstavbu, opravy a údržbu štátnych ciest a diaľnic.

Cestný fond je právnická osoba so sídlom v Bratislave.“

Zákonom sa zriaďujú rôzne verejné fondy (RÁMIK č. XI-11). Zriaďovanie právnických osôb upravuje aj zákon o združovaní občanov, zákon o združovaní v politických stranách a v politických hnutiach, pretože strany a hnutia sú tiež právnickými osobami, zákony o komorách a pod. Právnické osoby pôsobia jednak v oblasti súkromného práva - ide najmä o obchodné spoločnosti, napríklad o komanditnú spoločnosť, spoločnosť s ručením obmedzeným, akciovú spoločnosť, a jednak v oblasti verejného práva; tu ide najmä o štát (štátne orgány a inštitúcie s právnou subjektivitou), jednotky územnej samosprávy, rôzne spolky, politické strany, odborové organizácie a pod.

Pojem právnická osoba

Na rozdiel od fyzických osôb právnickými osobami rozumieme organizácie osôb alebo majetku, ktoré sú vytvorené za určitým účelom a ktorým platné právo priznáva právnú subjektivitu. Za základné prvky právnickej osoby sa považuje jej vnútorná organizácia, substrát a účel.

Organizáciu a účel právnickej osoby určuje štatút. Z hľadiska substrátu je rozdiel medzi spoločnosťami, prípadne združeniami na jednej strane a nadáciami, prípadne fondami na strane druhej. Spoločnosti charakterizuje personálny substrát, kým nadácie sa vyznačujú majetkovým substrátom.

Pravda, spoločnosti, ktoré charakterizuje personálny substrát, nemôžu vykonávať svoju činnosť bez finančných zdrojov a imania. Obchodné spoločnosti preto rozvíjajú svoju podnikateľskú činnosť nielen vďaka personálnemu substrátu, ale aj vďaka základnému imaniu, ktoré je vyjadrením súhrnu peňažných i nepeňažných vkladov všetkých spoločníkov do spoločnosti. Základné imanie sa musí v niektorých prípadoch vytvárať podľa zákona povinne, napríklad pri založení akciovej spoločnosti alebo spoločnosti s ručením obmedzeným. Zdrojmi neziskových spoločností, rozmanitých spolkov sú na druhej strane najmä členské príspevky, dary a pod.

Nadácie a fondy

Fyzické alebo právnické osoby môžu jednotlivo alebo spoločne zriaďovať nadácie, prípadne fondy. Nadácie sú združením financií, majetku, ktorý je venovaný všeobecne prospešným cieľom, osobitne rozvoju duchovných hodnôt, ochrane ľudských práv alebo iných humanitných cieľov, na ochranu a tvorbu životného prostredia, zachovanie prírodných hodnôt, na ochranu kultúrnych pamiatok a pod.

Nadácia si vyžaduje majetkový substrát, ktorým je buď hnuteľný, alebo nehnuteľný majetok, vnútornú organizáciu a stály účel (cieľ), ktorému slúži. Finančný, majetkový zdroj tvoria spravidla dary a príspevky

osôb, výnosy z verejných zbierok, zisky z podnikateľskej činnosti, výnosy z cenných papierov a pod. Zriaďovateľ vydáva štatút nadácie, ktorý okrem zdrojov nadácie, názvu a sídla určuje aj jej cieľ, spôsoby použitia prostriedkov nadácie atď. Nadácia vzniká registráciou na príslušnom štátnom orgáne. Štatutárnym orgánom nadácie je správna rada, ktorá sa stará o hospodárenie s prostriedkami nadácie a o ich dopĺňovanie. Zdrojom nadácie nemusia byť prostriedky členov jej správnej rady. Tým sa nadácia odlišuje od kapitálových spoločností, v ktorých ide o vytvorenie spoločného fondu a hospodárenie s ním za účelom nadobudnutia osobného zisku združených fyzických a právnických osôb.

V Slovenskej republike pôsobí celý rad nadácií a fondov. Na Právnickej fakulte Univerzity Komenského podporuje rozvoj slovenskej právnej vzdelanosti a právnej kultúry Nadácia Štefana Lubyho, ktorá vznikla r. 1991. Organizuje najmä Lubyho dni, ktoré patria k najvýznamnejším pravidelným vedeckým podujatiam právnickej obce Slovenskej republiky, na ktorých sa zúčastňujú aj renomovaní právni odborníci zo zahraničia.

Registrácia a sídlo právnických osôb

Právnické osoby, ktoré sa zapisujú do obchodného registra, vznikajú od dňa účinnosti zápisu, ak platné právo neustanovuje niečo iné. Právnická osoba pripomína fyzickú osobu nielen zápisom do registra, ale aj tým, že má svoj názov, ako aj sídlo, tak ako fyzické osoby majú svoje mená, priezviská a bydliská. Register, v ktorom sa eviduje vznik a zánik právnickej osoby, nesie v jednotlivých krajinách rôzne názvy. U nás ide o *Obchodný register*

Slovenskej republiky, v Českej republike je vydávaný *Obchodní rejstřík* a v Spojených štátoch amerických s zoznamy firiem zverejňované v ročenke *The Legal Pages*.

V teórii sa odlišuje formálne sídlo právnickej osoby od reálneho sídla. Formálne je sídlo evidované na zázname registrácie v obchodnom registri. Formálne sídlo právnickej osoby, ktoré je jej adresou, musí byť spravidla určené pri registrácii. V niektorých právnych systémoch sa požaduje, aby sa formálne sídlo celkovo alebo čiastočne zhodovalo s jej reálnym sídlom, aby registrované sídlo bolo prinajmenej sídlom riadiacich štatutárnych orgánov právnickej osoby, jej riadiacich zložiek, „hlavného stanu“, prípadne miestom, kde sa vykonáva obchodná, podnikateľská alebo iná činnosť právnickej osoby. Význam právnych požiadaviek na sídlo spočíva o.i. v tom, že práva a povinnosti právnickej osoby v zásade spravujú právom štát v ktorom je formálne sídlo právnickej osoby. To je odpoveď na otázku prečo celý rad prepravných spoločností pláva pod panamskou vlajkou kde je ich formálne sídlo, kým reálnu obchodnú činnosť tieto organizácie rozvíjajú na území iných štátov.

Platné právo tiež určuje dôvody zániku právnickej osoby. Patrí k nim napríklad uplynutie doby, na ktorú bola založená, splnenie účelu, zrušenie rozhodou a pod. Ak je právnická osoba zapísaná v obchodnom registri, zaniká dňom výmazu z tohto registra.

Zastúpenie fyzických a právnických osôb

Fyzické osoby spôsobilé vlastným konaním nadobúdať práva a brať na seba povinnosti, ako aj právnické osoby, ktoré boli zriadené v súlade so :

konom, vystupujú v právnych vzťahoch:

- a) ako oprávnené osoby osobne alebo
- b) prostredníctvom zástupcu a zastúpenia.

Platné právo v stanovených prípadoch umožňuje, prípadne požaduje, aby právne úkony uskutočnila v mene oprávnenej osoby iná osoba, zástupca. Zástupca je ten, kto je oprávnený konať za iného a v jeho mene. Zo zastúpenia vznikajú práva a povinnosti priamo zastúpenému. Zastúpenie vzniká na základe:

- a) zákona,
- b) rozhodnutia štátneho orgánu,
- c) zmluvy, prípadne dohody o plnomocenstve.

V prípade písmena a), ako aj písmena b), sa hovorí o zákonnom zastúpení. Zákonné zastúpenie vzniká priamo zo zákona, keď rodičia zastupujú svoje maloleté deti; zákonné zastúpenie vzniká tiež na základe úradného rozhodnutia, ak napríklad súd ustanoví maloletému opatrovníka. Takisto je súdom ustanovený opatrovník zákonným zástupcom fyzickej osoby, ktorú súd rozhodnutím pozbavil spôsobilosti na právne úkony, alebo ktorej spôsobilosť na právne úkony súd rozhodnutím obmedzil. Súd môže ustanoviť opatrovníka aj tomu, pobyt koho nie je známy, ak je to potrebné na ochranu jeho záujmov alebo ak to vyžaduje verejný záujem či iný vážny dôvod.

Od zákonného zastúpenia treba odlišovať zastúpenie na základe splnomocnenia. Právny vzťah splnomocnenia vzniká medzi splnomocniteľom a splnomocnencom. V splnomocnení sa musí uviesť rozsah splnomocneného oprávnenia konať v mene splnomocniteľa.

Právne úkony právnickej osoby, ktoré vznikajú na základe zastúpenia, treba odlišovať od právnych úko-

nov právnickej osoby vo všetkých veciach, ktoré robia tí, ktorí sú na to oprávnení zmluvou o zriadení právnickej osoby, zakladacou listinou alebo zákonom. Tieto osoby nazývame štatutárne orgány. Okrem štatutárnych orgánov môžu za právnickú osobu robiť právne úkony aj iní jej pracovníci, pokiaľ je to určené v organizačných aktoch organizácie, alebo je to vzhľadom na ich pracovné zaradenie obvyklé.

Objekty právneho vzťahu

Objektom alebo predmetom právneho vzťahu je to, kvôli čomu vstupujú subjekty práva do právnych vzťahov. Objektom právneho vzťahu sú:

- a) hnutelné a nehnuteľné veci. Nehnuteľnosťami sú pozemky a stavby spojené so zemou pevným základom. Hnuteľnými vecami sú všetky veci, ktoré nemajú charakter nehnuteľných vecí. Veci sa tiež triedia na deliteľné (napríklad pozemok) a nedeliteľné (napríklad obraz). Súčasťou veci je teda všetko, čo k nej podľa jej povahy patrí a nemôže byť oddelené bez toho, aby sa tým vec znehodnotila; predmetom právnych vzťahov môžu byť aj byty a nebytové priestory;
- b) práva a oprávnené záujmy fyzických a právnických osôb, napríklad pohľadávky vyplývajúce z poistnej zmluvy alebo zo zmluvy o pôžičke;
- c) práva a oprávnené záujmy spojené s hodnotami ľudskej osobnosti, napríklad spojené s osobnou slobodou, dôstojnosťou a cťou človeka, s hodnotou života, zdravia, ako aj hodnoty spoločnosti a jej ústavné zriadenie;

- d) práva a oprávnené záujmy spojené s tvorivou ľudskou činnosťou, t.j. literárne, kinematografické, výtvarné či vedecké a iné diela.

Obsah právnych vzťahov

Obsahom právnych vzťahov sú oprávnenia a právne povinnosti. V záväzkových právnych vzťahoch sa oprávnenie veriteľa nazýva aj pohľadávka. Pohľadávke veriteľa zodpovedá povinnosť dlžníka. Konštatovalo sa už, že právne vzťahy sa vyznačujú korelatívnosťou. Oprávneniu jedného subjektu zodpovedá právna povinnosť druhého subjektu založená príkazom alebo zákazom. Normatívny právny akt pomocou normatívnej právnej vety vyjadrí napríklad výslovne (explicitne) určitý zákaz, avšak táto výslovne formulovaná právna povinnosť obsahuje aj výslovne neformulované dovolenie, subjektívne právo, ktoré je implikované týmto zákazom a ktoré je korelatívne k tomuto explicitne formulovanému zákazom.

Pri komentovaní právnych povinností a oprávnení subjektu a pri vymedzení pojmu právna povinnosť a pojmu dovolenie, oprávnenie (subjektívne právo) sa vychádza tak z aletickej logiky, ako aj deontickej logiky.

Aletickými modalitami sú nutnosť a možnosť.

Deontickými modalitami sú povinnosť a dovolenosť. V literatúre je sporné, či deontické modality, t.j. povinnosť a dovolenosť je možné pri ich definovaní vymedziť výlučne ako možnosť alebo ako nutnosť a možnosť, totiž či, po prvé, treba oprávnenie vymedziť ako možnosť konať spôsobom stanoveným platným právom, a či, po druhé, treba právnu povinnosť vy-

medziť ako nutnosť alebo naopak tiež ako možnosť postupovať pod platného práva.

REALIZÁCIA A APLIKÁCIA PRÁVA

Realizácia práva sa uskutočňuje tak v procese tvorby práva, ako aj pri uskutočňovaní práva v každodenných právnych vzťahoch a osobitne pri jednej z jej foriem, ktorou je aplikácia práva.

Proces tvorby práva, v ktorom právo nadobúda štátom stanovenú alebo uznanú formu, má celý rad prvkov tak kreatívno-derogačnej ako aj realizačnej povahy. Kreativnosť tvorby práva, z ktorej je odvodený aj názov tohto procesu, a v ktorom dochádza k vytváraniu nových noriem, k ich zmene, ako aj k ich zrušovaniu, sa dotýka formovania obsahu práva, kým celý proces tvorby práva je otázkou realizácie práva. Tvorba práva je právnymi normami stanovenou formou realizácie práva, pri ktorej štátne orgány s právomocou tvorby práva realizujú právne normy vydávaním normatívnych právnych aktov.

Realizácia práva sa uskutočňuje aj pri aplikácii práva. Podstata realizácie práva v jeho aplikácii spočíva v tom, že štátne orgány so správnou kontrolnou a justičnou právomocou realizujú právne normy vydávaním individuálnych právnych aktov na základe normatívnych právnych aktov.

Aplikácia práva je v kontinentálnom systéme jednou z dôležitých činností pri realizácii práva. V anglo-americkom systéme má aplikácia práva aj kreatívne funkcie tvorby práva. V kontinentálnom systéme práva štátne orgány tvorby práva zreteľne oddelujú od orgánov aplikácie práva. Kým

úlohou jedných je právo tvoriť, úloha druhých spočíva v tom, aby vytvorené právo aplikovali v rozhodovacej činnosti súdov, orgánov štátnej správy, kontrolných orgánov vrátane prokuratúry. Štátne orgány s právomocou tvorby práva vydávajú zákony, nariadenia, vyhlášky, t.j. normatívne právne akty, kým štátne orgány s justičnou a správnu právomocou vydávajú rozsudky, uznesenia a iné rozhodnutia, t.j. individuálne právne akty. Aplikácia práva ako forma realizácie práva je procesným právom upravený postup a činnosť štátnych orgánov s príslušnou právomocou a kompetenciou, ktorá výustuje vydávaním aktov aplikácie práva a zabezpečením ich plnenia.

Individuálne právne akty, ktoré vydávajú orgány aplikácie práva, na rozdiel od normatívnych právnych aktov sa vzťahujú len na konkrétne prípady. Svoju záväznosť odvodzujú zo všeobecnej záväznosti právnych noriem, vyjadrených v normatívnych právnych aktoch.

Individuálne právne akty podľa právomoci štátnych orgánov, ktoré ich vydávajú, delíme na:

- a) rozhodnutie sporu,
- b) uloženie trestu (ochranného opatrenia),
- c) správne akty vrátane aktov kontroly (dozoru a dohľadu).

Rozhodovanie sporov súdmi a mimosúdne rozhodcovské konanie

Spory, ktoré vznikajú v rozmanitých variáciách vzťahov medzi fyzickými a právnickými osobami, rozhodujú jednak štátne orgány so súdnou právomocou a jednak neštátne rozhodcovské orgány v rozhodcovskom konaní, prostredníctvom rozhodcov alebo stálych rozhodcovských súdov.

Jedna strana, ktorou je žalobca (navrhovateľ), sa pri spore domáha rozhodnutia o určitom právnom nároku, ktorý jej patrí, proti druhej strane, ktorou je osoba žalovaná (odporca).

Sporovými alebo procesnými stranami v spore sú teda žalobca a žalovaný (navrhovateľ a odporca). Neustranný a nezávislý súd, prípadne nezávislý rozhodca, rozhodcovský súd na základe noriem procesného práva spor prejedná a vo veci rozhodne. Od sporového konania je potrebné odlišovať konanie nesporné, ktorým je napríklad konanie o osvojenie, o spôsobilosti právne a protiprávne konať, o povolenie uzavrieť manželstvo a pod.

Rozhodovanie sporov súdmi sa uskutočňuje na základe Občianskeho súdneho poriadku. Tento zákon upravuje postup súdu a účastníkov v občianskom súdnom konaní tak, aby bola zabezpečená spravodlivá ochrana práv a oprávnených záujmov účastníkov, ako aj výchova k zachovávaniu zákonov, k čestnému plneniu povinností a k úcte k právam spoluobčanov.

Rozhodovanie sporov súdmi nie je výlučným spôsobom riešenia právnych sporov. V jednotlivých štátoch sa viac alebo menej uplatňuje aj mimosúdne rozhodovanie sporov neštátnymi rozhodcovskými orgánmi, a to v rozhodcovskom konaní, ktoré sa spravidla týka rozhodovania majetkových sporov, a v ktorom rozhodujú nezávislí a nestranní rozhodcovia. Rozhodovanie sporov v rozhodcovskom konaní sa uskutočňuje buď na základe zákona, ale najčastejšie na základe písomnej rozhodcovskej zmluvy, prípadne na základe iných obligatórnych alebo dohodnutých podmienok pred rozhodcom, ev. pred stálymi rozhodcovskými súdmi, ktoré sú ustanovené na základe zákona. Dohoda o riešení sporu rozhodcom alebo rozhodcami

môže tvoriť súčasť bežnej obchodnej zmluvy. V tomto prípade hovoríme o rozhodcovskej doložke.

Inštitúcia rozhodcovských súdov nie je nič nové. V bývalom Česko-Slovensku pôsobil Rozhodcovský súd pri Československej obchodnej a priemyselnej komore. Stále rozhodcovské súdy môžu pôsobiť aj pri iných inštitúciách, napríklad pri burze cenných papierov, pri komoditných burzách alebo pri jednotlivých komorách. Stále rozhodcovské súdy sú stálymi inštitúciami, ktoré spravidla vytvárajú variabilní rozhodcovia podľa dohody zmluvných strán.

Rozhodcovia alebo rozhodcovské súdy rozhodujú podľa vlastných pravidiel (poriadkov), avšak nie je zriedkavosťou, že postupujú aspoň sčasti podľa procesných pravidiel súdov a v právnych vzťahoch s medzinárodným prvkom podľa práva štátu, ktoré určuje zmluva alebo zákon, prípadne aj podľa iných dohodnutých zásad, napríklad podľa princípov spravodlivosti. Pri vzťahoch s medzinárodným prvkom sa môžu zmluvné strany dohodnúť aj na postupe podľa práva tretieho štátu, keďže rozhodcovské konanie úplne ovláda zásada dispozitívnosti. Na rozdiel od súdneho konania, rozhodcovské konanie je nielen neformálne, ale v zásade aj jednoinštančné, takže rozhodnutie rozhodcovského súdu alebo rozhodcu je konečné a okamžite vykonateľné. Rozhodnutie nadobúda právoplatnosť a vykonateľnosť dorúčením. Preskúmanie rozhodnutí rozhodcovských súdov a rozhodcov je možné len pri hrubom porušení procesných pravidiel, napríklad ak rozhodcovský nález nevznikol uznesením väčšiny rozhodcov a pod. Platné právo zvyčajne upravuje vzťah mimosúdneho alebo súdneho riešenia sporov. V niektorých prípadoch je mimosúdne riešenie sporu podmienkou súdneho

riešenia sporu, kým v iných prípadoch súdne konanie plní v stanovených prípadoch funkciu preskúmavacieho konania, prípadne stále zabezpečuje exekúciu rozhodcovskému nálezu.

Mimosúdne riešenie sporov sa často uskutočňuje aj v oblasti pracovného práva, rodinného práva, prípadne v iných oblastiach práva.

Mimosúdne riešenie sporov nachádza aj v oblasti občianskych združení a ich rozhodcovských orgánov. Postavenie rozhodcovských orgánov občianskych združení zakotvuje buď zákon, alebo rozhodcovské orgány zriaďuje združenie na základe vlastného rozhodnutia. Postavenie a činnosť rozhodcovského orgánu vyjadruje v oboch prípadoch štatút združenia, ktorý registruje štát.

Ukladanie trestov

Ukladanie trestov alebo ochranných opatrení pokiaľ ide o trestné činy, patrí do právomoci súdov. Právomoc ukladať tresty za činy, ktoré sa vyznačujú nižším stupňom nebezpečnosti a ktoré nazývame priestupkami, zveruje platné právo spravidla orgánom štátnej správy.

System trestov je v neustálom vývoji. Kým v stredoveku bol jedným z najdôležitejších trestov trest smrti, v novoveku ho nahradil trest odňatia slobody. Trestná politika demokratických štátov sa stále humanizuje. V súčasnosti ju charakterizuje proces dekriminalizácie a depenalizácie. Pozornosť sa venuje nielen peniteciárnej starostlivosti (starostlivosť o odsúdených), ale aj postpeniteciárnej starostlivosti. Pre nedemokratické štáty je naopak charakteristická kriminalizácia spoločnosti.

Filozofia trestania na základe trestného práva vychádza buď z r

tributívnej, alebo z utilitaristickej koncepcie a ich rozmanitých variácií. Retributívna teória v podstate požaduje, aby ten, kto porušil právo, trpel primerane závažnosti činu a následkom, ktoré spôsobil.

Ukladanie trestov a ochranných opatrení sa uskutočňuje na základe zákona o trestnom konaní súdnom, Trestného poriadku. Tento zákon upravuje postup orgánov činných v trestnom konaní tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia podľa zákona spravodlivo potrestaní.

Individuálne správne akty

Individuálne správne akty predstavujú podistým najpočetnejšiu skupinu individuálnych právnych aktov, a stretávame sa s nimi na všetkých úsekoch štátnej správy, v školstve, zdravotníctve, pri ochrane verejného poriadku, pri správe obrany štátu, ochrane životného prostredia a pod. Príkladom je rozhodnutie orgánu štátnej správy o zastavení výstavby určitého objektu z ekologických dôvodov, rozhodnutie bezpečnostných orgánov o pokute za prekročenie dovoľenej rýchlosti, alebo o pridelení miesta pre dieťa v materskej škole, rozhodnutie príslušnej vojenskej správy o mieste a spôsobe výkonu tzv. náhradnej vojenskej služby, rozhodnutie o zriadení železničného priestreštia, o umiestnení stavby na lesných pozemkoch, rozhodnutie o uznaní poľovného revíru, vydanie živnostenského listu živnostenským úradom, prípadne vydanie koncesnej listiny alebo zrušenie živnostenského oprávnenia v prípade, ak živnostník (podnikateľ) už nespĺňa podmienky ustanovené zákonom, ak napríklad stratil bezúhonnosť.

Orgány štátnej správy vydávajú individuálne právne akty najmä v oblas-

ti verejného poriadku, v oblasti investičnej výstavby, poľnohospodárstva vrátane zabezpečovania veterinárnej starostlivosti, vodného hospodárstva, školstva, kultúry, zdravotníctva, sociálneho zabezpečenia, vo veciach daní a poplatkov a pod.

Individuálne právne akty vydávajú tak ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy, ako aj miestne orgány samosprávy a štátnej správy, osobitne okresné úrady, obvodné úrady a tiež orgány tzv. špecializovanej miestnej štátnej správy, napríklad lesné úrady, školské správy, veterinárne správy, daňové úrady a pod.

Orgány štátnej správy vydávajú tiež úradné osvedčenia, ktorými sa osvedčujú určité fakty, ktoré sú podľa platného práva právnymi skutočnosťami a ktoré spolu s ďalšími skutočnosťami podmieňujú vznik, zmenu a zánik právnych vzťahov. Príkladom úradného osvedčenia je vydanie povolenia na výkon povolania obehodníka s cennými papiermi či makléra, vydanie zbrojného preukazu, vydanie osvedčenia o pôvode tovaru vrátane overenia, že vyvážený tovar je tuzemského pôvodu, vydanie osvedčenia o slovenskom štátnom občianstve, osvedčenia o odbornej spôsobilosti osôb vydávajúcich odborné posudky vo veciach ochrany ovzdušia a pod.

Individuálne akty kontroly, dozoru a dohľadu, ktoré patria do triedy individuálnych správnych aktov, vydávajú osobitne štátne orgány s výkonnou právomocou, napríklad prokuratúra a orgány štátnej kontroly.

Deklaratórne a konštitutívne individuálne právne akty

Individuálne právne akty delíme tiež podľa účinkov, ktoré vyvolávajú, na ~~konštitutívne~~ a ~~deklaratórne~~. V prípade deklaratórnych aktov sa

ich vydaním daný právny vzťah nemení, takže ak je napríklad sporné, či v danom prípade existuje vlastníctvo, manželstvo či právo užívať byt, rozhodnutím sa deklaruje existencia vlastníctva, manželstva alebo existencia práva užívať byt, teda práv, ktoré existujú a trvajú. Deklaratórne akty majú preto účinky *ex tunc*. Ak sa napríklad rozhodnutím deklaruje, že pracovník mal právo na príplatok ku mzde od vzniku pracovného pomeru, účinky *ex tunc* sa prejavia tým, že zamestnávateľ musí tieto príplatky vyplatiť späť, pravda, ak neboli medzičasom premlčané a ak zamestnávateľ neuplatnil námietku premlčania.

Konštitutívne akty vytvárajú rozhodnutím nový právny stav, takže ich účinky (oprávnenia a právne povinnosti) vznikajú až právoplatnosťou rozhodnutia, t.j. *ex nunc*. Príkladom je rozhodnutie o rozvode manželstva či o zrušení spoluvlastníctva, ktorých účinky nastupujú *ex nunc*, až po právoplatnosti rozhodnutia. Konštitutívne individuálne právne akty sú právnymi skutočnosťami, ktoré podmieňujú vznik, zmenu a zánik právnych vzťahov.

PROCES APLIKÁCIE PRÁVA

Proces aplikácie práva je procesným právom upravený postup štátnych orgánov pri konaní, dokazovaní, rozhodovaní, preskúmaní a výkone ich rozhodnutí, prípadne aj pri výkone rozhodnutí iných štátnych orgánov.

Proces aplikácie práva je u nás dvoinštančný a uskutočňuje sa konaním na prvom stupni a v prípade uplatnenia opravného prostriedku a preskúmacieho, odvolacieho konania aj na druhom stupni.

Pri aplikácii rôznych oblastí práv sa vyskytujú rôzne druhy konaní. Tieto rôzne druhy konaní sú samostatné celky, ktoré umožňujú ukončiť určitý druh konania bez nutnosti začať iný, na predchádzajúce konanie nadväzujúci druh konania, alebo prejsť z jedného druhu konania do druhého. Napríklad v trestnom konaní úlohou prípravného konania zistiť, či je nutné podať obžalobu a vec odvzdať súdu. Osobitné funkcie plnia predbežné prejednanie obžaloby, ďalšie hlavné pojednávanie, prípadne odvolacie konanie a výkon rozhodnutia.

V občianskom súdnom konaní sa diferencuje medzi konaním právo nadväzujúcim a konaním právo vykonávajúcim (exekučným konaním). Ide o dva samostatné druhy konaní. V konaní nachádzajúcom ide o procesnú ochranu hmotnoprávných práv, ktorým vo vykonávanom konaní ide síce tiež o procesnú ochranu práv, ktoré však vyplývajú z judikovaného práva (STEINER, 282).

Štádiá aplikácie práva

Podobne ako legislatívny proces a aplikačný proces sa člení na niekoľko štádií. Ak berieme do úvahy právnu úpravu konania v základných oblastiach procesného práva, a najmä konania vo veci samej, potom možno povedať, že aplikačný proces, osobitne občianske súdne konanie, ako aj trestné konanie i správne konanie v zásade pozostávajú z týchto štádií:

- a) začatie konania,
- b) dokazovanie,
- c) rozhodnutie.

V niektorých prípadoch je obligatórnou súčasťou konania aj výkon rozhodnutia, ak ide napríklad o výkon odsudzujúceho rozsudku. Nútne vykonanie rozhodnutia súdu alebo iného orgánu aplikácie práva nie je

potrebný, ak to zákon nestanovuje alebo ak povinnosť subjekt dobrovoľne splní rozhodnutie. Výkon rozhodnutia sa môže v občianskoprávných veciach uskutočňovať aj na základe osobitného exekučného zákona a prostredníctvom súdnych exekútorov.

Aktívna a pasívna legitimácia

Pri začatí konania je potrebné diferencovať medzi aktívnou a pasívnou legitimáciou. Aktívnou legitimáciou disponuje navrhovateľ, žalobca konania, ktorý je subjektom práva uvedené v návrhu a uplatňovaného cestou aplikácie. Naopak, pasívna legitimácia prináleží odporcovi, žalovanému, ktorý je subjektom povinnosti požadovanej v návrhu konania.

Interpretácia, právna kvalifikácia a subsumpcia v aplikácii práva

Organickou súčasťou jednotlivých štádií aplikačného procesu, najmä začatia konania a dokazovania, je:

- a) zistovanie skutočného stavu veci,
- b) interpretácia príslušnej právnej normy, ktorá prostredníctvom subsumpcie, čiže podradenia prípadu (veci) pod právnu normu sa končí právnou kvalifikáciou veci a vydaním rozhodnutia.

Pri aplikácii práva je potrebné vychádzať zo skutočného stavu vecí a jeho zistenia a objasnenia. Rovnako je dôležité identifikovať a interpretovať právnu normu a urobiť právnu kvalifikáciu, ktorá je spojená so subsumpciou, predstavujúcou vlastnú aplikáciu práva, čiže aplikáciu normy na

konkrétny prípad, ktorý má svoju konkrétnu skutkovú podstatu vyjadrenú v norme všeobecnými znakmi.

Pri subsumpcii završenej právnou kvalifikáciou veci porovnávame konkrétny prípad a jeho konkrétnu skutkovú podstatu so všeobecnou skutkovou podstatou vyjadrenou normou. Potom vyslovíme výrokom záver, ktorým tento konkrétny prípad podradíme (nepodradíme) pod právnu normu, ktorú sme interpretovali a porovnávali jej obsah s konkrétnym prípadom.

Predpokladajme, že uskutočňujeme subsumpciu prípadu zasahovania fyzickej osoby A do vlastníctva pozemku fyzickej osoby B. Aby sa subsumpcia mohla uskutočniť, je potrebné mať k dispozícii dva jednoduché výroky. Jeden, ktorý je výsledkom interpretácie práva, a druhý, ktorý je výsledkom zistenia skutočného stavu veci.

Po prvé, na základe interpretácie platného práva potvrdíme, že je pravda, že platné právo zakazuje, fyzickú osobu B nevynímajúc, akékoľvek zásahy do vlastníctva osoby A. Po druhé, na základe zisťovania skutočného stavu veci a jeho vzťahu k platnému právu potvrdíme, že je pravdou, že osoba B skutočne zasahovala do vlastníctva osoby A a bránila jej pozemok riadne užívať.

Teraz môžeme pristúpiť k samej aplikácii, subsumpcii, právnej kvalifikácii veci a na základe porovnania konkrétneho prípadu s jeho všeobecným vyjadrením v norme konštatovať prostredníctvom zloženého výroku, že povinnosťou osoby B ako nevlastníka tohto pozemku bolo zdržať sa akéhokoľvek konania, ktoré osobe A bránilo riadne užívať jej vlastníctvo. Pretože osoba B takto nepostupovala, ale naopak osobe A do jej vlastníctva zasahovala, porušila týmto konaním právom stanovenú povinnosť.

Prejudicialita v aplikácii práva

Štátne orgány aplikácie práva v procese konania riešia pred vydaním rozhodnutia vo vlastnej veci aj iné otázky, ktoré nazývame predbežné, prejudiciálne otázky. Bez vyriešenia prejudiciálnych otázok nie je možné vydať rozhodnutie v príslušnej veci. Prejudiciálne otázky majú tak charakter hmotného, ako aj procesného práva. Do sústavy prejudiciality patrí osobitne otázka:

- a) viazanosti štátneho orgánu právoplatným rozhodnutím toho istého alebo iného štátneho orgánu v tejto alebo v inej veci vydaným v minulosti, ktorá predstavuje prekážku rozsúdenej veci (*rei iudicatae*),
- b) zastavenia konania v prípade, ak sa v tejto veci už začalo konanie (*litispendencia*),
- c) prerušenia konania, ak iný orgán ešte nevydal rozhodnutie vo veci, ktorá má vzťah k príslušnému konaniu.

V týchto a iných prípadoch štátny orgán podľa povahy veci buď zastaví, alebo preruší konanie až do rozhodnutia o takej predbežnej otázke, ktorú nemôže vyriešiť v rámci tohto konania a svojej právomoci a kompetencie (príslušnosti). Treba však zdôrazniť, že celý rad prejudiciálnych otázok rieši konkrétny štátny orgán v rámci svojej právomoci a kompetencie a ďalej, že v prípade *rei iudicatae* a *litispendencie* sa konanie zastaví, lebo obe právne skutočnosti sú prekážkou konania.

Vydanie rozhodnutia

Posledným štádiom aplikácie práva je vydanie rozhodnutia, individuálneho právneho aktu. Terminológia legis-

latívy i teórie procesného práva nie, v tejto oblasti jednotná. Napriek všetkým rozdielom je však potrebné, na má pokiaľ ide o rozhodnutia vo ve samej, rozlišovať napríklad pri sú ných rozsudkových rozhodnutiach r jednej strane medzi vydaním, vere ným vyhlásením a dorúčením rozsuku a na druhej strane robiť rozdi najmä medzi právoplatnosťou, vyk nateľnosťou a výkonom rozhodnutia

Ak má individuálny právny ak napríklad rozhodnutie súdu, vyvol všetky právne účinky a stať sa n zmeniteľným, musí nadobudnúť pr voplatnosť. Právoplatné rozhodnut už nie je možné napadnúť odvol ním, t.j. riadnym opravným pr striedkom, a to buď preto, že leho na odvolanie uplynula márne, alel preto, že oprávnený sa vzdal opra ného prostriedku, prípadne z tol dôvodu, že ide o rozhodnutie, pr ktorému už nie je prípustný žiadn opravný prostriedok. Právoplatn rozhodnutie je nenapadnuteľné.

Právoplatnosť rozhodnutia a fikcia pravdy

Inštitút právoplatnosti bol dob známy už rímskému právu. Po rozp de Rímskej ríše sa prerušila aj kon nita rímskeho práva. Na niektorýc teritóriách sa však princíp právopla nosti celkom alebo sčasti a navy s prestávkami zachoval a uplatňova Plnému znovuzavedeniu inštitút právoplatnosti v procesnom prá v bránil v stredoveku aj inkvizitný pr ces, opak akuzáčného procesu. Pre vstup inštitútu právoplatnosti do m derného právneho systému si jedn ducho vyžiadal určitý čas. Ten sa n plnil v období buržoázných revolúci ktoré vyzdvihli najmä nevyhnutno zakotvenia právoplatnosti oslobodzú júcich rozsudkov.

V inkvizičnom procese, v ktorom splývala funkcia sudcu, žalobcu a obhajcu, tak odsudzujúce, ako aj oslobodzujúce rozsudky nenadobúdali právoplatnosť v súčasnom chápaní, pretože po konečnom rozhodnutí v samej veci bolo možné predkladať nové a nové dôkazy a tak znovu vyvolať nové konanie. Inkvizičný proces postavil do popredia princíp materiálnej pravdy, ktorá je vlastne nezistiteľná. Z toho muselo nevyhnutne vyplývať, že pravdu nie je možné termínovať a ďalej, že právne dôsledky právoplatnosti rozhodnutia, ku ktorým patrí nezmeniteľnosť a záväznosť, sú v zásadnom rozpore s princípom materiálnej pravdy.

K najdôležitejším právnym dôsledkom právoplatnosti rozhodnutia patrí teda jeho záväznosť, nezmeniteľnosť, a preto aj nenapadnuteľnosť riadnym opravným prostriedkom. Po vzniku právoplatnosti už nie je možné konanie opakovať alebo v ňom pokračovať. Je vylúčené, aby sa v tej istej veci znovu konalo a rozhodlo, lebo tomu, počínajúc rímskym právom, bráni *exceptio rei iudicatae*. Rozhodnutie sa v rímskom civilnom procese považovalo za pravdu, aj keď bolo objektívne nesprávne. Právoplatné rozhodnutie je tak vlastne vystrojené právnou fikciou pravdy. *Res iudicata pro veritate accipitur* (právoplatne rozsúdená vec sa prijíma ako pravda). Vylúčenie nového procesu v právoplatne ukončenej veci sa tu chápa ako postulát všeobecného záujmu, ako požiadavka všeobecnej právnej bezpečnosti (VÁŽNÝ, 71). Na rímske právo nadviazala buržoázna revolučná procesualistika. Vo Francúzsku teóriou prezumpcie pravdy. V Nemecku teóriou o fikcii pravdy, ktorú sformuloval Savigny. Často sa cituje jeho myšlienka, že právoplatnosť rozhodnutia nie je nič iné ako fikcia pravdy (SAVIGNY, 261).

Formálna a materiálna stránka právoplatnosti

V teórii práva sa možno stretnúť tak s formálnou, ako aj materiálnou koncepciou (teóriou) právoplatnosti. Materiálna teória učí, že právoplatné rozhodnutie vytvorí hmotné právo medzi stranami, kým procesná teória tvrdí, že právoplatnosť má procesnú povahu, takže jej účinky sú výlučne procesnoprávne. Rozdiel medzi obidvoma koncepciami možno preukázať na filozofii dôsledkov prekážky *rei iudicatae* a prípadne aj na filozofii dôsledkov nesprávneho právoplatného rozhodnutia.

Po prvé, kým materiálna teória dôvodí, že v prípade rozsúdenej veci nemôže orgán aplikácie práva konať, lebo týmto právoplatným rozhodnutím bolo vytvorené hmotné právo, zatiaľ formálna teória zastáva názor, že orgán aplikácie práva nemôže konať, pretože zákaz nového konania alebo pokračovania v právoplatne ukončenej veci stanovuje procesné právo.

Po druhé, procesná teória tvrdí, že v prípade nesprávneho alebo aj nespravodlivého rozhodnutia orgánu aplikácie práva, osobitne súdu, nemôže vznikom právoplatnosti nesprávneho či nespravodlivého rozhodnutia nastať transformácia nepráva na právo. Jednoducho preto, lebo podľa procesnej teórie rozhodnutie orgánu aplikácie nezakladá nové hmotné právo. Naopak, materiálna teória hovorí, že ak právoplatné rozhodnutie má hmotnoprávny účinok, ktorým sa vytvára právo medzi stranami, mení sa v prípade nesprávneho rozhodnutia nepravda na pravdu. Podľa tejto filozofie nie je z istého hľadiska ani odôvodnené hovoriť o pravde/nepravde, správnosti/nesprávosti, pretože práva a povinnosti ustanovené normatívnym aktom vo všeobecnej podobe sú vlastne iba možnosťami,

ktoré nadobudajú skutočný, konkrétny obsah, význam až v rozhodnutí orgánu či v inom akte realizácie práva (MACUR, 1972, 19).

Právoplatnosť má dve stránky. Materiálnu a formálnu. V skutočnosti ide o materiálnu a formálnu stránku právoplatnosti rozhodnutia. Prvá sa zväčša chápe ako záväznosť rozhodnutia, jeho povinnosť, a preto aj záväzný pôsobenie na vzťahy, ktoré sú predmetom rozhodnutia, kým formálna stránka právoplatnosti spočíva v jeho nenapadnuteľnosti a nezmeniteľnosti. Z toho vyplýva zákaz konať ešte raz v tej istej veci. Formálnu stránku právoplatnosti vyjadruje zásada *ne bis in idem* (nie dvakrát v tej istej veci). Zákaz konať dvakrát v tej istej veci zabezpečuje prekážka *rei iudicatae*.

Okrem nenapadnuteľnosti rozhodnutia riadnym opravným prostriedkom a nezmeniteľnosti rozhodnutia je právnym dôsledkom právoplatnosti aj jeho vykonateľnosť.

Vykonateľnosť a výkon rozhodnutia

Jazykový výraz vymáhateľnosť je synonymom jazykového výrazu vykonateľnosť. Vykonateľnosť je identická s vymáhateľnosťou a naopak.

Vykonateľnosť (vymáhateľnosť) rozhodnutia zvyčajne nastupuje až po vzniku jeho právoplatnosti, ktorou sa potvrdzuje povinnosť alebo nárok, a tým aj ich záväznosť, a právo zabezpečiť aj súdnou cestou ich nútenú realizáciu voči povinnostnému subjektu. V niektorých prípadoch platné právo umožňuje, aby ešte pred vznikom právoplatnosti sa rozhodnutie predbežne vykonalo, napríklad pri rozhodnutí o plnení výživného.

Vykonateľnosť nie je zložkou právoplatnosti. Je samostatným inštitútom,

ktorý upravuje podmienky umožňujúce vykonať rozhodnutie. Vykonateľné rozhodnutie má povinnostný subjekt splniť dobrovoľne. Ak povinnosť nesplní, nastupuje výkon rozhodnutia na základe priameho donútenia. Vykonateľnosť je mostom, ktorý spája právoplatnosť a výkon rozhodnutia.

Od vykonateľnosti rozhodnutia treba teda nevyhnutne odlišovať výkon rozhodnutí štátnych orgánov, ktorým sa realizuje priame štátne donútenie

Výkonom rozhodnutí, ktoré uskuotočňujú štátne orgány, najmä súd, a orgány štátnej správy, sa dovršujú ochrana oprávnených záujmov fyzických i právnických osôb. Výkon rozhodnutí uskutočňujú buď štátne orgány *ex offio*, alebo výkon rozhodnutia je ovládaný dispozičnou zásadou, a to najmä v oblasti občianskoprávnyc vzťahov. Dochádza k nemu vtedy, a napriek vykonateľnosti rozhodnutia príslušného orgánu odmieta povinnosť subjekt svoju povinnosť dobrovoľne splniť, keď neúčinkuje hroba donútenia (nepriame donútenie)

V prípade výkonu rozhodnutí *ex offio* sú štátne orgány povinné dba na to, aby ich rozhodnutia, len čo sa stali vykonateľné, sa vykonali rýchlo podľa zákonov. Táto zásada platí : v prípade, ak sa určité rozhodnutie stalo právoplatným a vykonateľným len sčasti.

Konkrétne spôsoby vynútenia splnenia povinnosti uloženej vykonateľným rozhodnutím upravujú zákon v zhode s povahou vynucovaného práva alebo povinnosti. Ak výkon určitých rozhodnutí ovláda dispozičná zásada, je základnou náležitosťou podania návrhu na nariadenie výkonu rozhodnutia zistenie podkladu r jeho výkon. Týmto podkladom sú v väčšine prípadov len právoplatné rozhodnutia štátnych orgánov, ktoros sa v občianskoprávnej oblasti nazvávajú exekučné tituly.

„1) Nedoplatok môže správca dane odpísať z vlastného podnetu ak je nevykonalný. Za nevykonalný sa považuje nedoplatok, ktorý bol bezvýsledne vymáhaný od daňového dlžníka a od iných osôb, od ktorých mohol byť vymáhaný, alebo je pravdepodobné, že by náklady na jeho vymáhanie presiahli jeho výťažok. Rovnako sa postupuje i vtedy, ak nie je nedoplatok nevykonalný, avšak jeho vymáhanie je spojené s veľkými ťažkosťami.

2) O odpísaní pre nevykonalnosť sa daňový dlžník neupovedomuje; jeho dlh trvá ďalej, ak nie je vyberanie dane premlčané.“

§ 65 Zákona SNR č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov v znení neskorších predpisov.

Od výkonu rozhodnutia (priameho donútenia) treba odlišovať jeho tzv. vykonalnosť. Rozumejú sa ňou materiálne predpoklady realizácie uloženej sankcie. Vykonalnosť však nie je totožná s vymáhateľnosťou sankcie stanovenej rozhodnutím, t.j. s vykonateľnosťou sankcie stanovenej rozhodnutím. Pokiaľ ide o vykonalnosť sankcií, stretávame sa v praxi s prípadmi, že niektoré rozhodnutia štátnych orgánov nie je možné fakticky vymôcť. V občianskom procesnom práve platí napríklad zásada ochrany povinného. Peňažná pohľadávka oprávneného je nevykonalná, ak by sa výkonom rozhodnutia podstatne narušila životná úroveň povinnosťného subjektu.

Uváženie pri aplikácii práva a analógia v práve

V demokratickom štáte platí princíp viazanosti štátu (štátnych orgánov) právom. Štátne orgány musia postupovať *secundum et intra legem*, t.j. podľa práva a na jeho základe. Naopak, vo vzťahu k jednotlivcom

platí zásada *iura merae facultatis*, že všetko, čo nie je zákonom zakázané, je každému dovolené.

Miera viazanosti štátnych orgánov právom je podmienená celým radom faktorov. Medzi nimi vystupujú do popredia tie, ktoré sú spojené so všeobecnosťou normy a prezieravosťou normotvorcu, aby tam, kde to neohrozuje slobodu jednotlivca a spoločnosti, ponechal v systéme právnej regulácie dostatočný priestor orgánom aplikácie práva, ktoré zoči-voči konkrétnemu prípadu môžu lepšie než orgány tvorby práva prihliadnuť na zvláštnosti každého právneho vzťahu.

Z tohto hľadiska sa subsumpcia každého konkrétneho prípadu uskutočňuje buď vo forme súdenia (*iudicium*), alebo vo forme posúdenia (*arbitrium*). Najmä časť kategorických noriem, ako aj časť striktných právnych noriem sú z hľadiska dispozície i hypotézy formulované neraz jednoznačne, takže neposkytujú alternatívy. Ich aplikácia je vcelku jednoduchá, majú všetky znaky súdenia, takže za tejto situácie je sudca naozaj len ústami zákona.

V porovnaní s tým právne normy do-

voľujúce, ekvitalne a iné druhy, vrátane časti noriem kogentných a striktných, vytvárajú možnosť posúdenia konkrétnej veci, t.j. uváženia pri aplikácii práva. Poznáme viazané uváženie a voľné uváženie, ktoré sa tiež nazýva aj diskrečným právom.

Možnosti uváženia vytvára všeobecnosť právnej normy, ako aj spôsob jej formulácie (bez ohľadu na jej druh), v dôsledku čoho niektoré právne normy ponechávajú na príslušnom štátnom orgáne aplikácie práva, aby vec posúdil a uvážil, či je potrebné vec rozhodnúť a ako, alebo aby rozhodol v rámci stanovených medzí, podmienok, alternatív, sadzieb, ktoré ustanovuje norma.

V niektorých prípadoch normotvorca oprávňuje štátne orgány aplikácie práva aj na voľné uváženie, prípadne na použitie analógie.

Napríklad Občiansky súdny poriadok ustanovuje, že dôkaz listinou sa vykoná tak, že listinu alebo jej časť na pojednávaní predseda prečíta alebo oznámi jej obsah. Čiže predseda senátu viazaným uvážením zvaží, čo bude v konkrétnom prípade primeranejšie. Viazané uváženie tiež umožňuje aj ďalšie ustanovenie toho istého zákona, v ktorom sa hovorí, že súd môže prekročiť návrhy účastníkov a prisúdiť viac, než čoho sa domáhajú, a to za tam ustanovených podmienok. Uváženie sudcu je teda viazané uvedenými podmienkami. Ďalej sa v ustanovení, ktoré upravuje konanie o vyhlásenie za mŕtveho, obdobne ustanovuje: „Ak súd uzná, že podľa údajov návrhu sú tu podmienky na vyhlásenie nezvestného za mŕtveho, ustanoví nezvestnému opatrovníka.“ Aj na tomto mieste máme do činenia s viazaným uvážením, lebo sudca je viazaný údajmi návrhu. Ak by takouto podmienkou nebol viazaný, išlo by tu o voľné uváženie, presnejšie, o jednu z jeho foriem.

Pri diskrečnom práve „nerozhoduje zákon“, ale názor sudcu, prípadne senátu alebo iného orgánu aplikácie práva, najmä orgánu štátnej správy keďže častým domovom voľného uváženia je najmä správne právo. Tvrdenie, že pri diskrečnom práve nerozhoduje zákon, nie je však úplne presné, pretože aj keď diskrečné právo nemožno uplatniť subsumpciou naspôsob *secundum et intra legem*, prečís sa na druhej strane je tiež zakázaný postup *contra legem*, takže viazanosť štátnych orgánov právom, hoc je minimálna, sa diskrečným právom nezrušuje.

HERMENEUTIKA A INTERPRETÁCIA (VÝKLAD) PRÁVA

V časti venovanej veľkým právnym systémom a najmä anglosaskému systému je nepatrná zmienka o rozdieloch medzi právom deklarovaným a právom realizovaným, totiž podľa Pounda, medzi *law in book* a *law in action* a podľa Llewellyna medzi *paper rules* a *real rules*. Na prvý pohľad sa zdá, že pravý a ozajstný život právneho systému a každá právna norma tkvie v realizácii právnych noriem, že život práva v knihách, normatívnych vetách v právnom jazyku je iba vzdialený odleskom skutočného života práva. Nie je to však vôbec tak, pretože jednou zo základných podmienok existencie práva je jeho štátom stanovená alebo uznaná forma. Touto formou je v konečnom dôsledku slovo, jazyk práva, normatívne právne vety, ktoré obsahujú právne normy.

Pretože právo je vyjadrované slovami a vetami, ktoré majú podobu normatívnych slov a normatívnych viet, je nevyhnutné aj v teórii zaobera-

rať sa otázkou ich chápania. Náuka, ktorej predmetom je výklad, a ktorá je teóriou a umením výkladu, sa nazýva hermeneutika. Náuka, zaoberajúca sa interpretáciou práva, je právna hermeneutika.

Názov hermeneutika je odvodený od boha Hermesa, ktorý prinášal ľuďom posolstvo od bohov. Pod hermeneutikou sa chápe nielen náuka, ale často aj umenie výkladu. Jej predmetom sú otázky vysvetľovania a chápania textov i udalostí. Hermeneutika nachádza v právnom systéme veľmi vďačného hostiteľa. Veď denne sa uskutočňuje bezpočet interpretácií najrozmanitejších situácií pri ich tvorbe a pri realizácii práva v užšom význame. Najväčší význam však má objasňovanie a chápanie normatívnych textov, napríklad medzinárodných zmlúv, zákonov, ale aj formálnych právnych úkonov, ktoré majú písanú formu, ako aj aktov aplikácie práva.

Kľúčovými pojmami hermeneutiky je predchápanie (predporozumenie). Predchápanie (predporozumenie) je základným predpokladom chápania. Predchápanie je tradícia a dejinnosť, v ktorej človek a spoločnosť žijú, cítia, myslia, a ktorá rozhoduje o tom, aký význam dáva človek skutočnosti, ako ju chápe. Základom a východiskom predchápania je jazyk, právny jazyk, v ktorom sú formulované výpovede o právnom jazyku.

Čo treba chápať interpretáciou (výkladom) práva? Z logickosémantického hľadiska treba interpretáciou rozumieť udelenie významu znakom. Výklad práva je proces, v ktorom objasňujeme jednotlivé normatívne slová a vety ako nositeľov určitého normatívneho významu a obsahu, že niečo je dovolené, prikázané alebo zakázané. Slovom, výkladom práva chápeme objasnenie významu právnych noriem. Výklad práva nie je iba procesom objasňovania významu, ale

je aj výsledkom, ktorým sa proces objasňovania končí a končí sa tým, že normatívne slová a normatívne vety nadobúdajú určitý význam.

Metódy výkladu práva

Metóda výkladu je spôsob myšlienkového postupu, pomocou ktorého sa objasňuje význam právnej normy. Právna teória v tejto súvislosti rozoznáva najmä metódu výkladu, ev. výklad jazykový (gramatický), logický výklad, systematický výklad a historický výklad.

Jazykový (gramatický) výklad

Jazykový a gramatický výklad vychádza predovšetkým z analýzy slov a ich etymológie, rozmanitých gramatických foriem, sémantiky, lexiky a objasňovania noriem pomocou pravidiel gramatiky, štylistiky, syntaxe i morfológie.

Logický výklad

Logický výklad objasňuje význam právnych noriem tým, že určuje (stanovuje) ich obsah. Pomocou logických metód sa analyzujú normatívne výrazy a normatívne vety, ako aj vzťahy jednotlivých častí zdvojenej štruktúry právnej normy.

Pri logickom výklade platného práva i právnych úkonov sa používajú rozmanité logické operácie (argumenty). Je to napríklad dôkaz vylúčením (*argumentum per eliminationem*), ktorý sa nazýva aj dôkazom z opaku (*argumentum a contrario*), a pomocou ktorého jedným tvrdením, napríklad, že určitá norma sa nevzťahuje na stanovené prípady v nej uvedené, vylúčime (eliminujeme, exkludujeme) z jej

uplatnenia iné prípady. Z iných logických argumentov možno ešte spomenúť *argumentum a maiori ad minus*, *argumentum a minori ad maius*, *argumentum per analogiam*.

Výklad práva tiež spravidla ovládajú tzv. smernice logického výkladu, i keď sa niekedy dôvodí, že nespĺňajú požiadavky logických argumentov. Sú to napríklad tieto smernice výkladu:

- vychádzame z toho, čo je primerané, sme vedení ekvitou s tým, že k normatívne mu textu ani k obsahu normy nič nepridávame;
- spravujeme sa zásadou v pochybnostiach miernejšie (in dubio mitius);
- výsledkom výkladu nemôže byť význam, ktorý znamená nesplniteľnú povinnosť, pretože na nemožné nemôže byť nikto zaviazaný (*ultra posse nemo tenetur*);
- nerozlišujeme, ak právna norma nerozlišuje (*lege non distinguente nec nostrum est distinguere*);
- právne normy sú určené ľuďom, a to treba mať na pamäti (*omne ius hominum causa constitutum*), a iné smernice.

Systematický výklad

Systematický výklad je objasnením významu normy z hľadiska jej miesta v právnom systéme a v jeho štruktúre, t.j. prináležitosti interpretovanej normy k určitému druhu právnych noriem a charakteru ich vzťahov k iným právnym normám, ako aj príslušnosti tejto normy k jednému z právnych odvetví vrátane verejného či súkromného práva.

Interpretovaná norma sa objasňuje jednak v rámci konkrétneho prameňa práva, napríklad v rámci kódexu, a jednak v rámci oblastí práva,

ku ktorej patrí, vrátane relácií k normám iných oblastí, s ktorými je v určitom vzťahu, najmä v podstatnom vzťahu.

Pri systematickom výklade vychádzame zo zásady, ktorú formuloval Celsus, že je neprípustné vykladať len jednotlivú normu, keďže jednotlivá norma je umelou izoláciou. Vždy vykladáme normu v určitom systéme, v súvislosti s ďalšími normami. K tomuto záveru dospel i niekdajší Najvyšší správny súd ČSR „Zmysel zákona sa nedá určiť z jednotlivých jeho ustanovení od seba izolovaných, ale len z ich súvislosti s ostatnými zákonnými predpismi“ (Boh. adm. 1654).

Historický výklad

Historický výklad vychádza z objasňovania normy z hľadiska jej vzniku v tvorbe práva. K metódam historického výkladu patrí porovnávanie neskoršej (*lex posterior*) a skoršej (*lex prior*) normy a porovnávanie návrhu zákona s konečným znením zákona ktorý schválil príslušný orgán. Historický výklad sa uskutočňuje aj so zreteľom na *occasio legis*, čiže dôvod vonkajší podnet prípravy a prijatia právnej normy, prípadne na *ratio legis*, účel, cieľ právnej normy.

Triedenie výkladu podľa subjektu výkladu

Výklad práva môže uskutočňovať ktokoľvek, nielen štátne orgány, ale a laici a, pravda, aj právnicki, ktorým j interpretácia často životným osudom. Interpretovať normy môže ktokoľvek ale všeobecnú alebo individuálnu (konkrétne) záväznosť nadobúdajú výsledky výkladu len niektorých subjektov, výlučne štátnych orgánov

Týmto výkladom budeme tu venovať viac pozornosti.

V závislosti od toho, kto je subjektom výkladu, kto výklad podáva, rozoznávame legálny, autentický výklad, forenzný výklad, osobitne výklad najvyššieho súdu, výklad orgánov aplikácie práva, interný organizačný výklad a doktrinálny výklad.

1) Legálny výklad

Legálny výklad je výklad všeobecne právne záväzný a zaoberá sa ním štátny orgán, ktorému ústava zverila právomoc podávať všeobecne záväzný výklad zákonov a ostatných právnych predpisov.

2) Autentický výklad

Autentický výklad je výklad normy štátnym orgánom, ktorý ju prijal. Má rozmanité formy a podľa toho, v akej forme sa podáva, možno spoľahlivo zistiť, či je alebo nie je právne záväzný. Dôvodové správy sú napríklad autentickým výkladom zákonov, ale bez právnej záväznosti. Autentický výklad je všeobecne záväzný len vtedy, keď je súčasťou normatívneho právneho aktu, a to buď toho istého aktu, obsahom ktorého sú interpretované právne normy, alebo iného normatívneho právneho aktu. Zaužívanou formou autentického výkladu sú legálne definície. Rámec autentického výkladu je zachovaný, ak tieto „normy o normách“ vydal orgán, ktorý prijal nielen normu interpretujúcu, ale aj interpretovanú.

3) Výklad najvyššieho súdu

Výklad najvyššieho súdu je jedným z najdôležitejších druhov súdneho (fo-

renzného) výkladu. Môžu ho podávať rôzne orgány najvyššieho súdu. Osobitne jeho trestné a občianskoprávne kolégium. Výklad najvyššieho súdu je v našich podmienkach obsahom stanovísk obidvoch kolégií najvyššieho súdu na zabezpečenie jednotného výkladu zákonov a ostatných právnych predpisov. Ide o mimoprocesný výklad, ktorý nie je výsledkom rozhodovacej činnosti najvyššieho súdu, ale jeho neprocesnej, zovšeobecňujúcej činnosti. Stanoviská najvyššieho súdu sa zverejňujú v zbierkach rozhodnutí najvyšších súdov. Stanoviská nie sú právne záväzné, ale ich spoločenská a právna relevancia je vysoká, takže nielen u nás, ale takmer vo všetkých právnych systémoch, ktoré patria ku kontinentálnemu systému, plnia funkciu prameňa sudcovského práva, ktorý zaväzuje *de facto*, nie *de iure*, ale predsa „zaväzuje“. V niektorých systémoch je záväznosť stanovísk zakotvená zákonmi.

Najvyšší súd podáva výklad aj v rámci svojej procesnej činnosti ako orgán rozhodujúci spory a ukladajúci tresty i ochranné opatrenia. V týchto prípadoch je výklad senátu najvyššieho súdu záväzný len v konkrétnej veci. Ak ide o záväzné rozhodnutia, procesný výklad aj vďaka zverejneniu v *Zbierke rozhodnutí a stanovísk súdov Slovenskej republiky* plní tú istú funkciu ako stanoviská na zabezpečenie jednotného výkladu. Zbierka súdnych rozhodnutí a stanovísk obsahuje jednak rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a jeho stanoviská prijaté k jednotnému výkladu zákonov, ale podľa potreby aj niektoré rozhodnutia krajských súdov, prípadne aj okresných súdov.

4) Výklad orgánov aplikácie práva

Výklad orgánov aplikácie práva

zaväzuje len v konkrétnej veci. Každé rozhodnutie orgánu aplikácie práva pozostáva z výrokovvej časti (enunciát), odôvodnenia, ktoré práve obsahuje výklad aplikovanej normy či noriem a napokon z poučenia o opravných prostriedkoch.

5) Interný organizačný výklad

Interný organizačný výklad podávajú ústredné i miestne orgány štátnej správy vo forme organizačných aktov, napríklad pod názvom metodické pokyny, záväzné smernice a pod., alebo ho presadzujú opakovanou a dlhodobo rovnakou interpretáciou právnych predpisov, napríklad pri rozväzovaní pracovného pomeru, pri ukladaní kárnych opatrení a pod. Tento výklad je záväzný v rámci určitej organizácie, rezortu, odvetvia priemyslu, dopravy, spojov, polície, armády a pod.

6) Doktrinálny výklad

Doktrinálny výklad nie je právne

záväzný a podáva ho, vychádzajúci z vedeckého poznávania platného práva, právna veda a jej poprední predstavitelia.

Rozširujúci a zužujúci výklad práva

Výklad právnej normy triedime tiež podľa vzájomných vzťahov medzi rozsahom (extenziou) významu slov v normatívnych textoch a rozsahom ich významu stanoveného interpretáciou. Ak porovnáme akýkoľvek interpretovaný text s výsledkom jeho výkladu, zistíme, že tento výsledok môže byť významovo, a tým aj obsahovo širší, užší alebo významovo identický s interpretovaným textom. Podľa toho delíme výklad na rozširujúci (extenzívny), zužujúci (reštriktívny) a doslovný (deklaratívny). Pri rozširujúcom výklade, ktorý má veľmi blízko k analógii, je obsah a význam právnej normy určený výkladom širší oproti rozsahu jeho významu, napríklad v zákone alebo vo vyhláske. Pri zužujúcom výklade sa dostavuje opačný výsledok.

LITERATÚRA

- AARNIO, A.: *The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification.* Dordrecht, 1987.
- AARNIO, A. - MacCormick, N. D. Ed.: *Legal Reasoning. Vol. I.-II.* Dartmouth Publishing Comp. Aldershot 1992.
- ACTON, Lord: *Essays on Freedom and Power.* Ed. Himmelfarb, G. London 1956.
- ALAN, W. N.: *Law, Ideology and Punishment.* Dordrecht 1991.
- ALEXY, R.: *Theorie der juristischen Argumentation.* Frankfurt a. M. 1991.
- AQUINAS T. St.: *Treatise on Law (Summa Theologica. Questions 90-97).* Washington 1987.
- ARISTOTELES: *Etika Nikomachova.* Bratislava 1979.
- ARISTOTELES: *Politika.* Bratislava 1988.
- ARON, R.: *Demokracie a totalitarismus.* Praha 1988.
- BAKEŠ, M.: *Finančně právní instituty.* Všehrad 1990.
- BALLESTREM, O.: *Politická filosofie 20. století.* Praha 1993.
- BANFIELD E. C. Ed.: *Občanské cnosti.* Praha 1995.
- BÁRÁNY, E.: *O moci.* Právny obzor 1, 1993.
- BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva.* Praha 1981.
- BARRY, B.: *The Liberal Theory of Justice.* Oxford 1973.
- BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva.* Praha 1981.
- BAXA, A.: *Parlament a parlamentarism. I.-II.* Praha 1924.
- BRYCE, J.: *Moderní demokracie I.-II.* Praha 1926-1927.
- BEDNÁŘ, F.: *Církev a stát.* Praha 1934.
- BERLIN, I. - RAWLS, J. - NOZICK, R. - MACINTYRE, A. - DWORKIN, R. - RORTY, R.: *O slobode a spravodlivosti.* Bratislava 1993.
- BLAHO, P.: *Aequitas ako correctio iuris v rímskom súkromnom práve.* In.: *Slušnosť v práve. Anständigkeit im Recht. II. Lubyho dni.* Bratislava 1993.
- BLAHOŽ, J.: *Ústavní soudnictví v kapitalistických státech.* Praha 1975.
- BLAHOŽ, J.: *Státní právo kapitalistických zemí.* Praha 1985.
- BLAHOŽ, J.: *Komparace procesních aspektů následné konkrétní kontroly ústavnosti.* Právník 7, 1990.
- BLAHOŽ, J.: *Ústavní stížnost.* Právník 5, 1991.
- BLAHOŽ, J.: *Vznik a počátky vývoje ústavního soudnictví (Srovnávací pohled).* Právník 5, 1995.
- BOGUSZAK, J. Red.: *Teorie státu a práva I.-II.* Praha 1967.
- BORK, H. R.: *Amerika v pokušení. Právo vystavené svodům politiky.* Praha 1993.
- BOLZANO, B.: *O nejlepší statě.* Praha 1981.
- BRÁZDA, J. - BÉBR, R. - ŠIMEK, P.: *Notářství. Jeho vývoj, organizace a pravomoc.* Praha 1976.
- BRADNEY, A. - FISHER, V. - MASSON, J. - NEAL, A. - NEWELL, D.: *How to Study Law.* London 1986.
- BROKLOVÁ, E.: *První Československá ústava. Diskuse v Ústavním výboru v lednu a únoru 1920.* Praha 1992.
- BROKLOVÁ, E.: *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938.* Praha 1992.

BRÖSTL, A.: Dejiny politického a právneho myslenia. Košice 1994.
BRÖSTL, A.: Právny štát. Pojmy, teórie a princípy. Košice 1995.
BROWNLIE, I.: The Rights of Peoples in Modern International Law. In: The Rights of Peoples. Ed. J. Crawford. Oxford 1988.
BRYCE, J.: Moderní demokracie I.-II. Praha 1926-1927.
BULÍN, H.: Výklad norem. In: SVP V. Brno 1948.
BURKE, E.: Reflections on the Revolution in France. Harmondsworth. 1968.
COING, H.: Grundzüge der Rechtsphilosophie. Berlin 1950.
COTTERRELL, R.: The Sociology of Law. London 1984.
COTTERRELL, R.: The Politics of Jurisprudence. A Critical Introduction to Legal Philosophy. London and Edinburgh 1989.
CRAWFORD, J. Ed.: The Rights of Peoples. Oxford 1988.
ČAPEK, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva. Přehled judikatury a nejzávažnějších případů. Praha 1995.
DAHL, R. A.: Demokracie a její kritici. Praha 1995.
DAVID, R.: Anglické právo. Bratislava 1972.
DAVID, R.: Structure and the Division of the Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 2. Tübingen 1971.
DAVID, R. Ed.: The Different Conceptions of the Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 1. Tübingen 1974.
DAVID, R.: Sources of Law. In: The Legal Systems of the World, their Comparison and Unification. Volume II. Chapter 3. Tübingen 1984.
DENNING, Lord, Hon.: The Due Process of Law. London 1980.
DEVLIN, P.: Morals and the Criminal Law. In: Morality and the Law. Ed. Wasserstrom, R. A. Los Angeles 1971.
DEVLIN, P.: The Enforcement of Morals. In: Morality and the Law. New York 1988.
Dokumenty Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Helsinki 1975, Bratislava 1976.
DRGONEC, J.: Právne otázky eutanázie. Právny obzor 8, 1992.
DRGONEC, J.: Tlačové právo na Slovensku. Bratislava 1995.
DRUCKER, F. P.: Postkapitalistická spoločnosť. Praha 1993.
DWORKIN, R. M.: Taking Rights Seriously. Cambridge, Mass. 1977.
DWORKIN, R. M. Ed.: The Philosophy of Law. Oxford University Press 1990. 8. vyd.
ELANDER, I.: Rozbor vzťahů mezi ústřední vládou a místní správou v různých systémech: pojmový rámec a některé příklady. Právník 9-10, 1991.
FINNIS, J.: Natural Law and Natural Rights. Oxford 1980.
FILIP, J.: Základní otázky volebního práva v ČSFR. Brno 1992.
FILIP, J. - SVATOŇ, J. - ZIMEK, J.: Základy státovědy. Brno 1994.
FLETCHER, G.P.: Práva a povinnosti v ústavní teorii. Právník 2, 1992.
FRANZEN, A.: Malé církevní dějiny. Praha 1995.
FRIEDRICH, C. J.: Limited Government. A Comparison. Englewood Cliffs 1974.
FULLER, L. L.: The Morality of Law. Revised ed. New Haven 1970. 3. vyd.
GADAMER, H. G.: Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. Tübingen 1961.

GÁNDHÍ, M. K.: Můj experiment s pravdou. I.-II. Bratislava 1988.
GERLOCH, A. - HŘEJBEK, J. - ZOUBEK, V.: Ústavní systém České republiky. Základy českého ústavního práva. Praha 1994.
GRUPP, S. E.: Theories of Punishment. Ed. by S. E. Grupp. Indiana Univ. Press 1972.
GUREVIČ, A. J.: Kategorie středověké kultury. Praha 1972.
HAMILTON, A. - MADISON, J. - JAY, J.: Listy Federalistů. Olomouc 1994.
HACHA, E. - HOBZA, A. - HOETZEL, J. - LAŠTOVKA, K. - WEYR, F. Red.: Slovník veřejného práva Československého. Zv. I-V. Brno 1929-1948.
HARRINGTON, J.: Republika Oceána. Praha 1985.
HARRIS, J.W.: Law and Legal Science. An Inquiry into the Concepts Legal Rule and Legal System. Oxford 1979.
HARRIS, J. W.: Legal Philosophies. London 1980.
HART, H. L. A.: The Concept of Law. Oxford 1961.
HART, H. L.: Law, Liberty, and Morality. Stanford 1962.
HART, H. L.: Positivism and the Separation of Law and Morals. In: The Philosophy of Law. Ed. Dworkin, R. M. Oxford 1977.
HART, H. L.: Essays in Jurisprudence and Philosophy. Oxford 1983.
HAYEK, F. A.: The Constitution of Liberty. Chicago 1960.
HAYEK, F. A.: Cesta do otroctví. Praha 1990.
HAYEK, F. A.: Právo, zákonodárství a svoboda. I.-III. Praha 1991.
HEGEL, G. W. F.: Základy filosofie práva. Praha 1992.
HENDRYCH, D.: Správní právo - obecná část. Praha 1994.
HENKIN, L.: Ústava a základy ústavnosti. Právník 11-12, 1991.
HERRINGTON, J.: Republika Oceána. Praha 1985.
HEXNER, E.: Štúdie k problému publikácie všeobecných právnych predpisov Bratislava 1934.
HEYWOOD, A.: Politické ideologie. Praha 1994.
HOEBEL, E. A.: The Law of Primitive Man. Cambridge. Mass. 1954.
HOBBES, T.: Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského. Praha 1941.
HOETZEL, J.: Volné uvážení. SVP V. Brno 1948.
HOLLÄNDER, P.: Problém normatívnej rozpornosti v práve. Právník 9, 1981
HOLLÄNDER, P.: Logické modely vzťahu povinnosti a nutnosti, dovolenosti a možnosti. Právník 12, 1988.
HOLMES, O. W.: The Path of the Law. 1897, 10 Har. L. Rev. 457-478.
HOUBOVÁ, E. Ed.: Normativní teorie práva v kontextu právního myšlení. Brno 1991.
HOWARD, A. E. Dick: Konstitucionalismus. Právník 4, 1991.
HUBÁKOVÁ, E.: Efektivnější ochrana lidských práv - cíl reorganizace kontrolního mechanismu Rady Evropy. EMP 1, 1995.
Human Rights Reader. Ed. Laquer W. and Rubin, B., New York 1989, revised ed.
HUMBOLDT, W. v.: Individuum und Staatsgewalt. Leipzig 1985.
HURDÍK, J.: Zneužití subjektivních občanských práv. Brno 1987.
CHALOUPECKÝ, V.: O znaku Slovenska. Sborník prací věnovaných prof. dr. G. Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871-1931. Praha 1931.
CHOVANCOVÁ, J.: Liberalistické koncepcie spravodlivosti 20. storočia. Bratislava 1994.

INCIARDI, J. A.: Trestní spravedlnost. Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy. Praha 1994.

JACKSON, V. C.: Federalismus a soudní kontrola ústavnosti. Právník 2, 1991.

JELLINEK, J.: Všeobecná státověda. Praha 1906.

KALLAB, J.: Idea státu. In: Československá vlastivěda. Díl V. Stát. Praha 1931.

KALLAB, J.: Etika. SVP I. Brno 1929.

KALOUSEK, V.: Státní území. SVP IV. Brno 1938.

KAISER, G.: Kriminologie. Praha 1994.

KARPAT, J.: Corona regni Hungariae v dobe Arpádovskej. Bratislava 1937.

KARPAT, J.: K dejinám pojmu Corona Regni vo Francúzsku a Anglicku. Praha 1940.

KARPAT, J.: Zákonodarná moc v Uhorsku v rokoch 1526-1604. Bratislava 1944

KELLY, J. M.: A Short History of Western Legal Theory. Oxford 1994.

KELSEN, H.: Základy obecné teórie státní. Brno 1926.

KELSEN, H.: Allgemeine Theorie der Normen. Wien 1979.

KING, L. K. Jr.: Letter from Birmingham Jail. In: Political Obligation and Civil Disobedience: Readings. Ed. Smith, M. O. Deutsch, K. L. Boston University 1971.

KLABOUC, J.: Západoevropská právní filozofie ve 2. polovině 20. století. Praha 1989.

KLABOUC, J. - VEVERKA, V.: Stručná antologie z dějin politických učení a filosofie práva. I. Praha 1994.

KLIMKO, J.: Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc. Bratislava 1980.

KLOKOČKA, V.: Politická reprezentace a volby v demokratických politických systémech. Praha 1991.

KLOKOČKA, V.: K teorii reprezentativní formy pluralistické demokracie. Právník 11-12, 1991.

KNAPP, V. a kol.: Teoretické problémy tvorby československého práva. Praha 1983.

KNAPP, V. - GERLOCH, A.: Logika v právním myšlení. Praha 1983.

KNAPP, V. a kol.: Právo a informace. Praha 1988.

KNAPP, V. - HOLLÄNDER, P.: Právne myslenie a logika. Bratislava 1989.

KNAPP, V.: Základy srovnávací právní vědy. Praha 1991.

KNAPP, V.: Teórie práva. Praha 1995.

KOHL, J.: Interpretace. Nástin teórie a praxe interpretování. Praha 1989.

KRÁL, J.: Státní zřízení římské. Praha 1921.

KREJČÍ, J.: Ústavní soud. In.: SVP V. Brno 1948.

KREJČÍ, J.: Zpětná působnost zákonů s hlediska práva ústavního. Brno 1933.

KREJČÍ, J.: Právní jevy v čase. Praha 1937.

KREJČÍ, O.: Kniha o volbách. Praha 1994.

KRECH, D. - CRUTCHFIELD, S. R. - BALLACHEY, E. L.: Človek v spoločnosti. Základy sociálnej psychológie. Bratislava 1968.

KRESÁK, P.: Kongres USA. Bratislava 1993.

KRESÁK, P.: Porovnávacie štátne právo. Ústavné systémy demokratických štátov sveta. Bratislava 1993.

KRESÁK, P.: Druhá komora parlamentu. Parlamentný kuriér 4, 1994.

KRESÁK, P.: Techniky ústavných zmien. Parlamentný kuriér 5, 1994.

KRIŠTŮFEK, Z.: Historické základy právního pozitivizmu. Praha 1967.

KRSKOVÁ, A.: Etika právnického povolania. Bratislava 1994.

KRSKOVÁ, A.: Sudca v právnom štáte. Právny obzor 3, 1994.

KUBEŠ, V.: Právní filozofie XX. století. Kantismus, hegelianismus, fenomenologie a teorie myšlenkového řádu. In: Acta Universitatis Brunensis. Iuridica No. III. Brno 1992.

KUCHTA, J. - SCHELLE, K.: Státní zastupitelství. Zlín 1994.

KUČERA, R.: Kapitoly z dějin střední Evropy. Praha 1992.

KUČERA, Z.: Mezinárodní právo soukromé (3.vyd.). Brno 1994.

Law, Morality, and Society: Essays in Honour of H. L. A. Hart. Ed. by Hacker, P. M. S. and Raz, J. Oxford 1979.

LEE, J. S.: The European Dictatorships 1918-1945. Cambridge 1990.

LEVIN, L.: Ľudské práva. Levice 1993.

LIPTÁK, L. Red.: Politické strany na Slovensku. Bratislava 1992.

LLOYD, L. - FREEMEN, M. D. A.: Lloyd's Introduction to Jurisprudence. London 1985.

LOCKE, J.: Dvě pojednání o vládě. Praha 1965.

LUBY, Š.: Obyčajové právo a súdna prax (Civilistická štúdia zo slovenského práva). Bratislava 1939.

LUBY, Š.: Slovenská právna terminológia - vývin, stav, výhľady. Právnícké štúdie IV. 1953.

LUBY, Š.: Občianskoprávny nárok. Právnícké štúdie 1, 1958.

LUBY, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I.-II. Bratislava 1958.

ĽUDSKÉ práva. Výber dokumentov OSN. Bratislava, Archa 1991.

LYONS, D.: Ethics and the Rule of Law. Cambridge University Press 1987. 3. vydanie.

MACUR, J.: Základní otázky právní moci civilních soudních rozhodnutí. Brno 1972.

MACUR, J.: Problémy vzájemného vztahu práva procesního a hmotného. Masarykova univerzita. Brno 1993.

MACHIAVELLI, N.: Vladár. Úvahy o vládě. Bratislava 1968.

MACHIAVELLI, N.: Úvahy o vládnutí a o vojenství. Praha 1986.

MALCEVOVÁ, E.: Občan, občianska spoločnosť, právny štát. Bratislava 1995.

MALÝ, K. - SIVÁK, F.: Dejiny štátu a práva v Československu I. diel. 1988.

MASARYK, T. G.: O demokracii. Praha 1991.

MATĚJKA, J.: Korporace veřejnoprávní. In: SVP II. Brno 1932.

MATHERN, V.: Dokazovanie v československom trestnom procese. Bratislava 1984

MAURER, H.: Allgemeines Verwaltungsrecht. München 1992.

MAUROIS, A.: Dějiny Francie. Praha 1994.

MAUROIS, A.: Dějiny Anglie. Praha 1995.

MERKL, A.: Obecné právo správní. Praha-Brno 1932.

MICHELS, R.: Strany a vůdcové. Praha 1931.

MILL, J. S.: O slobode. Iris. Bratislava 1995.

MILL, J. S.: Úvahy o vládě ústavní. Praha 1992.

MILLS, Ch. W.: Mocenská elita. Praha 1966.

MONTESQUIEU, Ch. de S.: Duch zákonov. Bratislava 1989.

MORALITY and the Law. Ed.: Baird, R. M. - Rosenbaum, S. E. New York 1988.
MORE, T.: Utopie. Praha 1978.
MÜNCH, v. I.: Export a import práva. Právní rozhledy 3, 1995.
NEUBAUER, Z.: Zákon a zákonodárství. In.: SVP V. Brno 1948.
NEUBAUER, Z.: Pojem státního území. Praha 1933.
NEUBAUER, Z.: Státověda a theorie politiky. Praha 1947.
NEUSTUPNÁ, L. - PAUKNEROVÁ, M. - SKÁLA, J. - ZACHARIÁŠ, J. - ZEMÁNEK, J.: Evropské společenství. Praha 1992.
NISBET, R.: Konzervativismus: Sen a realita. Praha 1993.
NOZICK, R.: Anarchy, State and Utopia. New York 1974.
NOVÁK, J.: Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava 1972.
OLIVA, P.: Raná řecká tyrannis. Praha 1954.
OPPERMANN, L.: Europarecht. München 1991.
Parlamenty a evropská integrace. Způsoby práce, kompetence, přístupy. Institut für Europäische Politik. Bonn 1994.
PATTERSON, T. E.: The American Democracy. New York 1990.
PAVLÍČEK, V. - HŘEJBK, J.: Ústava a ústavní řád České republiky. 1. díl. Ústavní systém. Praha 1994.
PECZENIK, A.: Grundlagen der juristischen Argumentation. Wien 1983.
PECZENIK, A.: On Law and Reason. Dodrecht 1989.
PEROUTKA, E.: Ústavy států řeckých. Praha 1916.
PEROUTKA, E.: Budování státu. I.-IV. Praha 1991.
PEŠKA, Z.: Československý volební soud. Praha 1927.
Philosophy of Law in the History of Human Thought. ARSP Supplementa 1988.
PILÁT, J.: Džaváharlál Néhrú. Praha 1967.
PLATÓN: Dialógy I.-III. Bratislava 1990.
PLICHTOVÁ, J. Ed.: Minority v politice. Bratislava 1992.
PODGÓRECKI, A.: Sociologie práva. Praha 1968.
POSLUCH, M. - CIBULKA, L.: Štátne právo Slovenskej republiky. Bratislava 1994.
POSPIŠIL, L.: Antropolgy of Law. New Haven 1974
PROCHÁZKA, A.: Retroaktivita zákonů. SVP III. Brno 1934.
PROCHÁZKA, A.: Základy práva intertemporálního. Brno 1928.
PRUSÁK, J.: Systémovost práva, právní systém a systém práva. Právní obzor 7, 1990.
PRUSÁK, J.: Slušnost v práve a morálnost práva. In: Slušnost v práve. Anständigkeit im Recht. II. Lubyho dni. Bratislava 1993.
PRUSÁK, J.: Filozofia práva a debaty H. L. A. Harta. Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comeniana. Tom. XV. Bratislava 1993.
PRŮCHA, P. - SCHELLE, K.: Základy místní správy. Brno 1995.
RADBRUCH, G.: Der Mensch im Recht. Göttingen 1961. 2. vyd.
RADBRUCH, G.: Pět minut právnej filozofie. Právní obzor 5, 1991.
RAUSCHER, R.: Ústavní dějiny na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. In: Československá vlastivěda. Díl V. Stát. Praha 1931.
RAWLS, J.: Teorie spravedlnosti. Praha 1995.
RAZ, J.: The Concept of a Legal System. An Introduction to the Theory of Legal System. Oxford 1970.
RAZ, J.: The Authority of Law: Essays on Law and Morality. Oxford 1979.

REBRO, K. - BLAHO, P.: Rímske právo. Bratislava 1991.
ROUČEK, F. - SEDLÁČEK, J.: Komentář k Československému obecnému Zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Zv. I.-VI. Praha 1935-1937.
ROUČEK, F.: Výklad a použití zákonů v praxi. Praha 1941.
ROUSSEAU, J. J.: O smlouvě společenské čili o základech politického práva. Praha 1911.
SAVIGNY von F. C.: Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Heidelberg 1814.
SAMUELSON, P. A. - NORDHAUS, W. D.: Ekonomía. I.-II. Bratislava 1992.
SARTORI, G.: Teória demokracie. Bratislava 1993.
Sbírka nálezů a usnesení. Ústavní soud České republiky. Sv. 1. Ročníky 1993-1994 - I. díl. Praha 1994.
SCRUTON, R.: Slovník politického myšlení. Praha 1989.
SCRUTON, R.: Smysl konzervativismu. Praha 1993.
SEDLÁČEK, J.: Právnícká osoba. SVP III. Brno 1934.
SKÁLA, J.: Evropská konvence lidských práv. Právník 7-8, 1991.
Sloboda, právo, bezprávie. I. Lubyho dni. Bratislava 1990.
Slušnosť v práve. II. Lubyho dni. Bratislava 1992.
SOMMER, O.: Učebnice soukromého práva římského. Obecné nauky. Praha 1946.
Stát a právo 27, 1989. Sborník příspěvků o problematice interpretace ve věd o státu a právu. Praha 1989.
STEINER, V.: Základní otázky občanského práva procesního. Praha 1981.
STRÁŽNICKÁ, V. - ŠEBESTA, Š.: Človek a jeho práva. Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv. Bratislava 1994.
SUMMERS, R. S.: Positivism, Natural Law and the Theory of Legal Validity. In: Theory and Systems of Legal Philosophy. ARSP. Supplement Vol. III. Ed. Panou, S. - Bozonis, G. - Georgas, D. - Trappe, P. Stuttgart 1988.
SUMMERS, R. S.: Essays on the Nature of Law and Legal Reasoning. Berlin 1992.
SVP - Slovník veřejného práva Československého. Red.: HACHA, E. - HOBZA, A. - HOETZEL, J. - LAŠTOVKA, K. - WEYR, F. Zv. I-V. Brno 1929-1948.
ŠALDA, F. X.: Jean Jacques Rousseau, básník a myslitel. Prolog k romantismu. In: Soubor díla F. X. Šaldy 2. Praha 1950.
ŠKULTÉTY, P.: Verejná správa a správne právo. Bratislava 1995.
ŠTEFANOVIČ, M.: Porovnávanie práva. Bratislava 1987.
ŠTURMA, P.: Vláda práva podle Evropské úmluvy o lidských právech. Právník 5, 1993.
ŠÍN, Z. - ŘEHÁK, K.: Metodika tvorby předpisů. Praha 1993.
THIBAUT, A. F. J.: Über die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland. Heidelberg 1814.
THOREAU, D. H.: Občanská neposlušnost a jiné eseje. Poprad 1994.
TOCQUEVILLE de Alexis: Demokracie v Americe. I.-II. Praha 1992.
TOMSA, B.: Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii. Bratislava 1923.
TUNC, A.: Právo Spojených států amerických. Bratislava 1966.
URFUS, V.: Soudobá teoretická varianta pojmu právní stát. In: Kritika buržoázních a revizionistických koncepcí demokracie. Praha 1983.
URFUS, V.: Historické základy novodobého práva soukromého. Praha 1994.

- VERDROSS, A.: Statliches und dynamisches Naturrecht. Freiburg 1971.
- VOTRUBA, F.: Slovensko v politickej aktivite. In: Milan Hodža. Publicista, politik, vedecký pracovník. Praha 1930.
- WALTER, R.: Středoevropské ústavní soudnictví a čistá nauka právní. Všechno 9, 1993
- WEINBERGER, O.: Základy právní logiky. Brno 1993.
- WEINBERGER, O.: Filozofie, právo, morálka (Problémy praktické filozofie). Brno 1993.
- WEINBERGER, O.: Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Brno 1995.
- Wert u. Recht. Beiträge zum internationalen Kolloquium. In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller Universität, 28. Jahrgang. Heft 1, 1979.
- WEYR, F.: Prameny právní. In: SVP. Brno 1934.
- WEYR, F.: Politika. SVP III. Brno 1934.
- WEYR, F.: Základy filosofie právní. Nauka o poznávání právnickém. Praha 1919.
- WEYR, F.: Ústava Československé republiky. In: Československá vlastivěda. Díl V. Stát. Praha 1931.
- WEYR, F.: Ministerstva. In: SVP. Brno 1932.
- WEYR, F.: Právní věda a věda o právu. Brno 1935.
- WEYR, F.: Teorie práva. Brno 1936.
- WEYR, F.: Československé právo ústavní. Praha 1937.
- WEYR, F.: Svrchovanost. SVP IV. Brno 1938.
- WEYR, F.: Úvod do studia právnického (normativní teorie). Brno 1946.
- WILD, J.: Plato's Modern Enemies and Theory of Natural Law. Chicago 1953.
- WILSON, J. Q.: Jak se vládne v USA. Praha 1995.
- WOLFF, R. P. Ed.: The Rule of Law. New York 1971.
- WRIGHT v. G. H. - AARNIO A.: On Law and Morality. A Dialogue. Ratio Juris. Vol. 3. N.3, 1990.
- WRIGHT, N.: Ústavní ustanovení, která se vztahují k soudnictví a k přezkoumávání ústavnosti zákonů: srovnávací studie. Právník 5, 1991.
- XENOFÓN: Spomienky na Sokrata. PLATÓN: Sokratova Obrana, Bratislava 1970.
- ZIPPELIUS, R.: Rechtsphilosophie. Ein Studienbuch. München 1982.
- ZIPPELIUS, R.: Zdôvodnenie väčšinového princípu v demokracii. Právny obzor 8, 1991.
- ZOULÍK, F.: Soudy a soudnictví. Praha 1995.
- ZUKLÍNOVÁ, M.: Smlouva. Praha 1985.

460

ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

z 1. septembra 1992

PREAMBULA

My, národ slovenský,

pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov a na stáročnú skúsenosť zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť,

v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy,

vychádzajúc z prirodzeného práva národov na sebaurčenie,

spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky,

v záujme trvalej mierovej spolupráce s ostatnými demokratickými štátmi,

usilujúc sa o uplatňovanie demokratickej formy vlády, záruk slobodného života, rozvoja duchovnej kultúry a hospodárskej prosperity,

teda my, občania Slovenskej republiky,

uznášame sa
prostredníctvom svojich zástupcov
na tejto ústave:

PRVÁ HLAVA

Prvý oddiel

ZÁKLADNÉ USTANOVENIA

Čl. 1

Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo.

Čl. 2

(1) Štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo.

(2) Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobe, ktorý ustanoví zákon.

(3) Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.

Čl. 3

(1) Územie Slovenskej republiky je jednotné a nedeliteľné.

(2) Hranice Slovenskej republiky sa môžu meniť len ústavným zákonom.

Čl. 4

Nerastné bohatstvo, podzemné vody, prírodné liečivé zdroje a vodné toky sú vo vlastníctve Slovenskej republiky.

Čl. 5

(1) Nadobúdanie a stratu štátneho občianstva Slovenskej republiky ustanoví zákon.

(2) Nikomu nemožno odňať štátne občianstvo Slovenskej republiky proti jeho vôli.

Čl. 6

(1) Na území Slovenskej republiky je štátnym jazykom slovenský jazyk.

(2) Používanie iných jazykov než štátneho jazyka v úradnom styku ustanoví zákon.

Čl. 7

Slovenská republika môže na základe slobodného rozhodnutia vstúpiť do štátneho zväzku s inými štátmi. Právo vystúpenia z tohto zväzku nemožno obmedziť. O vstupe do štátneho zväzku s inými štátmi alebo o vystúpení z tohto zväzku sa rozhodne ústavným zákonom s následným referendum.

Druhý oddiel

Štátne symboly

Čl. 8

Štátnymi symbolmi Slovenskej republiky sú znak, štátna vlajka, štátna pečať a štátna hymna.

Čl. 9

(1) Štátny znak Slovenskej republiky tvorí navenom ranogotickom štíte dvojité strieborné vztýčené na strednom vyvýšenom vršku modrého vršia.

(2) Štátna vlajka Slovenskej republiky sa skladá z troch pozdĺžnych pruhov - bieleho, modrého a červeného. Na prednej polovici listu štátnej vlajky Slovenskej republiky je štátny znak Slovenskej republiky.

(3) Štátnu pečať Slovenskej republiky tvorí štátny znak Slovenskej republiky, okolo ktorého je do kruhu umiestnený nápis Slovenská republika.

(4) Štátnou hymnou Slovenskej republiky sú dve slohy piesne Nad Tatrou sa blýska.

(5) Podrobnosti o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní ustanoví zákon.

Tretí oddiel

Hlavné mesto Slovenskej republiky

Čl. 10

(1) Hlavným mestom Slovenskej republiky je Bratislava.

(2) Postavenie Bratislavy ako hlavného mesta Slovenskej republiky ustanoví zákon.

DRUHÁ HLAVA

ZÁKLADNÉ PRÁVA A SLOBODY

Prvý oddiel

VŠEOBECNÉ USTANOVENIA

Čl. 11

Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným ústavným zákonom, majú prednosť pred jej zákonmi, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd.

Čl. 12

(1) Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nedoziteľné, nepremýšľateľné a nezrušiteľné.

(2) Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.

(3) Každý má právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti. Zakazuje sa akékoľvek ovplyvňovanie tohto rozhodovania a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnárrodnovaniu.

(4) Nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach pre to, že uplatňuje svoje základné práva a slobody.

Čl. 13

(1) Povinnosti možno ukladať len na základe zákona, v jeho medziach a pri zachovaní základných práv a slobôd.

(2) Medze základných práv a slobôd možno upraviť za podmienok ustanovených touto ústavou len zákonom.

(3) Záonné obmedzenia základných práv a slobôd musia platiť rovnako pre všetky prípady, ktoré splňajú ustanovené podmienky.

(4) Pri obmedzovaní základných práv a slobôd sa musí dbať na ich podstatu a zmysel. Takéto obmedzenia sa môžu použiť len na ustanovový cieľ.

Druhý oddiel

ZÁKLADNÉ ĽUDSKÉ PRÁVA A SLOBODY

Čl. 14

Každý má spôsobilosť na práva.

Čl. 15

(1) Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.

(2) Nikto nesmie byť pozbavený života.

(3) Trest smrti sa nepripúšťa.

(4) Podľa tohto článku nie je porušením práv, ak bol niekto pozbavený života v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné.

Čl. 16

(1) Nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia je zaručená. Obmedzená môže byť len v prípadoch ustanovených zákonom.

(2) Nikoho nemožno mučiť ani podrobiť krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu.

Čl. 17

(1) Osobná sloboda sa zaručuje.

(2) Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Nikoho nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok.

(3) Obvineného alebo podozrivého z trestného činu možno zadržať len v prípadoch ustanovených zákonom. Zadržaná osoba musí byť ihneď oboznámená s dôvodmi zadržania, vypočutá a najneskôr do 24 hodín prepustená na slobodu alebo odovzdaná súdu. Sudca musí zadržanú osobu do 24 hodín od prevzatia vypočutá a rozhodnúť o väzbe alebo ju prepustiť na slobodu.

(4) Obvineného možno zatknúť iba na odôvodnený písomný príkaz sudcu. Zatknutá osoba musí byť do 24 hodín odovzdaná súdu. Sudca musí zatknutú osobu do 24 hodín od prevzatia vypočutá a rozhodnúť o väzbe alebo ju prepustiť na slobodu.

(5) Do väzby možno vziať iba z dôvodov a na čas ustanovený zákonom a na základe rozhodnutia súdu.

(6) Zákon ustanoví, v ktorých prípadoch možno prevziať osobu do ústavnej zdravotníckej starostlivosti alebo ju v nej držať bez jej súhlasu. Takéto opatrenie sa musí do 24 hodín oznámiť súdu, ktorý o tomto umiestnení rozhodne do piatich dní.

(7) Skúmanie duševného stavu osoby obvinenej z trestného činu je možné iba na písomný príkaz súdu.

Čl. 18

(1) Nikoho nemožno poslať na nútené práce alebo nútené služby.

(2) Ustanovenie odseku 1 sa nevzťahuje na

- práce ukladané podľa zákona osobám vo výkone trestu odňatia slobody alebo osobám vykonávajúcim iný trest, nahradzujúci trest odňatia slobody,
- vojenskú službu alebo inú službu ustanovenú zákonom namiesto povinnej vojenskej služby,
- službu vyžadovanú na základe zákona v prípade živelných pohrôm, nehôd alebo iného nebezpečenstva, ktoré ohrozuje životy, zdravie alebo značné majetkové hodnoty,
- konanie uložené zákonom na ochranu života, zdravia alebo práv iných.

Čl. 19

(1) Každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena.

(2) Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života.

(3) Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe.

Čl. 20

(1) Každý má právo vlastniť majetok. Vlastnícke právo všetkých vlastníkov má rovnaký zákonný obsah a ochranu. Dedenie sa zaručuje.

(2) Zákon ustanoví, ktorý ďalší majetok okrem majetku uvedeného v čl. 4 tejto ústavy, nevyhnutný na zabezpečovanie potrieb spoločnosti, rozvoja národného hospodárstva a verejného záujmu, môže byť iba vo vlastníctve štátu, obce alebo určených právnických osôb. Zákon tiež môže ustanoviť, že určité veci môžu byť iba vo vlastníctve občanov alebo právnických osôb so sídlom v Slovenskej republike.

(3) Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom. Výkon vlastníckeho práva nesmie poškodzovať ľudské zdravie, prírodu, kultúrne pamiatky a životné prostredie nad mieru ustanovenú zákonom.

(4) Vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva je možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme, a to na základe zákona a za primeranú náhradu.

Čl. 21

(1) Obydlie je nedoknutelné. Nie je dovolené doň vstúpiť bez súhlasu toho, kto v ňom býva.

(2) Domová prehliadka je prípustná len v súvislosti s trestným konaním, a to na písomný a odôvodnený príkaz sudcu. Spôsob vykonania domovej prehliadky ustanoví zákon.

(3) Iné zásahy do nedotknuteľnosti obydlija možno zákonom dovoliť iba vtedy, keď je to v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu života, zdravia alebo majetku osôb, na ochranu práv a slobôd iných alebo na odvrátenie závažného ohrozenia verejného poriadku. Ak sa obydlie používa aj na podnikanie alebo vykonávanie inej hospodárskej činnosti, takéto zásahy môžu byť zákonom dovolené aj vtedy, keď je to nevyhnutné na plnenie úloh verejnej správy.

Čl. 22

(1) Listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností a ochrana osobných údajov sa zaručujú.

(2) Nikto nesmie porušiť listové tajomstvo ani tajomstvo iných písomností a záznamov, či už uchovávaných v súkromí, alebo zasielaných poštou, alebo iným spôsobom; výnimkou sú prípady, ktoré ustanoví zákon. Rovnako sa zaručuje tajomstvo správ podávaných telefónom, telegrafom alebo iným podobným zariadením.

Čl. 23

(1) Sloboda pohybu a pobytu sa zaručuje.

(2) Každý, kto sa oprávnene zdržiava na územi Slovenskej republiky, má právo toto územie slobodne opustiť.

(3) Slobody podľa odsekov 1 a 2 môžu byť obmedzené zákonom, ak je to nevyhnutné pre bezpečnosť štátu, udržanie verejného poriadku, ochranu zdravia alebo ochranu práv a slobôd iných a na vymedzených územiach aj v záujme ochrany prírody.

(4) Každý občan má právo na slobodný výstup z územia Slovenskej republiky. Občana nemožno zadržovať ani vyhostiť ani v inom štáte.

(5) Cudzinca možno vyhostiť iba v prípadoch ustanovených zákonom.

Čl. 24

(1) Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery sa zaručujú. Toto právo zahŕňa aj možnosť zmeniť náboženské vyznanie alebo vstúpiť do náboženstva. Každý má právo byť bez náboženského vyznania. Každý má právo verejne prejavovať svoje zmýšľanie.

(2) Každý má právo slobodne prejavovať svoje náboženstvo alebo vieru buď sám, buď spoločne s inými, súkromne alebo verejne, bohoslužbou, náboženskými úkonmi, zachovávaním obradov alebo zúčastňovaním sa na jeho vyučovaní.

(3) Cirkevi a náboženské spoločnosti spravujúce náboženstvo alebo vieru, najmä zriaďujú svoje orgány, novujú svojich duchovných, zabezpečujú vyučovanie náboženstva a zakladajú rehoľné a iné cirkevné inštitúcie nezávisle od štátnych orgánov.

(4) Podmienky výkonu práv podľa odsekov 1 až 3 možno obmedziť iba zákonom, ak ide o opatrenie nevyhnutné v demokratickej spoločnosti na ochranu verejného poriadku, zdravia a mravnosti alebo práv iných.

Čl. 25

(1) Obrana Slovenskej republiky je vecou človečného občana.

(2) Nikoho nemožno nútiť, aby vykonával vojenskú službu, ak je to v rozpore s jeho svedomím alebo náboženským vyznaním. Podrobnosti ustanoví zákon.

Tretí oddiel POLITICKÉ PRÁVA

Čl. 26

(1) Sloboda prejavu a právo na informácie sú zaručené.

(2) Každý má právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom, ako aj slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie bez ohľadu na hranice štátu. Vydávanie tlače nepodlieha povolovaciemu konaniu. Podnikanie v odbore rozhlasu a televízie sa môže viazať na povolenie štátu. Podmienky ustanoví zákon.

(3) Cenzúra sa zakazuje.

(4) Slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie možno obmedziť zákonom, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosť štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti.

(5) Štátne orgány a orgány územnej samosprávy majú povinnosť primeraným spôsobom poskytovať informácie o svojej činnosti v štátnom jazyku. Podmienky a spôsob vykonania ustanoví zákon.

Čl. 27

(1) Petičné právo sa zaručuje. Každý má právo sám alebo s inými obracať sa vo veciach verejného alebo iného spoločného záujmu na štátne orgány a orgány územnej samosprávy so žiadosťami, návrhmi a sťažnosťami.

(2) Petíciou nemožno vyzývať na porušovanie základných práv a slobôd.

(3) Petíciou nemožno zasahovať do nezávislosti súdu.

Čl. 28

(1) Právo pokojne sa zhromažďovať sa zaručuje.

(2) Podmienky výkonu tohto práva ustanoví zákon v prípadoch zhromažďovania na verejných miestach, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, ochranu verejného poriadku, zdravia a mravnosti, majetku alebo pre bezpečnosť štátu. Zhromaždenie sa nesmie podmieňovať povolením orgánu verejnej správy.

Čl. 29

(1) Právo slobodne sa združovať sa zaručuje. Každý má právo spolu s inými sa združovať v spolkoch, spoločnostiach alebo iných združeniach.

(2) Občania majú právo zakladať politické strany a politické hnutia a združovať sa v nich.

(3) Výkon práv podľa odsekov 1 a 2 možno obmedziť len v prípadoch ustanovených zákonom, ak je to v demokratickej spoločnosti nevyhnuté pre bezpečnosť štátu, na ochranu verejného poriadku, predchádzanie trestným činom alebo na ochranu práv a slobôd iných.

(4) Politické strany a politické hnutia, ako aj spolky, spoločnosti alebo iné združenia sú oddelené od štátu.

Čl. 30

(1) Občania majú právo zúčastňovať sa na správe verejných vecí priamo alebo slobodnou voľbou svojich zástupcov.

(2) Voľby sa musia konať v lehotách nepresahujúcich pravidelné volebné obdobie ustanovené zákonom.

(3) Volebné právo je všeobecné, rovné a priame a vykonáva sa tajným hlasovaním. Podmienky výkonu volebného práva ustanoví zákon.

(4) Občania majú za rovnakých podmienok prístup k voleným a iným verejným funkciám.

Čl. 31

Zákonná úprava všetkých politických práv a slobôd a jej výklad a používanie musia umožňovať a ochraňovať slobodnú súťaž politických síl v demokratickej spoločnosti.

Čl. 32

Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.

Štvrtý oddiel

PRÁVA NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN A ETNICKÝCH SKUPÍN

Čl. 33

Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu.

Čl. 34

(1) Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podrobnosti ustanoví zákon.

(2) Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanovených zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj

- právo na vzdelanie v ich jazyku,
- právo používať ich jazyk v úradnom styku,
- právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

(3) Výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám zaručených v tej-

to ústave nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.

Piaty oddiel

HOSPODÁRSKE, SOCIÁLNE A KULTÚRNE PRÁVA

Čl. 35

(1) Každý má právo na slobodnú voľbu povolania a prípravu naň, ako aj právo podnikat' a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť.

(2) Zákon môže ustanoviť podmienky a obmedzenia výkonu určitých povolanií alebo činností.

(3) Občania majú právo na prácu. Štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečuje občanov, ktorí nie z vlastnej viny nemôžu toto právo vykonávať. Podmienky ustanoví zákon.

(4) Zákon môže ustanoviť odchylnú úpravu práv uvedených v odsekoch 1 až 3 pre cudzincov.

Čl. 36

Zamestnanci majú právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky. Zákon im zabezpečuje najmä

- právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň,
- ochranu proti svojvoľnému prepúšťaniu zo zamestnania a diskriminácii v zamestnaní,
- ochranu bezpečnosti a zdravia pri práci,
- najvyššiu prípustnú dĺžku pracovného času,
- primeraný odpočinok po práci,
- najkratšiu prípustnú dĺžku platenej dovolenky na zotavenie,
- právo na kolektívne vyjednávanie.

Čl. 37

(1) Každý má právo sa slobodne združovať s inými na ochranu svojich hospodárskych a sociálnych záujmov.

(2) Odborové organizácie vznikajú nezávisle od štátu. Obmedzovať počet odborových organizácií, ako aj zvýhodňovať niektoré z nich v podniku alebo v odvetví, je neprípustné.

(3) Činnosť odborových organizácií a vznik a činnosť iných združení na ochranu hospodárskych a sociálnych záujmov možno obmedziť zákonom, ak ide o opatrenie v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu bezpečnosti štátu, verejného poriadku alebo práv a slobôd druhých.

(4) Právo na štrajk sa zaručuje. Podmienky ustanoví zákon. Toto právo nemajú sudcovia, prokurátori,

príslušníci ozbrojených síl a ozbrojených zborov a slušníci Zboru požiarnej ochrany.

Čl. 38

(1) Ženy, mladiství a osoby zdravotne postihnuté majú právo na zvýšenú ochranu zdravia pri práci a osobitné pracovné podmienky.

(2) Mladiství a osoby zdravotne postihnuté majú právo na osobitnú ochranu v pracovných vzťahoch a na pomoc pri príprave na povolanie.

(3) Podrobnosti o právach podľa odsekov 1 a 2 ustanoví zákon.

Čl. 39

(1) Občania majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, aj pri strate živiteľa.

(2) Každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie kladných životných podmienok.

(3) Podrobnosti o právach podľa odsekov 1 a 2 ustanoví zákon.

Čl. 40

Každý má právo na ochranu zdravia. Na základe zdravotného poistenia majú občania právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť a na zdravotnícke pomôcky a prostriedky, ktoré ustanoví zákon.

Čl. 41

(1) Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zaručuje sa osobitná ochrana a mladistvých.

(2) Žene v tehotenstve sa zaručuje osobitná starostlivosť, ochrana v pracovných vzťahoch a zodpovedajúce pracovné podmienky.

(3) Deti narodené v manželstve i mimo neho majú rovnaké práva.

(4) Starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov; deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti vôli rodičov len na rozhodnutie súdu na základe zákona.

(5) Rodičia, ktorí sa starajú o deti, majú právo na pomoc štátu.

(6) Podrobnosti o právach podľa odsekov 1 až 5 ustanoví zákon.

Čl. 42

(1) Každý má právo na vzdelanie. Školská dochádzka je povinná. Jej dĺžku po vekovú hranicu ustanoví zákon.

(2) Občania majú právo na bezplatné vzdelanie v základných školách a stredných školách, podľa schopností občana a možnosti spoločnosti aj na vysokých školách.

(3) Zriaďovať iné školy ako štátne a vyučovať v nich možno len za podmienok ustanovených zákonom; v takýchto školách sa môže vzdelávanie poskytovať za úhradu.

(4) Zákon ustanoví, za akých podmienok majú občania pri štúdiu právo na pomoc štátu.

Čl. 43

(1) Sloboda vedeckého bádania a umenia sa zaručuje. Práva na výsledky tvorivej duševnej činnosti chráni zákon.

(2) Právo prístupu ku kultúrnemu bohatstvu sa zaručuje za podmienok ustanovených zákonom.

Šiesty oddiel

PRÁVO NA OCHRANU ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA A KULTÚRNEHO DEDIČTVA

Čl. 44

(1) Každý má právo na priaznivé životné prostredie.

(2) Každý je povinný chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo.

(3) Nikto nesmie nad mieru ustanovenú zákonom ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky.

(4) Štát dbá o šetrné využívanie prírodných zdrojov, o ekologickú rovnováhu a účinnú starostlivosť o životné prostredie.

Čl. 45

Každý má právo na včasné a úplné informácie o stave životného prostredia a o príčinách a následkoch tohto stavu.

Siedmy oddiel

PRÁVO NA SÚDNU A INÚ PRÁVNÚ OCHRANU

Čl. 46

(1) Každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky.

(2) Kto tvrdí, že bol na svojich právach ukrátený rozhodnutím orgánu verejnej správy, môže sa obrátiť na súd, aby preskúmal zákonnosť takéhoto rozhodnutia, ak zákon neustanoví inak. Z právomoci súdu však nesmie byť vylúčené preskúmanie rozhodnutí týkajúcich sa základných práv a slobôd.

(3) Každý má právo na náhradu škody spôsobenej nezákonným rozhodnutím súdu, iného štátneho orgánu či orgánu verejnej správy alebo nesprávnym úradným postupom.

(4) Podmienky a podrobnosti o súdnej a inej právnej ochrane ustanoví zákon.

Čl. 47

(1) Každý má právo odoprieť výpoveď, ak by ňou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkej osobe.

(2) Každý má právo na právnu pomoc v konaní pred súdmi, inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy od začiatku konania, a to za podmienok ustanovených zákonom.

(3) Všetci účastníci sú si v konaní podľa odseku 2 rovní.

(4) Kto vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa vedie konanie podľa odseku 2, má právo na tlmočníka.

Čl. 48

(1) Nikoho nemožno odňať jeho zákonnému sudcovi. Príslušnosť súdu ustanoví zákon.

(2) Každý má právo, aby sa jeho vec verejne prerokovala bez zbytočných prietahov a v jeho prítomnosti a aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom. Verejnost možno vylúčiť len v prípadoch ustanovených zákonom.

Čl. 49

Len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie.

Čl. 50

(1) Len súd rozhoduje o vine a treste za trestné činy.

(2) Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.

(3) Obvinený má právo, aby mu bol poskytnutý čas a možnosť na prípravu obhajoby a aby sa mohol obhajovať sám alebo prostredníctvom obhajcu.

(4) Obvinený má právo odoprieť výpoveď; tohto práva ho nemožno pozbaviť nijakým spôsobom.

(5) Nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby. Táto zásada nevylučuje uplatnenie mimoriadnych opravných prostriedkov v súlade so zákonom.

(6) Trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný. Neskorší zákon sa použije, ak je to pre páchatela priaznivejšie.

Ôsmy oddiel

SPOLOČNÉ USTANOVENIA K PRVEJ A DRUHEJ HLAVE

Čl. 51

Domáhať sa práv uvedených v čl. 35, 36, 37 ods. 4, čl. 38 až 42 a čl. 44 až 46 tejto ústavy sa možno len v medziach zákonov, ktoré tieto ustanovenia vykonávajú.

Čl. 52

(1) Kde sa v prvej a druhej hlave tejto ústavy používa pojem „občan“, rozumie sa tým štátny občan Slovenskej republiky.

(2) Cudzinci požívajú v Slovenskej republike základné ľudské práva a slobody zaručené touto ústavou, ak nie sú výslovne priznané iba občanom.

(3) Kde sa v doterajších právnych predpisoch používa pojem „občan“, rozumie sa ním každý človek, ak ide o práva a slobody, ktoré táto ústava priznáva bez ohľadu na štátne občianstvo.

Čl. 53

Slovenská republika poskytuje azyl cudzincom prenasledovaným za uplatňovanie politických práv a slobôd. Azyl možno odoprieť tomu, kto konal v rozpore so základnými ľudskými právami a slobodami. Podrobnosti ustanoví zákon.

Čl. 54

Zákon môže sudcom a prokurátorom obmedziť právo na podnikanie a inú hospodársku činnosť a právo uvedené v čl. 29 ods. 2, zamestnancom štátnej správy a územnej samosprávy vo funkciách, ktoré určí aj právo uvedené v čl. 37 ods. 4, príslušníkom ozbrojených síl a ozbrojených zborov aj práva uvedené v čl. 27 a 28, pokiaľ súvisia s výkonom služby. Osobám v povolaniach, ktoré sú bezprostredne nevyhnutné na ochranu života a zdravia, môže zákon obmedziť právo na štrajk.

TRETIA HLAVA

Prvý oddiel

HOSPODÁRSTVO SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Čl. 55

(1) Hospodárstvo Slovenskej republiky sa zakladá na princípoch sociálne a ekologicky orientovanej tržnej ekonomiky.

(2) Slovenská republika chráni a podporuje hospodársku súťaž. Podrobnosti ustanoví zákon.

Čl. 56

Slovenská republika zriaďuje emisnú banku. Podrobnosti ustanoví zákon.

Čl. 57

Slovenská republika je colným územím.

Čl. 58

(1) Finančné hospodárenie Slovenskej republiky sa spravuje jej štátnym rozpočtom. Štátny rozpočet sa prijíma zákonom.

(2) Prijímy štátneho rozpočtu, pravidlá rozpočtového hospodárenia, vzťahy medzi štátnym rozpočtom a rozpočtami územných celkov ustanoví zákon.

(3) Štátne účelové fondy zapojené na štátny rozpočet Slovenskej republiky sa zriaďujú zákonom.

Čl. 59

(1) Dane a poplatky sú štátne a miestne.

(2) Dane a poplatky možno ukladať zákonom alebo na základe zákona.

Druhý oddiel

NAJVVYŠŠÍ KONTROLNÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Čl. 60

Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky je nezávislý orgán vykonávajúci kontrolu hospodárskeho rozpočtovými prostriedkami, so štátnym majetkom a majetkovými právami a pohľadávkami štátu.

Čl. 61

(1) Na čele najvyššieho kontrolného úradu je predseda. Predsedu a podpredsedov najvyššieho kontrolného úradu volí a odvoláva Národná rada Slovenskej republiky.

(2) Za predsedu najvyššieho kontrolného úradu môže byť zvolený každý občan Slovenskej republiky, ktorý je voliteľný do Národnej rady Slovenskej republiky.

(3) Tá istá osoba môže byť zvolená za predsedu najvyššieho kontrolného úradu najviac v dvoch po sebe nasledujúcich päťročných obdobiach.

(4) Funkcie predsedu a podpredsedov najvyššieho kontrolného úradu sú nezlučiteľné s inou funkciou v štátnych orgánoch, orgánoch územnej samosprávy a orgánoch právnických osôb, ktoré vykonávajú podnikateľskú činnosť.

Čl. 62

Najvyšší kontrolný úrad predkladá najmenej raz do roka správy o výsledkoch kontrolnej činnosti Národnej rade Slovenskej republiky a vždy, keď o to požiada Národná rada Slovenskej republiky.

Čl. 63

Pôsobnosť, právomoc a vnútorné organizačné členenie najvyššieho kontrolného úradu ustanoví zákon.

ŠTVRTÁ HLAVA

ÚZEMNÁ SAMOSPRÁVA

Čl. 64

(1) Základom územnej samosprávy je obec.

(2) Obec je samostatný územný a správny celok Slovenskej republiky, združujúci osoby, ktoré majú na jej území trvalý pobyt.

(3) Samosprávu vyšších územných celkov a jej orgány ustanoví zákon.

Čl. 65

(1) Obec je právnická osoba, ktorá za podmienok ustanovených zákonom samostatne hospodári s vlastným majetkom a so svojimi finančnými prostriedkami.

(2) Obec financuje svoje potreby predovšetkým z vlastných príjmov, ako aj zo štátnych dotácií. Zákon ustanoví, ktoré dane a poplatky sú príjmom obce. Štátnych dotácií sa možno domáhať len v medziach zákona.

Čl. 66

Obec má právo združovať sa s inými obcami na zabezpečovanie vecí spoločného záujmu.

Čl. 67

Vo veciach územnej samosprávy rozhoduje obec samostatne; povinnosti a obmedzenia jej možno ukla-

dať len zákonom. Územná samospráva sa uskutočňuje na zhromaždeniach obyvateľov obce, miestnym referendum alebo prostredníctvom orgánov obce.

Čl. 68

Vo veciach územnej samosprávy môže obec vydávať všeobecne záväzné nariadenia.

Čl. 69

(1) Orgánmi obce sú

- a) obecné zastupiteľstvo,
- b) starosta obce.

(2) Obecné zastupiteľstvo tvoria poslanci obecného zastupiteľstva. Voľby poslancov obecného zastupiteľstva sa uskutočňujú na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva tajným hlasovaním.

(3) Starostu obce volia občania obce na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva tajným hlasovaním. Starosta obce je výkonným orgánom obce. Starosta obce vykonáva obecnú správu a zastupuje obec navonok.

Čl. 70

Zákon ustanoví predpoklady a spôsob vyhlásenia obce za mesto; upraví aj názvy orgánov mesta.

Čl. 71

(1) Na obec možno zákonom preniesť výkon určitých úloh miestnej štátnej správy. Náklady takto preneseného výkonu štátnej správy uhrádza štát.

(2) Pri výkone štátnej správy obec môže vydávať na základe zákona v rámci svojej územnej pôsobnosti všeobecne záväzné nariadenia, ak je na to splnomocnená zákonom. Výkon štátnej správy prenesený na obec zákonom riadi a kontroluje vláda. Podrobnosti ustanoví zákon.

PIATA HLAVA

ZÁKONODARNÁ MOC

Prvý oddiel

NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Čl. 72

Národná rada Slovenskej republiky je jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom Slovenskej republiky.

Čl. 73

(1) Národná rada Slovenskej republiky má 150 poslancov, ktorí sú volení na štyri roky.

(2) Poslanci sú zástupcovia občanov. Mandát vykonávajú osobne podľa svojho svedomia a presvedčenia a nie sú viazaní príkazmi.

Čl. 74

(1) Poslanci sú volení vo všeobecných, rovných, priamych voľbách s tajným hlasovaním.

(2) Za poslanca možno zvoliť občana, ktorý má volebné právo, dosiahol vek 21 rokov a má trvalý pobyt na území Slovenskej republiky.

(3) Podrobnosti o voľbách poslancov ustanoví zákon.

Čl. 75

(1) Na schôdzi Národnej rady Slovenskej republiky, na ktorej sa poslanec zúčastňuje po prvý raz, skladá sľub, ktorý znie:

„Sľubujem na svoju česť a svedomie vernosť Slovenskej republike. Svoje povinnosti budem plniť v záujme jej občanov. Budem dodržiavať ústavu a ostatné zákony a pracovať tak, aby sa uvádzali do života.“

(2) Odmietnutie sľubu alebo sľub s výhradou má za následok stratu mandátu.

Čl. 76

Platnosť voľby poslancov overuje Národná rada Slovenskej republiky.

Čl. 77

(1) Funkcia poslanca je nezlučiteľná s funkciou prezidenta, sudcu, prokurátora, príslušníka policajného zboru, príslušníka zboru väzenskej a justičnej stráže a vojaka z povolania.

(2) Ak bol poslanec vymenovaný za člena vlády Slovenskej republiky, jeho mandát poslanca počas výkonu tejto funkcie nezaniká, iba sa neuplatňuje.

Čl. 78

(1) Za hlasovanie v Národnej rade Slovenskej republiky alebo v jej výboroch poslanca nemožno stíhať, a to ani po zániku jeho mandátu. Za výroky pri výkone funkcie poslanca prednesené v Národnej rade Slovenskej republiky alebo v jej orgáne, poslanec podlieha len disciplinárnej právomoci Národnej rady Slovenskej republiky.

(2) Poslanca nemožno trestne ani disciplinárne stíhať, ani ho vziať do väzby bez súhlasu Národnej rady Slovenskej republiky. Ak Národná rada Slovenskej republiky súhlas odoprie, stíhanie je navždy vylúčené.

(3) Ak bol poslanec pristihnutý a zadržaný pri trestnom čine, príslušný orgán je povinný to ihneď oznámiť predsedovi Národnej rady Slovenskej republi-

ky. Ak Mandátový a imunitný výbor Národnej rade Slovenskej republiky súhlas na zadržanie nedá, poslanec musí byť ihneď prepustený.

Čl. 79

Poslanec môže odoprieť svedectvo vo veciach o ktorých sa dozvedel pri výkone svojej funkcie, a to keď prestal byť poslancom.

Čl. 80

(1) Poslanec môže interpelovať vládu Slovenskej republiky, člena vlády Slovenskej republiky alebo dŕžeho iného ústredného orgánu štátnej správy vo veciach ich pôsobnosti. Poslanec musí dostať odpoveď 30 dní.

(2) O odpovedi na interpelácie sa v Národnej rade Slovenskej republiky koná rozprava, ktorú možno spojiť s hlasovaním o dôvere.

Čl. 81

(1) Poslanec sa môže funkcie poslanca vzdať.

(2) Mandát poslanca zaniká, ak poslanec bol voplatne odsúdený za obzvlášť závažný úmyslný trestný čin.

Čl. 82

(1) Národná rada Slovenskej republiky zasadá le.

(2) Ustanovujúcu schôdzu Národnej rady Slovenskej republiky zvolá prezident Slovenskej republiky tak, aby sa uskutočnila do 30 dní od vyhlásenia výkone volieb. Ak tak neurobí, Národná rada Slovenskej republiky sa zíde tridsiaty deň po vyhlásení výkone volieb.

(3) Národná rada Slovenskej republiky uznesením preruší svoje zasadanie. Dĺžka prerušenia nesmie presiahnuť štyri mesiace v roku. Počas prerušenia zasadania vykonávajú svoju pôsobnosť pred podpredsedovia a výbory Národnej rady Slovenskej republiky.

(4) Počas prerušenia zasadania predseda Národnej rady Slovenskej republiky môže zvoliť schôdzu rodnej rady Slovenskej republiky aj pred určeným ménom. Urobí tak vždy, ak o to požiada vláda Slovenskej republiky alebo najmenej pätina poslancov.

(5) Zasadanie Národnej rady Slovenskej republiky sa skončí uplynutím volebného obdobia alebo jej pustením.

Čl. 83

(1) Schôdzu Národnej rady Slovenskej republiky zvoláva jej predseda.

(2) Predseda Národnej rady Slovenskej republiky zvolá schôdzu Národnej rady Slovenskej republiky aj vtedy, ak o to požiada najmenej pätina jej poslancov. V takomto prípade zvolá schôdzu do siedmich dní.

(3) Schôdze Národnej rady Slovenskej republiky sú verejné.

(4) Neverejné schôdze sa môžu konať len v prípadoch, ktoré ustanoví zákon, alebo v prípade, že sa na tom uznesie Národná rada Slovenskej republiky trojpätinovou väčšinou všetkých poslancov.

Čl. 84

(1) Národná rada Slovenskej republiky je schopná uznášať sa, ak je prítomná nadpolovičná väčšina všetkých jej poslancov.

(2) Na platné uznesenie Národnej rady Slovenskej republiky je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny prítomných poslancov, ak táto ústava neustanovuje inak.

(3) Na prijatie ústavy, zmenu ústavy, ústavného zákona, na voľbu a odvolanie prezidenta a na vypovedanie vojny inému štátu je potrebný súhlas aspoň trojpätinovej väčšiny všetkých poslancov.

Čl. 85

Na požiadanie Národnej rady Slovenskej republiky alebo jej orgánu sa člen vlády Slovenskej republiky alebo vedúci iného orgánu štátnej správy musí zúčastniť na jej schôdzi, alebo na schôdzi jej orgánu.

Čl. 86

Do pôsobnosti Národnej rady Slovenskej republiky patrí najmä:

- uznášať sa na ústave, ústavných a ostatných zákonoch a kontrolovať, ako sa dodržiavajú,
- voliť a odvolávať prezidenta Slovenskej republiky tajným hlasovaním,
- ústavným zákonom schvaľovať zmluvu o vstupe do štátneho zväzku Slovenskej republiky s inými štátmi a o vypovedaní takejto zmluvy,
- rozhodovať o návrhu na vyhlásenie referenda,
- pred ratifikáciou vysloviť súhlas s medzinárodnými politickými zmluvami, medzinárodnými hospodárskymi zmluvami všeobecnej povahy, ako aj s medzinárodnými zmluvami, na vykonanie ktorých je potrebný zákon,
- zriaďovať zákonom ministerstvá a ostatné orgány štátnej správy,
- rokovať o programovom vyhlásení vlády Slovenskej republiky, kontrolovať činnosť vlády a rokovať o dôvere vláde alebo jej členom,

h) schvaľovať štátny rozpočet, preverovať jeho plnenie a schvaľovať štátny záverečný účet,

i) rokovať o základných otázkach vnútornej, medzinárodnej, hospodárskej, sociálnej a inej politiky,

j) voliť sudcov, predsedu a podpredsedu Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a predsedu a podpredsedu Najvyššieho kontrolného úradu Slovenskej republiky,

k) uznášať sa o vypovedaní vojny, ak je Slovenská republika napadnutá alebo ak to vyplýva zo záväzkov z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu,

l) vysloviť súhlas na vyslanie ozbrojených síl mimo územia Slovenskej republiky.

Čl. 87

(1) Návrh zákona môžu podať výbory Národnej rady Slovenskej republiky, poslanci a vláda Slovenskej republiky.

(2) Zákon Národnej rady Slovenskej republiky podpisuje predseda Národnej rady Slovenskej republiky, prezident Slovenskej republiky a predseda vlády Slovenskej republiky.

(3) Ak prezident Slovenskej republiky vráti ústavný zákon alebo zákon s pripomienkami, Národná rada Slovenskej republiky ústavný zákon alebo zákon opätovne prerokuje a v prípade jeho schválenia musí byť takýto zákon vyhlásený.

(4) Prezident Slovenskej republiky vráti s pripomienkami zákon podľa odseku 3 vždy, keď ho o to požiada vláda Slovenskej republiky.

(5) Zákon nadobudne platnosť vyhlásením. Podrobnosti ustanoví zákon.

Čl. 88

(1) Návrh na vyslovenie nedôvery vláde Slovenskej republiky alebo jej členovi prerokuje Národná rada Slovenskej republiky vtedy, keď o to požiada najmenej pätina jej poslancov.

(2) Na vyslovenie nedôvery vláde Slovenskej republiky alebo jej členovi je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých poslancov.

Čl. 89

(1) Predsedu Národnej rady Slovenskej republiky volí a odvoláva v tajnom hlasovaní Národná rada Slovenskej republiky nadpolovičnou väčšinou hlasov všetkých poslancov. Predseda je zodpovedný len Národnej rade Slovenskej republiky.

(2) Predseda Národnej rady Slovenskej republiky a) zvoláva a riadi schôdze Národnej rady Slovenskej republiky,

b) podpisuje ústavu, ústavné zákony a zákony,

c) prijíma sľub poslancov Národnej rady Slovenskej republiky,

d) prijíma sľub prezidenta Slovenskej republiky,

e) prijíma sľub sudcov a predsedu Najvyššieho súdu Slovenskej republiky,

f) vyhlasuje voľby do Národnej rady Slovenskej republiky.

(3) Predseda Národnej rady Slovenskej republiky ostáva vo funkcii aj po uplynutí volebného obdobia, kým si Národná rada Slovenskej republiky nezvolí nového predsedu.

Čl. 90

(1) Predsedu Národnej rady Slovenskej republiky zastupujú podpredsedovia. Tajným hlasovaním ich volí a odvoláva Národná rada Slovenskej republiky nadpolovičnou väčšinou hlasov všetkých poslancov. Podpredseda Národnej rady Slovenskej republiky je zodpovedný Národnej rade Slovenskej republiky.

(2) Ustanovenie čl. 89 ods. 3 platí aj pre podpredsedu Národnej rady Slovenskej republiky.

Čl. 91

Činnosť Národnej rady Slovenskej republiky riadi a organizuje predseda a podpredsedovia.

Čl. 92

(1) Národná rada Slovenskej republiky zriaďuje z poslancov výbory ako svoje iniciatívne a kontrolné orgány; ich predsedov volí tajným hlasovaním.

(2) Rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky a jej výborov ustanoví zákon.

Druhý oddiel

REFERENDUM

Čl. 93

(1) Referendom sa potvrdí ústavný zákon o vstupe do štátneho zväzku s inými štátmi alebo o vystúpení z tohto zväzku.

(2) Referendom sa môže rozhodnúť aj o iných dôležitých otázkach verejného záujmu.

(3) Predmetom referenda nemôžu byť základy práva a slobody, dane, odvody a štátny rozpočet.

Čl. 94

Každý občan Slovenskej republiky, ktorý má právo voliť do Národnej rady Slovenskej republiky, má právo sa zúčastniť na referende.

Čl. 95

Referendum vyhlasuje prezident Slovenskej republiky, ak o to petíciou požiada aspoň 350 000 občanov alebo ak sa na tom uznesie Národná rada Slovenskej republiky, a to do 30 dní od prijatia petície občanov alebo uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky.

Čl. 96

(1) Návrh na prijatie uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky o vyhlásení referenda môžu podať poslanci Národnej rady Slovenskej republiky alebo vláda Slovenskej republiky.

(2) Referendum sa vykoná do 90 dní od jeho vyhlásenia prezidentom Slovenskej republiky.

Čl. 97

(1) Referendum sa nemôže konať v období kratšom ako 90 dní pred voľbami do Národnej rady Slovenskej republiky.

(2) Referendum sa môže konať v deň volieb Národnej rady Slovenskej republiky.

Čl. 98

(1) Výsledky referenda sú platné, ak sa na ňom zúčastnila nadpolovičná väčšina oprávnených voličov a ak bolo rozhodnutie prijaté nadpolovičnou väčšinou účastníkov referenda.

(2) Návrhy prijaté v referende vyhlási Národná rada Slovenskej republiky rovnako ako zákon.

Čl. 99

(1) Výsledok referenda môže Národná rada Slovenskej republiky zmeniť alebo zrušiť svojím ústavným zákonom po uplynutí troch rokov od jeho účinnosti.

(2) Referendum v tej istej veci možno opakovať najskôr po uplynutí troch rokov od jeho vykonania.

Čl. 100

Spôsob vykonania referenda ustanoví zákon.

ŠIESTA HLAVA

VÝKONNÁ MOC

Prvý oddiel

PREZIDENT SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Čl. 101

(1) Hlavou Slovenskej republiky je prezident.

(2) Prezidenta volí Národná rada Slovenskej republiky tajným hlasovaním na päť rokov.

(3) Na zvolenie prezidenta je potrebná trojpäťinová väčšina hlasov všetkých poslancov.

Čl. 102

Prezident

- a) zastupuje Slovenskú republiku navonok, dojednáva a ratifikuje medzinárodné zmluvy. Dojednávanie tých medzinárodných zmlúv, na ktoré nie je potrebný súhlas Národnej rady Slovenskej republiky, môže preniesť na vládu Slovenskej republiky alebo so súhlasom vlády na jej jednotlivých členov,
- b) prijíma a poveruje vyslancov,
- c) zvoláva ustanovujúcu schôdzu Národnej rady Slovenskej republiky,
- d) môže rozpustiť Národnú radu Slovenskej republiky, ak tri razy do šiestich mesiacov po voľbách nedôjde k schváleniu programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky. Prezident je povinný vypočítať stanovisko predsedu Národnej rady Slovenskej republiky. Nové voľby vyhlási predseda Národnej rady Slovenskej republiky do 30 dní,
- e) podpisuje zákony,
- f) vymenúva a odvoláva predsedu a ostatných členov vlády Slovenskej republiky, poveruje ich riadením ministerstiev a prijíma ich demisiu; predsedu a ostatných členov vlády odvoláva v prípadoch uvedených v čl. 115 a 116,
- g) vymenúva a odvoláva vedúcich ústredných orgánov a vyšších štátnych funkcionárov v prípadoch, ktoré ustanovuje zákon; vymenúva profesorov a rektorov vysokých škôl, vymenúva a povyšuje generálov,
- h) zapožičiava vyznamenania, ak na to nespĺnomocní iný orgán,
- i) udeľuje amnestiu, odpúšťa a zmierňuje tresty uložené trestnými súdmi a nariaďuje, aby sa trestné konanie nezačínalo, alebo aby sa v ňom nepokračovalo, a zahľadá tresty,
- j) je hlavným veliteľom ozbrojených síl,

k) na návrh vlády Slovenskej republiky vyhlasuje vojnový stav a na základe rozhodnutia Národnej rady Slovenskej republiky vypovedáva vojnu, ak je Slovenská republika napadnutá alebo ak to vyplýva zo záväzkov z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu,

l) vyhlasuje výnimočný stav na základe ústavného zákona,

m) vyhlasuje referendum,

n) môže vrátiť Národnej rade Slovenskej republiky ústavné zákony a zákony s pripomienkami, a to v lehote do 15 dní po ich schválení,

o) podáva Národnej rade Slovenskej republiky správy o stave Slovenskej republiky a o závažných politických otázkach,

p) má právo byť prítomný na schôdzach Národnej rady Slovenskej republiky,

r) má právo byť prítomný na schôdzach vlády Slovenskej republiky, predsedáť jej a vyžadovať si od vlády alebo od jej členov správy.

Čl. 103

(1) Za prezidenta môže byť zvolený každý občan Slovenskej republiky, ktorý má právo voliť a ktorý dosiahol vek 35 rokov.

(2) Tá istá osoba môže byť zvolená za prezidenta najviac v dvoch po sebe nasledujúcich obdobiach.

(3) Voľba prezidenta sa vykoná v posledných 60 dňoch volebného obdobia úradujúceho prezidenta. Ak sa úrad prezidenta uvoľní pred uplynutím volebného obdobia, voľba nového prezidenta sa uskutoční do 30 dní.

(4) Ak za prezidenta bude zvolený poslanec Národnej rady Slovenskej republiky, člen vlády Slovenskej republiky, sudca, prokurátor, príslušník ozbrojených síl alebo ozbrojeného zboru, člen Najvyššieho kontrolného úradu Slovenskej republiky, odo dňa zvolenia prestane vykonávať svoju doterajšiu funkciu.

(5) Prezident nesmie vykonávať inú platenú funkciu, povolanie alebo podnikateľskú činnosť a nesmie byť členom orgánu právnickej osoby, ktorá vykonáva podnikateľskú činnosť.

Čl. 104

(1) Prezident skladá pred Národnou radou Slovenskej republiky do rúk jej predsedu tento sľub:

„Sľubujem na svoju česť a svedomie vernosť Slovenskej republike. Budem dbať o blaho slovenského národa, národnostných menšín a etnických skupín žijúcich v Slovenskej republike. Svoje povinnosti budem

vykonávať v záujme občanov a zachovávať i obhajovať ústavu a ostatné zákony.“

(2) Odmietnutie sľubu alebo sľub s výhradou má za následok neplatnosť voľby prezidenta.

Čl. 105

(1) Ak nie je prezident zvolený, alebo ak sa úrad prezidenta uvoľní a ešte nie je zvolený nový prezident, alebo ak bol zvolený nový prezident, ale ešte nezložil sľub, alebo ak prezident nemôže svoju funkciu vykonávať pre závažné dôvody, výkon funkcie prezidenta patrí vláde Slovenskej republiky, okrem oprávnení prezidenta podľa čl. 102 písm. d) až g). V takomto prípade môže vláda poveriť svojho predsedu vykonávať niektoré právomoci prezidenta. Na predsedu vlády prechádza v tom čase aj hlavné velenie ozbrojených síl.

(2) Ak prezident nemôže vykonávať svoju funkciu dlhšie než jeden rok, Národná rada Slovenskej republiky ho z funkcie odvolá a zvolí nového prezidenta na riadne funkčné obdobie.

Čl. 106

Národná rada Slovenskej republiky môže odvolať prezidenta z funkcie, ak prezident vyvíja činnosť smerujúcu proti zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky alebo činnosť smerujúcu k odstráneniu demokratického ústavného zriadenia Slovenskej republiky. Návrh na odvolanie prezidenta v týchto prípadoch môže podať nadpolovičná väčšina všetkých poslancov. Na odvolanie prezidenta je potrebný súhlas aspoň trojpäťinovej väčšiny všetkých poslancov.

Čl. 107

Prezidenta možno stíhať len pre vlastizradu. Obžalobu na prezidenta podáva Národná rada Slovenskej republiky; o obžalobe rozhoduje Ústavný súd Slovenskej republiky.

Druhý oddiel

VLÁDA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Čl. 108

Vláda Slovenskej republiky je najvyšším orgánom výkonnej moci.

Čl. 109

(1) Vláda sa skladá z predsedu, podpredsedov a ministrov.

(2) Člen vlády nemôže vykonávať poslanecký mandát alebo byť sudcom.

(3) Člen vlády nesmie vykonávať inú platenú funkciu, povolanie alebo podnikateľskú činnosť a nesmie byť členom orgánu právnickej osoby, ktorá vykonáva podnikateľskú činnosť.

Čl. 110

(1) Predsedu vlády vymenúva a odvoláva prezident Slovenskej republiky.

(2) Za predsedu vlády môže byť vymenovaný každý občan Slovenskej republiky, ktorý je voliteľný Národnej rady Slovenskej republiky.

Čl. 111

Na návrh predsedu vlády prezident Slovenskej republiky vymenúva a odvoláva ďalších členov vlády a poveruje ich riadením ministerstiev. Za podpredsedu vlády a ministra môže vymenovať občana, ktorý je voliteľný do Národnej rady Slovenskej republiky.

Čl. 112

Členovia vlády skladajú do rúk prezidenta Slovenskej republiky tento sľub:

„Sľubujem na svoju česť a svedomie vernosť Slovenskej republike. Svoje povinnosti budem plniť v záujme občanov. Budem zachovávať ústavu a ostatné zákony a pracovať tak, aby sa uvádzali do života.“

Čl. 113

Vláda je povinná do 30 dní po svojom vymenovaní predstúpiť pred Národnú radu Slovenskej republiky predložiť jej svoj program a požiadať ju o vyslovenie dôvery.

Čl. 114

(1) Vláda je za výkon svojej funkcie zodpovedná Národnej rade Slovenskej republiky. Národná rada Slovenskej republiky jej môže kedykoľvek vysloviť dôveru.

(2) Vláda môže kedykoľvek požiadať Národnú radu Slovenskej republiky o vyslovenie dôvery.

(3) Vláda môže spojiť hlasovanie o prijatí zákona alebo hlasovanie v inej veci s hlasovaním o dôvere vo vláde.

Čl. 115

(1) Ak Národná rada Slovenskej republiky vysloviť vláde nedôveru, alebo ak zamietne jej návrh na vyslovenie dôvery, prezident Slovenskej republiky vládu odvolá.

(2) Ak prezident Slovenskej republiky prijme demisiu vlády, poverí ju vykonávaním jej funkcie až vymenovania novej vlády.

Čl. 116

(1) Člen vlády je za výkon svojej funkcie zodpovedný Národnej rade Slovenskej republiky.

(2) Člen vlády môže podať demisiu prezidentovi Slovenskej republiky.

(3) Národná rada Slovenskej republiky môže vysloviť nedôveru aj jednotlivému členovi vlády; v tomto prípade prezident Slovenskej republiky člena vlády odvolá.

(4) Návrh na odvolanie člena vlády môže podať prezidentovi Slovenskej republiky aj predseda vlády.

(5) Ak demisiu podá predseda vlády, demisiu podá celá vláda.

(6) Ak Národná rada Slovenskej republiky vysloví nedôveru predsedovi vlády, prezident Slovenskej republiky ho odvolá. Odvolanie predsedu vlády má za následok odstúpenie vlády.

(7) Ak prijme prezident Slovenskej republiky demisiu alebo ak odvolá člena vlády, určí, ktorý z členov vlády bude dočasne spravovať veci člena vlády, ktorého demisiu prijal.

Čl. 117

Vláda podá demisiu vždy po ustanovujúcej schôdke novozvolenej Národnej rade Slovenskej republiky; vláda však vykonáva svoju funkciu až do utvorenia novej vlády.

Čl. 118

(1) Vláda je schopná uznášať sa, ak je prítomná nadpolovičná väčšina jej členov.

(2) Na prijatie uznesenia vlády je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých členov vlády.

Čl. 119

Vláda rozhoduje v zbere

- o návrhoch zákonov,
- o nariadeniach vlády,
- o programe vlády a o jeho plnení,
- o zásadných opatreniach na zabezpečenie hospodárskej a sociálnej politiky Slovenskej republiky,
- o návrhoch štátneho rozpočtu a štátneho záverečného účtu,
- o medzinárodných zmluvách Slovenskej republiky,
- o zásadných otázkach vnútornej a zahraničnej politiky,

h) o podaní návrhu zákona Národnej rady Slovenskej republiky alebo iného závažného opatrenia na verejnú diskusiu,

i) o tom, že požiada o vyslovenie dôvery,

j) o udelení amnestie vo veciach priestupkov,

k) o vymenúvaní a odvolávaní štátnych funkcionárov v prípadoch ustanovených zákonom,

l) o ďalších otázkach, ak to ustanoví zákon.

Čl. 120

(1) Na vykonanie zákona a v jeho medziach môže vláda vydávať nariadenia.

(2) Nariadenie vlády podpisuje predseda vlády.

(3) Nariadenie vlády sa musí vyhlásiť spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

Čl. 121

Vláda má právo udeľovať amnestiu vo veciach priestupkov. Podrobnosti ustanoví zákon.

Čl. 122

Ústredné orgány štátnej správy a miestne orgány štátnej správy sa zriaďujú zákonom.

Čl. 123

Ministerstvá a iné orgány štátnej správy na základe zákonov a v ich medziach môžu vydávať všeobecne záväzné právne predpisy, ak sú na to splnomocnené zákonom. Tieto všeobecne záväzné právne predpisy sa vyhlasujú spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

SIEDMA HLAVA SÚDNA MOC

Prvý oddiel

ÚSTAVNÝ SÚD SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Čl. 124

Ústavný súd Slovenskej republiky je nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti.

Čl. 125

Ústavný súd rozhoduje o súlade

- zákonov s ústavou a s ústavnými zákonmi,
- nariadení vlády, všeobecne záväzných právnych predpisov ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy s ústavou, s ústavnými zákonmi a zákonmi,
- všeobecne záväzných nariadení orgánov územnej samosprávy s ústavou a zákonmi,

d) všeobecne záväzných právnych predpisov miestnych orgánov štátnej správy s ústavou, zákonmi a s inými všeobecne záväznými právnymi predpismi,

e) všeobecne záväzných právnych predpisov s medzinárodnými zmluvami vyhlásenými spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov.

Čl. 126

Ústavný súd rozhoduje kompetenčné spory medzi ústrednými orgánmi štátnej správy, ak zákon neustanovuje, že tieto spory rozhoduje iný štátny orgán.

Čl. 127

Ústavný súd rozhoduje o sťažnostiach proti právoplatným rozhodnutiam ústredných orgánov štátnej správy, miestnych orgánov štátnej správy a orgánov územnej samosprávy, ktorými boli porušené základné práva a slobody občanov, ak o ochrane týchto práv a slobôd nerozhoduje iný súd.

Čl. 128

(1) Ústavný súd podáva výklad ústavných zákonov, ak je vec sporná. Podmienky ustanoví zákon.

(2) Ústavný súd nezaujíma stanoviská vo veciach súladu návrhov zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov s ústavou a ústavnými zákonmi.

Čl. 129

(1) Ústavný súd rozhoduje o sťažnostiach proti rozhodnutiu o overení alebo neoverení mandátu poslancu Národnej rady Slovenskej republiky.

(2) Ústavný súd rozhoduje o ústavnosti a zákonitosti volieb do Národnej rady Slovenskej republiky a do orgánov územnej samosprávy.

(3) Ústavný súd rozhoduje o sťažnostiach proti výsledku referenda.

(4) Ústavný súd rozhoduje o tom, či rozhodnutie o rozpustení alebo pozastavení činnosti politickej strany alebo politického hnutia je v zhode s ústavnými zákonmi a s inými zákonmi.

(5) Ústavný súd rozhoduje o obžalobe Národnej rady Slovenskej republiky proti prezidentovi Slovenskej republiky vo veci vlastizrady.

Čl. 130

(1) Ústavný súd začne konanie, ak podá návrh

- najmenej päťina poslancov Národnej rady Slovenskej republiky,

b) prezident Slovenskej republiky,

c) vláda Slovenskej republiky,

d) súd,

e) generálny prokurátor,

f) každý, o ktorého práve sa má konať v prípade ustanovených v čl. 127.

(2) Zákon ustanoví, kto má právo podať návrh na začatie konania podľa čl. 129.

(3) Ústavný súd môže začať konanie aj na podanie právnických alebo fyzických osôb, ak namietajú porušenie svojich práv.

Čl. 131

Ústavný súd rozhoduje v pléne vo veciach uvedených v čl. 107, 125 písm. a) a b), čl. 129 ods. 2 a 4, 136 ods. 2, čl. 138 ods. 2 a 3 a o úprave svojich vnútorných pomerov.

Čl. 132

(1) Ak ústavný súd svojím rozhodnutím vysloví, že medzi právnymi predpismi uvedenými v čl. 1 je nesúlady, strácajú príslušné predpisy, ich časti, a padne niektoré ich ustanovenia účinnosť. Orgány, ktoré tieto predpisy vydali, sú do šiestich mesiacov od vyhlásenia rozhodnutia ústavného súdu povinné uviesť do súladu s ústavou, ústavnými zákonmi a ak ide o predpisy uvedené v čl. 125 písm. b), aj s inými zákonmi; ak ide o predpisy uvedené v čl. 125 písm. c), aj s inými zákonmi, s medzinárodnými zmluvami a nariadeniami vlády Slovenskej republiky a so všeobecne záväznými právnymi predpismi ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy. Ak neurobia, také predpisy, ich časti alebo ustanovenia strácajú platnosť po šiestich mesiacoch od vyhlásenia rozhodnutia.

(2) Rozhodnutia ústavného súdu vydané podľa odseku 1 sa vyhlasujú spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov.

Čl. 133

Proti rozhodnutiu ústavného súdu nemožno podať opravný prostriedok.

Čl. 134

(1) Ústavný súd sa skladá z desiatich sudcov.

(2) Sudcov ústavného súdu vymenúva na sedem rokov prezident Slovenskej republiky z 20 osôb navrhnutých Národnou radou Slovenskej republiky.

(3) Za sudcu ústavného súdu môže byť vymenovaný občan Slovenskej republiky, ktorý je voliteľ do Národnej rady Slovenskej republiky, dosiahol v 40 rokov, má vysokoškolské právnické vzdelanie a je najmenej 15 rokov činný v právnickom povolani.

(4) Sudca ústavného súdu skladá do rúk prezidenta Slovenskej republiky tento sľub:

„Sľubujem na svoju česť a svedomie, že budem chrániť neporušiteľnosť prirodzených práv človeka a práv občana, chrániť princípy právneho štátu, spravovať sa ústavou a ústavnými zákonmi a rozhodovať podľa svojho najlepšieho presvedčenia, nezávisle a nestranne.“

(5) Zložením sľubu sa sudca ústavného súdu ujíma svojej funkcie.

Čl. 135

Na čele ústavného súdu je jeho predseda, ktorého zastupuje podpredseda. Predsedu a podpredsedu vymenúva zo sudcov ústavného súdu prezident Slovenskej republiky.

Čl. 136

(1) Sudcovia ústavného súdu majú imunitu rovnako ako poslanci Národnej rady Slovenskej republiky.

(2) Súhlas na trestné stíhanie sudcu ústavného súdu alebo na jeho vzatie do väzby dáva ústavný súd.

(3) Ústavný súd dáva súhlas na trestné stíhanie alebo vzatie do väzby predsedu a podpredsedov Najvyššieho súdu Slovenskej republiky.

Čl. 137

(1) Ak je vymenovaný sudca ústavného súdu členom politickej strany alebo politického hnutia, je povinný vzdať sa členstva v nich ešte pred zložením sľubu.

(2) Sudcovia ústavného súdu vykonávajú funkciu ako svoje povolanie. Výkon tejto funkcie je nezlučiteľný

a) s podnikaním alebo inou hospodárskou alebo zárobkovou činnosťou, okrem správy vlastného majetku a vedeckej, pedagogickej, literárnej a umeleckej činnosti,

b) s funkciou alebo pracovným pomerom v inom štátnom orgáne.

(3) Dňom, keď sa sudca ujíma svojej funkcie, zaniká jeho poslancský mandát a členstvo vo vláde Slovenskej republiky.

Čl. 138

(1) Sudca ústavného súdu sa môže svojej funkcie sudcu ústavného súdu vzdať.

(2) Prezident Slovenskej republiky môže sudcu ústavného súdu odvolať na základe odsudzujúceho právoplatného rozsudku pre úmyselný trestný čin

a na základe disciplinárneho rozhodnutia ústavného súdu pre čin, ktorý je nezlučiteľný s výkonom jeho funkcie v ústavnom súde.

(3) Prezident Slovenskej republiky odvolá sudcu ústavného súdu, ak ústavný súd oznámil, že sudca sa nezúčastňuje na konaní ústavného súdu dlhšie ako jeden rok, alebo ak sudca ústavného súdu bol súdnym rozhodnutím pozbavený spôsobilosti na právne úkony.

Čl. 139

Ak sa sudca ústavného súdu vzdá svojej funkcie sudcu ústavného súdu alebo ak je odvolaný, prezident Slovenskej republiky vymenuje iného sudcu na nové funkčné obdobie z dvoch osôb navrhnutých Národnou radou Slovenskej republiky.

Čl. 140

Podrobnosti o organizácii ústavného súdu, o spôsobe konania pred ním a o postavení jeho sudcov ustanoví zákon.

Druhý oddiel

SÚDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Čl. 141

(1) V Slovenskej republike vykonávajú súdnictvo nezávislé a nestranné sudy.

(2) Súdnictvo sa vykonáva na všetkých stupňoch oddelene od iných štátnych orgánov.

Čl. 142

(1) Sudy rozhodujú v občianskoprávných a trestnoprávných veciach; sudy preskúmavajú aj zákonnosť rozhodnutí správnych orgánov.

(2) Sudy rozhodujú v senátoch, ak zákon neustanovuje, že vo veci rozhoduje jediný sudca. Zákon ustanoví, kedy sa na rozhodovaní senátov zúčastňujú aj prísediaci z radov občanov.

(3) Rozsudky sa vyhlasujú v mene Slovenskej republiky a vždy verejne.

Čl. 143

(1) Sústavu súdov tvoria Najvyšší súd Slovenskej republiky a ostatné sudy.

(2) Podrobnejšiu úpravu sústavy súdov, ich pôsobnosť, organizáciu a konanie pred nimi ustanoví zákon.

Čl. 144

(1) Sudcovia sú pri rozhodovaní nezávislí a sú viazaní len zákonom.

(2) Ak to ustanovuje ústava alebo zákon, sudcovia sú viazaní aj medzinárodnou zmluvou.

(3) Ak sa súd domnieva, že iný všeobecne záväzný právny predpis odporuje zákonu, konanie preruší a podá návrh na začatie konania pred ústavným súdom. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky je preň i pre ostatné sudy záväzný.

Čl. 145

(1) Sudcov volí Národná rada Slovenskej republiky na návrh vlády Slovenskej republiky na štyri roky. Po uplynutí tohto volebného obdobia Národná rada Slovenskej republiky na návrh vlády Slovenskej republiky volí sudcov bez časového obmedzenia.

(2) Predsedu a podpredsedov najvyššieho súdu volí zo sudcov najvyššieho súdu Národná rada Slovenskej republiky na päť rokov, a to najviac na dve po sebe idúce obdobia.

Čl. 146

Sudca sa môže svojej funkcie vzdať.

Čl. 147

(1) Národná rada Slovenskej republiky sudcu odvolá

a) na základe právoplatného odsudzujúceho rozsudku pre úmyselný trestný čin,

b) na základe disciplinárneho rozhodnutia pre čin, ktorý je nezlučiteľný s výkonom jeho funkcie.

(2) Národná rada Slovenskej republiky môže sudcu odvolať,

a) ak mu zdravotný stav dlhodobo nedovoľuje najmenej počas jedného roka riadne vykonávať sudcovské povinnosti,

b) ak dosiahol vek 65 rokov.

(3) Pred rozhodnutím o odvolaní z funkcie si Národná rada Slovenskej republiky vyžiada stanovisko príslušného disciplinárneho súdu.

Čl. 148

(1) Postavenie, práva a povinnosti sudcov ustanoví zákon.

(2) Spôsob ustanovenia prísediacích ustanoví zákon.

OSMA HLAVA PROKURATÚRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Čl. 149

Prokuratúra Slovenskej republiky chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb a štátu.

Čl. 150

Na čele prokuratúry je generálny prokurátor, ktorého vymenúva a odvoláva prezident Slovenskej republiky na návrh Národnej rady Slovenskej republiky.

Čl. 151

Podrobnosti o vymenúvaní a odvolávaní, právach a povinnostiach prokurátorov a organizácii prokuratúry ustanoví zákon.

DEVIATA HLAVA

PRECHODNÉ A ZÁVEREČNÉ USTANOVENIA

Čl. 152

(1) Ústavné zákony, zákony a ostatné všeobecne záväzné právne predpisy zostávajú v Slovenskej republike v platnosti, ak neodporujú tejto ústave. Mer a zrušovať ich môžu príslušné orgány Slovenskej republiky.

(2) Neplatnosť zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov vydaných v Českej a Slovenskej Federatívnej Republike vzniká deväťdesiaty dňom po uverejnení rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky o ich neplatnosti spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov.

(3) O neplatnosti právnych predpisov rozhoduje Ústavný súd Slovenskej republiky podľa návrhu osôb uvedených v čl. 130.

(4) Výklad a uplatňovanie ústavných zákonov, zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov musí byť v súlade s touto ústavou.

Čl. 153

Na Slovenskú republiku prechádzajú práva a povinnosti z medzinárodných zmlúv, ktorými je Česka a Slovenská Federatívna Republika viazaná, a to v rozsahu ustanovenom ústavným zákonom Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky alebo v rozsahu dňom rozhodnutom medzi Slovenskou republikou a Českou republikou.

Čl. 154

(1) Slovenská národná rada zvolená podľa čl. 1 ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii v znení neskorších predpisov vykonáva svoju pôsobnosť ako Národná rada Slovenskej republiky podľa tejto ústavy. Volebné obdobie Národnej rady Slovenskej republiky sa počíta odo dňa volieb do Slovenskej národnej rady.

(2) Vláda Slovenskej republiky vymenovaná podľa čl. 122 ods. 1 písm. a) ústavného zákona č. 143/19 Zb. o česko-slovenskej federácii v znení neskorších predpisov

predpisov sa považuje za vládu vymenovanú podľa tejto ústavy.

(3) Predseda Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a generálny prokurátor Slovenskej republiky ustanovení do funkcie podľa doterajších právnych predpisov zostávajú vo funkciách až do ustanovenia do funkcií podľa tejto ústavy.

(4) Sudcovia súdov Slovenskej republiky ustanovení do funkcie podľa doterajších právnych predpisov sa považujú za ustanovených do funkcie bez časového obmedzenia podľa tejto ústavy.

Čl. 155

Zrušujú sa

1. ústavný zákon Slovenskej národnej rady č. 50/1990 Zb. o názve, štátnom znaku, štátnej vlajke, štátnej pečati a o štátnej hymne Slovenskej republiky,
2. ústavný zákon Slovenskej národnej rady č. 79/1990 Zb. o počte poslancov Slovenskej národnej

rady, o znení sľubu poslancov Slovenskej národnej rady, členov vlády Slovenskej republiky a poslancov národných výborov a o volebnom období Slovenskej národnej rady,

3. ústavný zákon Slovenskej národnej rady č. 7/1992 Zb. o Ústavnom súde Slovenskej republiky.

Čl. 156

Táto Ústava Slovenskej republiky nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia, okrem čl. 3 ods. 2, čl. 23 ods. 4, ak ide o vyhostenie alebo vydanie občana inému štátu, čl. 53, 84 ods. 3, ak ide o vypovedanie vojny inému štátu, čl. 86 písm. k) a l), čl. 102 písm. g), ak ide o vymenúvanie profesorov vysokých škôl a rektorov a o vymenúvanie a povyšovanie generálov, písmená j) a k), čl. 152 ods. 1 druhá veta, ak sa týka ústavných zákonov, zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov vydaných orgánmi Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, ktoré nadobudnú účinnosť súčasne s príslušnými zmenami ústavných pomerov Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky v súlade s touto ústavou.

I. Gašparovič v. r.

V. Mečiar v. r.

1

Z Á K O N

NÁRODNEJ RADY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

zo 16. decembra 1992

o Zbierke zákonov Slovenskej republiky

§ 3

(1) Všeobecne záväzný právny predpis a rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky v § 1 ods. 1 nadobúdajú platnosť dňom ich vyhlásenia v Zbierke zákonov.

(2) Všeobecne záväzný právny predpis nadobúda účinnosť pätnástym dňom po ich vyhlásení v Zbierke zákonov, ak nie je v nich ustanovený neskorší dátum nadobudnutia účinnosti. Ak je to odôvodnené národným záujmom, môže sa v právnom predpise ustanoviť skorší začiatok jeho účinnosti, ktorý však nesmie byť dňom vyhlásenia v Zbierke zákonov.

(3) Dňom uverejnenia v Zbierke zákonov nadobúda účinnosť uznesenie, rozhodnutie a iné právne akty uvedené v § 1 ods. 2 záväznosť a začínajú svoju platnosť dňom uverejnenia v Zbierke zákonov, ak nie je v nich ustanovený neskorší dátum nadobudnutia účinnosti. Ak je to odôvodnené národným záujmom, môže sa v právnom predpise ustanoviť skorší začiatok jeho účinnosti, ktorý však nesmie byť dňom uverejnenia v Zbierke zákonov.

§ 4

(1) Ústava Slovenskej republiky, ústavné a ostatné zákony Národnej rady Slovenskej republiky, nariadenia vlády Slovenskej republiky, vyhlášky, ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky a rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky o nesúlade medzi právnymi predpismi sa v Zbierke zákonov vyhlasujú úplného znenia.

(2) Všeobecne záväzný právny predpis miniatúry a ostatných ústredných orgánov štátnej správy vané názvom „výnos“ (§ 5 ods. 1) sa vyhlasujú v Zbierke zákonov uverejnením oznámenia ministerstva iného ústredného orgánu štátnej správy o výnose (§ 5 ods. 2).

(3) Medzinárodné zmluvy sa vyhlasujú v Zbierke zákonov uverejnením oznámenia Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o uzavretí, obsahujúce aj jej úplné znenie a údaje dôležité

Národná rada Slovenskej republiky sa uzniesla na tomto zákone:

§ 1

1) Ústava Slovenskej republiky, ústavné a ostatné zákony Národnej rady Slovenskej republiky, nariadenia vlády Slovenskej republiky, vyhlášky a výnosy ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky, rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky o nesúlade medzi právnymi predpismi¹⁾ a medzinárodné zmluvy (§ 6) sa vyhlasujú uverejnením v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod jej len „Zbierka zákonov“).

2) V Zbierke zákonov sa uverejňujú uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky, ktorých rozhodla, že sa majú uverejniť v Zbierke zákonov, a rozhodnutia jej predsedu o vyhlásení volieb do Národnej rady Slovenskej republiky a volieb do orgánov samosprávy obcí²⁾.

3) rozhodnutia prezidenta Slovenskej republiky o rozpustení Národnej rady Slovenskej republiky, o vyhlásení referenda, o udelení amnestie a o vyhlásení vojny alebo výnimočného stavu,

4) rozhodnutia vlády Slovenskej republiky o udelení amnestie vo veciach priestupkov a jej uznesenia, o ktorých rozhodla, že sa majú uverejniť v Zbierke zákonov.

5) iné právne alebo organizačné akty, o ktorých to ustanovuje všeobecne záväzný právny predpis,

6) úplné znenia zákonov.

§ 2

1) Všetkom, čo bolo v Zbierke zákonov uverejnené, platí domnienka, že dňom uverejnenia sa stalo známym každému, koho sa to týka; domnienka o znalosti vyhlásených všeobecne záväzných právnych predpisov je neoprávnená.

vykonávanie. Ak sa medzinárodná zmluva týka iba malého počtu fyzických alebo právnických osôb, Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky vyhlási v Zbierke zákonov len oznámenie o jej uzavretí a údaj o tom, kde možno do nej nazrieť.

(4) Uznesenia, rozhodnutia a iné právne alebo organizačné akty uvedené v § 1 ods. 2 sa v Zbierke zákonov uverejňujú s takým názvom a v takom znení, v akom boli odovzdané na uverejnenie.

§ 5

(1) Všeobecne záväzné právne predpisy ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky sa označujú názvom „výnos“, ak

- a) sa týkajú obmedzeného počtu druhovo určených fyzických a právnických osôb alebo ak
- b) upravujú podrobnosti o právach a povinnostiach úzkeho okruhu osôb v pracovnoprávných vzťahoch a vo vzťahoch z oblasti sociálneho zabezpečenia, podrobnosti o právach a povinnostiach vyplývajúcich zo služobných pomerov príslušníkov ozbrojených zborov a síl.

(2) V oznámení ministerstva alebo iného ústredného orgánu štátnej správy o vydaní výnosu sa uvádza

- a) názov a dátum vydania výnosu,
- b) splnomocňovacie ustanovenie zákona, na základe ktorého sa výnos vydáva,
- c) stručné vyjadrenie obsahu výnosu vrátane vymedzenia okruhu fyzických alebo právnických osôb, ktorých sa týka,
- d) označenie všeobecne záväzných právnych predpisov, ktoré sa výnosom menia, dopĺňajú alebo zrušujú,
- e) deň, ktorým výnos nadobúda účinnosť,
- f) údaj o tom, kedy a ako bolo uverejnené úplné znenie výnosu a kde musí byť jeho úplné znenie každému prístupné na nazretie.

(3) Ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy Slovenskej republiky zabezpečia, aby výnosy, ktoré vydali, boli odo dňa ich vyhlásenia každému prístupné na nazretie na všetkých miestach uvedených v oznámení o ich vydaní. Okrem toho sú povinné zaslať výnos za náhradu každému, kto o to požiada.

§ 6

(1) Medzinárodné zmluvy, ktorými je Slovenská republika viazaná, sa vyhlasujú v Zbierke zákonov, ak le o

- a) zmluvy ratifikované prezidentom republiky,
- b) iné zmluvy; ak obsahujú úpravu týkajúcu sa práv-

neho postavenia fyzických a právnických osôb alebo ich oprávnených záujmov.

(2) Vypovedanie vyhlásených medzinárodných zmlúv sa oznamuje v Zbierke zákonov uverejnením oznámenia Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o ich vypovedaní.

§ 7

(1) Zbierku zákonov tvorí súbor jej častok postupne vydávaných v priebehu kalendárneho roka s následne vydaným titulným listom ročníka Zbierky zákonov a prehľadnými orientačnými údajmi o jej obsahu. Jednotlivé častky každého ročníka Zbierky zákonov sú číslované postupne; číslovanie sa končí 31. decembrom kalendárneho roka. Každá častka obsahuje v záhlaví štátny znak Slovenskej republiky, označenie ročníka Zbierky zákonov, názov „Zbierka zákonov Slovenskej republiky“, číslo častky a dátum uverejnenia.

(2) Všeobecne záväzné právne predpisy a iné právne alebo organizačné akty (§ 1 ods. 1 a 2) sa v jednotlivých častiach Zbierky zákonov označujú poradovými číslami, číslovanie sa končí 31. decembrom kalendárneho roka.

(3) V citácii všeobecne záväzných právnych predpisov a iných právnych alebo organizačných aktov sa namiesto názvu „Zbierka zákonov Slovenskej republiky“ používa skratka „Z. z.“.

§ 8

(1) Zbierka zákonov sa vydáva v slovenskom jazyku.

(2) Ak sa v Zbierke zákonov vyhlasuje medzinárodná zmluva, v oznámení Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky o uzavretí zmluvy sa popri jej slovenskom znení uvádza aj jej úplné znenie v jazyku, v ktorom bola vyhotovená; úplné znenie sa uverejní v samostatnej prílohe tej častky Zbierky zákonov, v ktorej je uverejnené znenie tejto zmluvy v slovenskom jazyku.

§ 9

(1) Na uverejnenie v Zbierke zákonov možno prijať len texty autorizované podpismi, ktoré sú pre jednotlivé druhy všeobecne záväzných právnych predpisov a právnych alebo organizačných aktov (§ 1 ods. 1 a 2) ustanovené všeobecne záväzným právnym predpisom⁴⁾; ak takého predpisu niet, len texty autorizované podpisom vedúceho štátneho orgánu alebo inej inštitúcie, ktorá žiada o uverejnenie.

(2) Tlačové chyby sa v Zbierke zákonov odstraňujú uverejnením redakčného oznámenia o ich oprave v Zbierke zákonov.

§ 10

Vydávanie Zbierky zákonov patrí do pôsobnosti Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky. Pri jej vydávaní dbá o to, aby všeobecne záväzné právne predpisy a iné právne alebo organizačné akty (§ 1 ods. 1 a 2) boli v nej uverejňované najneskôr do 15 dní od odovzdania autorizovaného textu (§ 9) na uverejnenie.

§ 11

(1) Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky zabezpečí, aby každý záujemca o Zbierku zákonov mal možnosť si ju obstarat' za určenú cenu.

(2) Obce sú povinné zabezpečiť, aby Zbierka zákonov bola na pracovisku orgánu jej samosprávy prístupná na nazretie každému, kto o to prejaví záujem. Tento účel sa obciam zasiela jeden výtlačok každej vydannej častky Zbierky zákonov bezplatne bez toho, aby boli povinné platiť.

§ 12

Vyhlásenie všeobecne záväzných právnych pred-

pisov miestnych orgánov štátnej správy a všeobecne záväzných nariadení obcí a miestnych predpisov⁵⁾.

§ 13

Zrušujú sa:

- a) § 1 až 10 a § 12 zákona Slovenskej republiky č. 176/1989 Zb. o vyhlasovaní všeobecných právnych predpisov a iných opatrení Slovenskej socialistickej republiky v Zbierke zákonov,
- b) zákon č. 131/1989 Zb. o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a zákon č. 426/1990 Zb. o Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

§ 14

Tento zákon nadobúda účinnosť 1. januára 1993.

I. Gašparovič v. r.

V. Mečiar v. r.

V edícii UČEBNÉ TEXTY PRÁVNICKEJ FAKULTY
UNIVERZITY KOMENSKÉHO doteraz vyšlo:

1. Abrahámová, Eva: Deutsch für Jurastudenten. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 171 strán. *Vypredané*
2. Abrahámová, Eva: Deutsch für Jurastudenten. Dotlač. I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1993. 171 strán. *Vypredané*
3. Abrahámová, Eva: Deutsch für Jurastudenten. Pozmenené a doplnené I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 223 strán. *Vypredané*
4. Abrahámová, Eva: Deutsch für Jurastudenten. II. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1997. 223 strán. *Vypredané*
5. Abrahámová, Eva: Deutsch für Jurastudierende. III. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 249 strán. *V predaji*
6. Bajcura, Andrej a kolektív: Občianske procesné právo. I. vydanie. MANZ a VO PF UK. Bratislava 1995. 583 strán. *Vypredané*
7. Bakošová, Emília: Sociálna psychológia pre právnikov. Dotlač I. vydania. ACEpress PF UK. Bratislava 1992. 122 strán. *Vypredané*
8. Bakošová, Emília: Sociálna psychológia pre právnikov. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 122 strán. *Vypredané*
9. Bakošová, Emília: Sociálna psychológia pre právnikov. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1998. 93 strán. *Vypredané*
10. Bakošová, Emília: Sociálna psychológia pre právnikov. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1999. 111 strán. *V predaji*
11. Bakošová, Emília: Základy sociológie pre právnikov. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 157 strán. *V predaji*
12. Balko, Ladislav – Grúň, Ľubomír: Základy bankového práva. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 2000. 157 strán. *V predaji*
13. Barancová, Helena a kolektív: Česko-slovenské pracovné právo. I. a II. diel. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 358 strán. *Vypredané*
14. Barancová, Helena: Pracovné právo v krajinách Európskeho spoločenstva. I. vydanie. VO PF UK v spolupráci s Generálnou prokuratúrou SR. Bratislava 1993. 185 strán. *V predaji*
15. Barancová, Helena a kolektív: Dodatky k Česko-slovenskému pracovnému právu. I. vydanie. VO PF UK Bratislava 1993. 33 strán. *Vypredané*
16. Barancová, Helena – Schronk, Robert – Hrvol, Miloš: Pracovné právo. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 300 strán. *Vypredané*
17. Barancová, Helena – Schronk, Robert: Praktické cvičenia z pracovného práva a judikatúra. I. vydanie. MANZ a VO PF UK. Bratislava 1995. 190 strán. *V predaji*
18. Blaho, Peter – Haramia, Ivan – Židlická, Michaela: Základy rímskeho práva. I. vydanie. MANZ a VO PF UK. Bratislava 1997. 483 strán. *V predaji*
19. Ceconík, Vincent – Pinková, Dagmar: Teória podniku a jeho riadenie. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 213 strán. *Vypredané*
20. Čečot, Vladimír a kolektív: Repetitórium z trestného práva hmotného. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 2000. 120 strán. *V predaji*
21. Fábry, Anton – Novák, Ivan: Základy penológie. I. vydanie. VO PF UK v spolupráci s Generálnym riaditeľstvom ZVJS SR. Bratislava 1995. 56 strán. *Vypredané*
22. Fábry, Anton: Penológia. I. vydanie. VO PF UK v spolupráci s Generálnym riaditeľstvom ZVJS SR. Bratislava 2000. 408 strán. *V predaji*
23. Gregušová, Daniela: Úvod do právnej informatiky. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 141 strán. *Vypredané*
24. Gregušová, Daniela: Vybrané kapitoly z počítačového práva. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1994. 93 strán. *Vypredané*

25. Gregušová, Daniela – Moravčíková, Andrea – Susko, Boris: Vybrané kapitoly z právnej informatiky. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 2000. 109 strán. *V predaji*
26. Heretik, Anton: Úvod do forenznej psychológie pre poslucháčov právnických fakúlt. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 153 strán. *Vypredané*
27. Husár, Eugen a kolektív: Praktické cvičenia z trestného procesu. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1993. 223 strán. *Vypredané*
28. Chovancová, Jarmila – Filo, Ondrej – Valent, Tomáš: Vybrané kapitoly z filozofie. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 152 strán. *Vypredané*
29. Chovancová, Jarmila – Filo, Ondrej – Valent, Tomáš: Vybrané kapitoly z filozofie. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1993. 152 strán. *Vypredané*
30. Chovancová, Jarmila – Filo, Ondrej – Valent, Tomáš: Vybrané kapitoly z filozofie. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1994. 152 strán. *Vypredané*
31. Chovancová, Jarmila – Valent, Tomáš: Základy filozofie pre právnikov. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1997. 181 strán. *Vypredané*
32. Chovancová, Jarmila – Valent, Tomáš: Základy filozofie pre právnikov. Doplnené II. vydanie. VO PF UK. Bratislava 2000. 248 strán. *V predaji*
33. Kalesná, Katarína: Právo Európskych spoločenstiev II. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 113 strán. *Vypredané*
34. Knapp, Viktor: Vedecká propedeutika. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1993. 251 strán. *V predaji*
35. Knapp, Viktor – Holländer, Pavol: Aplikácie logiky v právnom myslení. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 252 strán. *V predaji*
36. Košičiarová, Soňa a kolektív: Právo životného prostredia. I. vydanie. MANZ a VO PF UK. Bratislava 1995. 375 strán. *Vypredané*
37. Košičiarová, Soňa a kolektív: Právo životného prostredia európskych krajín. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1997. 299 strán. *Vypredané*
38. Kráľ, Ján – Holák Andrej: Teória a prax legislatívnej činnosti. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 95 strán. *V predaji*
39. Kresák, Peter: Porovnávacie štátne právo. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 286 strán. *Vypredané*
40. Kresák, Peter: Porovnávacie štátne právo. Pozmenené I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1993. 454 strán. *Vypredané*
41. Kresák, Peter: Ústavy a ústavné dokumenty vybraných štátov. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1997. 436 strán. *V predaji*
42. Krsková, Alexandra: Náčrt dejín európskeho politického a právneho myslenia (Od Antiky do konca 19. storočia). Dotlač I. vydania. ACEpress PF UK. Bratislava 1992. 246 strán. *Vypredané*
43. Krsková, Alexandra: Kapitoly z európskeho politického a právneho myslenia. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1997. 312 strán. *V predaji*
44. Kubíček, Pavol a kolektív: Obchodné spoločnosti. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 176 strán. *Vypredané*
45. Kubíček, Pavol – Mamojka, Mojmir a kolektív: Obchodné spoločnosti. I. vydanie. MANZ a VO PF UK. Bratislava 1999. 180 strán. *Vypredané*
46. Kunz, Otto – Kunz Oto: Úvod do diplomacie. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 102 strán. *Vypredané*
47. Lazar, Ján a kolektív: Občianske právo. I. diel. I. vydanie. MANZ a VO PF UK. Bratislava 1993. 322 strán. *Vypredané*
48. Lazar, Ján a kolektív: Občianske právo. II. diel. I. vydanie. MANZ a VO PF UK. Bratislava 1994. 400 strán. *Vypredané*
49. Mamojka, Mojmir – Kubíček, Pavol a kolektív: Hospodárske právo. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 2000. 144 strán. *V predaji*
50. Matlák, Ján a kolektív: Právo sociálneho zabezpečenia v Slovenskej republike. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1993. 295 strán. *Vypredané*
51. Matlák, Ján – Barancová, Helena – Macková, Zuzana: Právo sociálneho zabezpečenia. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 172 strán. *Vypredané*
52. Mego, Mirko: Súdne lekárstvo. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1993. 145 strán. *Vypredané*
53. Miháliková, Anna – Horniaková, Ľubica: Vybrané otázky z oblasti teórie financií. Dotlač I. vydania. ACEpress. Bratislava 1992. 192 strán. *Vypredané*
54. Miháliková, Anna – Horniaková, Ľubica: Základy finančnej teórie. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1994. 319 strán. *Vypredané*
55. Miháliková, Anna – Horniaková, Ľubica: Finančné a menové vzťahy v teórii a praxi. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 244 strán. *Vypredané*
56. Mistrík, Jozef – Škvareninová, Oľga: Štylistika a rétorika. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 150 strán. *Vypredané*
57. Moravčík, Alexander – Stanek, Dušan: Hospodárska politika (Vybrané kapitoly). I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1997. 167 strán. *V predaji*
58. Nemeč, Matúš: Vybrané kapitoly z cirkevného práva. I. vydanie. Vydavateľstvo MANZ a VO PF UK. Bratislava 1997. 141 strán. *V predaji*
59. Ottová, Eva – Vaculíková, Nadežda: Úvod do štúdia práva. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1998. 110 strán. *Vypredané*
60. Ottová, Eva – Vaculíková, Nadežda: Úvod do štúdia práva. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 2000. 110 strán. *V predaji*
61. Pinková, Dagmar: Základy manažmentu. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 103 strán. *Vypredané*
62. Pinková, Dagmar: Základy manažmentu. Doplnené I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1994. 127 strán. *Vypredané*
63. Pinková, Dagmar – Neumanová, Anna: Podniková ekonomika. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1996. 228 strán. *V predaji*
64. Posluch, Marian – Cibulka, Ľubor: Štátne právo Slovenskej republiky. I. vydanie. MANZ a VO PF UK. Bratislava 1994. 109 strán. *Vypredané*
65. Posluch, Marian – Cibulka, Ľubor: Štátne právo Slovenskej republiky. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1997. 154 strán. *Vypredané*
66. Posluch, Marian – Cibulka, Ľubor: Štátne právo Slovenskej republiky. II. prepracované a doplnené vydanie. VO PF UK. Bratislava 2000. 241 strán. *Vypredané*
67. Prusák, Jozef: Kapitoly z teórie štátu a práva. Teória práva. II. diel. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1993. 353 strán. *Vypredané*
68. Prusák, Jozef: Teória práva. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 331 strán. *Vypredané*
69. Prusák, Jozef: Teória práva. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1997. 331 strán. *Vypredané*
70. Prusák, Jozef: Teória práva. II. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 331 strán. *Vypredané*
71. Prusák, Jozef: Teória práva. Dotlač II. vydania. VO PF UK. Bratislava 2001. 331 strán. *V predaji*
72. Rapant, Richard – Kučerová, Erika – Košičiarová, Soňa: Právo životného prostredia. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1993. 321 strán. *Vypredané*
73. Reken, Ján – Vrabko, Marián: Vybrané rozhodovacie procesy vo verejnej správe. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1994. 197 strán. *Vypredané*

74. Reken, Ján – Vrabko, Marián: Vybrané rozhodovacie procesy vo verejnej správe. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 121 strán. *Vypredané*
75. Rollerová, Anna: Lingua Latina pre študentov práva. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 97 strán. *Vypredané*
76. Schronk, Robert: Úvod do medzinárodného a európskeho pracovného práva. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 196 strán. *Vypredané*
77. Sivák, Florián: Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1998. 186 strán. *Vypredané*
78. Sivák, Florián: Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1999. 186 strán. *Vypredané*
79. Skalický, Ján: Základy penitenciárnej vedy a penológie. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 86 strán. *Vypredané*
80. Smyčková, Romana a kolektív: Praktické príklady z občianskeho práva. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 2000. 95 strán. *V predaji*
81. Slovinský, Anton – Králik, Jozef – Grúň, Ľubomír: Daňové a poplatkové právo. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1993. 97 strán. *Vypredané*
82. Strážnická, Viera: Základy práva Európskych spoločenstiev. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 203 strán. *Vypredané*
83. Svák, Ján: Organizácia a činnosť orgánov ochrany práva. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 104 strán. *V predaji*
84. Šebek, Jozef: Ekonomické a právne aspekty rizika v podnikateľskej činnosti. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 120 strán. *V predaji*
85. Škultéty, Peter: Základy miestnej správy. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 216 strán. *V predaji*
86. Škultéty, Peter a kolektív: Správne právo. Osobitná časť. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1994. 194 strán. *Vypredané*
87. Škultéty, Peter a kolektív: Správne právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1997. 248 strán. *Vypredané*
88. Škultéty, Peter a kolektív: Správne právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. II. prepracované a doplnené vydanie. VO PF UK. Bratislava 2000. 316 strán. *V predaji*
89. Štefanovič, Milan: Všeobecná porovnávacía právoveda. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 243 strán. *Vypredané*
90. Štefanovič, Milan: Základy porovnávej právovedy. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 280 strán. *V predaji*
91. Tóthová, Katarína a kolektív: Základy správneho práva hmotného. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 172 strán. *Vypredané*
92. Tóthová, Katarína a kolektív: Základy správneho práva hmotného. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1992. 172 strán. *Vypredané*
93. Tóthová, Katarína a kolektív: Základy správneho práva hmotného. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1993. 172 strán. *Vypredané*
94. Turayová, Yvetta a kolektív: Vybrané kapitoly z kriminológie. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 143 strán. *V predaji*
95. Urbánková, Darina – Lysá, Anna: Legal English. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1992. 123 strán. *Vypredané*
96. Urbánková, Darina – Lysá, Anna: Legal English. Doplnené I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1994. 147 strán. *Vypredané*
97. Urbánková, Darina – Lysá, Anna: Legal English. Dotlač doplneného I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1995. 144 strán. *Vypredané*
98. Urbánková, Darina: English for law Students. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1996. 227 strán. *Vypredané*
99. Urbánková, Darina: English for law Students. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1998. 234 strán. *Vypredané*
100. Urbánková, Darina: English for law Students. Dotlač I. vydania. VO PF UK. Bratislava 1999. 234 strán. *Vypredané*
101. Urbánková, Darina: English for law Students. II. prepracované a doplnené vydanie. VO PF UK. Bratislava 2000. 273 strán. *V predaji*
102. Valent, Tomáš – Chovancová, Jarmila: Kapitoly z filozofie dejín. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1996. 124 strán. *Vypredané*
103. Valent, Tomáš – Chovancová, Jarmila: Filozofická antológia. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1998. 345 strán. *V predaji*
104. Valentovič, Zoltán – Strážnická, Viera: Príručka na semináre z medzinárodného práva súkromného a medzinárodného práva obchodného. I. vydanie. MANZ a VO PF UK. Bratislava 1995. 253 strán. *V predaji*
105. Znamenáčková, Katarína: Français juridique. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1998. 138 strán. *V predaji*
106. Právo na životné prostredie – základné právo človeka. Zborník z medzinárodného kolokvia. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1996. 151 strán. *V predaji*
107. Zborník Teória a prax aproximácie práva. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 114 strán. *V predaji*
108. Právnicki na Univerzite Komenského. 75 rokov činnosti Právnickej fakulty. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1996. 296 strán. *V predaji*
109. Bibliografie prác učiteľov PF UK za roky 1990-1993. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1996. 144 strán. *V predaji*
110. Zmluvný a zodpovednostný systém v súkromnom práve. Zborník Dies Luby Iurisprudentiae Nr. 3. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1995. 117 strán. *V predaji*
111. Duševné vlastníctvo v procese transformácie právneho systému. Zborník Dies Luby Iurisprudentiae Nr. 4. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1997. 344 strán. *V predaji*
112. K návrhu slovenského Občianskeho zákonníka. Zborník Dies Luby Iurisprudentiae Nr. 5. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 276 strán. *Vypredané*
113. Cibulka, Ľubor a kolektív: Vybrané kapitoly z dejín a občianskej náuky. I. vydanie. VO PF UK. Bratislava 1999. 186 strán. *Vypredané*

UČEBNÉ TEXTY PRÁVNICKEJ FAKULTY UK V BRATISLAVE

Prof. JUDr. Jozef PRUSÁK, CSc.

TEÓRIA PRÁVA

Redakčne upravila: JUDr. Kveta Vrzgulová

Obálku navrhla: Hana Kohútová

Vydalo: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK v Bratislave

Dotlač II. vydania. Bratislava 2001.

Počet strán: 331

Tlač: RESS, a. s., Štefánikova 1317, 905 01 Senica

Predmetom učebného textu sú základné otázky teórie verejného práva, ktorá je vlastne bývalou teóriou štátu, ako aj základné otázky teórie súkromného práva. Štát je jednoznačne právna inštitúcia upravená verejným právom. Doterajšia teória štátu a teória práva sa týmto transformujú na teóriu práva, ktorá je teóriou tak verejného práva, ako aj teóriou súkromného práva. Je samozrejme teóriou, ktorá na svet práva hľadí z „vtácej perspektívy“, čiže z priestoru, ktorý sa nachádza o čosi vyššie ako miesto, z ktorého platné právo v spojení s jeho realizáciou, aplikáciou a judikatúrou, robiac potrebné zovšeobecnenia, vykladá a analyzuje teória občianskeho, pracovného, správneho, trestného alebo ústavného práva. Miesto teórie práva v sústave právnych náuk jej umožňuje vidieť právo v širšom kontexte iných spoločenských javov.

ISBN 80-7160-146-2